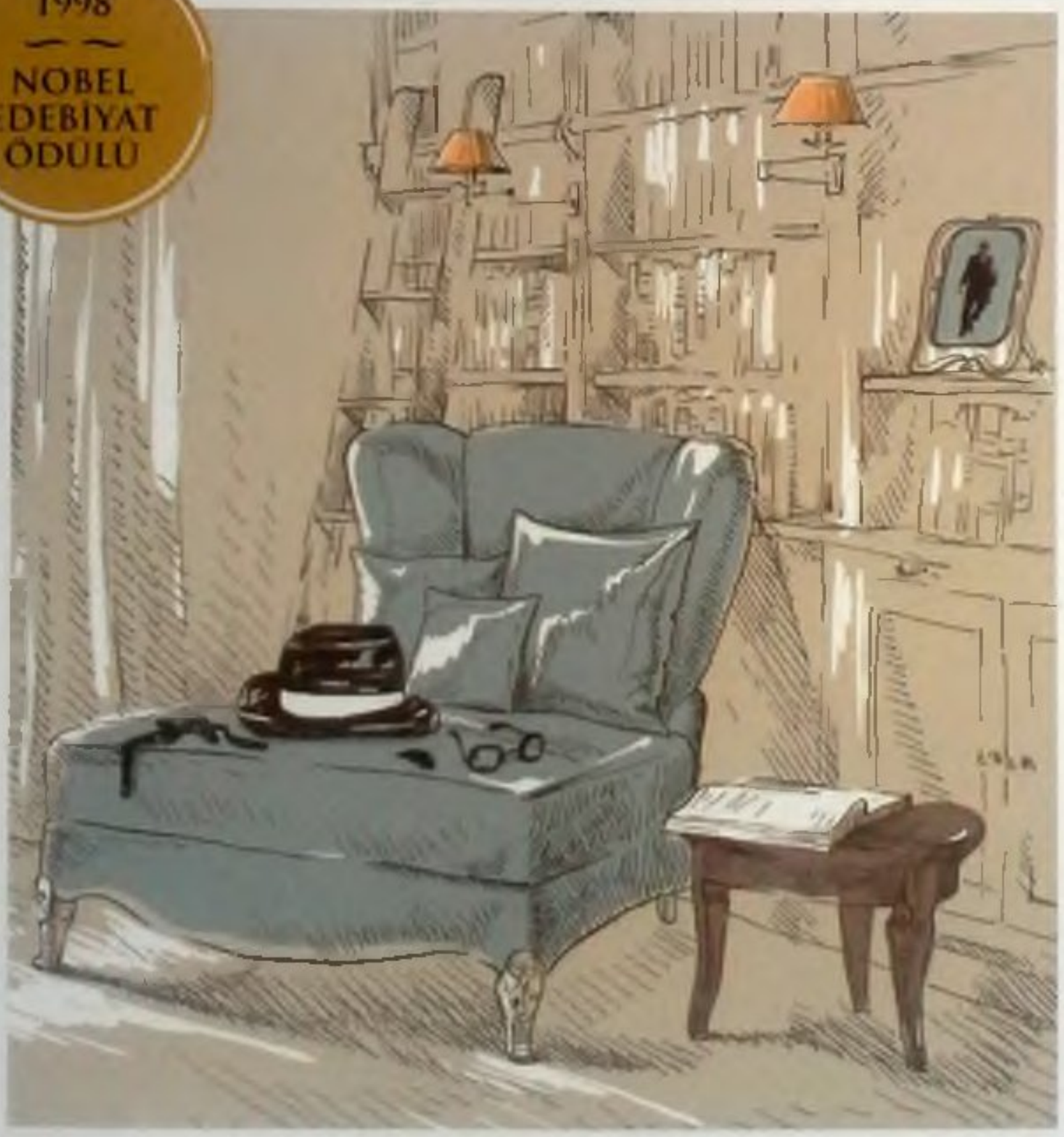
JOSÉ SARAMAGO

RICARDO REIS'İN ÖLDÜĞÜ YIL

1998
NOBEL EDEBİYAT ÖDÜLÜ

ROMAN

Çeviri: SAADET ÖZEN

CAN

3. BASKI

JOSÉ SARAMAGO

RICARDO REIS'İN ÖLDÜĞÜ YIL

O ano da morte de Ricardo Reis, José Saramago
© 1984, José Saramago & Editorial Caminho, S.A.
© 2003, Can Sanat Yayınları Ltd. Şti.
Bu eserin Türkçe yayın hakları Dr. Ray-Güde Mertin Literarische Agentur (Bad Homburg, Almanya) ve Akcalı Telif Hakları Ajansı aracılığıyla alınmıştır. Tüm hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

1. basım: 2003
3. basım: Ocak 2013
Bu kitabın 3. baskısı 1000 adet yapılmıştır.

Kapak tasarımı: Ayşe Çelem Design
Kapak resmi: © iStockphoto.com, Shutterstock

Kapak baskı: Azra Matbaası
İç baskı ve cilt: Ekosan Matbaası

ISBN 978-975-07-0334-8

CAN SANAT YAYINLARI
YAPIM, DAĞITIM, TİCARET VE SANAYİ LTD. ŞTİ.
Hayriye Caddesi No: 2, 34430 Galatasaray, İstanbul
Telefon: (0212) 252 56 75 / 252 59 88 / 252 59 89 Faks: (0212) 252 72 33
www.canyayinlari.com
yayinevi@canyayinlari.com

JOSÉ SARAMAGO

RICARDO REIS'İN ÖLDÜĞÜ YIL

ROMAN

1998 NOBEL EDEBİYAT ÖDÜLÜ

Çeviri

Saadet Özen

CAN

José Saramago'nun Can Yayınları'ndaki diğer kitapları:

Körlük, 1999

Umut Tarlaları, 1999

Ressamın Elkitabı, 2001

Görmek, 2008

Küçük Anılar, 2008

JOSÉ SARAMAGO, 16 Ekim 1922'de doğdu. Henüz üç yaşındayken, ailesi Lizbon'a taşındı. 1947'de ilk romanı olan *Terra do Pecado*'yı yazdı. On iki yıl boyunca bir yayınevinde yayın yönetmenliği ve *Yeni Seara* dergisinde edebiyat eleştirmenliği yaptı. Saramago'nun tanınmasını sağlayan yapıtı, 1983'te yayımlanan *Baltasar ve Blimunda*'dır. *Ricardo Reis'in Öldüğü Yıl* 1984'te yayımlandı. Saramago'nun en ironik yapıtı sayılan *Lizbon Kuşatmasının Tarihi* de (1988) tarih üzerine kurulu bir denemedir. 1995 yılına ait *Körlük* insan varoluşunun özü, Tanrı ve Şeytan hakkında bir romandır. 1997'de ise *Bütün İsimler* yayımlandı. Saramago'nun yapıtlarının arasında iki şiir kitabı, birçok deneme, oyun ve roman vardır. Saramago'nun edebiyat yaşamının asıl meyvesi, 1998'de aldığı Nobel Edebiyat Ödülü'dür. Saramago'nun ölmeden önce yazdığı son romanı *Kabil*, Türkçeye de çevrildi. Saramago 2010 yılında öldü.

SAADET ÖZEN, 1972 yılında İstanbul'da doğdu. Notre Dame de Sion Fransız Kız Lisesi'ni, ardından Istanbul Universitesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü'nü bitirdi. Profesyonel turist rehberliği yaptı, ayrıca uzunca bir süre Can Yayınları'nın Fransızca editörlüğünü yürüttü. Jorge Amado, José Saramago, Yves Simon, Luis Sepúlveda, Paulo Coelho, Andrey Makine, Romain Gary, Nancy Huston, Amin Maalouf gibi yazarların yapıtlarını dilimize kazandırdı.

Isabel'e, bir başka kitap, aynı işaret

Bilgedir dünyayı seyretmekle yetinen.

RICARDO REIS

Hayatımı büyük bir titizlik ve özenle, hareket-
etmeme biçimini arayarak geçirdim.

BERNARDO SOARES

Bana hiç var olmamış birinden böyle söz etmenin
saçma olduğu söylenirse, cevabım, Lizbon'un var
olduğuna, yazmakta olan benim var olduğuma ya
da herhangi birinin herhangi bir yerde var olduğuna
ilişkin elimde hiçbir kanıt bulunmadığıdır.

FERNANDO PESSOA

Burada bitiyor deniz ve kara başlıyor. Solgun kent yağmur altında, nehir çamurlu, kıyıları hep su basmış. Kara bir gemi karanlık akıntıya karşı yol almakta, Highland Brigade bu, Alcântara Rıhtımı'na yanaşacak. İngiliz Kraliyet Postası'nın bu gemisi Londra-Buenos Aires arası sefer yapar ve Atlantik'i bir uçtan bir uca aşarken hep aynı limanlarda durur, La Plata, Montevideo, Santos, Rio de Janeiro, Pernambuco, Las Palmas, ya bu sırayı izler ya da tam tersini, bu kez yolda batmazsa daha Vigo'ya ve Boulogne-sur-Mer'e de uğrayacak, sonunda Thames Nehri'ne girecek, tıpkı şimdi Tejo'ya girdiği gibi, her nehrin bir şehri vardır. Çok büyük bir gemi değil bu, topu topu on dört bin tonluk, ama denize dayanıklı, zaten bu yolculuğunda da kanıtladı böyle olduğunu. Havanın hep kötü gitmesine rağmen, acemi yolculardan, bir de denize daha alışık olsa da öteden beri midesinden çeken birkaç kişiden başka hastalanan olmadı. Bu gemide kendini o kadar iyi, o kadar rahat hissediyor ki insan, yolcular tıpkı ikiz kardeşi Highland Monarch gibi ona da şefkatle, ailemizin gemisi, adını taktılar. Her iki gemide de spor yapmak ve güneşlenmek için geniş güverteler var, isteyen örneğin kriket de oynayabiliyor, Britanya İmparatorluğu'nda hiçbir şeyin olanaksız olmadığı da kanıtlanmış

oluyor böylece, öte yandan oralarda hüküm sürenlerin istediği gibi bu kara oyunu denize de uyarlanmış oluyor. Güzel havalarda Highland Brigade bir çocuk bahçesi, bir yaşlılar cenneti olup çıkıyor, ama bugün öyle değil, çünkü yağmur yağıyor ve akşamın eli kulağında. Çocuklar, tuzdan matlaşmış camların ardından tepenin eteğine yayılmış kül rengi kenti seyrediyor, hepsi alçacık evlerin, en azından insana öyle geliyor, uzaktan uzağa bir kubbe, bir alınlık beliriyor, şato kalıntısına benzeyen bir şekil, ama belki de hepsi kurşuni gökyüzünden dökülen oynak yağmur perdesinin yarattığı bir serap, bir hayal, bir kuruntudur altı üstü. Doğanın ötekilere göre daha çok merak balışettiği ecnebi çocuklar kentin adını soruyor ve anne babaları ya da dadıları, *nurse*'leri, *bonne*'ları, *fräulein*'ları, bazen de manevraya giderken yanlarından geçen bir denizci onlara bilgi veriyor, Lisboa, Lisbon, Lisbonne, Lissabon, dört farklı söyleyiş, üstüne bir de arada kalanlar ya da tam anlaşılmayanlar var ve çocuklar artık biliyorlar daha önce bilmedikleri, ama aslında bildikleri şeyi, hiç işte, öğrenip öğrenecekleri körpecik kafalarını karıştıran bir isim, Arjantinlilerin, Uruguaylıların, Brezilyalıların ya da İspanyolların kendi şiveleriyle yarım yamalak telaffuz ettikleri, İspanyolca ya da Portekizce olarak her yazdıklarında, duymaya ya da yazmaya alışık olduğumuzla hiç ilgisi olmayan, apayrı şeyleri dile getiren Lisboa ismi. Yarın sabah erkenden, Highland Brigade limandan ayrılırken hiç olmazsa biraz güneş çıksın, hava açsın, kara gözden kaybolana kadar bu koyu sis yolu buraya ilk kez düşmüş yolcuların, Lizbon adını tekrar ede ede benimseyen çocukların, nemin içinde titreyerek kaşlarını çatan yetişkinlerin şimdiden solmaya başlamış anılarını zifirî karanlığa boğmasın, tahtalardan ve demirlerden sızıyor nem, sanki Highland Brigade denizin dibinden fırlamış, hayaletin de hayaleti bir gemi, sanki suları

süzülsün diye çıkmış denizin yüzüne. Şehre kanı kaynayacak ya da kendiliğinden burada kalmayı isteyecek bir tek âdemoğlu yoktur.

Pek az kişi inecek gemiden. Gemi kıyıya yanaştı, iskele verildi bile, aşağıda rıhtımda, hamallar ve dok işçileri ağır ağır ilerlemekte, maliye memurları da sığındıkları ambarlardan ve kulübelerden çıkıyor, gümrükçüler telaş içinde. Yağmur azaldı, üç-beş damla kaldı kalmadı. Yolcular kaptan köprüsünde toplandılar, tereddütlüler, sanki inmelerine izin verildiğine inanmamış gibiler, belki karantina vardır, basamakların kaygan olmasından mı çekiniyorlar yoksa, ama hayır, onları korkutan sessiz şehir herkes ölmüş, yağmur da geriye ne kaldıysa boğabilmek için inatla yağıyor sanki. Rıhtım boyunca, demir atmış gemilerin donuk lombozlarından sızan ölgün ışıklar, yerlere saçılmış kara dallar, bumbalar, sessiz vinçler. Günlerden pazar. Hangarların ötesinde şehir başlıyor, cephelerinin ve duvarlarının ardında inzivaya çekilmiş, donuk bir şehir ve işlemeli, hüzünlü bir perde tesadüfen oynadığında Lizbon boş gözlerle dışarıya bakıyor, çatılardaki oluklardan akıp kanalların taşlarına, ışık saçan kireçli kaldırımlara, ağzına kadar dolu temel çukurlarına yayılan suyun gurultusunu dinliyor.

İlk yolcular iniyor. Tekdüze yağmurun altında sırtları kamburlaşmış, ellerinde paketler ve çantalar, rüyalarında denizle gök arasında bir inip bir yükselen pruva gibi, dalgaların sallantısı gibi, insanı uyuşturan ufuk gibi akışkan görüntüler görmüşçesine şaşkınlar. İçlerinden birinin kucağında bir çocuk var, sessiz durduğuna bakılırsa Portekizli olmalı, nerede olduğunu sormayı unuttu ya da belki de o boğucu kabinde uyurken söylemişlerdir, ona güzel bir kent, mutlu bir hayat vaat etmişlerdir, gene bir peri masalı yani, neden derseniz gurbete gitmek böyle insanlara hiç iyi gelmedi. Yaşlı bir kadın kolunun altına

yeşil bir tahta kutu sıkıştırmış, inatla şemsiyesini açmaya çalışıyor, derken küçük kutu düşüp dağılıyor rıhtımın taşlarında, kapak bir yana fırlıyor, kutunun dibi de çıktı, para edecek hiçbir şey yok içinde, yalnızca kadıncağızın öteberisi, birkaç alacalı çul çaput, mektuplar, uçup giden resimler, bir kolyenin cam boncukları, beyaz yün yumakları, hepsi kirlendi şimdi, içlerinden biri de rıhtımın duvarıyla geminin arasında gözden yitti, bu kadın bir üçüncü mevki yolcusu.

Art arda karaya ayak basıyor, koşarak sığınacak bir yer arıyorlar, yabancılarsa sövüp sayıyor fırtınaya, neredeyse kötü havayı da bizden bilecekler, kendi Fransalarında ve İngilterelerinde havanın genelde daha beter olduğunu unuttular galiba, kısacası yoksul ülkelere verip veriştirmek için her şeyi, yağmuru bile bahane ediyorlar, oysa bize bir dokunsalar bin ah işitecekler, gene de sesimiz çıkmıyor bizim, lanet olsun şu kışa verimli tarlalardan kopup gelen ve o kadar ihtiyacımız olduğu halde yok olup giden toprağa, Portekiz dediğin zaten avuç içi kadar bir yer. Yükler indirilmekte şimdi, denizciler parlak kaputlarının içinde kapüşonlu büyü bebekleri gibiler, aşağıda, rıhtımda Portekizli dok işçileri sağa sola koşturuyor, yağmura karşı yalnızca siperlikli kasketleri, kısa yağmurlukları var, kopan tufana o kadar kayıtsızlar ki herkesin ağzı açık kalıyor, rahatlığa burun kıvırmaları yolcuların ceplerini, şimdilerde söylendiği gibi cüzdanlarını merhamete getiriyor, merhamet bahşişleri artırıyor, ona buna avuç açarak yaşayan geri kalmış bir halk bu, herkes elinde kalan azıcık şeyi satmaya bakıyor, dayanıklılığını, zavallılığını, sabrını, böylesi mallara mutlaka alıcı çıkar. Yolcular gümrüğe girdiler, tam beklendiği gibi kalabalık yok, gene de doldurulacak o kadar çok kâğıt var ki ve bugün çalışan gümrük memurları güzel yazıya o kadar meraklılar ki, işlerin bitmesi zaman alacak, üstelik

gümrükçülerin en hızlıları da pazarları dinleniyordur mutlaka. Öğleden sonra hava kararıyor, oysa saat henüz dört, çok geçmeden zifirî karanlık da bastırır, zaten içerisi gece gibi, zavallı lambalar bütün gün yanıyor, bazıları patlamış, örneğin biri bir haftadır ışık vermediği halde bir türlü değiştirilmemiş. Kirli pencerelerden içeri camgöbeği bir ışık süzülüyor. Havaya ıslak giysilerin, eşyaların, çuvalların ekşi kokusu sinmiş ve ansızın sesleri kesilen yolcuları bir melankoli sarıyor, bu dönüşte en ufak bir sevinç işareti yok. Gümrük bir ara yer, bir araf, dışarıya çıkınca bakalım neler olacak.

Kır saçlı, zayıf bir adam son kâğıtları imzalayıp birer kopyalarını alıyor, artık gidebilir, dışarı çıkabilir, yoluna karada devam edebilir. Bir hamal da onunla yürüyor, dış görünüşünü ayrıntılarıyla tarif etmek gereksiz, birbiriyle karışmasınlar diye bu iki adamı ayıran her noktanın peşine düşsek inceleme sonsuza dek sürer, çünkü ikisi de çöp gibi, kır saçlı, esmer ve sakalsız, oysa aralarında dağlar var, biri yolcu biri hamal. Hamal, koca valizi demirden küçük bir el arabasına koymuş, daha küçük olan öbür iki valizi de ensesinden geçirdiği bir kemerle boynuna asmış, bir boyunduruk ya da bir tarikat nişanı gibi. Dışarıda, tentenin altında korunaklı bir yere yükünü koyup taksi bulmaya gidiyor, genellikle buna gerek kalmaz, bütün taksiler gemiler gelir gelmez burada biter. Yolcu alçak bulutlara, yamru yumru kaldırımlardaki su birikintilerine, yağların, meyve sebze kalıntılarının ve her türden atığın kirlettiği mendireğin suyuna bakıyor, görmeyi hiç beklemediği vakur savaş gemileri çarpıyor gözüne, bu gemilerin açık denizde ya da savaş zamanlarıyla tatbikatlar dışında nehrin ağzında olması gerekmez mi, eskiden dendiği, belki hâlâ da söylendiği gibi nehrin ağzı dünyanın bütün donanmalarını alacak kadar geniştir, bu sözle hangi donanmaların kastedildiği de kimsenin umu-

runda değildir. Gümrükten, yanlarında hamallarla başka yolcular çıkıyor, taksi de tekerlekleriyle su sıçratarak peyda oluyor. Taksi bekleyen herkes telaşla elini salladı, ama hamal basamaktan atlayarak geniş bir işaret yapıyor, Şuradaki beyefendi için, bu da gösteriyor ki yağmuru ve koşulları kendi yanına çekebildiğinde, Lizbon limanında çalışan, zavallı, küçük bir memur da mutluluğa hükmedebilir ve aynı anda hem mutluluk hem mutsuzluk saçabilir, derler ki Tanrı da hayatta harfi harfine böyle davranırmış. Şoför arabanın bagajını açarken, Neden bu gemiler havuzda, diye sordu yolcu, böylece dilinin Brezilya şivesine çaldığı ortaya çıktı. Şoföre valizi yerleştirmekte yardım eden hamal soluk soluğa, Deniz Kuvvetleri'nin havuzu bu, diye karşılık veriyor, önceki gün hava kötü diye hepsini buraya çektiler, yoksa demir tarayabilir ve Alges'de karaya oturabilirlerdi. Başka taksiler geliyor, onlar gecikti, belki de gemi vaktinden önce yanaşmıştır, meydanda şimdi herkes koşturuyor, artık herkesi memnun edecek kadar taksi var. Borcum ne kadar, diye sordu yolcu. Tarifenin üstünde gönlünüzden ne koparsa, diye karşılık verdi hamal, ne tarifeyi söyledi ne de verdiği hizmetin gerçek ücretini, cesur olduktan sonra hamalların bile yüzüne gülen talihe güveniyordu. Üzerimde yalnız İngiliz lirası var. Ziyanı yok ve hamalın uzanan sağ eline on şilin çil çil döküldü, güneşten daha parlaktı paralar, güneş-kral sonunda Lizbon'un üzerine çöken bulutları delmeyi başarmıştı. Bir hamal olarak uzun ve zengin bir ömür sürmek için altın kural, çelik gibi, sapasağlam bir yüreğe sahip olmaktır, yoksa insan fazlasıyla ağır yüklerin ve bunların ruhta yarattığı sarsıntıların etkisiyle her an yığılıp kalabilir. Böylesi bir cömertliğe doğru dürüst bir karşılık verilmeli, hamal altta kalmak istemediğinden kimsenin dinlemediği teşekkürlere kimsenin merak etmediği bilgiler ekliyor, Bunlar bizim muhriplerimiz beyim, hepsi Porte-

kiz yapımı, işte Tejo, Dão, Lima, Vouga, Tâmega. Dão şurada, iki adım ötede duran. Alın birini vurun ötekine, adlarını bile birbirleriyle değiştirseniz olur, hepsi aynı kasvetli griye boyanmış karındaş çocuklar, yağmurdan sırılsıklam olmuşlar, güvertelerde tek bir canlı yok, bayrakları ıslanıp paçavraya dönmüş, Tanrı affetsin, saygısızlık etmek istemem, neyse, artık şuradakinin Dão olduğunu biliyoruz, hiç belli olmaz, belki adını ileride tekrar duyarız.

Hamal kasketini kaldırarak teşekkür ediyor, taksi gürültüyle hareket ediyor, şoför soruyor, Nereye gidiyoruz ve bu alabildiğine yalın, doğal, ortama ve mekâna son derece uygun soru yolcuyu hazırlıksız yakalıyor, sanki Rio de Janeiro'da bir bilet almış olması bütün soruların yanıtı olmuştu ve olmaya devam edebilecekti, hatta geçmişte kalmış, sessizlikten başka karşılık bulamamış olanların bile ve şimdi daha karaya yeni ayak basmışken durumun hiç öyle olmadığını fark ediyor, kuşkusuz o iki yazgısal sorudan birini sorduklarından, Nereye gidiyoruz, ikinci sırada daha beteri de gelebilirdi, Neden. Şoför dikiz aynasına bir göz attı, belki de duymamıştı yolcu, tam yine nereye diye soracakken yanıt daha hızlı davrandı, kararsızca, Otele. Hangisine. Bilmiyorum ve yolcu, Bilmiyorum derken hararetle arzuladığı şeyin ne olduğunu anladı, sanki bütün yolculuğu derin derin bu konuda düşünmekle geçmişti, Nehir kenarında bir otel olsun, burada, aşağıda. Nehir yakınında, aklıma bir tek Bragança geliyor Alecrim Sokağı'nın başında, bilmem bilir misiniz. Oteli hatırlamıyorum, ama sokağı tanırım, Lizbon'da yaşadım, ben Portekizliyim. Ah, demek Portekizlisiniz, ben de şivenizden dolayı sizi Brezilyalı sanmıştım. Demek o kadar fark ediliyor. Canım, insan var bir şey diyor. Tam on altı yıldır Portekiz'e adım atmadım. On altı yıl neredeyse bir ömür, göreceksiniz, çok şey değişti ve bu son sözlerden sonra şoför ansızın sustu.

Yolcunun gözüne çok önemli bir değişiklik çarpmıyor. O anda yol aldıkları cadde aşağı yukarı kafasında kaldığı gibi, yalnızca ağaçlar daha yüksek, bunda da şaşılacak hiçbir şey yok, on altı yılda boy atacaklar elbet. Belleğindeki sislerin arasında yeşil fideler görüyor, şimdi kışın gelmesi dalları çırılçıplak bırakmış, bu nedenle dizi dizi ağaçlar olduklarından küçük görünüyor, aklında kalanla bu görüntü uyumlu. Yağmur sakinledi, ara sıra üç-beş damla serpiştiriyor sadece, ama göğün maviliğini sızdıran tek bir delik yok, birbirini kovalayan bulutlar kurşuni, yekpare bir çatı oluşturuyor. Çok yağmur yağdı mı, diye sordu yolcu. Tufan bu tufan, üstelik iki aydır sürüyor, diye karşılık verdi şoför ve silecekleri çalıştırdı. Ortalık epey tenha, topu topu birkaç tramvay, kuşkulu bir edayla şemsiyesini kapayan bir yaya, kaldırımların kıyısında kanalizasyonların taşmasından doğan büyük su birikintileri, yan yana kör karanlık birkaç meyhane, içlerinde isli lambaları kuşatmış birtakım karaltılar, çinko bir tezgâhta pis bir şarap bardağının sessiz hayali. Bu cepheler şehri saklayan bir sur duvarı, başka taksiler ağır ağır önlerinden ilerliyor, bir gedik, bir açıklık, gizli bir kapı ya da labirent girişi arar gibi. Cascais treni sallana sallana geçip uyuşuk uyuşuk fren yapıyor, istese taksiyi sollayabilir hızıyla, ama geride kalıyor ve o gara girerken taksi de meydanı döndü, şoför haber veriyor, İşte otel, şurada, sokağın başında. Bir kafenin karşısında durdu, İyisi mi önce gidip boş oda var mı diye bakayım, diye ekledi, tramvay var, arabayı otelin önüne çekemem. Yolcu arabadan indi, hızla Cafe Royal'e göz attı, cumhuriyet devrinde saltanata duyulan özlemlerin pek bayağı bir örneği, cumhuriyetten önceki yönetimin bir İngiliz ya da Fransız adının ardına saklanmış anısı, ne tuhaf bir fikir, insan okuyor ve nasıl telaffuz edeceğini bilemiyor, Ruayyal mi demeli yoksa Royıl mı, yağmur dindi, sokak yo-

kuşlu, yolcunun soru üzerine kafa yormak için bol vakti var, bir an kendini oda tutmuş ya da tutmamış olarak otelden dönerken hayal ediyor ve mesela taksi sırra kadem basmış, valizleri, giysileri, kişisel eşyaları, kâğıtlarıyla birlikte ortadan yok olmuş, malım mülküm olmadan nasıl yaşarım, diye soruyor kendi kendine. Otelin sokağa bakan merdiveninin son basamaklarını çıkarken bu düşüncelerin çok yorulmuş bir adama ait olduğunu anladı yolcu, evet öyle, kendinde büyük bir yorgunluk, ruhunda bir çöküş, umutsuzluk hissediyor, diyelim ki insanın bazı sözcükleri telaffuz etmesi için önce iyice anlaması gerekir.

Otelin kapısını ittiğinde elektrikli bir tını duyuldu, eskiden bu bir zilmiş kuşkusuz, driling drilong, neyse canım, insan gelişmeye ve kusursuzluğa doğru yürümeye inanmalı. Dimdik merdivenin dibinde dökme bir heykel var, sağ elinde bir cam küre tutuyor, saray kıyafeti giymiş bir teşrifatçı. Ama şunu da söylemeden geçmeyelim, gereksiz bir laf bu galiba, çünkü saray kıyafeti giymemiş bir teşrifatçı görülmüş şey değildir, insanlar saray kıyafeti giymek için teşrifatçı olurlar, en doğrusu teşrifatçı kılığında bir teşrifatçı demek, kesimine bakılırsa kıyafet, Rönesans döneminden bir İtalyan modeli. Yolcu bitmek bilmeyen basamakları tırmandı, birinci kata çıkmak için bu kadar uğraşmak gerekeceği kimin aklına gelir, Everest'e tırmanmak gibi bir şey, dünyanın en büyük başarısıdır bu, her dağcının hayalidir. Ama neyse ki en tepede beliriveren bıyıklı bir adam bizim yolcuya cesaret veriyor, Ha gayret. Hayır, ağzından tek kelime çıkmadı, ama bakışlarından bu sözler okunuyor, sahanlıktan aşağı sarkmış, kendi kendine bu müşteriyi hangi rüzgâr ya da kör talih atmış buraya, diye soruyor. İyi akşamlar beyefendi. İyi akşamlar. Yolcu soluk soluğa, bıyıklı anlayışla gülümsüyor. Bir oda. Gülümseme bir özre dönüşüyor, bu katta

oda yok, burada resepsiyon, yemek salonu, lobi, dipte de mutfakla büro var, odalar yukarıda, ikinci kata çıkmanız gerek. Bu odayı kullanmıyoruz, hem küçük, hem karanlık, şunu da, arka avluya bakıyor çünkü, şunlar da dolu. Nehre bakan bir oda olsun. Ah, pek güzel, o zaman iki yüz bir numara hoşunuza gidecek, bu sabah boşaldı, hemen göstereyim. Kapı koridorun dibindeydi, üzerindeki küçük mineli levhada beyaz üstüne siyah rakamlar vardı ve basit bir otelin huzurlu bir odası olmasaydı bu, kapı numarası iki yüz iki, müşterinin adı da Jacinto olurdu, Tormesli bir çiftlik sahibi ve bu küçük serüvenler Alecrim Sokağı'nda değil, Champs-Elysées'de yaşanırdı, yukarı çıkarken sağdaki otelde, tıpkı Bragança Oteli gibi, ama benzerlik burada biterdi. Oda yolcunun hoşuna gitti, daha doğrusu odalar, çünkü bir kemerle birbirine bağlanmış iki oda var, dipte yatak odası, eskilerin deyimiyle halvet, ön tarafta da salon, cilalı maun mobilyası, pencerelerde çift kat perdeleri, yarı loş ışığıyla gerçek bir apartman dairesi burası. Yolcu yokuş yukarı çıkan tramvayın gıcırtısını duydu. Şoför haklıydı. Ve birden taksiden indiğinden bu yana sanki sonsuz bir süre geçmiş gibi geldi adama, acaba taksi hâlâ orada mıydı, valizsiz kalmaktan korkmasına için için güldü. Odayı beğendiniz mi, diye sordu müdür, emretmeye alışkın insanlara özgü ses ve buyurganlık, bunun yanında görevinin gerektirdiği dalkavukça edayla. Evet, tutuyorum. Kaç günlüğüne. Henüz bilmiyorum, halletmem gereken birkaç iş var, ne kadar süreceğine bakar. Böyle durumlarda hep yapılan türden bir konuşma, gene de söylenenlerde sahte bir şeyler seziliyor, yolcunun Lizbon'da kovalayacak bir işi, en azından iş denebilecek bir şeyi yok, yalan söyledi, oysa bir keresinde doğru olmayan her şeyden nefret ettiğini belirtmişti.

Yeniden birinci kata indiler, müdür hem avcılıkla uğraşan hem de ne iş olsa yapan bir işçiyi beyefendinin valizini almaya yolladı, Taksi kafenin önünde. Yolcu da yol parasını ödemeye gitti, at ve posta arabaları zamanından kalma deyimleri kullanıyoruz hâlâ, unuttuğu eşya olup olmadığını kontrol etti, yersiz bir kuşku ve hatalı bir yargı, şoför son derece namuslu bir adam, taksimetrede yazan paradan, bir de alışılmış bahşişten gayrısına gözü tok. Hamalın şansı onda yok, paracıklar dağıtıldı çoktan, o arada yolcu resepsiyonda cebindeki İngiliz parasının birazını bozdurdu, cömertlikten sıkıldığından değil, ama öncelikle İngiliz lirası vermek âdetten değildir, hem yoksullara fiyaka yapmak da onlara hakaret etmekle aynı şey. Beyefendinin valizi benim bahşişten daha ağır. Müdür sahanlıkta durmuş, valizin taşınmasına göz kulak oluyor, valiz oraya ulaştığında vakur bir hareketle elini uzattı, bir yapıya ilk taşın konması kadar anlamlı bir hareketti bu. O sırada yük çocuğun sırtındaydı hâlâ, mesleği gereği çocuk o, yaşından dolayı değil, çünkü aslında genç sayılmaz, içinden lanet okuyor, iki yanındaki iki kişiden yardım alıyor ama almasa daha iyi olur, sembolik destek veren ikinci kişi müşteri, çocuğun harcadığı çaba onu acılara gark etti çünkü. İkinci kata az kaldı. İki yüz bire gidecek, Pimenta. Bu kez şanslı Pimenta, en üst kata çıkmayacak. O merdivenleri tırmanmaya devam ederken müşteri soluk soluğa resepsiyona inmiş, elinde kalem, kayıt defterine bilinmesi gerekli olanları, Ricardo Reis olduğunu ileri sürdüğü adını, yaşını yazıyor, kırk sekiz, doğum yeri Porto, bekâr, mesleği doktorluk, en son ikâmet ettiği yer, Rio de Janeiro, Brezilya, oradan geliyor, Highland Brigade'le yolculuk etti. Bu bir itirafnamenin, bir öz yaşamöyküsünün başlangıcı sanki, bütün bilinmezlikler bu bir satırlık elyazısına sığmış, şimdi sorun geri kalanı keşfetmekte. Harflerin birbirine eklenişini iz-

lemek, anlamını çözmek için boynunu uzatan müdür artık birkaç şey bildiğini sanıyor ve Doktor Bey[1] diyor, bu pek dalkavukluk sayılmaz, sanki bir tür ayrıcalık etiketi, bir hakkın, bir özelliğin ya da bir vasfın tanınması, Adım Salvador, otelin sorumlusuyum, müdürüyüm, bir şeye ihtiyacınız olursa Doktor Bey, söyleyin yeter. Akşam yemeği kaçta. Sekizde Doktor Bey, umarım mutfağımız hoşunuza gider, Fransız yemekleri de yapıyoruz. Doktor Ricardo Reis kafasını sallayarak onayladıktan sonra, bir sandalyeye bıraktığı yağmurluğuyla şemsiyesini alıp uzaklaştı.

Kapısı açık odada çocuk onu bekliyordu. Ricardo Reis, koridorun başındayken gördü onu. Buraya gelene kadar harcadığı içten çaba karşılığında adamın kendisine avuç açacağını biliyordu. Yürürken yeni bir şey fark etti, bütün kapılar aynı tarafta, karşıda merdiven boşluğunun duvarı var, bunu hiç aklından çıkarmaması gereken, çok önemli bir şey gibi algıladı, gerçekten çok yorgundu. Pimenta bahşişi aldı, bakmadı ama avucunda şöyle bir tarttı, alışkanlık işte, sonra anlaşılan o kadar memnun kaldı ki, Çok teşekkürler Doktor Bey, dedi. Kayıtlara bakmadan bunu nasıl öğrendi kim bilir, alt sınıflar mürekkep yalamış, kültürlü insanlardan ne kavrayışta ne akılda altta kalır, diyesi geliyor insanın. Pimenta'nın kürekkemiklerinden biri ağrıyor sadece, valizin kayışlarından biri tam oturmamıştı, deneyimli olması bu kez hiçbir işe yaramadı.

Ricardo Reis bir iskemleye çöküp çevresine göz attı, burada yaşayacak işte, ne kadar zaman bilmiyor, belki bir ev kiralayıp muayenehane açar, belki de Brezilya'ya döner. Şimdilik otel ona yetiyor, tarafsız bir yer burası, kontratı olmayan, geçilip gidilen, yaşamın beklemeye alındığı bir yer. Perdelerin ardında pencereler ansızın aydınlanı-

1. Portekiz'de, sadece hekimlere değil, mühendislere ve genelde akademisyenlere doktor denir.

yor, sokak lambaları yandı. Birdenbire vakit geç oldu. Bugün bitiyor, günden geriye kalansa, uzakta denizin üzerinde süzülüp uzaklaşıyor, daha demin Ricardo Reis denizlerdeydi, şimdi ufuk elini uzatsa tutabileceği bir noktada, şimdi duvarlar, mobilyalar, ışığı yansıtan karanlık bir ayna. Gemideki makinelerin derinden gelen, düzenli seslerinin yerini fısıltılar, kentin mırıltısı aldı, altı yüz bin insan iç çekiyor, uzakta bir çığlık koptu, şimdi koridorda belli belirsiz ayak sesleri, bir kadın sesi, Geliyorum, diyor. Bu söz, bu ses bir hizmetçiye ait kuşkusuz. Ricardo Reis bir pencere açıp dışarıya bakıyor. Yağmur dindi. Nehri yalayıp geçen rüzgârın nemlendirdiği taze hava odaya dolarak, kapalı odalara özgü kokuyu kovuyor, bir çekmecede unutulmuş çamaşırlar da böyle kokar, otel ev gibi değil, Ricardo Reis bunu aklından çıkarmamalı, havaya kiminin uykusuzluğu, kiminin sevişmesi siner burada ya da bir pardösünün ıslaklığı, tam kapıdan çıkmadan önce fırçalanmış ayakkabıların tozu, odayı temizlemeye, silip süpürmeye gelen hizmetçilerin kokusu, elden bir şey gelmez, insanlığımızın işaretleridir bunlar.

Pencereyi açık bırakarak gidip bir cam daha açtı ve bütün neşesini, kuvvetini toplayıp kolları sıvayarak valizleri açmaya başladı, yarım saate kalmadan hepsini boşaltmıştı bile, eşyalar mobilyalara, komodinin çekmecelerine aktarılmış, ayakkabılar ayakkabı dolabına konulmuş, takım elbiseler gardıroptaki askılara asılmış, kara doktor çantası karanlık dolaba yerleştirilmişti. Yanında getirdiği birkaç kitap da etajere dizilmişti, artık pek okumadığı bir Latin klasiği, bildik İngiliz şairler, birkaç Brezilyalı şair, taş çatlasa on kadar Portekizli yazar ve bütün bunların ortasında, Highland Brigade'in kütüphanesinden aldığı, gemiyi terk etmeden önce geri vermeyi unuttuğu bir kitap. İrlandalı kütüphaneci şu anda kitabın kaybolduğunu fark ettiyse, bu köleler ve hırsızlar diyarı-

na, Lusitania ülkesine[1] ağzına geleni söylüyordur, Byron da böyle derdi, O'Brien da aynısını söylüyordu herhalde, eften püften gülünç işler, ama dünyadaki büyük çatışmaların temelinde de bunlar var. Ama ben masumum, yemin ederim, basit bir unutkanlık bu, başka bir şey değil. Kitabı sehpanın üstüne koydu, bir gün keyfi olursa bitirecek, adı *The God of Labyrinth*[2] yazarı Herbert Quain[3], işe bak, o da İrlandalı, adıysa gerçekten çok özel, çünkü aşağı yukarı "kim" gibi okunuyor, Quain'i, Quem'i, Kim'i okudunuz mu, sırf birisi onu Highland Brigade'de keşfetti diye tanınmazlıktan kurtulan bir yazar bu, ama gemideki tek nüsha buysa, insanın kendi kendine "kim" diye sorması için bir nedeni daha var demektir. Yolculuğun verdiği sıkıntının içinde bu ilginç ad merakını cezbetmişti Ricardo Reis'in. Labirentli bir tanrı, hangi tanrıydı bu, labirent hangi labirentti, kimdi bu labirent tanrısı. Sonuçta alelade bir polisiyeydi kitap, sıradan bir cinayet, soruşturma, suçlu, kurban öyküsü ya da tersi, kurban suçludan önce, dedektif de hepsinden sonra çıkıyordu sahneye, üçü cinayetin suç ortağı, tüm mesele bu öyküde gerçekten hayatta kalan tek kişinin okurun kendisi olduğunu kabul etmekte, zaten her okur her öyküyü, gerçekten hayatta kalan tek kişi olarak okur.

Daha hizaya sokulacak kâğıtlar var, en eskisinin tarihi 12 Haziran 1914, savaşın eli kulağındaydı, o zamanlar daha da beter olacak ikincisini beklerken Büyük Savaş diyorduk ona, Üstat, kaybettiğimiz bütün saatler huzur

1. Bugünkü Portekiz'in Douro Irmağı'nın güneyinde kalan topraklarını ve İspanya'nın bazı bölgelerini kapsayan Roma Eyaleti.

2. (İng.) "Labirent Tanrısı."

3. Borges, "Herbert Quain'in Yapıtlarının İncelenmesi"nde böyle bir yazara ait olduğunu iddia ettiği, "Labirent Tanrısı" diye hayalî bir eserden bahseder; bkz. Jorge Luis Borges, *Ficciones / Hayaller ve Hikâyeler*, çev. Fatih Özgüven, Tomris Uyar, İletişim Yayınları.

dolu, değil mi ki onları kaybederken, tıpkı çiçekleri bir vazoya koyarcasına ve biraz ileride lafı şöyle bağlıyordu, Huzur içinde terk edeceğiz yaşamı, yaşadığımıza pişmanlık bile duymadan. Bunlar böyle düzgün yazılmamış, her satır kesintisiz bir dize, ama biz onları böyle okuyoruz, soluk almak ve tempoya uymak için durarak. Sayfaların en yenisinin tarihi 13 Kasım 1935, onu çiziktireli bir buçuk ay olmuş, henüz tazecik, şöyle yazıyor, Bizde sayısız varlık yaşar, onları düşünüyor ya da hissediyorum, kimin düşünüp kimin hissettiğini bilemiyorum, ben yalnızca duygunun ya da düşüncenin sahnesiyim ve mademki düşüncenin ve duygunun ötesinde hiçbir şey yok, her şey bu noktada sona ermiyorsa da eriyor gibi görünüyor. Eğer ben yalnızca buysam, diye geçiriyor aklından Ricardo Reis bunu okuduktan sonra, şu anda düşündüğümü düşünmekte olan, ya da düşüncemin sahnesinde düşünmekte olduğumu düşünen kim, kim bu hissettiğimi hissetmekte olan ya da duygularımın sahnesinde hissetmekte olduğumu hisseden, hissetmek ve düşünmek için beni kullanan kim ve bendeki sayısız varlığın içinde ben kimim, Kim, Quem, Quain, kimseyle paylaşamayacağım kadar benim olan düşünceler ve duygular neler, başkalarının geçmişte de, bugünde de olmadığı, gelecekte de olmayacağı kimim ben. Yirmi yılın kâğıtlarını tek tek gün sırasına dizip küçük çalışma masasının bir çekmecesine yerleştirdi, pencereleri kapadı, yıkanmak için sıcak suyu açtı. Saat yediyi biraz geçiyordu.

Ricardo Reis dakik bir insan olduğundan, resepsiyonun sahanlığındaki büyük saat sekizi vururken yemek salonuna inmişti bile. Müdür Salvador bıyığının altından çürük dişlerini göstererek ona gülümsedi ve koşup üzerinde H ve B harfleri olan çift kanatlı, camlı kapıyı açtı, otelin kaba saba yemekhanesine, iç içe geçen kıvrımlarla, kenger motifine benzeyen bitkisel bezeklerle, karman

çorman yapraklarla soyluluk katılmıştı. Şef garson ona yolu gösterdi, salonda tek bir müşteri yoktu, yalnızca masaları nerdeyse hazır etmiş iki görevli görünüyordu ortalıkta, üzeri harfli ikinci bir kapının ardından mutfağın homurtusu geliyordu, birazdan o kapıdan çorba kâseleri, dolu dolu servis tabakları çıkacak. Eşyalar her yerde aynı, insan bu yemek salonlarından birini görünce hepsini görmüş gibi olur, tabii lüks otellerinki hariç, ama burası lüks değil, tavanda ve duvarlarda loş ışıklar, sağda solda portmantolar, masalarda sakız gibi beyaz örtüler var, müdüriyetin gururu bu örtüler, Caneças'lı kadınların aşkıyla yıkandılar, yalnız Caneças'lıların eli değdi onlara, çünkü orada sabun ve güneşten başka bir şey kullanılmaz, ama bu bitmek bilmeyen yağmur yüzünden yedek örtüler kuşkusuz biraz gecikecek. Ricardo Reis oturdu, şef garson ona yemekleri saydı, çorba, balık, et, ama Doktor Bey hafif bir şeyler isterse başka bir et, başka bir balık, başka bir çorba var. On altı yıllık ayrılıktan sonra tropiklerden daha yeni gelmiş biri olarak, bu mutfağa alışmanız için ilk başta zaten öylesini tavsiye ederim size, bak sen hele, yemek salonunda ve müdüriyette bunu da hemen öğrenmişler. Resepsiyonun kapısı açıldı, gelen iki çocuklu bir aile, benzi balmumu sarısı küçük bir oğlanla küçük bir kız, anne babaysa kanlı canlı, ama benzerlikler aynı aileden olduklarını belli ediyor, ailenin reisi en önde kabilesine kılavuzluk ediyor, anne de ortalarında yürüyen çocukları itekliyor. Sonra şişko, ağır bir adam girdi, yeleğinin cebinden çıkan zincir midesini sıkıştırıyor ve hemen ardından da kemikleri sayılan, siyah kravatlı bir başkası, kolunda yas şeridi var. On beş dakika boyunca başka gelen giden olmuyor. Tabaklara çarpan çatal bıçakların sesleri duyuluyor, azametle bıçağını bardağına vurarak garsonu çağırıyor çocukların babası, tuttuğu yasa ve aldığı terbiyeye saygısızlık edilen sıska adam

sert bakışlarla onu süzerken, şişko adam kayıtsızca lokmalarını çiğneyip duruyor. Ricardo Reis gözlerini tavuk çorbasına dikti, sırf hiç umurunda olmadığından öneriyi kabul ederek hafif yemeklerde karar kıldı. Camlarda tıkırtılar var, yağmur yeniden başlamış. Pencereler Alecrim Sokağı'na bakmıyor, peki dışarıdaki hangi sokak öyleyse, hatırlayamıyor, eskiden biliyor muydu sanki, tabağı değiştirmeye gelen garson açıklıyor, Burası Nova do Carvalho Sokağı Doktor Bey ve soruyor, Nasıl, çorbayı beğendiniz mi. Şivesine bakılırsa Galiçyalı. Evet, güzeldi. Şivesine bakılırsa bu müşteri kesinkes Brezilya'da yaşamış, Pimenta da sıkı bir bahşiş kopartmış olmalı.

Kapı yeniden açıldı, orta yaşlı, uzun boylu, etkileyici bir adam girdi içeri, uzun yüzü kırış kırış. Yanında da taş çatlasa yirmisini geçmemiş bir genç kız var, zayıf bir şey, daha doğrusu incecik. Ricardo Reis'in karşısındaki masaya yöneldiler ve ansızın, bu masanın, tıpkı kaçınılmaz olarak kendini kavrayacak eli bekleyen bir nesne gibi onları beklediği ortaya çıkıverdi. Bunlar devamlı müşteri, belki de otelin sahipleridir, ne tuhaf, insan otellerin bir sahibinin olduğunu unutuveriyor, otel ister onların olsun ister olmasın bu ikisi sanki evlerinde gibi rahatlar salonda yürürken, biraz dikkat edince göze çarpan ayrıntılar bunlar. Genç kız profilden görülüyor, adamsa arkadan, alçak sesle konuşuyorlar, ne var ki kızın sesi birden yükseliverdi, Hayır baba, iyiyim, derken. Demek baba kız bunlar, bir otelde, o yaşlardaki insanların arasında az görülen bir bağ bu. Garson servis yapmak için yanlarına gitti, hem mesafeli hem samimiydi tavırları, sonra uzaklaştı. Salonda şimdi çıt yok, çocukların bile sesi çıkmıyor, bu garip, Ricardo Reis onları konuşurken gördüğünü hatırlayamadı. Ya dilsizler ya da dudakları birbirine yapışmış, görünmez kopçalarla tutturulmuş, ancak, yemek yiyebildiklerine göre bu düşünce çok saçma. Zayıf

genç kız çorbasını bitirip kaşığını bırakıyor, sağ eliyle öbür elini, kucağına kurulmuş yatan o evcil hayvancığı okşuyor. Ricardo Reis şaşkınlıkla bir keşifte bulunuyor, bir anda o elin baştan beri hiç kıpırdamadığını, peçeteyi tek başına açanın, şimdi de sol eli kavrayıp narin bir kristal gibi usulca masaya koyanın, yemeğe katılmalarını sağlamak için o uzun, solgun, hayalet parmakları tabağın yanına uzatanın gene sağ el olduğunu fark ediyor. Ricardo Reis'in sırtından bir ürperti yayılıyor, bunu hisseden kesinlikle kendisi, onun yerine geçmiş herhangi bir kimse değil, derisinin içi de dışı da diken diken oldu birden ve büyülenmiş gibi o felçli kör ele bakıyor, yol gösteren olmazsa ısınmak için güneşe çıkamayacak, bir sohbete kulak kabartmak ya da Brezilya'dan gelmiş bir doktorun gözlerini üzerine nasıl çekeceğini bilemeyecek olan o sopsol ele, o beceriksiz, sakar, cansız ele, asla gidip şuradaki kapıya vuramayacak olan o ölü ele. Ricardo Reis genç kızın yemeklerinin yenmeye hazır bir şekilde geldiğine dikkat ediyor, balıklar kılçıkları ayıklanmış, et kesilmiş, meyve soyulup dilimlenmiş olarak. Baba kız besbelli tanıdık müşteriler, işletmenin müdavimleri, belki de burada yaşıyorlar. Ricardo Reis yemeğini bitirdi, biraz daha bekliyor, ağırdan alıyor, sonunda ayağa kalkıp iskemlesini itiyor, genç kız yere vurulan ayakların rahatsız edici sesine döndü hemen, yaşı biraz önce göründüğü gibi yirmi değil, çok daha fazla, ama yan dönünce gene küçülüyor, boynu uzun ve incecik, çenesi küçücük, bedeninin hatları belirsiz, değişken, henüz son şeklini almamış. Ricardo Reis yemek salonundan çıkıp harfli kapıya doğru ilerliyor, onunla aynı anda çıkan şişko adamla karşılıklı nezaket göstermek zorunda kalıyorlar, Önce siz. Rica ederim. Hayır, lütfen siz geçin. Hayır, siz buyurun. Şişko adam çıktı. Çok teşekkür ederim beyefendi. Ricardo Reis'in hayır, siz buyurun demesi ilginç, çünkü bu laf harfi harfine uygu-

lansa öncelik Ricardo Reis'in olmalıydı, o ki kendisinin sayılamayacak kadar çok olduğunu söyler.

Müdür Salvador, iki yüz birin anahtarını uzatıp Ricardo Reis'in eline tutuşturmaya yelteniyor, sonra hemen kendini toparlıyor, belki müşteri onca yıl Brezilya'da kaldıktan sonra, o uzun yolculuğun üstüne Lizbon'un gecelerini, gizli zevklerini keşfe çıkmak ister, ama doğru, böyle kış akşamlarında insan daha çok şuracığa, deri koltuklu, yüksek tavanlı, geniş salonun huzuruna gömülmeyi diler, sallantılı avizenin altına, bütün odayı yansıtan büyük aynanın karşısına sinmeyi ister. Oda aynada çiftleniyor, genişliğin, uzunluğun ve yüksekliğin birbirine karıştığı fazladan bir boyut, bu salonun her zamanki yansıması değil, hem uzak hem yakın bir yüzeyin kavranamaz hayaleti, ama kuşkusuz çelişkili bir düşünce bu, uyuşuk bir mantığın ürünü, Ricardo Reis aynanın derinliklerinde kendindeki yorgun varlıklardan birini seyrediyor. Yukarı çıkıyorum, yolculuk beni yormuş, iki hafta güneş yüzü görmedik. Gazete var mı sizde, hani uyumadan önce ülkede ne olup ne bitiyor, bir göz atayım diye. İşte burada, Doktor Bey. Tam bu anda çolak genç kızla babası çıkageliyor, baba önde, kız birkaç adım arkada, salona yöneliyorlar. Ricardo Reis'in elinde anahtar ve kül rengi solgun gazeteler ve kuvvetli bir rüzgâr sokağa açılan kapıyı sarstı ve merdivenin dibinde zil çınladı. Gelen giden yok, iyice şiddetlenen fırtınanın işi olmalı, bu geceden hayır gelmez artık, denizde de karada da yağmur, fırtına, yalnızlık.

Odadaki kanepe gayet rahat, içine gömülen tüm o bedenlerin ağırlığı altında yaylar insan şeklini alıp yumuşak bir yuvaya dönüşmüş, çalışma masasının üstündeki lambanın ışığı gazeteyi doğru açıdan aydınlatıyor, sanki otel değil de ev burası, aile ocağı, sanki hiç sahip olmadığım, asla da sahip olmayacağım o yuvadayım. Memleketimden haberler, Devlet Başkanı, Mouzinho de Albu-

querque'nin şerefine Sömürgeler Genel Bürosu'nda bir serginin açılışını yapmış, anma günlerinden kurtulmak ya da birtakım önde gelen simaları unutmak mümkün değil. Golegã bölgesinde, neresiydi bu yahu, ah tamam, Ribatejo'daydı, kabaran suların Vinte bendini yıkmasından endişe ediliyor, ne tuhaf bir ad, nereden geliyor acaba, bin sekiz yüz doksan beşteki afete rahmet okutacakmış, doksan beşte sekiz yaşındaydım, yani unutmuş olmam doğal. Dünyanın en uzun boylu kadınının adı Elsa Droyon, boyu iki buçuk metre, en azından Elsa'ya sökmez sular seller, ya genç kızın adı ne, elinin pelteye dönmesinin nedeni hastalık mı, kaza mı. Beşinci çocuk güzeli yarışması, yarım sayfa dolusu anadan doğma bebek resmi, popolar meydanda, süttozuyla beslenmişler, bunların kimi katil olacak büyüyünce, kimi serseri, kimi orospu, sırf küçük yaşta, masumiyete zerre kadar saygısı olmayan kaba saba bakışlara karşı uluorta teşhir edildiler diye. Etiyopya'da, Brezilya'da operasyonlar sürüyor, neymiş bakalım, bir yenilik yok, artık hiçbir şey olmuyor, İtalyan birlikleri toplu halde ilerliyor, İtalyan askerinin kahramanca yürüyüşünü durdurmaya hiçbir insanın gücü yetmez, Habeşli savaşçınınsa zavallı mızrağı, gülünç hançeriyle ona karşı elinden hiçbir şey gelmez. Ünlü atletin avukatı, müvekkilinin, geçirdiği büyük bir ameliyatla cinsiyet değiştirdiğini ve birkaç gün içinde sanki doğuştan erkekmiş gibi olacağını ve daha şimdiden onun için yeni bir ad düşünüldüğünü belirtmiştir, acaba adı ne olacak. *Engizisyon Önündeki Koruluk*, ressam Fernando Santos'un bir tablosu, buralarda güzel sanatlarla ilgilenen pek yok. Coliseum'da *Son Harika*'yı seyredebilirsiniz, Brezilyalı yıldız Vanise Meireles, ne tuhaf, Brezilya'dayken ona hiç dikkat etmemiştim, ama suç bende, gösteri iki bölümden oluşuyor, arka sıralar üç escudo, önler beş escudo, pazarları matine var. Politeama'da *Haçlı Seferleri* gösterimde, muhteşem bir tarihî

film. Tümen tümen İngiliz Port Said'e çıkartma yapmış, bugünün haçlı seferleri böyle oluyor işte, herkesin haçlı seferi kendine göre tabii, söylenenlere bakılırsa Libya'da İtalyanların elindeki bölgenin sınırına ulaşmışlar. Kasım ayının ilk yarısında Brezilya'da ölmüş olan Portekizlilerin listesi, bu adlar bana yabancı, üzülmeme, yas tutmama gerek yok, ama gene de ne çok Portekizli ölmüş. Bütün ülkede yoksullara erzak dağıtılıyor, huzurevlerinde verilen yemekler iyileştirilmiş, Portekiz'de yaşlılara ve sokakların gülleri olan terk edilmiş çocuklara ne kadar iyi davranıyorlar, haydi bir de şu habere bakalım, Porto Belediye Başkanı İçişleri Bakanı'na telgraf çekmiş, Belediye Meclisi, şahsımın başkanlığındaki bugünkü oturumunda kışın yoksullara yardımı öngören karamameyi ele almıştır ve bu harika girişimden dolayı siz sayın bakanımızı kutlamaktadır. Başka haberler de var, yalaklara dolan tezekler yüzünden Lebução ve Fatela'da çiçek, Portalegre'de grip, Valbom'da ise tifo salgını başlamış, on altı yaşında bir genç kız frengiden ölmüş, kır çiçeği, taze zambak, ne kadar vakitsiz, nasıl da hoyratça kopardılar seni. Dişi, kırma bir foksteriyem var, iki kez doğurdu ve her seferinde onu yavrularını yerken yakaladım, bir tanesi bile elinden kurtulamadı, yazar bey, bana bir çare söyleyin. Bana akıl danışan sevgili okurum, köpeklerde yamyamlık genelde gebelik dönemindeki kötü beslenmeden, özellikle yeterince kırmızı et yememekten kaynaklanır, ona bol yiyecek vermelisiniz, başta et, ama bunun yanında süt, ekmek, sebze, kısacası çok yönlü beslenmeli, gene de bu kötü alışkanlığından vazgeçmezse tek bir çözüm kalıyor, ya öldürün onu ya da çiftleşmesine izin vermeyin, azgınlık zamanında da başının çaresine baksın, daha olmadı ameliyat ettirin. Gebeliklerinde kötü beslenen kadınları düşünelim şimdi de, üstelik sayıları hayli kabarık, ne et, ne süt yüzü görüyor, yalnızca sebze ve ekmek yiyorlar, ya

onlar da çocuklarını yemeye başlarsa. Olmayacağını bilsek de böyle bir manzarayı göz önüne getirince, insanlarla hayvanları birbirinden ayırmak birden çocuk oyuncağına dönüyor. Bu yorumu ekleyen gazetenin yazarı değil elbette, Ricardo Reis de değil, Ricardo Reis başka bir şeye kafa yoruyor, bu korkunç hayvana ne isim vermek gerektiğini düşünüyor, Diana ya da Lembrada olmaz, işlediği suçu isimlendirmeye gerek yok, rezil hayvan ya zehirli bir pasta yiyecek sonunda ya da sahibi beynine bir kurşun sıkacak, Ricardo Reis inat ediyor ve sonunda kafasını kurcalayan adı buluyor, bütün çocuklarını ve torunlarını yiyen yamyam Kont Ugolino della Gherardesca'nınkinden türemiş bir ad bu, ayrıntılı bilgi için *L'Histoire des Guelfes et des Gibelins*'de[1] Kont'a ayrılmış olan bölüme ya da "Cehennem"in otuz üçüncü kantosuna bakmalı. Huzurlarınızda Ugolina, çocuklarını afiyetle mideye indiren anne, o kadar sapık ki savunmasız çocuklarının henüz sertleşmemiş kemiklerini kırıp körpecik ılık etlerini dişleriyle parçalarken içinde en ufak bir ürperti duymuyor, küçücük enikler de onları yalayıp yutanı, onları doğuran anayı görmeden ölüyorlar, Ugolina, ben senin oğlunum, kıyma bana.

Bütün bu iğrenç olayların ayrıntılarının tatlı tatlı aktarıldığı sayfa uykuya dalan Ricardo Reis'in dizlerine düştü. Şiddetli bir sağanak camları sarstı, bardaktan boşanırcasına yağmur yağıyor şimdi. Kana susamış dişi köpek Ugolina ıssız Lizbon sokaklarında yürüyor, kapıların önünden geçerken homurdanıyor, meydanlarda ve bahçelerde inleyerek öfkeyle dişliyor yine şişmeye başlamış olan karnını.

1. (Fr.) Guelfo ve Ghibellino'ların Tarihi.

Kara kışla amansız fırtınanın göbeği bir kesilmiştir, gerçi onlardan önce yaratılan öğeler de vardır, ama bu ikisi bir bütün olarak duruma öyle güzel ayak uydurmuştur ki bir başka öğe icat etmeye gerek kalmamıştır, işte böyle sert ve fırtınalı bir kış gecesinden sonra gün güneşin ışık saçtığı, güvercinlerin neşeyle uçtuğu masmavi bir gökyüzüne doğabilirdi, ama yıldızlar olur vermediğinden martılar kentin üzerinde dönüp duruyor hâlâ, nehir ikircikli, güvercinler cesaretsiz, üzerine yağmurluk eline şemsiye alıp çıkanları rahatsız etmeyecek kadar da olsa yağmur yağıyor, rüzgârınsa, şafak vakti nasıl gemi azıya aldığı dikkate alınırsa, şimdi adeta insanın yüzünü okşadığı söylenebilir. Ricardo Reis erkenden otelden çıkıp Ticaret Bankası'na gitti, elindeki İngiliz paralarının bir bölümünü bozdurup Portekiz escudosu almak için. Bir liraya karşılık yüz on bin *réis* verdiler, ne yazık ki liralar altın değil, öyle olsa değerleri iki katına çıkardı, ama ülkesine yeni dönmüş olan, bankadan cebinde beş *conto*'yla çıkan bu yolcunun sızlanmaya gerçekten de hiç hakkı yok, bu para Portekiz'de servet sayılır. Ricardo Reis, Comércio Sokağı'nda şu anda, Terreiro do Paço ise birkaç metre ötede, birkaç adım ötede diye yazası geliyor insanın sesdeşlik anlamlarda kargaşa

yaratmasa,[1] ama Ricardo Reis meydandan geçmek gibi bir delilik yapmayacak, uzaktan sıra kemerlerin altındaki korunaklı yere bakıyor, nehir kül rengi ve çalkantılı, sular yükselmiş, dalgalar açıklarda kabarırken meydanı istila edecekler, yutacaklar gibi geliyor insana, bu yalnızca bir göz aldanması, dalgalar toprak bende çarpıp dağılıyor, rıhtımın eğimli merdivenlerinde bin parçaya bölünüyor güçleri. Ricardo Reis bir zamanlar burada oturduğunu hatırlıyor, o kadar uzak ki o zaman, o anları yaşayanın kendisi olup olmadığından kuşku duyuyor. Belki de yerinde bir başkası vardı, belki yüzü benimkiyle aynıydı, belki adı da aynıydı, ama bir başkasıydı. Ayakları ıslandı, buz kesti, bir hüzün bulutunun bedenine çöreklendiğini hissediyor, ama ruhuna değil, tekrar ediyoruz, ruhuna değil, bu izlenim onun dışında, gereksizce açtığı şemsiyenin sapına yapışmamış olsa parmaklarıyla dokunabileceği bir şey. Böyle başka âlemlere dalmışken gelip geçenler dalga geçmeye başladılar onunla, Hey beyefendi, biliyor musunuz, yağmur filan yağmıyor. Ama kahkaha çok dürüst, art niyetsiz ve Ricardo Reis de dalgınlığına gülüyor, neden yaptığını pek de bilemeden João de Deus'nun ilkokul yıllarında kalmış çok ünlü iki dizesini mırıldanıyor, O kemerin altında gece güzel geçerdi.

Ricardo Reis geldi, meydanın iki adım ötesindeydi artık, kalemle işlenmiş bir gravür gibi net olarak aklında kaldığı, belki de hayal gücünün bugün yarattığı gibi, meydanın gerçekten üç tarafı binalarla çevrili bir dörtgene benzediğinden, ortasında atlı bir soylu heykelinin ve durduğu yerden göremediği bir zafer takının bulunduğundan emin olmak istiyordu, ama sonuç olarak her şey kopuk kopuk, yapılar sisle kaplı, çizgiler silinmiş, belki

1. Portekizce "adım" anlamına gelen *passo*'yla "saray" anlamına gelen *paço* arasındaki sesdeşlik üzerine bir söz oyunu.

havanın kötülüğünden, gözlerinin yorgunluğundan, aradan geçen zamandandır, yalnızca anıların gözleri şahin gibidir. Saat on bire geliyor, kemerlerin altı kıpır kıpır, ama hareketlerde telaş yok, ağırbaşlı insanlar işi ağırdan alır. Şapkaları ıslanmış, şemsiyelerinden sular süzülen adamlar ve birkaç kadın işe gidiyor, memurların güne başlama saati geldi. Ricardo Reis, Crucifixo Sokağı'na doğru uzaklaşıyor, yolda bir sonraki piyango çekilişi için onda birlik bilet satmaya çalışan bir piyangocunun saldırısına uğruyor. Biletin numarası bin üç yüz kırk dokuz ve çark yarın dönüyor, piyango bu numaraya vurmayacak, üstelik çark da yarın dönmeyecek, ama falcının, kasketi numaralı kâhinin şarkısı böyle çınlıyor. Alın beyim, almazsanız pişman olursunuz, biliyorsunuz, çok para var bu işte, adamın ısrar edişinde yazgısal bir tehdit var. Ricardo Reis, Garrett Sokağı'na sapıyor, Chiado'ya çıkıyor, dört hamal serpintiye hiç aldırmadan heykelin kaidesine yaslanmış duruyor, burası en ağır işleri gören erkeklerin adası. Az ileride yağmur dindi, yağmur yağıyordu artık yağmıyor, Luis de Camões'in arkasında solgun bir aydınlık var, bir hale, bakın şu sözcüklerin ettiğine, bu söz hem yağmuru, hem de bir bulutu ya da bir ışık çemberini ifade edebilir ve şair ne Tanrı ne aziz olduğundan, yağmur da dindiğinden bulutlar kendiliğinden dağılıyor, Ourique'den ya da Fátima'dan mucizeler beklemek boşuna, hatta mavi bir gök gibi basit bir mucize bile.

Ricardo Reis gazete binalarına yöneliyor, dün uyumadan önce adreslerini not etti, gece iyi uyuyamadığını söylemiş miydik, yatağını yadırgadı, belki biraz gariplik çekti, insan yabancılığını koruyan, sessiz bir odada sokaktan gelen yağmur sesini dinleyerek uykuyu beklerken, nesneler gerçek boyutlarına kavuşur, hepsi kocaman, tehlikeli, ezicidir, gün ışığı yanıltıcıdır, çünkü yaşamı silik bir gölgeye çevirir, yalnız gece aydınlıktır, ama uykunun da

bunda payı var, bizi hem sakinleştirir hem de dinlendirir, yaşayan ruhlara huzur verir. Ricardo Reis gazetelerin merkezlerine gidiyor, geçmişte kalanlarla ilgilenenlerin daima gitmesi gereken yere, bir dünyanın gelip geçtiği, ayak izleri, kırılmış dallar, çiğnenmiş yapraklar, mektuplar, bilgiler bıraktığı Bairro Alto'ya, dünya bunları bırakır ardında, geri kalansa ondan bir yüzü, bir bakışı, bir gülümsemeyi, bir can çekişmeyi belleğimizde tutabilmemizi sağlayan hayal payıdır. *Orpheu*'nun[1] şairi Fernando Pessoa'nın ani ölümü, entelektüel çevrelerde büyük üzüntü yarattı, Şiiri son derece özgün bir biçimde işleyen ve akıllıca eleştiriler getiren hayran olunası bir insan önceki gün yaşadığı gibi sessizce öldü, Ne var ki Portekiz'de edebiyat kimsenin karnını doyurmadığı için Fernando Pessoa bir ticari işletmede çalışıyordu ve birkaç satır ileride, Arkadaşları mezarına hasret çiçekleri bıraktılar. Bu gazetede başka bir şey yok, bir başkasında aynı laflar başka türlü söyleniyor, milliyetçi coşkuyu yansıtan gelmiş geçmiş en güzel şiirlerden olan "Mensagem"in[2] olağanüstü şairi Fernando Pessoa dün toprağa verildi, ölüm onu cumartesi gecesi Saint-Louis Hastanesi'nde, bir Hıristiyan yatağında yakaladı, şiirde o yalnızca Fernando Pessoa değil, ayrıca Álvaro de Campos, Alberto Caeiro[3] ve Ricardo Reis'ti, tamam işte, bir böyle küçümsemedikleri, yok saymadıkları kalmıştı, bizler gayet iyi biliyoruz ki Ricardo Reis hayat dolu gözleriyle gazeteyi okuyan şu adamdır, kırk sekiz yaşında bir doktor, Fernando Pessoa'nın sapına kadar ölü gözleri kapatılırken ondan bir yaş büyüktü, bu Ricardo Reis'in Fernando Pessoa'yla aynı kişi olmadığını kanıtlamak, doğrulamak için yeterli olmalı, eğer hâlâ kuşku du-

1. Fernando Pessoa'nın 1915 yılında çıkarmaya başladığı dergi.
2. Fernando Pessoa'nın 1934'te yayımlanan şiir seçkisi.
3. Pessoa'nın sayısız kimliklerinden biri, ona göre "hepsinin üstadı".

yan varsa gidip Bragança Oteli'nde Müdür Senhor Salvador'la konuşsun, ona Brezilya'dan gelme Ricardo Reis diye birinin orada kalıp kalmadığını sorsun, Salvador şöyle karşılık verecektir, Evet, Doktor Bey öğle yemeğine gelmeyecek, ama akşam yemeğini burada alacaklarını söylediler, bir mesajınız varsa bizzat kendim ona iletebilirim. Bir bakışta insanın ciğerini okuyan bir otel müdürünün sözünden kim kuşku duyabilir. Ama doğru dürüst tanımadığımız birinin lafıyla hareket etmiş olmamak için bir de şu gazeteye bakalım, haber bu kez doğru sayfada, ölüm ilanlarının arasında verilmiş, merhum uzun uzadıya tanıtılmış, Sayın Doktor Fernando António Nogueira Pessoa'nın cenaze töreni dün yapıldı, kendisi bekârdı, kırk yedi yaşındaydı, dikkatinizi çekeriz kırk yedi diyor, Lizbon'da doğdu, İngiliz üniversitesinin edebiyat fakültesinden mezun oldu, edebiyat çevrelerinde çok tanınan bir yazar ve şairdi, tabutu demet demet taze çiçekle bezendi. Zavallılar, en kara yazgı çiçeklerinki, ne olduğunu anlayamadan solup gidiyorlar. Doktor Ricardo Reis, Prazeres'e[1] giden tramvayı beklerken mezar başında yapılan konuşmayı okuyor, Ricardo Reis'in durduğu yerin iki adım ötesinde, bilindiği üzere "Mensagem"de adı geçen V. Don João'nun zamanında, yani yaklaşık iki yüz yirmi üç yıl önce Cenovalı bir tüccar asıldı, adam bir parça nakışlı kumaş için bizden bir Portekizli'yi boğazlamış, ardından bir kâhya kadını ve kadın oracıkta ölmüş, derken bir hizmetçiye de bu kez ölümcül olmayan iki darbe indirmiş, bir başkasının da tavşanlara yaptıkları gibi gözünü çıkarmış, daha fazla insan da ölürmüş ama sonunda onu yakalamayı başarmışlar, infaz burada gerçekleşmiş, kurbanın evinin iki adım ötesinde ve mahşerî bir kalabalık toplanmış, şu bin

1. Lizbon'daki mezarlıklardan biri; adının anlamı "zevkler"dir.

dokuz yüz otuz beş yılının otuz aralık günüyle uzak yakın ilgisi yoktu o günün, bugün hava kapalı, sokakta yalnız mecburen çıkanlar var, gerçi Ricardo Reis'in Calçado do Combro'nun tepesinde, sırtını bir sokak lambasına yaslayıp mezar konuşmasını okuduğu şu belirli anda yağmur yağmıyor, mezar konuşması derken Cenovalınınkini kastetmiyoruz, zaten onu anmak için konuşan filan da olmamıştır, olsa olsa halk küfür kıyamet gitmiştir, kastımız Fernando Pessoa için attıkları nutuktur, şairdir kendisi, elini hiç kana bulamamıştır. Ölümü hakkında iki söz, iki sözcük ona yeterdi, ya da o bile olmayaydı, sessizlik daha bile iyi giderdi, şimdiden bir sessizlik sarıyor onu, onunla birlikte de bizi, ruhuna yaraşan bir sessizlik bu, Tanrı'ya bu kadar yakınken ancak böyle aklanır insan.

Güzellik dükkânındaki iş arkadaşları, onu böyle toprağa girerken, daha doğrusu sonsuzluğun uç sınırlarını aşarken görünce, ondan ayrılmanın verdiği öfkeyi, sakin ama son derece insanca tepkiyi saklamayı beceremediler. Kendi kardeşlerinden önce, bir kez daha tekrar edelim ki gene aynı ideal Güzellik soyundan geldikleri için, *Orpheu*'daki yoldaşlarının gönlü, üstüne hiç olmazsa acılarını ve sessizliklerini ak bir zambak gibi serpiştirmeden yüce cenazeyi buraya, son istirahatgâhına bırakmaya razı olmadı. Ölümün bizden kopardığı insanı ve onunla birlikte bir mucize olan dostluğunu, varlığıyla bize tattırdığı zarafeti özlüyoruz, tek kelimeyle insanı ve bunu söylemek çok zor, çünkü yazgı yaratıcı ruhuna ve yeteneğine ölümsüz bir güzellik bahşetti, geride kalan ne varsa Fernando Pessoa'nın dehasına aittir. Vay canına, vay canına, neyse ki Hamlet bize şunları söylediğinden beri hâlâ yaşamın kurallarında istisnalar oluyor: "Geriye kalan yalnızca sessizliktir, çünkü sonunda deha üstlenir kalanı ve o varsa her şey demektir."

Tramvay gelip tekrar yola koyuldu, Ricardo Reis içe-

ride tek kişilik bir koltuğa oturdu, yetmiş beş centavoluk biletini ödedi. Bir yedi buçukluk, demeye alışacak o da zamanla, yeniden cenaze başında yapılan konuşmayı okudu. Bütün haberlerin birbirinin aynı olmasına, insanların Pessoa'nın midesini kaldıracak türden bir yığın saçma sapan söz sarf etmesine bakınca bahsedilen kişinin Fernando Pessoa olduğuna inanamıyor bir türlü, hakkında böyle konuşabilmek için onu hiç tanımamış olmak gerek, çaresizliğinden, ölmüş olmasından yararlandılar. Bu solmuş ak zambağı örseledik, tifodan ölmüş genç bir kız sanki, yetmiyormuş gibi bir de yüce diye niteliyorlar onu, Tanrım, ne salakça bir tanımlama, kabalığımı bağışlayın, konuşmacı daha ölünün adını duyar duymaz geri kalan ne varsa bir kenara bırakmalıydı, geri kalan her şeyi, o kadar az şey ki zaten bu. Ve yüce sıfatının anlamı soylu, kahraman, gururlu, zarif, hoş, çelebi, sözlükte, söz yerinde böyle yazıyor, demek ki ölüm de soylu ya da kahraman, gururlu ya da zarif, hoş ya da çelebi. Saint-Louis Hastanesi'ndeki Hıristiyan yatağında sorsalar o hangisini seçerdi, olacaksa tatlı bir ölüm kısmet olsun, çünkü böyle bir ölüm insanın elinden yalnızca hayatını alır.

Ricardo Reis mezarlığa vardığında, kapıdaki çanın çınlamasıyla, siesta vakti kır evlerinde olduğu gibi havada çatlak bir tunç sesi yankılandı. Bir el arabası gözden kaybolmak üzereydi, yas giysilerinin etekleri rüzgârda uçuşan bir grup hüzünlü insan da cenaze arabasının peşindeydi, kara şallara ve damatlıklara bürünmüş karaltılardı bunlar, kucaklarında soluk kasımpatılar vardı, aynı çiçeklerden başka demetler de tabutu süslüyordu, çiçeklerin de yazgıları bir olmuyor. Araba uzaklaşarak gözden kayboldu, Ricardo Reis ölülerin kaydedildiği büroya yöneldi, önceki ayın otuzunda ölüp bu ayın ikisinde toprağa verilmiş olan Fernando António Nogueira Pessoa'nın mezarını sormak için, sonsuza kadar, Tanrı şairleri geçici ölüm uykusundan

uyandırana kadar kalacaktı bu mezarlıkta. Memur karşısındakinin okumuş yazmış, seçkin biri olduğunu anladı, telaşla bir şeyler anlattı, sokağı, numarayı söyledi, Burası bir şehir gibidir beyefendi, konuşurken dili dolandığından yerinden kalkıp kararlı bir tavırla işaret etti, Bu yolu izleyin, sağ köşeden dönün, sonra dümdüz gidin, ama hep sağı kollayın, orada, yolun üçte ikisini geçince, mezar küçüktür, aman gözünüzden kaçırmayın. Ricardo Reis teşekkür etti, açık denizlerden ve nehirden esen rüzgârları içine çekti, bir mezarlıkta olması gerektiği gibi uğuldadıklarını duyamadı, hava kurşuni, mermerler ve taşlar son yağmurda ıslanmış, belki servilerin rengi biraz koyulaşmış, Ricardo Reis kendisine söylendiği gibi yokuş aşağı vurup dört bin üç yüz yetmiş biri aramaya koyuldu, çark yarın dönmeyecek, çark çoktan döndü ve artık bitti, alın yazısı çıktı piyangodan, şans değil. Yolun tatlı bir meyili var, burası bir gezinti yeri gibi, son adımları atmak zor olmadı, son gezinti, Fernando Pessoa'ya son kez eşlik etmek, çünkü artık kimse ona eşlik etmeyecek, laf aramızda ölüsünün peşinden yürüyenlerin hiçbiri yaşarken yanında değildi. İşte bu köşeden döneceğiz. İnsan, burada ne işim var, diye düşünüyor, onca zaman tutulan gözyaşları neden burada bırakılıverir, peki neden zamanında ağlanmaz, o an şaşkınlık acıya baskındı, acı sonradan geldi, sinsice, beden içten içe alabildiğine çürümüş bir et parçası gibi, üzerimizde, yas yerini gösterecek kara bir leke yok. Yolun iki yanında ev biçimli mezarların kapıları kapalı, pencerelerinde Bretagne işi dantellerle, hıçkırıklar arasında işlenmiş minicik çiçeklerle mendil gibi oyalanmış perdeler, çiçekler yalın kılıçlara benzeyen tığlarla yapılmış, *richeliâ*[1] işi ya

1. (Fr.) Rişliyö diye de bilinen beyaz iş.

da *à jour*'lu[1] olarak, Fransızca özentisi deyimler bunlar, Tanrı bilir nasıl telaffuz edildiklerini, Highland Brigade'deki çocuklar ederdi böyle laflar, gemi şu saatte çok uzaklarda, kuzeye doğru yol almakta, o denizlerin tuzunda Lusitania'nın payı ölümcül dalgalarda kaybolan balıkçıların ya da kıyıdan haykıran yakınlarının gözyaşlarından ibaret, şimdi çapa biçimli armasıyla tanınan Coats and Clark şirketi hizmet veriyor bu hatta ve denizlerin trajik öyküsü devam ediyor. Ricardo Reis yolun yarısına geldi bile, sağa bakıyor, sonsuz pişmanlıklar, sevgi dolu anılar, filanca burada yatıyor, falancanın anısına, sola baksak da aynı şey, kırık kanatlı melekler, ağlamaklı yüzler, kenetlenmiş parmaklar, narin kıvrımlar, tabutların üstünde karalı kapaklar, bir tarafları kopuk sütunlar taşları yontanlar belki bilerek böyle yaptılar, belki de sütunlar başta tam teslim edildi, ölenin yakınları sonradan üzüntülerini göstermek üzere kırabilsinler diye, tıpkı şef ölünce geride kalanların törenle kalkanlarını parçalaması gibi ve bir de haçların dibinde kafatası tasvirleri, ölümün kanıtı, altına gizlendiği örtüdür. Ricardo Reis aradığı mezarın önünden geçti bile, kimse onu uyarmadı, şişşt, bu taraftan diye, bazıları da tutup hâlâ ölülerin konuştuğunu söyler, Ah zavallılar, şu yazılar olmasa, mezar taşına ölünün adı ya da dirilerin kapılarındaki gibi bir numara konulmasa, sırf onları bulabilmek için okuma öğrenmeye değer, okuması yazması olmayan bir adam hayal edin, bizde boldur böylesi, onu mezara kadar götürmek, İşte burası, demek zorunda kalırdık ve o da aldatılmaktan, hainliğimizden ya da dalgınlığımızdan onu Capulet yerine Montaigu, Gonçalves yerine Mendes için dua etmeye zorlamamızdan korkarak kuşkuyla bakardı.

1. (Fr.) Ajur, ajurlu. Delikli örgü ya da işleme.

Kişiyi başkalarından ayıran unvanları, D. Dionisia de Seabra Pessoa'nın mezarı, yazısını girişe, nöbetçi kulübesinin çıkıntılı yüzüne yazmışlar, kulübede bir de nöbetçi uyuyor, romantik üslubun etkisi bu figür. Aşağıda, kapının alt menteşesinin hizasında bir ad, sadece bir ad, Fernando Pessoa, bir de doğum ve ölüm tarihleri ve Ben buradayım, diyen bir kül kabının şişkin karnı, Ricardo Reis birilerinin onu duyduğunu bilmeden tekrar ediyor, O burada. Tam bu anda yağmur yeniden bastırıyor. Ricardo Reis çok uzaklardan geldi, Rio de Janeiro'dan, günler ve geceler boyunca okyanus dalgalarının üzerinde seyretti, bugün bu yolculuk hem çok yakın hem çok uzak geliyor ona, şimdi bu mezarların arasında, yol ortasında, öğlen vakti bir başına ne yapmalı, şemsiyesi açık, uzaktan çanın kısacık çınlaması yükseliyor, buraya gelirken, bu demirlere dokunurken ruhunun derinliklerinde bir rahatsızlık, bir yırtılma, bir sarsıntı beklemişti, biz içinde olmadığımız için sessizce yok olan büyük kentlerde hissedilen şeyi, kapılar ve bembeyaz kuleler güçten düşerken, işte o an gözlerinde hafif bir yanma oldu ve hemen kayboldu, Ricardo Reis üzerinde düşünüp duygulanacak fırsatı bile bulamadı. Artık burada bir işi kalmadı, yaptığının da ipe sapa gelir bir tarafı yok, yalnız bırakılamayan yaşlı bir deli kadın yatıyor mezarda ve dünyaya karınca kararınca kendindeki deliliği bırakmış bir mısra ustasının çürümüş cesedine göz kulak oluyor, şairlerle deliler arasındaki en büyük fark, deliliklerinin kader çizgisinde yatar. Ricardo Reis oracıktaki büyükana Dionisia'yı ve zavallı torunu Fernando'yu düşünürken korkuya kapıldı, kadın gözlerini fal taşı gibi açmış çevreyi gözetliyor, torunu bir yarık, bir rüzgâr esintisi, ufacık bir ışık arayarak bakışlarını sağa sola çeviriyor ve sanki büyük bir dalga vurmuş gibi Ricardo Reis'in midesi bulandı, soluğu tıkandı, oysa on dört günlük yolculuk boyunca hiç

hastalanmamıştı. Midem boş da ondan, diye düşündü, neden buydu, sabahtan beri ağzına lokma koymamıştı. Şiddetli bir sağanak başladı, tam sırasıydı doğrusu. Artık soracak olsalar, Ricardo Reis'in iyi bir açıklaması vardı, Hayır, hayır, mezarda fazla oyalanmadım, yağmurdan geciktim sadece. Ağır ağır yeniden patikayı tırmanırken bulantısının geçtiğini duydu, geriye yalnızca belli belirsiz bir baş ağrısı, başının içinde bir boşluk kalmıştı, bir eksiklik vardı sanki, beyindeki bir parça, akla gelen parça. Kayıt bürosunun kapısında az önce ona bilgi veren adam duruyordu, dudakları pırıl pırıldı, yemeğini yeni bitirmişti besbelli, nerede olacak, buracıkta. Masasına bir peçete sermiştir, gazetelere sarıldığı için ılıklığını kaybetmemiş bir sefertası getirmiştir evinden, belki de arşiv odasının dibinde, gazocağında ısıtmıştır biraz, kayıt için gelenler üç kere adamın lokmasını boğazına dizmiştir. Her neyse, tahminimden uzun sürdü. Demek aradığınız mezarı buldunuz. Buldum, diye yanıt veriyor Ricardo Reis, kapıdan çıkarken tekrarlıyor, buldum, oradaydı.

Bir taksi çevirmek için elini salladı, karnı açtı, acelesi vardı, buralarda bu saatte hâlâ ona yemek vermeyi kabul edecek bir lokanta, küçük bir meyhane bulunur muydu acaba, Beni Rossio'ya götürün lütfen. Şoför bir kürdanı çiğneyip duruyor, diliyle ağzının içinde sağa sola oynatıyordu, iki eliyle araba kullandığına göre bu işi ancak diliyle yapabilirdi zaten, arada bir dişlerinin arasındaki tükürüğü içine çekince kuş kuğurdamasına benzeyen, kesik kesik sesler çıkıyordu, Bu sindirim cıvıltısı, diye düşünüyor Ricardo Reis ve gülümsüyor. Aynı anda gözleri yaşlarla doluyor, bu olayın böyle bir etki yaratması tuhaf, ama belki de asıl neden, az önce beyaz bir arabanın içinde geçen küçük meleğin toprağa verilecek olması, şair olacak kadar uzun yaşamamış bir Fernando, ne şair ne doktor olabilecek bir Ricardo, ama yok canım,

gözyaşlarının nedeni çok başka kuşkusuz, zamanı gelmişti hepsi bu. Fizyolojik olaylar karmaşıktır, bu işlerden anlayanlara bırakalım onları, hele de gözyaşı bezlerinin içinde duygunun simyasının peşine düşmek, örneğin bir üzüntü gözyaşıyla sevinç gözyaşı arasındaki kimyasal farkları araştırmak gerektiğinde, üzüntüden akan yaşlar kesinlikle daha tuzlu olur, bu yüzden gözlerimiz o kadar yanar. Ön koltukta şoför kürdanı sağ köpekdişlerinin arasına sıkıştırmış, sessizce aşağı yukarı oynatıp duruyor, böylece yolcunun üzüntüsüne saygılı davranmış oluyor, mezarlıktan gelirken sık sık karşılaşır böyle durumlarla. Taksi Calçada da Estrela'dan indi, Cortes'e, nehir yönüne döndü, sonra daha önce gördüğümüz yoldan Baixa'ya ulaşıp, Augusta Sokağı'nı tırmanarak Rossio'ya girdi, tam o anda Ricardo Reis, ansızın aklına gelen bulanık bir anının itkisiyle Irmãos Unidos'un önünde, Durun, dedi. Bir lokanta adı bu, bir girişi hemen sağda, öbür giriş Correeiros Sokağı'nda, insanın midesi bayram eder burada, hoş, eski tarz bir yer, çok eskiden Todos os Santos Hastanesi'nin bulunduğu mevkide, bu o kadar uzun zaman önceydi ki sanki başka bir ülkenin tarihinden söz ediyor gibi oluyor insan, bir deprem yetti her şeyi dümdüz etmeye ve işte payımıza düşen sonuç, daha mı iyi yoksa daha mı kötü, önemli olan hayatta kalmak ve umudunu yitirmemek.

Ricardo Reis diyeti filan bir kenara bıraktı dün yemek yerken, çok zayıf davrandı, okyanus aşmış bir adam çocuk gibidir, kimi zaman başını yaslayacağı bir kadın omzu arar, bazen de meyhanede mutluluk verecek kadeh kadeh şarap, sanki kadehlere boşaltılan mutluluğun ta kendisidir, bazen de, sanki kendi bilemezmiş gibi Galiçyalı garsonun teki ona ne yiyeceğini söyleyebilir, Tavuk haşlama Sayın Beyefendi'nin harap olmuş midesine iyi gelir, ama bu lokantada ona karaya dün mü ayak bas-

tınız, tropikal yiyecekler midenizi kötü etti mi etmedi mi, sıla hasretini filanca yemek giderir, diyen yok, tabii ona acı veren hasretse, yok değilse eğer ne halt etmeye geri dönmüştü. Oturduğu masadan, perdenin aralığından dışarıdaki tramvayları görüyor, virajları dönerken gıcırdayışlarını duyuyor, yağmura boğulmuş atmosferde tramvay zilleri ıslak ıslak çınlıyor, tıpkı sulara gömülmüş bir katedralin çanları ya da bir kuyunun içinde sonsuz bir yankı bırakan bir klavsenin telleri gibi. Garsonlar sabırla bu son müşterinin yemeğini bitirmesini bekliyor, geç gelmiş, Lütfen, geç oldu ama, bana servis yapabilir misiniz, demişti, onlar da beyefendinin çalışanlara gösterdiği saygıdan etkilenerek isteğini yerine getirmişlerdi, hem de mutfakta kap kacak toplanmaya başlamışken. Şimdi gidiyor, kibarca hoşça kalın diyor ve teşekkürler ederek Correeiros kapısından çıkıyor, Figueira Meydanı'na açılır o sokak, yani demirden ve camdan yapılma koca Babil Kulesi'ne, hâlâ kıpır kıpır orası, ama alabildiğine şiddetli bağrış çağrışların çınladığı sabah saatleriyle kıyaslandığında çok sönük kalıyor. Solunan hava binlerce keskin kokuyla dolu, ezilmiş, pörsümüş lahana, tavşan boku, haşlama tavuk, kan, yüzülmüş deri kokuyor ortalık. Pazar tezgâhları, ara sokaklar kovalarla, hortumlarla, boğum boğum *piaçaba* çalı süpürgeleriyle yıkanıyor, zaman zaman bir metalin yere sürtündüğü duyuluyor, sonra indirilen bir kepengin sesi geliyor. Ricardo Reis güney tarafından dolandı meydanı ve Douradores'e girdi, yağmur neredeyse dinmişti, şemsiyesini kapatıp gözlerini kaldırdı o da, artık yapıların kül rengi cephelerini, önleri parmaklıklı ya da balkonlu dizi dizi pencereleri görebilirdi, bir de sokağın dibine doğru dar dikey bantlara dönüşen tekdüze taşları, gitgide küçülüyorlardı, ama bir firar noktasında eriyip kaybolacak kadar değil, çünkü en uçta, Conceição Sokağı'nda yükselen bir bina var, yolu

da düpedüz tıkıyor, pencereler de önlerindeki kafesler de hep aynı renkte ve biçimde, aralarında ufak tefek farklar vardır olsa olsa, hepsinden aynı gölge ve nem akıyor yere, arka avlularda patlamış lağımlardan yayılan koku dağınık gaz bulutlarına karışıyor, bu ahvalde gel de şaşır dükkân önlerinde dikilen çırakların soluk benizlerine, üzerlerinde gri iş gömlekleri ya da önlükler, kulak arkalarında kalemler, suratları beş karış çünkü günlerden pazartesi, çünkü pazar berbat geçti. Sokağın zemini kaba saba, yamuk yumuk, karamsı bazalt taşlarla döşenmiş, arabaların metal tekerlekleri üzerlerinde zıplayıp durur ve hava kuruyken, yani bugünkü gibi değilken, yükün ağırlığı ölçüyü de gücü de aştığında katırların nalları kıvılcımlar saçar.

Bugün öyle bir şey yok, olaylar o kadar büyük çaplı değil, iki adam fasulye çuvallarını indiriyor, hacimlerine bakılırsa her biri en az altmış kilo geliyor olmalı, belki altmış litre demek daha iyi, böylece daha hafif gelir kulağa. Fasulye zaten ağır çekmediğinden her litre yaklaşık yedi yüz elli grama denk gelir, tabii denetçiler çuvalları doldururken ağırlık ve kütle konusunda bütün bu söylediklerimizi göz önüne aldılarsa.

Ricardo Reis adımlarını otele çeviriyor. O an elindekileri tükettikten sonra kürkçü dükkânına dönen tilki gibi ilk gecesini geçirdiği otel odasını hatırladı, sanki kendi evi gibi düşünüyor orayı, Rio de Janeiro'daki ya da yaşadığı herhangi bir ev gibi değil, doğduğunu bildiğimiz Porto'daki ev ya da Brezilya sürgününden önce burada, Lizbon'dayken kaldığını bildiğimiz daire gibi de değil, oysa hepsi gerçek birer yuvaydı onun için, ne tuhaf şey, hem nedir bunun anlamı, adamın teki tutsun kaldığı otel odasını kendi evi gibi hatırlasın ve uzun zamandır, şafak söktüğünden beri dışarıda şu kaygıyı, şu şaşkınlığı duysun, az kaldı, az kaldı. İçinden gelen taksi çevirme isteğini bastırdı, onu

neredeyse kapının önüne kadar götürecek tramvayın gidişine uzaktan baktı ve sonunda kendini evine giden sıradan bir insan olmaya zorlayarak o saçma sapan sıkıntıyı yenmeyi başardı, gittiği yer bir otel bile olsa, bekleyeni olmadığı halde fazla gecikmemeli, acele de etmemeli.

Akşam vakit biraz ilerleyince yemek salonunda herhalde çolak elli kızı, şişko adamı, yaslı sıskayı, soluk benizli çocukları ve başı kalabalık ana babalarını görecek, kim bilir, belki başka müşteriler de olacak, bilinmezliğin ve sislerin içinden sıyrılıp gelen gizemli insanlar, onları düşünürken Ricardo Reis'in yüreği ısındı, bir rahatlama duydu, birbirinizi seviniz, bir zamanlar söylenmişti bu ve başlamanın tam zamanı. Arsenal Sokağı'nda binaların arasından akan rüzgâr şiddetle üfürüyor, ama yağmur yok, yalnızca saçaklardan damlalar düşüyor yere. Bugünden sonra hava belki biraz düzelir, kışın da bir sonu var elbet, Bu tufan iki aydır dinmedi, demişti şoför dün ve güzel günlerin geleceğine artık inanmayan biri gibiydi bunu söylerken.

Girişteki çan bir an için çınladı, sanki İtalyan teşrifatçı ve dik merdiven, Ricardo Reis'e hoş geldin diyorlardı, hatta yukarıda bekleyen Pimenta bile, saygılı ve dikkatliydi Pimenta, hafifçe eğilmişti, kuşkusuz yük taşımanın verdiği bir alışkanlıktı bu. Müdür Salvador da sahanlığa çıktı, aynı şeyi daha ince sözlerle dile getirdi. Ricardo Reis ikisine birden yanıt verdi, o anda ne Müdür var ne garson ne doktor, yalnızca birbirine gülümseyen üç insan onlar, uzun bir ayrılıktan sonra buluştukları için mutlular, sabahtan beri görüşmediler düşünebiliyor musunuz, nasıl bir özlem bu, Tanrım. Ricardo Reis odasına girip her şeyin yerli yerine konulmuş, yatağın toplanmış, lavabonun parlatılmış, zamanla oluşmuş gölgeler sayılmazsa aynanın pırıl pırıl edilmiş olduğunu görünce keyiflendi. Ayakkabılarını çıkardı, giysilerini değiştirdi, hafif terlik-

ler geçirdi ayağına, bir pencere araladı, evine gelen ve orada bulunmaktan zevk duyanlar yapar böyle, sonra dinlenmek üzere koltuğa oturdu. O zaman, sanki kendi içinde düşer gibi oldu, hızla, sertçe. Ya şimdi, diye sordu kendi kendine, ya şimdi Ricardo, ya da başkaları olsa diyeceği gibi, her kimsen. Bir saniye, yolculuğunun gerçekte şu yaşadığı anda sona erdiğini anlamasına yetmişti, Alcântara Rıhtımı'na adım attığından beri geçirdiği zaman, yanaşma ve demir atma manevralarıyla, gelgitleri hesaplamakla, palamar bağlamakla, hatta otel aramakla, ilk gazeteleri ve daha sonrakileri okumakla, mezarlıklarda ya da Baixa'da gezinmekle, Douradores Sokağı'ndan aşağı inip yukarı çıkmakla boşa harcanmıştı, tıpkı ansızın odayı özlemesiyle, birdenbire her şeyi sevivermesiyle, Salvador ve Pimenta'yla selamlaşmasıyla, şu kalıp gibi yatakla, rüzgârın tekrar kapattığı pencere ve önünde kuş kanadı gibi uçuşan ince perdelerle olduğu gibi. Ya şimdi. Yağmur yeniden başladı, çatılarda yankılanan uyuşturucu, hipnotize edici homurtusu elekten geçirilen kumun sesini hatırlatıyor, belki bağışlayıcı Tanrı büyük tufan günü rahat ölsünler diye insanları böyle uyutmuştu, su usulca kurbanların burun deliklerinden ve ağızlarından girerek hiç acıtmadan ciğerlerini doldurmuştu, önce bir bir hava keselerini, ardından bedenin geri kalanını istila etmişti derecikler, kırk gün uyku ve yağmur ve suyla doluyor bedenler ve sonunda iyice ağırlaşıp dibe süzülüyor, işte olup biten buydu, Ophelia şarkı söyleyerek kendini rüzgâra bırakıyor, ama dördüncü perde sona ermeden ölmesi gerekecek, sanıyoruz ki herkesin kendine göre bir uyuma ve ölme şekli var, oysa aslında tufan devam ediyor, zaman üzerimize yağıyor, zaman bizi boğuyor. Pencerenin önündeki parmaklıklara çarparak içeriye dolan damlalar cilalı zeminde birleşip yayıldılar, küçük insanların yaptıkları işleri görmezden gelen vurdumduymaz

müşteriler vardır, herhalde parkeleri balmumu yapan arıların cilaladığını sanır onlar, ama bu böceklerin becereceği iş değil, gene işçiden sayılan hizmetçiler olmasa bu pırıl pırıl parkelerin yüzüne bakılmazdı tozdan, Müdür de derhal odaya damlar, tehditler ve cezalar savururdu, onun da rolü bu. Bilindiği gibi, daha önce de işaret edildiği gibi, bu otelde, otel sahibine ya da vekili Salvador'a şan şeref kazandıralım diye işe alındık. Ricardo Reis koşup camı kapadı, hemen bütün suyu gazetelerle silip temizledi ve hasarı tamamen gidermesini sağlayacak araç gereci olmadığından zile bastı, Bu ilk kez oluyor, diye düşündü kendini aklamak istercesine.

Koridordan ayak sesleri geldi, kapıya usulca vuruldu, Giriniz, bir emirden çok bir ricaydı bu ve oda hizmetçisi kapıyı açınca doğru dürüst yüzüne bile bakmadan, Açık kalmış pencere, su hep içeri doldu, yer sırılsıklam oldu, dedi Ricardo Reis ve birden sustu, yedişer heceli üç dize yaratmıştı az önce, o ki Sappho ya da Alkaios ölçüsü ile[1] odlar kaleme alarak ünlü bir şair olup çıkmış olan Ricardo Reis, ölçüyü tutturayım diye hece düşürmeye uğraşırken az kalsın cümlesini yarım bırakacaktı, Temizlemenizi rica ediyorum, diye ekledi, daha fazla şiire gerek kalmadan hizmetçi gayet güzel anlamıştı, kadın odadan çıktı, sonra kova ve paspasla geri dönüp yere çömeldi, kollarıyla bedenini ahenkle oynatarak elinden geldiği kadar cilalı döşemeyi sildi, yarın biraz da cila sürecek. Başka bir şeye ihtiyacınız var mı, Doktor Bey. Hayır, çok teşekkürler ve dosdoğru birbirlerinin gözlerinin içine baktılar. Yağmur şiddetle sokaktaki parke taşlarını dövüyordu, hızlanmıştı iyice, davul gibi gümdürdüyordu şimdi, uyuyanlar sıçrayarak uykularından uyanıyor-

1. Adını MÖ VII-VI arası yaşamış Midillili Alkaios'tan alan, klasik Yunan şiirinde uzun ya da kısa hecelerden oluşan bir ölçü ve bu ölçü ile yazılmış şiir.

du. Adınız nedir, Lídia, Doktor Bey ve ekledi, Hizmetinizdeyim, Doktor Bey. Daha yüksek sesle konuşabilir ve başka bir şey söyleyebilirdi, örneğin Emrinizdeyim, Müdür'ün izin verdiği, hatta istediği türden bir söz yani, Dinle Lídia, iki yüz birdeki müşteriyle iyi ilgilen, Doktor Reis'le, onun da yaptığı buydu, ama Ricardo Reis yanıt vermedi, sanki adını tekrarlıyordu, Lídia, fısıldıyordu, yeniden ihtiyacı olursa diye unutmamak için kuşkusuz, duydukları her sözcüğü tekrar eden insanlar vardır, aslında hepimiz birer papağanız zaten, biricik öğrenme yöntemimiz bu değil midir. Bu düşünce belki biraz konu dışı gelebilir, Lídia'dan kaynaklanmıyor, artık bir adı olduğuna göre bırakalım çıksın Lídia, kovasıyla paspasını da yanında götürsün ve biz alaycı bir edayla gülen Ricardo Reis'i gözlemleyelim, dudakların bu hareketi hiç şaşmaz, alaycılığın doğduğu gün onu ifade edecek bir gülümseme de icat edildi ve bu çok daha zor oldu. Lidia, dedi, gülümsedi. Yüzünde hep aynı gülümsemeyle çekmeceden şiirlerini, Sappho dizeleriyle yazılmış odlarını aldı, rastgele birkaç dizede gezindi ve böylece Lidia, ateşin kıyısında, en kendi halimizle, Bu karede, Lídia, arzusuz, Lídia, bu saatte, sonbaharımız geldiği zaman Lídia, Gel benimle otur, Lídia, ırmak kenarında, Lídia, yaşam ölümden daha iğrenç. Gülümseyişindeki alaycılık silinmiş, dudakların dişleri açıkta bırakmasına hâlâ gülümseme denebilirse tabii, tenin altında kasların oyunu bozuldu, şatafatlı bir tabir kullanacak olursak o artık bir sırıtma, yüzün acıyla buruşması. Ama bu yalnızca bir an sürüyor. Suyun titrek aynasına yansıyan görüntü gibi, sayfaya eğilen Ricardo Reis'in yüzü her zamanki haline dönüyor, az sonra kendini tanıyacak, Bu benim, ne herhangi bir alaycılık var ne iğrenmenin esamisi okunuyor, artık hem olduğu kişi olmaktan hem de olduğu yerde olmaktan zevk duymadığı için memnun, tıpkı hiçbir şeyi arzulamayan,

hiçbir şey elde edemeyeceğini bilen, yalnızca zaten kendisine ait olanı, yani her şeyi isteyen biri gibi. Odanın loşluğu iyice koyulaştı, kara bir bulut geçiyor gökten, tufan bulutları kadar karanlık bir nimbüs, mobilyalar ansızın uykuya geçiyor. Ricardo Reis elini oynatmaya yelteniyor, kül rengi havayı yokluyor, ardından, kâğıdın üzerinde sözcükleri zar zor seçerek yazıyor, Tanrılardan tek dileğim, beni kendilerine muhtaç etmesinler, başka ne ekleyeceğini bilemedi, insan bazen, belli bir noktaya kadar söylediğinin ya da yazdığının önemli olduğuna inanır, sırf sesleri boğmak, satırları silmek imkânsız olduğundan, ama derken suskunluğun çekimine, kıpırtısızlığın büyüsüne kapılırız, tanrılar gibi olsak, sessiz ve sakin, salt seyirci olarak kalsak. Gidip divana oturdu, uzandı, gözlerini kapadı, uyuyabileceğini hissediyor, tek arzusu bu. Uyuklamaya başlamışken kalkıp dolabı açıyor, bir battaniye çıkarıp sarınıyor, tamam, uyuyor, güneşli bir sabah görüyor rüyasında, kendisi sıcak yüzünden incecik giyinmiş, Rio de Janeiro'da, Ouvidor Sokağı'nda dolaşıyor, uzaktan silah sesleri, patlamalar, bombalar duyuyor, ama uyanmıyor, bu rüyayı ilk görüşü değil, ne kapıya vurulduğunu duydu, ne de bir kadının ısrarla, Doktor Bey bana mı seslendiniz, diye sorduğunu.

Varsayalım ki Ricardo Reis, gece az uyuduğu için şimdi böyle derin bir uykuya dalmış olsun, bu büyülenme, bir anda baş gösteren, birbirinden farkı olmayan kıpırtısızlık ve sessizlik eğilimleri sahte bir tinsel derinliğin yarattığı bir yanılsama olsun, varsayalım ki tanrılar yokmuş işin içinde ve uyumak üzere olan herhangi bir varlıkmış gibi Ricardo Reis'e teklifsizce şunu söyleyebilirmişiz, Senin derdin uyku. Ne var ki masada, Tanrılardan tek dileğim beni kendilerine muhtaç etmesinler, diye yazan bir kâğıt duruyor, bu kâğıt var işte, sözcükler zaten ikili bir varlığa sahiptir, bunlardan birincisi esas olandır,

ikincisini belirleyen belli bir düzen içindeki yerleridir, okunduklarında bir anlama işaret ederler, herhangi bir anlama, üstelik tanrılar varsa da yoksa da, onları yazan uykuya dalmış olsa da olmasa da, işler göründüğü kadar basit değildir. Ricardo Reis kalktığında oda gece karanlığına gömülmüş. Dışarıdan gelen son ışık donuk camlarda, etamin perdelerde iyice zayıflıyor, iki perdenin biri çekilmiş, ortalık zifirî karanlık. Otelde büyük bir sessizlik egemen, Uyuyan Güzel'in şatosu burası, Uyuyan Güzel kaçmış, hatta burada hiç yaşamamış. Herkes uyuyor, Salvador, Pimenta, Galiçyalı hizmetkârlar, patron, müşteriler, Rönesans teşrifatçısı, sahanlıktaki duvar saati durmuş, girişteki zil uzaktan uzağa çaldı ansızın, Uyuyan Güzel'i öpmeye gelen prens bu, çok geç kaldı, zavallı, büyük bir neşeyle gelmiştim ve büyük bir hüzünle gidiyorum, Vikontes hazretleri söz vermişlerdi bana, ancak sözlerinde durmadılar. Belleğin derinliklerinden çıkıp gelen tekdüze, basit bir nakarat bu, tiz ama hüzünlü sesleriyle, söyleyenlerse bir kış bahçesinin en uzak yerindeki sis çocukları, ağır adımlarla yaklaşıp uzaklaşıyor, bu dans havasını ölü çocuklar için tekrarlayıp duruyorlar, çok geçmeden kendileri de aralarına karışacaklar. Ricardo Reis battaniyesini itiyor, üstüyle başıyla uyumasına sinirleniyor, kendini böyle koyuvermeye alışkın değil, o her zaman hareketlerine, disipline dikkat etmiştir, onca gevşetici olmasına rağmen Oğlak Dönencesi bile on altı yılda kurallarının ve odlarının sivri köşelerini yumuşatmayı başaramadı, öyle ki, sanki hep tanrıların gözü üstündeymiş gibi hareket ediyor dense yeri var. Koltuktan kalkıp lambayı yakıyor ve sanki sabah olmuş, sanki gece istirahatinden yeni kalkmış gibi aynaya bakıyor, eliyle yüzüne dokunuyor, akşam yemeği için tıraş olsa, en azından kıyafetini değiştirse, ama hayır, yemek salonuna nasılsa öyle gidecek, pejmürde halde.

Utanmanın canı cehenneme, Lizbonluların nasıl giyindiğine henüz dikkat etmedi mi ne, çuval gibi paltoları, dizleri torbalanmış pantolonları, düğümü çözülmeden kafadan çıkarılıp takılan kravatları, kötü kesimli gömlekleri, kullanılmaktan kırış kırış olmuş giysileri fark etmemiş sanki. Ve ayak parmakları rahat etsin diye çocuk mezarı gibi büyük tutulan ayakkabıları, ne var ki evdeki hesap sonuçta çarşıya uymuyor, çünkü kuşkusuz en çok bu şehirde ayaklarda irili ufaklı nasırlar çıkıyor, etin içine batan tırnaklar da cabası, özellikle üzerinde durulması gereken ve araştırmakla bitmeyen bir ayak bilmecesi bu. Ricardo Reis tıraş olmamaya karar veriyor, sırtına temiz bir gömlek giyip takım elbisesiyle aynı renk bir kravat seçiyor, aynada saçlarını yeniden tarayarak keskin bir çizgiyle ayırıyor. Daha akşam yemeğine çok var, ama aşağı inmekte acele ediyor. Çıkmadan önce kâğıda dokunmadan yazdığı şeyi bir daha okuyor, hoşlanmadığı ya da son derece sinirini bozan birinin bıraktığı bir mesajı ilk kez görürcesine, sabırsızlıkla. Bu Ricardo Reis şair olan değil, yalnızca odasından çıkarken, üzerinde bir buçuk dizenin yazılı olduğu bir kâğıt bulan bir otel müşterisi, Kim bıraktı bunu şimdi bana, hizmetçi olamaz, Lidia değildir, ne o ne bir başkası. Amma sıkıcı, bir kere başladı ya, sonunu getirmeli, kader gibi bir şey bu ve insanlar bir şeyi bitirenin asla o şeye başlayanla aynı kişi olmadığını akıllarına getirmezler, aynı adı taşısalar bile, yalnız addır değişmeyen, yalnız o.

Müdür Salvador işinin başındaydı, heykel gibi, yüzünde o ebedî gülümsemesiyle. Ricardo Reis ona selam verdi, sonra yoluna gitti. Salvador onu izledi, Doktor Bey yemekten önce bir şey, bir aperitif alır mıydı, diye sorarak, Hayır teşekkürler, onun böyle bir alışkanlığı yoktu, belki zamanla alışırdı, önce keyiften içerdi, sonra ihtiyaç haline gelirdi, ama hemen olacak iş değil bu. Salvador iki

kapının arasında durdu bir dakika daha belki müşteri fikrini değiştirir, başka bir istekte bulunur diye, ama Ricardo Reis gazetelerden birini açmıştı bile, bütün günü dünya olaylarından habersiz geçirmişti, çok titiz bir okur değildi, tam tersine, büyük yapraklardaki yazılar onu yorardı, ama o anda yapacak başka hiçbir işi yoktu, dünyanın halini anlatan gazete bir yandan şu öbür dünyayla, o hem yakın hem saldırgan dünyayla arasında bir set oluşturuyor, bir yandan da Salvador'un büyük ilgisini ondan ötede tutuyordu, hem insan gazetedeki haberleri uzaktan, önemsemeden okuyabiliyordu, bir etkisi var mı yok mu bunların belli değil, değil mi ki amaçlarına ulaştıkları bile kuşkulu, Cortes denilen meclislerin lağvedilmesi onaylandıktan sonra İspanyol hükümeti istifa etmiştir, şuna bak, Habeş İmparatoru Milletler Cemiyeti'ne gönderdiği bir telgrafta İtalyanların zehirli gazlar kullandığını bildirmektedir, buyur buradan yak, gazetelerin ne olduğu ortada, onlar olup bitmiş olandan söz etmeyi bilir yalnızca, yanlışların, tehlikelerin ve hataların artık çaresi kalmadığında konuşurlar, iyi bir gazete, örneğin bir ocak bin dokuz yüz on dörtte, yirmi dört temmuzda savaşın patlak vereceğini haber vermeliydi, böylece bizim de tehlikeyi savuşturmak için yaklaşık yedi ayımız olurdu önümüzde, hem kim bilir, o kadar zamanda belki bunu başarırdık da, ya da daha ilginci öleceklerin listesini gazetede görebilsek, sabahleyin sütlü kahvelerini yudumlarken gazetede kendi ölüm ilanlarını okusa milyonlarca kadın ve erkek, bir yerde takılıp kalmış ve infaz edilmesi gereken kaderi, günü, saati, yeri ve düpedüz kendi adlarını okuyan insanlar, Ne yaparlardı öldürüleceklerini bilseler, "Mensagem"in yazarı gelecek kasım ayının otuzunda karaciğer yetmezliğinden ölecek, diye okusa iki ay önce ne yapardı Fernando Pessoa, belki bir doktora gider, içkiyi bırakırdı, belki de doktorla randevusunu iptal eder

ve saptanan tarihten önce ölmek için şişenin dibine vururdu. Ricardo Reis gazeteyi indirip aynaya bakıyor, insanı iki kez aldatan bir yüzeydir ayna, derin bir uzay yaratıp sonra onu inkâr eder, hiçbir şeyin gerçek olmadığı basit bir yansıma, belki tek gerçek, kişilerin ve nesnelerin yüzeysel ve dilsiz yansısıdır, bir göle eğilen bir ağaç, orada kendini arayan bir yüz, ağacın ya da yüzün görüntüsü gölü ne bozar ne değiştirir ne de ona dokunur. Ayna, bu ayna ve bütün ötekiler, yansıttıkları altı üstü bir görüntü olduğundan insanoğlunun tehlikesinden uzaktır, onun karşısında biz orada olandan, orada bulunmuş olandan başka bir şey değilizdir, bin dokuz yüz on dörtte savaşa gitmeden önce üniformasını kendinden daha çok beğenen, o aynada bir daha hiç kendini seyretmeyeceğini bilmeyen bir insan gibi, hiçlik biraz da budur işte, sürekliliği olmayan şey. Ayna için de aynısı söylenebilir, kabul eder, ama kendindekini kustuğu da olur.

Ricardo Reis gözlerini başka tarafa çeviriyor, yer değiştiriyor, kusarak ya da kusularak uzaklaşıyor, aynaya sırtını dönerken kusuyor kuşkusuz, çünkü kendi de ayna.

Sahanlıktaki duvar saati sekizi çaldı, tam son yankı da sönerken görünmez bir gonk hafifçe çınladı, yalnız en yakınındakiler duyabilir onu, üst kattaki müşterilerin kulağına gitmemiştir kesinlikle, ama insan alışkanlıklarına güvenebilir. Ricardo Reis gazeteyi katlıyor, ellerini yıkamak ve kendine biraz çekidüzen vermek üzere odasına çıkmasıyla aşağı inmesi bir oluyor, ilk akşam yemek yediği masaya oturup beklemeye koyuluyor. Onu gözetleyen ya da peşinden gelen biri olsa, telaşına bakarak, bu adam öğlen yemeğini hem erken vakit yemiş hem de midesine pek bir şey girmemiş, açlıktan ölüyor, diye düşünür, ya da tiyatroya bilet almış, der, oysa biz onun öğlen yemeğini geç yediğini biliyoruz, az yediğinden yakındığını da duymadık, ayrıca ne tiyatroya gidecek ne

sinemaya, çünkü gitgide kötüleşen böyle bir havada yalnızca delilerin ya da kaçıkların aklına gelir sokaklarda dolaşmak. Ricardo Reis yalnızca odlar yazan bir şair, deli değil, hele de bu köyün delisi hiç değil, Ne acelem vardı, herkes yemeğe daha yeni iniyor, yaslı zayıf adam, midesine pek düşkün sakin şişko, dün akşam görmediğim kim varsa, yalnızca dilsiz çocuklarla ana babaları yok, herhalde yolcuydu onlar, Yarından itibaren sekiz buçuktan önce inmeyeceğim aşağıya, o kadarı yeterince erken, burada otururken gülünç duruyorum, hayatında ilk kez otelde kalan köylüler gibi. Çorbasını ağır ağır, kaşığıyla bol bol karıştırarak içti, ardından balığı parçalayıp kemirdi, aslında karnı aç değildi ve garson ikinci tabağı getirirken üç adamın içeri girdiğini gördü, şef garson masaya buyur ediyordu onları, bir önceki gece çolak genç kızla babasının yemek yediği yere, Demek kız artık burada değil, gittiler, diye düşündü, ya da dışarıda yiyorlar, kararsızdı ve bildiği ama bilmezden geldiği şeyi ancak o zaman kabul etti, girip çıkan bütün müşterileri güya aldırmaz havalarda gözetlerken, aşağıya genç kızı görmek için erken indiğini kendinden bile saklamaktaydı, Neden, bu soru başlı başına bir aldatmacaydı, birincisi bazı sorular, yalnızca bir yanıt olmadığını ortaya koymak için sorulduğundan, ikincisi öteki olası ve dolaylı yanıt da aynı ölçüde hem doğru hem yanlış olduğundan, bu ikinci yanıt, çolak elini hiçbir işine yaramadığı için, hatta en çok bunun için küçük bir süs hayvanı gibi okşayan bu genç kızı, daha derin bir mantığa hiç ihtiyaç göstermeyen, başlı başına bir neden olarak görmeye itiyordu onu. Ricardo Reis yemeğini kısa kesip bir kahve istedi, Bir de salona bir konyak, sıradan bir zaman öldürme yöntemi ve Müdür Salvador'a şu baba kızın kim olduğunu sormak şimdi bilinçli bir karardı, Anlıyor musunuz beni, onları bir yerlerde gördüm gibime geliyor, belki Rio de

Janeiro'da, kesinlikle Portekiz'de değil ama, çünkü o zamanlar genç kız daha çocuktu mutlaka. Ricardo Reis bu kandırmacalar ağını dokuyup dokuyup bozuyor, üç kuruşluk bir araştırma için bunca çaba. Şu an Salvador başka müşterilerle ilgileniyor, biri ertesi sabah çok erken gidecek ve hesabını istiyor, bir başkası rüzgâr estiğinde çarpan pervazlar yüzünden uyuyamadığından yakınıyor, Salvador hepsine o ince tavrı, pis dişleri, kibirli bıyığıyla yanıt veriyor. Zayıf, yaslı adam gazeteye göz atmak için salona girdi, girdiği gibi de çıktı, şişko ağzındaki kürdanı çiğneyerek kapıda şöyle bir boy gösterdi, Ricardo Reis'in soğuk bakışları karşısında duraksayarak omuzlarını kısıp uzaklaştı, çünkü cesaret bulamadı, insan bazen kimseye, hele kendisine hiç açıklayamayacağı biçimde kabuğuna çekilir, alabildiğine zayıf düşer.

Yarım saat sonra tatlı dilli Salvador nihayet ona bilgi verebildi, Hayır, başkalarıyla karıştırıyor olmalısınız, bildiğim kadarıyla hiç Brezilya'ya gitmediler, üç yıldır gelirler buraya, epey laflamışlığımız vardır, öyle bir yolculuk yapmış olsalar bilirdim. Yanıldım öyleyse, neyse, buraya üç yıldır geliyorlar diyordunuz Senhor Salvador. Evet öyle, Coimbra'lıdır onlar, orada yaşarlar, baba, noterlik yapan Doktor Sampaio'dur, kız, kızın tuhaf bir adı var Marcenda diye, ilginç değil mi, çok iyi bir aileye mensuplar, anne ölmüş. Elinin nesi var. Sanırım kol tepeden tırnağa felçli. Ayda üç günlüğüne otele gelmelerinin nedeni bu mu. Evet, doktora görünmek için. Ah, ayda üç gün. Evet, her ay üç gün, Doktor Sampaio daima bana önceden haber verir ki onlara iki oda ayırayım, hep aynı odaları. Son zamanlarda iyileşme var mı. Açık konuşmak gerekirse Doktor, ben buna inanmıyorum. Çok yazık, gencecik bir kız. Doğru, ama gelecek sefer hâlâ burada olursanız Doktor Bey, siz de onlara fikrinizi söyleyebilirsiniz. Büyük olasılıkla burada olurum olmasına, ama ala-

nıma girmez bu, ben pratisyenim, daha sonra da tropikal hastalıklarla uğraştım, ama bu vakada işe yarayacak bir şey yapmadım. Rahatsızlığına sabırlı yaklaşmak gerek, parayla saadet olmaz diyenler doğru söylemiş, babada para gani gani, kızı ise bu halde, onu gülerken gören yok. Adı Marcenda demek. Evet, öyle Doktor Bey. Tuhaf bir ad, hiç duymamıştım. Ben de öyle. Yarın görüşmek üzere Salvador. Yarın görüşmek üzere Doktor Bey.

Ricardo Reis odasına girince açık yatağı, jilet gibi katlanmış pikeyi ve çarşafı gördü, yatağı açık bırakmak utanmazlığın dik âlâsıdır aslında, ama şimdi hiç ilgisi yok, bu olsa olsa bir öneri, yatmak isterseniz işte yeriniz. Henüz değil. Önce, yazdığı bir buçuk dizeyi okuyor, ona sertçe bakıyor, eğer bu bir anahtarsa hangi kapıyı açabileceğini arıyor, onu bulduğunu ve ötesinde kilitli, anahtarsız başka kapılarla burun buruna geldiğini hayal ediyor, o kadar sabrediyor ki şiiri bitirmesini sağlayan bir şey buluyor, ya da yorgunluk bu, kendi yorgunluğu, bir başkasının yorgunluğu, ama kimin yorgunluğu, Sakin varlığım ne huzursuz ne kaygılı, insanların zevk ve acı çektikleri yerin üzerine yükselmek istiyor, geri kalanı aynı terane, söylemesek de olur, Mutluluk bir boyunduruktur, mutlu olmaksa insana bir yük, çünkü bir durumdur. Ardından gidip yattı, başını yastığa koymasıyla uyuması bir oldu.

Kahvaltımı saat dokuz buçukta odama yollayın, demişti Ricardo Reis, Müdür'e, o kadar geç kalkmaya niyeti olduğundan değil, tek derdi daha uykusu açılmamışken yataktan atlamak, el yordamıyla terliklerini ararken bir yandan da beceriksizce sabahlığını üzerine geçirmek zorunda kalmamaktı, ayrıca kapının öbür yanında iki elinde koca bir tepsiyle bekleyen sabırlı insanın hak ettiği kadar hızlı davranamayabilir ve bunun korkusuyla paniğe kapılabilirdi, tepside sütlü kahve, kızarmış ekmek, şekerlik, vişne ya da portakal reçeli olacaktı herhalde, hatta kim bilir, Bragança'nın âdetlerinde varsa, otellere özgü bir eli açıklıkla belki koyu ve pütürlü ayva peltesi, pandispanya, *arrufada*[1] ve sıcacık kızarmış ekmek de koyarlar, göreceğiz bakalım, Ricardo Reis geldiğinden beri ilk kez kahvaltı edecek. Saat tam dokuz buçukta, diye söz vermişti Salvador. Bu hava cıva bir laf değildi, dakikası dakikasına yerine getirildi, Lídia gelmiş kapıyı çalıyor, uyanık bir gözlemci bunun olanaksız olduğunu düşünür, iki eli de dolu değil mi bunun, ama neyse canım, hizmetkârlarımız arasında, tam da sizinki gibi üç ya da

1. (Port.) Un, yumurta ve şekerle yapılan mayalı çörek.

daha fazla kola sahip olup da, bir eliyle tepsiyi tutarken tek damla süt dökmeden kapıları çalmayı başaranlar olmasa halimiz nice olurdu, gözünüzle görmeden inanamazsınız, bir yandan da, Kahvaltınız Doktor Bey, deyip duruyor, ona böyle öğrettiler, bir halk kızı olsa da aldığı dersi unutmayacak kadar zeki. Bu Lídia iyisinden bir hizmetçi olmasaydı gayet güzel ip cambazlığı, hokkabazlık ya da sihirbazlık yapabilirmiş, o işler için gereken hünerler onda var, öte yandan bir hizmetçinin adının Maria değil Lídia olması da tuhaf. Ricardo Reis giyinmiş, tıraş olup hazırlanmış bile, sabahlığını üzerine geçirdi ve odayı havalandırmak için pencereleri açtı, çünkü gecenin kokularından, şairlerinki de dahil bedenlerden yayılan bütün kokulardan nefret eder. Hizmetçi sonunda içeri girdi, Günaydın Doktor Bey, tepsiyi bıraktı, Ricardo Reis'in hayal ettiği kadar dolu değildi tepsi, ama bu haliyle bile Bragança'nın şanına layıktı, Lizbon'a geldiklerinde ille de burada kalmak isteyen sadık müşterilerinin olması şaşırtıcı değil. Ricardo Reis, Lídia'nın selamını aldı, sonra, Hayır, dedi, Teşekkür ederim, başka bir isteğim yok, gayretli bir hizmetçinin asla atlamadığı sorunun yanıtıydı bu, Başka bir isteğiniz, müşteri hayır derse hizmetçi kibarca çekilmek zorundadır, mümkünse geri geri giderek, yüzüne sırtımızı dönersek bize ekmeğimizi veren kişiye velinimetimize saygısızlık etmiş oluruz. Bu müşteriye özel ilgi göstermek üzere talimat almıştı Lídia, Bilmem Doktor Bey Sodré Rıhtımı'nın su altında kaldığını fark ettiler mi, bakın hele şu insanlara, kapılarının önünü tufanlar götürüyor onlarınsa umurunda değil, sabaha kadar deliksiz uyudular ve sabahleyin yağmuru dinlerken düşlerinde yağmur yağdığını görüyor, düşün ortasında düşten kuşku duyuyor gibiler, oysa öyle bir yağış oldu ki Sodré Rıhtımı'nı sular bastı, su, yaşlı bir kadını sırtına vurmuş, pantolonlarının paçalarını kıvırmış,

yalınayak karşıdan karşıya geçen bir adamın dizlerine kadar çıkıyor, adam yaşlı kadının nehri aşmasına yardım ediyor ve kadın, daha önce tanık olduğumuz gibi onun arabadan dükkâna kadar taşıdığı fasulye torbasından daha hafif. Alecrim Sokağı'nın başına geldiklerinde ihtiyarcık çantasını açıp bir bozukluk çıkararak Aziz Kristof'una[1] para ödüyor, bin kere söyletmeyin kimi kastettiğimizi, Aziz Kristof yeniden suya yöneldi, çünkü sokağın öte yanında bir adam üzüntü içinde ona işaret ediyor. Çok yaşlı biri değil, tek başına da geçebilir suyu, bacakları buna müsait kuşkusuz, ama iki dirhem bir çekirdek giyindiği için çamura düşmekten korkuyor, onun derdi su değil çamur, yani ve kırış kırış kıyafetleriyle taşıyıcının tepesine tünemişken çok gülünç göründüğünün farkında değil, pantolonunun katlanmış paçasından bilekleri, beyaz içdonunun üzerindeki yeşil çorap bağları görünüyor, dalgacıdan bol ne var, hatta Bragança Oteli'nin ikinci katında elli yaşlarında bir müşteri bile manzaraya bakıp gayet güzel eğleniyor ve gülümsüyor, arkasında, gözlerimiz bizi yanıltmıyorsa bir de kadın var gülen, basbayağı bir kadın, ama gözler bazen görmemesi gerekenleri görür, çünkü kadın besbelli bir hizmetçi, bunu kabul etmek hiç kolay değil, toplumsal ilişkiler ve konumlar altüst olabilir bu yüzden, bir tehlike var, tekrar ediyoruz, ama olur böyle şeyler, hem fırsatını bulan hırsız oluyorsa, fırsatını bulan niye devrim yapmasın ve işte bu sahne buna bir örnek, Lidia'nın pencerede Ricardo Reis'in arkasında durup ikisini de eğlendiren görüntüye gülmesi. Altın çağa ait bu uçucu anlar doğdukları gibi ölür, çünkü mutluluk çabuk tükenir. O an uçup gitti bile, Ricardo

1. Efsaneye göre, kim olduğunu bilmeden çocuk İsa'yı omuzlarına almış, onun bir nehri geçmesini sağlamış olan aziz. İsminin Yunanca Kristos (İsa) ve *phorein* (taşıyıcı) kelimelerinden türediği düşünülür.

Reis pencereyi kapadı, yeniden hizmetçiye dönüşen Lídia kapıya doğru geriledi ve şimdi her şey doludizgin ilerliyor, kızarmış ekmekler soğuyarak sertleşiyor, Tepsi için çağırırım sizi, dedi Ricardo Reis, yarım saat sonra da yaptı söylediğini, Lídia usulca içeri girdi, gürültü yapmadan çıktı, elindeki yük daha hafif, o sırada Ricardo Reis oda-da, daha önce bahsettiğimiz "Labirent Tanrısı"nda yazanları okumaksızın göz gezdiriyor.

Yılın son günü. Bizim takvimimizin belirlediği dünyada insanlar gelecek yıl için tasarladıkları iyi işleri kafalarında evirip çeviriyor, onurlu ve adil olmaya yemin ediyorlar içlerinden, dedikoduymuş, yalanmış, ağızlarına almayacak, imalarda bile bulunmayacaklar, karşılarındaki hak etse bile. Tabii bunlar halktan insanlar, ötekiler, sıra dışı varlıklar, biraz kaçık olanlar kendi mantıklarının sesini dinliyor, mantıkları düşlemlerine veya olanaklarına göre olmaya ya da yapmaya karar verdikleri şeyde inat etmelerine ses çıkarmıyor, böyleleri başkalarının oyununa gelmez, hatta ne bizi ne iyi niyetlerimizi umursar onlar, her ne olursa olsun deneyimler göstermiştir ki aldığımız kararların büyük bölümünü daha ocak ayının ilk günlerinde unutmuş oluruz, o kadarını unuttuktan sonra da gerisini niye yerine getiresin, iskambil kâğıtlarından bir şatoya benzer bu, en tepedeki kâğıt eksikse renkleri karıştıracağına her şeyi yerle bir et daha iyi. İşte bu nedenle Hz. İsa'nın dünyayı terk ederken İncil'de yazanları söylemiş olması biraz zor, Matta ve Markos'a göre, Tanrım, Tanrım, beni neden terk ettin, Luka'ya bakarsanız, Baba, ruhumu ellerine bırakıyorum, ya da Yuhanna'nın sözleriyle, Tamamlandı, oysa ant olsun ki, sokaktaki her adamın bildiği üzere Mesih'in gerçekte dediği şudur, Elveda, dayanması giderek zorlaşan dünya. Ricardo Reis'in tanrıları çok farklı, bize umursamazca bakan sessiz zatiyetler onlar, iyilik ve kötülük onlar için laf bile değil,

çünkü bu sözcükleri hiç telaffuz etmezler, hem zaten iyiyle kötüyü birbirinden ayıramazken, altı üstü bizim gibi olayların akışını izlerken nasıl yapsınlar bunu, bizim farkımız onları tanrılaştırmış olmamız, bazen de inanıyoruz işte onlara. Bu koca nutukta amaç, hepimizi yeni yıl için iyi dileklerimizi bildirmekten vazgeçirmek, tanrılar bizi ne onlara ne de yaptıklarımıza bakarak yargılayacak, yalnızca insanlar cüret eder hükümler vermeye, tanrılar bunu asla yapmaz, onların her şeyi bildikleri varsayılır, belki bu da baştan sona yanlıştır ve belki tanrılara ilişkin en yüce gerçek onların hiçbir şey bilmediğidir, tek uğraşları insanların iyi ve kötü işlerinin her an onlara öğrettiklerini her an unutrnaya çalışmaktır, sonuçta hepsi aynı kapıya çıkar, çünkü tanrıların gözünde gereksizdir hepsi. Yarın yapacağım, dememeli insan asla, çünkü yarın kesin yorgun oluruz, Öbür gün, demek daha iyi, böylece düşüncemizi ve tasarılarımızı değiştirebilmek için kendimize bir gün zaman tanımış oluruz, daha da ihtiyatlı olmak için en iyisi şöyle diyelim, Gün olur, öbür gün demenin zamanının geldiğine karar veririm ve belki buna gerek bile kalmaz, çünkü her şeye son noktayı koyan ölüm erken davranıp beni bu orta yoldan kurtarır, dünyada var olan en kötü şeydir ölüm, reddettiğimiz bir özgürlük.

Yağmur dindi, hava açtı, Ricardo Reis ıslanma tehlikesi olmadan yemekten önce bir tur atıp gelebilir. Baixa'ya inmeyecek, Sodré Rıhtımı hâlâ sular altında, taşlar iğrenç kokan bir çamurla kaplı, nehrin taşıdığı yoğun, vıcık vıcık çamur bu, hava düzelmezse çöpçüler hortumlarla gelecek, su kirletti su temizleyecek, su kutlu olsun. Alecrim Sokağı'na tırmanıyor Ricardo Reis, otelden dışarı adımını attığı anda, başka bir zamana ait bir kalıntı durdurdu onu, korint nizamında bir sütun başlığı, bir sunak, bir mezar taşı, yerleşik toprakların ya da teraslama çalışmalarında taşınanların altüst olmasıyla Lizbon'da

böyle şeylerin ortaya çıkması tuhaf. Nova do Carvalho Sokağı'na bakan bir duvarda, dikdörtgen bir taş bu sadece. Epey zarif bir yazıyla, *Clínica de Enfermedades de los Ojos y Quirúrgicas*[1] diye yazılmış üstüne ve daha sade harflerle, 1870'te A. Mascaró Tarafından Kurulmuştur. Taşların ömrü uzundur, ne zaman doğup ne zaman öldüklerini bilemeyiz, şuradaki kaç yıl görüp geçirmiştir, daha kaç yıl görecektir, Mascaró artık yok, klinik yıkılmış, Kurucu'nun torunları kuşkusuz hâlâ hayattalar, bir yerlerde başka işlerle uğraşıyorlar, belki de böyle bir meydanda armalı bir taşlarının olduğunu unutmuş, hatta hiç bilmemişlerdir, eğer aileler böyle kof ve vefasız olmasalar Mascaró'nun ailesi gelip burada cerrah ve göz hekimi atasını anardı, ama taşın üzerine bir ad kazımak yeterli değil, taş kalır, onun canı güvendedir, ama her gün gelinip okunmayan bir ad unutulur, silinir, yok olur. Ricardo Reis düşüncelere gömülmüş olarak Alecrim Sokağı'ndan yukarı devam ediyor, tramvay raylarının arasında hâlâ derecikler akmakta, eh, evren durduğu yerde durmuyor, rüzgâr esiyor, bulutlar koşuşuyor, olup bitenlerden sonra yağmurdan söz etmeye gerek bile yok. Ricardo Reis, Eça de Queirós'un, ya da orijinal yazımına sadık kalmak istersek Queiróz'un[2] heykelinin önünde kalıyor, yazı yazmanın ne çok yolu var ve ad en az değişen şey, şaşırtıcı olan ikisinin de aynı dili konuşması, birinin Reis ötekinin Eça olması, dil galiba ihtiyaç duyduğu yazarları seçerek onları gerçekliğin bir parçasını dile getirmek için kullanıyor, söylenebilecek her şeyi söyleyip de sustuğunda dil, hayatın neye benzeyeceğini görmek isterdim. İlk zorluklar baş gösterdi bile, tamam, şimdilik gerçek bir

1. (İsp.) Göz hastalıkları ve cerrahisi kliniği.

2. Eça de Queiróz (1845-1900): Portekizli diplomat ve romancı, gerçekçilik akımının önderi, Portekiz ve Brezilya edebiyatı üzerinde çok etkili olmuştur.

zorluk yok ortada, daha çok anlamın sayısız, birbiriyle çelişkili katmanları denebilir bunlara, kaypak katmanlar, yeni billurlaşmalar, örneğin şöyle söylerken, Gerçekliğin yoğun çıplaklığının üzerinde düşlemin yarı saydam tülü, ifade açık ve net gözüküyor, bir çocuk bile bunu anlayıp sınavda tekrarlayabilir, şu diğer ifadeyi de öyle, Düşlemin yoğun çıplaklığının üzerinde, gerçekliğin yarı saydam tülü, işte bu düşündürücü, çünkü düşlemi yoğun ve çıplak, gerçekliği yarı saydam olarak akılda canlandırabilmek gerçek bir mutluluk değil midir, tersine çevrilmiş ifadelere dayanarak kurallar belirleyebilsek ne biçim bir dünya yaratırdık, insanların konuşmak üzere ağızlarını açar açmaz akıllarını yitirmemeleri bir mucize. Eğitici bir gezinti bu, Ricardo Reis Eça'yı gözden yitirmeden Camões'i[1] incelemeye başladı bile, kaidesinde tek bir dize yok, hangisini koyabilirlerdi, Büyük bir acının ve hüzünlü bir şarkının yuvalandığı bu yerde, zavallı üzgün adamı bırakıp sokağın başına çıkmak daha iyi, Merhamet Sokağı, eskiden Dünya Sokağı'ydı adı, ne yazık ki insan her şeye, dünyaya ve merhamete aynı anda sahip olamıyor. İşte eski Saõ Roque Meydanı ve yaralarını bir köpeğin yaladığı bu vebalı azize adanmış kilise, bu köpek, önüne çıkanı parçalamaktan ve yalayıp yutmaktan başka şey bilmeyen Ugolina'yla aynı soydan değil. Vaftizci Yahya'ya adanmış şapel de bu kilisenin içinde, ünlü kral V. Don João onu İtalyanlara yaptırmıştı, Mafra Manastırı'ndan[2] ve Águas Livres su kemerinden de bilindiği üzere, kral bir duvarcı ve dört dörtlük bir mimardı, ki gerçek öyküsü henüz yazılmadı. Kenarda, tütün, rakı, pi-

1. Luís Vaz de Camões (1524-1580): Portekizli şair, büyük ulusal destan *Os Lusíadas*'ın yazarı.

2. Mafra Manastırı'nın öyküsü José Saramago'nun *Baltasar* ve *Blimunda* romanında anlatılır. (Çev. Emrah Çakmak, Gendaş Kültür Yayınları.)

yango bileti satılan iki büfenin arasında Kral Don Luis'in, Dona Maria Pia de Sabóia'yla evlenmesinin onuruna İtalyan kolonisinin diktiği mermer anıt yükseliyor, Don Luis, Shakespeare'in çevirmeniydi, Dona Maria ise Verdi'nin, daha doğrusu İtalya kralı Vittorio Emmanuele'nin kızı, bu anıtın Lizbon'da bir eşi daha yok, daha çok bir değneğe ya da cetvele benziyor, en azından yetimhane çocuklarının gözbebeklerinde böyle bir izlenim bırakıyor, yetimler yatakhanenin kötü kokusundan kurtulmak için üzerlerinde önlüklerle dizi dizi önünden geçiyorlar anıtın, ellerinde son yedikleri dayağın ateşi, korku dolu gözlerle bakıyorlar mermere, gözlerinde nur olmadığından arkadaşlarının anıt hakkında anlattıklarını dinlemekle yetinenler bile. Yukarı şehirde yer alan, ünü dağları aşan, ama pek nezih sayılamayacak bu mahalle kendince bir hoşluğa sahip, meyhane kapılarında defne dalları hafifmeşrep kadınlara değiyorsa da, sabahın bu erken saatinde son günlerdeki sağanaklarla yıkanan yollar havaya masum bir tazelik, el değmemiş bir soluk veriyor. Böyle çivisi çıkmış bir yerde, kimin aklına gelirdi, balkonlara ya da meyhanelerin girişine çıkarılmış, deli gibi öten kanaryalar var, güzel havadan yararlanılmalı, hele de fazla uzun sürmeyecek, yağmur yeniden bastıracak gibiyse ve şarkılar sönüp gidecek, tüyler yeniden diken diken olacak. Narin bir kuş yavrusu başını kanadının altına sokmuş uyur gibi yapıyor, sahibesi onu içeri götürüyor, artık yağmurdan başka ses yok, bir gitar tıngırdıyor, nereden geliyor bu ses, Ricardo Reis bilmiyor, bir saçağın altına sığındı o da, Água da Flor Geçidi'nin yukarısında. Güneşin yüzünü örten bulutların dağılmasıyla toplanması bir olduğunda, güneşin uzun süre parlamayacağı söylenir sık sık, bu sağanak için de kısa sürdü denebilir, bir anda yağdı geçti, saçaklardan ve teraslardan ipe asılı çamaşırlar gibi sular süzülüyor, yağmur öyle ani bastırdı ki ka-

dınların her zamanki gibi bağırmasına fırsat kalmadı, Yağmur yağıyoooor, diye uyarırlar birbirlerini, tıpkı geceleyin nöbetçi kulübelerinde bekleyen askerler gibi, Nöbetçi, alaaaarm, Alarm verildi, Verin şunu, kanaryayı içeri sokmalı, küçücük yumuşacık beden neyse ki güvende, yüreği çarpıyor, Tanrım, nasıl da hızlı atıyor, korkudandır, hayır, bu hep böyledir, ömrü kısa yürekler daha hızlı çarpar, dünyaya bir denge gerek. Ricardo Reis bahçeden geçip şehre bakıyor, şatoya ve yıkık duvarlarına, yamaçlardan aşağı yuvarlandığı iddia edilen evlere. Yıkanmış güneş nemli tuğlalara çarpıyor, kentin yüreğinde sessizlik akıyor, gürültüler boğulmuş, duyulmaz olmuş, tüyleri kabarmış Lizbon'un üstünden sular süzülüyor. Ricardo Reis'in durduğu yerin üstünde, bir terasta birkaç vatanseverin büstü, çalılıklar ve Latium semalarından çok uzağa düşmüş, birbirine benzemeyen Romalı kafaları var, Bordalo'nun Zé-Povinho'sunu[1] da, Vatikan'daki Belvedere Apollonu'na nah çeksin diye koyabilirlermiş buraya. İnsan Apollon'u seyrederken bütün sıradan gözetleme kuleleri birer *cihannümaya* dönüşür, bir ses gitara karışır, biri bir *fado* söyler. Yağmur bu kez kesin olarak uzaklaştı gibi.

Bir düşünce bir ötekini sürüklediğinde çağrışımdan söz edilir, yani bir araya gelen fikirlerden, aklımızın bütün faaliyetinin bu sürecin sürekli tekrarlanmasının bir sonucu olduğunu öne sürenler bile vardır, çoğunlukla bilinçsizce gerçekleşir bu süreç, ama zorlamayla da olabilir ya da bir şeyin anlamını güçlendirmek veya onu gözden düşürmek için de kullanılabilir, her ne olursa olsun çağrışım kategoriler arasındaki pek çok bağlantı-

1. Rafael Bordalo Pinheiro (1846-1905): Portekizli karikatürist, ressam ve heykeltraş. Portekiz halkının hayranlık verici bir sentezi olan Zé-Povinho adlı bir çizgi karakter yaratmıştır.

dan oluşur, kategoriler ise geniş anlamda fikir ticareti ve endüstrisi denilen şeyin farklı yüzleridir, işte bu yüzden insan ne kadar üstün olursa, olduysa, olabilirse olsun bir sanayi ve ticaret merkezinden zerrece farklı değil, öncelikle üreticidir, sonra perakendeci, son olarak da tüketici ve artık adi ya da komandit fikir ortaklığından, hatta kooperatif fikir şirketlerinden söz edilebilecek kadar karıştırılıp biçimlendi fikirlerin düzeni, bir tek sınırlı sorumlu ya da anonim şirketlere yer yok, çünkü hepimizin bir adı var. Bu ekonomi kuramıyla Ricardo Reis'in eğitici gezintisi arasında makul bir bağ olduğu çok geçmeden ortaya çıkacak, eskiden Saõ Pedro de Alcântara Manastırı'yken şimdi zorbalığa uğrayan genç kızlara sığınaklık eden yerin kapısına ulaştığında. Bakışları girişteki *azulejo*'ya[1] panoya takılıyor, *il poverello*, yani cüretkâr bir çeviriyle zavallı Assisili Aziz Francesco diz çökmüş, kendinden geçmiş, bedeninde çarmıh izlerinin belirmesini bekliyor, dosdoğru gökyüzünden, çarmıha gerilmiş İsa'dan ona uzanan beş kan iplikçiğiyle simgelenmiş izler, İsa göklerde bir yıldız, köylü çocukların salıverdiği bir uçurtma gibi salınıyor, insanların uçabildiği zamanların anısını hâlâ az da olsa taşıyan özgür boşlukta. Elleriyle ayakları kan içinde, göğsü yarılmış olan Aziz Francesco, Çarmıha Gerilmiş İsa'yı tutarak onun soluk alınması olanaksız yüksekliklere kaçmasını engelliyor, baba oralardan oğlunu çağırıyor, Gel gel, insan ömrün bitti, aziz işte böyle resmedilmiş, uzun süredir çaba harcamanın verdiği gerilimle, azizlere yaraşır biçimde kasılmış, kimilerinin bir dua sandığı sözler mırıldanıyor, Gitmene izin vermeyeceğim, gitmene izin vermeyeceğim. Ancak, gün ışığına çıkan böyle bir durum karşısında, eski ilahiyatla bütün

1. XIV. yüzyıldan başlayarak İspanya'da ve Portekiz'de, çinilerden yapılan duvar panosu.

ipleri koparıp, eskisinin tam tersi, yeni bir ilahiyat yaratmanın gerekli olduğu kabul edilmeli. İşte çağrışımların bizi getirdiği nokta. Daha bir saniye önce gözetleme kulesi cihannümadaki Romalı kafaları Ricardo Reis'e nah çekme hareketini hatırlatmıştı ve şimdi, Wittenberg'de değil, Lizbon'da eski bir manastırın kapısındayken halk arasında nah çekmeye, neden ve nasıl Aziz Francesco'nun işareti denildiğini anlayıveriyor, bu zavallı azizin, yıldızını elinden almak isteyen Tanrı'ya yaptığı hareketmiş bu. Tabii mutlaka birtakım muhafazakârlar çıkıp bu kuramı yerden yere vuracaktır, şaşılacak bir şey yok, çağrışım yoluyla doğan yeni fikirlerin kaçınılmaz yazgısıdır bu.

Ricardo Reis yirmi yıl önce yazılmış bir şiirin parçalarını arıyor belleğinde, zaman nasıl da geçiyor, Üzgün Tanrı, bize böylesi gerek kuşkusuz, çünkü başka kimse Sana benzemez, Sen fazla değilsin, Sen eksik değilsin, Sen başkasın, Sen, Mesih, ne Senden nefret ediyorum ne Seni küçümsüyorum, Ama başkalarının yarattıklarını zorbalıkla ele geçirmekten kaçın, Tanrılar bizi, biz insanları birleştirir. Don Pedro V Sokağı boyunca yürürken bu sözcükleri mırıldanıyor, fosilleri ya da antik uygarlıklardan kalma kalıntıları incelercesine ve kendi odlarından, şüphe duymaya başlıyor, nereden gelirlerse gelsinler, bu darmadağınık, ama gene de tutarlı nesneler yığınından daha fazla anlam taşımıyorlar mı yoksa, eskiden var olanların ve sonradan ortaya çıkanların yok olmasıyla çoktan tükenmiş olan nesneler, bu çelişki, hatta sakatlanmayla bir başka anlamın varlığını kanıtlıyor, ama bu da kitaplara konulan epigrafların anlamı kadar kesin ve anlaşılmaz. Ricardo Reis kendi kendine, bir kopça ya da çivi gibi dağınıklığı, çelişkileri toplayacak bir birim belirlenemez mi, diye düşünüyor, en başta da şu azizi toplayacak, hani şu dağa turp gibi gidip de beş yerinde kanlı yaralarla geri döneni, günbatımında iplerini toplayıp, kolunun altında

son anda yakaladığı, bundan böyle yatağının başucundan ayırmayacağı uçurtmayla, çalışmaktan bitkin düşmüş halde evinin yolunu bulabilmiş olması da bir başarı, bugün zafer onundu, yarın belki yenilecek. Bu kadar farklı türleri tek bir birim altında toparlamaya çalışmak denizi kovayla boşaltmayı istemek kadar saçma, yeteri kadar zaman ve güç varsa olanaksız değildir oysa bu, ama dünya yüzünde denizi içine alabilecek kadar geniş bir çukur bulmak gerekir ve bu olanaksız işte, biliyoruz, deniz dev gibidir, karaysa küçük.

Ricardo Reis'in dikkati başka tarafa yöneldi, Rio de Janeiro Meydanı'na vardı, eskiden Principe Real Meydanı'ydı adı, belki bir gün eski adına kavuşur, belli mi olur, yaşayan görür. Eyyâmı bâhurda buradaki akçaağaç, karaağaç ve sedirlerin gölgesi serin bir liman gibidir herhalde. Gerçi bu doktor ve şairin botaniğe özel bir ilgisi yok, ama ne olursa olsun, on altı yıldır tropiklerin çok daha tuhaf bitkilerine alışmış bir adamın belleğindeki boşlukları, eksik yerleri bir şeyler doldurmalı. Hava yazlık keyiflere, kaplıcalara gitmeye ya da plaj eğlencelerine hiç uygun değil, sıcaklık yaklaşık on derece, bahçedeki banklar sırılsıklam. Ricardo Reis yağmurluğunun eteklerini iyice toplayıp rastgele yürümeye koyuluyor, başka yollardan aynı yere dönüyor ve nedenini bilmeden Século Sokağı'ndan aşağı inmeye karar veriyor, eski sarayları, halktan insanların yaşadığı daracık, basık evleriyle ıssız ve melankolik bir yer burası, eskiden soylular bu kadar kibirli değildi, halk tabakasıyla yan yana yaşarlardı, bizde ise, işler böyle giderse yakında bahçeli, garajlı şık mahallelerden, yayaların arkasından hain hain havlayan köpeklerden başka bir şey kalmayacak, köpekler bile artık farklı, eskiden hiç ayrım yapmadan herkesi ısırırdı ve bundan böyle finans ve sanayi burjuvazisi aristokrasiden geriye ne kaldıysa yutacak, her şey de ona ait olacak.

Ricardo Reis hiç acele etmeden sokaktan aşağı indi, baston gibi kullandığı şemsiyesiyle kaldırım taşlarına vurup duruyordu, yankısız, açık, tok bir ses çıkıyordu, deyim mazur görülürse bir anlamda sıvı bir ses. Bu da demektir ki demirin kireçtaşına çarpmasıyla sıvı ya da kulağa öyle gelen bir ses doğuyor, Ricardo Reis böyle çocukça düşüncelerle oyalanırken ansızın kendi ayak seslerini duyuveriyor, otelden ayrıldığından beri tek bir insanla karşılaşmadı mı ne, yemin etmesini isteseler bütün kalbiyle eder, o âna dek bir âdemoğlu görmedi, Bu mümkün mü sevgili senhor, taşra şehri mi burası, insanlar nereye kayboldu. Biliyor ve sözde tartışılmaz bilginin biricik sahibi olan sağduyu bunun gerçek olmadığını belirtiyor, yol boyunca bir sürü kişiye rastladı ve şimdi, birkaç atölyenin dışında hiçbir dükkânın bulunmadığı bu alabildiğine sakin sokakta da rastlıyor. Öbek öbek sokaktan aşağı iniyorlar, hepsi yoksul, bazıları dilenciye benziyor, bazıları maaile, en arkada ayaklarını sürüyen yaşlılar ve annelerinin, Çabuk olun, bize zırnık kalmayacak, diye bağırarak çekiştirdiği çocuklar, buna karşılık tükenmiş olan şey huzur, sokak aynı sokak değil, erkekler rahat görünmeye çalışıyor, aile reislerine yakışan ciddi havayı takınmış ilerlerken sanki kafalarında bir sürü dert var gibi ya da hallerine bakılırsa bunu kabul etmeyi reddediyorlar, derken art arda sokağın köşesinde gözden kayboluyorlar, avlusu palmiyeli bir saray yükseliyor orada, mutlu bir Arabistan sanki, her köşe başında bir sürpriz barındıran bu Ortaçağ yolları güzelliğinden hiçbir şey kaybetmedi, modern kentlerimizdeki cetvelle çizilmiş, sanki insanın açgözlülüğünü doyurmak kolaymış gibi gözlerden hiçbir şeyi esirgemeyen anayollardan öyle farklılar ki. Ricardo Reis'in önünde kara bir kalabalık belirdi ve sokağı, kaldırımları doldurdu, hem sabırsız hem heyecanlı bir kalabalık bu, denizde dalgaların, başakların ara-

sında rüzgârın oyununa benzer cezirler, kıvrımlar oluşuyor başların üzerinde. Ricardo Reis yaklaşıp geçmek için izin istiyor, yanına ilk yaklaştığı insan reddedercesine bir hareket yaptı, Şuna da bak hele, demek acelen var, daha erken gelseydin o zaman, der gibilerden ona döndü, ama burun buruna geldiği, kılığı kıyafeti yerinde bir beyefendiydi, ne beresi vardı, ne kasketi, açık renk yağmurluklu, beyaz gömlekli, kravatlıydı ve böylece adam yalnızca çekilip Ricardo Reis'e yol vermekle kalmadı, Dur da beyefendi geçsin, dedi önündekinin de omzuna vurarak, öteki söyleneni yaptı ve şimdi insan selini kolayca yaran Ricardo Reis'in gri şapkası rahatça görülebiliyor, Karadeniz'in ansızın sakinleşen sularında yüzen Lohengrin'in kuğusuna benziyor aynı. Yolun sonu gelmiyor bir türlü, çünkü etraf kaynıyor, kalabalığın merkezine yaklaştıkça herkes ona yol vermekte nazlanır oldu, birdenbire hainlikleri tuttuğundan değil, iğne atsan düşmüyor, insan adım bile atamıyor, Nedir bunun anlamı, diye geçirdi kafasından Ricardo Reis, ne olur ne olmaz diye soruyu yüksek sesle sormaya cesaret edemeden. Bu kadar kişi herkesçe bilinen bir nedenle bir araya gelmişken birinin olup bitenlerden habersiz olduğunu belli etmesi pek hoş karşılanmaz, belki yakışıksız, hatta kaba kaçar, ötekiler alınabilir, insanların hassas noktalarını anlamak mümkün değil, hem nasıl anlayalım, çok iyi tanıdığımızı sandığımız kendi hassasiyetimizin bile sağı solu belli olmuyor. Ricardo Reis sokağın ortasına vardı, O *Século* gazetesinin binasının hemen karşısındaydı, en çok satan, en iyi dağıtılan gazete bu, kalabalık açılıyor, soluk alıyoruz ve Ricardo Reis neden bir süredir soluğunu tutmakta olduğunu anlıyor, kötü kokuları duymamak için. Zencilerin koktuğunu söyleyenler var hâlâ, ama siyahlardaki vahşi hayvan kokusudur, uzun zaman giyilmiş kıyafetlerden, ancak doktora gidileceği zaman su yüzü gören bedenler-

den yayılan bu soğan, sarmısak ve acı ter karışımı kokuya benzemez onlarınki, az çok duyarlı her burun bu dayanılması güç yolculuktan etkilenirdi. Gazetenin girişinde iki polis nöbet bekliyor, daha öndeki iki başka polis de giriş çıkışı denetliyor. Ricardo Reis içlerinden birine yönelerek, Bu kalabalık nedir memur bey, diye soruyor ve otoritenin temsilcisi saygıyla karşılık veriyor, ona soru soran adamın yolu belli ki tesadüfen düşmüş buraya, O *Século*'nun fakirlere yardım günü. Amma kalabalık. Ne diyorsunuz, tahminlere göre binden fazla insan varmış. Hep yoksullar mı. Evet beyefendi, hepsi yoksul, ara sokaklardan, derme çatma kulübelerden geliyorlar. Epey çoklar. Üstelik hepsi gelmedi. Elbette, ama ne olursa olsun kalabalık çok etkileyici. Ben artık hiç etkilenmiyorum, alıştım gitti. Peki ne veriyorlar onlara. Adam başı on escudo. On escudo. Evet, on escudo, ayrıca sıcak giysiler, çocuklara oyuncaklar ve kitaplar. Ders kitapları. Evet beyefendi, eğitici kitaplar. On escudo pek bir işe yaramaz ki. Gene de hiç yoktan iyidir. Doğru söze ne denir. Bütün bir yıl yardım dağıtılacak diye bekleyenler var, şuradaki kadınla yanındakiler örneğin, çok var bunlardan, sanki mantar toplamaya çıkmış gibi bir oraya koşturuyorlar bir buraya, en kötüsü tanınmadıkları bir mahalleye gittiklerinde oluyor, mahalleli yardımlara yaklaştırmıyor bile onları, her yoksulun bir muhbiri var. Bu çok üzücü. Ah evet, üzücü, ama onlara müstahak, ders oluyor fırsatçılara. Verdiğiniz bilgiler için çok teşekkürler memur bey. Rica ederim beyefendi, gelin şuradan geçin ve polis bu sözlerden sonra, kümeste tavuk kovalarcasına kollarını açarak üç adım öne çıktı, Açılın, açılın, sakin olun, yoksa gösteririm size gününüzü, bu ikna edici sözleri duyunca kalabalık hizaya girdi, kadınlar her zamanki gibi itiraz ediyor, bağırıp çağırıyor, erkekler söylenenleri duymazlıktan geliyor, çocuklarınsa aklı oyun-

caklarda, acaba küçük bir araba, bir bisikletli adam, yoksa et bebek mi verecekler, oyuncakların uğruna hırkaları ve ders kitaplarını seve seve feda edebilirler. Ricardo Reis, Calçada dos Caetanos'a çıkıyor, kalabalık oradan neredeyse kuşbakışıyla, ama kuşun alçaktan uçması koşuluyla, alıcı gözle seyredilebiliyor, sayıları binin üstünde, polis doğru görmüş. Bu yoksulu bol toprakta, sefalet var olduğu sürece, Tanrı yardımseverleri aramızdan eksik etmesin. İnsanlar şallara ya da atkılara sarınmış, üzerlerinde çadır bezinden lime lime pantolonlar ve paltolar, çoğu yalınayak ya da bez ayakkabı giymiş, bunca uyumsuz renk birbirine karışınca gri, kara bir lekeye dönüşüyor, Sodré Rıhtımı'ndaki kadar kötü kokan bir çamura. Burada herkes kıpırdamadan saatlerce ayakta sıra bekliyor, kimileri daha şafak vakti geldi, anneler kucaklarında küçük çocuklarıyla ya da yeni doğmuş bebeklerini emzirerek, babalar erkek erkeğe sohbet ederek, ayakta zor duran yaşlılar sessizce, ağlamaklı yüzlerle acı çekerek, yaşlıların ölmesinin arzu edilmediği biricik gün bu, zararı büyük olur ve bütün bu insanlar ateşlerini de yanlarında getirmiş, öksürüyorlar, elden ele dolaşan cep rakıları zaman geçirmeye, yağmur yeniden bastırdığında soğuğu unutmaya yardımcı oluyor, ne verilirse alacaklar, kimse gitmeyecek buradan.

Ricardo Reis, Bairro Alto'dan geçti, Norte Sokağı'ndan indi, Camões'in önüne geldi, hep aynı yere, bu yüceltilmiş kabadayının tunç heykeline çıkan bir labirentin içinde gibiydi, olsa olsa kraliçenin elmaslarını kardinalin pençelerinden kurtardı diye üne kavuşmuş bir d'Artagnan'dı Camões, ki sonunda bir gün kardinalin hizmetine girdi, zaman, zamanla birlikte de politikalar değişiyor, tunç şairse, artık iş görür durumda olmasa da, kardinal de dahil bütün otoritelerin sırayla ya da hep birlikte adını kullandıklarını biliyor olmalı. Öğle yemeği vakti. Gezin-

meydi, keşfetmeydi derken zaman ilerledi, bu adamın uyumaktan, yemekten, gezinmekten, dizeler kaleme almaktan başka işi yok sanır gören, şiir yazması da o kadar kolay olmuyor, uyaklar ve kafiyelerde zorlanıyor, silahşör d'Artagnan'ın hiç bitmeyen savaşıyla karşılaştırılacak hiçbir şeyi yok, sırf "Os Lusíadas"[1] sekiz bin dizenin üstünde, oysa kendisi de bir şair, oteldeki kayıttan anlaşılacağı gibi bu unvandan kendine övünme payı çıkartmıyor olsa da, bir gün gelecek doktor olarak hatırlanmayacak, tıpkı Álvaro'yu[2] kimsenin gemi mühendisi olarak anmayacağı gibi ve Fernando denildiğinde de insanların aklına yurtdışı yazışmanı gelmeyecek, mesleğimiz karnımızı doyurur, doğru, ama günün birinde şunları yazmış olanlar kadar ünlü kılmaz bizi, *Nel Mezzo del camin di nostra vita*[3], ya da *Menina e moça me levaram de casa de meus pais*[4], hatta, *En un lugar de la Mancha, de cuya nombre no quiero acordarme*, *As Armas e os barões assinalados*[5] ve tekrarlarımızı bağışlatmaz, *Arma virumque cano*. İnsan, insan adını hak etmek için elinden geleni ardına komamalı, ama kişiliği ve yazgısı üzerinde söz hakkı sandığından çok daha az, hiçbir şekilde sözünü geçiremediği zaman, kimi zaman akla gelmeyen değerlere, bazen de başkalarının yargılarına göre yükseltir ya da alçaltır onu,

Gece çöküp yolun sonuna geldiğinde sana neler olacak.

Século Sokağı'nın yoksulları meydanı boşalttıkların-

1. (Port.) "Lusitanialılar" Portekiz'in ulusal şairi Camões'in 1572 yılında yazdığı epik şiir.

2. Álvaro de Campos, Pessoa'nın takma adlarından biri.

3. Dante'nin *İlahi Komedya*'sının açılış cümlesi: "Yaşam (denen) yolculuğunuzun ortasında."

4. XVI. yüzyılda yaşamış Portekizli yazar Bernardino Ribeiro'nun *Menina e Moça* adlı şiir ve nesirden oluşan yapıtının ilk cümlesi.

5. Camões'in "Lusitanialılar"ının ilk dizesi, Vergilius'un *Aeneas*'ının ilk dizesiyle aynıdır.

da nerdeyse gece olmuştu. O süre zarfında Ricardo Reis yemek yedi, iki kitapçı dolaştı, Tivoli'nin kapısında tereddüt etti, Jean Kiepura'nın *J'aime tautes les femmes*'ını[1] seyretse miydi, hayır, daha sonra, taksiye binip otele döndü, çünkü yürümekten ayaklarına kara sular inmişti. Yağmur başlayınca bir kafeye sığınmış, akşam gazetelerini okumuş, ardından ayakkabılarının boyanmasına göz yummuştu, sokakların su içinde olduğu düşünüldüğünde ilk bakışta savurganlık gibi görünüyordu bu, ama boyacı ona tedbir tedaviden kolaydır, demişti, cila çekilen ayakkabı yağmura çok daha dayanıklı olur ve işinin ehli boyacı haklı çıkmıştı, Ricardo Reis odasında soyunduğunda ayakları sıcacık, kupkuruydu, ayağını sıcak tut başını serin, bilim kabul etmese de deneyimlerle kazanılmış bu bilgiden yararlanmanın ne zararı var. Otelde çıt çıkmıyor, ne çarpan bir kapı ne çınlayan bir ses, zil dut yemiş bülbüle dönmüş ve her nasılsa Müdür Salvador yerinde değil, Pimenta anahtarı almaya giderken bir hava perisi kadar hafif ve maddesiz, sabahtan beri ufacık bir valiz bile taşımadı, doğrusu, kim ne derse desin halinde bunun etkisi büyük.

Ricardo Reis kendi kendine söz verdiği gibi dokuza doğru akşam yemeğine indiğinde salon ıssızdı, bir köşede çene çalan garsonlar Salvador boy gösterince biraz kıpırdandı, üst düzey biri ansızın gelince böyle yapmak iyidir çünkü, o âna dek gövde sol bacağa yaslanıyorsa onu sağ bacağa yaylandırırsın, daha fazlası, hatta bazen o kadarı bile gerekmez, Yemek alabilir miyim, diye sordu müşteri duraksayarak, elbette, onlar bunun için vardılar, en başta da birtakım açıklamalara girişen Salvador, Doktor Bey hiç kaygılanmasınmış, bugün yılın son günüy-

1. (Fr.) "Bütün Kadınları Severim." Carl Lamac'ın 1935 yılında çekilen filmi.

müş, yani en durgun gün, otelde müşteri varsa bile genellikle dışarıda yemek yermiş, bugün yılbaşı yemeği veriyoruz, daha doğrusu yılın başı, Salvador öyle dedi, eskiden yılbaşı burada, otelde kutlanırdı, ama otelin sahipleri bunun çok pahalıya geldiğine, servisi altüst ettiğine, kısacası angaryadan başka şey olmadığına karar verdiler, sağ olsun müşterilerin neşelendikçe verdiği zararlar da cabası, nasıl olur bilirsiniz, önce bir kadeh yuvarlarsınız, derken iki olur, sonunda kimse kimseyi duyamaz olur, gürültü patırtı, içinden gülmek gelmeyenlerin sızlanmaları, hep çıkar böyle birileri, sonunda yılınbaşı yemeğini kaldırdık ama ben özlüyorum, inanın bana, oteli zarif ve modern gösteren muhteşem bir gece eğlencesiydi, oysa şimdi görüyorsunuz, otel çöl gibi. Ne önemi var, daha erken yatarız, dedi Ricardo Reis onu avutmak için ve Salvador, Biliyor musunuz, bizim ailede gece yarısı çan on ikiyi vururken on iki üzüm yenir, her vuruşta bir tane, duyduğuma göre bu yeni yılda uğur getirirmiş, ecnebiler çok yaparmış bunu. Onlar zengin ülkeler, gerçekten inanıyor musunuz bunun uğur getirdiğine. Bilmiyorum, kıyaslama yapamam, üzümleri yemesem yıl belki şimdikinden de beter geçer. Işte Tanrı'ya inanmayanın tanrıların peşinden koşmasının, tanrıları terk edenin de Tanrı'yı yaratmasının bir nedeni de bu, bir gün hepsinden kurtulacağız. Ben kuşkuluyum. Bu karşıt görüş birkaç saniye önce ya da sonra biri tarafından gizlice dile getirildi, ama burada, bu otelde değil, insan saygıdeğer müşterilerine o kadar teklifsiz davranamaz.

Ricardo Reis garsonun sunduğu yemeğini yedi, şef garson salonun köşesinde dikilirken bir süs bitkisine benziyordu, Salvador resepsiyona yerleşti, özel yılbaşı yemeğini beklerken zaman öldürüyor, Pimenta ortadan kayboldu, oda hizmetçileri ise, varsa çatı katındaki odalarına çıkmışlardır herhalde, ama çatıda baş döndürücü likörler

içip kuru pasta yiyerek saati bekliyor olmaları daha muhtemel, tabii hastanelerdeki gibi bir nöbetçi bırakıp dosdoğru evlerine gitmedilerse, mutfak ise boşalmış bir kaleye dönmüştür çoktan. Bütün hepsi yalnızca tahmin, aslında müşteriler otelin nasıl işlediğini hiç merak etmez, onları ilgilendiren odalarının temiz olması, yemeğin vaktinde sunulmasıdır, para verirler, iyi hizmet beklerler. Ricardo Reis sıra tatlıya geldiğinde önüne kocaman bir romlu çörek koyacaklarını beklemiyordu, bir müşterinin müşterilikten çıkıp dost haline gelmesini sağlayan böyle inceliklerdir işte, pastadaki baklanın Ricardo Reis'e denk düşmesi önceden tasarlanmamıştı, garson her zamanki iyi niyetiyle gülümsüyor, Krallar gününde de siz ödersiniz Doktor Bey, diyor ona. Tamam Ramón, gelsin bakalım krallar günü[1], ama Ramón söz oyununu anlamadı. Daha saat on bile değil, zamanın ayakları geri geri gidiyor, eski yıl direnişte. Ricardo Reis, iki gün önce Doktor Sampaio'yla kızı Marcenda'yı gördüğü masaya bakıyor ve içini hafif bir hüzün sarıyor, bugün burada olsalardı iki çift laf ederlerdi, tam ortamıydı, bu son ve başlangıç gecesinin yegâne müşterileri olurlardı. Genç kızın çolak elini, o değerli elini yürek burkucu bir biçimde kavrayıp masaya bırakması geliyor gözünün önüne, öteki sağlıklı ve hareketli el kardeşine yardım ediyor, ama onun kendi hayatı var, bağımsızlığı var, hep ona dadılık edemez, örneğin tanışma merasimlerinde elleri o sıkar; Marcenda Sampaio, Ricardo Reis, doktorun sağ eli, Coimbra'lı genç kızın sağ eli, Ricardo Reis'in sol eli de canı çekerse merasime katılabilir, ama genç kızın sol eli bedenin yanında sarkmaya devam eder, kelimenin tam anlamıyla yokmuş gibi. Ricardo Reis gözlerinin ya-

1. *Reis*, krallar demektir, metinde krallar ve *Reis*'le bir söz oyunu yapılıyor.

şardığını hissediyor, bir de doktorları kötülerler, güya hastalıklara ve felaketlere alıştıklarından yürekleri taş kesilirmiş, oysa bu doktor bu iddiayı çürütüyor, kuşkusuz şair olduğundan, daha önce gördüğümüz gibi şüpheci cinsten olmasına rağmen. Ricardo Reis derin düşüncelerinin içinde kayboldu, bizim gibi onları paylaşmayanlar için bazılarının açıklanması son derece zor ve hepsini kusursuzca birbirinden ayırmayı gayet iyi bilen Ramón soruyor, Başka bir arzunuz Doktor Bey, son derece kibar bir soru, ama anlamı işitilenin tam tersi, yanıtın olumsuz olmasını gerektiriyor, birbirimizi son derece iyi anladığımızda yarım kalmış sözcükler de yeterli gelir, Ricardo Reis kalkıp Ramón'a iyi bir gece ve mutlu bir yıl diliyor, resepsiyonun önünden geçerken dileklerini Salvador için de yineliyor, ama selam ve iyi dilek faslını azıcık daha vurgulu söyledi, duygu hep aynı, yalnızca daha açık ifade edildi, çünkü ne de olsa Salvador, müdür. Ricardo Reis yorgun argın, ağır ağır merdivenden çıkıyor, ikinci sınıf bir komedinin ya da bir resmin kahramanına benziyor, hani şu devirdiğimiz yılın ak saçları, yüzünde kırışıklıkları, boşalmış kum saatiyle birlikte geçmiş zamanın derin karanlığında yok olduğu, hazır mamayla beslenmiş çocuklar gibi gürbüz yeni yılınsa bir ışık huzmesiyle yaklaştığı resimler vardır, yeni yıl bizi bir saatler dansına davet eder, ya da çocuksu bir sesle, Ben bin dokuz yüz otuz altı yılıyım, benimle gelin, yanımda mutluluğu getirdim, der gibidir. Ricardo Reis odasına girip oturuyor, yatağı açılmış, gece susuzluklarını dindiren testinin suyu değiştirilmiş, terlikler halının üstünde, üzerime titreyen biri var, altın kalpli melek, teşekkürler. Sokakta birileri teneke çalıyor, az önce saat on biri vurdu, derken Ricardo Reis ansızın, adeta hışımla kalkıyor, Ne yapıyorum ben burada, herkes eğlenip gülüp söylerken evinde ve her yerde, sokaklarda, balolarda, tiyatrolarda, sinemalarda,

kumarhanelerde, kabarelerde, hiç olmazsa Rossio'ya kadar gidip merkez istasyonundaki saate, zamanın gözüne baksaydım, taş yerine bir o kadar ağır ve delici dakikalarla saniyeler fırlatan tek gözlü deve, herkes gibi ben de nasibimi alacağım bu atılanlardan, ta ki en sonuncusu beni hayattan ölüme geçirene dek, ama burada durup saate bakmak, hayır, böyle kös kös oturmak olmaz ve bu sayıklama bitince yağmurluğunu geçirdi üzerine, şapkasını giydi, çevik bir hareketle şemsiyesine yapıştı, artık o başka bir adam, bir karar aldı. Salvador gitmişti, çoktan evine varmıştır şimdi, Dışarı mı çıkıyorsunuz Doktor Bey, diye sormak Pimenta'ya düştü. Evet, şöyle bir gezineceğim ve merdivenden inmeye koyuldu, Pimenta sahanlığa kadar onunla gitti, Geldiğiniz zaman Doktor Bey, zili iki kez çalın, önce uzun, sonra kısa, böylece ben de gelenin siz olduğunuzu anlarım. Siz uyumayacak mısınız. Vakit gece yarısını geçince uyuyorum, ama siz beni dert etmeyin Doktor Bey, canınız ne zaman çekerse o zaman dönün. İyi yıllar Pimenta. Yeni yıl size zenginlik getirsin Doktor Bey, yılbaşı tebriğinin üstüne sustular, ama merdivenin dibine geldiğinde Ricardo Reis küçük personele üç-beş kuruş vermenin âdetten olduğunu hatırladı, yılın bu zamanında buna çok önem verirler, canım ben de topu topu üç gündür buradayım, İtalyan teşrifatçının lambası yanmıyor, çocuk uykuda.

Yerler ıslak ve kaygan, raylar pırıl pırıl, sağda, Alecrim Sokağı'nın tepesinde ne biçim yıldızlar var öyle, hangi uçurtma sonsuzluğun tam bu noktasında birleştirmiş onları, okulda paralellerin birleştiği yer diye öğretmişlerdi bize o noktayı, her boyuttan bu kadar şeyi, paralelleri ve basit doğruları, eğri çizgileri ve kesişen çizgileri, rayları tırmanan tramvayları, tramvaylardaki yolcuları, her birinin gözbebeklerindeki ışığı, sözlerinin yankısını, düşüncelerinin hafifçe temas edişini içine aldığına göre, sonsuz-

luk denen şey geniş olmalı ve bir de pencereye doğru yükselen şu çınlamayı, Haydi iniyorsan in, evet mi hayır mı, Çok geç değil mi, diye yanıt verdi yukarıdan bir ses, erkek ya da kadın, bunun önemi yok, sonsuzlukta yeniden karşılaşacağız onunla. Ricardo Reis, Chiado'dan ve Carmo Sokağı'ndan aşağı vurdu, pek çok insan böyle yapıyor, gruplar, aileler, özellikle de yalnız erkekler, evinde bekleyeni olmayanlar ya da yıl sonunda dışarıda olmayı tercih edenler, belki de yıl sonu gerçekten de onların ve bizim başımızın üzerinden bir ışık huzmesi, bir sınır gibi süzülecek, o zaman uzay ve zaman aslında birdir denecek, bir saatliğine sefil ticaretlerini bir kenara bırakan kadınlar da var, olur da yeni bir çağın başladığı ilan edilirse o âna hazır olmak, o çağdan kendilerine düşen payı öğrenmek, bambaşka bir hayatın başlayacağından emin olmak için verdiler bu molayı. Teatro Nacional'ın oralarda Rossio tıklım tıklım. Kısa bir sağanak patladı geçti, böcek kabuğu gibi parlayan şemsiyeler açıldı, başlarının üstünde tuttukları kalkanlarıyla kendilerini koruyan, önemsiz bir kaleye saldırmaya niyetlenmiş askerler geçiyor sanki. Ricardo Reis kalabalığı yarmayı başardı, uzaktan göründüğü kadar yoğun değilmiş, o arada yağmur da dindi, şemsiyeler kapatıldı, gece uykuya dalmadan önce yuvasında kanatlarını toplayan kuşlar gibi. Herkesin burnu havada, gözler saatin sarı kadranına dikilmiş. Primeiro de Dezembro Sokağı'ndan bir grup genç geliyor, ellerindeki tencere kapaklarına vurup duruyorlar, güm güm güm, ya da tiz ıslıklar çalıyorlar. Meydanda bir tur atıp garın önünden geçerek tiyatronun kemerlerinin altında duruyorlar ıslıklamayı ve tencere çalmayı kesmeden, gürültü binanın önündeki alanda yankılanan kaynana zırıltılarına karışıyor, hey hey hey hey, gece yarısına daha dört dakika var, genelde kalan azıcık ömürlerinin üzerine titreyen, hayatın kısalığından şikâyet eden insanlar, şimdi umudun

ölçüsüz gücünün etkisiyle heyecana kapılmış, sabırsızlıkla bu son dakikaların uçup gitmesini bekliyorlar, hayat, sönen bir köpüğün şıpırtısından başka şey bırakmaz akıllarda. Kalabalıktan çok sinirli olanlar bağırmaya başladılar bile ve heyecan yayılıyor, nehir yönünden, palamarlarla bağlanmış gemilerin boğuk böğürtüleri geldiğinde patırtı daha da artıyor, sanki bir kuyunun dibinden yükselen tarihöncesi sesleriyle insanın midesini ekşiten dinozorlar bunlar, sonra boğazlanan hayvanlarınki gibi kafada zonklayan siren sesleri var ve yakından geçen arabalar deliler gibi hep birden korna basmaya başlıyor, incir çekirdeğini doldurmayacak nedenlerle tramvayların zilleri çılgınca çalınıyor, sonunda akrep yelkovanla buluşuyor, vakit gece yarısı, neşe zincirinden boşanıyor, kısacık bir an için zaman insanları azat etti, işte şimdi özgür hepsi, zamanın kendisi ise yalnızca muzip ve iyi niyetli bir seyirci gibi tanıdık tanımadık kadınlarla erkeklerin öpüşüp koklaşmasını seyrediyor, geleceği olmayan öpücükler bunlar, dolayısıyla en iyileri. Siren sesleri boşluğa yayılmakta, tiyatronun üçgen alınlığında güvercinler huylanıyor, bazıları alabildiğine şaşkın, uçuşuyor, ama daha bir dakika bile geçmeden ses sönüyor, gemiler açıklara doğru uzaklaşıyor sanki, sisin içinde kayboluyor, aslında Don Sebastiaõ[1], o maskeli genç adam burada, özel olarak hazırlanmış bir oyukta bekliyor olmalı yapılacak bir karnavalı, tabii yerini değiştirmedilerse, eğer öyleyse Sebastiãoculuğun önemini ve ilerleyişini yeniden gözden geçirmek gerekecek, Desejado[2] belki sisler içinde belki değil, tren-

1. Portekiz kralı (XVI. yüzyıl), Fas'ı işgal etmek için Müslümanlarla savaşırken yenildi ve kayboldu. Cesedi hiçbir zaman bulunamadı. Bu da bir gün geri döneceğine ve Portekiz'i İspanyol egemenliğinden kurtaracağına dair olan Sebastiãoculuk inancının doğmasına yol açmıştır.

2. Don Sebastiaõ'ya verilen ve "Arzu Edilen" anlamına gelen isim.

le gelebilir, tren saatlerine ise, herkesin bildiği gibi hiç güven olmaz. Hâlâ Rossio'da başıboş dolaşan gruplar var, ama hareketlilik birden azaldı. Ne olup biteceğini bilenler kaldırımları boşalttılar, derken üst katlardan çöpler yağmaya başladı aşağıya, gelenektir bu, aslında bu binalar gayet zararsızdır, pek az insan yaşar içlerinde, dairelerin çoğu işyerine ya da muayenehaneye çevrilmiştir. Ouro Sokağı'nda yerler baştan başa çerçöp dolu, pencerelerden hâlâ eski püskü bezler, boş şişeler, modası geçmiş eşyalar, yemek artıkları, gazete kâğıdına sarılmış balık kılçıkları yağıyor ve kaldırımlara yayılıyor, kızgın küllerle dolu küçük bir kap, bir kıvılcım demeti içinde patladı ve binalara sürtünerek, balkonların altına sığınarak yürüyenler, başlarını üst katlara kaldırıp bağırıyor, ama kızmak yok, herkes önlemini alsın, âdet böyle, hem bu şenlik gecesinde, insanlar neşelerini göstermek için başka hiçbir yol bulamamış. Artık hiçbir işe yaramayan, ıskartaya çıkmış, satsan zahmetine değmeyecek ve sırf bugün için saklanmış nesneler de var fırlatılanlar arasında, sıkıntılardan ya da belalardan kurtulmak için bir tür büyü bu, yeni yıl bereketiyle gelecek, gelecek güzel şeyler için geniş yer açılmalı. Bir binanın tepesinden biri haykırdı, böyle bir akşamda ihtiyatlı davranacağı tutmuş, Dikkat, geliyor ve aynı anda koca bir kütle daire çizerek yere kapaklandı, az kalsın tramvayın elektrikli kablolarına takılıyordu, çılgınlık bu, az daha bir sakatlık olacaktı, nesne taşların üzerinde şiddetle parçalandı, üç bacaklı bir manken bu, büyük beden kadın elbiseleri, erkek ceketleri için kullanılan türden, siyah astarı yırtılmış, ahşabını kurtlar yemiş, çarpmanın etkisiyle böyle çarpılmışken manken olduğu bile zor anlaşılıyor, kafası yok, bacakları da kalmamış, yoldan geçen bir oğlan ayağıyla yolun kıyısındaki kanalcığa itiveriyor onu, yarın yük arabası geçerken her şeyi alıp götürecek, yaprakları, meyve sebze ka-

buklarını, pis toz bezlerini, iler tutar yanı kalmamış mutfak aletlerini, dibi çıkmış kızartma tenceresini, kırık çerçeveyi, solmuş kumaş çiçekleri; dilenciler neredeyse gelir çöpleri karıştırmaya, asla eli boş gitmezler, birilerinin beğenmeyip attığı başkası için nimet olabilir.

Ricardo Reis otele dönüyor. Şehrin hemen her yerinde şenlik sürmekte, ışıkları, köpüklü şarabı, bazen de gerçek şampanyasıyla, gazetelerin mutlaka sözünü edeceği çılgınca hayhuyuyla, kolay kadınlara ve o kadar kolay olmayanlarına rastlanıyor, bunlardan birinciler son derece açık ve dışadönük, ötekiler de birtakım yakınlaşma manevralarına hayır demiyor, bizim adamdaysa çapkınlığın zerresi yok, konu hakkında bildikleri de kulaktan dolma, çünkü bir-iki defayı geçmedi ama, ne zaman bu işe kalkışsa sonu hüsran oldu. Yalan yanlış şarkılar söyleyerek geçen bir grup ona bağırıyor, İyi bayramlar dedecik, o da eliyle yanıt veriyor, konuşmanın ne gereği var, uzaklaştılar bile, benden o kadar küçükler ki. Kaldırıma yayılmış çöplerin üstünden atlıyor, devrilmiş kutuların çevresinden dolaşırken kırık camlar ayaklarının altında gıcırdıyor, mankenlerle birlikte niye yaşlıları da camdan atmazlar, arada o kadar büyük bir fark yok aslında, belli bir yaştan sonra insanda kafa filan kalmıyor, ayaklar bizi nereye taşıyacaklarını bilemez oluyor, küçük çocuklar gibi kendimizi korumaktan aciz hale geliyoruz, ne var ki annemiz ölmüştür, ona geri dönmek, kökene, kökenden önceki hiçliğe geri dönmek mümkün değildir, oysa hiçlik var, bizden önce var, biz ondan çıkıyoruz, hiçliğe ölümden sonra girmiyor insan, ondan doğuyoruz, ölünce, bilinçlerimizden yoksun kalsak da varlığımızı sürdüreceğiz. Hepimizin bir annesiyle bir babası oldu, ama rastlantının ve zorunluluğun çocuklarıyız, işte bunları düşünüyor Ricardo Reis ve kurduğu cümlenin anlamı her neyse anlatmak da ona düşer.

Saat yarımı biraz geçiyordu, Pimenta henüz yatmamıştı. İnip kapıyı açtı, bağırdı, Demek geldiniz bile, eğlenmeye gitmediniz. Kendimi yorgun hissediyorum, uykum var. Eskiden yılbaşı günleri böyle miydi ya. Yok, aslında yılbaşı dediğin Brezilya'da güzel, merdiveni çıkarken havadan sudan konuşuyorlardı böyle, sahanlığa gelince Ricardo Reis Pimenta'dan ayrıldı, Yarın görüşmek üzere, sonra da bir üste çıkan basamaklara yöneldi, Pimenta yanıt verdi, İyi geceler ve sonra ilk merdivenin ışığını söndürüp yalnız gece lambalarını açık bıraktı, az sonra üst katlara çıkıp ışıkları azaltacak, ardından sakin bir gece geçireceğine emin, yatıp uyuyacak, bu saatten sonra gelen olmaz. Ricardo Reis'in ayak sesleri koridorun sessizliğinde yankılanıyor, öyle bir sessizlik var ki çıt çıksa duyulur, odalarda ışık yok, belki insanlar uyuyor belki de odalar bomboş, koridorun dibinde iki yüz bir yazan küçük levha usulca ışıldıyor, işte tam bu anda fark ediyor Ricardo Reis kapının altından bir ışık huzmesinin sızdığını, lambayı söndürmeyi unutmuş olmalı, aman canım olur böyle şeyler, anahtarı kilide sokuyor, kapıyı açıyor, kanepede bir adam oturuyor ve Ricardo Reis yıllardır görmemiş olmasına karşın onu hemen tanıyor, Fernando Pessoa'nın orada onu beklemesinde hiçbir tuhaflık yokmuş gibi, İyi akşamlar, diyor, herhangi bir yanıt umduğu yok, ama anlamsızlık her zaman mantığın önünde boyun eğmez, İyi akşamlar, diye karşılık veriyor ziyaretçisi, bir yandan da ona elini uzatıyor, kucaklaşıyorlar, Söyleyiniz bakalım, nasılsınız, ikisinden biri sordu soruyu, belki ikisi birden, ne önemi var, öyle sıradan bir cümle ki. Ricardo Reis yağmurluğunu çıkardı, şapkasını yerine koydu, şemsiyesini özenle lavaboya tutarak kapadı, cilalı tahtanın üzeri su olmasın, işi daha da sağlama almak için nemli kumaşı önce silkeledi, artık damlamıyor, otele geri dönerken yağmur dinmişti. Ardından bir

sandalye çekip konuğunun karşısına oturdu, Fernando Pessoa'nın pek kalın giyinmediğine dikkat etti, sırtında pardösü ya da yağmurluk olmadığını söylemenin Portekizcesi bu, onu kötü havadan koruyacak hiçbir şeyi, bir şapkası bile yok, sırtında en sadesinden siyah bir takım, ceket, yelek, pantolon, beyaz gömlek ve siyah kravat, çoraplarla ayakkabılar da siyah, yas tutan ya da mesleği başkalarını gömmek olan insanların klasik giyim tarzı bu. İki adam birbirlerine sevecenlikle bakıyor, o kadar uzun bir ayrılıktan sonra kavuştukları için mutlular ve ilk Fernando Pessoa konuşuyor, Beni ziyarete geldiğinizi öğrendim, yerimde değildim, döndüğüm zaman söylediler ve Ricardo Reis de yanıtlıyor onu, Oradasınızdır diye düşündüm, artık dışarı çıkamadığınızı sanıyordum. Şimdilik çıkabiliyorum, daha sekiz ay istediğim gibi dolaşabileceğim, diye anlatıyor Fernando Pessoa. Neden sekiz ay, diye soruyor Ricardo Reis, Fernando Pessoa da açıklıyor, Azı karar çoğu zarar, ortalaması dokuz ay, tam anamızın karnında geçirdiğimiz süre, bu bir denge sorunu diye düşünüyorum, doğumumuzdan önce insanlar bizi görmüyor ama her gün bizi düşünüyorlar, ölümümüzden sonra bizi artık görmüyor ve bazı istisnai durumlar dışında bizi her gün biraz daha unutuyorlar, dokuz ay akıllardan tamamen silinmek için yeterli; şimdi de siz anlatın bakalım hangi rüzgâr attı sizi Portekiz'e. Ricardo Reis ceketinin iç cebinden cüzdanını çıkarıp içinden katlanmış bir kâğıt alıyor ve Fernando Pessoa'ya uzatacak oluyor, ama o reddediyor, Artık okuyamıyorum, siz okuyun onu bana ve Ricardo Reis okuyor, Fernando Pessoa öldü, stop, Glasgow'a gidiyorum, stop, Álvaro de Campos. Telgrafı alır almaz geri dönmeye karar verdim, bunun bir tür görev olduğunu hissettim. Telgrafın dili çok ilginç, tam Álvaro de Campos'un tarzı, muzipçe bir zevki, neredeyse bir tebessümü dile getiren üç-beş sözcük,

Álvaro işte. Geri dönmek için bir başka sebebim daha vardı, daha bencilce bir şey, kasım ayında Breziłya'da bir devrim oldu, çok insan öldü, hapse atıldı, durumun kötüleşmesinden korktum, tereddütlüydüm oradan ayrılıp ayrılmamakta, derken telgraf geldi ve ben de kararımı verdim, ötekinin dediği gibi seçimimi yaptım. Sevgili Reis, devrimlerden kaçmak sizin kaderiniz, bin dokuz yüz on dokuzda başarısızlıkla sonuçlanan bir devrim yüzünden Brezilya'ya gittiniz ve şimdi gene büyük olasılıkla çuvallamış olan bir başka devrim yüzünden Brezilya'dan kaçıyorsunuz. Aslında Brezilya'dan kaçmadım, siz ölmemiş olsaydınız belki hâlâ oradaydım şimdi. Son günlerimde bu devrim hakkında bir şeyler okuduğumu hatırlıyorum, sanırım bir Bolşevik darbesiydi, Evet Bolveşiklerdi, üç-beş çavuş, birkaç da er, ölüp gitmeyenler hapse atıldı, her şey iki-üç günün içinde olup bitti. Gerçekten korkmuşsunuz siz. Evet. Burada, Portekiz'de bizim de başımızdan birkaç devrim geçti. Haberini aldım. Hâlâ monarşist misiniz. Hâlâ. Kralsız. İnsan hem monarşist olup hem de kral istemeyebilir. Sizin gibi. Evet. Güzel bir çelişki. Hayatıma dahil etmek zorunda kaldığım başka çelişkilerden daha güzel değil. Arzu, iradenin elde edemediğini talep etsin. Kesinlikle. Kim olduğunuzu hâlâ biliyorum. Bu son derece doğal.

Fernando Pessoa kanepeden kalkıp küçük bölmede, yatak odasında azıcık gezindi, bir aynanın karşısında durdu, sonra geri geldi. İnsanın aynaya bakıp da kendini görmemesi çok tuhaf bir şey. Kendinizi görmüyor musunuz. Hayır, kendimi görmüyorum, kendi kendime bakmakta olduğumu biliyorum, ama kendimi görmüyorum. Oysa bir gölgeniz var. Başka da bir şeyim yok. Tekrar oturdu, bacak bacak üstüne attı, Ya şimdi, Portekiz'de mi kalacaksınız yoksa eve mi döneceksiniz. Henüz bilmiyorum, yalnızca çok gerekli eşyamı aldım yanıma, burada kala-

bilir, bir muayenehane açabilir, müşteri peşinde koşabilirim, Rio'ya da dönebilirim, bilmiyorum, şimdilik buradayım ve hesabı kitabı güzelce yapınca, öyle sanıyorum ki geldim çünkü ölmüştünüz ve siz öldükten sonra eskiden işgal ettiğiniz boşluğu doldurabilecek tek kişi bendim. Hiçbir diri bir ölünün yerini alamaz. Hiçbirimiz gerçekten ölü ya da gerçekten diri değiliz. İyi söylediniz, bununla bir od yazabilirdiniz. İkisi de gülümsedi, Ricardo Reis bunun üstüne sordu, Söylesenize, bu otelde kaldığımı nereden bildiniz. İnsan ölünce her şeyi biliyor, ölümün avantajlarından biri bu, diye yanıt verdi Fernando Pessoa. Ya içeri girmeniz, nasıl becerdiniz içeri girmeyi. Herkes gibi. Havadan gelmediniz mi, duvarlardan geçmediniz mi. Ne saçma düşünce dostum, böyle şeyler ancak hayalet kitaplarında olur, ölenler yaşayanların yollarını kullanır, zaten başka bir yol da yok, Prazeres'ten çıktım ve herhangi bir diri gibi geldim buraya, basamakları tırmandım, kapıyı açtım, şu kanepeye oturup sizi bekledim. Peki ya içeri bir yabancının girdiğini hiç kimse anlamadı mı, çünkü ne de olsa siz burada bir yabancısınız. Bu da avantajlardan bir başkası, ancak çok istediğimiz zaman görüyorlar bizi. Ama ben sizi görüyorum. Çünkü beni görmenizi arzu ediyorum, hem sonra, iyi düşünecek olursak siz kimsiniz ki. Bu katıksız retorik soruya kimse yanıt beklemiyordu, Ricardo Reis karşılık vermedi, zaten duymamıştı da söyleneni.

Ağır bir sessizlik çöktü ortalığa, sahanlıktaki saatin, bir başka dünyanın yankısı gibi, ikiyi vurduğu duyuldu. Fernando Pessoa ayağa kalktı. Ben gidiyorum. Hemen mi. Sabit bir dönüş saatimin olduğunu sanmayın sakın, özgürüm, doğru, büyükannem yolumu gözlüyor, ama artık beni hırpalamıyor. Kalın biraz daha. Vakit geç oluyor, sizin de dinlemeye ihtiyacınız var. Ne zaman geleceksiniz tekrar. Tekrar gelmemi istiyor musunuz. Mutlu

olurum, konuşur, dostluğumuzu sil baştan başlatırız, on altı yıllık yokluktan sonra unutmayınız ki bu ülke hakkında bildiğim bir şey kalmadı. Unutmayınız, ancak sekiz ay boyunca görüşebileceğiz hepsi bu, daha fazlası için bana hak tanınmadı. İlk günden başlayacak olursak, sekiz ay koca bir ömür demek. İlk fırsatta tekrar geleceğim. Randevulaşmayalım mı, gün, saat, yer saptamayalım mı. İşte bu hiç olmaz. O zaman yakında görüşmek üzere Fernando, sizi gördüğüme sevindim. Ben de öyle Ricardo. Size iyi bir yıl dileyebilir miyim bilmem. Dileyin, dileyin, bana bir zararı dokunmaz, bunlar yalnızca birer kelime sizin de bildiğiniz gibi. Mutlu yıllar, Fernando. Mutlu yıllar, Ricardo.

Fernando Pessoa odanın kapısını açıp koridora çıktı. Uzaklaştığını kulaklar duymadı. İki dakika sonra, yüksek basamaklardan inmek için gereken süre bu, sokak kapısı çarpıldı, zil de bir an çalıp sustu. Ricardo Reis pencereye gitti. Fernando Pesso, Alecrim Sokağı'nda uzaklaşıyordu. Birbirine paralel uzanan raylar pırıl pırıldı.

Söylenenlere ve gazetelerin yazdığına göre, büyük devletler çökerken Portekiz devleti olağanüstü enerjisini ve zekâsını ortaya koyacakmış, başındaki adamlardan ileri geliyormuş bu, gazeteler bu sözleri ister emir filan almadan, gerçekten inandıklarından, isterse imalar ve öneriler yetersiz kaldığında birilerinin ellerinden tutup yol göstermesiyle olsun, her neyse, teatral vurgularla yazıyorlar. Demek kasım kasım kasılan, kendini beğenmiş uluslar yıkılıp gidecek, bunu ve kopacak kıyameti bize ifade edebilen tek sözcük de çöküş. Zaten yanlışa saplanmış durumda o uluslar, gün yaklaşıyor, bu eşsiz vatanın yıllıklarına geçmiş bütün günler içinde en şatafatlısı, devlet adamları sınırların ötesinden Lusitania topraklarına gelecek, Portekizlileri yöneten Portekizli üstün insanlardan yardım, görüş, bilgi, destek ve güç istemek için, Portekizli üstün insanlar derken kastımız özel kalemlerde daha şimdiden temelleri atılmış olan hükümetin üyeleri, başlarında Konsey Başkanı ve Ekonomi Bakanı Oliveira Salazar var, ardından hürmet mesafesini koruyarak ve gazetelerde resimlerinin çıktığı sıraya uyarak sayarsak Dışişleri'nde Monteiro, Ticaret'te Pereira, Sömürgeler'de Machado, Sosyal Hizmetler'de Abranches, Deniz Bakanlığı'nda Bettencourt, Eğitim'de Pacheco, Adalet'te Rod-

rigues, Savaş'ta Sousa, Sousa Passos tabii bu ve İçişleri'nde gene Sousa, ama bu seferki Paes de Sousa, bütün bunlar uzun uzun yazılıyor ki istek sahipleri kime başvurabileceklerini kolayca görebilsinler, Tarım'da Duque'nin adını da anmak gerek, o olmasa Avrupa'da ve dünyada ve çekmece köşelerinde tek bir buğday tanesi bile büyüyüp çoğalamazdı, ayrıca parantez içinde Ekonomi'de Lumbrales'i, Korporasyonlar'da da Andrade'yi unutmayalım, çünkü henüz tazecik korporatist bir devlete bir sekreter yardımcısı yeter de artar bile. Gazeteler hâlâ diyor ki, genel olarak bakıldığında ülke, örnek bir kamu düzeninin ve yönetimin en güzel meyvelerinden bol bol toplamıştır ve kendimiz çalıp kendimiz söylüyoruz diyerek böyle açıklamaları eleştirmeye niyetlenen varsa, gidip İsviçre'de çıkan *Journal de Genève*'i okusun, yukarıda adı geçen Portekizli diktatörden uzun uzun söz ediliyor orada ve iktidarda bir bilge olduğu için, ne mutlu size, deniliyor bizlere, üstelik bütün bunlar Fransızca yazılmış, bu da yazının etkisini artırıyor. Makalenin yazarı yerden göğe kadar haklı, biz de ona bütün kalbimizle teşekkür ediyoruz, gene de kabul etmek gerekir ki yarın kalkıp şöyle bir beyanat verirse, Pacheco da en az Salazar kadar bilge sayılmalı, ki kuşkusuz verecektir, ilköğretime hakkı neyse vermek gerek, daha fazlasını değil, bilgiye aşırı istek duyulmamalı, çünkü vakitsiz bilgi hiçbir işe yaramaz ve son olarak da en iyi niyetleri bile boğan materyalist ve pagan eğitim, saf bir yürek için cehaletin karanlıklarından çok daha tehlikelidir ve Pacheco sözünü şöyle bağlayacak, Salazar yüzyılımızın en büyük eğitimcisidir, gerçi yüzyılın yalnızca üçte birinin yaşanmış olduğu düşünülürse bu açıklamayı biraz fazla cesurca ya da tehlikeli bulanlar da çıkabilir.

Bu bilgilerin gazetenin bir sayfasında öbek halinde çıktığını ya da okuyan gözün onları bir araya getirerek

onlara görünüşte sahip oldukları, hem mantıklı hem de bütünleyici anlamı kazandırdığını sanmayın sakın. Olaylar, iki ya da üç haftalık bu haberler, domino taşları gibi arka arkaya konulmuştur burada, yalnızca aynısından iki tane olduğunda iş değişir, o zaman başka türlü yerleştirmek gerekir, uzaktan göründüğü kadarıyla bunlar önemli olaylardır. Ricardo Reis sabah sabah gazete keyfi yaparken, sütlü kahvesini yudumlayıp Bragança'nın yağlı ekmeklerinin tadını çıkarıyor, ekmekler yumuşacık, çıtır çıtır, çelişki yalnızca görünürde, yumuşacıkla çıtır çıtırın yan yana gelmesi yersiz görünebilir, bunlar bugün unutulmuş bir başka zamanın zevkleri. Kahvaltıyı getiren oda hizmetçisini tanıyoruz artık, Lídia bu, yatağı yapan da, odayı temizleyip toparlayan da o, Ricardo Reis'e hep Doktor Bey diye sesleniyor, o ise sadece Lídia diyor, Senhorita yok ve mürekkep yalamış biri olduğundan kadınla senlibenli konuşmuyor, ona, Şunu yapınız, şunu bana getiriniz diye ricada bulunuyor, kibarlık Lídia'nın hoşuna gidiyor, buna alışkın değil, genel olarak onunla hemen senlibenli olur insanlar, çünkü müşteri parayı ödedi mi her istediğini yapabileceğini sanır, gene de hakkını yememeli, Lídia'ya saygıyla yaklaşan bir başka müşteri daha var, Senhorita Marcenda, Doktor Sampaio'nun kızı. Lídia otuzunu bulmuş, basit bir hizmetçinin dış görünüş özelliklerini sayıp dökmek bir önem taşıyorsa, yapılı, epey yapılı bir kadın, Portekizli bir kumral, boyu oldukça kısa, bugüne dek yerleri silmekten, kahvaltı getirmekten başka bir şey yapmadı ve güldü, tek bir kez, bir başkasının sırtına tünemiş bir adam gördüğünde, o sırada şu müşteri de gülümsüyordu, kibar biri ama hüzünlü bir hali var, mutlu olmadığı kesin, gerçi zaman zaman yüzü aydınlanıyor ama, nasıl bu karanlık oda, bulutlar güneşi geçirdiği zaman aydınlanıyorsa ve güne ait olmayan bir ışık, bir ışık gölgesinden başka bir şey olma-

yan bir ışık içeri giriyorsa öyle ve Lidia'nın başı doğru açıda durduğundan Ricardo Reis burun kanadının hemen yanındaki beni fark ediyor, yakışıyor ona, diye düşünüyor ve beni mi, yoksa beyaz önlüğü, kolalı başlığı ya da Lidia'nın boynundaki işlemeli şeridi mi düşündüğünü bilemiyor, Evet, tepsiyi götürebilirsiniz.

Üç gün geçmişti aradan ve Fernando Pessoa geri dönmemişti. Ricardo Reis böyle durumlardaki alışılmış şeyi düşünmüyor, Kuşkusuz hayal gördüm, demiyordu, bunun doğru olmadığını, Fernando Pessoa'nın etiyle kemiğiyle, kucaklanabilmek ve kucaklayabilmek için gereken her şeyiyle, yılbaşı gecesinde bu odada bulunduğunu ve tekrar gelmeye söz verdiğini biliyordu. Kendi hayatı ona ertelenmiş, kuşkulu geliyordu. Birtakım bilgiler, ipuçları, bir plana dair belirtileri, Portekizli simasına ait hatları bulabilmek için gazeteleri satır satır okuyordu ve bunu ülkenin bir portresini çizmek için değil, kendi yüzüne, kendi yüzüne yeni bir biçim kazandırmak, onu elleriyle kavrayarak kendini tanıyabilmek için yapıyordu, Bu benim ve buradayım. Son sayfada iki avuç içi büyüklüğünde bir reklam çıktı karşısına, sağ üst köşede, kelebek gözlüğü ve kravatıyla, profilden madalyon pozunda Oymacı Freire ve altında, sayfanın en dibine kadar, atölyelerinde üretilen mallara dair çeşit çeşit resimler, bir bunlar layık dünya çapında sıfatına, yanlarında açıklayıcı ve gereksiz notlar var, oysa göze hitap etmek aynı zamanda söylemek, hatta biraz daha fazlası demek, yalnız konu malın kalitesine gelince iş değişir, kaliteyi bu şekilde kanıtlamak mümkün değil, İşletme şu andaki sahibi olan usta oymacı tarafından elli iki yıl önce kurulmuştur, kendisi onurlu, lekesiz bir hayat sürmüş ve tıpkı çocukları gibi, uzun yıllar Avrupa'nın belli başlı şehirlerinde işi için gereken sanat ve ticaret eğitimini almıştır, işletme Portekiz'de benzersizdir, üç altın madalya almıştır ve için-

de on altı elektrikli makine çalışmaktadır ki her birinin değeri on altı *conto*'dur, marifetleri de insanı hayran bırakır, bir dilleri eksiktir, aman Tanrım, gözlerimizin önüne serilen koca bir dünya. Yeryüzünün ve gökyüzünün, Troya cephelerinde Akhilleus'un kalkanına tam tekmil yansıyışını görecek kadar erken doğmadığımızdan, tek çaremiz Lizbon'daki bu Portekiz kalkanını hayranlıkla seyretmek, evrenin bu köşesindeki yepyeni mucizelerin görüntüleri yansımış buraya, binalarda, otellerde, odalarda, dolaplarda ve vestiyerlerde numaralı levhalar, bıçak bileyicileri, tıraş bıçaklarını, makasları silmek için meşin parçaları, altın dolmakalemler, cendereler ve tartılar, kenarları nikelajlı bakırdan cam tepsiler, delgeçler, madenî ve kauçuk mühürler, mineli harfler, çamaşırları işaretlemek için damgalar ve mühür mumları, bankalar, dernekler ve kafelerdeki telefonlar için jetonlar, hayvanları damgalamak için demirler ve tahta kutular, çakılar, arabalar ve bisikletler için plakalar, yüzükler, bütün spor dalları için madalyalar, kozmetik dükkânlarında, kafelerde, kumarhanelerde çalışanların kasketleri için amblemler, işte Nivea Kozmetik'in işareti, Alentejana Kozmetik'le karıştırılmasın sakın, oranın işçilerinin kıyafetlerinde amblem yok, sandıklar, dernek kapılarına asılan mineli tabelalar, kurşunu ve tenekeyi tutturmaya yarayan kıskaçlar, elektrikli lambalar, dört ağızlı bıçaklar ve daha bir sürü şey ve tabelalar, matkaplar, teksirler, pasta, sabun ve kauçuk topuk kalıpları, her tür işte kullanılan, altın gümüş madenî markalar ve armalar, çakmaklar, bigudiler, parmak izi almaya yarayan ıstampa ve mürekkepler, Portekiz konsoloslukları ve yabancı konsolosluklar için armalı levhalar ve doktorlar ve avukatlar ve nüfus idaresi için türlü türlü levhalar, üzerinde doğdu yaşadı öldü diye yazanlar, ebelerin, noterlerin, girilmesi yasak yerlerin levhaları ve ayrıca güvercinler için ufacık yüzükler, asma kilitler, vs.,

vs., vs., alttan alta ima edildiği kadarıyla geri kalan her şey bu üç vs.de, unutmayalım ki dünya çapındaki biricik atölyeler bunlar, işte bu nedenle orada mezarlıklar için güzel demir parmaklıklar da üretiliyor, bitti, nokta. Bunun yanında Hephaistos'un eseri nedir ki, tanrısal demirci, Akhilleus'un kalkanına bütün dünyayı kabartma olarak işlerken şanlı savaşçının topuğunu resmedebilece-
ği, minnacık da olsa bir boşluk bırakmayı unutuvermişti, bir de Paris'in titrek çizgilerini kalkana kazımayı, tanrılar da unuturlar ölümü ve bunda şaşılacak bir şey yok, ölümsüz değiller mi kendileri, tabii merhametlerinden böyle davranıyor, insanoğlunun fani gözlerine bir tutam sis serpiyorlarsa o başka, insanlar mutlu olmak için ölümün nerede, nasıl, hangi saatte geleceğini bilmesinler yeter. Freire ise, her şeyin nerede olup bittiğini bize gösteren, ötekilerden çok daha hain bir tanrı ve bir oymacı. Bu reklam bir labirent, karman çorman bir yumak, bir tablo. Reklamı seyretmeye dalan Ricardo Reis sütlü kahvesini soğuttu, ekmeklerin üzerindeki yağ da dondu. Dikkat dikkat, sevgili müşteriler, şubemiz yoktur, temsilciliğimizi yaptığını söyleyenlerden sakınınız, onların aklı fikri halkı aldatmaktadır ve fiçıları damgalamak için, mezbahalarda kullanmak için kaşeler, Lídia tepsiyi almak niyetiyle odaya girdiğinde sızım sızım sızlandı, Doktor Bey kahvaltıyı beğenmemiş, diye ve Ricardo Reis yanıt verdi, Yok canım iyiydi, sadece gazete okumaya dalmışım. Başka ekmek hazırlatayım mı, kahveyi ısıttırayım mı. Gerek yok, böyle çok iyi, karnım çok acıkmamıştı, o sırada kalkmış, içini rahatlatmak için elini hizmetçinin koluna koymuş, yeninin pamuklu satenini, teninin sıcaklığını hissetmişti, Lídia gözlerini yere eğdi, yana doğru bir adım attı, el onunla geldi, birkaç dakika böyle kaldılar, sonra Ricardo Reis Lídia'nın kolunu bıraktı, Lídia tepsiyi kapıp götürdü, porselenler birbirine

çarpıyordu, sanki bir deprem olmuştu, merkezi de iki yüz bir numaralı odaydı, daha doğrusu uzaklaşmakta olan şu oda hizmetçisinin yüreği, sakinleşmesi zaman alacak, ardından mutfağa girip tepsiyi bir yere bırakacak, eli öbür elin değdiği yere uzanacak, bu koşullardaki bir insandan hiç beklenmeyecek, alabildiğine zarif bir hareket, insan kendini peşin yargılara, basmakalıp duygulara kaptırınca böyle düşünüyor, o sırada aptal gibi davrandığı için kendi kendini yiyip duran Ricardo Reis'in de kafasından bunlar geçiyordur. Yediğim halt inanılır gibi değil, bir hizmetçi ve ne tepsi ne tabak çanak taşıdığı halde gelin de anlayın bakalım bu müşterinin ellerinin de neden tir tir titrediğini. Labirentler sokaklardan, geçitlerden, çıkmazlardan oluşur, kimileri der ki labirentten çıkmanın en iyi yolu hep aynı yöne dönerek ilerlemektedir, ama herhalde herkes bilir bunun insan doğasına aykırı olduğunu.

Ricardo Reis sokağa çıkıyor, her zamanki gibi Alecrim Sokağı'na, sonra yukarıya, aşağıya ya da yana giden ilk yola sapıyor, Ferragial, Reolares, Arsenal, Vinte e Quatro de Julho, bunlar yumağın, ağın ilk ipleri, Boavista, Crucifixo, sonunda ayaklarına kara sular iniyor, yürüdükleri zemini yoklamak üzere bir bastona ya da tehlikelerin kokusunu alacak bir köpeğe ihtiyaç duyanlar yalnız körler değildir, gözleri gayet iyi gören bir adamın da önünden gidecek bir ışığa, bir inanca, bir özleme, en azından bir kuşkuya ihtiyacı vardır. Ve işte Ricardo Reis, dünyanın seyircisi, sorun bilgelikse o da onda var, aldığı eğitim ve yaptığı seçimler nedeniyle dünyaya yabancı ve kayıtsız, titreyip duruyor altı üstü bir bulut geçti diye, her şey bir yana, tanrıların arasında yaşadıklarını sanan Antik Yunanlılarla Romalıları anlamak çok zor değil, nereye gitseler tanrıların gözü üzerlerindeydi onlara göre, bir ağacın gölgesinde, bir çeşmenin kuytusundayken, bir

ormanın tıkız, gürültülü yüreğinde, deniz kenarında ya da dalgaların üzerindeyken ve eğer o da razıysa, ister insan evladı ister tanrıça olsun seçilen kadınla yataktayken. Ricardo Reis'e gereken şey körlere kılavuzluk eden türden küçük bir köpek, bir baston, önünden gidecek bir ışık, bu dünya, bu Lizbon şehri insanın pusulasını şaşırdığı koyu bir sis, burada yürünebilir tek yol aşağıya doğru iniyor ve insan kendini oradan bıraktığında, kafasız ve bacaksız bir kukla gibi dibe vuruyor. Ricardo Reis, Rio de Janeiro'dan ne alçaklığından, daha açık konuşmak gerekirse, hem bakla da dil altından çıkmış olsun böylece, ne korkaklığından, ne de Fernando Pessoa öldüğü için döndü. Gidenin yerini hiçbir şey tutamaz, orası kesin, Fernando olsun Alberto olsun, hepimizin yeri apayrı ve doldurulmaz, beylik bir laf bu, ama söylerken ne kadar doğru olduğunu anlayamıyoruz. Ben Avenida da Liberdade'den aşağı inerken Fernando Pessoa bir anda ortaya çıkıverse bile, Fernando Pessoa Fernando Pessoa olmaz, öldüğü için değil, kendine, yaptıklarına, yaşadıklarına ve yazdıklarına artık hiçbir şey ekleyemeyeceğinden, kötü ve kesin olan da bu ve geçen gün doğru söylediyse okuma yeteneğini yitirmiş bile zavallıcık. Dolayısıyla derginin birinde, madalyon içinde portresiyle birlikte yayımlanmış şu haberi ona okumak da Ricardo Reis'e düşüyor, Birkaç gün önce ölüm Fernando Pessoa'yı bizden ayırdı, kısacık ömründe adı halk arasında hemen hiç duyulmamış olan ünlü şairin külliyatı o kadar zengin ki başkalarının çalmasından korkarak onu kıskançlıkla sakladığını söylesek yeri var, tıpkı artık aramızda olmayan başka büyük dehalar gibi, şairin parlak yeteneği günün birinde layık olduğu değere kavuşacaktır, üç nokta. Hay canına yandığım, gazetelerin en kötü yanı küçük dağları ben yarattım sanmaları, hatta insanların kafasını basmakalıp fikirlerle ütüleyecek kadar cüretkâr olmaları, Fernando

Pessoa'nın yapıtlarını, aman çalınmasın diye sakladığını nasıl söyleyebilirler, böyle saçmalıkları nasıl yazabilirler ve Ricardo Reis yağmur yağmazken baston görevi gören şemsiyesinin ucuyla kaldırım taşlarını dövüyor öfke içinde, bir insan düz yoldan gidiyor diye kaybolmayacak diye bir şey yok. Rossio'ya girdiğinde, dört ya da sekiz yolun kesiştiği bir kavşağa gelmiş gibi oldu, sırayla bütün yollara girilse hepsi aynı noktada, aynı yerde biterdi, sonsuzluktu bu, işte bu yüzden vakit tamam olduğunda yol seçmek boşuna, iyisi mi o işi tesadüfe bırakalım, gerçi o da seçim filan yapmıyor, gayet iyi biliyoruz bunu, o da hiç bilmediğimiz güçler tarafından arkasından itilerek bir şeyleri itmekle yetiniyor, zaten güçler hakkında bir şey bilseydik daha ne isterdik. Kuşkusuz Oymacı Freire'nin dünya çapındaki atölyelerinde üretilmiş olan, üzerlerinde doktorların, avukatların, noterlerin adları yazılı bu tabelalara inanmak daha iyi, saydıklarımızın hepsi de vazgeçilmez insanlar ve rüzgâr gülünün şeklini öğrenmiş başkalarına öğretiyorlar, olur da tesadüfen doğrultuyla yön birbirini tutmazsa bunun da zerre kadar önemi yok, rüzgâr gülünün var olduğunu bilmek yetiyor bu şehre, kimse gitmeye mecbur değil, rüzgâr oklarının açıldığı ya da birbirine yaklaştığı harika yer burası değil, ayrıca Lizbon onların yön ve doğrultu değiştirdiği, kuzeyin güney, güneyin kuzey olduğu nokta, güneş doğuyla batı arasında durmuş, şehir bir türlü kurumayan, hiçbir elin silmediği bir gözyaşı gibi, bir depremle kuşatılmış, dağlanmış bir yara gibi. Ricardo Reis düşünüyor, Bir muayenehane açmalı, üzerime önlüğü yeniden geçirmeli, hastaları dinlemeliyim, sırf ölmelerine yarayacak bile olsa, hiç olmazsa yaşadıkları sürece bana arkadaşlık ederler, yaptıkları son iyilik olur bu, her biri hasta bir doktorun doktor hastasına dönüşür, bütün doktorların böyle düşündüğü söylenemez, henüz pek farkında olmadığımız son dere-

ce kişisel nedenlerden dolayı Ricardo Reis'in kafasından bunlar geçiyor ve ekliyor, Hangi alanda doktorluk yapsam, nerede ve kimin için, böyle soruların yalnızca yanıtlar gerektirdiğini sanır insanlar, silme yanlıştır bu, çünkü nasıl hep eylemlerle yanıt veriyorsak, gene eylemlerle sorgularız.

Ricardo Reis tam Sapateiros Sokağı'ndan aşağı inmeye hazırlanırken Fernando Pessoa'yı görüyor, Santa Justa Sokağı'nın köşesine dikilmiş, sabırla onu gözetliyor, hatta onu bekliyor gibi. Geçen günkü siyah takım elbise var sırtında, başı çıplak ve Ricardo Reis'in ilk sefer dikkat etmediği bir ayrıntı, gözünde gözlüğü yok, nedenini tahmin ediyor insan, bir adamı sağlığında kullandığı gözlükle gömmek hem aptallık olurdu hem zevksizlik, ne var ki asıl sebep bambaşka, tam öleceği anda istedi gözlüğünü Pessoa ama yetiştiremediler, Gözlüğümü verin bana, dedi ve bir daha hiçbir şey görmedi, son istekleri yerine getirmeye bazen fırsat kalmaz. Fernando Pessoa gülümsüyor, İyi akşamlar, diyor, Ricardo Reis de selam veriyor ve Terreiro do Paço'ya doğru birlikte yola devam ediyorlar. Kısa süre sonra yağmur başlıyor, şemsiye onları koruyor, Fernando Pessoa'nın ıslanması gibi bir tehlike yoksa da, davranışları, yaşamı ya da paylaşılan bir çatının sıcak çağrısını henüz tam olarak unutmamış bir insana ait, Yaklaşın, ikimize de yer var, yanıt vermek ne kadar zor, Gerek yok, böyle çok iyi. Ricardo Reis'in kafasını bir soru kurcalıyor, Biri bize bakacak olsa kimi görür, sizi mi beni mi. Sizi görür, sizi, daha doğrusu, ne siz ne de ben olan bir şeyi. İkimizin toplanıp ikiye bölünmüş halini. Yok, daha ziyade ikimizin çarpımını bana kalırsa. Böyle bir işlem mi var. Kim olurlarsa olsunlar, iki adam birbiriyle toplanmaz çarpılır. Birleşin ve çoğalın, diyor din. O anlamda değil dostum, bu dar, biyolojik bir yorum, zaten bir sürü de istisnası var, örneğin benim çocu-

ğum olmadı. Ben de çocuk sahibi olacağımı sanmıyorum. Ama gene de çoğuluz. Bir şiirimde bizde yaşayan sayısız varlıktan söz etmiştim. Hafızam beni yanıltmıyorsa o od bizim zamanımıza ait değil. Onu yaklaşık iki ay önce yazdım. Gördüğümüz gibi, her birimiz kendi dilimizle aynı şeyi söylüyoruz. Dolayısıyla çoğalmamız çok yararsızdı. Çoğalmamış olsak böyle konuşamazdık. Paulismo[1] çizgisinde ilerleyen bu değerli sohbet Sapateiros Sokağı'ndan inip Conceição'ya varana dek sürüyor, sonra Augusta Sokağı'na doğru sola, sonra dümdüz. Ricardo Reis durdu, soruyor, Martinho'ya[2] girelim mi ve Fernando Pessoa ani bir hareket yapıyor, İhtiyatsızlık olur bu, yerin kulağı ve iyi bir belleği vardır, başka bir gün geliriz, birilerinin beni tanıması gibi bir tehlike kalmadığında, biraz zaman lazım. Kemerin altında durdular. Ricardo Reis şemsiyesini kapadı ve uzun boylu düşünmeden, Buraya yerleşip bir muayenehane açmayı düşünüyorum, dedi. Brezilya'ya dönmüyorsunuz demek, neden. Buna yanıt vermek zor, bir yanıt var mı onu bile bilmiyorum, şöyle söyleyeyim, uykuya susamış bir insan gibiyim, nihayet yatağında rahat edebilmiş, nihayet uykuya dalabilecek bir uykusuz. Eğer derdiniz uyumaksa, bu topraklardan iyisi az bulunur. Yaptığım kıyaslamayı tersine çevirmek ve şöyle demek gerek, uyumayı kabul etmemin biricik nedeni düş görebilmek. Düş yokluktur, insan öbür tarafa geçer düş görürken. Ama yaşamın iki tarafı vardır Pessoa, en az iki tarafı ve yalnızca düşler insanı ikincisine götürebilir.

1. J. Almada Negrelros, Fernando Pessoa'ya, Portekiz'de modernizmi tanımlayan üç akımın kuruculuğu rolünü yakıştırır: Paulismo, interseksiyonizm ve sansasyonizm.

2. Lizbon'da bulunan, Fernando Pessoa ve arkadaşlarının gidip geldiği ünlü kafe-restoran.

Deneyimlerine dayanarak, hayatın öbür tarafında ölümden başka bir şey olmadığını söyleyebilecek bir ölüyle konuşuyorsunuz. Ölümün ne olduğunu bilmiyorum, ama bunun söylediğiniz gibi hayatın öbür tarafı olduğunu sanmıyorum, bana kalırsa ölüm yalnızca mevcut olabilir, ölüm var olamaz, ölüm mevcuttur. Mevcut olmak ve var olmak aynı şey değil yani. Hayır. Sevgili Reis, iki ayrı terim kullandığımıza göre aynı şey olamazlar. Tam tersine, aynı şey olmadıkları için bu iki terimi kullanıyoruz. Kemerin altında durmuş söyleşiyorlar, o sırada yağmur meydanda gölcükler oluşturuyor, gölcükler bir araya gelerek daha büyük göllere, göller de küçük bataklıklara dönüşüyor, Ricardo Reis'in rıhtıma uzanıp, kıyıya vurup çatlayan dalgaları seyredeceği gün henüz gelmedi, o zaman bugünden bahsedecek, buraya daha önce gelmiş olduğunu hatırlatacak, ama yanına bir göz attığında Fernando Pessoa'nın uzaklaştığını gördü, ancak o zaman sanki ayağının altına sırık takmış gibi pantolonunun kısacık olduğunu fark etti, derken iyice uzaklaşmasına rağmen sanki yanı başındaymış gibi gelen sesini duydu, Sohbete başka zaman devam ederiz, şimdi gitmeliyim, yağmurun altında veda filan etmeksizin el sallamaya başlamıştı bile, hoşça kalın. özel kitap grubu

Yıl ölüler kervanını peşine takmış gidiyor, bir eksik bir fazla, her çağ elinden geleni yapar, bazen savaşlar ve salgın hastalıklar yardım eder de işi kolaylaşır, kalan zaman tekdüze, bir su saati, ama bu kadar kısa zamanda yerlisi yabancısı bunca ölünün yığılmasında var bir bit yeniği, şimdiden öte tarafa geçmiş olan Fernando Pessoa da cabası, kimseler onun derdinin yaratımcılık düşüncesinin yaratıcısı Leonardo Coimbra'dan, *Romance de lobos*'un yazarı Valle Inclan'dan, *The Big Parade*'da oynayan John Gilbert'tan, "Eğer"ve "last but not least"in şairi Rudyard Kipling'den ve soyunun süreceği kesin tek kral

olan İngiltere Kralı V. George'dan yakasını kurtarmak olduğunu bilmiyor. Bunun dışında da felaketlerin bini bir para, ama onlar çok önemsiz, örneğin kasırga zavallı bir ihtiyarı diri diri gömmüş, ya da Alentejo'yla gelip kıyıya çıkan yirmi üç kişiyi kuduz bir kedi ısırmış, tüyleri yolunmuş bir karga sürüsüne benziyorlar aynı, yaşlılar, kadınlar, çocuklar, ilk kez fotoğraf çektirdikleri için, nereye bakacaklarını bilemiyorlar, umutsuzluk dolu bakışları boşlukta herhangi bir noktaya dikilmiş, zavallı insanlar ve hepsi bu kadar da değil, Doktor Bey'in bilmediği şey, geçtiğimiz yılın kasım ayında, şehir merkezlerinde, aralarında Fernando Pessoa'nın da bulunduğu iki bin dört yüz doksan iki kişinin öldüğü, çok değil, az da değil, normal bir sayı bu, en kötüsü içlerinden yedi yüz otuz dördünün beş yaşına varmamış çocuklar olması, kent merkezlerinde bile oran yüzde otuzu bulduğuna göre, kuduz kedilerle dolu köylerin halini varın siz düşünün, neyse, sonuç olarak göklerdeki meleklerin çoğunun Portekizli olduğunu düşünerek kendimizi avutabiliriz. Ne olursa olsun, kelimeler yararsız değil. Hükümet kurulduktan sonra, insanlar küçük gruplar, sürüler halinde bakan beyleri kutlamaya davrandılar, herkes koşuyor, öğretmenler, memurlar, üç askerî kuvvetin subayları, União Nacional'ın[1] yöneticileri ve üyeleri, sendikalar, çeşitli meslek birlikleri, çiftçiler, yargıçlar, polisler, cumhuriyet muhafızları, maliye memurları, kısacası bütün halk ve her seferinde bakan teşekkür edip huzuruna gelenlerin kulaklarını ısrnarlama bir vatanseverlikle dolduruyor, dalkavuklar herkesin fotoğrafta çıkacağı şekilde diziliyor, en arkadakiler boyunlarını uzatıyor, parmak uçlarında yük-

1. (Port.) Ulusal Birlik. Portekiz'de askerî darbe sonrası rejimi desteklemek amacıyla kurulmuş, resmî olarak parti olmamasına rağmen, bütün Portekizlilerin birliğini sağladığını iddia eden kuruluş.

selerek komşularının omzu üzerinden karşıyı kesiyor, işte şuradaki benim, diyecekler sonradan evde sevgili eşlerine, öndekiler ise göğüslerini öne çıkartmış, kuduz kedi onları ısırmadı ama magnezyum ışığında bizim kudurmuşların aptal havası yerleşmiş suratlarına, heyecandan ne diyeceklerini unuttular, ama laf lafı açıyor ve şimdi İçişleri Bakanı belirliyor gündemi, Montemor-o-Velho' nun elektriğe kavuşmasının onuruna, bu büyük ilerlemenin onuruna yaptığı konuşmayla, Lizbon'da diyeceğim ki Montemor-o-Velho'daki mert insanlar Salazar'a sadıktır, sahneyi hayal etmek hiç zor değil, Paes de Sousa bilge diktatöre, ki *la Tribune des nations* gazetesinin Salazar'a taktığı ad bu, açıklamada bulunuyor, Fernão Mendes Pinto topraklarındaki mert insanların topyekûn Majesteleri'ne sadık olduğunu söylüyor ve bu öyle bir Ortaçağ düzeni ki, teveccüh soylu olmayanlarla işçileri kapsamıyor kuşkusuz, onlar ki bir dikili ağaç bile kalmayacak babalarından, dolayısıyla ne mertlikten ne insanlıktan nasiplenmiş olamazlar, hayvan bunlar; kendilerini ısıran, parçalayıp yutan, zehirleyen hayvanlardan hiç farkları yok, Doktor Bey bu ülkenin halkını tanımıştır çoktan, üstelik imparatorluğun başkentindeyiz, geçen gün *Século*'nun kapısında yardım bekleyen kalabalığı hatırlayın ve bu yetmezse mahallelerde, bucaklarda, belediyelerde şöyle bir dolaşın ve çorba dağıtılışını, kışın yoksullara yardım kampanyasını kendi gözlerinizle izleyin, Porto Belediye Başkanı'nın telgrafında yazdığı gibi apayrı bir güzelliği var yardım kampanyasının, son derece iyi bir anı bıraktı bizde, söyleyin, onları ölüme terk etsek daha iyi olmaz mıydı, kaldırım kenarlarına oturmuş işkembesini dolduran ve sefertaslarının dibini kazıyan insanların utanç verici manzarasından kurtulurduk bari, elektriği hak etmiyor bunlar, tabakla ağız arasındaki yolu bilmek onlara yetiyor, zaten onu da karanlıkta bile bulurlar.

Bedenin içinde de karanlık kopkoyu, oysa kan yüreğe yürüyor, beyin kör ve görüyor, sağır ve duyuyor, eli yok ve dokunuyor, insan kendi kendinin labirenti. Sonraki iki gün, Ricardo Reis kalıvaltı yapmak için yemek salonuna indi, amma da pısırık, Lídia'nın koluna el sürmek gibi basit bir hareketin sonuçlarından bile ödü kopuyor, kadının gidip birilerine müşterinin cüretinden dert yanmadığına emin, çünkü sonuç olarak abartılacak bir şey yok, bir temas işte hepsi bu, ne var ki Müdür Salvador'la konuşurken içinde belli bir kaygı var Ricardo Reis'in, yersiz bir kaygı, Salvador kadar nazik ve saygılı bir adam daha görülmemiştir. Üçüncü gün kendini gülünç bularak aşağı inmedi, unutkan numarası yaptı ve unutulmayı diledi. Salvador'u tanımamak demekti bu. Son dakikada kapı vuruldu, Lidia içeri girip elindeki tepsiyi masaya bıraktı, Günaydın Doktor Bey, dedi olanca doğallığıyla, hemen hep böyle olur, insan üzüntüden kıvranır, kaygılanır, en kötü ihtimali düşünür, dünya hesap soracak, kanıtlar isteyecek sanır, oysa hayat alıp yürümüştür bile ve başka telden çalmaktadır. Gene de tepsiyi almak üzere odaya geri dönen Lídia'nın hâlâ bu dünyanın bir parçası olup olmadığı kesin değil, belki onu arkasında, beklemede bırakmıştır. Sanki hiçbir şey olmamış gibi, her zaman nasılsa öyle davranıyor, tepsiyi kaldırıp dengeye getiriyor, sonra doğruluyor, bir daire çizerek kapıya doğru uzaklaşıyor, Oh Tanrım, Doktor Bey konuşacak mı, evet mi hayır mı, belki ağzını bile açmadan yalnızca koluma dokunur, geçen seferki gibi, eğer öyle olursa ne yaparım, şanslarını deneyen başka müşteriler de oldu, iki sefer pes ettim, neden, çünkü hayat hüzün dolu, Lídia, dedi Ricardo Reis, Lidia tepsiyi bıraktı, kaygılı gözlerini kaldırdı, Doktor Bey diyecek oldu, ama sesi boğazına takıldı, cesareti söndü gitti, Ricardo Reis bir daha söyledi, Lidia, sonra gülünç ve korkunç sıradan bir çapkın gibi mırıl-

dandı, Sizi çok hoş buluyorum ve bir dakika daha kadına baktı, sonra daha fazla dayanamayarak ona sırtını döndü, ölümden beter anlar vardır, Ben, oda hizmetçilerinin maskarasıyım, sen de öylesin Álvaro de Campos, hepimiz öyleyiz. Kapı tekrar usulca kapandı, bir sessizlik, sonra Lídia'nın uzaklaşan ayak sesleri.

Ricardo Reis bütün günü dışarıda geçirdi, düşünüp düşünüp utançtan yerin dibine geçerek, bu olabilecek en iğrenç şeydi, çünkü onu alt eden bir rakip değil, kendi korkusuydu. Yarından tezi yok otel değiştirmeye, birkaç odalı bir ev kiralamaya ya da ilk gemiyle Brezilya'ya dönmeye karar verdi, bir avuç suda fırtına, ama hepimiz biliriz ateş düştüğü yeri nasıl yakar ve insanı nasıl yaralar, gülünç düşmek içten içe yanmak gibidir, durup durup akan bir asit, onulmaz bir yara. Ricardo Reis otele döndü, akşam yemeğini yiyip yeniden çıktı, *Haçlı Seferleri*'ni seyretmeye Politeama'ya gitti, bu savaşlarda ne biçim bir inanç, ne biçim bir ateş var, bütün o azizler, o kahramanlar, o beyaz atlar, filmin ardından Eugénio dos Santos Sokağı'nda destansı, dindar bir hava esiyor, sanki her seyircinin başını bir hale sarmış, bazıları da tutmuş sanatın insanları iyileştirdiğinden kuşku duyuyor hâlâ. Sabahki can sıkıcı olay gerçek boyutlarına iniyordu, etkisi azalmıştı bile, O kadar pimpirikli davranmam gülünçtü. Otele vardığında Pimenta ona kapıyı açtı, daha huzurlu bir bina görülmemiştir, tabii hizmetkârlar uyumaz burada. Ricardo Reis odaya girdi ve kesinlikle aklında yokken yatağa baktı. Üstü her zamanki gibi dik açı oluşturacak şekilde açılmamış, çarşafla pike kıvrılmıştı ve bir değil iki yastık vardı. Mesaj daha açık olamazdı, karar verilmesi gereken, hangi noktaya kadar yorumlanabileceğiydi. Belki yatağı düzelten Lídia değildi, odada bir çiftin kaldığını sanan başka bir hizmetçiydi, evet, varsayalım oda hizmetçileri düzenli aralıklarla çalıştıkları katı değiştiri-

yor olsunlar, gerek bahşişleri dengelemek için gerekse alışkanlık yaratmamak için ya da hatta ve Ricardo Reis gülümsüyor, müşteriyle sıkı fıkı olunmasını engellemek için, neyse, yarın görürüz, eğer Lídia elinde kahvaltı tepsisiyle içeri girerse yatağı bu şekilde toplayan o demektir, gerisi malum. Ricardo Reis yattı, ışığı söndürdü, ikinci yastığı yerinde bıraktı, gözlerini kapadı, Gel uyku gel, ama uyku gelmiyordu, sokaktan bir tramvay geçti, belki de sonuncusu, içimde uyumak istemeyen de kim, kim o kaygılı beden ya da beden olmayıp da kendisi için kaygılanan, tepeden tırnağa ben ya da benim büyüyen parçam, sen kime aitsin, Tanrım, insanın başına neler geliyor. Ansızın kalktı, karanlığın içinde, yalnızca pencerelerden sızan dağınık ışığa güvenerek ilerledi ve sürgüsünü çekip kapıyı usulca itti, şimdi kapalı gibiydi ama öyle değildi, açmak için eli hafifçe bastırmak yeterdi. Ricardo Reis tekrar yatağa girdi, çocukça işler, bir erkek bir şeyi istediğinde işi tesadüfe bırakmaz, onu elde etmek için elinden geleni ardına komaz, zamanında Haçlıların neler yaptığına bakıyor da insan, palalara karşı kılıçlar, ölüm tehlikesi ve şatolar ve zırhlar, sonra uyanık mı yoksa hâlâ uykuda mı olduğunu pek ayıramadan, şövalyelerin anahtarını yanında götürdüğü bekâret kemerlerini düşündü, zavallı boynuzlu adamlar, odanın kapısı açıldı, sonra da sessizce kapandı, körlemesine yürüyüp yatağın kenarına kadar süzüldü bir gölge, Ricardo Reis'in eli uzandı ve buz tutmuş bir eli karşılayarak kendine çekti. Lídia ne söyleyeceğini bilemeden titreyip duruyor, Üşüyorum, Ricardo Reis susuyordu, dudaklarından öpsem mi öpmesem mi diye geçiriyordu aklından, berbat bir düşünce.

Doktor Sampaio'yla kızı bugün geliyor, demişti Salvador, sanki kendisine çok hak ettiği bir ödülü vaat etmişler gibi sevinçliydi, bir otelin resepsiyonundan akşamın pusunda uzaklara giden Coimbra trenini seyreden bir gabyacı, çuf çuf çuf bir avuç toprak, çuf çuf çuf bir avuç toprak, aslında sağlam bir çelişki var, çünkü nhtımın kıyısında, karaya oturmuş olan gemi Bragança Oteli ve toprak duman bulutları kusarak ona doğru ilerliyor, Campolide'de tünelin altında kaybolduktan sonra buharlarını saçarak karanlık yolun içinden bir kez daha yükseliyor, Doktor Sampaio'yla Senhorita Marcenda'nın odasına git de bir bak her şey yolunda mı, demek için hâlâ vakit var Lídia'ya, odalara gelince, Lídia iki yüz dörtle iki yüz beş olduğunu biliyor, Doktor Ricardo Reis'i görmezlikten gelerek kaşla göz arasında ikinci kata çıkıyor, Ne kadar kalacaklar, diye soruyor Doktor, Genellikle üç gün kalırlar, hatta yarın tiyatroya giderler, yerlerini ayırttım bile, Tiyatroya demek, hangisine, D. Maria'ya, Ah. Bu ünlem şaşkınlık ifade etmiyor, daha fazla sürmesi istenmeyen bir konuşmaya nokta koymak için kullandık onu, hem şunu da bilmek gerekir ki Lizbon'a gelen taşralılar, ki Coimbra taşra sayılmıyorsa binlerce özür, fırsattan yararlanıp tiyatroya, Mayer Parkı'na, Apolo'ya, Ave-

nida'ya giderler, zevk sahibi olanlarsa D. Maria'dan asla şaşmazlar, Nacional da diyorlar oraya. Ricardo Reis salona geçti, programları, gösteri ilanlarını bulmak için gazeteleri karıştırdı, Alfredo Cortéz'in Tá Mar'ını gördü ve derhal seyretmeye karar verdi, iyi bir Portekizli Portekiz sanatını bilmelidir, tam Salvador'dan telefonla kendisi için yer ayırtmasını isteyecekti ki kuruntuya kapılarak bundan vazgeçti, yarın bu işle kendi ilgilenecek.

Akşam yemeğine daha iki saat var, tren rötar yapmazsa Coimbralı müşteriler şu sıralar gelir, İyi de bundan bana ne, diye geçirdi kafasından Ricardo Reis odasına gitmek üzere merdivenleri çıkarken, sonra farklı insanlarla, eğitimli kişilerle tanışmanın çok hoş bir şey olduğunu düşündü kendi kendine, üstelik Marcenda ilginç bir klinik vaka, ne kadar tuhaf bir ad, hiç duyulmamış bir ad, bir mırıltı sanki, bir yankı, bir viyolonsel vibratosu, *les sanglots longs de l'automme,*[1] kaymaktaşları, tırabzanlar, sızlanarak batan güneşin şiiri onu ürpertiyor, Marcenda, insanı nerelere götürüyor basit bir ad, iki yüz dördün önünden geçiyor, kapı açık, içeride mobilyaların tozunu alıyor Lidia, bakışları kenetleniyor, Lidia gülümsüyor, o ise hayır, soluğu odasında alıyor ve kapının hafifçe çalındığını duyuyor, gizlice içeri giren Lidia, soruyor, Kızdınız mı ve Ricardo Reis yarım ağızla, kupkuru bir yanıt veriyor, gün ışığı altında pek kestiremiyor ona nasıl davranacağını, o bir hizmetçi, çapkınca kalçalarını okşayabilir istese, ama böyle bir şey yapamayacağını hissediyor, belki önceden olsa cesaret ederdi, ama birlikte olduklarına, aynı yatakta yattıklarına göre, bir anlamda kendim, ikimiz böyle yüceldiğimize göre olmaz artık, Bu gece gelmeye çalışacağım, dedi Lídia ve Ricardo Reis ya-

1. (Fr.) "Sonbaharın uzun hıçkırıkları." Paul Verlaine'in ünlü "Chanson d'Automne" (Sonbahar Şarkısı) şiirinin ilk kıtasından alıntı.

nıt vermiyor, mesaj uygunsuz geldi ona, sakat elli genç kız oracıkta, yanı başlarında, koridorun ve en dipteki odanın bütün gece sırlarından habersiz uyuyacakken olur mu hiç, ama sustu, Gelme, diyemedi, Lidia'ya artık sen diye hitap ediyor elbette. Lidia çıktıktan sonra Ricardo Reis dinlenmek üzere kanepeye uzandı, tam kritik bir yaşta, upuzun bir perhizden sonra üç civcivli gece yaşadı, gözkapaklarının kurşun gibi olması hiç şaşırtıcı değil. Hafifçe kaşlarını çatıyor, bir yanıt bulamadan kendi kendine sorup duruyor, Lidia'ya para verse mi acaba yoksa vermese mi, ona çoraplar, küçük bir yüzük, hayatım başkalarına hizmet etmekle geçirenler için yapılmış şeylerden armağan etse mi, onu dudaklarından öpsem mi diye sormaya benzemiyor bu, böyle şeyleri koşullar belirler, derler ya, duyuların ateşi işte, bir an, nasıl olduğunu bilemeden, sanki dünyanın en güzel kadınıymış gibi onu öperken bulmuştu kendini, belki gene bu kadar basit olacak, Sana küçük bir armağan vermek isterim, diyecek Ricardo Reis ona dinlenirken ve kadın bunu doğal bulacak, hatta bu kadar gecikmiş olmasına şaşıracak.

Koridorda sesler, adımlar, Teşekkürler Doktor Bey, diyen Pimenta, sonra kapanan iki kapı, yolcular geldi. Ricardo Reis yerinden kalkmıyor, neredeyse uykuya dalacakken, şimdi gözlerini fal taşı gibi açmış tavanı seyrediyor, inceden inceye, yalancı mermerdeki çatlakları parmağıyla izlercesine, başının üzerinde Tanrı'nın avuç içini hayal ediyor, içindeki çizgileri okuyor, hayat çizgisini, kalp çizgisini, zayıflayan, kesilen, her seferinde biraz daha incelerek yeniden boy gösteren hayat, duvarların ardında yapayalnız, kuşatılmış bir yürek, Ricardo Reis'in kanepenin üzerinde duran sağ eli açılıp gözler önüne seriyor kendi çizgilerini, tavandaki iki leke göze benziyor, biz kendi kendimizi unutarak kendimizi okurken bizi kim okuyor biliyor muyuz. Gün yerini geceye bırakalı

çok oldu, akşam yemeği vakti gelmiştir kesin, ama Ricardo Reis aşağı ilk inen olmak istemiyor, Ya ben fark etmeden odalarından çıktılarsa, bilmeden dalmış ve kalktığımda uyumuş olduğumu anlamamış, altı üstü gözlerimi kapadığımı sanmış, ama aslında yüz yıl uyumuş olabilirim. Kaygıyla doğrulup kolundaki saate bakıyor, sekız buçuğu geçmiş, tam o anda koridorda bir erkek sesi yankılanıyor, Seni bekliyorum Marcenda, bir kapı açıldı, Ricardo Reis karman çorman gürültüler, uzaklaşan ayak sesleri duyuyor, sonrası sessizlik. Kalktı, yüzüne su çarpmak, saçını taramak için lavaboya gitti, şakakları bugün gözüne her zamankinden daha ak görünüyor, saçlara kademe kademe doğal rengini kazandıran losyon ya da boyalardan kullanaydı keşke, örneğin Nympha do Mondego'dan, asıl renk tonu ortaya çıkınca etkisini kesen ya da tam tersine, saçın gerçek rengi koyu siyah, kuzgun karasıysa o noktaya dek ayak direyen o karmaşık ve ünlü simyadan. Ama her Allahın günü losyonun etkisini ölçmek ya da tekrar kullanıp kullanmamaya karar vermek için saçlarına bakacağını, boyayı bir leğenin içinde karıştırmak zorunda kalacağını düşünmek bile yoruyor onu, güller takın başıma ve dağılın. Ceketiyle pantolonunu değiştirdi, Lídia'dan onları ütülemesini istemeyi unutmamalı ve bu emri, kendi doğallığında boyun eğenlere kendi doğallığında emreden insanlara yakışan tarafsız sesle veremeyecek olmanın sevimsiz, münasebetsiz duygusuyla odadan çıktı, oysa boyun eğmek ve emir vermek doğaldır, belki de Ricardo Reis'te bu duyguyu doğuran neden, ütüyü ısıtacak, pantolonu çizgisi jilet gibi olsun diye tahtaya serecek, sıcak ütü değince yuvarlaklaşsın diye sol elini ceketin koluna sokacak kişinin Lídia olması ve şurası açık ki bütün bunları yaparken giysilerin sardığı bedeni düşünmeden edemeyecek, Bu gece gelmeye çalışacağım, çamaşırhanede tek başına büyük bir enerjiyle

ütü yapıyor, Doktor Ricardo Reis Bey tiyatroda giyecek bu takımı, onunla gidebilmek için neler vermezdim, aptal, kendini ne sanıyorsun, henüz var olmayan iki damla yaşı siliyor gözünden, yarına ait gözyaşları bunlar, şimdilik Ricardo Reis merdivenden iniyor, henüz ona kıyafetini ütülemesini söylemedi ve Lídia da ağlayacağını bilmiyor.

Hemen bütün masalar dolu. Ricardo Reis kapıda durdu, şef garson gelip aldı, ona yer gösterdi, Masanız Doktor Bey, Ricardo Reis masayı biliyordu, hep aynı yere oturmuştu, ama türlü türlü ritüelleri olmasa hayat hayatlıktan çıkar, dua ederken diz çökmek, bayrak görünce şapka çıkarmak, masaya oturunca peçeteyi dizlere yaymak, tanıdıklara selam vermek üzere belli etmeden çevreye bir göz atmak gibi ritüeller, Ricardo Reis de tam böyle yapıyor, şu çift, şu yalnız müşteri, gördüm ben onları burada daha önce, Doktor Sampaio'yla kızı Marcenda'yı da tanıdı, onlarsa onu çıkaramadılar, avukat boş gözlerle baktı belleğini zorlarcasına, ama, Doktor Ricardo Reis geldi, selam ver, demedi kızına eğilip, bir saniye sonra Marcenda göz atıyor Ricardo Reis'e, servisini yapan garsonun omzunun üzerinden, tüy gibi bir kızıllık yalıyor yüzünü, onu tanıdı, Demek ki hatırlıyor, diye düşünüyor Ricardo Reis ve sesini gereğinden fazla yükselterek Ramón'a yemekleri soruyor. Doktor Sampaio bu nedenle mi baktı ona, hayır, Şuradaki beyefendi geçen sefer de oteldeydi, demişti ona Marcenda iki dakika önce, işte bundan dolayı Doktor Sampaio masasından ayrılıp başını belli belirsiz salladı, Marcenda da onu taklit etti, ama iyi bir eğitimin ilkeleri son derece sıkı olduğundan, ikinci dereceden bir insana yakışacak şekilde ağırbaşlı, ihtiyatlı davrandı, Ricardo Reis selamlarına karşılık vermek üzere sandalyesinden hafifçe kalktı, davranışlardaki böylesi incelikleri yakalayabilmek için altıncı duyuya sahip olmak gerek, karşılıklı nezaket gös-

terileri dengeli olmalı, bu belirli olayda her şey öyle bir ahenk içinde olup bitti ki doğmakta olan ilişkinin geleceğine iyi gözle bakılabilir, çift yemek salonundan ayrıldı, kesin salona gidiyorlardır, yalnızca bir tahmin bu, ama yok, odalarına dönüyorlar, Doktor Sampaio herhalde vakit ilerleyince çıkıp yağmura aldırmadan şöyle bir dolaşacak, Marcenda erken yatıyor, tren yolculukları onu çok yoruyor. Ricardo Reis salona girdiğinde karşısında birkaç asık suratlı insan buluyor sadece, kimileri gazete okuyor, kimileri esniyor, o sırada lambalı radyo usul usul, cırtlak Portekiz havaları çalıyor, sesi çok kısık olmasına rağmen tamamen susmuyor müzik. İçerinin ışığından ya da belki de yansıyan bitik yüzlerin yüzünden ayna bir akvaryuma benziyor ve Ricardo Reis girmesiyle çıkması bir olmasın gibilerden salonun öbür ucuna kadar yürüyüp geri geldiğinde kendini yeşilimsi bir uçurumun içinde görüyor, sanki okyanusun dibinde, gemi enkazlarıyla boğulmuş insanların arasında yürüyor, şimdi derhal dışarı çıkmalı, özgür havaya kavuşmalı, soluk almalı. Melankolik bir edayla buz gibi odasına çıktı, niye olur bu ufak tefek aksilikler, eğer derdi gerçekten buysa tabii, nasıl da bunaldı, çünkü sonuç olarak Coimbra'da yaşayan ve ayda bir kez Lizbon'a gelen insanlar bunlar, doktor hasta peşinde değil, şairin ilham perisinden bol bir şeyi yok, erkek olarak da evlenecek kız aramıyor, yabana atılamayacak yaş farkı da cabası, Portekiz'e geri döndüyse, kesinlikle bu niyetle değil. Ne Ricardo Reis'in düşünceleri bunlar ne de ondaki sayısız varlığın, belki de düşüncenin kendisi kendini düşünüyor ya da yalnızca düşünüyor, şaşkınlıkla yabancı yollarda ve koridorlarda ona yol gösteren yumağın çözülüşünü seyrediyor, beyazlar giyinmiş bir genç kız bekliyor yolların ve koridorların sonunda, sunağın önünden ayrılıp düğün marşı eşliğinde kırmızı halıda ilerlerken çiçek

demetini tutmayı beceremiyor, sağ koluyla da Ricardo Reis'in koluna girmiş.

Görüyoruz ki Ricardo Reis düşüncesinin dizginlerini yeniden ele geçirmiş, onu yönetiyor ve kendi kendiyle alay etme noktasına dek oynatıyor, orkestra ve kırmızı halı hayal gücünü oyalıyor, neyse, böyle lirik bir öykünün mutlu sonla bitmesi için gerçek bir klinik mucize yaratarak Marcenda'nın sağ kolunun kuytusuna bir demet çiçek koymak uygun olur, Marcenda böylece onu yardımsız tutabilir, sunak ve ayini yöneten rahip sahneden silinebilir, müzik susabilir, konuklar toza dumana karışabilir, görevini yerine getirmiş olan damat gidebilir, doktor hastayı iyileştirdi, kalanı şairin işi. Böylesi romantik epizotlar Alkaios dizeleriyle yazılan bir oda hiç uygun değil, bu da hâlâ gerek varsa kanıtlıyor ki yazılanla yazıyı doğuran şey arasında genellikle fark vardır ve bu fark yaşanmışlıktır. Dolayısıyla şaire ne düşündüğünü ya da hissettiğini sormak boşuna, çünkü o tam da bunları dile getirmek zorunda kalmamak için dizeler kaleme alır. Bunun tersine olan hiçbir tasarı da hayatta kendine yer bulamaz.

Gece oldu, Lídia aşağı inmedi, Doktor Sampaio geç vakit döndü, Fernando Pessoa'ya gelince, nerelerde sürttüğünü bilen yok. Yeniden sabah oldu, Lidia ütülemek üzere takım elbiseyi aldı, Marcenda babasıyla çıktı, doktora gittiler, Fizyoterapiciye, demişti Salvador, her zamanki gibi sözcüğü değiştirerek söylemişti ve Ricardo Reis birden bu Lizbon yolculuklarının pek tuhaf olduğunu fark etti, hasta Coimbra'da yaşıyor, yabana atılmayacak kadar doktorla uzmanın bulunduğu bir şehirde, orada da gayet güzel tedavi ediyorlardır hastaları, bu kadar uzun aralıklarla uygulanınca morötesi ışınlar iyileşme filan sağlamıyordur, Ricardo Reis, Teatro Nacional'dan bilet almak üzere Chiado'dan aşağı inerken bu kuşkuları kafasında evirip çeviriyor. Derken, yas giysilerine

bürünmüş bir sürü insanla karşılaşınca düşüncelerinden sıyrılıyor, kimi kadınlar başını örtmüş, ama daha çarpıcı olan erkeklerdeki siyah kravatlar ve ciddi hava, hatta bazıları yüreklerinin ne kadar derinden yandığını göstermek için şapkalarına yas tülü iliştirmeye kadar vardırmış işi, en eski müttefikimiz İngiltere Kralı V. George toprağa verildi. Resmî yas ilan edilmesine karşın tiyatrodaki gösteri sürüyor, gücenecek bir şey yok bunda, hayat devam ediyor. Gişedeki görevli Ricardo Reis'e sahneye yakın bir yer satarken bir yandan da, Bu akşam balıkçılar da burada olacak, diye belirtiyor. Hangi balıkçılar, diye soruyor Ricardo Reis ve derhal affedilmez bir hata yaptığını anlıyor, Nazaré'liler tabii, diyor gişedeki görevli kaşlarını ve sesini yükselterek, tabii, oyunda onların adı geçtiğine göre, Caparica ya da Póvoa'lılar gelecek değil ya, ne anlamı olurdu canım öylesinin, üstelik Nazaré'lilerin yol paralarıyla masrafları karşılandı halk da sanatsal yaratıma katılsın diye, işin bahanesi bu, altı üstü erkekli kadınlı birtakım temsilciler seçildi Nazaré'lilerin arasından, Lizbon'a gidiyoruz, nasıl bir şeymiş şu Lizbon denizi görelim hele ve bakalım tahta parçalarıyla dalgalara meydan okuyacak kadar becerikliler mi, bakalım Dona Palmira Bastos, Ti Gertrudes rolünde, Dona Amélia, Maria Bem rolünde, Dona Lalande, Rosa rolünde ve Amarante, Lavagante rolünde nasıl olacak, hayatları bizimkini iyi taklit etmiş mi görelim ve hazır oradayken fırsattan yararlanıp Araf'ın küçük ruhları adına hükümetten, çok uzun zaman önce, ilk geminin kumsaldan ayrılmasından beri şiddetle ihtiyaç duyduğumuz limanın yapılmasını isteriz.

Ricardo Reis öğlenden akşama kadar bütün vaktini, o kafe senin bu kafe benim dolaşarak geçirdi, Eden Tiyatrosu'ndaki çalışmaların ne kadar ilerlediğine baktı, yakında çevresindeki tahta perdeyi kaldıracaklar, Chave de Ouro'nun da açılışı yakın, Lizbon pek yakında Avru-

pa'nın büyük başkentleri arasına girmesini sağlayacak bir ilerleme yaşıyor, hem şehir halkı hem de yabancılar gayet açık görüyor bunu ve bir imparatorluk başkenti için bu hiç şaşırtıcı değil. Ricardo Reis akşam yemeğini otelde yemedi, ama kıyafet değiştirmek için gitti oraya, ceketi, pantolonu, yeleği jilet gibi ütülenip özenle askıya asılmış, yalnız aşkla dolu eller yapabilir bunu, abartımız hoş görülsün, bir müşteriyle bir hizmetçinin geceleyin halvet olmasında aşkın yeri yoktur sonuçta, biri şair, öteki öylesine bir Lídia, gene de şanslı sayılır, çünkü şiirlerdeki Lídia hiçbir zaman iç çekme, inilti nedir bilmedi, o yalnızca dere kenarlarına oturup dinledi, yazgının korkusu Lídia, acı veriyor bana. Ricardo Reis, Rossio'daki Martinho'da biftek yedi, heyecanlı bir bilardo partisine katıldı, yeşil örtünün üzerinde usulca itilerek dönüyor toptaki Hindistan'dan gelme fildişi, dilimiz hem ne kadar harika hem de ne kadar savruk, ne kadar hırpalanır ve çarpıtılırsa ifade gücü o kadar artıyor ve gösteri saati yaklaştığından lokantadan çıktı. Kibarca ilerleyerek iki kalabalık ailenin arasına süzülmeyi başardı, kendi tayin edeceği andan önce fark edilmek istemiyordu, Tanrı bilir hangi duygusal stratejiler uğruna. Fuayeden geçti, kısa süre sonra atriyum ya da giriş holü diye ad takacaklar buraya, tabii o arada aynı anlama gelen, daha ötesini ifade eden ya da hiçbir manası olmayan yabancı bir sözcük ortaya çıkmazsa, örneğin şunun gibi, ,yer gösterici Ricardo Reis'i salonun girişinde karşılayıp soldaki koridordan yedinci sıraya götürdü, İşte yeriniz burası, hanımefendinin yanı, Sakin ol, hayal bu, bir kadın var orada bir genç kız değil, bütün bildiklerini klasik ve modern tiyatro yapıtlarından öğrenen Teatro Nacional'ın yer göstericileri daima doğru ve açık söyler söyleyeceğini, öte yandan Marcenda da salonda, ama üç sıra önde, sağda, şüphe uyandırmadan yanına gidemeyeceğim kadar uzakta, bu

mesafeden beni göremez. Babasının sağına oturmuş, iyi de olmuş, çünkü onunla konuşmak için başını çevirince yüzü yandan görünüyor, sanki dağınık saçları da uzuyor, sağ elini çene hizasında tutuyor telaffuz ettiği ya da söyleyeceği sözcüğü vurgulamak için, belki tedavisini yapan doktordan söz ediyordur, seyredecekleri oyundan, Kim şu Alfredo Cortéz, babasının ona öğretecek fazla bir şeyi yok, o da iki yıl önce yalnız başına "Gladyatörler"i görmüş, fazla da beğenmemiş, bu oyun ilgisini çekmiş çünkü yaygın gelenekleri ele alıyormuş, az daha sabredersek neymiş görecekmişiz. Sohbet sürebildiği kadar sürdü, sonra balkonlarda sandalyelerin yere sürtülmesine, parterde oturan herkesin dönüp bakmasına yol açan egzotik bir mırıltıyla kesildi, Nazaré'li balıkçılar içeri giriyor ve ikinci balkonda yerlerini alıyorlardı, görebilmek ve görülebilmek için ayakta duran, yöresel kıyafetler içindeki kadınlar ve erkeklerdi bunlar, belki ayakları da çıplaktı, aşağıdan o kadarı seçilemiyordu. Kimi seyirciler alkışlıyor, kimileriyse küçümseyen bir edayla onları taklit ediyordu, Ricardo Reis sinirlenerek yumruklarını sıktı, damarlarında soylu kan dolaşmadığı halde aristokratça utanç duyuyordu, ama önemli olan bu değil, yalnızca bir duyarlılık ve zarafet sorunu var ortada, Ricardo Reis'in gözünde bu alkışlar en hafif deyimiyle uygunsuz.

Işıklar hafifliyor, salon susuyor ve Molière vuruşu denen üç vuruş duyuluyor, balıkçılarla karıları için bu da öylesine bir gürültü, onlara kalırsa duydukları kuşkusuz dülgerlerin son hazırlıkları, son tokmak vuruşları, perde açıldığında sahnede bir kadın ateş yakıyor, gün henüz ağarmamış, öteden, sahnenin arkasından Mané Zé diye bağırıyor bir erkek sesi, Ey Mané Zé, oyun başlıyor. Salon iç çekiyor, dalgalanıyor, bazen gülüyor, birinci perdenin sonunda kadınlar birbirine girdiğinde hareketleniyor, ışıklar yanınca görülüyor ki yüzler neşe içinde, bu iyiye

işaret, üst balkonlardan alkışlar saçılıyor havaya, insanlar locadan locaya sesleniyor, görünüşe bakılırsa herkes göklere çıkarıyor aktörleri, hep aynı dildir kullanılan, ya daha iyisi yoktur onlardan ya daha kötüsü, her şey karşılaştırmanın neye göre yapıldığına bağlı. Ricardo Reis az önce görüp duydukları üzerinde düşünüyor. Onun gözünde sanatın amacı taklit olmamalı ve yazar oyunu Nazaré ağzıyla ya da Nazaré ağzı sandığı şiveyle yazmakla kınanası bir yanlış yapmış, gerçekliğin, kendi yansımasını hoş görmek bir yana, onu reddettiğini, yalnızca bir başka gerçekliğin, herhangi bir başka gerçekliğin ifade edilmek istenenin yerine geçebileceğini unutmuş ve de bu iki gerçekliğin aralarındaki farklar sayesinde karşılıklı tanımlandıklarını, birbirlerini açıkladıklarını, gerçekliği geçmişteki bir keşif olarak, keşfi de yaşanacak gerçeklik olarak açıkladıklarını. Ricardo Reis'in aklından geçenler karmakarışık, çünkü ne olursa olsun aynı anda hem düşünüp hem alkışlamak zordur, salon alkışlıyor, Ricardo Reis de öyle yapıyor sevecenlikle, çünkü oyuncuların ağzında grotesk kaçan o dil bir yana bırakılırsa, oyun hoşuna gitti. Marcenda'ya doğru bakıyor, o alkışlamıyor elbette, ama gülümsüyor. Seyirciler kalkıyor, özellikle erkekler, kadınların çoğu yerinde kalsa da erkeklerin bacaklarının uyuşukluğunu ve ihtiyaçlarını gidermeye, bir sigara ya da puro içmeye, izlenimlerini dostlarıyla paylaşmaya, tanıdıklarını selamlamaya, fuayede görmeye ve görülmeye ihtiyaçları var, yerlerinde kalıyorlarsa bu da genelde kadınlara kur yapmak için, ayağa kalkıp şahin bakışlarla çevreyi tarıyorlar, işte kendi dramlarının kahramanları olup çıktı onlar da, perde arasında kendi rollerini oynayan aktörler oluverdiler, o sırada gerçek aktörler de localarında, az sonra tekrar üzerlerine geçirecekleri rollerinden soyunuyorlar, rollerin hepsi eğreti. Ricardo Reis doğrulup kafaların arasından bir göz attı, Doktor Sam-

paio da kalkmış, Marcenda başıyla hayır diyor, o yerinde kalacak, çoktan ayaklanmış olan babası elini şefkatle onun omzuna koyuyor, sonra da koltukların arasından çıkıp gidiyor. Ricardo Reis daha tez davranarak fuayede karşılıyor onu. Bir anda yüz yüze geliyorlar, ansızın dumanla dolan bir atmosferde gezinip duran, sohbet eden onca insanın yorumlarının ortasında, Palmira gerçekten iyi, Bana kalırsa sahneye çok fazla balık ağı germişler, Ne komik kadınlardı, gerçekten kavga ettiklerine inanası geliyordu insanın, dostum, şu var ki siz onları hiç benim Nazaré'de gördüğüm gibi görmediniz, hepsi birer cadaloz, Bazen sözleri zor anlaşılıyor, Eh ne yapahm, Nazaré'de öyle konuşuyorlar. Ricardo Reis grupların arasında dönüp durdu, sanki oyunu kendi yazmış gibi dikkat kesilmiş, kulak kabartıyor, bir yandan da uzaktan uzağa Doktor Sampaio'nun hareketlerini gözleyerek, karşılaşma ânını bekliyordu. Bir süre sonra ötekinin kendisini fark ederek yanına yöneldiğini anladı, zaten ilk konuşan da o oldu, İyi akşamlar, sevdiniz mi oyunu, diye sordu ve Ricardo Reis de şaşırmış numarası yapmayı gereksiz gördü, Şu işe bak, ne tesadüf, o da selam verip şöyle dedi, Evet beyefendi, oyun hoşuma gitti. Aynı otelin müşterisiyiz, diye ekledi, sonra kendini tanıtması gerektiğini düşünerek, Adım Ricardo Reis, dedi, tereddüt etti, Doktorum, bir süre Rio de Janeiro'da yaşadım, Lizbon'a geleli bir ay oldu dese miydi demese mi, ama Doktor Sampaio gülümsüyor, söylediklerini yarım kulak dinliyordu, sanki şunu demek istiyordu, Salvador'la tanışıklığınız benimki kadar eski olsaydı, bilirdiniz bana sizden bahsettiğini ve onu çok iyi tanıdığımdan size benden ve kızımdan bahsettiğine kuşkum yok, Doktor Sampaio kuşkusuz kafalı bir adam, noterlikle geçen uzun yılların avantajı bu. Kendimizi takdim etmemize fiiliyatta gerek yok, dedi Ricardo Reis, Aslında öyle ve sözü derhal oyunla oyunculara

çevirdiler, birbirlerine unvanlarının eşitliğine uygun biçimde saygı göstererek, Doktor Reis, Doktor Sampaio ve ara bitene kadar böyle devam ettiler. Zil çınlayınca birlikte salona girdiler, Az sonra görüşmek üzere, diyerek, ardından kendi yerlerine geçtiler, ilk Ricardo Reis oturup ötekine baktı, kızıyla konuştuğunu gördü, kız da dönüp gülümsedi, ikinci perde başlamak üzereydi.

Bir sonraki arada üçü buluştular. Birbirlerinin kim olduğunu, nereden geldiğini, nerede yaşadığını bal gibi bilseler de gene de takdim merasimleri yapıldı ister istemez, Ricardo Reis, Marcenda Sampaio, ikisinin de beklediği an sonunda gelmişti, el sıkıştılar, sağ ele sağ el, Ricardo Reis'in sol eli yanından kıpırtısızca sarkıyor, yokmuşçasına sinmiş, kendini unutturmaya çalışıyordu. Marcenda'nın gözleri pırıl pırıldı, Maria Bem'in acıları duygulandırmıştı onu, ya da Lavagante'nin karısının son sözlerini harfiyen kabul etmek için mahrem, gizli nedenleri vardı, Cehennem varsa eğer, dökülen bunca yaştan sonra Cehennem hâlâ varsa, bundan daha kötü olamaz, Ey yedi çileli Meryem Anamız, kadın bunu Coimbra lehçesiyle söylemişti, ama söyleyiş değişse bile sözcükleri aşan duygu aynı kalıyor, Kolunu niye kıpırdatmadığını gayet iyi biliyorum otel komşusu, merakımın konusu, cansız elimi sana işaret eden benim, sorma neden diye, ben kendime henüz sormadım o soruyu, yalnızca seni çağırdım, bir gün anlarım hareketimin nedenini de nasılını da, belki de anlamam, şimdi saygısız, nezaketsiz gözükmemek, kaba tabirle durumu suistimal etmemek için uzaklaşacaksın, git haydi, nasılsa buluşuruz, çünkü burada bulunuşun rastlantı değil. Ricardo Reis fuayede oyalanmadı, balıkçıları daha yakından görmek için öndeki locaların arasındaki koridorlarda yürüdü, sonra zil çaldı, bu sefer ara daha kısa sürmüştü, salona girdiğinde ışıklar sönmeye başlamıştı bile. Üçüncü perde boyunca

dikkati salıneyle Marcenda arasında bölündü. Kız bir kez olsun çevirmedi başını, ama üç kerecik yüzü daha iyi görünecek şekilde duruşunu hafifçe değiştirdi, ara sıra sağ eliyle saçlarını yana atıyordu, usulcacık, sanki belli bir amacı varmış gibi, Ne istiyor bu kız, kimdir, o ki görünüşü bile değişken. Ricardo Reis onun yanaklarını sildiğini gördü, Lianor, kurtarma sandalının anahtarını, Lavagante'nin ölmesini istediği için çaldığını itiraf ederken ve bir başta bir de sonda, Maria Bem ile Rosa bu davranışın altında yatanın aşk olduğunu, aşkın da gerçekse ve gerçekleşemiyorsa kendi kendini yiyip bitirdiğini açıklarken, ardından, gene oyunun sonunda Lavagante'yle Maria kavuşmak üzere birbirlerine yaklaşırken ve ışıklar yanarken, alkışlar çatlamaya başlarken Marcenda mendiliyle gözlerini siliyordu, yalnız değildi, salondaki yufka yürekli pek çok kadın hem ağlıyor hem gülüyordu, oyuncular teşekkür ediyor, alkışları elleriyle localara, bu deniz ve balık serüvenlerinin gerçek kahramanlarının durduğu yere geri yolluyorlardı, o zaman seyirciler onlara döndü, sanatın yarattığı ortak ruh bu işte, alkışlar haşin balıkçılarla cesur karıları içindi, Ricardo Reis de alkışladı. Bu tiyatroda insanların birbirleriyle anlaşması kolay, sınıflar, meslek birlikleri, yoksullar, zenginler, küçük burjuvalar nadir bir ayrıcalık olan bu kardeşlik dersinden yararlanıyor, işte deniz adamları da sahneye davet edildi, sandalyeler art arda yere sürtülüyor, gösteri daha bitmedi, herkes tekrar yerine geçti, asıl zafer bu. Nazaré'li balıkçı takımının orta koridora inip sahneye çıkması, geldikleri yörenin geleneksel havalarını söyleyip sanatçıların ortasında dans etmeye başlaması ne büyük mutluluk, ne büyük zevk, ne büyük neşe, bu gece Casa de Garrett'in yıllıklarına geçecek, balıkçıların başı oyuncu Robles Monteiro'yu kucaklıyor, kadınların en yaşlısı kadın oyuncu Palmira Bastos'tan bir öpücük alıyor, her-

kes aynı anda konuşuyor, herkes kendi dilinde, herkes rastgele, gene de herkes birbirini gayet güzel anlıyor, şarkılarla danslar tekrar başlıyor, genç oyuncular ufacık ayaklarıyla *vira*[1] tepiyor, seyircilerse gülerek alkışlıyor onları, sonra yer göstericiler içeridekileri usul usul itiyor çıkışa doğru, çünkü sahnede bir yemek verilecek, oyuncularla modelleri için bir dostlar sofrası kurulacak, en kabarcıklısından köpüklü şarapların tıpaları patlayacak ve alışık olmadıklarından başları dönmeye başlayınca Nazaré'li kadınlar alaylara konu olacak. Yarın otobüs kalkarken balıkçılar, gazetecilerin, fotoğrafçıların, sendika önderlerinin karşısında haykıracak, Yaşasın Yeni Devlet ve Vatan, bu haykırış da yaptıkları anlaşmanın bir parçası mı bilinmez, varsayalım ki minnet dolu yüreklerinin ifadesi olsun, o kadar arzuladıkları balıkçı barınağını söz verdiler onlara, değil mi ki Paris bir ayine değer,[2] selamete ermek için onlar da iki yaşasın patlatsalar ne çıkar. Ricardo Reis çıkarken, ötekilerle tekrar bir araya gelmekten kaçınmadı. Marcenda'ya oyunu beğenip beğenmediğini sorarak kaldırımda gevezelik etmeye başladı, kız üçüncü perdede gözleri yaşaracak kadar duygulandığı yanıtını verdi, Fark ettim ve o kadarla kaldılar, Doktor Sampaio bir taksi çağırmıştı, Ricardo Reis'e, birlikte gitmeyi ister mi, diye sordu, Tabii otele dönüyorsanız, zevk duyarız, ama o teşekkür ederek daveti geri çevirdi, İyi geceler. Yarın görüşmek üzere. Tanıştığımıza çok sevindim, ardından araba uzaklaştı. Ricardo Reis sırf arzusuna kulak verse giderdi onlarla, ama bunun bir hata olacağını hissetti, üçüne de rahatsızlık, sıkıntı verirdi öylesi, dilleri

1. Portekiz'in yöresel bir halkoyunu.

2. "Paris bir ayine değer", Bourbon Hanedanı'ndan ilk Fransa kralı IV. Henri'ye atfedilen bir söz. Kralın, bu sözleri tahta geçebilmek için Katolikliği kabul ederken söylediği rivayet edilir.

bağlanırdı, yeni bir sohbet konusu bulmak zor olurdu, üstüne üstlük takside kimin nereye oturacağı da nazik bir sorundu, üçü arka koltuğa yerleşse, kesinlikle olmaz. Doktor Sampaio'nun öne oturup kızını dış kapının mandalı bir yabancıyla, kadife elleriyle ikisini birbirine yaklaştırabilecek işbirlikçi alacakaranlığın içinde, baş başa bırakması da olacak iş değil, parmaklarının ucu bile birbirine değmese de, alacakaranlıktan daha beteri, yavaş yavaş örtüsünden sıyrılan bir sırra dönüşen düşünceleri birbirine dokunabilirdi, Ricardo Reis'in şoförün yanına oturmasına izin vermek de yakışık almazdı, bir insan davet edilip de taksimetrenin olduğu ön tarafa oturtulur mu hiç, çünkü davetli, yol bitince şoföre daha yakın olduğundan para ödemeye zorunlu hissedecektir kendini, yetmiyormuş gibi daveti yapan, arkada oturan ve para ödemeyi samimiyetle isteyen kişi şoföre hiçbir şey almamasını emrederek karşı çıkarken, Hayır beyefendi, Ben ödüyorum, hesap kitap derdinden ya da cepler tıklım tıklım dolu olduğundan para çıkartmakta gecikebilir de. Şoför de beyefendilerin bir karara varmalarını sabırla bekler, böyle yüzlerce tartışma duymuştur, bu türden grotesk olaylar taksi şoförlerinin hayatında harcıâlemdir. Ricardo Reis otelin yolunu tutuyor, onu çeken hiçbir şey yok, ne görev ne zevk, gece soğuk ve nemli, ama yağmur yağmıyor, canı yürümek istiyor, evet, şimdi Augusta Sokağı boyunca iniyor, Terreiro do Paço'yu aşıyor, nehre doğru çekilip hemen ânında aynı, başka, tıpkı ve farklı olarak geri gelen pis gece köpüklerinin çarpıp dağıldığı rıhtıma çıkıyor, rıhtımda ondan başka kimse yok, gene de geceyi inceden inceye yokluyor birileri, karşı kıyının titrek sokak lambalarını, demirlemiş gemilerin işaret ışıklarını gözlüyor bu adam, bugün etiyle kemiğiyle burada olan, ama aynı zamanda olduğunu iddia ettiği, buraya her geldiğinde olduğu, kendisi bir şey hatırlamasa da her şeyi hatırla-

yan sayısız varlık. Ricardo Reis'in karanlığa alışan gözleri uzakta, korunaklı havuzdan ayrılmış filonun gri karaltılarını seçiyor. Fırtına henüz dinmedi, ama gemilerin limanı terk etmesini engelleyecek kadar şiddetli değil, denizcininki feda edilmiş bir yaşamdır. Uzaktan bakınca bütün gemiler birbirine benziyor, oysa nehir adları taşıyan muhripler de burada olmalı, adları Ricardo Reis'in aklından çıkmış, hamalın upuzun bir dua okurcasına sıraladığı adlar, Tejo'nun üstündeki Tejo, sonra Vouga, Dão da iki adım uzağında demişti adam, işte Tejo, işte köyümden geçen ırmaklar, nasıl da akarlardı, denize doğru koşan şu su bütün ırmakların sularını kendinde topluyor, sonra da geri veriyor, sonsuz diye kabul etmek istediğimiz bir döngü bu, oysa öyle değil, hepimiz gibi fani olan güneşin ömrü kadar onun da ömrü, güneşle aynı anda yitip gidecek insanlar şan şeref içinde ölecekler, ilk günü görmedi onlar, ama sonuncuyu görecekler.

Zaman hiç felsefe zamanı değil, insanın ayakları donuyor, polisin biri durdu, duraksıyor ve gözetliyor, dalgaları seyredende ne rezil bir adam havası var ne de serseri, belki suya atacak kendini, boğulacak ve bu hareketin başına saracağı derdi düşününce, alarm ver, cesedi çıkar, zabıt tut, otoritenin temsilcisi yaklaşıyor, ne diyeceğini bilemiyor henüz, gelişinin intiharcı adayını intihardan caydırmaya, bu anlamsız davranıştan vazgeçmesini sağlamaya yeteceğini umuyor. Ricardo Reis ayak seslerini duydu, ayaklarının altında taşın soğukluğunu hissetti, Kalın tabanlı botlar almalıyım, otele dönme zamanı gelmiş olmalı, tabii soğuk almak istemiyorsam, İyi geceler memur bey, dedi, içi rahatlayan devriye de sordu, Bir sorun mu var. Hayır, her şey gayet yolunda, bir adamın gece vakti nhtımın kenarında durup ırmağı ve gemileri seyretmesinden daha doğal ne olabilir dünyada, benim köyümden geçmeyen şu Tejo'yu, benim kö-

yümden geçen Tejo'nun adı Douro, neden, çünkü adı başka, Tejo benim köyümden geçen ırmaktan daha güzel değil. Gönlü ferahlayan polis Alfândega Sokağı'na doğru uzaklaştı, bazı insanlarda görülen, gecenin ortasında bitivermek saplantısını kafasında evirip çevirerek, Ne yapıyordu bu adam, böyle bir havada git ayran budalası gibi ırmağı seyret, böylelerini de benim gibi sokaklara devriye salsalar görürlerdi dünya kaç bucak. Ricardo Reis, Arsenal Sokağı'na girdi, on dakika sonra oteldeydi. Kapı henüz kapanmamıştı, Pimenta elinde bir deste anahtarla sahanlıkta belirdi, şöyle bir göz attıysa da her zamankinin tersine, müşterinin merdiveni çıkmasını beklemeden arkasını dönüp gitti, Neden acaba, Ricardo Reis bu son derece sıradan sorunun ardından kaygıya kapıldı, belki Pimenta çoktan öğrenmişti, Lídia konusunu yani, bunun günün birinde duyulmaması imkânsız, oteller sırça evlerdir, Pimenta buradan dışarı hiç çıkmaz, bilmediği sır da yoktur, bir şeyden kuşkulandığına eminim, İyi geceler Pimenta, davranışı abartılıydı, her zamankinden daha dostça davranmıştı ve öteki görünüşte hiç çekinmeden, hiç düşmanlık göstermeden karşılık verdi, Belki de yanılıyorum, diye düşündü Ricardo Reis, odasının anahtarını aldı ve tam uzaklaşacakken gerisin geri dönüp cüzdanını açtı, Alın Pimenta, bu sizin için, nedenini belirtmeden ona yirmi escudo verdi ve Pimenta hiç soru sormadı.

Odalarda ışık yok. Ricardo Reis koridorda ilerlerken uyuyanları uyandırmamak için temkinli davranıyor, üç saniye duruyor Marcenda'nın kapısının önünde, sonra yürüyor. Odası soğuk ve rutubetli, nehrin kenarından az hallice. Polisin ayak seslerini dinleyerek solgun gemileri seyrettiği andaki gibi titredi, adama Evet diye karşılık verse neler olacağını kafasından geçirdi, Evet, yolunda gitmiyor bir şeyler, daha ötesi yok, yalnızca yolunda

gitmeyen bir şeyler var, ne olduğunu ya da ne anlam taşıdığını belirtmeksizin. Yatağa yaklaştığında bir kabartı gözüne çarptı, bir şey konmuştu örtülerin arasına, bir sıcak su torbası olmalı. Elini üzerine koydu, su sıcaktı, şu Lídia iyi kız, yatağı ısıtmayı akıl ediyor, bunu kuşkusuz her müşteriye yapmıyordur, bu gece gelmeyecek herhalde. Yatağa uzandı ve sehpanın üzerinde duran Herbert Quain'in kitabını alıp açtı, dikkatini vermeden okudu iki sayfayı, anlaşılan cinayete üç neden bulmuşlardı, üstelik her biri tek başına kuşkuların üzerinde toplandığı kişinin mahkûm edilmesi için yeterliydi, ama şüpheli şahıs haklarını kullanarak ve adaletle işbirliği yapma görevini yerine getirerek, suçlu olduğu varsayımı doğru kabul edilse bile, hepsi birbirinden geçerli dördüncü, beşinci ya da altıncı bir nedenin daha var olabileceği fikrini atmıştı ortaya ve cinayetin anlamı da nedenleri de belki, ama belki, bütün bu etkenlerin birbirine eklenmesinde, bunların birbiri üzerindeki, her bir kümenin ötekiler ve olayın geneli üzerindeki, olası olan üzerindeki etkisindeydi, bu etkilerin daha başka etkiler tarafından sıfırlanıp tahrif edilebilecek olmasındaydı, bu da nihai sona, ölüme ulaşılmasını açıklayabilirdi, sorumluluktan kurbana düşen pay da incelenmeli, yani ahlaki ve yasal açıdan onun da yedinci, hatta sırf tahmin ama, en belirleyici nedeni oluşturup oluşturmadığına bakılmalıydı. Ricardo Reis kendini rahatlamış hissetti, su torbası sıcacık etmişti ayaklarını, beyni dışarıyla bilinçli bir bağı olmaksızın işlemekteydi, kitabın kuruluğu gözkapaklarına kurşun gibi inmişti. Birkaç saniye kapadı gözlerini, yeniden açtığında Fernando Pessoa oradaydı, hasta ziyaretine gelmiş gibi yatağın ayakucuna oturmuştu, bazı portrelerdeki o dalgın ifade vardı yüzünde, ellerini sağ bacağında kavuşturmuş, başını hafifçe öne eğmişti, benzi solgundu. Ricardo Reis kitabı yanı başın-

daki iki yastığın arasına soktu, Bu saatte sizi beklemiyordum, dedi ve sonra da ses tonundaki sabırsızlık sözlerinin taşıdığı çifte anlamı ele vermesin diye sevecenlikle gülümsedi, Bugün gelmeseniz de olurdu, anlamına da gelebilirdi söylediği ve bunun için iki iyi nedeni vardı, birincisi canının tek bir şeyden, tiyatroda geçen akşamdan ve orada olup bitenlerden konuşmak istemesi, ama Fernando Pessoa'yla değil, ikincisi de Lidia'nın her an odaya girebilecek olması, İmdat, hayalet var, diye bağıracağından değil, hiç öyle bir kadına benzemiyordu ama, Fernando Pessoa keyfine göre bir durup bir başlayan görünmezliğinden faydalanarak tensel ve duygusal mahremiyetlerine tanık olmayı isteyebilirdi, olmayacak şey değildi bu, Tanrı, her kimse Tanrı, bu işin ustasıdır, her yerde hazır ve nazır olduğuna göre zaten elinden başka türlüsü gelmez, ama neyse, biz ona alıştık. Ricardo Reis erkekler arası dayanışmaya başvuruyor, Fazla zamanımız yok konuşmak için, bir ziyaretçim olabilir, takdir edersiniz ki nazik bir durum. Hiç vakit kaybetmiyorsunuz, geleli daha üç hafta olmadı ve çapkınca ziyaretler başlamış bile, çünkü çapkınca olduklarını tahmin ediyorum. Çapkıncadan ne kastettiğinize bağlı, otelde çalışan bir kadın. Sevgili Reis, sizin gibi güzelden anlayan, sizin gibi Olympos'un bütün tanrıçalarıyla içli dışlı biri kalkıp yatağını bir işçiye, bir hizmetçiye açsın, ben ki sizi her fırsatta, üstelik hayran olunası bir sebatla Lídia'larınızdan, Neera'larınızdan ve Cloe'lerinizden bahsederken duyarım, demek bir oda hizmetçisine tutuldunuz, ne zalimce bir hayal kırıklığı. Hizmetçinin adı Lídia ve ona tutulduğum da yok, ben dizginleri kaptıracak türden bir adam değilim. Ah, ah, demek adına şiirsel adalet denen şu ünlü şey gerçekten de varmış, durum gerçekten komik, Lídia'dan o kadar çok söz ettiniz ki sonunda zuhur etti, Camões'ten daha şanslı çıktınız,

o Natércia'sına sahip olmak için ismini yoktan uydurmak zorunda kalmıştı[1] ve işler de o kadarıyla kaldı zaten. Yalnızca ad zuhur etti, kadının kendisi değil. Nankörlük etmeyiniz, şiirlerinizdeki Lídia'nın var olsa nasıl bir kadın olacağını biliyorsunuz, tutkusuzluk, bilgelikten gelen suskunluk ve katıksız akıl arasındaki olanaksız uyumu kavramış öyle tuhaf bir insan olabilir mi sizce. Kuşkulu sonuç olarak. Odlarınızı yazmış olan şairin varlığı kadar kuşkulu. O benim. Birkaç noktaya şerh koymama izin veriniz, Sevgili Reis, sizi ayaklarınızda bir sıcak su torbasıyla polisiye roman okur, geri kalanınızı ısıtsın diye de hizmetçinin tekini beklerken buluyorum, biraz dobra konuştuysam özür dilerim ve istiyorsunuz ki gördüğüm bu adam şunu yazanla aynı olsun, Dingindir hayat uzaktan bakıldığında, insan merak ediyor o mesafeden hayata bakarken nerede olduğunuzu. Şairin bir taklitçi olduğunu söylerdiniz. İtiraf ediyorum, ağzımızdan çıkıveren ve dudaklarınıza varana kadar hangi yolları teptiğini bilmediğimiz tanrısal esinler bunlar, en kötüsü de şairin mi insan gibi göründüğünü, yoksa insanın mı şair gibi göründüğünü anlayamadan ölmüş olmam. Öykünmek ve olmaya öykünmek, aynı şey değil. Bu bir iddia mı bir soru mu. Bir soru. Elbette hayır, aynı şey değil, ben yalnızca başka bir şeymişim gibi davrandım, siz ise varmışsınız gibi yaptınız, farkların nerede olduğunu öğrenmek isterseniz beni okuyunuz, kendinizi yeniden okuyunuz. Çektiğiniz nutukla bana uykusuz bir gece hazırlamaktasınız. Belki Lídia'cığınız gelip sizi uyutur, duyduğum kadarıyla efendilerine bağlanan hizmetçiler çok şefkatli olurmuş. Kızgın bir adamın yorumuna benziyor bu. Herhalde öyledir. Bana tek bir şey söyleyin, şair olarak mı olduğumdan baş-

1. Camões'in âşık olduğu ilk kadının adı Catérina'ydı; Camões, bu adın harflerinin yerini değiştirerek Natércia'yı oluşturdu ve sevdiği kadını böyle andı.

ka şeye öykünüyorum, insan olarak mı. Reis, dostum, sizin durumunuz umutsuz, siz, siz yalnızca varınış gibi gözüküyorsunuz, siz var olmayı oynuyorsunuz, siz kendi kendinizin taslağısınız ve bu durumun artık ne insanla ilgisi var ne de şairle. Çaresi yok. Bu da mı bir soru. Evet. Hayır, yok, çünkü siz kim olduğunuzu bilmiyorsunuz. Ya siz, siz hiç bildiniz mi sanki. Ben artık sayılmam, ölüyüm, ama içiniz rahat olsun, hesabıma bin türlü açıklama yapmaktan geri durmazlar. Portekiz'e belki de kim olduğumu öğrenmeye gelmişimdir. Aptallık bunlar sevgili, çocukça şeyler, böyle yanılsamalar mistik romanlara yakışır ve Şam'a giden yollara, Lizbon'da bulunduğumuzu ve buradan hiçbir yere yol olmadığını sakın unutmayın. Uykum var. Uyumanıza izin vereceğim, gerçekten sizde kıskandığım tek şey bu, uyumak, ancak aptallar söyler uykunun ölümle kuzen olduğunu, kuzen ya da kardeş, neyse, unuttum işte. Sanırım kuzen diyorlar. Sarf ettiğim pek sevecen olmayan sözlerin üstüne, gene gelmemi istiyor musunuz. Evet, konuşabileceğim fazla insan yok. Bu hiç kuşkusuz iyi bir neden. Baksanıza, yalnızca kapıyı kapatmak lütfunu gösteriniz bana, bu soğukta yataktan kalkamadığım için de beni bağışlayınız. Hâlâ biri gelir diye mi bekliyorsunuz. Hiç belli olmaz, Fernando, hiç belli olmaz.

Yarım saat sonra kapı açıldı. Uzadıkça uzayan koridorları ve merdivenleri aştığı için hâlâ titreyen Lídia yatağa süzüldü, olduğu yerde büzüldü, sordu, Eee, tiyatro güzel miydi ve Ricardo Reis doğruyu söyledi, Evet, güzeldi.

Marcenda'yla babası öğle yemeğini otelde yemediler. Ricardo Reis ne birtakım kurnazlıklara başvurmaya ihtiyaç duydu ne de sorup soruşturmaya, acele etmemesi, işi Salvador'a bırakması yetti ve samimi müşteri pozunda dirseğini tezgâha dayayıp havadan sudan sohbet ederken, yeri gelince, öylesine, sanki laf kendiliğinden oraya gelmiş gibi, bir müzikal temadan ansızın bir başkasının doğup başlaması gibi, önceki gece D. Maria'ya gittiğini ve orada Doktor Sampaio'yla kızına rastladığını söyleyiverdi, bu çok sempatik ve efendi insanlarla hoşbeş etmişti. Salvador çok geç aldığını düşündü haberi ve gülümsemesi belli belirsiz dondu dudaklarında, çünkü kızla babasını çıkarken görmüş, hatta onlarla konuşmuştu ve ne önceki gece ne de Doktor Reis'le karşılaşmaları konusunda tek bir söz etmişlerdi, Salvador artık bilgi sahibiydi kuşkusuz, ama saat neredeyse öğlenin ikisiydi, nasıl olabilirdi böyle bir şey, tabii otele geldiğinde olup bitenleri anlatan bir mesaj bulmak değildi beklediği, Doktor Reis'le tanıştım, Doktor Sampaio ve kızıyla tanıştım, Salvador bu kadar uzun süre habersiz bırakıldığı için kendini haksızlığa uğramış hissediyordu, insanlar amma nankör, bu kadar dost canlısı bir müdüre böyle davranmak ha. Gülümsemesinin donduğunu söylerken

biraz aceleci davrandık, ama özellikle böylesi beklenmedik ve anlaşılmaz bir davranışın yarattığı kuşkuların hemen yatışmadığını anlatmaktı niyetimiz, bireylerin duyarlılığı öylesine derinde ki insan bu mecrada maceraya atılıp her şeyi didiklemeye kalkarsa, işin içinden istediği kadar hızlı çıkamayabilir. Ricardo Reis o kadar ileri gitmedi, yalnızca ansızın aklına gelen bir düşüncenin Salvador'un canını sıktığını düşündü, doğruydu da, bunun farkındayız, ama Ricardo Reis istese bile bulamazdı ne olduğunu, bu da başkaları hakkında pek bir şey bilmediğimizi gösteriyor ve bazı zamanlarda, evrenin hâkiminin doğum gününde nedenleri aydınlatmaya, itkileri çözümlemeye karar verdiğimizde sabrın çabuk tükendiğini kanıtlıyor, "Labirent Tanrısı"nın yeri gelince ortaya koyduğu gibi, bir tek gerçek bir cinayet soruşturması olduğunda iş değişir. Salvador göz açıp kapamaya fırsat kalmadan, genelde kabul gören deyimle söylersek, küskünlüğünü bastırıp karakterindeki iyiliğe kendini bırakarak çok memnun olduğunu dile getiriyor ve Doktor Sampaio'yla kızına övgüler düzmeye başlıyor, o bir centilmen, kızı ise çok iyi yetiştirilmiş, zarif bir genç kız, ne yazık ki malum engelden, şu sakatlıktan ötürü çileli, Çünkü Doktor Reis, aramızda kalsın ama derdinin bir devası olduğunu sanmam. Ricardo Reis tıbbi bir polemiğe girmek için açmadı sohbeti, bu konuda yetersiz olduğunu belirterek konuyu kısa kesip, kendince can alıcı noktaya, yani önemli konuya döndü, gerçi bunun ne kadar önemli olduğunu da bilemiyordu. Doktor Sampaio'yla kızı akşam yemek yemediler ve birden başka bir olasılığı hatırlayarak, Coimbra'ya mı döndüler yoksa, en azından bu konuda daha çok bilgisi olan Salvador yanıt verdi, Hayır, yarın gidiyorlar, bugün Baixa'da aldılar öğle yemeklerini, Senhorita Marcenda'nın muayenesi vardı, sonra da biraz alışveriş yapmaları gerekiyormuş. Akşam

yemeğinde burada olurlar mı? Ah, kesinlikle. Ricardo Reis tezgâhtan uzaklaştı, iki adım attı, sonra geri geldi, Ben de gidip biraz gezineyim, sanki hava bozmayacak gibi, Senhorita Marcenda öğle yemeğinden sonra otele döneceğini, babasına alışverişte eşlik etmeyeceğini söyledi, dedi Salvador önemsiz bir haber iletircesine, şimdi hiçbir şey duymamış gibi davranma sırası Ricardo Reis'te, salona kadar gidiyor, gökcisimlerinin etkilerini ölçercesine pencereden baktıktan sonra gerisin geri dönüyor, Düşündüm de burada kalıp gazete okusam daha iyi, yağmur yok ama hava soğuktur şimdi ve Salvador telaşla bu yeni niyeti destekliyor, Salondaki sobayı yaktırayım, zili iki kez çalmasıyla hizmetçinin biri içeri daldı, besbelli Lídia değil, besbelli ortada olan, şu sözcüklerle de hemen doğrulandı, Carlota, salondaki sobalardan birini yak. Böylesi ayrıntıların öykünün anlaşılması için şart olup olmadığına karar vermek bize kalmış, her şey insanın dikkatine, ruh haline, varoluş biçimine bağlı, kimileri genel düşünceleri, büyük planları, panoramaları, tarihsel freskleri her şeyin üstünde tutar, kimileriyse tam tersine benzerliklere, ince çelişkilere değer verir, biliyoruz, herkese aynı anda yaranılmaz, bizi ilgilendiren durumda, yalnızca duygulara kendilerine yol açacak kadar zaman tanımaktır söz konusu olan, insanlarla onların derinlikleri arasında bir yol, Carlota iki tarafa gidip gelirken, Salvador bir türlü tutmayan bir hesapla uğraşırken, Ricardo Reis ise ansızın fikir değiştirmesinin kuşku doğurup doğurmadığını düşünürken, önce şöyle dedi, Ben çıkayım ve sonuç olarak hiçbir yere gitmedi.

Saat ikiyi çalıyor, sonra iki buçuğu, ilginç bir yanı olmayan Lizbon gazeteleri tekrar tekrar okunmuş bile, birinci sayfa haberleri, VII. Edward yeni İngiltere kralı olacakmış, İçişleri Bakanı, tarihçi Costa Brochado tarafından kutlanmışmış, kurtlar köylere inmişmiş, Anschluss'un

fikri, bilmeyen varsa söyleyelim, Avusturya'nın Almanya'ya bağlanmasıyla ilgili bu, Avusturya Vatansever Cephesi tarafından reddedilmişmiş, Fransız hükümeti istifa etmişmiş, Gil-Robles'le Calvo Sotelo arasındaki görüş ayrılıkları İspanya'daki seçimlerde sağ bloku tehlikeye atabilirmiş ve hatta reklamlar, Pargil diş parlatıcıların en üstünüdür, ünlü balerin Marujita Fontan yarın Arcádia'da sahne almaya başlayacaktır, işte Studebaker otomobillerinin yeni modelleri, bu başkan, bu da diktatör, Oymacı Freire'nin ilanında bütün evrenin tezahür edişi gibi mükemmel bir özeti var burada güncel dünyanın, bir otomobile diktatör demek zaman ve zevklerle ilgili bir işaret. Girişteki zil defalarca çaldı, birtakım insanlar çıkıyor başkaları içeri giriyor, yeni bir müşteri, Salvador'un azametle zili çalışı, Pimenta'nın valizleri götürüşü, sonra ortalığa giderek uzayan ağır bir sessizlik çöküyor, daha öğleüzeri, etraf kararıyor, saat de üç buçuğu geçti. Ricardo Reis kendini zorlayarak kalkıyor kanepeden, ayaklarını sürüyerek resepsiyona kadar gidiyor, Salvador ona sevecenlikle, belki merhametle bakıyor, Nasıl, bütün gazeteleri okudunuz mu, Ricardo Reis'in karşılık vermesine fırsat kalmadan her şey bir anda hızlanıyor, zil, merdivenin altından gelen ses, Senhor Pimenta, şu paketleri yukarı çıkarmama yardım eder misiniz lütfen, Pimenta iniyor, tekrar yukarı çıktığında yanında Marcenda var, Ricardo Reis'in eli ayağı birbirine dolaşıyor, olduğu yerde kalsa mı, yoksa bir şeyler okuyor ya da sıcakta tatlı tatlı uyukluyor havası vermek için gidip otursa mı, ama böyle yaparsa Salvador denen şu uyanık hafiye ne düşünür, işini bilir o, Marcenda resepsiyona girince, İyi akşamlar diyor, sonra haykırıyor, Siz burada mıydınız Doktor Bey, o da karşılık veriyor, Gazete okuyordum, hemen ardından ekliyor, Tam bitirmiştim, kafa karıştırıcı korkunç cümleler bunlar, çünkü eğer gazete okumakla meşgulsem ko-

nuşmak istemiyorum demektir, bitirdiysem gideceğim, bu nedenle ekliyor ve bir kez daha kendini alabildiğine gülünç hissediyor, Burası çok iyi, sıcacık, ifadedeki kabalık onu üzüyor, gene tereddüt ediyor, dönüp tekrar oturamıyor, çünkü bu sefer de Marcenda onun yalnız kalmak istediğini sanır, ama Marcenda'nın odasına çıkmasını beklerse Ricardo Reis dışarı çıkacağı izlenimini vermekten korkuyor, demek öyle bir davranmalı ki Marcenda onu beklemek üzere oturduğunu anlasın, gereksiz bir hesap bu, çünkü Marcenda gayet sakin şöyle söylüyor, Şunları odama koyayım, eğer beni dinleyecek sabrınız varsa ve yapacak daha önemli bir işiniz yoksa, aşağı inip sizinle biraz konuşayım. Salvador'un gülümseyişinde hiçbir olağanüstülük yok, hoşlanıyor müşterilerinin yakınlaşmasından, otele yararı dokunan bir ortam yaratıyor bu, hem ayrıca gülümsemenin şaşırtıcı bir tarafı olsa bile konunun fazla üzerine gitmek hikâyeye bir fayda sağlamaz, zaten varlık sebebi ortadan kalkınca gülümseme de belirdiği gibi kayboldu. Ricardo Reis de karşılık olarak gülümsüyor, bu daha uzun sürüyor, ardından karşılık veriyor, Zevk duyarım, ya da buna benzer bir şey, sıradan, pek bayağı bir cümle, dilimize doladığımız ve bugün ne parıltısı ne rengi kalmış bütün bu boş cümleleri irdelemeye vakit ayırmıyoruz ne yazık ki, ama gene de ilk seferinde nasıl söylendiklerini ve karşılandıklarını hatırlamaya çalışalım, Bunu yapmaktan zevk duyarım, Emrinize amadeyim, bu küçük beyanatlar söyleyende tereddüt yaratmış, dinleyeni heyecan ve umuttan ürpertmiş olmalı, sözlerin yepyeni olduğu, duyguların ilk uyandığı güzel zamanlarda.

Marcenda çok bekletmeden aşağı indi, saçları yeniden taranmış, dudakları boyanmıştı, kimilerine göre otomatikleşmiş hareketler bunlar, kimilerinin söyleyip savunduğuna göre ise aynanın yarattığı yönelimler, sonuç-

lara bakılarak değerlendirildiğinde, rahat hareket etme ve yüzeysel düşünme maskesinin altında, kadınların her davranışını yöneten korkutucu bir bilinç var. Her neyse, oyalanmaya değer düşünceler değil bunlar. Ricardo Reis onu karşılamak üzere ayağa kalktı, kendininkiyle dik açı yapan bir kanepeye doğru yol gösterdi, yan yana oturabilecekleri, daha geniş bir koltuğa yerleşmeyi teklif etmeye cesaret edemedi. Marcenda oturup sol elini göğsüne götürdü ve bunalmış, mesafeli bir havayla gülümsedi, İşte böyle, elim bensiz hiçbir şey yapamıyor, dedi sanki, Yorgun musunuz, diye tam soracaktı ki Ricardo Reis, Salvador bir isteklerinin olup olmadığını öğrenmek için kapıda bitiverdi, çay, kahve, onlar da evet dediler, bu soğukta kahve iyi fikir. Salvador gidip talimat vermeden önce baş döndürücü bir petrol kokusu saçan sobanın iyi çalışıp çalışmadığına baktı, o anda mavi dilden olma binlerce ufak alev hiç durmadan mırıldanıyordu. Marcenda Ricardo Reis'e oyunu beğenip beğenmediğini soruyor, o da evet diyor, ama mizansendeki gerçekçiliği yapmacık bulduğunu da belirtmekten geri kalmıyor ve derdini daha iyi anlatma kaygısıyla ekliyor, Bence bir mizansen asla gerçekçi olmamalı, sahnede olup biten tiyatro, hayat değil, hayat temsil edilesi değil, hayatın kendisi bir ayna ve kendinin en sadık aksi, solu sağ gösterir, sağı da sol. Ama hoşunuza gitti, öyle mi değil mi, diye ısrar ediyor Marcenda. Hoşuma gitti, diye bağlıyor Ricardo Reis sözü, iki kelime yetermiş meğer. Lídia tam o anda içeri giriyor, tepsiyi sehpaya bırakıp başka bir şey isterler mi diye soruyor, Marcenda'nın karşılığı, Hayır, çok mersi, ama Lídia, Lídia Ricardo Reis'e bakıyor, o ise kafasını bile kaldırmadan ihtiyatla fincanı kendine çekiyor, bir yandan da Marcenda'yla konuşmakta, Kaç kaşık, İki, diye karşılık veriyor, Lídia'nın orada başka işi kalmamıştı besbelli, böylece Lídia çekildi, Salvador'a göre biraz fazla

hızlı davrandı, kalesinin arkasından söyleniyor, Şu kapıyı daha yavaş kapatın.

Marcenda fincanı tepsiye bırakıp sağ elini sol elinin üstüne koydu, ikisi de buz gibi, aralarında yaşayanı ölgünden, henüz kurtarılabilir olanı kaybedilmiş olandan ayıran o mesafe var, Babam dünkü karşılaşmamızı fırsat bilip doktor olarak fikrinizi sorduğumu öğrense hiç memnun olmaz. Durumunuz hakkındaki görüşümü mü merak ediyorsunuz. Evet, kendi kendine kıpırdayamayan şu kol, şu zavallı el hakkında. Bu konuda pek rahat konuşamayacağım için beni bağışlarsınız umarım, öncelikle bu konuda uzman değilim, ikincisi evveliyatınızı bilmiyorum, son olarak da meslek ahlakı var. Biliyorum bütün bunları, ama hastaların doktorlarla dost olmaları ve onlarla yakalarına yapışmış hastalıkları konuşmaları yasaklanamaz ki. Elbette. O zaman dostummuşsunuz gibi davranın ve beni cevapsız bırakmayın. Sizin deyiminizle kendimi dostunuz olarak görmek benim için zevktir, tanışalı bir ay oldu bile. Öyleyse, cevap verin bana. Deneyeceğim, ama bunun için size birkaç soru sormam gerek. Ne kadar isterseniz. Ve geçmişte, sözcüklerin çocukluk zamanında defalarca tekrar edilmiş cümlelerin uzun listesine bunu da ekleyebiliriz, Emrinize amadeyim, Büyük bir zevkle, Büyük bir sevinçle, Ne isterseniz. O tarafa yaklaşan Lídia, Marcenda'nın alev alev yüzünü ve nemli gözlerini gördü, Ricardo Reis'e bir bakış attı, sol yanağı yumruğuna dayalıydı, ikisi de sessizdi, az önce önemli bir sohbet geçmiş gibiydi, ama hangi konuda, ya da bir sohbet başlayacak gibiydi, ama hangi konuda. Tepsiyi, fincanları götürdü, fincanlar tabaklara düzgün konulmadığında zangırdar, Lidia bunu iyi bilir, insan ellerine güvenmiyorsa dikkat etmelidir, Elinizde tabak varken yavaş olun, diye söylendiğini duymak istemiyorsa Salvador'un.

Ricardo Reis sanki düşüncelere dalmış gibi bir an durdu, sonra ellerini uzatıp Marcenda'ya eğildi, sordu, İzin verir misiniz, Marcenda da hafifçe eğildi ve sol elini gene sağ eliyle tutarak Ricardo Reis'in ellerinin arasına bıraktı, kanadı kırık, göğsüne kurşun yemiş yaralı bir kuş gibi. Ricardo Reis hafifçe ama kararlılıkla bastırarak eli bileğe kadar yokladı, ömründe ilk kez mutlak teslimiyetin, istemli ya da içgüdüsel tepkinin yokluğunun, savunmasızca kendini bırakışın, hatta daha kötüsünün, bu dünyaya ait olmayan yabancı bir bedene dokunmanın nasıl bir şey olduğunu hissederek. Marcenda gözünü elinden ayırmıyor, başka doktorlar da bu felçli makineyi, bu güçsüz kasları, bu beş para etmez sinirleri, bu zavallı vücudu zar zor ayakta tutan kemikleri sağa sola oynattılar, bugün inceleme sırası Ricardo Reis'te, Marcenda'nın kendini isteyerek emanet ettiği bu adamda. Doktor Sampaio o an içeri girse gözlerine inanamazdı, Doktor Reis kızının elini tutuyor, üstelik ikisinin de sesi çıkmıyor, ama içeri giren olmadı, otel salonu gayet tuhaf bir yerdir, bazı günler iğne atsan yere düşmez, bazen de bugünkü gibi sinek uçsa duyulur. Ricardo Reis elinin baskısını yavaş yavaş azalttı, nedenini bilemeden kendi parmaklarına bakarak sordu, Ne zaman oldu bu. Kasımda dört yıl doldu. Birdenbire mi, ağır ağır mı ilerledi. Bir ay içinde, ağır bir gelişme mi sayılır, yoksa hızlı mı. Yani kolunuzu normal kullanırken bir ay içinde hiç kıpırdatamaz hale mi geldiniz. Evet, öyle. Hastalığı haber veren işaretler, rahatsızlıklar görüldü mü. Hayır. Bir kaza, sert bir düşüş ya da darbe. Hayır. Doktorlar ne dediler: Bir kalp rahatsızlığının sonucu olduğunu. Kalp hastası olduğunuzu söylememiştiniz bana, size semptomlar, rahatsızlıklar olup olmadığını sordum. Kolumdan bahsediyorsunuz sandım. Başka ne dedi doktorlar. Coimbra'dakiler iyileşemeyeceğimi, burada da aynı şey, ama iki yıldır ba-

na bakan doktor iyileşme görülebileceğini iddia etti. Ne gibi tedaviler uyguluyor. Masaj, ışın tedavisi, elektrik tedavisi. Sonuç verdi mi peki. Kesinlikle hayır. Kolunuz elektriğe tepki vermiyor mu. Veriyor, sarsılıyor, titriyor, hepsi bu. Ricardo Reis sustu, Marcenda'nın sesinde ani bir düşmanlık, bir küskünlük sezdi, sanki Marcenda bütün bu sorulardan vazgeçmesini, ona başka sorular, iki-üç soruyu içinde barındıracak tek bir soru sormasını söylemek istemişti, örneğin şunu, O sıralar önemli bir şey oldu mu hatırlıyor musunuz, ya da hatta, Nedenini biliyor musunuz, ya da en basiti, Acı çektiniz mi. Marcenda'nın yüzündeki gerilme kopma noktasına yaklaştıklarını gösteriyordu, genç kız gözyaşlarını zor tutuyordu artık, bunun üzerine Ricardo Reis sordu, Kolunuzun verdiğinden başka bir acı yaşadınız mı. Marcenda başıyla onayladı, başladığı bir hareketi yarım bıraktı, derinlerden gelen bir hıçkırık içini yararcasına onu sarstı ve tutulması olanaksız yaşlar gözlerinden fışkırdı. Telaşlanan Salvador derhal kapıda belirdi, ama Ricardo Reis ansızın, azametle elini sallayınca uzaklaştı, kapının arkasına, onu göremeyecekleri yere kadar geri geri yürüdü. Marcenda kendini toplamıştı bile, yalnız yaşlar kendi kendine akıyordu hâlâ, ama dingindi ve konuştuğunda o düşmanca tını, az önce var olduysa bile kaybolmuştu. Annem öldü, ondan sonra da kolum bir daha hiç kıpırdamadı. Demin bana doktorların, kolunuzdaki felce kalbinizdeki rahatsızlığın yol açtığını düşündüklerini söylüyordunuz. Öyle diyorlar. Siz onlara inanmıyorsunuz, sizde kalp hastalığı yok. Kalbim hasta. Öyleyse anneniz ölümüyle kolunuzun hareket etmemesi arasında bir bağ bulunduğundan nasıl emin olabiliyorsunuz. Eminim, ama açıklayamam. Marcenda bir an durdu, hayatiyet namına kendinde kalanları toparladı, Ben ruhların doktoru değilim, dedi. Ben de öyle, ben de ruhların dok-

toru değilim, ben yalnızca bir pratisyenim, şimdi de Ricardo Reis'in sesinde bir parça öfke seziliyordu. Beni bağışlayın, dedi Marcenda elini gözlerine götürerek, canınızı sıkıyorum. Canımı sıktığınız filan yok, size yardım edebilmeyi çok isterim. Kimsenin elinden gelmez bu, herhalde içimi dökmeye ihtiyacım varmış, hepsi bu kadar. Söyleyin, böyle bir bağın var olduğuna gerçekten emin misiniz. Kesinlikle, ikimizin şurada olduğumuz kadar inkâr edilemez bir şey bu. Ve doktorlar öyle düşünmese bile, kolunuzun tutulup kalmasının temelinde yalnızca annenizin ölmesinin yattığını bilmek size yetmiyor. Tek neden bu. Evet, tek neden bu, bunu söylerken niyetim olayı küçümsemek değil, ne var ki başka bir neden olmadığına dair samimi inancınıza sadık kalmak için çok açık bir soru sormalıyım. Nedir o soru. Kolunuzu oynatamıyor musunuz, oynatmak istemiyor musunuz. Bu sözcükler bir solukta çıkmıştı ağızdan, sanki duyulmadılar da hissedildiler ve Marcenda gelmelerini umut ediyor olmasa yakalayamazdı onları, Salvador ise boşu boşuna kulak kabarttı, sahanlıkta ayak sesleri yankılandı, Pimenta polise götürülecek fişler var mı, diye soruyordu ve bu soru da kısık sesle sorulmuştu, malum nedenlerle cevabı da kimsecikler duymamalı. Söze dökülmemiş bir sorunun dudaklarla dişler arasında asılı kaldığı, sonunda telaffuz edildiğinde neredeyse duyulamayacak bir şekilde çıktığı olur, incecik ses evete ya da hayıra dönüşerek salonun loşluğuna karışır, tıpkı denizin şeffaflığında yitip giden bir damla kan gibi, orada olduğunu herkes bilir de kimse göremez. Marcenda herhangi bir karşılık vermeden Ricardo Reis'e bakmakla yetindi, ardından şöyle dedi, Salık vereceğiniz bir şey var mı, derdime deva olacak bir tavsiye, bir reçete, bir tedavi. Uzman olmadığımı zaten söylemiştim size ve bana kalırsa Marcenda, kalbinizden hastaysanız, kendinizden de hastasınız demektir. Bunu

ilk kez duyuyorum. Hepimizde vardır bir hastalık, asli bir hastalık diyebiliriz buna, her neysek onun ayrılmaz bir parçası ve bizi olduğumuz hale getirendir o, belki de her birimizin kendi kendinin ruh hastalığı olduğunu söylemek daha doğru olur, onun yüzünden pek bir şey değilizdir, onun sayesinde her şeyizdir, ataların dediği gibi şeytan gelip ikisinden birini seçer. Ama kolumu oynatamıyorum, eliminse varlığıyla yokluğu bir. Eliniz belki kıpırdayamıyor, belki bunu istemiyor, görüyorsunuz, bu konuşma sırasında bir arpa boyu yol kat edemedik. Bağışlayın beni. Bana hiçbir iyileşme hissetmediğinizi söylemiştiniz. Doğru. Öyleyse niye hâlâ Lizbon'a geliyorsunuz. Babam buna çok önem vermese gelmezdim, onun bu yolculuğu istemek için kendince nedenleri var. Nedenler mi. Yaşım yirmi üç, bekârım ve terbiyem bazı sözleri ağzıma almama engelse de kafamdan atamıyorum, çünkü sonuç olarak her şeyi yasaklayamazlar bana. Daha açık konuşun. Çok mu gerekli bu. Lizbon, denizdeki gemileriyle Lizbon olmasına rağmen. Bu nedir. İki dize, kimin olduğu uçmuş aklımdan. Şimdi de ben hiçbir şey anlamıyorum. Lizbon'da pek çok şey varsa da her istediğinizi bulamıyorsunuz, ama bazıları Lizbon'da arzuladıkları ya da ihtiyaç duydukları ne varsa elde edeceklerini sanıyorlar. Bu nutuğun amacı bana babamın Lizbon'da bir metresi olduğunu söyletmekse, evet, var. Babanızın Lizbon'a gelmek için kızının hastalığını bahane etmeye ihtiyacı olduğunu sanmam, hem kime hesap verecek ki, dul, dolayısıyla özgür bir adam ve hâlâ genç. Daha önce de söylediğim gibi, aldığım terbiye gereği bazı şeyleri saklamak zorundayım, ama üstü kapalı olarak söylüyorum işte, ben de babam gibiyim, konumu ve terbiyesi itibarıyla en iyisi karda yürüyüp izini belli etmemesi. Ne mutlu bana ki çocuğum yok. Neden. Çocukların bakışları insafsızdır. Ben babamı seviyorum. Si-

ze inanıyorum, ama sevgi yetmez. Resepsiyona tutsak Salvador neler kaçırdığını hayal bile edemez, birbirini uzaktan tanıyan iki insan arasında olanca doğallığıyla dökülen o ifşaatları, açılan sırları, ne var ki onları duyabilmek için kulağı kirişte tutmak yetmiyor, ayrıca bir de şuraya, üçüncü kanepeye oturup öne eğilmek, belli belirsiz kıpırdayan dudakları okumak gerekli, sobanın mırıltısı bile şu boğuk seslerden daha yüksek, günah çıkartma hücresi mi burası, Tanrı günahlarımızı affetsin.

Marcenda sol elini sağ elinin avucuna koydu, hayır, böyle olmadı, sanki sol el, beyinden gelen bir emre boyun eğerek ötekine kondu havası var bu cümlede. Bu olayın nasıl gerçekleştiğini anlayabilmek için orada olmak lazımdı, sağ el önce sol ele doğru döndü, sonra onun altına girdi, serçeparmakla yüzükparmağı bileğe değdi ve şimdi birleşmiş olarak Ricardo Reis'e yaklaşıyor, birbirlerini ona sunuyor ya da ondan yardım istiyorlar, tabii alın yazısına boyun eğmemişlerse, Sizce iyileşebilir miyim, söyleyin bana. Bilmiyorum, dört yıldır bu durumdasınız, iyileşme yok, doktorunuzun elinde bende olmayan ipuçları var, üstelik, tekrar ediyorum, konunun uzmanı değilim. Vazgeçeceğim bu işten, Lizbon'a gelmeyeceğim bir daha, babama kaderime boyun eğdiğimi, benim için daha fazla masrafa girmemesini söyleyeceğim. Şu anda babanızın Lizbon'a gelmek için iki nedeni var, birini elinden alırsanız. Belki de tek başına gelmeye cesaret eder. Şaşırtmaca taktiğinden, hastalığınızdan olmuş olur, şu anda o kendini, kızının sağlığına kavuştuğunu görmek isteyen bir baba gibi kabul ediyor, onun gözünde geri kalanı aslında yok. Öyleyse ne yapayım ben. Birbirimizi doğru dürüst tanımıyoruz, size öğüt verme hakkına sahip değilim. Bunu ben sizden istiyorum. Vazgeçmeyin, Lizbon'a gelmeye devam edin, tedaviye inanmıyorsanız da babanız için yapın bunu. Hayır, hemen hiç inanmıyorum artık te-

daviye. Elinizde kalanı koruyun, sizin şaşırtmaca taktiğiniz de inanmak olacak. Neye yarayacak peki. Umudu yaşatmaya. Hangi umudu. Umudu, daha ötesi yok, bazen bize tek kalan odur, ama umudumuz varsa her şeyimiz var demektir. Marcenda kanepeye gömülüp usulca sol elinin üzerini ovuşturdu. Sırtını pencereye dönmüştü, yüzü pek seçilmiyordu. Başka bir zaman olsa Salvador çoktan gelip Bragança Oteli'nin gururu olan büyük avizeyi yakmıştı, ama zeminini kendi hazırladığı bir sohbetin göz göre göre dışında tutulmasına ne kadar içerlediğini göstermek istiyor gibiydi, Sampaio'lardan Ricardo Reis'e, Ricardo Reis'ten Sampaio'lara söz eden oydu ve işte şu ikisi böyle teşekkür ediyorlardı ona, sohbeti bir güzel koyultup loş salonda fısır fısır konuşarak, tam içinden böyle söylenirken avize birden yandı, Ricardo Reis'ti düğmeye basan, çünkü o anda içeri biri girse bir erkekle bir kadının karanlıkta oturmasını tuhaf karşılardı, bir doktorla bir sakat bile olsalar, taksinin arka koltuğundan bile beter olurdu. Salvador kapıda belirdi, bunu yapacağı tahmin edilmeliydi, Ben de yakmaya geliyordum Doktor Bey, dedi ve gülümsedi. Ötekiler de gülümsedi, bu hareket ve davranışlar görgü kurallarının bir parçası, bir tutam riyakârlık ve bir tutam edep, kalanı acıyı gizlemek için. Salvador gittikten sonra uzun bir sessizlik oldu, ışığın altında konuşmak önceki kadar kolay değildi. Marcenda şöyle dedi, Çok özel değilse, neden bir aydır otelde yaşadığınızı sorabilir miyim. Henüz ev tutmaya karar vermedim, zaten Portekiz'de kalsam mı kalmasam mı bilemiyorum, belki sonunda Rio de Janeiro'ya giderim tekrar. Salvador'un dediğine göre on altı yıl yaşamışsınız orada, neden geri döndünüz ki. Sıla hasreti. Daha şimdiden gitmek lafı dilinize dolandığına göre, hasretinizi çabuk gidermiş olmalısınız. Tam öyle sayılmaz, Lizbon'a gelmeye karar verdiğimde çok haklı nedenlerim, görülecek son derece önem-

li hesaplarım var gibi geliyordu bana. Ya şimdi. Şimdi, cümle havada asılı kaldı, karşısındaki aynada kendini yakaladı Ricardo Reis, Şimdi, kendimi ecelin kapıyı çaldığını anlayan ve ağır ağır öleceği yere doğru ilerleyen bir fil gibi görüyorum. Brezilya'ya gider bir daha da dönmezseniz, filin gidip ölümünü beklediği yer orası olacak. İnsan göç edince, günün birinde belki öleceği ülke aynı zamanda yaşamak zorunda kaldığı yerdir, işte bütün fark bu. Bir ay sonra, ben tekrar Lizbon'a geldiğimde, siz burada olmazsınız kesin. Belki bir ev, bir muayenehane, birtakım alışkanlıklar edinmiş olurum, belki de Rio de Janeiro'ya dönmüş, tez ulaşır kulağınıza, bizim Salvador'dan alırsınız havadisleri. Umudumu kaybetmemek için geleceğim. Hâlâ kaybetmediysem, burada olacağım.

Marcenda yirmi üçünde, neler okuduğunu pek bilmiyoruz doğrusu, ama noter kızı, üstelik Coimbra'lı olduğuna göre liseyi bitirmiştir kesin ve sırf böyle dramatik bir biçimde sağlığından olduğu için bırakmıştır fakülteyi de, ya hukuk okuyordur ya edebiyat, daha ziyade edebiyat olmalı, çünkü hukuk, yani duygusuzca yasaları öğrenmek gerçekten de kadınlara göre değil, hem ailede bir avukat var zaten, kız değil de erkek olsa geleneği sürdürebilir, işi devam ettirebilirdi, ama sorun bu değil ki, itiraf edelim böyle bir ülkede, böyle bir zamanda bir genç kızın alışılagelene kıyasla derin sohbetlere dalabilmesi şaşırttı bizi, Marcenda'nın söyledikleri ne aptalca ne de iddialı, bilgiçlik taslamadı, karşısındaki erkekle rekabete girmeye kalkışmadı, belki biraz kaba kaçacak ama, olduğu gibiydi konuşurken ve aklını kullanan bir kız o, kadınların olduğu gibi erkeklerin de başına gelebilecek fiziksel kusuru kapatmak için kuşkusuz. Şimdi ayağa kalkıyor, sol eli göğüs hizasında ve gülümsüyor. Sabrınız için sağ olun. Teşekkür edecek bir şey yok, sizinle sohbet etmek bana büyük keyif verdi. Akşam ye-

meğinde otelde misiniz. Evet. O zaman az sonra tekrar görüşeceğiz. Az sonra tekrar görüşürüz. Ricardo Reis uzaklaşırken onun arkasından baktı, sandığından daha kısa boylu, ama inceydi, onu yanıltan da bu olmuştu. Lídia ilk fırsatta odama gelsin, dediğini duydu Salvador'a. Bunu Ricardo Reis'ten başka garip karşılayan yok, çünkü birtakım sevimsiz yakınlıklar vicdanını sızlatıyor, sonuç olarak bir müşterinin odasına hizmetçi çağırmasından doğal bir şey olamaz, hele de üstünü başını çıkarmak için yardıma ihtiyaç duyan biriyse. Ricardo Reis biraz daha oyalanıyor, tam *By the Sleepy Lagoon*'u[1] verirlerken lambalı radyoyu açtı, tamamen rastlantı, ancak bir romanda böyle bir tesadüften anlam çıkarır insan ve sessiz bir gölle genç bir bakire arasında olmadık paralellikler kurar, dile dökülmemiş olsa da kesin bakiredir Marcenda, hiç lafını açmadığına göre nereden belli, bu en mahrem konulardan biri, günün birinde nişanlanacak olursa nişanlısı bile ona sormaya cesaret edemez, Bakire misin, diye, çünkü bu toplumsal çevrede bugün hâlâ, Evet beyefendi, kendisi bakire, ilkesidir peşinen kabul edilen, zamanı geldiğinde görürsünüz ve bakire olmadığı meydana çıkarsa güzel bir skandal patlar. Müzik bitiyor, arkasından bir napoliten şarkı geliyor, bir serenad, *amore mio, cuore ingrato, con te, la vita insieme, per sempre.* Tam tenor bu duygu yüklü, muhteşem melodileri kuğurdarken salona iki müşteri girdi, kravatları pırlanta iğneli, düğüm iki kat çenenin altında kaybolmuş, oturup birer puro yaktılar. Mantar ya da balık konservesi işi mi konuşacaklardı neydi, Ricardo Reis çıkmamış olsa öğrenecektik bunu, Ricardo Reis öyle dalgındı ki Salvador'a selam vermeyi bile akıl edemedi, bu otelde tuhaf işler dönüyor.

1. (İng.) "Uyuyan Göl." İngiliz besteci Eric Coates'in 1930 yılında bestelediği parça.

Az sonra Doktor Sampaio otele girdi. Ricardo Reis de Marcenda da hâlâ odalarındalar. Lídia vaktini nıerdivenlerde ve koridorlarda koşturmakla geçirdi, çünkü olur olmaz şeyler için ikide bir çağırıyorlar onu, Pimenta'yla atıştılar biraz, neyse ki bu olmadık kulaklara gitmedi, Salvador hiçbir şey duymadı, yoksa, uyurgezerlikten mustarip, uygunsuz saatlerde koridorlarda gezinen insanlar derken neyi kastettiğini sorardı Pimenta'ya derhal. Doktor Sampaio gidip Ricardo Reis'in kapısını çaldığında saat sekizdi, Hayır, içeri girmeyecek, çok teşekkürler, yalnızca onu yemeğe davet etmeye gelmişti, evet, üçü, çünkü Marcenda ona sohbet ettiklerini söylemiş, Size ne kadar teşekkür etsem azdır Doktor Bey, Ricardo Reis bir dakika oturmak için ısrar etti, Ben ne yaptım ki, sadece söylediklerini dinledim, derdini çok iyi bilmediğiniz bir insana ne öğütlenebilirse onu öğütledim, tedaviye devam edin, cesaretinizi kaybetmeyin. Ben de hep diyorum ona, ama artık eskisi kadar dinlemiyor beni, çocuklar nasıldır bilirsiniz, evet baba, hayır baba, ne var ki Lizbon yolunda ayakları geri gidiyor, ama gelmeli ki doktor hastalığının seyrini izleyebilsin, tedavisi zaten Coimbra'da yapılıyor. Coimbra'da da uzmanlar vardır mutlaka. Pek az ve arkadan konuşmak gibi olmasın ama olanları da pek gözüm tutmuyor, biz de kalkıp Lizbon'a geliyoruz işte, Marcenda'ya bakan doktor gayet işinin ehli, tecrübe sahibi biri. Başında durmadığınız zamanlar işiniz de aksıyor olmalı. Evet, elbette, bazen zararı da dokunuyor, ama çocuğu için zamanının birazını feda edemeyen baba neye yarar. Sohbet bu kadarla kalmayarak aynı havada devam etti, karşılıklı birkaç cümle daha sarf ettiler, aynı sözleri geveleyip durdular, bir kabuklarına çekilip bir açıldılar, bütün sohbetlerde böyle olur zaten, bildiğimiz nedenlerden dolayı bu seferkinde iyice belirgindi bu durum, sonunda Doktor Sampaio

kalkmanın uygun olacağına karar verdi, O zaman saat dokuzda gelip kapınızı tıklatırız. Hayır beyefendi, ben gelirim, siz rahatsız olmayın. Kararlaştırılan saatte Ricardo Reis iki yüz beşin kapısını çaldı, bu da görgü kurallarının gerektirdiği bir incelikti, çünkü önce Marcenda'yı çağırması büyük terbiyesizlik olurdu.

Yemek salonuna girdiklerinde istisnasız herkes gülümseyerek, hafifçe başını sallayarak selamladı onları. Salvador uğradığı hakaretleri unuttuğundan ya da sırf diplomatlığından çift kanatlı camlı kapıları açtı, Ricardo Reis'le Marcenda önden girdi, doğrusu da bu zaten, çünkü Ricardo Reis konuk. Buradan lambalı radyonun sesi duyulmuyor, oysa tam o anda Lohengrin'in düğün marşı çalınsa ne müthiş bir tesadüf olurdu, ya da Mendelssohn'unki, hatta Lucia di Lamermoor'unki, bu sonuncusu kuşkusuz ötekiler kadar ünlü değil, çünkü bir felaketin hemen öncesinde çalınıyor. Doğal olarak Doktor Sampaio'nun masasına geçtiler ve servise Felipe bakıyor, ama Ramón da haklarından vazgeçmiş değil, Felipe'yle birlikte servis yapacak o da, Felipe hem iş arkadaşı hem memleketlisi, çünkü ikisi de Villagarcia de Arosa'da doğdular, insanın yazgısının onulmaz adımları işte, kimi Galiçya'dan kalkıp Lizbon'a gelmiş, şuradaki Porto doğumlu adamsa bir süre başkentte yaşamış, sonra Brezilya'ya göçüp geri dönmüş, şunlarsa üç yıldır Coimbra'yla Lizbon arasında mekik dokuyor, hepsi derdine deva, sabır, para, barış, sağlık ya da keyif peşinde, her birinin içindeki kurt başka, işte bu yüzden zor herkesi birden memnun etmek. Yemek sakin geçiyor. Marcenda babasının sağında oturuyor, Ricardo Reis ise Marcenda'nın sağında, kızın genellikle tabağın yanına koyduğu sol eli bu kez saklanmıyor, tam tersine kendini teşhir ediyor sanki, kalkıp bana bu ifade doğru değil demeyesiniz, yoksa sokaktaki adamın nasıl konuştuğuna hiç kulak vermemiş-

siniz demektir, bu elin Ricardo Reis'inkine dokunmuş olduğu unutulmamalı, sol el gurur duymasın da ne yapsın, bizimkilerden daha keskin gözler pırıl pırıl parladığını bile görürdü onun, ama körlerde gerçekten hayat yok. Marcenda'nın sakatlığının adı bile geçmiyor, yaralara yeterince tuz basıldı zaten, Doktor Sampaio Lusitania'nın Atina'sının güzelliklerini övüp duruyor, Doğma büyüme Coimbra'lıyım, orada okudum, orada çalışıyorum, o şehrin bir eşi daha yoktur. Sözleri o yöne sevk etse de bu masada Coimbra'nın, Porto'nun, Villagarcia de Arosa'nın değerlerini yarıştırmak söz konusu bile olamaz, hem zaten Ricardo Reis'in umurunda bile değil şurada ya da burada doğmuş olmak, Felipe ile Ramón doktor beylerin sohbetine karışmaya cesaret edemez, üstelik her birimizin iki mekânı vardır, biri doğduğumuz öteki oturduğumuz mekân, işte bu yüzden sık sık duyarız şu lafı, Yerinizi bilin ve burada kastedilen kesinlikle doğduğumuz yer değildir, bunu belirtmeye bile gerek yok. Doktor Sampaio, Ricardo Reis'in Brezilya'ya politik nedenlerden göçtüğünü biliyordu, öte yandan bunu nasıl öğrendiği de pek açık değildi doğrusu, konu hakkında bilgisi olmayan Salvador bahsetmiş olamazdı bundan, Ricardo Reis ise açıkça hiçbir şey söylememişti, ama bazı şeyleri tahmin eder insan, bir sessizlik, bir bakış, yalanlara, vasiyetlere ve itiraflara alışkın bir nöterin son derece keskin kulaklarının doğruyu buluvermesine yeter, ya da Brezilya'ya bin dokuz yüz on dokuzda, tam Kuzey'de monarşinin yeniden kurulduğu yıl gittim, derken kullanılan ses tonu, kaçınılmaz olarak laf döndü dolaştı politikaya geldi. Ricardo Reis, kendini başka bir sohbet konusu ortaya atabilecek gibi hissetmediğinden nabız yoklayarak, kaçamaklara başvurarak, ortalıkta gizli tuzaklar ve mayınlar olup olmadığını kontrol ederek sonunda teslim oldu ve tatlı gelmeden önce demokrasiye

inanmadığını, sosyalizmden ölesiye nefret ettiğini açıkladı, Siz de bizdensiniz, dedi Doktor Sampaio gülerek, Marcenda'ya gelince, konuşulanlar zerre kadar ilgisini çekmemiş gibiydi, ortada belli bir neden yokken sol elini dizine koydu ve elindeki o göz kamaştırıcı parlaklık vardıysa da derhal yok oldu. Sevgili Doktor Reis, Avrupa'nın şu küçücük köşesinde yaşayan bizler gücümüzü, hükümetin ve ülkenin başında bileği sağlam, üstün bir adamın bulunmasından alıyoruz ve Doktor Sampaio şöyle devam etti, Sizin bıraktığınız Portekiz karşınızda bulacağınız Portekiz'le kıyaslanamaz bile, geleli az zaman oldu, biliyorum, ama dolaşırken alıcı gözle baktıysanız bir gelişme yaşandığını, ulusal zenginliğin arttığını, disiplinin, tutarlı, yurtsever doktrinin hâkim olduğunu fark etmemiş olamazsınız, öbür uluslar Lusitania'mızın soyluluğuna, köklü tarihine ve kurduğu imparatorluğa büyük saygı duyuyorlar. Henüz pek bir şey görmedim, diye karşılık veriyor Ricardo Reis, ama gazetelerden alıyorum bütün haberleri. Ah, tabii gazeteleri okumak lazım, ama bu yetmez, gidip kendi gözlerinizle görmelisiniz yolları, limanları, okulları. Kamu çalışmalarını, disiplini takdir etmelisiniz Sevgili Doktor, sokaklardaki ve ruhlardaki huzuru, koca bir ulus büyük bir devlet adamının değneğinin idaresinde işe sarıldı, kadife eldivenin içinde gerçek bir demir yumruk, bize de tam böylesi lazımdı. Benzetme muhteşem. Ne yazık ki benden çıkmadı, belleğime kazınmış, bir resim yüz söyleve bedeldir derler, ki kesinlikle doğrudur, iki-üç yıl önce *Sempre Fixe*'nin baş sayfasında ya da belki de *Ridiculos*'ta görmüştüm, kadife eldiven giydirilmiş demirden bir el ve resim o kadar iyi çizilmişti ki insan yakından bakınca kadifeyi de demir kadar net görebiliyordu. Bir mizah gazetesi. Gerçeklik, Sevgili Doktor, ifadesini bulacağı yeri seçmez. Yoksa yer mi, gerçekliği seçiyor aslında. Doktor Sampaio'nun alnı

hafifçe kırıştı, bu itiraz onu belli belirsiz rahatsız etmişti, ama fazla derin bir düşünceye yordu bunu, ya da belki de Colares şarabıyla peynir eşliğinde anlaşılmayacak kadar ince bir uzlaşma barındırdığını düşündü. Marcenda dalgın bakışlarla ekmek kabuğunu küçük küçük dişliyor, ne tatlı istiyorum ne kahve, demek için sesini yükseltiyor, sonra bir cümleye başlıyor, bitirebilse belki sohbet *Tá Mar*'a dönecek, ama babası sözüne devam ederek bir öneride bulunuyor, Edebiyat tarihinde yer edecek, önemli bir eser sayılmaz, ama kolay okunan, pek çok insanın gözünü açabilecek, yararlı bir kitap olduğuna kuşku yok. Hangi kitap bahsettiğiniz. Adı *Conspiração*,[1] Tomé Vieira diye yurtsever, milliyetçi bir gazeteci tarafından yazılmış, daha önce duymuş muydunuz bilmem. Hayır, bu adı hiç duymadım, çok uzaklardaydım ben. Kitap çıkalı birkaç gün oldu, okuyun onu, okuyun, sonra hakkında tekrar konuşalım. Mademki salık veren sizsiniz, kesinlikle okuyacağım. Ricardo Reis antisosyalist, antidemokrat, üstelik antibolşevik olduğunu söylediğine pişman oldu bile, kaba hatlarıyla da ayrıntıya inildiğinde de bütün bu saydıklarını olmadığından değil, ama bu abartılı milliyetçilikten sıkıldı, belki de Marcenda'yla iki çift lafın belini kıramadığına da sıkıldı biraz, bu sık sık olur, insan çoğunlukla yapmadığı şeylerden yorulur, onları yapınca dinlenir.

Yemek sona ermek üzereydi, Ricardo Reis ayağa kalkan Marcenda'nın sandalyesini geriye çekti, babasıyla birlikte önüne geçmesini bekledi, dışarı çıkınca üçü de salona gidip gitmemekte kararsız kaldılar, bir an bir tereddüt sardı ortalığı, sonra Marcenda başının ağrıdığını, odasına çıkacağını söyledi, Herhalde görüşemeyiz yarın, biz erken gidiyoruz, dedi, babası da aynı şeyi tekrar etti,

1. (Port.) "Komplo."

Ricardo Reis onlara iyi yolculuklar diledi, Önümüzdeki ay geldiğinizde ben belki hâlâ burada olurum. Olmazsanız yeni adresinizi bırakınız, öneri Doktor Sampaio'dan geldi. Artık birbirlerine söyleyecek hiçbir şeyleri kalmadı, Marcenda odasına gidiyor, başı ağrıyor ya da öyle görünmeye çalışıyor, Ricardo Reis ne yapacağını bilmiyor, Doktor Sampaio ise bu gece gene dışarı çıkacak.

Ricardo Reis de çıktı dışarı. Otelin yakınlarında gezindi, sinemaların önünden geçip programlara baktı, bir satranç partisi seyretti, beyazlar kazandı, kafeden çıktığında yağmur yağıyordu. Otele taksiyle döndü. Odasına girdiğinde yatağın açılmamış olduğunu, ikinci yastığın dolaptaki yerinde durduğunu fark ederek mırıldandı, Ruhumun kapısında bir anlığına duran önemsiz, küçük bir acı yalnızca ve nedensizce gülümseyip yüzüme bakarak uzaklaşıyor.

İnsan dediğin olanakları ölçüsünde her şeyden biraz okumalı; hayatın kısalığı ve dünyanın lafı nasıl uzattığı göz önüne alındığında, kimseden daha fazlası istenmez. Okunması şart olan, kaba tabirle, sanki ötekiler öyle değilmiş gibi eğitici denilen kitaplarla işe başlanmalı, liste kişinin besleneceği bilgi kaynağına ve kaynağın akışını denetleyecek yetkili kişiye göre gelişecektir. Cizvitlerin öğrencisi olan Ricardo Reis'in durumunu hayal etmek kolay, eski öğretmenlerin şimdikilerle bir olmamasına rağmen.

Daha sonra gençlik aşkları, başucu kitapları, gelip geçici tutkular, intihar etmek ya da intiharı akıldan atmak için Werther'ler ve son olarak da yetişkinlik çağına özgü ciddi okumalar gelecektir, hayatımızın belli bir aşamasında hepimiz, ilk baştaki eğilimlerimiz hiçbir zaman tam olarak silinmese de üç aşağı beş yukarı aynı şeyleri okuruz, zaten bütün canlılarla ortak bir avantaja sahibiz, başkalarının vakitsiz ölüp yetişemediklerini okuyabilme avantajına.

Rastgele bir örnek olarak, şu zavallı Alberto Caeiro'ya göz atalım, kendisi bin dokuz yüz on beşte öldüğü için *o Nome de Guerra*'yı okuyacak zaman bulamadı, Tanrı bilir bu yüzden neler kaçırdığını, Almada Negrei-

ros[1] öyküsünü yayımladığında bu dünyadan göçmüş olacak olan Fernando Pessoa'yla Ricardo Reis için de bir şeyler eksik kalacak. Az zorlasak, Mösyö de la Palice'in[2] eğlenceli serüveni de tekrar yaşanacak, ölümünden on beş dakika önce henüz hayattaydı kendisi, en azından işgüzar mizahçılar böyle yorumluyor, ancak zahmet edip de, ölümümüzü izleyen on beş dakikada, artık hayatta olmamanın verdiği hüzne kafa yormadılar hiç. Neyse, biz konuya dönelim. Bizim adam her şeyi okuyacaktır işte, "Komplo" da dahil ve yaşamaya alışkın olduğu yüce doruklardan biraz iniverse incileri dökülmez, basmakalıp düşünceler nasıl üretiliyor ve mantığı nasıl besliyor görse, çünkü insanlar genellikle Cicero ya da Spinoza'dan değil, mantıktan beslenir, üstelik Coimbra bu yapıtı hararetle salık vermedi mi, "Komplo"yu okuyun dostum, muhteşem bir öğreti bulacaksınız, verilen mesajın niteliği kitabın üslubundaki ve kurgusundaki zayıflıkları unutturuyor ve Coimbra ne söylediğini bilir, bilge bir şehirdir Coimbra, mürekkep yalamışı boldur. Ricardo Reis, hemen ertesi gün koşup şu ufak kitabı satın aldı ve odasına getirdiği gibi etrafı kollayarak paketini açtı, gizlilik sandığımız gibi bir şey olmayabilir, bazen saklı zevklerimiz karşısında duyduğumuz utançtır altı üstü, burun karıştırmak ya da kaşınınca dökülen kepekler gibi ve kitabın kapağı da, sırtında yağmurluğuyla bir hapishanenin yanından yokuş aşağı inen kadın resmiyle saklanmayı hak

1. José Sobral de Almada Negreiros, Portekizli ressam ve yazar (1893-1970), *Orpheu* dergisinin en genç çizeri. *o Nome de Guerra* (1938) adlı yapıtında, fütüristleri ve sürrealistleri etkileyen, ustaca kullanılmış hayal gücüyle birleşen saf bir doğallık görülür.

2. Asıl adı Jacques II de Chabannes'dır. Savaşçılığıyla öne çıkmış Fransız mareşal, İtalya savaşları sırasında, Pavia önünde öldürülmüştür. Arkasından 52 kıtalık, eğlenceli bir şarkı söylenmiştir; "Mösyö de la Palice öldü, Pavia kapılarında, ölmeden on beş dakika önce, hayattaydı hâlâ."

ediyor aslında, zira basbayağı bir hapishane var orada, pencerelerinde parmaklıkları ve nöbetçi kulübesiyle, sırf komplocular kendilerini neyin beklediğini görsünler diye konulmuşlar. Ricardo Reis odasında koltuğa rahatça yayılmış, sokağı ve dünyayı bir yağmur almış, gökyüzü sayısız oluktan bitip tükenmezcesine akan, havada asılı bir deniz gibi. Dört bir yanda su baskınlarından, tahribattan, kıtlıktan başka bir şeyden söz edilmezken, bu küçük kitap tutmuş bir kadının mertçe mücadelesini anlatıyor, kendileri, tehlikeli düşüncelere kapılarak yoldan çıkmış bir âdemoğlunu milliyetçilik ruhuna ve mantığa geri çevirmeye uğraşmaktalar, nokta. Bu rol kadınlar için biçilmiş kaftan, kuşkusuz ters yöndeki ve çok daha yaygın olan eğilimlerini dengelemek için, erkeklerin Âdem'den bu yana hiç kirlenmemiş olan ruhlarını altüst edip yanlış yola çekmeye yönelik olanları. Ricardo Reis kitaptan yedi bölüm okudu bile, adları: "Seçimin Arifesinde", "Kansız Bir Devrim", "Aşk Efsanesi", "Kutsal Ece Yortusu", "Okulda Grev", "Komplo" ve "Senatörün Kızı". Biraz ayrıntılı bir özet geçecek olursak kitapta genç bir öğrenci vardır, bir köylü çocuğu, kötü arkadaşlarına uymuş, Aljube'de yakalanıp hapse atılmış. Yukarıda adı geçen senatörün kızı, sadece ve sadece vatan aşkı ve fedakârlık adına dünyayı birbirine katıp onu oradan çıkarır, sonuç olarak bu pek de zor olmaz, çünkü kız yüksek mevkilerde büyük saygı görmektedir, ona hayat veren kişi şaşıp kalır bu işe, demokrat parti senatörüyken, bugün alaylara maruz kalan bir komplocu olmuştur baba, bir kızın yetişmesi hep sürprizlerle doludur. Genç kız kendi çapında bir Jeanne d'Arc gibi şunları söylüyor, İki gün önce babamı tutukluyorlardı az kalsın, babamın sorumluluklarından kaçmayacağına dair şeref sözü verdim, ayrıca babamın bundan böyle hiçbir komploya bulaşmayacağına kefil oldum, Hey gidi evlat sevgisi, kısacık konuşmada

üç kez geçiyor babam kelimesi, duygusal bağların bizi sürüklemeyeceği sefihlik mi var ve sevgi dolu çocuk sözlerine devam ediyor, Yarınki toplantıya gidebilirsiniz, sizi temin ederim başınıza bir şey gelmeyecek, biliyorum, polis de biliyor komplocuların gene toplanacağını, ama buna zerre kadar aldırmıyor. Ne de mert ve iyi niyetli şu Portekiz polisi, hiçbir konuda kaygı duymuyor, doğru, böyle davranmakta haklı, yaprak kıpırdasa haberi oluyor zaten, düşman cephesinde bir casusu var, o da, kimin aklına gelirdi ki, daha dün düzen karşıtı olan senatörün kızı, işte aile gelenekleri böyle yok oluyor, ne var ki yazara kalırsa her şey sonunda yoluna girecek, hem zaten özünde ne söylüyor, Ülkenin durumu yabancı basında coşkulu yorumlara konu olmaktadır, ekonomi politikamız başkalarına örnek gösterilmektedir, icraatlarımız hakkında söylenen her söz ayrıcalıklı bir konumda bulunduğumuzu göstermektedir, ülke çapında binlerce işçi yol yapımında çalışmakta, gazeteler her gün krizi alt etmek için hükümetin verdiği direktifleri yayımlanmakta, dünyada olup bitenler yüzünden biz de etkilenmekteyiz krizden, başka ülkelerle karşılaştırıldığında ulusumuzun ekonomik seviyesi büyük umutlar vaat etmekte, Portekiz'in ve onu yöneten devlet adamlarının adları dört bir yanda anılmakta, yarattığımız politik öğreti başka ülkelerde araştırma konusu haline geldi, bize sevecenlik ve hayranlık beslemekte dünya âlem, uluslararası isim yapmış büyük gazeteler başarımızın sırrını çözecek ipuçlarını toplasınlar diye ayağımıza uzmanlar yollamakta, gösterişi sevmeyen hükümetin başı kendi kapalı dünyasından koparıldı, dünyanın dört bir yanında röportaj sütunlarından inmiyor, artık bütün gözler onun üstünde, öğretileri Tanrı kelamına dönüştü, Bütün söylenebileceklerin soluk bir yansıması olan bu durum karşısında Carlos, sen de kabul etmelisin ki grevlere filan burnunu sokman so-

rumsuzluk ve çılgınlıktı, seni oralardan çıkarana kadar neler çekeceğimi düşündün mü hiç. Haklısın Marilia, hem de yerden göğe kadar, ama biliyorsun, polis üzerime herhangi bir suç yıkmış değil, tek bildikleri kızıl bayrağı benim taşıdığım, zaten onun da bayrakla uzaktan yakından ilgisi yoktu, yirmi beş *tostão*'luk bir bez parçasıydı altı üstü, Çoluk çocuk işi, diyor hep bir ağızdan hapishanedekiler ya da daha doğrusu, hapishane ağzıyla konuşacak olursak, konuşmanın geçtiği görüş yerinde bulunanlar. Tesadüfe bakınız ki Coimbra kazasında bulunan bir köyde, bir başka köylü, Carlos'un hikâyenin sonunda evleneceği ufak tefek, cesur kızın babası, yanında çalışanları çevresine toplamış, onlara dünyada komünistlikten daha kötü bir şey olmadığını anlatıyor, çünkü ne patron isterlermiş ne işçi, ne yasa, ne din, ne vaftiz edilmek varmış onlarda ne de evlenme, aşk da yokmuş zahir, kadınlar her isteyenin göz koyabileceği değersiz birer nesneymiş, çocuklar ana babalarına hesap verrnek zorunda değilmiş, herkes ayrı telden çalarmış. Son dört bölümle son deyiş, Valkyrie'lere benzeyen, tatlı Marília'nın, öğrenciyi hapishaneden ve politik cüzamdan kurtarmasına, komploculuğa tövbe eden babasını adam etmesine, bir de şunları söylemesine yetiyor, korporatizm sayesinde sorunlar yalansız, kinsiz, isyansız çözülebilirmiş, sınıf savaşları bitmişmiş, yerine eşdeğer unsurlar olan sermayeyle emeğin işbirliği gelmişmiş ve Marília sözlerini, Ulus çok çocuklu bir eve benzer biraz, diye bağlıyor, baba herkesin iyi bir eğitim almasını sağlamak zorundadır, çünkü çocuklar gerektiği gibi yetiştirilmezse ana babalarına saygıları kalmaz, o zaman da yuva dağılır. Bu söz götürmez ilkeler adına, Carlos'la nişanlısının toprak sahibi aileleri, ufak tefek birkaç anlaşmazlığı hizaya soktuktan sonra işçilerin arasındaki uyuşmazlıkların giderilmesine yardım edecekler, bunlar kâh ona kâh buna hizmet ederek karınlarını

doyuran insanlar, Tanrı bizi boşuna kovmuş cennetinden, daha arası soğumadan yeniden fethediverdik onu. Ricardo Reis bir solukta okuyup kapadı kitabı, en iyi dersler kısa, veciz, şiddetli olmalı. Amma aptalcaymış, diyor yanında olmayan Doktor Sampaio'dan intikam almak için, birkaç saniye bütün dünyadan, bir türlü dinmeyen yağmurdan, otelden, yere fırlatılmış kitaptan, noterden, Marcenda'dan nefret ediyor, sonra nedenini pek de bilemeden Marcenda'yı bu genel mahkûmiyetin dışında tutuyor, belki bir şeyleri kurtarma zevkini tatmak için, tıpkı harabelerle dolu bir yerde küçük bir ağaç parçasını, bir taşı yerden almamız gibi, biçimlerine vurulmuşuzdur, atmaya içimiz elvermez, durup dururken, sırf sebepsiz ya da hedefsiz bulanık bir sorumluluk duygusunun etkisiyle onları cebimize koyarız.

Kısacası bizim burada işler gayet tıkırında ve bu cümle, sözünü ettiğimiz harika gelişmeler kadar değerli. Kardeşlerimizin memleketinde ise kötü gidiyor hayat, aile parçalanmış, seçimleri ister Gil-Robles kazansın ister Largo Caballero, Falanj kızıl diktatörlüğe sokak sokak kafa tutacağını bildirdi bile. Barış vahamızın ortasından şaşkın şaşkın, bitip tükenmek bilmeyen kavgaları, Marília'nın verdiği derse göre, sonu hiçbir zaman iyiye varmamış politik savaşlara batmış kaotik ve öfkeli Avrupa'yı seyrediyoruz, Fransa'da Sarraut cumhuriyetçi bir koalisyon hükümeti kurdu kısa süre önce, kurmasıyla da sağcıların tepesine binmesi bir oldu, kendi argümanlarıyla bastırdılar, onu sonsuz bir eleştiri, suçlama ve küfür yağmuruna tuttular, Batı kültürüne ışık tutmuş, örnek olmuş uygar bir ülkenin dilinden çok, isyancı takımınınkine benzeyen kaba saba bir dille. Neyse ki bu kıtada hâlâ birtakım sesler var, üstelik birlik olmaya çağıran, yüreğe su serpen sözler dile getiren güçlü sesler, kastettiğimiz Hitler ve Kahverengi Gömlekliler'e verdiği beyanat, Al-

manya'nın tek isteği barış içinde çalışmaktır, güvensizliğin ve kuşkuculuğun kökünü kazımak için bir adım ileri giderek şöyle kestirip attı Hitler, Bütün dünya Almanya'nın barış yanlısı olduğunu ve barışa gelmiş geçmiş bütün milletlerden daha tutkun olduğunu bilmektedir. İki yüz elli bin Alman askeri Rhineland'ı işgale hazır ve birkaç gün önce Alman ordusu Çekoslovakya'ya girdi, kabul ediyoruz, ama sonuçta Iuno zaman zaman bulut şeklini alsa da bütün bulutlar Iuno değil ya, halkların ömrü böyle geçer işte, havlayan köpek genelde ısırmaz, göreceksiniz, Tanrı'nın yardımıyla bütün bunlar muhteşem bir sonla noktalanacak. Öte yandan Lloyd George, Almanya ve İtalya'ya kıyasla Portekiz'in fazla sömürgesi olduğunu söylerse, külahları değişiriz işte. Daha geçen gün kralları V. George için yas tuttuk, erkekler siyah kravat ve kol şeritleri, kadınlarsa yas tülleri taktılar, şimdi de kalkmış yok fazla sömürgemiz varmış yok bilmem ne diye itiraz ediyorlar, oysa sömürgemiz az bile, pembe haritayı[1] hatırlayınız, adalet diye bir şey olsa Angola'dan doğu kıyısına kadar kimse bizi tutamaz, her şey, yollar, topraklar, bayrak Portekiz'e ait olurdu şimdi. Üstelik bizi oyuna getiren de bizzat İngilizler, soluk suratlı, kalleş memleket, onun ciğerini biliriz biz, bunlar ahlaksız insanlar, dünya yüzünde onlara diş bilemeyen ulus mu var. Fernando Pessoa gelince Ricardo Reis şu büyüleyici konuyu açmayı ihmal etmemeli, sömürge sahibi olmak yararlı mıdır değil midir, Lloyd George'un gözüyle değil tabii, onun tek derdi başkalarının onca zorlukla fethettiği yerleri ayaklarına serip Almanya'yı yatıştırmak, onun,

1. XIX. yüzyıl Portekiz sömürgeci anlayışının bir ürünü; pembe harita, Angola'yı batı-doğu doğrultusunda Mozambik'e bağlayacak geniş bir sömürge alanının yaratılmasını amaçlıyordu. İngilizlerin mefaatlerine ters düşen bu girişimin sonucunda 1890'da İngiltere Portekiz'e bir ültimatom verdi.

Pessoa'nın görüşüne göre, kaderimizde yazılı olan Beşinci İmparatorluk'un[1] yükselişi açısından nedir durum, bir de şu çelişkinin yarattığı sorun var, Portekiz'in emperyalist amaçlarına ulaşmak için sömürgelerine hiç ihtiyacı yok, ama onlar olmazsa hem başkalarının hem kendi gözünde, hem maddi hem manevi olarak küçülmüş oluyor. Öte yandan, Lloyd George'un önerdiği gibi sömürgelerimizi Almanya'yla İtalya'ya verirsek bizim Beşinci İmparatorluk ne olacak, soyulup soğana çevrildikten, sömürüldükten, bir Çile Çeken İsa, haydi bağlayın diye ellerini uzatan acılı bir ulus olup çıktıktan sonra. Bizi imparator olarak kabul eden tek bir insan kalmayacak, gerçek hapishane mahpus olmayı kabul etmek, kişiyi her şeye rağmen hayatta tutan merhameti bekleyerek el uzatmaktır. Bende ilke diye bir şey olmadığını gayet iyi bilirsiniz, diye cevap verecek belki Fernando Pessoa her zamanki gibi, bugün bir davayı savunurum yarın bir başkasını, bugün savunduğuma inanmam, yarın başka bir şeyi savunurken ona da inanmayacağım ve kuşkusuz kendini haklı çıkarmak için şunu ekleyecek, Benim için artık ne bugün var ne yarın, hâlâ bir şeye inanmamı ya da başkalarının inanabilmesini umut etmemi nasıl beklersiniz, inanıyorlarsa da tek merak ettiğim inançlarının neye dayandığını bilip bilmedikleri, Beşinci İmparatorluk benim için kapalı, bulanık bir şeyken siz ona nasıl kesin bir gerçeklik gözüyle bakabiliyorsunuz ki, sonuç olarak lafıma hemen inandınız, oysa ben kılık değiştirmiş kuşkuyum yalnızca, sussam ve gözlemekle yetinsem daha iyi olur. Benim oldum olası yaptığım gibi, diye karşılık verecek Ricardo Reis ve Fernando Pessoa da şöyle

1. Portekizli Cizvit ve diplomat António Vieira'nın yarattığı bir kavram, bir mit olan ve Pessoa'nın *Mensagem*'indeki şiirlerinde konu edindiği Beşinci İmparatorluk'un idaresi, efsanevi kişilik Kral Sebastião ile papada olacaktı.

söyleyecek, Ancak öldüğümüz zaman gözlem yapabiliriz, gerçi bu da kesin değil ya, ben öldüm ve ortalıkta gezinip duruyor, köşe başlarına dikilip bekliyorum, insanlar beni görebilse gelip geçeni seyrettiğimi düşünürler yalnızca, onlara dokunsam farkına bile varmazlar, biri yolda düşse kaldıramam, ama gene de yalnızca bir gözlemci olduğum duygusu yok içimde, ya da gerçekten böyleyse içimde gözetleyenin kim olduğunu bilmiyorum, bütün eylemlerim, bütün sözlerim yaşamaya, sırtımı yasladığım duvarın ötesine geçip ilerlemeye devam ediyor, bırakıp gidemediğim o yerde arkalarından bakıyorum, eylemleri ve sözleri görüyorum, yanlış bile olsalar onları ne düzeltebilirim ne anlatabilirim, ne de beni olduğum gibi ortaya koyacak tek bir eylemle, tek bir kelimeyle özetleyebilirim hepsini, yapacak olsam da bir kuşkunun yerine bir inkâr, alacakaranlığın yerine zifirî karanlık, bir evetin yerine bir hayır koyardım, ki anlamları aynıdır ve telaffuz edilen sözcükler, yapılan eylemler, kuşkusuz en kötüsü bunlar değil, en kötüsü, en umarsızı, yapılmamış hareket, söylenmemiş sözdür, bunlar yapılmışa, söylenmişe bir yön verebilirdi. Ölmüş biri kendi kendini böyle sorguluyorsa ölünce bile rahatlık yok demektir. Dünya yüzünde rahat yok, ne ölülere ne dirilere. Öyleyse aralarındaki fark ne. Tek bir fark var, dirilerin hâlâ sözü söylemek, hareketi yapmak için vakti vardır, ama günleri sayılıdır. Hangi söz, hangi hareket. Bilmiyorum, sözü söylemediğimizden, hareketi yapmadığımızdan ölürüz, bundan ölür insan hastalıktan değil ve işte bu yüzden ölülere öldüklerini kabul etmek bu kadar zor gelir. Çok kitap okuyorsunuz, Sevgili Pessoa. Sevgili Ricardo, artık okumuyorum. Bu son derece muğlak sohbeti, sanki olmuş gibi aktardık, makul hale getirmenin tek yolu buydu.

Lídia'nın kıskançlıktan kaynaklanan huysuzluğu faz-

la sürmezdi, sonuç olarak Ricardo Reis altı üstü Marcenda'yla bütün kapıları açık odalarda iki çift laf etmişti, tabii alçak sesle, ama o kadar da değil, ikisi önce Lídia'ya açıkça hiçbir şeye ihtiyaçları olmadığını söylemiş, sonra fincanları alıp çekilmesini sessizce beklemişlerdi ve bu kadarı Lídia'nın ellerini tir tir titretmeye yetmişti. Tam dört gece boyunca yastığına sarılıp ağlayarak uykuya daldı, canını yakan haksızlığa uğramak değildi, hangi sıfatla, ne hakla kıskanacaktı ki, o ki ömründe üçüncü kez müşterinin biriyle macera yaşayan basit bir oda hizmetçisi, olur böyle şeyler, hemen unutursun olur biter, hayır, ona acı veren Doktor Bey'in artık kahvaltısını odasında yapmaması, sanki onu cezalandırmak istercesine, hey tanrılar neyin cezası, hiçbir suçum yok ki. Beşinci gün Ricardo Reis sabahleyin aşağı inmeyince, Lídia, dedi Salvador, iki yüz bire sütlü kahve götür ve zavallıcık içeri girdiğinde hafifçe titriyor, bir türlü kendini tutamıyordu, Ricardo Reis ona ciddi gözlerle baktı, kolunu yakalayıp sordu, Kızgın mısın, Lídia karşılık verdi, Hayır Doktor Bey. Ama gelmedin. Kadıncağız ne diyeceğini bilemeden omuz silkmekle yetindi. Bunun üzerine Ricardo Reis onu kendine çekti, daha o gece tekrar odaya damladı Lídia, ikisi de o gelip geçici soğumanın nedenlerini ağzına almadı, bir bu eksikti zaten, Lídia'nın kalkıp, Kıskandım, demesi, Ricardo Reis'in kendini alçaltıp, Daha neler küçüğüm, diye cevap vermesi, eşit insanlar gibi sohbet edemezlerdi, zaten ne demişler, dünya şu haliyle elde edilmesi en zor şeydir.

Uluslar Pierre'i, Hans'ı, Jack'i, Manolo'yı ya da Giuseppe'yi ilgilendirmeyen çıkarları savunmak için savaşır, kolaylık olsun diye rastgele saydığımız erkek adları bunlar, ama bu insanlar ve daha pek çokları olanca saflıklarıyla söz konusu çıkarları kendilerinin sanır, işte bu yüzden hesap görme vakti geldiğinde en büyük bedeli onlar

ödeyecek, genel bir kuraldır, başkaları için kendini ateşe atacak birileri hep çıkar ve insanlar kişisel duyguları ya da duygularının uyanışının basit bir göstergesi sandıkları şeyler için savaşır, şu anda bizim meşhur oda hizmetçisi Lídia'yla Ricardo Reis'in durumu budur, herkes doktor diye bilir Ricardo Reis'i, belki yeniden kolları sıvayıp, kılı kırk yararak yazdıklarını yayımlarsa üç-beş kişinin gözünde de şair olacaktır günün birinde ve daha pek çok şey uğruna savaş verilir, özündeyse hepsi birdir, iktidar, saygınlık, nefret, arzu, kıskançlık, basit bir kırgınlık, saygısızca girilen, etrafı çevrili özel alanlar, yarışma ya da rekabet, basit *conto-do-vigário*'lar,[1] tıpkı Mouraria'da yaşanan gibi. Haber Ricardo Reis'in gözünden kaçmış, ama Salvador büyük bir neşe ve heyecanla şu anda onu Ricardo Reis'e okumakta, dirseklerini tezgâha dayamış, özenle açılmış gazetenin üzerine yarı uzanmış olarak, Tam bir katliam Doktor Bey, bunlar şeytan, bu insanlar için hayatın üç kuruşluk değeri yok, en ufak bir yanlışta acımasızca bıçaklarlar birbirlerini, polis bile korkar onlardan, ancak her şey olup bittikten sonra gidip parçaları toplar. Dinleyin hele, asıl adı José Reis olan, ama José Rola diye bilinen biri, daha çok Mouraria adıyla tanınan António Mesquita'nın kafasına beş kurşun sıkmış, adam ölmüş tabii, yok, kadın meselesi değilmiş, gazete *conto-do-vigário*'dan bahsediyor, ikisinden biri ötekine kazık atmış, olur böyle şeyler. Beş el ateş etmiş ha, diye tekrarladı Ricardo Reis anlatılanlarla ilgilenmiş görünmek için, ardından hayallere daldı, hayal gücü işbaşındaydı, hedefin üzerine beş kez kurşun sıkılıyor, ilk atışta kafa hâlâ dik, sonra beden kan revan içinde yere yığılıyor, derken fazladan ama gerekli dört kurşun daha geliyor, ikincisi,

1. (Port.) Belli bir dolandırıcı tipinin yaptıklarını anlatan öyküler.

üçüncüsü, dördüncüsü, beşincisi, neredeyse tamamen boşalmış bir şarjör, her ateşte büyüyen nefret, her atışta parke taşlarında sarsılan kafa, çevreyi saran korku, sonra gürültü patırtı, pencerelere üşüşen kadınlar çığlık çığlığa, José Rola'nın koluna sarılmayı deneyen olmamıştır kuşkusuz, kim böyle horozlanmaya cesaret edebilir, şarjördeki kurşunlar bitmiş olmalı, parmak birden tetikte donup kalınca nefret yeniden seyreliyor, katil kaçtı az önce, ne var ki uzağa gidemeyecek, Mouraria'da yaşayan bir insan nereye saklanabilir, burada her şey serbest ama hepsinin bir bedeli var. Cenaze yarınmış, dedi Salvador, iş olmasa gitmeyi isterdim. Cenazeleri sever misiniz, diye sordu Ricardo Reis. Tam öyle sayılmaz, ama böyle insanların gömülmesi seyre değer, hem sonuçta bir cinayet işlendi, Ramón, Cavaleiros Sokağı'nda oturur, tuhaf öyküler gelmiş kulağına. Ricardo Reis Ramón'un öykülerini akşam yemeğinde öğrendi, Söylenenlere bakılırsa bütün mahalle orada olacakmış Doktor Bey, hatta José Rola'nın dostları tabutu havaya uçurmaya karar vermişler, eğer öyle bir şey yaparlarsa ortalık birbirine girer, Tanrım bizi koru. İyi ama mademki Mouraria ölmüş, düpedüz ölmüş, daha ne istiyorlar, öbür dünyadan gelip yarım bıraktığı işi tamamlayacak değil ya. Böyle adamların sağı solu hiç belli olmaz, içlerindeki nefret ölmekle dinmez. Benim de canım çekti şu cenazeye gitmeyi. Gidin öyleyse, ama kenarda durun, yaklaşmayın sakın, kavga çıkarsa bir apartmana girip kapıyı kapatın, bırakın yesinler birbirlerini.

Olaylar bu noktaya varmadı. Kuşkusuz gangsterler hava olsun diye sıkmışlardı tehdidi, ya da silahlı iki polisin ortalıkta dolaşması yatışmalarına yetmişti, bu da âdet yerini bulsun diye alınmış bir tedbirdi, kışkırtıcılar kanlı amaçlarını gerçekleştirmekte inat etse hiçbir işe yaramazdı, gene de, ne olursa olsun otoritenin bir ağırlığı

vardır. Ricardo Reis, cenaze konvoyunun çıkışı için belirlenen saatten çok önce, gizlice çıktı ortaya ve kendisine salık verildiği gibi kenarda duruyor şimdi, çünkü kargaşanın ortasında kalmayı hiç istemiyor, morgun kapısının önündeki kalabalık onu etkiliyor, yüzlerce insan sokağı doldurmuş, *Sécuło* yardım dağıtıyor sanki, şu cart kırmızı etekler, gömlekler giymiş, şallara sarınmış kadınlar ve aynı renkte takımlarla kasıla kasıla dolaşan adamlar olmasa öyle sanılabilir, bunlar mevtanın arkadaşlarıysa tuhaf bir yas tutma anlayışı doğrusu, yok düşmanlarıysa alenen kışkırtıcılık bu yaptıkları, bir karnaval sahnesi gibi, işte araba da sarsıla sarsıla mezarlığın yolunu tutmuş, koşumları, sorguçları tam takım iki kat çekiyor arabayı, iki polis tabutun iki yanında yürüyor, kaderin cilvesi işte, Mouraria'nın şeref muhafızları sanki mübarekler, hayır, baksanıza canım şunlara, kılıçları baldırlarını dövüyor, tabancaların kılıfı açık, kendinden geçmiş kortej ağlamakta, iç çekmekte, şimdi herkes haykırıyor, kırmızılılar da siyahlılar da, birileri taşınan ölü, öbürleri taze tutuklu için, çoğunun ayağı çıplak, üstü başı da dökülüyor, bazı kadınlar takmış takıştırmış, bilezikli bilekleri sinekkaydı tıraşlı erkeklerinin kollarından sarkıyor, adamlar favorili, çevrelerine kuşkulu bakışlar fırlatıyor, birkaçı küstah suratlarıyla kasım kasım kasılıyor, ama yalan ve gerçek duyguların altından, dostuyla düşmanıyla, ne kadar mimli varsa hepsinin bir araya geldiğini görmenin vahşi sevinci fışkırıyor, orospular, pezevenkler, kaldırım serçeleri, üçkâğıtçılar, hırsızlar, yankesiciler, yatakçılar, şehrin bir ucundan bir ucuna yürüyen lanetli ordu ve insanlar onları görmek için pencerelere üşüşmüş, mucizeler sarayının erkânı geçiyor şehir halkının tüylerini diken diken ederek, nereden belli yarın içlerinden birinin bizi soymayacağı, Anne baksana, diyor çocuklar, onlara ne olsa bayram. Ricardo Reis cenaze alayını Paço da Rainha'ya ka-

dar izleyip duruyor, kimi kadınlar bu kalantor beyefendiye kaçamak bakışlar fırlatmaya başladı bile, kimin nesidir acaba, hayatını erkeklerin ciğerini okuyarak geçiren kadınlar için olağan bir merak. Alay sokağın köşesinde gözden kayboluyor, herhalde Alto de Sao Joaõ'nun yolunu tutacak, tabii biraz ötede, Benfica'ya doğru sola dönmezse, ne zor iş, kesin olan bir şey varsa o da Prazeres'e doğru gitmediği,[1] çok yazık, böylece ölümde herkesin eşit olduğunu gösteren, ibret verici bir örnekten yoksun kalıyoruz, Mouraria ve şair Fernando Pessoa bir arada, sakin akşamüstlerinde, servilerin gölgesinde, gelen gemileri seyrederken ne konuşurlardı acaba, biri ötekine bir *conto-do-vigário* ya da şiir yazmak için kelimeleri nasıl çatacağını mı anlatırdı. O akşam Ramón tabağına çorba koyarken Doktor Reis'e kırmızı giysilerin yas işareti olmadığını ya da ölene saygısızlık anlamına gelmediğini, mahallenin bir âdeti olduğunu anlatıyor, önemli olaylarda böyle giyinirler, doğum, düğün ya da ölümlerde, ya da geçit törenlerinde, kortejin arkasından gidecekleri zaman, ama kendisi hiç görmemiş böyle bir şey, o zamanlar henüz Galiçya'daymış, o da başkalarından duymuş. Bilmem Doktor Bey'in gözüne dünyalar güzeli bir kadın çarptı mı cenazede, şöyle uzunca boylu, kara gözlü, şık giyimli, üzerinde merinos yününden bir şal olmalı. O dediğinizden o kadar çok vardı ki, iğne atsanız yere düşmüyordu, kimdir o. Mouraria'nın sevgilisi, bir şarkıcı. Yok, oradaysa bile ben görmedim. Muhteşem bir kadın, Tanrı bir de ses vermiş ki, şimdi kimin ona kancayı takacağını çok merak ediyorum doğrusu. Ben değil Ramón, sanırım siz de olmayacaksınız bu. Ona sahip olmak için neler vermezdim Doktor Bey, ama öyle dişilerin istekleri bitmez,

1. Joaõ, Benfica ve Prazeres, Lizbon'da en büyük üç mezarlık.

neyse, maksat muhabbet olsun, öyle değil mi, iki çift laf etmeden olmaz. Haklısınız, ancak şu kırmızı kıyafetlerden bahsediyorduk. Bana kalırsa Magribiler'in zamanından kalmadır, şeytan elbisesi onlar, Hıristiyan işi değil. Ramón başka müşterilere bakmaya gitti, sonra tabakları değiştirmeye gelince Ricardo Reis'ten, ister şimdi ister daha sonra, ne zaman vakti olursa İspanya'dan havadis vermesini istedi, yapılacak seçimler hakkında, bir de ona kalırsa kim kazanacaktı acaba, Bana göre hava hoş, burada rahatım iyi, ama Galiçya'da akrabalarım var hâlâ, gerçi pek çoğu göç etti ya. Portekiz'e mi. Dünyanın dört köşesine, yani sözün gelişi, ama kardeşler, yeğenler, kuzenler derken aile Küba'dan Brezilya'ya, Arjantin'e kadar çil yavrusu gibi dağıldı, hatta bir vaftiz oğlum Şili'de. Ricardo Reis ona gazetelerden öğrendiklerini söyledi, söylentilere ve Gil-Robles'in ifadesine göre sağcılar kazanacakmış, Biliyor musunuz Gil-Robles'in kim olduğunu. Adını duymuştum. İşte bu Gil-Robles dedi ki, iktidara gelince Marksizmin ve sınıf mücadelesinin kökünü kazıyacak ve toplumsal adaleti kuracakmış, Marksizmin ne olduğunu biliyor musunuz Ramón. Ben mi, ne gezer Doktor Bey. Ya sınıf mücadelesi. Onu da bilmem. Ya toplumsal adalet. Tanrı'ya şükür, adaletle hiç başım derde girmedi. Güzel, birkaç gün içinde seçimleri kimin aldığını öğreniriz ve büyük olasılıkla eski tas eski hamam devam eder işler. Dedem derdi ki, halimize şükredelim, beterin beteri var. Dedeniz haklıydı Ramón, dedeniz bir bilgeymiş.

Bilge ya da değil, seçimleri solcular kazandı. Ertesi gün gazetelerde hâlâ, ilk değerlendirmelere göre sağcıların on yedi ilde kazandığı yazıyordu, ama oylar tasnif edilince solcuların merkez ve sağ ittifakından daha fazla vekil çıkardığını kabul etmek gerekti. Askerî darbe söylentileri dolaşıyordu, General Goded'in ve Franco'nun adları geçti ve hemen yalanlandı, Cumhurbaşkanı Alcalá

Zamora, Azaña'yı hükümeti kurmakla görevlendirdi, Göreceğiz işin nereye varacağını Ramón, Galiçya'nın yararına mı zararına mı olacağını. Burada yüzler sıkıntılı, daha nadir rastlanan birkaçıysa saklamaya çalışıyor, ama gözlerinde neşeye çok benzeyen bir pırıltı var. Gene de burası derken bütün Lizbon değil kastettiğimiz, hele ülkenin tamamı hiç değil, zaten orada ne olup bittiğini biliyor muyuz, sözünü ettiğimiz altı üstü Sodré Rıhtımı'yla Saõ Pedro de Alcântara, bir de Rossio'yla Calhariz arasındaki otuz sokak, görünmez bir kuşatmadan görünmez duvarlarla korunan, kuşatılanlarla kuşatanların birlikte yaşadığı iç şehir, Birileri bir yanda Ötekiler öbür yanda, çünkü birbirlerine göre böyle niteleniyorlar, Ötekiler yabancılar, bizim gibi olmayanlar, başka yerin insanları ve herkes yanındakine kuşkuyla bakıyor, birileri güçlerini tartıyor ve daha çoğunu istiyor, öbürleri güçlerini tartıyor ve yetersiz buluyor, İspanya'dan esen rüzgâr bize ne getirecek, nasıl bir ittifak. Fernando Pessoa anlatıyor, Komünizm ha geldi ha gelecek, sonra, alaycı, Çok bahtsızsınız Sevgili Reis, ömrünüzün kalanını huzur içinde geçirmek için Brezilya'dan kaçıyorsunuz ve bir bakıyorsunuz komşunuz için için kaynıyor, bugün yarın kapınıza dayanacak. Sizin için geri döndüğümü daha kaç kere söyleyeceğim. Beni henüz ikna edemediniz. Derdim sizi ikna etmek değil, bir daha bu konuyu açmayınız, başka ihsan istemem. Kızmayınız. Brezilya'da yaşadım, şimdi de Portekiz'deyim, sonuçta bir yerlerde yaşamak zorundayım, sağlığınızda bunu da, daha başka şeyleri de anlayacak kadar zekiydiniz. İşte dram budur Sevgili Reis, bir yerlerde yaşamak zorunda olmak, bir yer olmayan bir yer, hayat olmayan bir hayat olmadığını anlamak. Neyse, sonunda sizi tekrar görebildim bari. Peki, hiçbir şeyi unutmamış olmanın bana ne yararı var. Gördüğü ufka erişememek, budur insanın

katlanamadığı, zaten bunu başarsa o zaman da kendi ufkuna, kendi başına erişmek isterdi. İçinde olmadığımız gemi, işte o gemi götürecektir bizi. Ah koca rıhtım. Taşa duyulan bir özlemdir ve madem duygusal bir zayıflığa boyun eğip Álvaro de Campos'un bu dizesini paylaşarak okuduk, o ki ünü hak etmektedir ve ünlü olacaktır, şimdi gidiniz, aşk hâlâ sürüyorsa Lidia'nızın kollarında avunnunuz, ben aşkı o kadar yaşamadım. İyi geceler Fernando. İyi geceler Ricardo, buyurun işte karnaval, eğlendirin gönlünüzü, önümüzdeki günlerde beklemeyin beni. Küçük bir mahalle kahvesinin altı masasından birinde karşılaşmışlardı, burada kim olduklarını bilen yoktu. Fernando Pessoa çark edip tekrar oturdu, Aklıma bir fikir geldi, niye hayvan terbiyecisi kılığına girmiyorsunuz siz, koca çizmeler, bol bir pantolon, iliklerinin etrafı şeritlerle süslü kırmızı bir ceket. Kırınızı. Evet, kırınızı en iyisi, ben de ölü kılığına girerim, üzerine kemikler çizilmiş daracık, siyah bir kıyafetle, siz de kırbaç şaklatırsınız, yaşlı kadınları korkuturum, canını alacağım, canını alacağım, kızları mıncıklarım, maskeli baloda madalya kazanırız. Hayatımda hiç dans etmedim. Gereği yok zaten, insanların kulakları kırbaçtan, gözleri kemiklerden başkasını algılamayacaktır. Şaka yapacak yaşı geçtik. Kendi adınıza konuşun, benim artık yaşım yok ve bu son sözlerin ardından Fernando Pessoa kalktığı gibi kahveden çıktı. Dışarıda yağmur yağıyordu, kasadaki garson kahvede kalan müşteriye, Arkadaşınızın ne yağmurluğu var ne şemsiyesi, iliklerine kadar ıslanacak, dedi. Alışkındır o, hoşuna gider.

Ricardo Reis otele girdiğinde havada bir kaynaşma, bir ateş oynaşıyordu. Sanki bir kovan arı birden delirmişti, o çok iyi bildiğimiz ağırlık hâlâ vicdanını sızlattığından Ricardo Reis hemen, Her şey ortaya çıktı, diye düşündü. Özünde romantik bir adam o, Lídia'yla yaşadığı serüve-

nin duyulduğu gün Bragança'nın sarsılacağını sanıyor. Bunun korkusuyla yaşıyor, daha doğrusu böyle olsun diye hastalıklı bir arzu duyuyor, dünyayla köprüleri attığını söyleyen, ama hayatın gene de incitebildiği bir adamdan beklenmeyecek bir çelişki doğrusu, hikâyenin çoktan dile düştüğü, hınzırca gülüşler arasında mırıl mırıl anlatıldığı ise aklının ucundan bile geçmiyor, imalarla yetinecek bir adam olmayan Pimenta'nın işi bu. Suçluların dünyadan haberi yok, Salvador da bir şey bilmiyor. Günün birinde kadın ya da erkek, kıskanç muhbirin teki gelip de olup biteni yumurtlayınca Salvador'un ne yapacağı da bir merak konusu, Senhor Salvador, ne kadar ayıp, Lidia'yla Doktor Reis ha, Müdür sadece o eski sözü tekrar edebilse, Günahsız olan ilk taşı atsın, işler tıkırında giderdi, öyle insanlar vardır ki taşıdıkları ada şan şeref katabilmek için son derece soylu davranışlarda bulunabilirler. Ricardo Reis resepsiyona girdiğinde kaygı içinde. Salvador telefonda bağırıp duruyor, ama bunun nedeninin hattın bozukluğu olduğu hemen anlaşılıyordu, Sesiniz dünyanın öbür ucundan geliyor gibi, alooo, alooo, evet Doktor Sampaio, ne zaman geleceğinizi soracaktım, alooo, alooo, şimdi daha iyi duyuluyor, otel birden doldu da ondan, neden mi, İspanyollar yüzünden, evet, İspanya'dan, bugün oradan yığınla insan geliyor, yirmi altısı diyorsunuz, karnavaldan sonra, çok güzel, iki odanız rezervedir, hayır Doktor Bey, lafı bile olmaz, müşterilerim önce gelir, üç yılın hatırı var, Senhorita Marcenda'ya da selamımı iletin, ah Doktor Bey, Doktor Reis de size selam söylüyor, doğruydu da, Ricardo Reis de dudaklarında okunan ama duyulmayan kelimeler ve el kol hareketleriyle selam söylüyordu. Böyle davranmak için iki iyi nedeni vardı, başka zaman, bir aracıyla bile olsa, Marcenda'yı hatırlamış olmak için yapardı bunu, ama şu anda amacı Salvador'a yanaşmak, elindeki bütün otoriteyi yok edip kendine

onun eşiti süsünü vermekti, görünenin aksine bu bir çelişki değildir, bireyler arasındaki ilişki kelimenin matematiksel anlamında basit bir toplama ya da çıkarma işlemine indirgenemez, ne çok kez bir ekleme yaptığımızı sanıp elimizde bir artanla kalakalır, ne çok kez bir çıkarma yaptığımızı sanıp tam tersine bir artan değil bir çarpım elde ederiz. Salvador ağzı kulaklarında telefonu kapadı, Coimbra şehriyle tutarlı ve olumlu bir konuşma yapmayı başarmış, Yeni bir şey var mı, diye soran Ricardo Reis'e karşılık veriyordu şimdi. Evet, az önce üç İspanyol aile geldi. Kaçaklar mı. Evet, komünistler seçimleri aldı. Komünistler değil, solun değişik kesimleri. Alın birini vurun ötekine. Gerçekten kaçıyorlar mı yani. Gazetelerde bile yazıyor. Dikkat etmemişim. O andan itibaren artık bunu söyleyemeyecekti. Her kapının arkasında İspanyolca konuşuluyordu, üstelik duymak için kulak kabartmaya gerek yoktu, çünkü Cervantes'in çınlayan dili uzamı kaplıyordu, bir zamanlar dünyada ne kadar yaygınmış, bizimki hiç o kadar olmadı. Akşam yemeğinde kılık kıyafetlerinden zengin insanlar oldukları anlaşıldı, kadınlarla erkeklerde inanılmayacak kadar çok yüzük, kol düğmesi, kravat iğnesi, broş, bilezik, gerdanlık, küpe, kolye, üzerine yakut, zümrüt, safir ve turkuaz serpiştirilmiş, altınla elmas karışımı zincir vardı, masadan masaya bağırıyor, utkulu acılarını etrafa yayıyorlardı, bu kadar ters iki terimin tek bir kavramda buluşmasının bir anlamı varsa. Ricardo Reis kibirli ses tonlarıyla kin dolu sızlanışlarını bir araya getirecek başka açıklama bulamadı, *Los rojos*[1] diyor ve küçümseyen bir ifadeyle dudak büküyorlardı. Bragança'daki yemek salonu şimdi bir tiyatro sahnesine benziyor, bir dakika sonra Clarín de Calderón olanca zarafetiyle içeri gire-

1. (İsp.) Kızıllar.

cek, *Escondido, desde aqui toda la fiesta he de ver*[1] diyecek, yani İspanya'daki şenliğin Portekiz'den nasıl göründüğünü anlatacak, *Pues ya la muerte no me hallará, dos higas para la muerte.*[2] Felipe, Ramón ve Guarda'lı bir Portekizli olan üçüncü bir garsonun sinirleri yay gibi, neler görüp geçirdiler ömürlerinde, memleketlilerine ilk hizmet edişleri değil, ama bu kadar çok sayıda insana, bu koşullarda, hiç başlarına gelmedi ve dikkat etmedikleri, henüz anlayamadıkları bir şey var, Cáceres'li ve Madrid'li aileler felaketlerin bir araya getirdiği kıymetli hemşehriler gibi davranmıyor, dışarıdan bakan bir göz olayları daha kolay gözlemleyip çözümler. *Los rojos* derken kullandıkları tonla gayet güzel *Los galegos*[3] da diyebilirlerdi, seslerinden nefreti kaldırıp yerine horgörü koymaları yeterdi. Ramón bunu fark etti, fırlatılan ters bir bakıştan, söylenen sevimsiz bir sözden, öyle ki Ricardo Reis'e servis yaparken kendini tutamıyor, Yemeğe inerken bu kadar takıp takıştırmasalar da olurdu canım, kimse mücevherlerini çalmaya tenezzül etmezdi, burası ciddi bir otel, Ramón'un bunu söylemesi de bir mutluluk, ne var ki Lidia'nın müşterinin odasına girip çıktığını öğrense görüşü değişirdi herhalde, bazen anlamsız olaylardan sonra, ama en çok da duygusal sarsıntıların ardından insanın ahlaka bakışı da, daha bir sürü şeye bakışı da sarsılır, şu an Ramón gelip Ricardo Reis'e içini döküyorsa, incindiğinden yapıyor bunu. Gene de elimizden geldiğince adil olalım biz, yemekteki şu insanlar korkudan kaçtılar, dolayısıyla mücevherlerini, bankadaki paralarını, yükte hafif pahada ağır her şeylerini yanlarına aldılar, çünkü buraya eli boş gelseler nasıl yaşar-

1. (İsp.) "Gizlendiğim yerden kutlamanın tamamını görebiliyorum."

2. (İsp.) "Ölüm beni bulamayacağına göre ölüme nah çekerim." Pedro Calderón de la Barca'nın bir oyunundan alıntı.

3. (İsp.) "Galiçyalılar."

lardı, isteyecek olsalar Ramón'un onlara beş peseta bağışlayacağından ya da ödünç vereceğinden şüphe etmek için haklı sebeplerimiz var, hem niye yapsın bunu, İsa'nın emirleri arasında yok ki ve bu ödünç para ya da bağış hikâyelerinde ikinci emri devreye sokacak olursak, Yakınını kendin gibi seveceksin, Madrid'li ya da Cáceres'li komşuların Ramón'a ısınmasına iki bin yıl bile yetmez, "Komplo"nun yazarının dediği gibi biz de Tanrı'nın inayetiyle, sermaye ve emek sayesinde doğru yola girmiş durumdayız, zaten vekillerimizle savcılarımızın Estoril kaplıcalarında bir iş yemeğinde buluşmalarındaki amaç da, yolun taşlarını kimin döşeyeceğine karar vermek olmalı.

Ne bize, ne de ırgatlarla öbür tarımcılara gece gündüz soluk aldıran şu kötü hava, bir de kayıtlara ve yaşlıların anlattığına göre kırk yıldır benzeri görülmemiş şu seller olmasa, bu yıl karnaval pek görkemli geçecekti, sırf kendi çekiciliğinden dolayı değil, aynı zamanda tarih yıllıklarına yazılması gereken bir zamanda gerçekleştiğinden. Kitleler halinde bize gelen İspanyol sığınmacılardan bahsetmiştik, cesaretlerini kaybetmesinler sakın, şu an kendi ülkelerinde esamisi okunmayan eğlenceyi gani gani bulacaklar burada. Bize gelince, biz halimizden gayet memnunuz, ister hükümetin Tejo'ya yapılacak bir köprü için verdiği etüt emri, ister arabaların kullanımını, ya da hatta Douro çalışanlarının yapacağı şenliği düzenleyen bir kararname söz konusu olsun, kararnameye göre beş kilo pirinç, beş kilo morina balığı ve adam başı on escudo harcanacak, aşırı savurganlık derler böylesine, ama kötü bir tarafı yok, morina bizdeki en ucuz şey, ya da bakanın biri bir söylev çekip her kantonda bir aşevi açılmasını salık versin isterse, aynı bakan, Beja'ya[1] gelin-

1. Aşağı Alentejo'nun merkezi.

ce basına şöyle bir açıklamada bulunacak, Alentejo'da hayır işlerinin işsizliğin ortadan kaldırılmasında ne kadar etkili olduğunu gördüm, işin Portekizcesi, Hayır işleyin, lütfen, Tanrı aşkına. Dahası da var, Tanrı'dan hemen sonra geldiğine göre en yüce otorite olan Kardinal Pacelli dedi ki, Roma İmparatorluğu'nu yeniden canlandıranlar arasında Mussolini'den iyisi yokmuş, bakın hele şu kırmızılı adama, şimdiye kadar öğrendikleri ve daha da üşenmeyip öğrenecekleriyle papa olmayı hak etmiyor mu, yeter ki Kutsal Ruh ve papayı seçen kardinaller meclisi o şanlı gün geldiğinde onu unutmasın, İtalyan birlikleri Etiyopya'ya ateş ve bomba yağdırıyor ve Tanrı'nın hizmetkârı tutmuş imparatorluk, imparator kehanetlerinde bulunuyor, Ave Caesar, Ave Maria.

Bizim Portekiz'in karnavalı çok başkadır. Orada, *sabiá*'nın[1] şakıdığı, uçsuz bucaksız gökyüzünde Güney Haçı'nın parladığı Cabral'ın[2] denizaşırı topraklarında, samba okulları, sıcak ya da yağmur demeden dans ederek caddelerden iner, dansçıların üzerleri elmas taklidi cam boncuklarla, değerli taşlar gibi parlayan payetlerle, kuşkusuz ipekle ya da satenle ilgisi olmayan, ama vücudu onlar gibi saran ya da açıkta bırakan kumaşlarla kaplı olur, başların üzerinde cennet kuşu aranın, çalıhorozunun tüyleri ve sorguçları salınır ve samba ve samba, o ruh sarsıntısı, aslında ağırbaşlı bir adam olan Ricardo Reis de kaç kere içinde Dionysos'un kıpırtılarını duydu da hemen bastırdı ve o anafora dalmayı reddetmesi de sırf kendi bedeninden korktuğundan, böyle şeylerin na-

1. Brezilya'da yaşayan bir kuş; Brezilyalı şair Gonçalves Dias'ın Portekiz'de, sürgündeyken yazdığı bir dizeye gönderme yapılıyor.

2. Pedro Álvares Cabral. Portekizli denizci (1467-1520). Güney Amerika'ya, bugün Brezilya'ya ait olan kıyılara, ondan bir yıl önce Vicente Yáñez Pinzón adlı bir İspanyol'un da geldiğini bilmeden, Portekiz devleti adına el koydu.

sıl başladığını herkes bilir de nasıl biteceği hiç belli olmaz. Lizbon'da böyle tehlikelere atılmayız biz. Gökyüzü her zamanki gökyüzüdür, yağmur yağar, ama arabalı geçit törenini engelleyecek kadar değil ve işte iniyorlar Avenida da Liberdade'den, daha önce sözünü ettiğimiz mahallelerden gelmiş yoksul insan dizilerinin arasından. Kirasını ödeyebilenler için sandalyeler var, ama işler kesat, sandalyeler sırılsıklam, hatta bu konuda karnavalın ruhuna çok uygun bir şaka bile yapılabilir, otursana yanıma, Aman suya battım. Üzerleri kargacık burgacık yazılarla dolu, süslü püslü arabalar gıcırdıyor, sallanıyor, tepelerinde insanlar kahkahalar atıyor, yüzlerinde buruşuk suratlı maskeler, halkın üzerine gönülsüzce serpantinler, mısır ve fasulye dolu küçük torbalar fırlatıyorlar, yakalamaya çalışan yaralanıyor ve halk atılanları, hüzünlü bir coşkuyla geri yolluyor. Üzeri açık arabalar geçiyor, içleri bir yığın şemsiyeyle, sağa sola selam vererek konfetiler atan küçükbeyler, küçükhanımlarla dolu. Kalabalığın içinde de eğlenenler var, genç bir kız geçen arabaları seyrederken, arkasında peydahlanan bir oğlan avuçladığı konfetileri onun ağzına sokup çılgınca ovuşturuyor, yetinmeyip şaşkınlığından yararlanarak rastgele sağını solunu mıncıklıyor, kız öksürüp tıksırmaya başlayınca da gülerek uzaklaşıyor, bunlar Portekiz usulü cilveleşmeler, bazı evlilikler böyle başlamıştır, üstelik mutlu mesut sürmektedir. İnsanlar armut biçimli aletlerle birbirlerinin boynuna ya da suratına su fışkırtıyor, alete parfüm şişesi diyorlar ve bu isim, şişenin kibar salonlarda, işveli kavgalarda kullanıldığı zamanların biricik hatırası, sonradan sokağa düştü, üzerine sıkılan su temizse şükretmeli insan, kanalizasyondan gelmiyorsa, öylesi de oluyor çünkü. Ricardo Reis geçit töreninin vasatlığından çabuk sıkıldıysa da yapacak daha iyi bir işi olmadığından sonuna kadar kaldı. Yağmur iki kere atıştırdı, hatta bir ara hız-

landı, bir de kalkıp Portekiz iklimine övgüler düzüyor bazıları, aslında niye olmasın, ama karnaval zamanı bu hava beş para etmiyor. Gün bitip de geçit sona erince hava bir an düzeldi, geç olmuştu, arabanın motorlusu da atlısı da kendi kaderine gitmişti, salıya kadar kuruyacaklar, sonra yağmurdan solmuş boyaları elden geçirilecek, üzerlerindeki çiçek kordonları yenilenecek, maskeli insanlar ise, darmadağın saçları, üzerinden sular süzülen kıyafetleriyle caddelerde, meydanlarda, sokaklarda, tren yollarında, şenliği sürdürecekler, hatta ve hatta merdiven boşluklarında, ortalık yerde ne itiraf edilebilen ne yapılabilen o işi başka nerede yapsınlar, durum acilse, cepte de para yoksa böyle oluyor, insan eti zayıf, iyi içildi, küller ve unutuş çarşambaya kaldı. Ricardo Reis biraz ateşli gibi, belki arabalara bakarken soğuk kapmıştır, ya da hüzündür ateşini yükselten, isteksizliğin insanı çıldırtması gibi, ama henüz o noktada değil. Soytarının teki elinde kocaman, tahta bir bıçak ve bir bastonla yanına geldi, korkunç bir gürültü çıkararak ikisini birbirine vuruyor, adam zil zurna ve şüpheli bir tavırla, At bakalım işkembeme bir tokatçık, diyor, bir yandan da bir yastık ya da dürülmüş bir bezle yalancıktan kabartılmış karnını şairin burnuna dayıyor. Böyle şapkalı, yağmurluklu bir burjuvayı, kafasına iki uçlu bir şapka geçirmiş, ipekli kıyafetli, külot pantolonlu, çoraplı ihtiyardan kaçmaya çalışırken seyretmek çok eğlenceli, At bakalım bir tokatçık, şarap parası istiyor aslında. Ricardo Reis ona birkaç bozukluk veriyor, öteki bıçakla bastonu birbirine vurarak grotesk bir dans adımı atıyor, sonra yardakçılarıyla bir alay çocuğu dümen suyuna katarak yoluna gidiyor. Bebek arabası gibi bir şeyin içinde boyalı suratlı koca hödüğün teki ağlama taklidi yapıyor, bacakları dışarı sarkmış, kafasına bir bone, boynuna bir mama önlüğü takılmış, güya ona dadılık yapan kirlozun ağzına kırmızı şa-

rap dolu bir biberon sokmasına, onun da iştahla emmeye başlayana kadar gerçekten ağlıyor belki de, birden şimşek gibi hızlı bir çocuk belirip etraftaki kalabalığı neşeye boğuyor, dadının sahte göğsünü elliyor ve ellemesiyle sırra kadem basması bir oluyor, o sırada öbürü, bir erkekten geldiği gün gibi açık, boğuk bir sesle böğürüyor, Gel buraya orospu çocuğu, kaçma, gel de bunu mumcukla bakalım ve sözlerini öyle gösterişli bir el hareketiyle tamamlıyor ki kibarı kabası bütün kadınlar görür görmez başlarını çeviriyor, neyi görünce, oh pek bir şey yok, dadının üzerinde dizlerine kadar inen bir elbise var, altı üstü iki eliyle anatomisini belirginleştiriyor, şaka canım. Portekiz'de karnaval böyle bir şey işte. Adamın biri sırtına iğnelenmiş kâğıttan habersiz yürüyor, Salak hayvan, kimse fiyatını merak etmiyor, karşısına çıkanların, İşte yükünü bilmeyen hayvan, diyerek kıkırdamasına gülüyor adamcağız, herkes dalga geçiyor ve derken şüpheye kapılarak elini sırtına götürüyor, kâğıdı tuttuğu gibi öfkeyle yırtıyor, her yıl böyle işte, hep aynı şakalar ve her seferinde ilkmiş gibi tepki veriyoruz, Ricardo Reis'in içi rahat, bir yağmurluğa kâğıt iğnelemek zordur, ama tehditler artık dört bir taraftan yağıyor, ipe bağlanmış bir tavan süpürgesi cakayla bir binanın birinci katından aşağı inip Ricardo Reis'in şapkasını yere fırlatıyor, yukarıda, evin iki küçük kızı kıkır kıkır, Karnavalda her şey mubah, diye bağırıyorlar bir ağızdan ve önerme o kadar açık, o kadar acımasız ve ikna edici ki, Ricardo Reis'e çamura batmış şapkasını alıp, ağzını bile açmadan yoluna gitmekten başka çare kalmıyor, Lizbon karnavalını gördü ve kavradı, artık otele dönme vakti. Neyse ki çocuklar var. Annelerinin, teyzelerinin ya da ninelerinin elinden tutmuş, elâleme maskelerini gösteriyorlar, kendilerini gösteriyorlar, onlar için en büyük mutluluk olmadıkları gibi görünmek. Tımarhaneye dönen tiyatroların balkon-

larıyla zeminlerini, tuhaf bir fauna istila etmiş ve çocuklar, serpantin dolu çantacıkları, narçiçeği rengine boyanmış ya da üstübeçle, benterle kaplanmış suratlarıyla, tarlatanlı uzun elbiselere tıkıştırılmış bedenleriyle tam seyirlik olmuşlar, ayakları ağrıyor, ağızlarını yamultarak süt dişlerinin arasında pipo tutmaya uğraşıyorlar, bıyıkları ve favorileri akıyor, çocuklardan iyisi yok bu dünyada. Hayallerindeki kılığa mı girdiklerini, yoksa kostümleri seçip kirasını ödeyen büyüklerin hayallerini mi temsil ettiklerini ise Tanrı bilir. Bakın şunlara, şu sabilere, işte Hollandalılar, köylüler, çamaşırcı kadınlar, deniz subayları, *fado* şarkıcıları, eski zaman kadınları, hizmetçiler, askerler, periler, subaylar, İspanyollar, tavukçular, Pierrotlar, vatmanlar, yumurta satıcıları, uşaklar, pelerinli öğrenciler, köylü kadınlar, polisler, beyaz palyaçolar, korsanlar, kovboylar, hayvan terbiyecileri, Rus süvarileri, çiçekçiler, ayılar, Çingeneler, denizciler, çobanlar, sürüleri bekleyenler, hemşireler, Arlecchino'lar. Biraz sonra fotoğraf çektirmeye gazetelerin yazı işlerine gidecekler, bu sayede, yarın yazı işlerimizi ziyaret eden kıyafetli çocuklardan birkaçını görebileceğiz. Fotoğrafçının karşısında girdikleri kılığı vurgulayan maskelerini çıkardılar, Colombine bile esrarlı kukuletasını bir kenara attı, çünkü görenlerin çocuğu tanıyabilmesi ve büyükannenin mutluluktan erimesi gerek, Bu benim torunum, sevgi dolu bir makas darbesiyle gazeteyi kesebilmeli büyükanne, resim ömrünü hatıra kutusunda tamamlayacak, hani şu günün birinde rıhtıma düşen, sandık biçimli yeşil kutuda, şimdi gülüyoruz, gün gelecek canımız ağlamak isteyecek. Gecenin eli kulağında, Ricardo Reis ayaklarını sürüyor, yorgunluktan, hüzünden, ateşten belki. Sırtından hafif bir ürperti geçiyor, otel bu kadar yakın olmasa taksiye binerdi, On dakika içinde yatakta olacağım, yemek bile yemeyeceğim, diye mırıldanırken, Carmo tarafında zırıl zırıl

ağlayan bir alay kadın beliriyor, kadın kılığına girmiş erkekler aslında, sadece omuzlarında tabut taşıyan dört ölü gömücü normal erkek görüntüsünde, ölü taklitçisi tabutta yatıyor, çenesi bağlanmış, elleri kavuşturulmuş, cinsiyet değiştirip sokağa çıkmak için ortalığın yatışmasını fırsat bilmişler. Ay, evimin direği, bir daha göremeyeceğim seni, diye bağırıyor yapmacık bir sesle, bürümcüklere bürünmüş korkuluk gibi bir şey, ötekilerse yetim taklidi yapıyor, Ay, kıymetli pederimiz, hasretin içimizi yaktı, etrafta cenaze için bağış isteyerek koşan insanlar var, zavallı öleli üç gün oldu, kokmaya başladı artık, gerçekten de biri havaya koku bombası atıyor, ölüler çürük yumurta kokmaz genelde, ama gerçeğe en yakın bunu bulmuşlar. Ricardo Reis birkaç demir para veriyor, yanına bozukluk almayı akıl etmiş olmasına da şükür, sonra Chiado'dan yukarı vurup ilerlemeye uğraşırken birden kalabalığın ortasında tuhaf bir karaltı görür gibi oluyor, iyi ama cenazede değil miyiz, yalancıktan, orası öyle, belki ölümün gayet mantıklı olarak sahnede hazır bulunmasından ibaret durum. Adam siyahlar giyinmiş, kumaş bedenine yapışmış, daracık bir kıyafet olmalı, koyu fonun üzerindeki iskelet, başından ayağına kadar gayet açık seçiliyor, işe bak, nerelere varabiliyor kılık değiştirme zevki. Ricardo Reis gene ürperiyor ama bu kez nedeninin farkında, Fernando Pessoa'nın söylediklerini hatırladı, o olabilir mi acaba, Saçma, diye mırıldanıyor, Fernando asla böyle bir şey yapmaz, her ne olursa olsun birtakım baldırı çıplakların arasına karışmaz, bu haldeyken aynanın karşısına dikilir olsa olsa, üzerinde bu giysiyle belki nihayet kendini görmeyi başarır. Bunları söyleyerek, daha doğrusu aklından geçirerek o tarafa yaklaşıyor. Adamın boyu posu Fernando Pessoa'nınkini andırıyor, ama ondan daha ince, üzerine yapışan kıyafetten kuşkusuz, böyle giysiler hep zayıf gösterir. Adam ona bir

göz attıktan sonra kortejin peşinden uzaklaşıyor. Ricardo Reis peşine takılınca onun Calçado do Sacramento'ya doğru tırmandığını görüyor, korkunç bir karaltı, alacakaranlıkta bir tek kemikler parlıyor, hızlandığında ardında ışıklı izler bırakan fosforlu bir mürekkeple çizilmiş gibiler. Largo do Carmo'yu geçiyor, ıssız ve karanlık Oliveira Sokağı'nı neredeyse koşar adım aşıyor, aralarındaki mesafenin büyümesine izin vermeyen Ricardo Reis onu rahatlıkla görebiliyor, yürüyen bir iskelet, tıp fakültesinde üzerinde çalıştıklarının aynısı, topuk kemiğinin yuvarlaklığı, kavalkemiği, kamış kemiği, kalça kemikleri, omurga, göğüskafesi, güdük kalmış kanatlara benzeyen kürekkemikleri, solgun, değirmi kafatasını tutan boyun kemikleri. Hey ölüm, hey korkuluk, diye bağırıyor karşısına çıkanlar, ama maske karşılık vermiyor, başını çevirip bakmıyor bile, hızlı adımlarla Escadinhas do Duque'nin merdivenlerini ikişer ikişer çıkıyor, çevik, Fernando Pessoa değil bu, o İngiliz terbiyesi aldıysa da hiçbir zaman bedensel hünerlerin adamı olmadı, Ricardo Reis de daha iyi sayılmaz, ama onun bahanesi var, o altı üstü Cizvit pedagojisinin bir ürünü. Artık araları açıldı, ama iskelet yetişmesi için zaman verircesine merdivenin tepesinde durup aşağı bir göz atıyor, şimdi küçük meydanı aşmakta, derken Travessa da Queimada'ya dalıyor, şu kahrolası ölüm nereye götürüyor beni, ya ben, niye peşindeyim onun, Ricardo Reis ilk kez maskeli kişi erkek midir kadın mı, yoksa ne biri ne öteki, basbayağı ölüm mü, diye merak ediyor. Bu bir erkek, diye düşünüyor karaltının bir tavernaya girip çığlıklar ve alkışlarla karşılandığını görünce, Hey maske, hey ölüm ve gözünü dört açmış bakarken iskeletin tezgâhta başını arkaya atıp bir kadeh şarabı yuvarladığını görüyor, göğsü tahta gibi, kadın olamaz. Maske çok geçmeden dışarı çıkıyor, Ricardo Reis'in uzaklaşacak, saklanacak zamanı olmadı, biraz koşuyor,

ama öteki onu sokağın köşesinde yakalıyor, dişleri ortada, dişetleri sapına kadar gerçek bir salyanın altında parlıyor, sesi erkeksi değil de kadınsı, daha doğrusu kadınla erkek sesi arası, Hey burjuva bozuntusu, niye peşimden koşuyorsun, ibne misin yoksa canına mı susadın. Hayır beyefendi, uzaktan bir arkadaşıma benzetmiştim sizi, ama sesinizi duyunca hiç ilginiz olmadığını anladım. Peki nereden biliyorsun sesimi değiştirmediğimi, şimdi ses tamamen farklı, kararsız, ama doğası bambaşka. Ricardo Reis bunun üzerine, Bağışlayın beni, diyor. Maskeli adam karşılık veriyor, Cehennemin dibine git, bu kez sesi Fernando Pessoa'nınkine benziyor, ardından sırtını döndüğü gibi zifirî gecede kayboluyor. Süpürgeli küçük kızların dediği gibi karnavalda her şey mubah. Yağmur tekrar atıştırmaya başladı.

Gece ateşli ve huzursuz bir uykuyla geçti. Ricardo Reis yorgun argın yatağına uzanmadan önce iki aspirin almıştı, koltuk altındaki termometre ise otuz sekizin üzerine çıkmıştı, tahmin etmeliydi, bu bir grip başlangıcı. Önce biraz uyuklamış, uyanmadan önce de rüyasında güneşe boğulmuş geniş ovalar, ağaçların arasından kıvrılarak akan ırmaklar, uzakta, akıntı yönünde ilerleyen gösterişli gemiler görmüştü, kendisi çoğalmış, bölünmüş olarak her bir gemiden, kendi kendine el sallıyordu, tıpkı uzaklara giden ya da biriyle buluşmak için acele eden biri gibi, sonra gemiler bir göle, sakin bir halice girip duruyordu, sayıları on mu, yirmi mi, önemi yok, ne yelkenleri var ne kürekleri, bir sesleniş mesafesinde olmalarına rağmen denizciler birbirlerini duyamıyorlardı, hep bir ağızdan konuşuyor ve aynı anda aynı kelimeleri telaffuz ettikleri için birbirlerini anlamıyorlardı, ardından gemiler usulca sulara gömülüyor, sesler korosu hafifliyordu, Ricardo Reis son sözlerini yitirmemeye çabalıyor, bunu başardığını sanıyordu, ama son gemi de batarken sonunda özgür kalan heceler suda köpürüyordu, boğulan sözün son belirtisiydi bu, ardından çınlayan, ama anlamından arınmış sesler yüzeye çıkıyordu, ne bir veda ne bir vaat ne de bir vasiyetti bunlar ve zaten suda onları duyacak kimse de

kalmamıştı. Ricardo Reis belki tekrar uykuya dalmış belki de uyanmışken, maskeli adamın gerçekten Fernando Pessoa olup olmadığını merak etti, o olduğuna karar verdikten az sonra düşüncesini çürüttü, derin mantık olduğuna inandığı şey adına mantığını yüzeysel bulmuştu, bir daha karşılaştığında soracak ona, bakalım Fernando Pessoa doğru cevap verecek mi, Oh Reis, hepsinin şaka olduğunu anlamadınız demek, Ortaçağ'daki gibi ölü kılığına girmiş olarak hayal edebiliyor musunuz beni, ölü dediğiniz ciddi, ağırbaşlı biridir, durumunun farkındadır, ölçülüdür, iskeletin çırılçıplaklığından nefret eder, sokağa çıktığında tıpkı benim gibi yapar, ona ebediyen verilmiş kıyafetini giyer ya da canı birini korkutmak isterse de kefenine sarınır, ama hakkımı yemeyiniz, benim gibi zevk sahibi, saygıdeğer, öyle kalmaya da niyetli bir adam böyle şakalar yapar mı hiç. Size bu soruyu hiç sormamalıydım. Ricardo Reis ışığı yakıp "Labirent Tanrısı"nı açtı, bir buçuk sayfa okudu ve iki satranç oyuncusundan bahsedildiğini anladıysa da, oynuyorlar mı yoksa tartışıyorlar mı bilemedi, harfler gözünün önünde birbirine giriyordu, kitabı bıraktı, şimdi Rio'daki evinin penceresinin önünde durmuş, uzaklarda, Urca'ya ve Praia Vermelha'ya[1] bombalar fırlatan uçakları seyrediyor, duman iri, kara kıvrımlar halinde yükseliyor, ama kulağına hiç ses gelmiyor, kuşkusuz sağır olmuş, hatta belki işitme duyusu hiç olmamış, tek yardım aracı olan görme duyusu, kafasında kendini patlayan bombaların, yaylım ateşlerinin, yaralıların çığlıklarının arasında hayal etmesine yetmiyor, olayların görüş mesafesinde olup bitmesine rağmen. Kan ter içinde uyandı, otel o derin gece sessizliğine dalmıştı, bütün müşteriler uyuyordu, İspanyol kaçaklar bile yatağın ra-

1. Rio de Janeiro'da iki plaj.

hatlığına aldanmıştı, ansızın uyandırılıp, Neredesiniz, diye sorulsa, Madrid'de, Cáceres'te, diye karşılık verirlerdi. Binanın en üst katında Lídia da uyuyor olmalı, artık her gece inmiyor Ricardo Reis'in yanına, buluşmalarını önceden ayarlıyorlar, odaya büyük bir gizlilik içinde, gecenin bir yarısı geliyor, ilk haftaların ateşi biraz yatıştı, bundan daha doğalı yok, tutku en kısa süren şeydir, kuşku ve dedikoduları göğüslemek zorunda olan hizmetçilerin ilişkilerinde bile söz edilebilir tutkudan, görüntü kurtarıldığı kadar sürer bunlar, Pimenta hınzırca imalarda bulunmaktan öteye gitmemiştir belki, ama sonsuz güce sahip başka nedenler günlük buluşmaları frenlemiş olabilir, örneğin Lídia âdet görmüştür, regl olmuştur, halk arasında dendiği gibi İngilizler ya da kızıl süvariler limana dayanmıştır, işte geliyor al sel, kadın bedeninin ırmağı. Ricardo Reis ikinci kez uyanıp gözlerini açtı, kapalı panjurlardan, camlardan, perdelerden içeri, günden çok geceye yakın duran, soluk, soğuk ve donuk bir ışık süzülmekte, doğru dürüst kapatılmamış kapı camındaki perdenin hatları belirginleşmiş, zayıf ıslak bir parıltı cilalı mobilyaların üzerine yayılıyor, buz kesmiş oda kül rengi bir manzara gibi uyanıyor. Ne mutlu kış uykusuna yatan hayvanlara, keyif sahibi ama temkinli hayvanlar, bir noktaya kadar da kendi kaderlerinin bilinçsiz efendileridir onlar, hiç uyurken ölen hayvan duymadık. Ricardo Reis tekrar derece koydu, hâlâ ateşi var, ardından öksürmeye başladı, hiç kuşku yok, şifayı kapmışım. Nazlana nazlana gelen gün ansızın açılan bir kapı gibi doğuverdi, otelin mırıltısı şehrin gürültüsünde eriyor, günlerden pazartesi, karnavalın ertesi, Bairro Alto'daki iskelet hangi odada, hangi mezarda uyuyor ya da uyanıyor acaba, belki üzerini bile değişmemiş, hâlâ sokaklarda geziniyordur, o zavallı canavar da yalnız yatıyor olmalı, kanlı canlı bir kadın, sevgilisi bile olsa bir iskeletin kolu yatakta dürtünce çığlığı basar, Her neysek

beş para etmez, ona boşuna demek bile fazla, Ricardo Reis bu bildiği, aklına geliveren sözleri yüksek sesle söyledi, mırıldanarak tekrar etti, kendi kendine, Kalk, dedi, bütün gün yatakta kalma, nezle ya da gribe karşı ilaca gerek yok, kendini üşütme yeter. Biraz daha uyukladı, sonra gene gözlerini açıp tekrarladı, Kalkmalıyım, yıkanmak, tıraş olmak istiyor, yüzündeki beyaz kıllardan nefret ediyor, ama vakit düşündüğünden daha geç olmuş, saatine bakmadı, şimdi de kapı çalınıyor, Lídia, kahvaltı. Yel yepelek kalkıp ropdöşambrını omuzlarına attı, terliklerini ayağına geçiremiyor bir türlü, sonra kapıya yürüdü. Onu yıkanıp taranmış, tıraş olmuş görmeye alışkın olan Lídia, önce onun gece geç döndüğünü, o balo senin bu macera benim koşturduğunu sandı, Daha sonra gelmemi ister misiniz, diye sordu, Ricardo Reis de sendeleyerek yatağına dönüyordu bu sırada, birden canı çocuk gibi şımartılmak, bakılmak istemişti, karşılık verdi, Hastayım, Lídia'nın sorduğu bu değildi, ama tepsiyi masaya bırakıp yatağa yaklaştı, Ricardo Reis tekrar yatağa girmişti bile ve Lídia teklifsizce elini onun alnına koydu, Ateşiniz var sizin, Ricardo Reis gayet iyi biliyor bunu, boşuna doktor demiyorlar ona, ama biri bunu yüksek sesle doğruladığı anda kendine acımaya başlıyor, bir elini Lídia'nın elinin üzerine koyup gözlerini kapatıyor, gözü yaşarırsa yaşları tutabilir, tıpkı bu eli tuttuğu gibi, bu sert, adeta kaba eli, iş yapmaktan yıpranmış, Cloe'nin, Neera'nın, öbür Lídia'nın uzun parmaklı, tırnakları bakımlı ellerine ya da Marcenda'nın pamuk eline hiç benzemeyen bu eli, Marcenda'nın derken işleyen eli tabii, sol eli vakitsiz ölü gibi. Grip oldum kesin, ama kalkacağım. Daha neler, soğuk kapın da başıma zatürree olun sonra. Doktor benim Lídia, bana işimi öğretme, sakat gibi yatağa çakılmayacağım, yalnızca eczaneye gidip iki-üç ilaç alacak biri lazım bana. Evet beyefendi, biri gider, ya ben ya Pimenta, ama

siz yataktan çıkmayacaksınız, soğutmadan yiyin şunları, sonra yatağınızı düzeltip odayı havalandıracağım, mutluluktan pespembe kesilen Lídia konuşurken bir yandan da usulca Ricardo Reis'i yatakta oturtup sırtına yastık koyuyor ve tepsiyi getiriyor, sütle kahveyi karıştırıp içine şeker atıyor, kızarmış ekmeklere reçel sürüyor, kadınlar sevdikleri erkeği acılar içinde yatakta bitkin yatarken görmekten, gözlerine özel bir parlaklık katan bir kaygı ya da özenle ona bakmaktan hoşlanırlar, sanki erkeği zayıf düşüren ateş onları da sarmış gibi, aynı ve tek bir etkinin pek çok değişik nedeninin olabileceğini söyleyen ünlü ilkenin, bilmem kaçıncı kez kendini gösterişidir bu. Ricardo Reis, Lídia'nın üstüne titremesine, onu şımartmasına izin verdi, parmaklarının hızla, hafifçe üzerinde dolaşması kutsal yağla ovulmaya benziyor, doğarken mi yoksa ölürken yapıldığı gibi mi, işte bunu bilmek çok kolay değil, sütlü kahvesini içti ve çok tatlı bir uyku bastırdı, Şu dipteki, sağ taraftaki dolabı aç, orada küçük, siyah bir kutu olacak, onu bana getir. Teşekkür ederim. Kutudan bir reçete defteri çıkardı, Ricardo Reis, pratisyen, Ouvidor Sokağı, Rio de Janeiro yazıyordu üzerinde, bu deftere yazmaya başladığında devamını ya da sonunu burada, Rio'dan bunca uzakta getireceği aklından bile geçmiyordu, hayat işte, hiçbir şey durmaz ya da öyle bir durur ki, ne olduğumuzu anlamayız. Birkaç satır yazdı, Sana söylenmeden eczaneye gitme, sen sadece reçeteyi Senhor Salvador'a götür, kararı o versin, Lidia reçeteyle tepsiyi alıp çıktı, Ricardo Reis'in alnına bir öpücük kondurmayı da ihmal etmedi, bir hizmetçi, bir oda hizmetçisi olarak bu cesareti gösterdi, sonuçta buna hakkı var, doğal hakkını kullanıyor ötesi yok, zaten yalnızca doğal olması koşuluyla ona hak tanınabilir. Ricardo Reis gülümsedi, yorganın altına, soğuktan uzağa kaydırdığı parmaklarıyla belirsiz bir hareket yaptı, sonra duvara döndü. Görünüşünü,

darınadağın kır saçlarını, tıraşı gelmiş yüzünü, ateşten solmuş, nemlenmiş tenini daha fazla düşünmeden bir anda uykuya daldı. İnsan çok daha ciddi hastalıklara yakalansa bile anlık bir mutluluk yaşayabilir, örneğin rüzgârın hallerine teslim olmuş uçarı bir kuşun altında uzanan, ıssız bir ada olduğu duygusuna kapılabilir.

Ricardo Reis ne o gün ne ertesi gün çıktı odasından. Salvador ziyaretine geldi, Pimenta halini hatırını sormuş, Bütün otel personeli size acil şifalar diliyor, Doktor Bey. Lidia resmî bir emirden çok adı anılmamış bir anlaşmaya uyarak, bir hemşirenin bütün görevlerini yerine getiriyor, hemşirelik hakkında kadınların tarihsel mirasından ona kalanlardan başka bilgisi olmaksızın, bu da çarşafları değiştirmek, yatağı düzeltmek, limonlu çay getirmek, hapla şurup saatini unutmamak demek, bir de yalnız ikisinin bildiği o dokunaklı yakınlığa dayanarak hastanın baldırlarına hardal yakısı uygulamak, göğsünü ve başını ovuşturarak ağırlık yapan suyuğu indirmeye çalışmak, gerçi bu tedavide amaç tam bu değil, başka ama, bu da öteki kadar geçerli. Lídia zamanının büyük bölümünü iki yüz bir numaralı odada geçiriyor ve kimsenin buna şaşırdığı yok, sırtında fazladan bunca yük varken birisi onu çağıracak olursa, Doktor Bey'in yanında, diye cevap veriyorlar ve hınzırlığın esamisi bile okunmuyor neredeyse, kırıcı sözler, nükteler, dokundurmacalar sonraya saklanıyor. Oysa ikisinin davranışlarından ve konuşmalarından daha masumu yok, Ricardo Reis yastığa arkasını dayamış, Lídia ısrar ediyor, Bir kaşık daha, Ricardo Reis tavuk suyuna çorbayı bitirmek istemiyor, belki iştahı yok belki biraz da Lídia'yı yalvartmak istiyor, sağlıkları yerinde olanlara gülünç gelebilir bu oyun, aslında öyle zaten, çünkü Ricardo Reis kendi başına beslenemeyecek kadar hasta değil, ama orası onların bileceği iş. Daha bir içlerini kabartan bir temas olduğunda, örneğin el göğse değdi-

ğinde, hastalığın kutsal doğası, ağırbaşlılığı olayın daha fazla ilerlemesini engelliyor, ancak bu dinde dogmalara ve sapkınlıklara saldırmak geçer akçe, aralarında büyüyen yakınlık ahlakı gevşetiyor, Ricardo Reis giderek daha cesur davranırken Lídia kaçıyor, Bu size iyi gelmez, hemşire olarak titizliğini, sevgili olarak, biliyoruz ki kendini hiçe sayarak öğrendiği edep duygusunu takdir etmek lazım. Bütün bu ayrıntıları bir kenara bırakabiliriz, ama başka da fazla bir şey yok anlatacak, yalnızca son iki gün iyice hızlanan yağmurlardan ve fırtınalardan bahsedebiliriz tekrar, karnavalın son günü karla karışık sağanaklar geçit törenini berbat etti, ama bütün bunlar dinleyen için olduğu kadar anlatan için de bıktırıcı, dış olaylara gelince, o taraf gayet bereketli, ama bize bir faydaları dokunur mu derseniz orası gayet şüpheli, örneğin aralık ayında kaybolan bir adam Sintra'da ölü bulunmuş, adı Luis Uceda Urenã'ymış, kıyamette Son Yargı gününe kadar çözülemeyecek esrarlı bir olay daha, hatta belki o an geldiğinde bile tanıklar konuşmayı reddeder, işte bu yüzden mecburen şu ikisine, müşteriyle oda hizmetçisine geliyoruz dönüp dolaşıp, daha sonra grip ya da nezle geçince Ricardo Reis dünyaya dönecek, Lídia ise süpürgesine, gene gece sevişmeleri başlayacak, ağır ağır ya da telaşlı, işin o kısmı fırsatlara ve muhbirlere bağlı. Yarın çarşamba, Marcenda'nın gelmesi gerek, Ricardo Reis onu unutmadı, ama hastalığın hayal gücünü körlettiğini keşfediyor ve bu keşif şaşırtıyor onu, hayat sonuçta uzun bir nekahet evresidir, hepimiz eski, nüksedici, devasız bir hastalıktan kalkmışızdır, sağlık denen molalar olur bazen, iki hal arasındaki farkı vurgulamak için molalara da bir ad vermek şart. Marcenda imkânsız bir ilaç bulmaya gelecek sarkan eliyle, babası Noter Sampaio da gelecek, onu cezbedense kızının iyileşmesi umudundan çok bir kadının hafif teması, belki de onu bir göğüste teselli ara-

maya iten şey, umudunu çok zaman önce kaybetmiş olmasıdır, Ricardo Reis'in şimdi yanında tutmayı başardığı göğüsten hiç farkı yoktur kuşkusuz bunun, Lídia artık fazla nazlanmıyor, tıbbın t'sinden anlamasa da Doktor'un durumunun çok daha iyi olduğunu o bile görebiliyor.

Ricardo Reis celbi çarşamba günü, sabahleyin aldı. Salvador belgenin önemini ve geldiği yeri göz önünde tutarak celbi ona kendi eliyle getirdi, PVDE'den, yani Polícia de Vigiliância e Defesa do Estado'dan[1] geliyor çağrı, şimdiye dek hiç açıkça adı anılmamış bir şahsiyet, bu da gösteriyor ki hakkında konuşulmayan şeyler bile pekâlâ var olabiliyor, Marcenda'nın geleceği günün gecesinde Ricardo Reis'in hastalığından ve Lídia'nın özeninden daha önemli gözükmüyordu hiçbir şey ve o sırada, kimsenin aklının ucundan geçmezken yazıcı polisin biri buraya kadar gelecek olan kâğıdı dolduruyordu. İşte hayat böyledir, kimse geleceğin bize neler hazırladığını bilmez. Salvador'un davranışları pek değişmiş, suratı bir kış bulutu gibi karanlık değilse de şaşkın, yüzünde, aylık hesapları kontrol ederken, kafadan yaptığı hesaba göre daha büyük bir açık bulmuş birinin ifadesi, Size bir celp geldi, dedi, rakamlarla dolu bir sütunu kuşkuyla incelercesine kâğıda dikmiş gözlerini, Hata nerede, yirmi yedi, beş daha, otuz üç, oysa biz biliyoruz ki otuz iki eder bu topu topu. Bir celp mi, bana mı, diye haklı olarak şaşırıyor Ricardo Reis, işlediği biricik suç, ki normalde bu kurumun alanına girmez o da, uygunsuz saatlerde yatağına kadın almak, ama bu bir suç mu. Salvador'un yüzündeki ifade henüz dokunmadığı kâğıttan daha çok kaygılandırıyor onu, eli biraz titriyor, Nereden gelmiş, cevap yok, bazı kelimeler yüksek sesle değil fısıltıyla söylenmeli, işaret-

1. (Port.) Devletin Gözetimi ve Savunulmasından Sorumlu Polis Teşkilatı. 1936'dan sonra adı PIDE oldu.

lerle iletilmeli ya da sessizce okunmalı, Ricardo Reis de şimdi öyle yapıyor, fazla tehditkâr bulduğu büyük harfleri ortadan kaldırıyor, polícia de vigiliância e defesa do estado imiş, Benden ne istiyorlar diye soruyor memnuniyetsizliğini abartarak ve Salvador'un kuşkusunu biraz olsun dağıtmak için ekliyor, Kesinlikle bir hata olmalı, Neyse, şurayı imzalıyorum, oldu işte, biliyorum, iki martta sabah onda oraya gitmem gerekiyor. António Maria Cardoso Sokağı buraya çok yakın, önce kilisenin köşesine kadar Alecrim Sokağı'ndan çıkıyorsunuz, oradan sağa, sonra tekrar sağa dönüyorsunuz, az ötede bir sinema göreceksiniz, adı Chiado Terrasse, sokağın öbür tarafında Fransa kralının adını taşıyan Saõ Luiz Tiyatrosu var, tam vakit geçirmelik yerler, beyazperdeyle sahne sanatları bir arada, Emniyet de hemen yanında, yanılmanız mümkün değil, ama belki de pek çok kez yanıldığı için oraya çağrılıyor. Salvador gayet vakur, mesajın yerine ulaştığını gösteren resmî kanıtı görevli polise vermek üzere çekildi, yataktan kalkıp kanepeye oturan Ricardo Reis ise ihtarnameyi tekrar tekrar okuyor, Birkaç soruya cevap vermek üzere teşrifleriniz, iyi ama hangi sorular, hey yüce tanrılar, suç sayılacak hiçbir şey yapmadım ki, kimseye borcum yok, komplolara bulaşmadım, zaten "Komplo"yu, Coimbra'nın salık verdiği o eseri okudum okuyalı komplo kurmanın hiçbir işe yaramadığına giderek ikna oluyorum, Marília'nın sesi hâlâ kulaklarımda çınlıyor, İki gün önce babamı tutuklayacaklardı az kalsın, böyle şeyler bir babanın bile başına gelebiliyorsa baba olmayanlara kim bilir neler yaparlar. Otel personeli iki yüz birdeki müşterinin, iki ay önce Brezilya'dan gelmiş olan Doktor Reis'in Emniyet'e çağrıldığını öğrenmişti bile, Brezilya'da, hatta belki de burada bir işler karıştırmıştır kesin, yerinde olmayı hiç istemezdim, PVDE onu bırakırsa şaşarım doğrusu, ama durum çok ciddi olsa celp yollayacaklarına gelip doğ-

rudan götürürlerdi. Akşam çöküp de Ricardo Reis yemeğe inmeye hazırlanırken, odasından çıkabilecek kadar sağlam hissediyor kendini, az sonra otel çalışanlarının kendisine kaçamak bakışlar attığını fark edecek, sanki ondan uzak durmayı istiyorlar, içlerinde bir tek Lídia pirelenmiş gibi değil, Salvador birinci kata iner inmez o da soluğu odada alıyor, Yabancılar polisi sizi çağırmış diyorlar, zavallı yavrucak allak bullak olmuş, Evet, celp burada işte, ama kaygılanacak bir şey yok, kayıt kuyut işi olmalı. Tanrı duysun sizi, diyorlar ki o insanlardan hiç iyilik beklememek lazımmış, erkek kardeşim haklarında neler neler anlattı. Bir erkek kardeşin olduğunu bilmiyordum. Size söyleme fırsatım olmadı, hayatlarımızı anlatacak zamanımız yok ki. Hayatın hakkında tek kelime etmedin bana. Sorsaydınız söylerdim, ama ağzınızı bile açmadınız. Haklısın, hakkında hiçbir şey bilmiyorum, otelde yaşadığından, izin günlerinde dışarı çıktığından, bekâr olduğundan, bilinen bir damat adayının olmadığından başka, Kelimesi kelimesine doğru, diye karşılık verdi Lídia ve bu basit sözler Ricardo Reis'in yüreğini burktu, aptalca ama böyle, dinlerken yüreği burkuldu, Lídia ise herhalde ne söylediğinin farkına varmadı, biraz sızlanmaktı niyeti kuşkusuz, iyi ama ne konuda, belki tek arzusu, zaten ortada olan bir gerçekliği doğrulamaktı, tıpkı, İşe bak, yağmur yağıyor, denildiği zamanki gibi ya da romanlarda geçen, acı alay birden fışkırdı, türünden cümlelerdeki gibi, Doktor Bey, ben basit bir hizmetçiyim, okumayı yazmayı zor beceriyorum, bir hayata sahip olmaya ihtiyacım yok, olsa bile sizi niye ilgilendirsin, az önce telaffuz edilenlere daha yığınla kelime ekleyebiliriz, tastamam böyle ve kılıçla düello yapıyor olsalar Ricardo Reis kesin isabet almıştı. Lidia çıkmaya hazırlanıyor laf olsun diye konuşmadığını göstermek istercesine, bazı cümleler bir anda söylenivermiş gibi görünür, sanki belli

koşullar onları bir anda doğuruvermiştir, ama bir tek Tanrı bilir görünmezliğin içinde hangi değirmende öğütülüp hangi süzgeçlerde arıtıldıklarını, ardından Süleyman'ın hikmetleri gibi, kendileri dışında sadece sessizliğe yer bırakarak birden orta yere düşüverdiklerini. Böyle bir durumda en iyisi sohbet edenlerden birinin sahneden çekilmesidir, konuşan da olabilir bu kişi dinleyen de, pek önemi yok, ama işler böyle gelişmez, insanlar konuştukça konuşur, sonunda, daha bir an önce kesin ve reddedilemez olanın anlamını unuturlar. Kardeşin sana ne anlattı, hem kimdir o, diye sordu Ricardo Reis, Lidia odadan çıkmadı, düellonun kılıcı göz açıp kapayana kadar inip kayboldu, kadın uslu uslu geri dönüp anlattı, Kardeşim donanmada. Hangi donanma. Bir savaş gemisinde, Afonso de Albuquerque'de tayfa. Senin büyüğün mü küçüğün mü. Yirmi üçüne yeni bastı, adı Daniel. Ben senin soyadını da bilmiyorum. Soyadım Martins. Babana mı ait annene mi. Anneme, babam meçhul, kim olduğunu bilmiyorum. Ama kardeşin var. O benim anne bir kardeşim, babası öldü. Ah. Daniel muhaliflerden, bana da bir sürü şey anlattı. Bana yeterince güvenip güvenemeyeceğine sen karar ver. Oh, Doktor Bey, size güvenmesem. İki olasılık var, ya Ricardo Reis gardını kollayamayan kötü bir eskrim oyuncusu ya da şu Lidia Martins yayı, mızrağı, kılıcıyla bir Amazon, tabii üçüncü bir varsayım da mümkün, ikisi de kaygısızca, birbirlerinin güçlerini ya da zayıflıklarını ölçmeyi düşünmeden, ince çözümlemelere girişmeden, yalnızca masum bir konuşmaya dalmış olamazlar mı, Ricardo Reis oturuyor, bu onun hakkı, daha yeni iyileşiyor, Lidia ayakta, bu da bir madun olarak onun görevi, ikisi de bir anda söyleyecek bu kadar sözlerinin olmasına şaşırmışlar, çünkü bedenlerin ilkel, basit mırıltılarıyla sınırlanan gece konuşmalarının kısalığına kıyasla, şimdi gerçekten sohbet ediyor sayılırlar. Ricardo Reis böy-

lece bir sonraki pazartesi gideceği büronun çok kötü bir ününün olduğunu, orada korkunç şeylerin olup bittiğini öğreniyor, insanlara işkence yapan, eziyet eden, her dakika sorular soran o adamların eline düşenin vay haline, Daniel'in başına gelmedi tabii, o da herkes gibi duyduğunu söylüyor, gene de, atasözleri doğruysa, günler birbirini izliyor ve birbirine benzemiyorsa, kadere karşı gelinemiyorsa ve geleceğin neler sakladığını bilen yoksa, o zaman geleceği avuçlarında tutan Tanrı amaçlarını bizimle paylaşsa keşke, ki biz de gardımızı alalım, ama Tanrı'nın kendi kaderini bile önceden göremediği düşünülürse korkarız o da elindeki sermayeyi doğru dürüst kullanamıyor. Demek donanma hükümetten memnun değil, diye özetledi Ricardo Reis, Lídia omuz silkmekle yetindi, bu bozguncu görüşler ona değil Daniel'e ait, bir denizci o, ana bir kardeşi, ama bir erkek, böyle gözüpekçe davranışlar erkeklere yakışır zaten, kadın işi değildir, kadınlar bir şey biliyorlarsa onu da birilerinden duymuşlardır, Şimdi temkinli ol, sakın herkese yayma, gerçi Lidia söküldü bile ama hayırlı bir amaç için.

Ricardo Reis saat çalmadan aşağı iniyor, açlıktan değil, ansızın içine düşen bir meraktan dolayı, daha başka İspanyol gelip gelmediğini, Marcenda'yla babasının orada olup olmadığını öğrenmek istiyor, Marcenda'yı düşünüyor, hatta alçak sesle adını telaffuz ediyor, bir yandan da dikkatle yokluyor kendini, bir asitle bir bazı karıştırdığı deney kabını sallayan, ama pek bir şey bulamayan acemi kimyagerlere benziyor, hep aynı hikâye, hayal gücü imdada yetişmezse elde ettiği sonuçlar insanda hayal kırıklığı yaratır, bin yıllardır duyguları, asitlerle bazları, erkeklerle kadınları karıştırıp durmakla geçiriyoruz vaktimizi. Marcenda'ya ilk seferinde nasıl da bir yeniyetmenin heyecanıyla baktığı geliyor hatırına ve dokunaklı sakatlığın karşısında, kıpırtısız küçücük elin karşısında,

solgun, hüzünlü yüzün karşısında duyduğunun yalnızca sempati, yalnızca merhamet olduğuna kendini inandırmaya çalışıyor, derken ayna karşısındaki o konuşma olmuştu, iyiyi kötüden ayıran temel eksendir ayna, anlayacak bir şey yok, bakmak yeterli, yansımaları nasıl da olağanüstü sözler söylemişti karşılıklı, kulak yakalayamadı onları, sadece görüntü dudakların kıpırdayışını tekrarladı, ama belki de aynada başka bir dilde konuşuluyordur, belki de billursu boşlukta telaffuz edilen kelimeler farklıdır, farklıdır anlamları da, hareketler gölge gibi tekrar edilse de konuşma bambaşkadır ve içine girilmez bir boyutta kaybolmaktadır, aynanın bu tarafında sarf edilip yitmiş sözlerden, ayna karşısında yapılan konuşmayı olduğu gibi ayağa dikmeye yetmeyen birkaç kırık dökük parça kalmıştır bellekte, tekrar etmek gerekli mi, işte dünkü duyguların bugünkülere benzemeyişinin hikmeti budur, yolda kaybolmuşlardır, sonsuza kadar, ayna kırıkları, bellek. Merdivenden inerken Ricardo Reis'in bacakları biraz titriyor, şaşıracak bir şey yok bunda, gribin etkisi, titremesinin güçbela toparladığımız düşüncelerinden kaynaklandığını düşünmek için konu hakkında zır cahil olmalı insan, merdivenden inerken bir yandan da düşünmek kolay iş değildir, her isteyen deneyip görebilir, dördüncü basamağa dikkat.

Salvador tezgâhın arkasında telefonla konuşurken bir yandan da kurşunkalemle notlar alıyor, Çok iyi, evet beyefendi, nasıl emrederseniz, yüzünde soğuk, istem dışı bir gülümseme, ki dalgın görüntüsünün altından sabit bir bakışın sertliği su yüzüne çıkmış, tıpkı dolgun bahşişleri çoktan unutan Pimenta'nınkiler gibi gözleri, Efendiiim, Doktor Bey daha iyiler mi, ne var ki gözleri bambaşka şeyler söylüyor, örneğin, Hayatında bir katakulli olduğunu tahmin etmiştim zaten ve Ricardo Reis, Emniyet'e gidip geri dönmedikçe, o da tabii dönebilirse, ba-

kışlarında başka bir şey okunmayacak. Şüpheli şahıs şimdi de, alışılmadık biçimde İspanyolca sözlerle uğuldayan salona giriyor, Gran Via'da bir otelde sanır insan kendini, Lusitania'ya özgü deyişlerin mütevazı mırıltısı, şu bizim küçük ülkenin kendi evinde bile ürkek çıkan sesi de zaman zaman kendini duyurmayı başarıyor ve o zaman bir baş sesi kadar tizleşiyor, amaç komşunun dilini gerçekten ya da güya iyi bildiğimizi göstermek, *Usted*, *Entonces*, *Muchas gracias*, *Pêro*, *Vay*, *Desta suerte*, bir Portekizli yabancı dilleri kendi dilinden iyi konuşmadıkça iyi Portekizli sayılmaz. Marcenda yoktu, Doktor Sampaio iki İspanyolla alabildiğine ciddi bir sohbete dalmıştı, karşısındakiler ona ülkelerinin politik manzarasını çiziyor, bir taraftan da serüvenlerle dolu kaçış yolculuğunu anlatıyorlardı, ötekinin dediği gibi, *Gracias a Dios ques vivo a tus pies Illego*[1] Ricardo Reis özür dileyerek büyük kanepenin ucuna, Doktor Sampaio'dan uzağa yerleşti, böylesi daha iyiydi, canı hiç de İspanyolca, Portekizce konuşmalara karışmak istemiyordu, onu ilgilendiren tek şey Marcenda'nın orada mı olduğu yoksa Coimbra'da mı kaldığıydı. Doktor Sampaio onun içeri girdiğini görmemiş gibi davranıyor, Don Alonso'yu dinlerken ciddiyetle başını sallıyor, Don Lorenzo unuttuğu bir ayrıntıyı eklediğinde pür dikkat kesiliyordu, hâlâ gribin izlerini üzerinden atamamış olan Ricardo Reis şiddetli bir öksürük nöbetine tutulup soluksuz kaldığında, gözlerine yaşlar dolduğunda bile kılını kıpırdatmadı. Şimdi Ricardo Reis bir gazeteyi açtı ve Japon ordusunda Rusya'ya savaş açmak isteyen birtakım subayların isyan çıkarttığını öğrendi, daha sabah almıştı bu haberi ama şimdi daha büyük bir ilgiyle üzerine eğiliyor, düşünüyor, ağırdan alıyordu,

1. (İsp.) Tanrı'ya şükür, dizinin dibinde yaşıyorum.

Marcenda geldiyse aşağı inecekti, istesen de istemesen de benimle konuşmak zorunda kalacaksın Doktor Sampaio, sende de Pimenta'nın sabit bakışları var mı görmek istiyorum, çünkü kalıbımı basarım Salvador, Emniyet'e çağrıldığımı çoktan sana yetiştirmiştir.

Saat sekizi çaldı, gereksiz gonk çınladı, birkaç müşteri ayaklanıp çıktı, sohbet durgunlaşıyordu, İspanyollar sabırsızlıkla bacaklarını açıp uzatıyor, ama Doktor Sampaio onları tutuyor, onlara istedikleri sürece Portekiz'de huzur içinde yaşayabileceklerini vaat ediyordu, Portekiz bir vahadır, burada politika olur olmaz insanların işi değil, işte bu yüzden bu kadar uyumluyuz biz, ruhlarımızdaki huzur sokaklarımıza yansıyor. Ama İspanyollar bu hoş geldin dileklerini, bu dostluk işaretlerini daha önce defalarca başka ağızlardan da duyduklarından ve bu, aç karınlarını doyurmadığından, iki kelime eklemekle yetindiler, sonra da ailelerinin onları beklediği odalarına doğru ilerlediler.

Hasta pronto[1] Nihayet Doktor Sampaio'nun gözleri Ricardo Reis'e ilişti, haykırdı, Burada mıydınız, görmemişim sizi, nasılsınız, ama Ricardo Reis üzerine dikilen bakışların Pimenta'ya ait olduğunu hemen anladı, ya da Salvador'a, müdür, doktor ve işçi arasında hiç fark yok, hepsi de ondan kuşku duyuyor, Ben gördüm sizi ama sohbetinizi bölmek istemedim, yolculuğunuz nasıl geçti, kızınız nasıl. Aynı, bildiğiniz gibi, bu bizim çilemiz. Gün gelecek ikiniz de sabrınızın ödülünü göreceksiniz, tedaviler uzun sürer. Bu birkaç kelimeyi sarf ettikten sonra sustular, Doktor Sampaio sıkıntılıydı, Ricardo Reis ise alaycı, ama sönmekte olan ateşe iyi niyetle bir odun attı, Salık verdiğiniz kitabı okudum. Hangi kitap. "Komplo"

1. (İsp.) Yakında görüşmek üzere.

hatırlamıyor musunuz. Ah evet, tabii, herhalde sevmediniz, beğenmediniz de. Tam tersine, içindeki muhteşem milliyetçi öğretiye, dilindeki lezzete, ortaya koyduğu çelişkilerin gücüne, psikolojiye neşter atışındaki inceliğe, özellikle de kadın ruhundaki o mertliğe hayran kaldım, insan bu kitabı okuduktan sonra kutsal suyla yıkanmış gibi oluyor, hatta öyle sanıyorum ki bu kitap Portekizliler için ikinci bir vaftiz, yeni bir Şeria Irmağı olacak ve Ricardo Reis övgülerini mecazlı bir deyimle bitirince Doktor Sampaio'nun hesapları altüst oluyor, bu övgülerle Salvador'un sözünü ettiği celp arasındaki zıtlıktan rahatsızlık duyuyor, Ah, söylemiştim size, diye bağırıyor, ilk sempatik hareket karşısında pes etmeye hazır aslında, ama kuşku ağır basınca olay aydınlığa kavuşana kadar mesafesini korumaya, köprüleri atmaya karar veriyor, Gidip bakayım kızım hazır mı ve saniyesinde dışarı çıkıyor. Ricardo Reis gülümseyerek gazeteyi eline alıyor, yemek salonuna herkesten sonra girmeyi kafasına koymuş. Az sonra Marcenda'nın sesi geliyor kulağına, Doktor Reis'le yiyelim yemeğimizi ve sonra babasının sesini, Öyle bir şey kararlaştırmadık, sohbet bu kelimelerle son bulmadıysa kalanı camlı kapıların ötesinde, aşağı yukarı şöyle geçmiştir, Gördüğün gibi kendisi burada değil, üstelik hakkında bazı şeyler anlattılar bana, insan içinde onunla birlikte görünmememizi tercih ederim. Ne gibi şeyler baba. Devletin korunmasından sorumlu müdürlüğe çağırmışlar onu, düşünebiliyor musun, açık konuşayım mı sana, pek şaşırmadım, hep bir sakladığı var gibi gelmişti bana. Emniyet'e mi çağırmışlar. Evet, Emniyet'e, üstelik eften püften bir birime değil. Ama o bir doktor, Brezilya'dan gelmiş. Hiç belli olmaz, bu onun iddiası, ama belki de kaçaktır. Daha neler baba. Sen daha çocuksun, hayat hakkında ne bilebilirsin, ah, gel gidip şu masaya oturalım, İspanyol bir çift, gözüm pek tuttu onları.

Sizinle yalnız kalsak daha iyi baba. Bütün masalar dolu, ya yemek yiyenlerin yanına oturacağız ya da bekleyeceğiz, ama ben hemen oturmayı tercih ederim, İspanya havadislerini merak ediyorum. Çok güzel baba. Ricardo Reis odasına dönmüştü. Fikrini değiştirmiş, yemeği odasına göndermelerini istemişti, Henüz güçsüz hissediyorum kendimi, demiş, Salvador da hiç üstelemeden başını sallamıştı. Gece Salvador nöbetteyken Ricardo Reis üç-beş kelime yazdı, Kaderin yol kenarına koyduğu taşlar gibi, hepsi bu kadar, sadece bu dizeler, daha sonra bundan bir od çıkıp çıkmayacağına bakacak, kimsenin şarkı olarak okuyamayacağı ya da ancak antik Yunan müziğinin bir benzeriyle söylenebilecek şiirsel kompozisyonlara od demeyi sürdürecek olursak. Yarım saat sonra şunları ekledi, Neyse ki onu erdiriyoruz nihayete, daha fazlası bahşedilmemiş bize ve mırıldanarak kâğıdı itti, Kaç kez aynı şeyi farklı şekillerde yazdım. Kapının karşısında, kanepede oturuyor şimdi, sessizlik muzip bir şeytan gibi omuzlarına çökmüş. Derken koridorda ipeksi bir hışırtı duyuyor, Lidia bu, saat daha erken gerçi, ama gelen o değil, kapının altında katlanmış, beyaz bir kâğıt belirip usulca ilerliyor, sonra da bir fiskeyle daha öteye itiliyor. Ricardo Reis kapıyı açmadı, bunu yapmaması gerektiğini anlamış durumda. Koridordakinin kim olduğunu, notu kimin yazdığını biliyor, o kadar iyi biliyor ki kalkmak için hiç acele etmiyor, ama hafifçe açılmış kâğıda dikiyor gözlerini, Doğru dürüst katlanmamış, diye düşünüyor, alelacele karalanmış köşeli, sinirli bir yazıyla, ömründe ilk kez böyle bir elyazısı görüyor Ricardo Reis, yazarken ne yapıyor acaba, kâğıdın üst kısmına kaymasın diye ağırlık mı koyuyor, yoksa sol elini mi kâğıt ağırlığı gibi kullanıyor, ölgünlükte ikisi de aynı, ama belki de işyerlerinde belgeleri birbirine tutturdukları ataçlardan yararlanıyordur, Sizi göremediğime üzüldüm, diyordu mektupta, ama kuşku-

suz böylesi daha iyi, babam artık İspanyollardan başkasına katlanamıyor, nedeni de çok basit, daha otele gelir gelmez bize Emniyet'e çağrıldığınızı anlattılar, babam da ortalıkta sizinle görünmemeyi tercih ediyor, ama ben sizinle konuşmak isterim, iyiliğinizi ömrüm oldukça unutmayacağım. Yarın, saat üçle üç buçuk arasında Alto de Santa Catarina'dan geçeceğim, isterseniz orada biraz çene çalabiliriz. Coimbra'lı bir küçük hanım, Brezilya'dan gelme orta yaşlı bir doktora gizlice mektup yazıp randevu veriyor, doktorun kaçak olup olmadığı da belli değil, en azından şüpheli biri, yakında gözyaşları seller gibi akarsa hiç şaşırmamak lazım.

Ertesi gün Ricardo Reis Baixa'da öğle yemeği yedi, belli bir neden yokken Irmaõs Unidos'a[1] gitti gene, kuşkusuz onu çeken lokantanın ismiydi, insanın kardeşi yoksa, bir anda dostsuz da kaldıysa, hele bedeni de zayıf düştüyse böyle nostaljilere akar gönlü, grip yalnız bacakları değil ruhu da titretir, daha önce bunu saptama fırsatı bulmuştuk zaten. Gökyüzü kapalı, hava biraz soğuk. Ricardo Reis vitrinlere bakarak Carmo Sokağı'nı ağır adımlarla tırmanıyor, randevusuna daha çok var, daha önce bunu yaşayıp yaşamadığını hatırlamaya çalışıyor, kadının biri dizginleri ele alsın, Şu saatte falanca yerde olun, desin, ömründe gelmedi başına, hayat sürprizlerle dolu. Ne var ki onu varoluşun sürprizlerinden daha çok şaşırtan bir şey daha var, kendini sinirli hissetmemesi, oysa öylesi çok doğal olurdu, bütün bu tedbirler, gizli saklılık, onu bir sis gibi sarıyor, hatta görünüşe bakılırsa dikkatini dağıtıyor, yüreğinin derinliklerinde Marcenda'nın gelmeyeceğine dair bir kuşku var. Brasileira'ya giriyor, biraz dinlenip bir kahve içmek, edebiyatla uğraş-

1. (Port.) Birleşmiş Kardeşler.

tıkları belli birtakım insanların birisi ya da bir hayvan hakkında atıp tutmasını dinlemek için, Hayvanın teki, başka bir sohbet karışıyor birincisine, konuşan otoriter, gürül gürül bir ses, Doğrudan Paris'ten geldi bana, o sırada biri bir yorumda bulunuyor, Tam tersiymiş diyorlar, Ricardo Reis artık ne cümlenin kime hitaben söylendiğini, ne de hangi anlama geldiğini biliyor, o bir hayvan mı değil mi, Paris'ten geldi mi gelmedi mi. Dışarı çıkıyor. Saat üçe çeyrek var, randevuya yürüyerek gidecek kadar vakte sahip, şairin heykelini diktikleri meydandan geçiyor, Portekiz'de bütün yollar Camões'e çıkar, bakan göze göre her seferinde değişen bir Camões'e, sağlığında kolları silahlar, ruhu esin perileri için yaratılmıştı, gelin görün ki şimdi kılıcı kınında, kitap kapalı, kör gözleri güvercinlerin gagalarıyla, gelip geçenlerin kayıtsız bakışlarına teslim. Ricardo Reis, Alto de Santa Catarina'ya geldiğinde saat henüz üç olmamış. Açıktan esen meltemin altında palmiyeler buz kesmiş gibi, hurma ağaçlarının sert yaprakları belli belirsiz kımıldıyor. Ricardo Reis on altı yıl önce, kendisi Brezilya'ya giderken bu ağaçların burada olup olmadığını hatırlayamıyor. Buna karşılık o zaman olmadığı kesin bir şey var, şu doğru dürüst yontulmamış taş kütlesi, topraktan fırlamış bir kayaya benzeyen şu anıt, öfkeli Adamastor anıtı[1], buraya dikmelerinin nedeni de Ümit Burnu'nun uzak olmayışı. Aşağıda, nehirde firkateynler dolaşıyor, bir römorkör arkasındaki iki tekneyi çekiyor, savaş gemileri çamurlara demir atmış, pruvalarının limanın girişine dönük olması denizin yükseldiğini gösteriyor. Ricardo Reis gevşek bir kille, nemli çakıllarla kaplı dar yollarda taban tepiyor, *mira-*

1. Camões'in "Lusitanialılar"ında adı geçen bu dev, tanrılara karşı savaşta yer almış ve Fırtınalar Burnu'na dönüştürülmüştür; bu yerin adı daha sonra Portekiz Kralı II. João tarafından Ümit Burnu olarak değiştirilmiştir.

tejo'da[1] iki ihtiyarın dışında seyirci yok, sessizce aynı bankta oturuyorlar, kuşkusuz tanışıklıkları o kadar eski ki, artık konuşacak bir şeyleri kalmamış, görelim bakalım hangimiz önce ölecek, diye bekliyorlar. Ricardo Reis titreyerek pardösüsünün yakalarını kaldırıp tepeciğin yamacını kuşatan parmaklığa yanaştı, bu nehirden o geçidin peşinde Ne gemiler, ne ordular, ne donanmalar geldi geçti, ne geçidi, nereye çıkıyormuş, merak ettim doğrusu. Oh, Reis, demek buradasınız, birini bekliyorsunuz, Fernando Pessoa'nın sesi bu, acı, alaycı, Ricardo Reis yanı başına dikilen siyahlı adama döndü, ak ellerini parmaklığa kenetlemiş, buraya gelirken denizlerde hayal ettiğim kesinlikle bu değildi, Evet birini bekliyorum. Aha, ama suratınız bozuk. Gribe yakalanıyordum az kalsın, ama geçti bile. Burası yataktan yeni kalkmış bir hastaya hiç uygun değil, açıktan çok rüzgâr alıyor. Rüzgâr dediğiniz ırmaktan yükselen bir meltem altı üstü, beni rahatsız etmiyor. Ve beklediğiniz kişi bir kadın. Evet. Bravo, bakıyorum da cismani olmayan kadın örneklerinizden bıkmışsınız, temiz ve hafif Lídia'nızı hayat dolu bir Lídia'ya değişmişsiniz, onu otelde gördüm ve siz de burada başka bir kadını beklemektesiniz, gerçek bir Don Juan'sınız siz, kaşla göz arasında iki kadın birden, tebrikler, *mil e três*'yi[2] bulmak için iyi bir başlangıç. Teşekkürler, bakıyorum da ölüler ihtiyarlardan da beter, çeneleri açıldı mı kapanmak bilmiyor. Haklısınız, henüz vakit varken istediklerini söylememiş olmanın hayal kırıklığından olsa gerek. Dersimi almış oldum böylece. Ders almak hiçbir işe yaramıyor, istediğiniz kadar konuşunuz,

1. (Port.) Gözetleme kulesi anlamındakl *miradouro* sözcüğüyle söz oyunu yapılıyor. Douro, Porto'dan geçen nehrin adıdır, burada onun yerine Lizbon'dan geçen Tejo'nun adı kullanılmış.

2. (Port.) Üç bin.

hepimiz istediğimiz kadar konuşalım, hep bir sözcük eksik kalacak. Hangisi, diye sormayacağım. İyi yaparsınız, soru sormadıkça bir gün cevapları öğrenebileceğimiz yanılsamasını korumuş oluruz. Fernando, beklediğim kişi sizi görmesin. İçinizi ferah tutunuz, başınıza gelebileceklerin en kötüsü hanımefendinin sizi uzaktan, kendi kendinize konuşurken yakalaması, ama insan âşık olunca böyle şeylere dikkat etmez. Ben âşık değilim. Ne yapalım, sizin adınıza üzüldüm, bir şey söylememe izin veriniz, Don Juan dürüsttü, uçarı ama dürüsttü, siz ise bir çöl gibisiniz, hiç gölgeniz yok. Gölgesi olmayan sizsiniz. Özür dilerim ama istesem gölgem olur, benim yapamadığım şey aynada kendime bakmak. Aklıma gelmişken, söylesenize, karnavalda ölü kılığına girdiniz mi. Oh Reis, hepsinin şaka olduğunu anlamadınız demek, Ortaçağ'daki gibi ölü kılığına girmiş olarak hayal edebiliyor musunuz beni, ölü dediğiniz ciddi, ağırbaşlı biridir, durumunun farkındadır, ölçülüdür, iskeletin çırılçıplaklığından nefret eder, sokağa çıktığında tıpkı benim gibi yapar, ebediyen verilmiş kıyafetini giyer, canı birini korkutmak isterse de kefenine sarınır, ama hakkımı yemeyiniz, benim gibi zevk sahibi, saygıdeğer, öyle kalmaya da niyetli bir adam böyle şakalar yapar mı hiç. Benim de beklediğim cevap buydu, şimdi yanımdan ayrılmanızı isteyeceğim, beklediğim kişi geliyor. Şu genç kız mı. Evet. Fena sayılmaz, bana göre biraz sıska. Güldürmeyiniz beni, hayatımda ilk kez kadınlar hakkında konuştuğunuzu duyuyorum, sizi gidi sinsi çapkın, yere bakan yürek yakan hovarda. Elveda Sevgili Reis, bir gün elbet görüşürüz, gideyim de rahat rahat kur yapın ufaklığa, sonuç olarak beni hayal kırıklığına uğratıyorsunuz, hizmetçi meraklısı, kendini beğenmiş genç kızların avcısı bir adam, hayata uzaktan baktığınız günlerde size daha çok saygı duyardım. Hayat hep yakındır Fernando. Öyleyse, hayat

buysa, buyurunuz sizin olsun. Marcenda çiçeksiz tarhların arasından iniyordu, Ricardo Reis onu karşılamaya koştu, Kendi kendinize mi konuşuyordunuz, diye sordu Marcenda. Bir anlamda evet, birkaç ay önce kaybettiğimiz bir arkadaşımın kaleme aldığı bazı dizeleri tekrarlıyordum, belki tanırsınız. Adı neydi. Fernando Pessoa. Yabancı gelmiyor, ama yazdıklarını okuduğumu hatırlamıyorum. Yaşayanla yaşam arasında, olduğum şeyle olduğum kişi arasında, yokuşun ortasında uyuyorum, ama aşağı inmiyorum. Bu dizeleri mi okuyordunuz. Evet. Öyle sanıyorum ki ben de yazabilirmişim bunları, o kadar basit görünüyorlar ki. Haklısınız, kim olsa yazardı. Ama yazmak için bu insanın dünyaya gelmesi gerekti. Hep böyledir, ister iyi ister kötü olsun, bir işi yapacak biri gereklidir daima. "Lusitanialılar"ı ele alalım, Camões'imiz olmasaydı, Camões ve "Lusitanialılar" olmasaydı Portekiz'imiz ne olurdu, düşünebiliyor musunuz. Bir oyuna, bir bilmeceye benziyor bu. İyice kafa yoracak olursak bundan daha ciddi bir şey yoktur, ama biz iyisi mi sizden konuşalım, söyleyiniz bana, nasılsınız, eliniz nasıl. Her zamanki gibi, burada işte, ölü bir kuş gibi duruyor cebimde. Umudunuzu kaybetmeyin. Sanıyorum kaybettim bile, her an kalkıp Fátima'ya gidebilirim, imanın beni hâlâ kurtarıp kurtaramayacağını görmeye. İnançlı bir insan mısınız. Katolik'im. Dindar mısınız. Evet, ayine giderim, günah çıkarırım, Komünyon'a katılırım, Katolikler ne yapıyorsa hepsini yaparım. Söylediklerinize pek inanıyor gibi değilsiniz. Yaradılışım böyle, sözlerime hiçbir zaman çok tutku karıştırmam. Ricardo Reis karşılık vermedi. Cümleler ağızdan çıktıkları anda açık bırakılmış kapılara benzerler, çoğu zaman gireriz o kapılardan, ama bazen de dışarıda kalır, başka bir kapının açılmasını, başka bir cümlenin telaffuz edilmesini bekleriz, örneğin şunun, Babamı bağışlamanızı rica ediyorum sizden, İs-

panya'daki seçimin sonuçları biraz sinirlerini bozdu, dün yalnızca oradan gelenlerle konuştu, öte yandan Salvador da Emniyet'e çağrıldığınızı hemen gidip babama yetiştirdi. Birbirimizi pek az tanıyoruz, babanız bağışlanacak hiçbir şey yapmadı, öbür konu da pek önemli değil, pazartesi günü benden ne istediklerini öğreneceğim, sorularına cevap vereceğim, hepsi bu. Kaygılı görmedim sizi, iyi. Kaygılanrnam için herhangi bir neden yok ki, politikayla uzaktan yakından ilgilenmiş değilim, son yıllarımı hep Brezilya'da geçirdim, orada hiç rahatsız edilmedim, burada bunu yapmaları daha da anlamsız, açık konuşayım mı size, zaten artık kendimi Portekizli gibi hissetmiyorum. Tanrı'nın yardımıyla her şey iyi geçsin. Tanrı, o iyi gitmesini istemedi diye işlerin kötüleştiğini düşünmemizden hoşlanmaz. Lafın gelişi öyle söyledim canım, insan bir şey duyuyor, sonra da düşünmeden tekrar ediyor, Tanrı'nın yardımıyla diyoruz, bunlar safi laf, kimse Tanrı'yı ve mağfiretini hayal etme gücüne sahip değil, küstahlığımı bağışlayın, böyle konuşmaya hakkım yok. Hayat konusunda da durum aynı, doğuyoruz, başkalarının yaşadığını görüyoruz, sonra, nedenini ya da amacını bilmeksizin biz de yaşamaya, ötekileri taklit etmeye koyuluyoruz. Söylediklerıniz çok hüzünlü. Affedin beni, bugün size hiç yardımcı olmadım, hatta doktorluk görevimi bile unutuyorum bazen, buralara kadar zahmet edip babanızın tutumu için özür dilediğiniz için size teşekkür etmeliyim. Aslında sizinle görüşüp konuşmak istediğim için geldim ben, yarın Coimbra'ya dönüyoruz, başka fırsat bulamam diye korktum. Rüzgâr sertleşti, kendinizi koruyun. Benim için kaygılanmayın. Buluşmak için yanlış yer seçmişim, hasta olduğunuzu, yatağa düştüğünüzü düşünmeliydim. Komplikasyon yaratmayan bir grip altı üstü, hatta o bile değil, soğuk algınlığı. Lizbon'a her zamanki gibi ancak bir ay sonra geleceğim, pazartesi olup

bitecekleri öğrenemeyeceğim. Söyledim size, önemsiz bir şey. Gene de öğrenmeyi çok isterim. Nasıl olabilir ki bu, anlayamadım. Bana yazın, size adresimi bırakayım, hayır, en iyisi postrestanta yazın, babam postacının geldiği saatte evde olabilir. Buna değer mi sizce, Lizbon'dan, gizli damgasıyla yollanmış esrarlı bir mektup. Alay etmeyin, ne olduğunu öğrenmek için bir ay beklemeye yüreğim dayanmaz, tek bir kelime kâfi. Tamam, ama haber alamazsanız anlayın ki karanlık bir hücreye atıldım ya da bu krallığın en yüksek kulesine kapatıldım, siz de gelip beni kurtarmak inceliğini gösterirsiniz artık. En kötüyü tahmin etmek her zaman mümkün olmuyor, artık gitmeliyim, babamla randevum var, doktora gideceğiz. Marcenda'nın sağ eli sol elin cepten çıkmasına yardım etti, kız iki elini birden uzattı, bunu niye yaptı acaba, vedalaşmak için sağ el yeterdi ve işte iki eli de Ricardo Reis'in avuçlarında kavuşmuş, iki ihtiyar bakıyor ve anlamıyor, Bu akşam yemeğe ineceğim, ama babanızı uzaktan selamlamakla yetineceğim, yanına gitmeyeceğim, böylece yeni İspanyol arkadaşlarıyla daha rahat eder. Ben de sizden bunu isteyecektim. Babanızın yanına gitmememi mi. Salonda yemenizi, böylece sizi görebilirim. Marcenda, beni görmeyi neden istiyorsunuz, nereden icap etti. Bilmiyorum. Marcenda uzaklaştı, yokuşu tırmandı, elini daha rahat cebine sokabilmek için tepede bir an durdu, sonra arkasına bakmadan yoluna devam etti. Ricardo Reis nehre bakıyor, tam o anda kocaman bir buharlı gemi limana girmekte, Highland Brigade değil bu, görse tanıyacak kadar vakit geçirmişti onda. İki ihtiyar tartışıyordu. Babası yaşında, diyordu biri. Bir gönül macerası kesinkes, diye karşılık veriyordu öteki. Anlayamadığım tek şey, şu siyahlı herifin o kadar zamandır ne halt yediği. Hangi herif. Parmaklıklara yaslanmış olan. Ben kimseyi görmüyorum. Sana gözlük lazım. Sen de kafayı bul-

muşsun. İki ihtiyar hep aynı, tartışarak başlıyor, derken kapışıp ayrı ayrı banklara kuruluyor, bir dakika sonra da barışıyorlar. Ricardo Reis parmaklığı bırakıp tarhların çevresini dolaşarak geldiği yola dönüyor. Tesadüfen soluna göz attığında bir ev görüyor, ikinci katta iri harflerle yazılmış bir ilan var. Sert bir rüzgâr palmiyeleri sarsıyor. İhtiyarlar kalktı. Kısacası, Alto de Santa Catarina'da kimse kalmadı.

Doğanın insanoğullarının acılarına ve sıkıntılarına kayıtsız olduğunu söylemek, ne insanlar ne doğa hakkında hiçbir şey bilmemek demektir. Ne kadar gelip geçici de olsa bir üzüntü, katlanılabilir bile olsa bir baş ağrısı gökcisimlerini derhal yoldan çıkarır, gel-gitlerin düzenini bozar, ayın doğuşunu geciktirir ve en önemlisi, hava akımlarına, bulutların hareketine bozguncu tohumlar eker, bir borcun ödenmesi için toplanan escudolarda tek bir *tostao* eksik olmayagörsün, derhal rüzgârlar ayaklanır, gökyüzünün vanaları açılır, tekmil doğanın zavallı borçlu için yüreği yanar. Septikler, yani kanıt yokluğundan her şeyden şüphe etmeyi kendilerine iş edinenler, bu bağlantıyı kanıtlamanın olanaksız olduğunu söyleyecek, tek çiçekle bahar olmaz, olsa olsa çiçek vaktini şaşırmıştır, diyeceklerdir, aylardır hatta yıllardır havanın hep kötü gitmesinin başka türlü yorumlanamayacağını anlamayacaktır onlar, kasırgaları, tufanları, su baskınlarını gözümüzle görmediğimiz doğru, ama acılarını gökcisimlerinin düzensizliğine bağlamaya yetecek kadar konuştuk bu ülkenin insanları hakkında, unutkanlara Alentejo halkına musallat olan kuduz hastalığını, Lebução'daki ve Fatela'daki çiçek hastalığını, Valbom'un tifüsünü hatırlatmakla yetinelim, üstelik bunlar sırf hastalıklar, Porto'

da, Miragaia'daki bir binanın üç katında, kör karanlıkta yaşayan iki yüz insan da cabası, geceleyin buldukları yerde Tanrı'ya sığınıp uyuyor, sabah da çığlıklarla uyanıyorlar, kadınlarsa kuyruk oluyor kovaları boşaltmak için, ötesini de siz düşünün artık, hayal gücü ne güne duruyor. Eğer işler gerçekten de gösterdiğimiz gibi oluyorsa kökünden sökülmüş bir yığın ağaç, uçmuş çatılar, devrilmiş telgraf direkleri, Emniyet'e giderken Ricardo Reis'in yüreğinin sıkıştığına işaret, tayfun uçuracakmış gibi şapkasına sıkı sıkı yapışmış, gelen yağmur da rüzgâr gibi sert olursa Tanrım bizi koru. Güney rüzgârı ıslık çalarak Alecrim Sokağı'na tırmanıyor, ne dersek diyelim, ancak yokuş aşağı inerken yardımımıza koşan azizlerden katbekat etkilidir rüzgâr.[1] Yolu zaten biliyoruz, Encarnação Kilisesi'nin önünden döneceğiz, sokağın öbür köşesine elli altmış adım var, yanılmak mümkün değil, rüzgâr şimdi karşıdan esiyor, yürümeyi engelleyen o mu yoksa ayaklar mı geri geri gidiyor acaba, ama vakit geldi, Ricardo Reis demek dakiklik demek, saat daha on olmadan o meşhur kapıdan girip aldığı celbi gösteriyor, Kendinizi tanıtınız lütfen, o da tanıtıyor kendini, şapkasını eline alıp, rüzgârdan kurtulduğu için bir an bir rahatlama hissediyor, birinci kata git diyorlar, o da gidiyor, celbi önünde sönmüş bir kandil gibi tutuyor, sanki o olmasa ne ayağını yere basabilecek ne de yönünü bulabilecek, bu kâğıt parçası sırrına erilmez bir kader, Uçurun kafasını, emrini kendi celladına götüren ve belki de o sabah iyi tarafından kalktığı için yürürken şarkı söyleyen bir okuma yazma bilmez gibi ilerliyor Ricardo Reis, doğanın da okuması yazması yoktur, balta kafayı gövdeden ayırınca gökcisimleri isyan edecek ama iş işten geçmiş olacak. Ricar-

1. Yaygın bir deyime atıfta bulunuluyor. "Yokuş aşağı inerken bütün azizler yardıma koşar."

do Reis bir banka oturdu, ona beklemesini söylediler ve işte o da eli böğründe kalakaldı, celbini elinden aldılar, başka bekleyenler de var, burası bir doktorun bekleme odası olsa herkes konuşurdu, benim zorum ciğerlerimde, benimki karaciğerimde ya da böbreklerimde, ama buradaki insanların derdini bilemiyoruz, çünkü susuyorlar, konuşsalar şöyle derlerdi, Birden iyileşiverdim, artık gideyim, tabii bu bir dileğin ifadesi olurdu aslında, dişçinin kapısını görmek diş ağrılarına birebir gelir. Aradan yarım saat geçmişti ve hâlâ Ricardo Reis'i gelip alan yoktu, kapılar açılıp kapatılıyor, telefonlar çalıyordu, Ricardo Reis'in burnunun dibinde iki adam durdu, yüksek sesle gülerek, Başına neler geleceğini bilmiyor, dedi biri ötekine, sonra beraberce bir bölme duvarının ardında gözden kayboldular, belki de benden bahsediyorlardı, diye düşündü Ricardo Reis ve midesinin kasıldığını hissetti, en azından onun derdini öğrenmiş olduk böylece. Ne kadar zamandır bekliyordu bu halde, saatine bakmak için elini yelek cebine attıysa da durdu, sabırsızlığını belli etmek istemiyordu. Sonunda onu çağırdılar, ama yüksek sesle değil, bir adam bölmenin kapısını araladı, Ricardo Reis bir onur içgüdüsüyle, tabii onur bir içgüdüyse, adımlarını yavaşlattı, üstü kapalı da olsa elindeki biricik protesto yöntemiydi bu. İki yanı kapalı kapılarla dolu sonsuz bir koridorda soğan kokan adamı izledi, en dibe gelince kılavuzu kapılardan birini hafifçe çalıp açtı, emretti, Giriniz ve kendi de peşinden girdi. Bir masanın arkasında oturan bir adam, Burada kal, dedi ona, sana ihtiyacımız olabilir, sonra Ricardo Reis'e bir sandalye göstererek, Oturunuz, Ricardo Reis oturdu, sinirliydi, o an korku da bastırmıştı, keyifsiz ama çaresizdi, Bütün bunları beni korkutup sindirmek için yapıyorlar, diye geçirdi aklından. Masadaki adam celbi alıp ağır ağır okudu, sanki daha önce hiç böyle bir kâğıt görmemiş gibiydi, so-

nunda yeşil sümenin üzerine bırakmadan önce de son bir bakış atmayı ihmal etmedi, aman hata olmasın diye son bir kontrol yapıyor gibiydi, evet, artık hazırdı, Belgeleriniz lütfen. Lütfen, dedi ve bu sözcük Ricardo Reis'in sinirlerini yatıştırmaya yetti, ya iyi eğitim görmüş olmak burada bile bütün kapıları açıyorsa. Cüzdanından kimliğini çıkardı ve sandalyesinden kalkıp uzattı, o sırada şapkası düşünce kendini gülünç hissetti, sinirleri tekrar gerildi. Adam kimliği satır satır okudu, üzerindeki resmi karşısındaki yüzle karşılaştırdı, birtakım notlar aldı, sonra da kimliği gene özenle celbin yanına bıraktı, Manyağın teki, diye aklından geçirdi Ricardo Reis sorulan bir soruya yüksek sesle karşılık verirken, Evet beyefendi, doktorum, Rio de Janeiro'dan geleli iki ay oldu. Geldiğinizden beri Bragança Oteli'nde mi kalıyorsunuz. Evet beyefendi. Hangi gemiyle geldiniz. İngiliz Kraliyet Postası'na bağlı Highland Brigade'le, yirmi dokuz Aralık'ta Lizbon'a ayak bastım. Yolda yalnız mıydınız yanınızda biri var mıydı. Yalnızdım. Evli misiniz. Hayır beyefendi, evli değilim, ama buraya neden çağrıldığımı açıklarsanız çok memnun olurum, polis neden benimle konuşmak istiyor, günün birinde buraya çağrılacağım hiç aklıma gelmezdi. Brezilya'da kaç yıl kaldınız. Bin dokuz yüz on dokuzda gittim oraya, malum nedenleri öğrenebilirsem çok sevineceğim. Sadece sorulara karşılık veriniz, nedenler beni ilgilendirir, aramızın açılmaması için en iyisi bu. Peki beyefendi. Nedenler demişken, Brezilya'ya gitmenizin özel bir nedeni var mıydı. Göç ettim, hepsi bu. Genellikle doktorlar göç etmez. Ben ettim işte. Neden, burada hasta kıtlığı mı vardı. Hayır, ama Brezilya'yı tanımak, orada çalışmak istiyordum, tek neden budur. Ve şimdi de geri döndünüz. Evet, geri döndüm. Neden. Portekizli göçmenler bazen geri döner. Brezilya'ya gidenlerden hiçbiri dönmez. Ben döndüm işte. İşler yolunda git-

miyor muydu. Tam tersine, hatta gayet iyiydi. Ve geri döndünüz. Evet, geri döndüm. Doktorluk da yapmayacaksanız, ne niyetle. Nereden biliyorsunuz doktorluk yapmadığımı. Biliyorum. Şimdilik yapmıyorum, ama bir muayenehane açmayı, yeniden kök salmayı düşünüyorum, vatanım burası. Demek istiyorsunuz ki on altı yıl buraya adım atmadınız, sonra birdenbire sıla hasreti bastırdı. Evet öyle, ama beni sorgulamaktaki amacınızı hâlâ anlamış değilim. Bu bir sorgu değil, gördüğünüz gibi açıklamalarınız kayda geçirilmiyor. Kafam iyice karıştı. Sizi tanımak istedim, Brezilya'da hayatını gayet güzel kazanırken on altı yıldan sonra geri dönen, iki aydır bir otelde yaşayan, çalışmayan bir doktor. Size mesleğimi yeniden icra etmeye başlayacağımı söylemiştim. Nerede. Henüz muayenehane bakmadım, yeri seçerken titiz davranmak zorundayım, bu işler şakaya gelmez. Bana başka bir şey söyleyin, Rio de Janeiro'da, Brezilya'nın başka şehirlerinde çok insan tanıdınız mı. Ülkeyi çok fazla gezmedim, arkadaşlarımın hepsi Rioluydu. Kimdir bu arkadaşlar. Sorularınız özel hayatımı ilgilendiriyor, cevap vermek zorunda değilim, aksi takdirde avukatımın da yanımda bulunmasını talep ediyorum. Avukatınız var mı. Hayır, ama bir avukat tutabilirim. Avukatlar bu kapıdan içeri girmez, üstelik Doktor Bey, hakkınızda herhangi bir suçlama yok, yalnızca sohbet ediyoruz. Belki sohbet ediyoruz, ama benim rızamla değil ve şahsıma yöneltilen soruların içeriğine bakıldığında sohbetten çok sorgulamaya benziyor bu. Arkadaşlar konusuna geri dönelim. Cevap vermeyeceğim. Sayın Doktor Ricardo Reis, yerinizde olsam cevap verirdim, sizin açınızdan böylesi daha doğru olur, durumunuzun boşu boşuna arapsaçına dönmesini önler. Birtakım Portekizliler, Brezilyalılar, beni önce doktor olarak arayan, sonradan ahbap olduğum insanlar, onları tanımıyorsunuz, isimlerini versem de eli-

nize bir şey geçmez. Yanılıyorsunuz, ben pek çok isim bilirim. Birini bile söylemeyeceğim. Pek güzel, ihtiyaç olursa öğrenmek için başka olanaklara da sahibim. Nasıl isterseniz. Dostlarınızın arasında subaylar ya da politikacılar var mıydı. Hiç öyle insanlarla ilişkim olmadı. Bir tek subayla, bir tek politikacıyla bile mi. Doktor olarak bana işlerinin düşmediğini garanti edemem. Ama arkadaş olmadınız. Öyle görünüyor. Hiçbiriyle. Hayır beyefendi, hiçbiriyle. Tuhaf bir tesadüf. Hayat baştan sona tesadüflerle doludur. Son ayaklanma sırasında Rio de Janeiro'daydınız. Evet. Bir devrim girişiminin hemen ardından Portekiz'e geri dönmeniz de gene tuhaf bir tesadüf değil mi sizce. Kaldığım otelin, daha dün İspanya'da yapılan seçimlerin peşinden İspanyollarla dolması kadar tuhaf. Ah, demek Brezilya'dan kaçtığınızı söylemek istiyorsunuz. Ben öyle demedim. Durumunuzu Portekiz'e gelen İspanyollarınkiyle karşılaştırdınız. Amacım yalnızca size, nedenlerin daima bir sonuç doğurduğunu göstermekti. Peki sizin açınızdan sonucu yaratan neden neydi. Size daha önce de söyledim, sıla hasreti, geri dönmeye karar verdim ben de. Demek istiyorsunuz ki geri dönmenizin altında yatan korku değil. Ne korkusu. Örneğin oradaki yetkililer tarafından rahatsız edilme korkusu. Devrimden ne önce ne sonra beni rahatsız eden olmadı. Bazı işler zaman alır, bizim de sizi çağırmamız iki ayı bulmadı mı. Hâlâ nedenini merak ediyorum. Bana başka bir şey söyleyin, isyancılar kazansaydı orada mı kalırdınız buraya mı dönerdiniz. Size daha önce de dediğim gibi, geri dönmemin politikayla ya da devrimlerle hiçbir ilgisi yoktur, zaten orada yaşadığım süre içinde gerçekleşen tek devrim de bu değildi. Bu iyi bir cevap, ama bütün devrimler bir değil, hepsinin talebi de aynı değil. Ben doktorum, devrimler hakkında zerre kadar bilgim yok, olmasını da istemiyorum, beni ilgilendiren tek şey

hastalar. Şu aralar pek öyle sayılmaz. Tekrar ilgilenmeye başlayacağım. Brezilya'da kaldığınız zaman zarfında yetkililerle sorun yaşadığınız oldu mu. Ben gayet barışçı bir insanımdır. Peki ya geldiğinizden beri, burada arkadaşlıklar kurdunuz mu. On altı yıl unutrnaya da unutulmaya da yetiyor. Soruma cevap vermediniz. Cevap veriyorum, unuttum ve unutuldum, burada dostum yok. Hiç Brezilya vatandaşlığına geçmeyi düşündünüz mü. Hayır beyefendi. Portekiz, Brezilya'ya gittiğinizden beri değişmiş mi. Buna cevap vermem mümkün değil, henüz Lizbon dışına çıkmadım. Ya Lizbon, değişmiş mi sizce. On altı yılda değişiklikler oluyor ister istemez. Sokaklar sakin. Evet, fark ettim. Milliyetçi Diktatörlük hükümeti ülkeyi topyekûn işe koştu. Hiç kuşkum yok. Bunun adı vatanseverlik, ortak çıkarların gözetilmesi, önce millet. Portekizliler için bu iyi bir şey. Bu sizin için iyi bir şey, çünkü siz de Portekizlisiniz. Kazançlar bölüştürülürken payıma düşecekleri reddedecek değilim, hele de bugünlerde aşevleri açılırken. Siz yoksul değilsiniz ki. Yoksul düşebilirim. Tanrı korusun. Teşekkür ederim, ama başıma öyle bir şey gelirse Brezilya'ya dönerim. Portekiz'de yakınlarda devrim olmaz, en sonuncusunun üzerinden iki yıl geçti ve bulaşan herkes için sonu çok kötü bitti. Neyi ima ettiğinizi anlamıyorum, şu andan itibaren sorularınıza cevap vermeyeceğim. Önemli değil, soracağımı sordum zaten. Gidebilir miyim. Evet, işte kimliğiniz, Victor, beyefendiyi kapıya kadar geçir, Victor yaklaştı, Beni izleyin, ağzı hâlâ soğan kokuyordu, Bu saatte insan nasıl böyle kokabilir, diye düşündü Ricardo Reis, kahvaltıda mı yedi nedir. Doktor Bey'in amirimizi kışkırttığını gördüm, dedi Victor koridorda, neyse ki bugün keyifleri yerinde. Ne demek kışkırttınız. Cevap vermeyi reddettiniz, konuyu değiştirdiniz, iyi değil bu, şansınız var, amirimiz doktor beylere büyük saygı duyar. Buraya gelmemi

neden emrettiklerini hâlâ bilmiyorum. Bilmenize de gerek yok, Tanrı'ya şükredin ki görüşme iyi geçti. Umarım bu son olur. Ah, işte o hiç belli olmaz, pekâlâ, geldik bile, Antunes, Doktor Bey çıkabilir, iyi günler Doktor Bey, herhangi bir şeye ihtiyacınız olursa beni bulmak çok kolay, adım Victor, elini uzattı, Ricardo Reis elinin ucuyla üstünkörü tokalaştı onunla, soğan kokusunun üzerine sineceğini hissetti ve midesi döndü, Haydi bakalım, bir kusmadığım kalmıştı, ama yok, rüzgâr yüzüne çarparak onu kendine getirdi ve bulantıyı kovdu. Ricardo Reis kapının nasıl kapandığını anlayamadan kendini sokakta buldu. Encarnação Kilisesi'nin köşesine varamadan ortalığı seller götürdü, yarın gazeteler şiddetli sağanaklar görüldüğünü yazacak, gazeteci abartması işte, çünkü sağanak zaten şiddetli ve yoğun yağmur demektir, neyse, sular seller diyorduk ve gelip geçenler ıslak köpek yavruları gibi hırıldayarak saçak altlarına sığındı, sokakta kedi yok, hele kuduz kedi hiç yok, çünkü herkesin bildiği gibi kediler sudan nefret eder, tek bir adam var Saõ Luiz Tiyatrosu tarafındaki kaldırımdan aşağı inen, herhalde biriyle buluşacak ve geç kalmış, az önce Ricardo Reis'e olduğu gibi sıkışmış yüreği, işte bu yüzden bu kadar şiddetle dövüyor damlalar onu, doğa, dayanışmasını başka türlü de ifade etse olurdu aslında, örneğin bir deprem yaratıp Victor'la amirini enkaz altında bırakabilir, soğan kokusu kaybolana, bu tür vücutlar için mümkünse, geride tertemiz kemiklerden başka bir şey kalmayana kadar ikisini de çürütebilirdi.

Ricardo Reis otele girdiğinde şapkasından oluk gibi sular akıyor, hafiften bir çörtene dönüşmüş olan yağmurluğundan sular damlıyordu, bir doktora yakışan ağırbaşlılıktan eser kalmamıştı halinde, şairin ağırbaşlılığını ise ne Salvador bilebilirdi ne Pimenta, zaten göksel adaletin timsalidir yağmur, insan ayırt etmez yağarken. Ricardo

Reis anahtarını almak için resepsiyona yöneldi, Aman Tanrım, ne hale gelmişsiniz, dedi Müdür, sesi kuşkuluydu, ama kafasından geçenler sözcüklerin altından sızıyordu, Gerçekten ne halde döndün, orada nasıl davrandılar sana, ya da daha dramatiği, Seni bu kadar erken beklemiyordum. Tanrı'ya bile isminin başına büyük harf koyarak sen diye hitap ettikten sonra, insan geçmişinde ve geleceğinde bozguncu eylemler olduğundan şüphelendiği bir müşteriye, içinden teklifsiz davranmaz da ne yapar. Ricardo Reis yalnızca kulaklarının duyduğuna cevap verdi, Korkunç bir sağanak, diye mırıldanmakla yetindi ve halıyı bir güzel sulayarak merdivene yöneldi, az sonra Lídia bıraktığı izleri sürerek ona ulaşabilecek, hayal gücü bizi *sertaõ*'ya, yani balta girmemiş ormana götürüverdi birden, oysa aslında iki yüz bir numaralı odaya giden koridordayız, Eee, nasıl geçti, size kötü davrandılar mı ve Ricardo Reis karşılık verdi, Hayır, nereden aklına geliyor bunlar, her şey gayet iyi geçti, son derece terbiyeli, düzgün insanlar, oturacak yer bile gösteriyorlar. Öyleyse niye oraya gitmeye zorladılar sizi. Görünüşe bakılırsa uzun yıllardan sonra yabancı ülkelerden dönenlere karşı âdet böyle, keyfimiz yerinde mi, bir eksiğimiz var mı diye merak ediyorlar. Benimle alay ediyorsunuz, kardeşim böyle anlatmadı. Haklısın, şaka yapıyordum, ama için rahat olsun, her şey iyi geçti, tek dertleri Brezilya'dan neden döndüğümü, orada ne yaptığımı, burası için neler tasarladığını öğrenmekti. Bunu bile sorabiliyorlar demek. Bana öyle geliyor ki canları ne isterse sorabilirler, haydi şimdi kaybol bakalım, öğlen yemeği için üstümü değişmeliyim. Yemek salonunda Afonso adındaki şef garson ona masasını gösterdi, gerektiğinden biraz fazla uzak duruyordu, ama son günlerde Ricardo Reis'e aynı şekilde servis yapan, ilk fırsatta vebası daha az bulaşıcı başka müşterilere hizmet vermeye giden Ramón kepçeyle çor-

bayı koyarken hayli oyalandı, Bir ölüyü bile diriltir bu koku, Doktor Bey, doğruydu, o pis soğan kokusunun üstüne ne olsa parfüm gibi kalırdı, Kokular hakkında bir kuram geliştirmeli, diye düşündü Ricardo Reis, her birimiz, anbean nasıl kokuyoruz, Salvador için hâlâ pis kokuyorum, Ramón bana tekrar katlanabilecek hale gelmiş, Lídia'ya gelince, ey güzelim aldanış ve basit koku duyusu, ona kalırsa gül bahçesi gibiyim. İçeri girerken Don Lorenzo'yla Don Alonso'yu, bir de üç gün önce gelmiş olan Don Camilo'yu selamladı, kendisine yaklaşma manevralarını savuşturup sakin bir köşeye sığındı, İspanya'nın durumu hakkında ne biliyorsa, burada, masadan masaya söylenenlerden ya da gazetelerden öğrendi, emekçi sınıflara, işçilere, kara ve deniz erlerine dört koldan açıkça komünizm, anarşizm ve sendikacılık propagandası yapan sürüyle bozguncu varmış, Ricardo Reis'in devletin gözetilip korunmasından sorumlu şu meşhur polis birimine neden çağrıldığı şimdi daha iyi anlaşılıyor, Ricardo Reis boşu boşuna kendisini sorguya çeken görevlinin yüz hatlarını hatırlamaya çalışıyor, yalnızca sol elin serçeparmağında kara taşlı bir yüzük ve sanki bir sisin içinden fırlayan, iyi pişmemiş bisküviye benzeyen topar-lak ve solgun bir yüz geliyor gözünün önüne, gözleriniyse seçemiyor, adamın gözleri yoktu, belki de Ricardo Reis bir körle konuşmuştu. Salvador servisi kontrol etmek için sessizce kapıya geldi, çünkü artık burası uluslararası bir otel, bu yıldırım teftiş sırasında Ricardo Reis'le göz göze geldi, ona soğukça gülümsedi, diplomatça bir gülümseme, Salvador'un istediği Emniyet'te olup bitenleri öğrenmekti. Don Lorenzo Don Alonso'ya, Paris'te yayımlanan Fransız gazetesi *Le Jour*'da çıkmış bir haberi aktarıyor, haberde Portekiz devletinin başı Oliveira Salazar'dan bahsediliyor, enerjik ve sade bir adam, ileriyi görme yeteneği ve sağduyusuyla ülkeye zenginlik ve millî

gurur kazandırdı, *Asi lo necesitamos nosotros*,[1] diye yorumda bulunuyor Don Camilo ve kırmızı şarapla dolu kadehini kaldırarak Ricardo Reis'i başıyla selamlıyor, o da başıyla karşılık veriyor, biraz kibir var hareketinde doğrusu, Aljubarrota[2] yüzünden, Tanrı üzerinden şefaatini eksik etmesin. Salvador çekiliyor, sakinleşmiş, kafası rahat. Biraz vakit geçsin, yarın olsun, Doktor Ricardo Reis, António Maria Cardoso Sokağı'nda olup bitenleri gelip anlatır, olur da anlatmazsa ya da her şeyi söylemediği hissedilirse Salvador'un eli kaynaklara erişecek kadar uzun, orada çalışan Victor tanışı olur. Ve ancak haberler iyiyse, Ricardo Reis her tür kuşkudan arındıysa güzel günler geri gelebilir, yalnız ona son derece nazik ve tatlı bir dille Lídia hikâyesinde ağzını sıkı tutmasını öğütlemeli, Otelin adı çıkmasın diye Doktor Bey, sırf adı çıkmasın diye, işte böyle söyleyecek Salvador, Ricardo Reis'e. İki yüz bir numaralı odanın boşalması Salvador'un nasıl da işine gelirdi oysa, bunu göz önüne alınca Salvador'un ne kadar yücegönüllü biri olduğunu daha iyi anlayabiliriz, oraya Sevilla'dan gelme koca bir aileyi, İspanya'nın önde gelenlerinden birini, örneğin Alba Dükü'nü yerleştirebilirdi, düşüncesi bile insanı tir tir titretiyor.[3] Ricardo Reis yemeğini bitiriyor, iştahla dağ peyniri yiyen göçmenleri tekrar tekrar selamlıyor ve köpek yavrusu gibi yalvaran bakışlarla bakan Salvador'un hevesini kursağında bırakarak odasına çıkıyor, bir an önce Marcenda'ya mektup yazmak istiyor, Coimbra, postrestant.

Dışarıda koca dünyaya yağmur yağıyor ve uğultu o

1. (İsp.) Bize de böylesi lazım.

2. Bir Portekiz köyü, Portekiz Kralı I. Joaõ 1385 yılında burada rakibi Kastilya kralı I. Juan'ı yenmişti.

3. Tarihsel bir olaya gönderme var. 1507-1582 arasında yaşamış Alba Dükü Fernando Álvarez de Toledo, bir İspanyol devlet adamı ve askeridir. İspanyol egemenliğine karşı ayaklanan Portekiz'e boyun eğdirmiştir.

kadar yoğun ki o anda yerkürede yağmursuz bir nokta kalmış olması imkânsız, küre, uğultulu topaç uzayda su mırıltıyla dönüp duruyor, Ve yağmurun karanlık sesi aklıma giriyor, varlığım çılgın rüzgârın sesinin çizdiği görünmez eğri, eyersiz dizginsiz bir at, görünmez tahta pabuçlar kapılara ve pencerelere vuruyor ve aynı anda perdelerin belli belirsiz, çok hafifçe oynadığı bu odada, yüksek kara duvarlarla çevrili bir adam mektup yazıyor, saçma olanın mantıklı, tutarsız olanın doğru, zayıf olanın güçlü, küçük düşmüş olanın saygın gözükeceği, korkunun sa gözüpekliğe dönüşeceği şekilde hazırlayarak, uyarlayarak anlatıyor anlatacağını, olmuş olduğumuz şeyle olmak istediğimizin değeri aynı, yeter ki büyük hesapların görüleceği saat çalmadan ne istiyorsak o olmaya cüret edelim, insan bunu öğrenince yolun yarısını aşmış sayılır, öbür yarıyı aşmak için de bunu hatırlamak ve gücünü firesiz korumak yeterlidir. Ricardo Reis uzun süre hitap sorununa takıldı, mektup yazmak son derece nazik bir iştir, yazılı sözler orta yolu bilmez, kişiyi duygusal yakınlaşma ya da uzaklaşma konusunda kesin bir karara zorlar, verilen karar mektupla kurulan ilişkinin niteliğini belirler, onu aklı başında ya da çılgınca bir kılığa sokabilir ve mektup ilişkisi gerçekte var olan ilişkiyle hiç kesişmeden, ona paralel olarak uzar gider. Duygusal bocalamalar da böyle başladı. Ricardo Reis Marcenda'ya Çok Sevgili ya da Kıymetli Senhorita diye hitap etme varsayımını tabii ki tutmadı, unvana saygıyı bu kadar ileri götürmedi, ama bu kişisiz, kolay hitabı kafasından uzaklaştırdıktan sonra da bir türlü tehlikeli bir yakınhk içermeyen, mahrem olmayan bir kelime bulamadı, Benim Sevgili Marcenda'm örneğin, ya da Marcenda'cığım, nereden senin Marcenda'n, sevgili Marcenda'n oluyormuş, Senhorita Marcenda ya da Sevgili Marcenda da yazabilirdi, bunu da denedi, ama Senhorita komik geldi, sevgili lafı daha da beter

ve bir sürü kâğıdı yırtıp attıktan sonra isim tek başına karşısında kalıverdi ve yalnız o tarif etmeliydi bizi, Birbirinize isim verin, işte bu yüzden birer ad takıldı bize, biz de onu bu yüzden koruduk. Böylece, Marcenda, diye yazdı, kararlaştırdığımız gibi size havadisleri vereyim, ardından durup düşündü ve bizim zaten bildiğimiz malum haberle devam etti, ince eleyip sık dokuyarak, parçaları birleştirip boşlukları doldurarak, gerçeği, daha doğrusu her şeyi söylemediyse de bir gerçeği ifşa etti, en önemlisi, mektubun yazanı da okuyanı da mutlu etmesi, iki kişinin de mektupta kendini bulması ve en iyisi, birinin gönderip ötekinin aldığı anı, izlenim sayesinde rahatlamasıdır, polis açıklamaların kaydını tutmadı, demek ki olay yargıya intikal etmeyecek, altı üstü sohbet edildi, tam da görevlinin belirtme nezaketini gösterdiği gibi. Victor'un konuşulanların tanığı olduğu doğru, ama daha şimdiden çoğunu unuttu, yarın daha da azını hatırlayacak, çok daha önemli başka konular kurcalıyor kafasını. Günün birinde bütün bunlar hikâye edilirse, Ricardo Reis'in mektubundan başka kanıt bulunamayacak, o da o kadar zamanda kaybolmamışsa, muhtemelen öyle olur zaten, bazı kâğıtları saklamamak daha iyidir. Ortaya çıkarılacak bütün öteki kaynaklar kuşkulu olur, çünkü gerçeğe benzese de düzmecedir onlar, her ne olursa olsun ne tek başlarına, ne topluca gerçekliğe uymazlar, elimizde kanıt olmadığı için bizim de bilmediğimiz gerçekliğe, nereden belli bizim bir gerçeklik yaratmadığımız, az çok tutarlı bir konuşma, bir Victor, bir polis, rüzgârlı ve yağmurlu bir sabah, merhametli bir doğa, hepsi hem gerçek hem yalan. Ricardo Reis mektubunu saygı dolu sözlerle, içten sağlık dilekleriyle bitirdi, kaleminin zayıflığını hoş görelim ve alta da epey tereddütten sonra bir not ekledi, Lizbon'a bir dahaki gelişinde kendisinin otelden ayrılmış olabileceğini haber verdi, çünkü bu tekdüze hayattan sıkılmaya

başlamıştı, kendine ait bir eve, bir muayenehane açmaya ihtiyaç duyuyordu, yeni köklerimin, beni nerelere sürükleyeceğini görmenin vakti geldi, bütün yeni köklerimin, son üç sözcüğün altını çizecekti, ama onları belirsizliklerinin saydamlığında bırakmayı tercih etti, otelden ayrılırsam gene bu adrese, Coimbra (poste restant) yazarım. Mektubu bir daha okudu, katladı, zarfın içine koydu, sonra kitapların arasına sakladı, yarın götürecekti onu postaneye, bugün bu fırtınada başını sokacak bir yeri olanlara ne mutlu, o yer Bragança Oteli bile olsa. Ricardo Reis pencereye gidip perdeleri çekti, dışarıda olup bitenler zor seçiliyordu, yağmur bir su bulutu gibi gümrahtı, Ricardo Reis'in soluğu panjurların koruduğu camda buhar yapıyordu, Ricardo Reis pencereyi açtı, Sodré Rıhtımı çoktan sular altında kalmış, tütün ve içki satılan yer bir adaya benziyor, dünya rıhtımdan kopmuş, akıntıya kapılmış. İki adam yolun öbür tarafında, bir meyhanenin köşesine sığınmış, sigara tüttürüyor. Kuşkusuz içeceklerini içmiş, ağır ağır sarıyorlar sigaralarını, hiç acele etmeden, Tanrı bilir nasıl soyut bir şeyden, belki de onları işlerinden güçlerinden eden yağmurdan bahsediyorlar, az sonra meyhanenin karanlığında gözden kayboluyorlar, madem bekleyecekler, bari bir kadeh atsınlar. Başı çıplak, siyahlar giyinmiş başka bir adam kapıya gelip havaya bakıyor, sonra o da kayboluyor, kuşkusuz tezgâha yaklaşmış, okkalısından, demiştir, tabii içki bardağını kastetmiştir gökyüzünü değil, meyhaneci yanılmamıştır. Ricardo Reis pencereyi kapadı, ışığı söndürdü, gidip kanepeye uzandı, dizinde battaniyeyle yağmurun akıl sır ermez, tekdüze sesine kulak verdi, akıl sır ermez, bunu kim söylediyse doğru söylemiş. Gözleri açıktı, kozasındaki bir ipekböceği gibi alacakaranlığa yuvalanmıştı, uyumuyordu, Yalnızsın, kimseler bilmiyor, sus ve oyna, başka zamanlarda yazılmış bu kelimeleri mırıldandı, ama reddetti, çünkü yalnızlığı an-

latamıyor, yalnızca söylüyorlardı, aynı şekilde sessizlik ve iki yüzlülük söyledikleri şey olabilirlerdi, anlattıkları şey değil, yalnız olmak, yalnızım demekten ve demiş olmaktan bambaşkadır.

Akşama doğru birinci kata indi, Salvador'un hevesini doyurmaktı niyeti, er ya da geç konuşacaklardı nasıl olsa, dolayısıyla bunun nasıl ve ne zaman olacağına Ricardo Reis'in karar vermesi daha iyiydi, Hayır Senhor Salvador, her şey çok iyi geçti, son derece sıcaktılar, soru büyük bir dikkatle sorulmuştu, Ee Doktor Bey, söyleyin bakalım, sabah olup bitenlerden bahsedin, çok sıktılar mı canınızı. Hayır Senhor Salvador, her şey çok iyi geçti, gayet efendi davrandılar, tek istedikleri Rio de Janeiro'daki konsolosluğumuz hakkında birkaç bilgiydi, bana bir belge vermeleri gerekiyordu da, aman canım, kırtasiyecilik işte. Salvador açıklamayı kabul eder gibi gözüktü, ama otelleri ve hayatı tanıyan şüpheci biri olarak gene de içinde bir kurt vardı, yarın gidip bilgi alacak, dostu Victor'la da konuşacak, Anlıyorsunuz değil mi Victor, otelde kimleri barındırdığımı bilmek zorundayım ve Victor ihtiyatla karşılık verecek, Dostum Salvador, bu adamdan gözünüzü ayırmayın, amirim sorgu biter bitmez böyle söyledi bana, Doktor Reis saman altından su yürütüyor, esrarlı bir tarafı var, gözümüzü üzerinden ayırmayalım, hayır, şimdilik elimizde somut kanıt yok, bu yalnızca bir his, mektuplarına dikkat edin. Şimdiye kadar bir tane bile mektup almış değil. Bu da tuhaf, gidip postrestanta bir bakalım, peki birileriyle buluşuyor mu. En azından otelde değil. Neyse, bir bit yeniği sezerseniz bana haber verin. Bu gizli görüşmenin ertesinde hava tekrar geriliyor, otelde ne kadar çalışan varsa hepsi gözünü Salvador'un namlusunun doğrulduğu yöne dikiyor, o kadar dikkatliler ki, buna gözetliyorlar desek daha doğru olur, Ramón'un selam verişi daha soğuk, Felipe homurdanıyor, tabii bir

istisna var, ama o zavallı kadıncağızın elinden kaygılanmaktan, hem de deliler gibi kaygılanmaktan başka bir şey gelmiyor, Pimenta bugün gülerek, Pis herif, dedi, bu olayın üstü kapanmadı, görelim bakalım neler olacak, Ne olup bittiğini anlatın bana, rica ediyorum, hiç kimseye söylemem. Bir şey yok, aptallık bütün bunlar, başkalarının hayatına burnunu sokmaktan başka işi olmayanların uydurmaları. Tamam, aptallık, ama hayatı cehenneme çevirecekler bu yüzden, kastettiğim sizin hayatınız, bizimki değil. Merak etme, ben otelden ayrılır ayrılmaz dedikodular bıçak gibi kesilir. Gidecek misiniz, bana söylememiştiniz. Er ya da geç olacak bu, ömür boyu burada kalacak değilim ya. Sizi bir daha görmeyeceğim ve Lídia'nın gözünden bir damla yaş süzüldü, başı Ricardo Reis'in omzundaydı. Ricardo Reis bunu hissetti, Yapma böyle, ağlama, hayat bu, insanlar karşılaşır da ayrılır da, nereden belli yarın evlenip gitmeyeceğin. Evlenmek için yaşım geçti benim, hem siz nereye gidiyorsunuz. Kendime ev bakacağım, uygun bir tane bulmam lazım. Eğer istersenız. Neyi istersem. İzin günlerimde sizi görmeye gelebilirim, hayatımda başka kimse yok. Lídia neden seviyorsun beni. Bilmiyorum, belki de size söylediğim şey yüzünden, hayatımda başka kimse olmadığından. Annen var, kardeşin var, mutlaka sevdalıların olmuştur, daha da olacaktır, üstelik güzelsin, günün birinde evleneceksin, sonra sıra çocuklara gelecek. Belki, ama bugün bütün bildiğim bu. Sen yiğit bir kızsın. Soruma cevap vermediniz. Ne sormuştun. Kendi eviniz olunca izin günlerimde sizi görmeye geleyim mi. İstiyor musun bunu. Evet. Öyleyse gel, ta ki. Ta ki siz kendi çevrenizden birini bulana kadar. Demek istediğim bu değildi. Öyle bir şey olunca, bana şunu söyleyin yeter, Lídia artık gelme bana, ben de bir daha gelmem. Öyle anlar oluyor ki senin kim olduğunu bilemiyorum. Ben bir oda hizmetçisiyim. Ama adın Lídia ve

ifadelerin çok şaşırtıcı. Şimdiki gibi, başım omzunuzda konuşurken kelimeler başka türlü akıyor, ben bile hissediyorum bunu. Umarım günün birinde iyi bir koca bulursun kendine. Keşke, ama başka kadınları, kocamız iyi diyenleri dinliyorum da, içime kurt düşüyor. Onların iyi kocalar olduğuna inanmıyor musun. Bana göre değiller. Sana göre iyi koca nasıl olur. Bilmiyorum. Seni mutlu etmek de amma zor. Öyle değil, şu an elimde olan bana yetiyor, hiçbir gelecek olmadan, burada yatmak. Hep dostun olarak kalacağım. Yarının bize ne hazırladığı hiç bilinmez. Demek ki benimle dost kalacağından emin değilsin. Oh, benim durumum başka. Kafandan geçeni daha iyi anlat. Anlatamıyorum, bunu anlatabilsem her şeyi anlatabilirdim. Sandığından çok daha iyi anlatıyorsun. Ben kara cahilin tekiyim. Okuma yazman var. Kötü, okumak neyse de, yazarken çok yanlış yapıyorum. Ricardo Reis onu göğsüne bastırdı, Lídia ona sarıldı, sohbet ikisini adeta can yakan, tarifsiz bir heyecanla, usulca yakınlaştırmıştı, işte bu nedenle, konuşmanın ardından, o malum işi çok nazikçe yaptılar.

Bunu izleyen günlerde Ricardo Reis kendine ev bakmaya koyuldu. Sabah çıkıyor, gece çökerken dönüyor, öğlen ve akşam yemeğini dışarıda yiyordu, *Diário de Notícias*'ın ilan sayfaları ona yol gösteriyordu, ama o çok uzağa gitmiyordu, kenar mahalleler zevkine uymuyordu, örneğin Heróis de Quionga Sokağı tarafında yaşamayı yüreği kaldırmazdı, ya da ucuza yeni daireler yaptıkları Moraes Soares'de oturmayı, beş-altı odalıydı bunlar, kiraları gerçekten düşüktü, aylık yüz altmış beşle iki yüz kırk escudo arasında, ona teklif etmezlerdi böyle yerleri, hem zaten o da istemezdi Baixa'dan çok uzakta ve nehir görmeyen bir yeri. Tercihen möbleli ev arıyordu, biz onu anlıyoruz, yalnız bir adam bir evin bütün ihtiyacını nereden bilsin, mobilyasıydı, çamaşırıydı, tabak çanağıydı,

Lídia'yı onun yanında dükkânlara girip çıkarken, fikrini söylerken hayal etmek olanaksız, Marcenda ise, burada olsa ve babası da rıza gösterse bile hayatın o tarafı hakkında ne bilirdi, ev denildiğinde bir tek kendininkini tanırdı, o da kelimenin gerçek anlamında ona ait, yani onun mülkiyetinde olan ve onun tarafından çekilip çevrilen bir ev değildi ve Ricardo Reis'in bu ikisinden başka kadın tanıdığı yok, Fernando Pessoa ona Don Juan derken abartıtı. Uzun lafın kısası otelden ayrılmak kolay değil. Hayat, her hayat, kendine göre bağlılıklar üretir, bunlar bir hayattan ötekine değişir ve hayatın özünde bir eylemsizlik yaratır, dışarıdan bakan, kendi kurallarına sadık bir göz için anlaşılmazdır bu, gözlenen kişi de ötekinin kuralları-nı bilemez, sonuç olarak başkalarının hayatı hakkında anlayabileceğimiz azıcık şeyle yetinelim, belki bunun için bize minnet duyar, karşılığını verirler. Salvador bu iki taraftan ne birine ne ötekine dahil, ilk baştaki alışkanlıklarından alabildiğine uzaklaşan müşterinin giderek uzayan yoklukları onu sabırsızlandırıyor, gidip arkadaşı Victor'a iki çift laf etmek aklından geçti bile, ama gayet ince bir korku son anda aklını çeldi, işler kötüye giderse kendisini de lekeleyebilecek, hatta daha kötü sonuçlar doğurabilecek işlere bulaşma korkusu. Ricardo Reis'e karşı dikkatini iki katına çıkardı, bu taktikle de otel çalışanlarının aklını şaşırttı, artık nasıl davranacaklarını bilemez hale gelmişlerdi doğrusu, bu eften püften ayrıntılar için özür dileriz, daha iyisi olsa esirgemezdik.

İşte bunlar varoluşun çelişkileri, o sıralar Luis Carlos Prestes'in tutuklandığı duyuluyor, neyse ki polis Ricardo Reis'e, Brezilya'da Prestes'le tanışıp tanışmadığını ya da onun hastaları arasında yer alıp almadığını sormuyor, öte yandan Almanya'nın da Locarno Anlaşması'nı bozup Rhineland havzasını işgal ettiği kulağa geliyor, tehditleri bırakıp eyleme geçti, ayrıca Santa Clara'da bir çeşmenin

hizmete sokulduğunu, bunun da halkı neşeye boğduğunu öğreniyoruz, o zamana dek su ihtiyaçlarını yangın musluklarından giderirlermiş, çeşmenin onuruna güzel bir şenlik yapılmış, biri kız biri erkek iki masum çocuk iki testiye su doldurmuş, şiddetli bir alkış kopmuş, yaşasın diye haykırmış herkes, Soylu ülke, ö-ö-lümsüz[1], gene aynı günlerde Manoilesco diye ünlü bir Romen'in Lizbon'a geldiği ve şunları beyan ettiği duyuluyor, Şu anda Portekiz'de yayılan yeni fikirler, bir müridin saygısı ve dini bütün bir insanın derin coşkusuyla sınırlarınızdan içeri sürükledi beni, aynı dönemde Churchill de bir nutuk atıyor, günümüzde Almanya'nın savaştan korkmayacak tek Avrupa ulusu olduğunu söylüyor, hep aynı günlerde İspanyol faşist partisi Falanj yasadışı ilan ediliyor ve lideri José Antônio Primo de Rivera hapse atılıyor, Kierkegaard'ın *Ölümcül Hastalık Umutsuzluk*'u da bu sıralar yayımlanıyor, Tivoli'de *Bo zambo* filmi gösteriliyor; Beyazların, ilkel toplumlardaki savaşçı zihniyetin kökünü kazımak için harcadığı değerli çabaları görüyoruz filmde ve sonuç olarak bütün bu süre zarfında Ricardo Reis günlerini ev arayarak geçiriyor. Hatta umudunu kaybetmeye başladı, gazeteyi dalgın dalgın karıştırıyor, kendi isteği dışında her şeyden bahsediliyor, örneğin Venizelos'un ölümünden, örneğin Ortins de Bettencourt'un bir subayın, hele de Portekizli bir subayın uluslararası birlik yanlısı olamayacağını bildirdiğinden, dün gene yağmur yağdığını bile yazmışlar, Kızıl dalga İspanya'da yayılıyormuş, yedi escudo elli centavoya *Cartas da Religiosa Portuguesa*[2] satın alınabiliyormuş, ama kimse Ricardo Reis'e ihtiyacı olan evin yerini söylemiyor. Kendisi,

1. Portekiz millî marşının sözleri.
2. (Port.) "Dindar Bir Portekizli Kadının Mektupları."

Salvador'un iyi duygularına rağmen Bragança'nın atmosferinde artık nefes alamaz hale geldi, hem zaten gitse bile Lidia'yı kaybetmeyecek, kız ona söz verdi, böylece malum ihtiyaçların tatmini konusunu da garantiye almış oldu. Ricardo Reis Fernando Pessoa'yı hiç aklından geçirmedi, sanki görüntüsü de ondan sakladığı anıyla birlikte solup gitmişti, ya da daha iyisi, portresi güneş yüzü görünce hatları silinmişti, giderek rengi atan bez çiçeklerden yapılmış ölüm çelengi, dokuz ay dedi, bakalım dayanacak mı o kadar. Fernando Pessoa tekrar zuhur etmedi, kapristen midir, canı mı sıkkındır, gücenmiş midir, yoksa, basit bir varsayım, bir ölünün, konumunun getirdiği mecburiyetlerden kaçmasının zorluğundan da olabilir, çünkü sonuç olarak öbür taraftaki hayat hakkında hiç bilgimiz yok, üstelik Ricardo Reis bunu sorabileceği halde es geçti, biz diriler, benciliz ve taş yürekliyiz. Günler gri ve tekdüze, akıp gidiyor, gene Ribatejo'da kasırgadan, canlar alan su baskınlarından bahsediliyor, sular bir sürüyü alıp götürmüş, evler yıkılıp hamurlarındaki çamura dönmüş, hasattan geriye hiçbir şey kalmadı, salkımsöğütlerin dorukları, dişbudakların ve kavakların dağınık ince uzun yaprakları nehir kıyılarını kaplayan dev gölün üzerinde yüzüyor, devşirilmiş samanlar ve mısır sapları en üstteki dallara takılmış, suyun seviyesi düştüğünde, Su buraya kadar yükseldi, diyebileceğiz ve duyanlar inanamayacak. Ricardo Reis bu afetlerin ne kurbanı ne tanığı, gazeteleri okuyor, fotoğraflara bakıyor, Trajediden manzaralar, başlık bu ve Ricardo Reis gökyüzünün sabırlı zalimliğine inanmakta zorlanıyor, bizi dünyadan koparmak için bunca yol varken önünde, büyük bir zevkle demiri, ateşi ve bu gümrah suyu seçmiş. Doktor Bey salonda bir divana kurulmuş, ateş yanıyor, otel rahat, yürekleri okuma yeteneğimiz olmasa kafasını meşgul eden can yakıcı düşünceleri bilemezdik, yakında bir yerlerin, elini uzatsa tutabile-

ceği bir yerlerin, elli, seksen kilometre ötedeki bir yerlerin sefaleti, Ve ben de burada tutmuş gökyüzünün zalimliğine ve tanrıların umursamazlığına kafa yoruyorum, oysa hepsi bir ve tek, Pimenta'ya büfeye gidip İspanyolca gazeteler almasını emreden Salvador'a kulak kabartıyor ve şimdi de ikinci kata çıkan Lídia'nın artık ötekilerden hemen ayırt edebildiği ayak sesleri, dalgınlıkla ilan sayfasını atlamışım, değişmez saplantım, Kiralık ev, işaretparmağımla ağır ağır sütunu takip ediyorum, olur da tetikte bekleyen Salvador gelip de beni basar diye, birden duruyorum, Möbleli ev, Santa Catarina Sokağı'nda binanın görüntüsü sel fotoğrafları kadar net olarak, bir anda gözümde beliriyor, ikinci kat, üzerinde ilan olan, Marcenda'yla buluştuğum akşamüstü, nasıl da silinmiş belleğimden, hiç vakit kaybetmeden gideyim oraya, ama sakin olalım, yavaş, doğal gözükelim, *Diário de Noticias*'ı okuyup bitirdim, şimdi de özenle katlıyor, nasıl bulduysam öyle bırakıyorum, sayfaları ortalığa saçanlardan değilim ben, kalkayım, Salvador'a, Hazır yağmur yokken gidip biraz dolaşacağım, diyeyim, gerekirse bu kadar klasik olmayan başka ne açıklama yapabilirim ve bunu düşünürken otelle ya da Salvador'la arasında bir bağımlılık ilişkisi olduğunu keşfediyor, yeniden Cizvitlerin öğrencisi oluyor birden, sırf bir kural ve disiplin var diye kuralı ve disiplini ihlal ediyor, üstelik bugün durum beterin de beteri, çünkü altı üstü şunu söyleyecek cesareti yok, Hey, Salvador, ev bakmaya gidiyorum, eğer olursa otelden ayrılacağım, bıktım sizden, Pimenta'dan, herkesten, Lídia hariç tabii, gerçekten de başka bir hayata layık o. Bu kadar uzun boylu konuşmuyor, sadece, Az sonra görüşürüz, diyor af dilercesine, korkaklık yalnız savaş meydanında ya da titreyen iç organlarımıza doğrultulmuş bir bıçağın karşısında göstermez ki kendini, kimilerinin yüreği titrektir, bu onların suçu değil, yaradılışları böyledir.

Ricardo Reis birkaç dakikada Alto de Santa Catarina'ya varıyor. İki ihtiyar aynı banka oturmuş nehri seyretmekte, ayak seslerini duyunca döndüler, biri ötekine, Üç hafta önce buraya gelen herif, diyor, daha fazla konuşmasına gerek kalmadan öteki onaylıyor, Şu genç kızla gelen, ne erkekler ne kadınlar geldi geçti, burada mola verdi, ama ihtiyarlar bilerek konuşuyor, yıllar geçtikçe belleğin yitirildiğini, sular alçaldığında kendini gösteren yapraklar gibi yalnız eski günlerin hatırlandığını sanmak yanlış, ihtiyarlığın korkunç bir belleği var, son günleri, dünyanın en son görüntüsünü, hayatın en son ânını saklayan; Ben ayrılırken böyleydi hayat, bilmem aynı şekilde mi devam eder, der yaşlılar öbür tarafa varınca, bizim ihtiyarlar da kuşkusuz aynı sözleri söyleyecek, ama bugünün görüntüsü en son görüntü değil. Kiralık dairenin kapısında elle yazılmış bir not var, Evi gezmek için apartman yöneticisine başvurunuz, verilen adres Baixa'daydı, daha zaman vardı, Ricardo Reis Calhariz'e koşup bir taksiye atladı, az sonra yanında şişko bir adamla geri döndü. Evet beyefendi, yönetici benim, anahtar ondaydı, yukarı çıktılar, işte ev bu, geniş, ferah, kalabalık aileye gider, koyu maun mobilyalar, geniş yatak, büyük gardırop, eksiksiz yemek odası takımı, sofra takımı, gümüş ya da kap kacak koymak için dolap, artık elinizde ne varsa, açılıp uzatılabilen bir masa, menevişli pelesenk ağacından yazı masası, üstündeki yeşil kumaşla bilardo masasına benziyor, bir köşesi de kullanılmaktan parlamış, mutfakla banyo basit ama fena değil, bütün mobilyalar çıplak ve boş, en ufak bir kap, tek bir çarşaf ya da havlu yok, Burada yaşlı, dul bir hanım yaşardı, çocuklarının yanına taşındı, eşyalarını da yanına aldı, ev yalnızca mobilyalarla kiraya veriliyor. Ricardo Reis pencereye yaklaşıyor, perdesiz pencerenin ötesinde meydandaki palmiyeleri, Adamastor'u, bankta oturan ihtiyarları, çamurlu nehri görüyor,

biraz uzakta savaş gemileri, karaya dönük pruvaları denizin yükseldiğini mi yoksa alçaldığını mı bize söylemiyor, az sabredersek öğreneceğiz bunu da, Kira ne kadar, mobilyaların depozitosu nedir, kibarca pazarlık ediyor, yarım saat geçmeden anlaşmaya varıldı, yönetici karşısındakinin ciddi ve güvenilir biri olduğunu anlamış durumda, Zahmet olmazsa yarın beyefendi büroma uğrasalar da kontratı yapsak, işte Doktor Bey, anahtarı size bırakıyorum, artık evinizdesiniz. Ricardo Reis teşekkür ediyor, bu tür muamelelerde âdet olandan biraz yüksek bir kaparo vermek için ısrar ediyor, yönetici ona derhal bir makbuz imzalıyor, çalışma masasına oturup, tepesi yaldızlı stilize yapraklarla süslü dolmakalemini çıkarıyor, evin sessizliğinde kalem ucunun kâğıdı tırmalamasından ve adamın astımlılar gibi, hafif ıslıklı nefesler alışından başka çıt yok, Pekâlâ, oldu işte, siz hiç rahatsız olmayın, ben bir taksiye biner giderim, sanırım biraz daha kalıp yeni yuvanıza alıcı gözle bakmak istersiniz, anlıyorum, insanlar evlerini çok sever, burada yaşayan kadın giderken gözyaşları içindeydi, zavallıcık, kimse onu teselli edemedi, ama hayatın cilveleri işte, hastalık, dul kalmak, kaderin önüne geçilmiyor, elden ne gelir, öyleyse anlaştık, sizi yarın bekliyorum. Ricardo Reis şimdi elinde anahtarla bir başına, bir kez daha bütün evi dolaşıyor, hiçbir şey düşünmüyor, yalnızca bakıyor, sonra pencereye gidiyor, gemilerin pruvaları garba dönmüş, deniz alçalmakta. İhtiyarlar hâlâ aynı bankta.

O gece Ricardo Reis, Lidia'ya, bir ev tuttuğunu haber veriyor. Kadıncağız üç-beş damla yaş döküyor, artık Doktor Bey'in her an gözünün önünde olmayacağını düşündükçe içi yanarak, bu kadarı abartı, bu kadarı taşkınlık, çünkü onu zaten çok sık görmüyor ki, geceleri casusların korkusundan bütün ışıkları söndürüyor, kalan zamanda, sabah ya da akşam saatlerinde, ya saklanmak, ya başkalarının yanında birbirlerine aşırı saygılı davranmak, daha olmadı hınçlarını çıkarmak için fırsat kollayan kötülere karşı, az çok tiyatro yapmak zorunda kalıyorlar. Ricardo Reis onu rahatlatıyor, Merak etme, izin günlerinde görüşürüz ve çok daha sakince, eğer istersen, cevabı zaten biliyor, Tabü ki isterim, hem de nasıl, zaten söylemiştim size, ne zaman taşınıyorsunuz. Ev hazır olur olmaz, mobilyası var ama kalanı tam takır kuru bakır, çamaşırmış kap kacakmış hak getire, fazla bir şeye ihtiyacım yok, ilk ayakta en acil olanlar, havlu, çarşaf, battaniye, gerisi yavaş yavaş olur. Ev kapalı kaldıysa temizlik lazımdır, giderim ben. O ne biçim fikir öyle, mahalleden birini çağırırım. İstemem, ben dururken niye başkası çağırılsın. Sen yiğit bir kızsın. Ben nasılsam öyleyim ve bu cümle itiraz kabul etmeyen türden, hepimiz onun nasıl biri olduğunu gözümüz kapalı bilmeliyiz, Yunanlılardan

ve Latinlerden bu yana bu yönde çok öğüt işittik, kendini tanı, görünüşe bakılırsa kuşku nedir bilmeyen şu Lidia'ya afcrin.

Ertesi gün Ricardo Reis çarşı pazar dolaşıp iki yatak takımı, el havlusu, banyo havlusu alıyor, neyse ki suyudur, gazıdır, elektriğidir kesilmemiş de, bir de onlarla uğraşmak zorunda kalmıyor, Yeni kontrat istemezsiniz her şeyi eski kiracının üstünde bırakırız, demişti yönetici, Ricardo Reis de kabul etmişti. Ayrıca mutfak eşyası alıyor, süt ısıtmak için bir kap, bir cezve, çay, şeker, a'dan z'ye kahvaltılık malzeme, çünkü öğlen ve akşam yemeklerini dışarıda yiyecek. Bu işler onu eğlendiriyor, ona Rio de Janeiro'ya nasıl yerleştiğini hatırlatıyor, kimsenin yardımı olmadan, buna benzer bir şekilde ev kurmak zorunda kalmıştı. İki tarafa koştururken arada Marcenda'ya kısa bir mektup yazıp yeni adresini bildiriyor, olağanüstü bir rastlantı sonucu ev buluştukları yerin iki adım ötesinde, hayat böyledir işte, insanların da hayvanlar gibi av alanları, kendilerine ait toprakları, kümesleri, örümcek ağları vardır ve bu son kıyas muhteşem, örümcek, ağlarından birini Porto'ya bir başkasını Rio de Janeiro'ya uzattı, bunlar altı üstü birer dayanak, birer nirengi noktası, birer direk, birer iskele babası, çünkü örümceğin ve sineklerin kaderi ağın tam göbeğinde çiziliyor. Akşam olurken Ricardo Reis bir taksiye binip yeniden dükkânları dolaşarak satın aldıklarını topluyor, son anda bunlara kuru pastalar, meyve şekerleri, *maria*, *torrado*, *ararıta* peksimetleri[1] ekliyor. Hepsini Santa Catarina Sokağı'na taşıyor, tam ihtiyarlar mahallenin öbür ucundaki evlerine dönerken varıyor oraya, adamlar Ricardo Reis paketleri yukarı taşırken, oldukları yerde durup ikinci katta

1. (Port) İki kere fırınlanmış ararotlu peksimet.

yanan ışıklara bakıyorlar, Baksana, Dona Luísa'nın evi tutulmuş ve pencerelerden birinin ardında yeni kiracıyı görene kadar tek bir adım atmıyorlar, neden sonra sinirli, heyecanlı bir halde gidiyorlar, olur bazen böyle şeyler, hem daha iyi ya, varoluşun tekdüzeliğini kırar, insanın yolun sonu sandığı yer, yeni bir perspektife, yeni tuhaflıklara açılan bir viraj olabilir. Ricardo Reis perdesiz pencereden geniş nehre bakıyordu, daha iyi görmek için odanın ışığını da söndürmüştü, kül rengi bir ışık tozu yağıyordu gitgide yoğunlaşarak, karşı kıyıdaki Cacilhas'a giden gemiler borda fenerlerini yakmış, gri sularda süzülüyor, demirlemiş savaş gemilerini, yük gemilerini sıyırıp geçiyor ve ileriye fırlamış çatılar yüzünden sadece yarısı gözüken, tıpkı bir çocuğun elinden çıkmış bir resme benzeyen son bir firkateyn limana giriyor, Ricardo Reis başını cama dayamış, düz ve soğuk yüzeyde sıvılaşan soluğunun buharıyla dünyadan kopmuş, o kadar hüzünlü bir akşamüstü ki bu, ruhun derinliklerinden ağlama isteği yükseliyor, o sırada Adamastor'un asık suratı da ağır ağır erimekte, durduğumuz yerden görülmeyen, ona meydan okuyan ve tıpkı onun gibi anlamsız olan küçük yeşil heykele yönelttiği öfkesi de, bütün anlamını yitiriyor. Ricardo Reis dışarı çıktığında etraf zifirî karanlık. Correiros Sokağı'nda bir asma kattaki alçak tavanlı bir lokantada yemek yedi, yalnızların arasında bir başına, kim olabilir bunlar, nasıl bir hayattır yaşadıkları, nedir onları buraya çeken, onlara haşlanmış morina ya da mezgit, kızarmış biftek yediren, kırmızı şarabı bardağa kendileri koyuyorlar, kıyafetleri hareketlerinden daha kibar, çünkü garsonu çağırmak için bardağa vuruyor, çünkü şehvetle dişlerini karıştırarak inatçı artıkları başparmakla işaretparmak arasına sıkıştırıp çekiyor, sonra sırayla geğiriyor, kemerlerini gevşetiyor, yeleklerinin düğmelerini çözüyor, pantolon askılarını çıkartıyorlar. Ricardo Reis dü-

şüncelere dalmış, Bundan sonra böyle geçecek işte yemeklerim, tabak çanağın, garsonlarla mutfak arasındaki bağırtıların gürültüsü içinde, Bir çorba çek, Yarım kalamar, yarım porsiyonun kısaltması bu, sesler yorgun, atmosfer iç karartıcı, yağ soğuk tabakta donuyor, yan masa henüz temizlenmemiş, örtüde şarap lekeleri, ekmek kırıntıları, tam söndürülmediği için tüten bir sigara, ah, Bragança'da hayat nasıl da farklı, üstelik birinci sınıf bir otel olmadığı halde, Ricardo Reis birden Ramón'u özlüyor, oysa yarın onu görecek, bugün daha perşembe, kendisi ta cumartesi ayrılacak otelden. Aslında bu tür özlemlerin değerini bilir o, hepsi bir alışkanlık sorunu, bazıları kaybedilir yenileri kazanılır, Lizbon'a geleli daha üç ay olmadı, ama Rio daha şimdiden sanki uzak bir geçmişe, başka bir hayata, kendi hayatına ya da düpedüz sayısız hayatlarından birine ait gibi görünüyor ve bu ilke doğru diye bellersek, Ricardo Reis'in o anda Porto'da öğlen yemeği, Rio'da ya da dağılıp düştüğü dünyanın herhangi bir köşesinde akşam yemeği yediğini kabul edebiliriz. Gün boyu yağmur yağmadı, Ricardo Reis alışverişini rahat rahat yaptı, otele de rahat rahat dönüyor, gidince Salvador'a cumartesi ayrılacağını söyleyecek, son derece basit, Cumartesi gidiyorum, ama kendini babasının vermeyi reddettiği ev anahtarlarını kendiliğinden almaya cesaret eden, oldubittilerin alışılmış gücüne bel bağlayan bir yeniyetme gibi hissediyor.

Salvador hâlâ orada, tezgâhın arkasında, ama Pimenta'ya söyledi, son müşteri de yemek salonundan çıkar çıkmaz, her zamankinden daha erken evine dönecek, karısı soğuk aldı, Mevsimdendir, diye karşılık verdi Pimenta teklifsizce, kaç yıllık hukukları var ve Salvador homurdandı, Benimse hasta olmaya hakkım yok, çok anlama çekilebilecek bir söz bu, ya turp gibi sağlam bir adamın yakınması, ya da birtakım uğursuz güçlere, Müdür'ün yok-

luğunun otel için ne büyük kayıp olacağı yönünde bir uyarı. Ricardo Reis içeri girip selam verdi, sonra bir tereddüt geçirdi, Salvador'la özel bir konuşma mı yapmalıydı, köşeye çekilip fısıldaşmanın gülünç kaçacağına karar verdi, kendini şunları mırıldanırken düşünemiyordu, Bay Salvador, hiç niyetim yoktu, bu konuda sizden özür dilerim, ama bu işleri bilirsiniz, hayat değişir, günler birbirini izler ve birbirine benzemez, pek yakında muhteşem otelinizden ayrılacağım, bir ev buldum, bu haber sizi kırmasın sakın, eskisi gibi dost kalalım ve bir an sanki gençliğine dönüp Cizvitlerin öğrencisi olmuş gibi bir sıkıntı dalgası kabardı içinde, günah çıkarma hücresinin penceresinin önünde diz çökmüş mırıldanırcasına, Yalan söyledim, kıskandım, kafamdan kirli düşünceler geçti, kendime dokundum, böylece tezgâha yaklaşıyor, Salvador onun selamını alıyor, anahtara uzanmak için arkasını dönüyor ve Ricardo Reis kendini suya atıyor, çabuk, öteki yüzünü dönmeden kurtarıcı sözleri döküverelim, onu gafil avlayalım, hazırlıksız yakalayalım ve şimdi bel altına çalışalım, Senhor Salvador, zahmet olmazsa hesabımı çıkarır mısınız, cumartesi ayrılıyorum otelden, der demez kabalığına pişman oluyor, ihanete kurban giden Salvador, elinde anahtarla sırtından vurulmuş insanın canlı örneği, bu kadar dost canlısı bir müdüre böyle davranılmaz ki, Ricardo Reis onu köşeye çekmeliydi, Dinleyin Senhor Salvador, hiç niyetim yoktu, kusuruma bakmayın, ama yok, bütün müşteriler nankör, bu adamsa enkaz halinde vurdu buraya, en kötüsü de oda hizmetçisiyle aşna fişne olmasına rağmen ona hep iyi davrandım, başkası olsa ikisini birden kapının önüne koymuş ya da şikâyeti basmıştı, gerçi Victor kulağımı çekmişti, ama neylersin, yufka yürekliyim ben, herkes benimle dalga geçiyor, ah, ama bu kez son, yemin ederim, yok bir daha tufaya gelmek. Bütün saniyelerle dakikalar saatlerin gösterdiği gibi birbirine eşit

olsa, özlerinde yatanı okumaya fırsat kalmazdı her zaman, ne mutlu bize ki en anlamlı epizotlar en uzun saniyelerde, en bitmek bilmez dakikalarda yaşanır, bu sayede bazı durumları ince elekten geçirmek mümkün olur, tiyatrodaki üç birlik kuralının en ince öğesi olan zamanı ihlal etmemek kaydıyla. Salvador usulca anahtarı uzatıyor, yüzüne soğukkanlı bir ifade gelip yerleşmiş, dura dura, babacan bir tonla konuşuyor, Umarım bunun nedeni Doktor Bey'e hizmette kusur etmemiz değildir, gayet ölçülü, profesyonelce, tehlikeli bir anlam kargaşası yaratabilecek sözler, çünkü Lidia'yı düşünsek, hemen sert bir alay sezeriz alttan alta, oysa hiç ilgisi yok, şimdilik Salvador yalnızca acısını, hayal kırıklığını ifade ediyor. Kesinlikle hayır Senhor Salvador, diye karşı çıkıyor Ricardo Reis hararetle, tam tersine, ama bir ev buldum, sonunda Lizbon'da kalmaya karar verdim, eh, yaşamak için insana başını sokacak bir yer lazım. Ah, demek ev buldunuz, güzel, isterseniz Pimenta'yı emrinize vereyim, sandıklarınızı taşımaya yardım etsin, gideceğiniz yer Lizbon'daysa tabii. Evet, Lizbon'da, ama kendim hallederim, çok teşekkürler size, çağırırım bir hamal, olur biter. Müdürünün teklifsizliğinden cesaret bulan, üstelik yaradılıştan meraklı olan, Salvador'un merak içinde olduğunu da bal gibi bilen Pimenta, Beyefendi nereye yerleşecekler, diye bastırmaya cüret ediyor, Niye hamala para veresiniz Doktor Bey, ben taşırım eşyanızı. Hayır Pimenta, teşekkür ederim, ardından Ricardo Reis ısrarların önünü almak için biraz zamansız da olsa kısacık bir veda konuşması yapıyor, İzninizle belirtmek isterim ki Senhor Salvador, otelinizden son derece güzel anılarla ayrılıyorum, hep el üstünde tutuldum, kendi evimde gibiydim, nezaket, özen ve dikkat gördüm ben burada, bütün çalışanlara ayrı ayrı müteşekkirim, bir daha bırakmayı düşünmediğim vatanıma dönüşümde yarattığınız sıcak atmosfer için hepinize

çok teşekkürler. Bütün personel orada değil, ama hiç önemi yok, Ricardo Reis dünyayı verseler tekrar atamaz bu nutku, kendini o kadar gülünç hissediyor ki, hatta daha beteri, istemeden dinleyenlerde şeytanca düşünceler uyandıracak şeyler de söylemişti, özen, nezaket ve dikkat derken dinleyicilerinin aklının Lídia'ya kaymaması imkânsızdı, nasıl oluyor da kelimeler bizi avucuna alıveriyor, oysa geldiklerini, bizi tehdit ettiklerini görürüz, ama onlara laf geçiremez, seslerini kesemeyiz bir türlü, sonunda, içimizde saklamak istediklerimiz ağzımızdan kaçıverir, karşı konulmaz bir uçurum gibi, insan içine düşeceğini bilir, gene de gitmeden edemez. Salvador birkaç kelimeyle ona teşekkür etti, müşterimiz olmanız bize onur verdi Doktor Bey, biz yalnızca görevimizi yaptık, çalışanlar da ben de sizi özleyeceğiz Doktor Bey, öyle değil mi Pimenta ve içinde bulundukları ânın ciddiyetini kıran bu soru ortak bir duyguya vurguda bulunuyor sanki, oysa Salvador'un derdi bambaşka, sonunda kaşla göz arasında uç verdi hınzırlık, Bilmem anlatabildim mi, Ricardo Reis anladı ve iyi geceler dilediği gibi odasına yollandı, arkasından konuşmaya devam edeceklerini tahmin ediyor, şimdiden Lidia'nın adını söylediklerini duyuyor, başka neyden konuşabilirler ki zaten, oysa aslında Salvador şöyle söylüyor, Yarın değil öbür gün git öğren bakalım kimmiş şu hamal, nereye gideceğini bilmek istiyorum.

Tamamına eren şu an gibi en anlamlı epizotlara ayrılanların dışında, kadranın gösterdiği saatler korkunç derecede boştur, derler ya, hızlı geçtikleri zaman bile, hele şimdi o kadar boş ki saatler, akreple yelkovanın sürünmesi bitmeyecek sanki, sabah geçmek bilmiyor, öğleden sonra sonsuza kadar uzuyor, gecenin ucu gözükmüyor, Ricardo Reis'in oteldeki son saatleri böyle geçti, bilinçaltından yükselen birtakım kuruntularla, fazla nankör ve kayıtsız gözükmemek için ortalıkta şöyle bir boy

göstermek istedi ve ötekiler de bir anlamda buna minnet duydular. Ramón tabağına çorba koyarken, Demek Doktor Bey gidiyor, dedi, büyük bir hüznün damgasını yemiş kelimelerdi bunlar, yalnız basit hizmetkârların dile getirebildiklerinden. Salvador, Lídia'nın adını kullanıyor, hatta abartılı kullanıyor, ikide bir gereksiz yere onu çağırıp çeşkili emirler veriyor ve her seferinde dikkatle Lidia'nın tepkilerini, yüzünü gözlüyor, gözünün içine bakarak acısına dair açık işaretler, gözyaşı izleri, terk edilmek üzere olan ve bunu bilen bir kadından beklenebilecek şeyler arıyor hevesle. Ne var ki, ömründe böyle sükûnet, böyle soğukkanlılık görmedi, bilmeyen biri bu yaratığın vicdanında yük yok der, ne nefsinde bir zayıflığın ne de herhangi bir hesabın ağırlığı ve Salvador ahlaksızlığı daha ilk kuşkular doğduğunda cezalandırmadığı için başını taşlara vuruyor, daha mutfaktan ve bürodan ilk fısıltılar yükseldiğinde, iş sağır sultanın bile kulağına gitmemişken, şimdi ise çok geç, müşteri otelden ayrılıyor, ortalığı bulandırmamak daha iyi, zaten enine boyuna düşünüldüğünde Salvador'un da kabahati yok değil, haberi olduğu halde hiç ağzını açmadı, suç ortaklığı yaptı, Ona acıdım, Brezilya'dan, *sertão*'dan gelmişti, kendisini bağrına basacak bir aileden de yoksundu, onu akrabam bildim ve işte sonuç ortada, bu aklayıcı düşünce üç-dört kez aklından geçiyor ve şimdi yüksek sesle, İki yüz bir boşahnca, diyor, Sıkı bir temizlik istiyorum, Granadalı seçkin bir aile yerleşecek oraya ve emri alan Lídia uzaklaşırken, Salvador göz ucuyla kalçalarının yuvarlaklığını kesiyor, o güne dek işle oynaşı bir arada götürmeyi beceremeyen namuslu bir müdür gibi davrandı, ama bu kez rövanşı var alacak, Kabul eder ya da kendini sokakta bulur, dua edelim de eyleme geçmeye kalkmasın, pek çok erkek gibi son dakikada caysın.

Cumartesi günü, öğle yemeğinden sonra Ricardo Reis Chiado'ya gidip iki hamal tutuyor ve Alecrim Sokağı'n-

dan yanında bu şeref kıtasıyla geçmemek için onlara otelde randevu veriyor. Odasında onları beklerken, içinde, Highland Brigade'i Rio de Janeiro Rıhtımı'na bağlayan halatların düştüğü andaki koparılma duygusuyla, bir başına kanepede oturuyor, Lídia gelmeyecek, öyle karar verdiler. Derken ayak sesleri koridoru dövüyor, yanlarında Pimenta'yla hamallar geliyor, bugün Pimenta'nın yorulmasına gerek yok, ondan tek beklenen, kendisi bir elini altına sokmuş büyük sandığı taşırken, Ricardo Reis'le Salvador'un yaptığını taklit etmesi, işini gayet iyi bilen hamala merdivende akıl vermesi, ondan gereksiz bir öğüdü esirgememesi. Ricardo Reis, Salvador'la vedalaştı, çalışanlar için dolgun bir bahşiş bıraktı, Size nasıl uygun gelirse öyle dağıtırsınız. Müdür teşekkür etti, çevredeki müşteriler gülümsedi, otelde güzel arkadaşlıklar kurulduğu için mutlular, sıkı bir tokalaşma, neredeyse bir kucaklaşma, İspanyollar böylesi bir uyum karşısında duygulanıyor, ülkelerinin nasıl bölündüğü düşünüldüğünde hiç şaşırtıcı değil bu, yarımadaya özgü bir çelişki daha. Aşağıda, sokakta, Pimenta hamallara nereye gideceklerini sordu bile, ama bilmiyorlar, patron hiçbir şey demedi, adamlardan biri uzak olmadığını düşünüyor, öteki hiç bilmiyor, neyse, önemi yok, Pimenta iki adamı da tanıyor, biri otel için de çalıştı daha önce, Chiado'da dururlar hep, Pimenta bu işi aydınlığa kavuşturmak isterse, fazla taban tepmeyecek. Sizin için küçük bir şey bıraktım, diyor Ricardo Reis, Pimenta karşılık veriyor, Çok teşekkürler Doktor Bey, herhangi bir şeye ihtiyacınız olduğunda söyleyin yeter, gereksiz sözler, genç de çoğunun yalan olduğu düşünüldüğünde daha iyisi can sağlığı, insana konuşma yetisinin, düşüncesini saklayabilsin diye bahşedildiğini söyleyen Fransız haklıymış, ya da haklıymış gibi gözüküyor, en iyisi böyle konularda kesin yargılara varmamak, açık olan bir şey varsa o da bize ihanet eden kelimelerin,

gene kelimelerin yardımıyla düşünce diye adlandırılan şeyi ifade etmek için bulunmuş en iyi yol olduğu. Hamallar, artık sandıkları nereye teslim edeceklerini biliyor, Ricardo Reis Pimenta gider gitmez söyledi onlara, dolayısıyla yokuş yukarı tırmanıyor, taşımak kolay olsun diye de ortadan gidiyorlar, ne piyanolar, ne eşek ölüsü gibi yükler taşımış olanlara vız gelir bu kadar ağırlık. Ricardo Reis, bu harekâtın rehberi olduğu izlenimini uyandırmamak için hamallarla arasına belli bir mesafe koyarak önden gidiyor, ama arayı çok fazla da açmıyor ki kendilerini terk edilmiş hissetmesinler, sınıflar arası ilişkilerden daha hassası yoktur dünyada, toplumsal barış, bir incelik, bir nezaket, bir psikoloji sorunudur, tek kelimeyle de söylesek üç kelimeyle de söylesek durum budur, zira kelimelerin düşünceye sadık olup olmadıkları sorununu aydınlatmayı baştan reddetmiştik. Yolun yarısında hamallar yana çekilmek zorunda kalıyor, bunu fırsat bilip yüklerini yere koyarak soluklanıyorlar, tıka basa sarı saçlı, pembe tenli insanlarla dolu bir dizi tramvay yokuş aşağı inmekte, Alman turistler bunlar, Deutsche Arbeitsfront'un[1] işçileri, hemen hepsinde Bavyera'ya özgü kıyafetler, askılı kısa pantolonlar, dar kenarlı küçük şapkalar var, ilk bakışta dikkat çekiyorlar, tramvaylardan bazılarının yanları açık, yağmurun keyfince içeri yağdığı yürüyen kafesler bunlar, çizgili bez perdeler hiçbir işe yaramıyor, bu Ari emekçiler, bu saf ırkın torunları bizim Portekiz'in uygarlığı hakkında ne söyleyecekler, durmuş onları seyreden şu hödüklere bakarken akıllarından geçen nedir, şu açık renk yağmurluklu kumral adamla, tıraşsız, kılıksız, pis öbür iki

1. (Alm.) Alman Emek Cephesi. Almanya'da 1933'te bütün sendikaların kapatılmasından sonra kurulan, Nasyonal Sosyalist Parti denetiminde, işçi ve patronlar arasında dayanışmayı savunan, Kraft durch Freude ile birlikte bütün nüfusu eğlence etkinliklerine varıncaya kadar saflarında örgütleyen kuruluş.

adama bakarken. Son tramvaylar geçerken gene yüklerini omuzlarına vurup yola koyuldu bizimkiler, biri sabredip de sayarsa görecek, tam yirmi üç tramvay var, istikamet Belém Kulesi, Jerónimos Manastırı ve Lizbon'un başka harikaları, örneğin Algès, Dafundo ve Cruz Quebrada.

Hamallar, yükün altında iki büklüm geçtiler Destancı'nın[1] heykelinin yükseldiği meydandan, Ricardo Reis başını eğmiş, elini kolunu sallaya sallaya yürümekten rahatsız, adım adım onları izliyor, neyse ki Brezilya'dan papağan filan getirmemiş, o aptal hayvanla sokakları arşınlamak mümkün değil cesaret edemezdi gelip geçenlerin alaylı sözleri arasında, Uzat bakayım ayağını sarı bici, tramvay yolcularına da dokunabilecek türden alaylar, tipik Lusitania şakaları. Hedefe az kaldı. Sokağın ucunda Santa Catarina'nın palmiyeleri seçiliyor, pencereden bakan şişko kadınlar gibi ağır bulutlar nehrin öbür yakasında koşturuyor, Ricardo Reis bu metafor karşısında omuz silkmeli, ürpermeliydi, şair için bulutlar varla yok arası, gereksiz ve bembeyaz, kimi zaman ufalanıp gider, kimi zamansa ele avuca sığmaz ve yağmur yağdığında gökyüzü kararıyorsa, bu da Apollon yüzünü örttüğü içindir. İşte evimin kapısı, işte anahtar ve merdiven, birinci kat sahanlığı, ikinci kat, işte yaşayacağım yer, gelişimizin şerefine pencereler açılmadı, kapılar kapalı kaldı, Lizbon'un en meraksız insanları bu binaya mı toplanmış nedir, ama belki de gözlerini gözetleme deliğine yapıştırmış, etrafı kollamaktalar ve şimdi girelim bakalım, iki küçük sandık, sonra büyük olan, çabaların karşılığı gerektiği gibi verildi, kararlaştırılan para tıkır tıkır ödendi, üstüne âdet olmuş bahşiş de eklendi, havada ter kokusu, Başka zaman bize ihtiyacınız olursa patron, emrinize amadeyiz, bunu öyle bir inanç-

1. Camões için kullanılan sıfat.

la söylediler ki Ricardo Reis sözlerinden kuşku duyamıyor, ama karşılık vermiyor, Ben de hep buradayım, diyemiyor, kültürlü insan öküzün altında buzağı aramayı öğrenmiştir, hele de tanrılar bu kadar kaypakken, onların bilgelikle, bizim deneyimle ulaştığımız biricik kesin doğru, her şeyin bir sonu olduğudur. Hamallar aşağı indi, Ricardo Reis sokak kapısını kapadı. Ardından lambaları yakmadan evi bir baştan bir başa dolaştı, ayak sesleri çıplak döşemede, bayat naftalin kokan boş mobilyaların arasında, çekmeceleri kaplayan eski ipek kâğıtlarda yankılanıyordu, köşelerde birikmiş tozlar kanalizasyondan yükselen kokulara karışmıştı, mutfağa ve banyoya yaklaştıkça koku giderek yoğunlaşıyordu, sifonlarda su seviyesi düşmüştü. Ricardo Reis muslukları açıp iki kez sifonu çekiyor, ev homurtularla, akan su sesleriyle, kanalizasyondan gelen titreşimlerle, sayaçların tiktaklarıyla doluyor, sonra ağır ağır yeniden sessizliğe gömülüyor. Binanın arkasında çamaşır kurutmukları bostanlar var, sebze ekili kül rengi küçük kareler, tahta kovalar, çimento tekneleri, bir köpek kulübesi, tavşan kafesleri ve kümesler, onlara bakarken Ricardo Reis, *coelho*'dan *coelheira*'yı, *galinha*'dan *galinheiro*'yu[1] üreten anlambilimsel esrarı düşünüyor, dişillikle erillik altüst olmuş, her biri o anki bakışa ve ruh haline göre kendi karşıtına, tersine ya da kendinin tamamlayıcısına dönüşmüş. Ricardo Reis evin ön tarafına, odaya dönüp kirli pencereden ıssız sokağı seyretmeye koyuluyor, gökyüzü şimdi kapalı ve kurşuni, Adamastor kurşuni bulutlara sessizce haykırmakta, birkaç kişi gemilere bakıyor ve zaman zaman başını havaya kaldırıp gökyüzünü yokluyor, yağmur yağacak mı, bizim iki ihtiyar da her zamanki banklarında

1. Portekizce'de, *coelho* (tavşan) eril bir sözcüktür, ondan türeyen *coelheira* (tavşan kafesi) ise dişildir. *Galinha* (tavuk) dişildir, ondan türeyen *galinheiro* (kümes) ise erildir.

sohbete dalmış, Ricardo Reis gülümsüyor, böylesi onlar açısından iyi oldu, kafaları o kadar meşgul ki eşya geldiğini fark etmediler, ömrü boyunca şakadan hoşlanmadığı halde Ricardo Reis onlara güzel bir oyun oynamışçasına eğleniyor. Yağmurluğu hâlâ üzerinde, sanki o eve geçerken uğramış gibi, halk arasında denir ya, ateş almaya gelmiş gibi, ya da günün birinde belki yaşayacağı bir yere hızla göz atmaya gelmiş gibi, sonunda, unutmaması gereken bir mesajı tekrar edercesine yüksek sesle, Ben burada yaşıyorum, diyor, yaşadığım yer burası, evim işte burası, başka evim yok ve ansızın içini bir korku sarıyor, rüyasında derin bir mahzende bir kapıyı iten, kapının daha da derin başka bir mahzene ya da boşluğa, yokluğa, hiçliğe, var olmamaya açıldığını gören birinin korkusu bu. Cekettiyle yağmurluğunu çıkarınca soğuk onu sardı. Başka bir hayatta yapılmış hareketleri tekrarlarcasına gidip valizlerini açtı, içlerini yolunca yordamınca boşalttı, giysiler, ayakkabılar, kâğıtlar, kitaplar, evden eve yanımızda sürüklediğimiz, gerekli gereksiz, ufak tefek öteberi, kozanın dokusundaki iplikler, ropdöşambrını bulup üstüne geçirdi, şimdi gerçekten kendi evinde. Tavandan sarkan lambayı yaktı, ampule bir şapka, bir abajur, bir cam küre, bir tavan lambası almalı, bu kelimelerden herhangi biri olabilir, yeter ki gözleri şimdiki gibi incinmesin. Tertip düzene kendini vermişken yağmurun yeniden başladığını ilk anda anlayamıyor, ansızın bir rüzgâr akımı sağanağı cama fırlatınca, Havaya bak, diyor, sokağı görebilmek için pencereye yaklaşıyor, ihtiyarlar karşı kaldırımda dikilmiş, ışığın büyüsüne kapılmış böceklere benziyorlar ve onlar gibi sessizler, biri büyük biri küçük, ellerinde birer şemsiye, Tanrı'ya şükredercesine kafalarını kaldırıyorlar, birden ortaya çıkıverip gözünü üzerlerine diken karaltı onları korkutmuyor, ancak yağmur şiddetini iki kat artırınca karar veriyorlar sokaktan aşağı inmeye, saçaklardan damlayan

sulardan kendilerini kollamaya, evlerine vardıklarında eğer varsa karıları sitem üstüne sitem edecek, İliklerine kadar ıslanmışsın, zatürree olacaksın başıma, kölenizin de beyefendiyle uğraşmaktan başka işi yok tabii, onlar da karşılık verecekler, Dona Luísa'nın evi tutulmuş, tek başına bir bey var, başka kimse gözükmüyor. Düşünebiliyor musun, tek bir adama öyle bir ev, savurganlık derler buna, insan evin büyük olduğunu nereden bildiklerini merak edebilir, cevabı pek basit değil bunun, belki Dona Luísa'nın zamanında o eve temizliğe gittiler, bu çevrenin kadınları ne iş olsa yaparlar, merdiven siler, çamaşır yıkarlar, içlerinden birkaçı bir dalda uzmanlaşır, ya çamaşırda ya merdivende, böylece işin erbabı olarak çarşafları sakız gibi yapma veya merdivenleri cilalama konusunu onur şeref sorunu sayar, birtakım kurallar belirlerler, çarşaflar için kilisede sunağa örtsek yakışır, merdivenler içinse bal dök yala, der görenler, konuştukça laf nereden nereye geliyor, bunların kocalarıysa üç kuruş olsun kazanmaz, ellerine eskaza geçeni de şaraba ve karı kıza dökerler. Gökyüzü kapalı olunca gece çabuk çöktü. İhtiyarlar burunlarını havaya dikmiş kaldırımda dururken yüzlerine gün ışığı vuruyor sanırdı gören, oysa yalnızca sekiz günlük sakalın ışıltısıydı bu, üstelik günlerden cumartesi diye berber koltuğuna çökmeye de niyetli değiller, zaten ömürlerinde bir kere olsun gitmişler midir berbere, herhalde tıraşlarını evde kendileri oluyorlar ve yarın hava açarsa sinekkaydı tıraşlı, şaptan ve kırışıklıklardan büzülmüş bir suratla ortalığa çıkacaklar, saçları bembeyaz, bu aralarında küçük olan için geçerli, çünkü büyük olanın kulaklarının üstünde birkaç cılız tutam kaldı sadece, neyse, başlangıç noktamıza geri dönecek olursak, onlar burada, kaldırımda dururken hava henüz aydınlıktı, ikinci kattaki kiracıyı sakin sakin gözetledikten sonra yağmurun hızlanmasıyla birbirlerinden ayrıldılar, gökyüzü kararırken epey yol almışlardı, sokağın köşesine vardık-

larında ortalık zifirî karanlığa gömülmüştü bile. Neyse ki damlacık desenli cam karelerden yapılma sokak lambalarını yakmışlardı, ama şunu da belirtmek gerekir ki bu fenerler insan eli değmeden çalışmıyor, o kadarı daha sonra, elektrik denen peri sihirli değneğiyle Alto de Santa Catarina'ya ve bitişik sokaklara geldiğinde olacak, o zaman her yer aynı anda, olanca görkemiyle parlayacak, şimdilik birilerinin gelip onları bir bir yakmasını bekliyoruz elimiz mecbur, adam elindeki kancalı sopanın ucuyla fenerin camını açıp gaz musluğunu çeviriyor, bu fırtına ışığı kentin sokaklarında iz bırakıyor, ışığı taşıyan adam ise Halley kuyrukluyıldızıyla yıldız tozundan kuyruğu, tanrılar da Prometheus'u yukarıdan böyle görmüş olmalı, ama bizim ateşböceğinin adı António. Ricardo Reis'in kafası buz tutmuş, çünkü cama yaslandı ve öylece kalıp yağmuru seyretti, artık mırıltıdan başka bir şey algılayamaz hale gelmişken, lambaları yakan adam yetişti, her bir lamba ışıltısına ve parlaklığına kavuştu böylece, Adamastor'un sırtına ölgün bir ışık vurdu, dev gövde parıldadı, bu göklerden inen su mu, yoksa tatlı Thetis'in alaylarının ve dedikodularının tetiklediği bir can çekişmenin teri mi, devin aşkına karşılık nympha ne yaman bir aşka düşmeliydi, Adamastor vaat edilen harikaların değerini artık biliyor. Lizbon, mırıldanan koca bir sessizlik.

Ricardo Reis tekrar ev işine koyuldu, kıyafetleri, gömlekleri, çarşafları, çorapları sırayla yerine yerleştirdi, inatçı hece ölçüsüyle canla başla boğuşarak Sappho dizeleriyle bir od yazar gibi, Şu kravatı dolaba astıysan, aynı renkte takım da satın alacaksın. Dona Luísa'ya ait olan, uzun yıllar önce üzerinde bekâretini kaybettiği yatak olmadığı kesinse de, son çocuğu için sancı çektiği ve istinaf mahkemesinde hâkim olan sevgili kocasının son saatlerini geçirdiği bilinen yatağa, Ricardo Reis hâlâ patiska kokan çarşaflar, iki yün battaniye, açık renk bir yatak

örtüsü serdi, puf yastıkla uzun yastığın kılıflarını geçirdi, elinden geleni yapsa da erkeklere özgü bir beceriksizlik içindeydi, Lídia yakınlarda gelecek, belki yarın ve sihirli elleriyle, kadın elleriyle bu düzensizliği, yerli yerine konulmamış nesnelerden yayılan mütevekkil hüznü ortadan kaldıracak. Ricardo Reis paketleri mutfağa götürüyor, havluları buz gibi banyoya asıyor, tuvalet malzemesini de küf kokan küçük, beyaz bir dolaba kaldırıyor, biliyoruz ki bu adam dış görünüşüne özen gösterir, sırf kendine saygısından, neyse, geriye bir tek kitaplarla kâğıtları siyah, süslü yazı masasının gözüne yerleştirmek kaldı, Ricardo Reis artık kendi evinde, dayanak noktalarını biliyor şimdi, rüzgâr gülünü, kuzeyi, güneyi, doğuyu, batıyı, belki günün birinde manyetik bir fırtına kopacak ve bu pusulayı da şaşırtacak.

Saat yedi buçuk, yağmur hâlâ dinmedi. Ricardo Reis yatağın kenarına oturup ayaklarını sarkıtıyor ve hüzünlü odaya, perdesiz pencereye bakıyor, karşı komşuların belki de merakla, fısıldaşarak kendisini gözetledikleri aklına geliyor, içerisi kabak gibi ortada ve dedikodular almış başını yürümüş olabilir, yüzü bir bulutun içinde kaybolmuş, eski bir yatağın kenarına oturmuş bu yalnız adamın görüntüsünden çok daha kışkırtıcı zevkler kurgulanıyor olabilir geleceğe dair, Ricardo Reis kalkıp panjurları kapatıyor. Oda bu haliyle bir hücreye benziyor, dört sağır duvar, kapı, kapı açılsa başka bir kapı, ya da karanlık ve derin bir mahzen serilecekti önünde, daha önce de söylemiştik bunu, tekrar etmeyelim boşuna. Az sonra Bragança Oteli'nde Teşrifatçı Afonso gülünç gongu Vatel[1] gibi üç kez

1. XVII. yüzyılda yaşamış bir teşrifatçı. Hizmetinde bulunduğu Condé Prensi Louis Bourbon'un Chantilly'de Fransa Kralı XIV. Louis şerefine verdiği bir ziyafet sırasında balığın servisi gecikmiş, Vatel de bunu onuruna yedirememeyerek intihar etmiştir.

çalacak, Portekizli müşteriler ve kardeşleri İspanyollar, yani *los hermanos suyos* aşağı inecek, Salvador her birine ayrı ayrı gülümseyecek, Senhor Fonseco, Sayın Doktor Pascoal, hanımefendiler, Don Camilo, Don Lorenzo ve iki yüz birin yeni müşterisi muhtemelen Alba Dükü ya da Medinaceli Dükü olacak, Colada denen kılıcını da peşinden sürükleyecek, Lídia'nın uzanan eline bir duka altını bırakacak, Lídia ise örnek bir hizmetçi olarak reverans yapacak, dudaklarında bir gülümsemeyle kolunun tombul yerinden bir çimdik yiyecek. Ramón haşlanmış tavuğu getirecek, Bugünkü yemek, spesiyalitelerimizden biri ve bu yalan olmayacak, çorba tenceresinin derinliklerinden iştah açıcı bir koku yayılacak, çukur tabaklardan yoğun bir duman yükselecek, Ricardo Reis'in karnının zil çalması şaşırtıcı değil, akşam yemeği vakti geldi. Ama yağmur yağıyor. Kapalı panjurların ardından saçaklardan dökülen yağmurun çıtırtıları, oluklardaki suyun kaldırıma taşması duyuluyor, kim gözünü karartıp dışarı çıkar ki böyle bir havada, tabii mecbur kalanlar hariç, örneğin babasını ipten kurtarmaya gitmesi gerekenler, yalnızca babası hayatta olanları ilgilendiren basit bir varsayım işte. Bragança Oteli'nin yemek salonu kaybedilmiş cennet, Ricardo Reis oraya dönmeyi isterdi, ama orada kalmayı, asla. Nefsini körletmek için bisküvi paketlerini, meyveli şekerleri aramaya koyuluyor, içecek olarak acı musluk suyu var yalnızca, Cennet'ten kovulmalarından sonraki ilk gece Âdem ile Havva da böyle yoksunluk çekmiş olmalı, hava da bugünkü gibi yağıyordu mutlaka, Tanrı öyle istemişti, ikisi birden kapının kösesine büzülmüş dururken Havva Âdem'e sordu, Bisküvi ister misin ve elindeki tek bisküviyi ikiye böldü, büyük parçayı Âdem'e uzattı, bu da bir alışkanlık yarattı. Âdem ağır ağır lokmasını çiğniyor, bir yandan da meraklı bir kuş gibi başını eğmiş küçük parçayı kemiren Havva'yı

izliyor. Bir daha açılmamak üzere kapanmış kapının ardında ona elmayı sunmuştu Havva, ne yılandan akıl almış ne de hınzırlık düşünmüştü bunu yaparken, çıplaktı kadın ve derler ki Âdem tam o anda, tam elmayı ısırırken fark etti Havva'nın henüz giyinmeye fırsat bulamadığını ve boy atmayan, serpilmeyen kır zambakları gibi olduğunu. Kapının dibinde, akşam yemeğini tek bir bisküviyle geçiştirerek beraberce güzel bir gece geçirdiler, öbür tarafta Tanrı onları dinlerken hüzünlüydü, davet edilmediği ve tahmin edemediği bir ziyafetin dışında kalmıştı, aradan biraz zaman geçince bir atasözü doğacaktı bundan, Bir erkekle bir kadının beraber bulunduğu yerde Tanrı da vardır, bu söz de bize gösteriyor ki Cennet sonuçta bize söylendiği yerde değil, şu ölümlü dünyadadır ve Tanrı her canı çektiğinde buraya gelir. Ama ne olursa olsun bu ev cennet değil. Ricardo Reis yapayalnız, armutlu şeker fazla tatlıydı, midesini kaldırdı, armut dedik elma değil, insanı günaha çağıran şeyler de farklı artık. Ricardo Reis tozlu ellerini yıkamak, ağzını, dişlerini çalkalamak için banyoya gidiyor, bu *dolceza*'ya katlanamıyor, ne Portekizce bu sözcük ne İspanyolca, İtalyanca'dan uyarlama, o âna da ondan başkası uymuyor. Yalnızlık tıpkı gece gibi Ricardo Reis'in üzerine çöküyor, ökse gibi tuttu onu gece, denizler altında yaşayan hantal bir hayvan o, korunmasız, kabuksuz bir kaplumbağa, tavandan yayılan soğuk ışığın altında, upuzun, daracık bir koridorda ilerliyor. Ricardo Reis gidip masasına oturuyor, şiirlerini derlediği kâğıtlarını karıştırıyor, kendisi şiirlerine od dedi ve bu ad öylece kaldı, bir ad lazımdı sonuçta, rastgele okuyor, bunları gerçekten ben mi yazdım diye düşünüyor, çünkü kendini onlarda bulamıyor, bu ilgisiz, bu yalnız adam o değil, bu sakin ve kaderine razı olmuş, neredeyse tanrısal adam, tanrılar da böyledir zira, kaderine razı olmuş, sakin, ilgisiz, yanımızda hazır bulu-

nan ölüler. Ricardo Reis dalgın dalgın hayatını, zamanını düzenlemesi gerektiğini düşünüyor; sabahları, öğleden sonraları ve akşamları ne yapacağına karar vermeli, erken yatıp erken kalkmalı, yemekler için temiz bir-iki lokanta aramalı, gelecek kitap için şiirlerini gözden geçirip düzeltmeli, muayenehane için yer bakmalı, insanlarla tanışmalı, ülkeyi dolaşmalı, Porto'ya, Coimbra'ya gitmeli, Doktor Sampaio'yu ziyaret etmeli, Choupal Parkı'nda tesadüfen Marcenda'yla karşılaşmalı, o an tasarılarını bir kenara bırakıp çolak kıza acımaya koyuluyor, ardından acıma kendine dönüyor, Ricardo Reis kendi kendine acıyor, Burada oturmuş, bu iki sözcüğü bir şiir başlangıcı gibi yazdı, hemen ardından geçmişte şöyle döktürdüğünü hatırladı, Kendimden emin, tutunduğum dizelerin sapasağlam sütununda alıyorum yerimi, insan böyle diyerek son noktayı koyduktan sonra bunu yalanlayacak bir şey kaleme alamaz artık.

Ricardo Reis yatmaya giderken saat daha on bile yok. Yağmur hâlâ dinmemiş. Yatağa bir kitapla gidiyor, iki tane almıştı aslında, ama "Labirent Tanrısı"nı yarı yolda bıraktı, "Toplu Dua Kitabı"ndan[1] on sayfa okuduktan sonra battaniyenin dışında kalan ellerinin buz kestiğini hissediyor, okudukları ateşli sözler, Altüst edin evinizi, en değersiz olanı arayın, onun ruhunuz olduğunu göreceksiniz, ellerini ısıtamayarak kitabı sehpaya bırakıyor, titreyerek tortop oluyor, yorganı ağzına kadar çekip gözlerini kapatıyor. Işığı söndürmesi gerektiğini biliyor, ama hemen değil, yoksa kendini uyumaya mecbur hisseder, ama bunu henüz istemiyor. Geceler böyle soğuk olduğunda Lídia yatağın içine bir sıcak su torbası koymayı âdet edinmişti, ya şimdi, kimler için yapıyor bunu acaba, Medinaceli Dükü için mi,

1. Büyük Perhiz sırasında okunan dua kitabı.

sakin ol bakalım kıskanç yürek, dük yanında düşesle geldi, Lidia'nın kolunu çimdikleyen öteki, Alba Dükü, o da zaten hastalıklı, iktidarsız, üstelik ihtiyar, hem kılıcı da teneke den, kılıcın Cid Campeador'un Colada'sı[1] olduğuna da yemin billah ediyor, güya Alba ailesinde babadan oğula geçmişmiş, İspanya'nın önde gelenleri bile yalan söyleyebilir. Ricardo Reis fark etmeden uyumuş, bunu sıçrayarak uyanınca anlıyor, biri kapıyı çalıyor, belki Lídia'dır, otelden kaçmayı başarmıştır, geceyi benimle geçirmeye gelmiştir, ne düşüncesiz kız, sonra rüya gördüm diye düşünüyor Ricardo Reis, görünüşe bakılırsa öyle zaten, çünkü bir dakika boyunca ortalıkta çıt çıkmıyor, belki ev perilidir, demek buymuş bir türlü kiraya veremeyişler nin nedeni, bu kadar iyi bir mevkideki, bu kadar büyük bir evi, kapı bir daha çalınıyor, tak, tak, tak, usulca, korkutmamak için. Ricardo Reis kalkıp terliklerini ayaklarına geçiriyor, sabahlığını da sırtına atarak sessiz adımlarla odada yürüyor, sonra tir tir titreyerek kor dora çıkıyor, tehditkâr duran kapıya gözlerini dikip soruyor, K m o, sesi boğuk ve titrek, boğazını temizliyor, sorusunu yineliyor, cevap bir mırıltı, Benim, kapıdaki bir hayalet değil, Fernando Pessoa, tam gelecek günü bulmuş. Ricardo Reis kapıyı açtı, gerçekten de o, gene kara takımlarını giyinmiş, başı çıplak, paltosu yok, varlığı tepeden tırnağa şüpheli, hatta daha da ötesi, çünkü sokaktan geldiği halde üzerinde bir damla ıslaklık yok, Girebilir miyim, diye soruyor. Bugüne kadar benden hiç izin istememiştiniz, nereden esti böyle titizlenmek. Durum farklı, artık evinizdesiniz ve beni yetiştiren İngilizlerin dediği gibi bir insanın evi, onun kalesidir. Giriniz, yatmıştım, biliyorsunuz. Uyuyor muydunuz. Sa-

1. Rodrigo Díaz de Vivar (1043-1099); El Cid Campeador adıyla bilinen Kastilyalı komutan ve diplomat. Reconquista döneminin ünlü savaşçısı. Colado, El Cid'in ünlü kılıçlarından biridir.

nırım dalmışım. Bana resmî davranmanıza gerek yok, madem yataktaydınız dönün yerinize, ben çok kısa kalacağım. Ricardo Reis çarçabuk süzülüyor yatağın içine, dişleri hem soğuktan hem de korkudan birbirine vuruyor, sabahlığını bile çıkarmıyor üzerinden. Fernando Pessoa bir sandalyeye oturup bacak bacak üstüne atıyor, parmaklarını da dizlerinde kenetliyor, eleştirel bir gözle çevresine bakıyor, demek burada yaşayacaksınız. Kuvvetle muhtemel. Biraz hüzünlü. Uzun zaman boş kalan bütün evler hüzünlü olur. Ve burada bir başınıza yaşayacaksınız, yapayalnız. Pek öyle sayılmaz, baksanıza, daha yeni taşındığım halde ziyaretime geldiniz bile. Ben sayılmam, ben bir arkadaş değilim. Beni bu soğukta yatağımdan kaldırıp kapı açtıracak kadar önemlisiniz, sonunda size anahtar vereceğim. Kullanamam ki, duvarlardan geçebilsem size rahatsızlık verırmezdim. Haydi ama, sözlerimi ciddiye almayınız, geldiğiniz için çok mutluyum, ilk gece kolay geçecek gibi görünmüyordu. Korkudan mı. Biraz, kapının çalındığını duyduğum zaman, siz aklıma gelmediniz, tam olarak korku sayılmaz, daha ziyade yalnızlıktı. Ah, yalnızlık, ne olduğunu öğrenmek için daha kırk fırın ekmek yemeniz gerek. Ben hep yalnız yaşadım. Ben de öyle, ama yalnızlık yalnız yaşamak değildir, içimizdeki birine ya da bir şeye yoldaşlık edememektir, yalnızlık ovanın ortasında bir başına duran ağaç değil, derindeki özsuyla kabuk, yaprakla kök arasındaki mesafedir. Saçmalıyorsunuz, söylediklerinizin hepsi birbiriyle bağlantılı, ben bunda yalnızlığın esamisini bile göremiyorum. Ağacı bir kenara bırakalım, kendi içinize bir bakın, orada yalnızlığı bulacaksınız. Ötekinin dediği gibi, kalabalığın içinde bir başına yürümek. Daha da beteri, bir başına olmak, bizzat kendimizin bile bulunmadığı yerde olmak demektir. Bugün keyfiniz pek yerinde. Bu aralar kötüyüm. Benim bahsettiğim bu değil, öbür yalnızlık, bize eşlik eden, katlanılabilir olan, yoldaşı-

mız olan. Ona da katlanamayız bazen, biri olsun, bir ses olsun isteriz ve genellikle bu biri, bu ses, olsa olsa yalnızlığı iyice dayanılmaz hale getirir. Bu mümkün mü. Hem de nasıl, hatırlasanıza, geçen gün, tepede karşılaştığımızda gönlünüzün sultanını bekliyordunuz. Onun gönlümün sultanı olmadığını size daha önce de söylemiştim. Tamam, kızmayın, ama ileride olabilir, yarının ne getireceğini biliyor musunuz. Neredeyse babası yaşındayım. Ne olmuş yani. Başka konuya geçelim, hikâyenizin sonunu anlatın bana. Grip olmanız bana hastalığımın küçük bir evresini, son, en son ve belirleyici evresini hatırlattı. Aman efendim, amma gereksiz sözler kattınız lafınıza, üslubunuzda hiçbir düzelme yok. Ölüm de fazladan, gereksiz bir sözdür, hatta böyle olmaya en uygun şeydir. Evet, şu hikâyeye gelelim. Doktorun biri eve geldi, ben odamda yatıyordum, kız kardeşim kapıyı açtı. Üvey kız kardeşiniz, hayat zaten üvey erkek kardeşlerle dolu. Ne demek istiyorsunuz. Önemli bir şey değil, devam ediniz. Kapıyı açtı ve doktora, Giriniz Doktor Bey, dedi, lüzumsuz adam burada, lüzumsuz adam bendim elbette, gördüğünüz gibi yalnızlığın sınırı yok, o her yerdedir. Kendinizi gerçekten lüzumsuz hissettiniz mi. Söylemesi zor, en azından kendimi gerçekten lüzumlu hissettiğimi hiç hatırlamıyorum, hatta öyle sanıyorum ki ilk yalnızlık işte bu, kendini lüzumlu hissetmemek. Ötekiler başka türlü düşünse, ya da biz onları başka türlüsüne inandırsak bile mi. Ötekiler genellikle yanılır. Ben de öyle. Fernando Pessoa kalkıp panjurları açtı ve dışarıya baktı. Adamastor'u, bu kadar simgesel bir devi "Mensagem"e koymamış olması nasıl da bağışlanmaz bir unutkanlıktı, görüyorsunuz işte buradan zavallı adamı, Camões kendi kalbindeki acıları ifade etmek için yararlandı ondan, bir de denizlere çıkanların batacağı gibi anlamsız bir kehanette bulunmak için, sanki kâhinlik yeteneği olmadan insan bunu bilemezmiş gibi. Felaketleri ön-

ceden görebilmek yalnızlığın işareti olmuştur hep, Thetis devin aşkına karşılık vermiş olsa Camões çok başka türlü konuşurdu. Fernando Pessoa tekrar az önceki gibi oturdu. Kalacak mısınız, diye soruyor Ricardo Reis. Neden. Uykum geldi. Siz bana bakmayınız, isterseniz uyuyunuz, tabii varlığım rahatsızlık vermiyorsa. Rahatsızlık veren, sizi soğukta otururken görmek. Sarınıp sarmalanmaya ihtiyacım yok, gömlekle bile durabilirim, üzerinizde sabahlığınızla uyumakla iyi etmiyorsunuz, rahat edemezsiniz öyle. Çıkarayım. Fernando Pessoa sabahlığı yatak örtüsünün üzerine yayıyor, battaniyeleri çekiştiriyor ve anaç bir tavırla çarşafı düzeltiyor. Artık uyuyunuz. Fernando, lütfen, ışığı söndürünüz, karanlık sizi rahatsız etmiyordur herhalde. Fernando Pessoa lambanın yanına gitti, oda ansızın karanlığa gömüldü, sonra, sokak lambalarının aydınlığı usulca panjurun yarıklarından içeri sızdı, duvara belli belirsiz vuran incecik ışık huzmeleriydiler. Ricardo Reis gözlerini kapıyor, İyi geceler Fernando, diye fısıldıyor, cevap alana kadar çok uzun zaman geçtiğini hissediyor, İyi geceler Ricardo. Gene yüze kadar sayıyor ya da saydığını sanıyor, ağırlaşan gözlerini açıyor, Fernando Pessoa hâlâ aynı sandalyede, ellerini dizlerine kenetlemiş oturmakta, Ricardo Reis'e bir tek edilmişlik imgesi, sonsuz bir yalnızlık imgesi gibi görünüyor, belki de gözlüğü olmadığından, diye düşünüyor Ricardo Reis ve uyku sersemliğiyle bu ona dünyanın en büyük bahtsızlığı gibi geliyor. Gecenin bir vakti uyanıyor. Yağmur dinmiş, dünya sessiz boşlukta yola devam ediyor. Fernando Pessoa duruşunu hiç değiştirmemiş, yatağa bakan gözlerinde hiçbir ifade yok, gözleri olmayan bir heykel gibi. Aradan epey zaman geçtikten sonra Ricardo Reis ikinci kez uyanıyor, bir kapı çarpıldı az önce. Fernando Pessoa artık odada değil, günün ilk ışığıyla birlikte dışarı çıkmış.

Başka zamanlarda ve başka yerlerde gözleme fırsatı bulduğumuz üzere, hayatta aksilikten bol bir şey yok. Ricardo Reis uyandığında gün epey ilerlemişti, evin içinde bir şeyin varlığını fark etti, belki henüz yalnızlık değildi bu, sessizlikti, yalnızlığın üvey kardeşi. Birkaç dakika boyunca, olan cesaretinin kendisini terk ettiğini hissetti, sanki kumun, bir kum saatinin içinden akmasını seyrediyor gibiydi, ağızlara sakız olmuş bir benzetme bu, ama gene de işe yarıyor, günün birinde ömrümüz iki yüz yıla çıktığında, kendimiz içimizde akan kuma dikkat kesilmiş kum saatleri haline geldiğimizde kullanmaktan vazgeçeceğiz onu, ama şimdilik ne öyle bir durum var ne de uzun boylu düşünecek vakit. Konu aksiliklerdi. Ricardo Reis kalkıp suyun altını yakmak ve gazı açmak için mutfağa gidince birden fark etti ki kibriti yok, almayı unutmuş ve unutkanlıklar başladı mı bitmek bilmediğinden bir de baktı ki kahve filtresi de eksik, yalnız bir adam beş para etmiyor, doğruya doğru. En hızlı, dolayısıyla en basit çözüm, gidip alttaki ya da üstteki komşunun kapısını çalmaktır, Affedersiniz hanımefendi, ben ikinci kata yeni taşınan kiracıyım, daha dün yerleştim eve, dedim bir kahve pişireyim, bir banyo yapayım, tıraş olayım, gelin görün ki kibritim yok, kahve filtresi de al-

mamışım ama o çok dert değil, olmasa da olur, çayım var, onu bari unutmamışım, en zoru banyo, bana bir kibrit verebilir misiniz acaba, çok teşekkür ederim, rahatsız ettim, kusura bakmayın. Üvey müvey, bütün insanlar kardeş madem, birilerinin gelip şunu sorması da şaşırtıcı olmazdı, hem Ricardo Reis soğuk merdivene çıkmaktan da kurtulurdu böylece, Bir ihtiyacınız var mı, dün taşındığınızı fark ettim, bilirim taşınmanın ne menem bir şey olduğunu, kibrit varsa tuz yoktur, sabun varsa havlu kaybolmuştur, komşu dediğin böyle günde belli olur. Ricardo Reis gidip kimseden yardım istemedi, alt kattan ya da üst kattan ona el uzatan da olmayınca üzerini değişip ayağına pabucunu geçirmekten başka çaresi kalmadı, uzayan sakalını bir atkıyla sakladı, kafasına bir şapka taktı, kibrit derdine yalap şap giyinip dışarı çıkmasına neden olan unutkanlığa da sövüp saydı. Önce pencereden havaya baktı, kapalıydı, yağmur dinmiş, Adamastor yalnız, komşuların gemileri seyretmeye gelmesine daha çok var, bu saatte evlerindedir onlar, soğuk suyla tıraş oluyorlardır, tabii hayatlarından bezmiş karıları onlara biraz su ılıtmadıysa, Portekiz erkeklerinin rakip tanımaz şehveti hiçbir sallapatiliği affetmez, unutmayalım ki Herminios Dağları'nın buz tutmuş göllerinde yıkanan, sonra da dosdoğru Lusitan kadınıyla çocuk yapmaya koşan Lusitan erkeklerinin soyundan geliyoruz. Ricardo Reis aşağı mahalledeki bir kömürcüde kibrit buldu, kömürcü sabah sabah alışverişe burun kıvırmasın diye altı kutu birden aldı hem de, işte bu noktada korkunç yanılıyor, çünkü dünya dünya olalı adam böyle kazanç görmemiştir, burada hâlâ âdettendir komşudan ateş istemek. Açık havaya çıkınca kendine gelen, atkı taktığı ve sokaklar boş olduğu için içi de rahat olan Ricardo Reis, yukarı çıkıp nehri, alçak bulutların hareketlerine göre suyun üzerinde görünüp kaybolan güneşin izini, öbür yakadaki tepeleri sey-

retmeye koyuldu, buradan bakınca inanılmaz alçak görünüyor tepeler. Sonra heykelin çevresinde dolanıp heykeltıraşının adını ve ne zaman yontulduğunu bulmaya çalıştı, işte tarih, bin dokuz yüz yirmi yedi, Ricardo Reis'in huyudur, dünyanın düzensizliklerinde hep simetriler arar, Adamastor benim sürgüne gidişimden sekiz yıl sonra dikilmiş buraya ve ben bu tarihten sekiz yıl sonra vatanıma döndüm, Ey vatan, ulu atalarının sesi çağırdı beni, tam o anda ihtiyarlar ortalıkta bitiverdi, tıraş olmuşlar, tenleri hem kırışıklıklardan hem şaptan büzülmüş, şemsiyelerini kollarına takmış, düğmeleri açık *samarra*'larını[1] da sırtlarına geçirmişler, kravat hak getire, gömlek boğaza kadar düğmelenmiş, günlerden pazar, yani dindarlık günü olması değil bunun nedeni, insan paçavra bile giyse kılığına kıyafetine biraz özenmeli. İhtiyarlar Ricardo Reis'i süzüyor, heykelin çevresinde dönüp durması şaşırttı onları, bu adamın birtakım sırları olduğuna giderek daha çok inanıyorlar, kimdir, ne iş yapar, nasıl yaşar. Oturmadan önce nemli bankın üstüne kaba bir bez serip, acelesi olmayanlara özgü ölçülü, ağırbaşlı hareketlerle yerleşiyor ve gürültüyle öksürüyorlar, derken şişko olan *samara*'sının iç cebinden bir gazete çıkarıyor, hayır işleriyle tanıdığımız *Século* bu, ihtiyarlar sırayla her pazar alır bu gazeteyi, bir sonraki hafta sıra zayıf olanda. Ricardo Reis iki kez, üç kez döndü Adamastor'un çevresinde, ihtiyarların sabırsızlandığını hissetti, yerinde duramayan bu varlık yüzünden kafayı haberlere veremiyorlar bir türlü, şişko haberleri yüksek sesle okumak zorunda, hem kendi anlasın diye hem de çelimsizin okuryazarlığı olmadığından, zor kelimelerde takılıyor, neyse ki pek az bunların sayısı, çünkü gazeteciler halk için yazdıklarını hiç akılla-

1. (Port.) Alentejo ve Ribatejo köylülerinin giydiği kaba kumaştan ceket.

rından çıkarmaz, ayrıca hangi halk için yazdıklarını da bal gibi bilirler. Ricardo Reis parmaklığa kadar inip kendini unutturdu, okumaya dalan ihtiyarların mırıltıları geliyor kulağına, biri okuyor, öteki dinleyip yorum yapıyor. Luís Uceda'nın cüzdanından Salazar'ın renkli bir fotoğrafı çıkmış, tesadüf mü bu, yoksa ilginç bir işaret mi, bu ülke polisiye muamma kaynıyor, Sintra yolunda bir adam ölü bulunmuş, boğulmuş diyorlar, ama önce eterle uyutulmuş, hatta görünüşe göre hapis tutulduğu süre boyunca aç bırakılmış, alçakça bir cinayetmiş bu, bu terim kullanıldığı anda ister istemez her suçu gözden düşürür, hem gördüğünüz gibi kurbanın cüzdanında o bilge insanın resmi varmış. Fransız yazarın alçakça taktığı isimle anmamızı mazur görürseniz, babacan diktatörümüzün, adı tarihe geçecek bu Fransız yazarın, Charles Oulmont, adı bu, soruşturma sonucunda birkaç gün içinde Luís Uceda'nın seçkin devlet adamının büyük bir hayranı olduğu ortaya çıkacak, ayrıca malum deri cüzdanda Uceda'nın vatanseverliğini kanıtlayan bir şey daha olduğunu öğreneceğiz, bir küre-i sema, Cumhuriyet'i simgeleyen şatolar ve armalar, bir de şu sözler var üzerinde, Portekiz malı kullanın. Ricardo Reis sakinleşen iki ihtiyardan belli etmeden uzaklaşıyor, onlar da zaten bu dramatik muammaya o kadar dalmışlar ki gittiğini görmüyorlar bile.

Haftalardır kullanılmayan su ısıtıcısının doğal isyanı sayılmazsa, sabahın geri kalanı olaysız geçiyor, ocak yanana kadar harcanan bir kutu kibritin, bir fincan çayla geceden kalma üç kuru pastanın melankoli eşliğinde mideye indirilmesinin üzerinde durmayacağız, biraz kireç tutmuş derin küvette, buhar bulutları içinde yapılan banyoyu da, özenle defalarca tıraş edilen yüzü de es geçeceğiz, sanki Ricardo Reis'in bir yerlerde bir kadınla randevusu var gibi ya da bir kadın tüllerin ve koca yakalıkların ardına saklanarak ona gizli bir ziyaret yapacak, sabun koku-

sunu, kolonyanın kokulu izini içine çekmek için sabırsızlanarak, daha şiddetli, daha doğal başka kokular hepsini bir potada eritmeden, büyük koşu bittikten sonra titreyen burun deliklerine dolan, göğsü sıkıştıran tek bir kokuya dönüştürmeden. Şairlerin aklı böyle serserilik eder işte, yerlerde sürünür, şimdi olduğu gibi uzaktaki kadınların bile tenini okşar, uzun lafın kısası söylediklerimizin hepsi hayal ürünü. Ricardo Reis çıkmaya hazır, bir bekleyeni yok, on bir ayinine gidip ebedî yabancıya kutsanmış su sunmayacak, sağduyusu öğlen vakti evde kal diyor ona, yerleştirilecek kâğıtlar, kitaplar, alınacak bir karar var, nasıl bir hayat sürecek, ne iş yapacak, yaşama, çalışma nedeni ne olacak, tek kelimeyle, neden. Bu sabah evden çıkmak yoktu aklında, ama mecburen çıkacak, tekrar soyunup dökünmesi, farkında olmadan dışarı çıkmak için giyindiğini kabul etmesi gülünç kaçar. Bu sık sık olur, hayaller, oyalanmalar, bu ilk iki adım atıldıktan sonra geriye yalnızca üçüncüsü kalır, üstelik bunun aptalca bir hata olduğu gayet iyi bilinir, insan mantıksız bir hayvandır, işte gerçek gerçeklik bu. Ricardo Reis odasına girdi, çıkmadan yatağı toplasam mı diye düşündü, insan kendini koyuvermemeli, ama değmez, beklediği biri yok, şimdi Fernando Pessoa'nın geceyi geçirdiği sandalyeye oturup onun gibi bacak bacak üstüne atıyor, boş yatağı heykel gözleriyle görmeye çalışıyor, ne var ki sol şakağında bir damar çırpınıyor, sol gözü de seğirip duruyor, Hayattayım, diye mırıldanıyor, ardından çınlayan, yüksek bir sesle, Hayattayım ve ortalıkta onu yalanlayacak kimse olmadığından inanıyor kendi söylediğine. Sonunda şapkasını kafasına geçirip çıktı sokağa. İhtiyarlar artık yalnız değildi. Çocuklar seksek oynuyordu, yere kutular çizip her birine bir numara vermiş, birinden ötekine atlayıp duruyorlardı, bu oyunun amma çok adı var, çizgi, zımba, yılan, bunlara kaydırağı da ekleyebiliriz, ama insan oyunu

dense daha uygun olurmuş, çünkü tebeşirle çekilen çizgiler bir insanı hatırlatıyor, dimdik bir gövde, iki yana açılmış kollar, tepedeki çember parçası da kafayı ya da düşünceyi oluşturuyor, taşlara uzanmış bulutları seyreden bir insan, o sırada çocuklar bilinçsizce saldırarak onu çiğniyor, sonradan sıra kendilerine geldiğinde bunun neye mal olduğunu anlayacaklar. Erkenden damlamış birkaç asker de var, niyetleri zemin yoklamak kuşkusuz, çünkü öğlen yemeğinden sonra, vakit ikindiye yaklaşırken hizmetçiler gezinmeye çıkacak, tabii yağmur yağmazsa, Nasıl da şakır şakır yağıyor Maria, der yoksa evin hanımı, çıkmasan daha iyi olur, sen en iyisi ütü yap, izin gününde sana fazladan bir saat veririm, on beş gün sonra, bu çağın zevklerini tanımamış ya da bildiklerinden fazlasını hiç merak etmemiş olanlar için eklendi bu açıklama. Ricardo Reis parmaklığa yaslanıp bir an aşağı eğildi, ihtiyarların gözü onda değildi, tekrar bulutlarla kaplanmaya başlayan gökyüzünde, limanın girişine bakan tarafta büyük mavi bir delik vardı, bugün gemi günüyse Rio de Janeiro'dan gelecekler için güzel bir karşılama. Havanın kısa süre için açmayı vaat edişine bel bağladı Ricardo Reis ve Calhariz'den başlayan bir gezintiye çıktı, Camões'e kadar indi, birden içinden Bragança Oteli'ne gitmek geldi, ilkokulu bitirdikten sonra, genellikle nefret duydukları o okulda yapacak hiçbir işleri kalmamışken, ikide bir öğretmenlerini ve başka sınıftaki arkadaşlarını ziyarete gelen çocuklar misali, bütün hepsi gibi anlamsız olan bu hac ziyaretinden herkes gına getirene kadar sürer bu, hacı yorulur, kutsal mekânda insanlar onu görmezden gelmeye başlar, ne işi varmış otelde, Salvador'la Pimenta'yı bir görsünmüş, Şu işe bakınız, Doktor Bey bizi özlüyorlar, Lídia'yla da iki çift laf etmek ister misiniz, zavallıcık, öyle sinirli ki ve kasten resepsiyona çağırırlardı Lidia'yı, muziplik olsun diye, Gel de bak Lídia, Doktor Reis seninle konuş-

mak istiyor. Geçerken öylesine uğradım, bana karşı davranışlarınız ve daha ilkokuldayken ortaokul seviyesinde eğitim verdiğiniz için size teşekkür etmek istiyordum yalnızca, daha fazla şey öğrenemediysem suç benim akılsız kafamda, öğretmenlerimde değil. Ricardo Reis, Dos Mártires Kilisesi'nin karşısındaki kaldırımdan inerken huzur veren bir hava doluyor ciğerlerine, içerideki sofuların etrafa saçtığı nadide koku bu, üst tabakalara ait belli kalitedeki insanlar için ayin az önce başladı ve burnu hassas bir insanın ailelerle kokuları tanıması hiç zor değildir. Yaydığı mis kokuya bakınca sunağın saçağının, pirinç pudrası toplarıyla dolu olduğunu tahmin edebiliyoruz, üreten her kimse inceli kalınlı kilise mumlarının hamuruna da bol tefarikotu katıyor olmalı, çünkü bu karışım yoğrulup, ısıtılıp, kalıplanıp, içine de belli miktarda tütsü katıldıktan sonra, karşı konulmaz bir sarhoşluk yaratır ruhta, duyuları kendinden geçirir, beden ağırlaşır, bakışlar baygınlaşır, bu, esrimedir. Ölü dinlerin mensubu olan Ricardo Reis ne kaybettiğini bilmiyor, öte yandan biz de onun Yunanlıları Romalılardan daha mı çok sevdiğini bilmiyoruz, çünkü dizelerinde ikisinden aynı şeymiş gibi bahsediyor, sonuçta ona göre önemli olan ölü dinlerin Tanrı'dan değil, genel olarak tanrılardan bahsetmesi. Bizim de bildiğimiz yoldan, pazar günlerinin taşravari huzuru içinde aşağı şehre doğru iniyor. Ancak öğlen yemeğinden sonra, öğleden sonra gelecek mahalle sakinleri vitrin bakmaya, bütün hafta bu ânı bekler onlar, maaile gelirler, çocuklar kucağa alınır ya da yürütülür, akşam yaklaşırken yorulmuş olur hepsi, kötü ayakkabılar topukları yara bere içinde bırakmıştır, böylece bir *bolo-de-arroz*[1] çeker canları, baba iyi günündeyse ve canı gösteriş yapmak

1. (Port.) Pirinç unundan yapılan geleneksel Portekiz keki.

isterse hep birlikte bir pastaneye dalıverirler, herkese birer sütlü kahve, bir akşam yemeğinden tasarruf edilmiş olur böylece, halk arasında derler ki, tok karna yemek yemeyen hasta olmaz, o yarın gelecektir başına. Ricardo Reis her zamanki saatinde öğlen yemeği yiyecek, bir biftek ısmarlayacak, üstüne de tatlı, bu sefer Chave de Ouro'da. Sonra, akşam bir türlü olmayacak gibi göründüğünden, daha kaç saat var geceye, bir bilet alıyor ve gidip *Les bateliers de la Volga*'yı[1] seyrediyor, Pierre Blanchar'ın oynadığı bir Fransız filmi, Fransızlar nasıl bir Volga yaratmış olabilirler, sinema da şiir gibi bir yanılsama sanatı, bir ayna oyunu, gölcükleri ummana dönüştürüyor. Ne var ki hava değişmiş, sinemadan çıktığında yağmur yağdı yağacak, işte bu yüzden taksiye biniyor, iyi de etmiş, çünkü evden içeri girip, şapkasını asıp yağmurluğunu çıkarmasıyla sokak kapısına iki kez vurulması bir oluyor, ikinci kat, kesinlikle öyle, güpegündüz Fernando Pessoa mı geldi yoksa, diye geçiyor kafasından, üstelik âdeti olmadığı halde patırtı çıkarıyor, bir komşunun pencereye çıkıp, Kim o, diye sorması tehlikesini göze alarak ya, İmdat, diye yaygarayı basarsa komşu, öbür dünyadan bir ruh, ancak bu dünyanın ruhlarını iyi tanıyan biri Fernando Pessoa'yı bu kadar kolay çözebilir. Ricardo Reis pencereyi açıp sokağa bir göz attı, gelen Lídia'ydı, şemsiyesini açıyordu, ilk damlalar iri iri, ağır ağır düşmeye başlamıştı, Ne işi var burada, hem neden, bir dakika önce ona en uğursuz yaşama biçimi gibi geliyordu yalnızlık ve şimdi davetsiz misafir canını sıkıyor, ondan istediği gibi yararlanabilecek olsa da, bedenini, sinirlerini gevşetecek, düşüncelerine huzur verecek erotik bir düelloyla avunabilecek olsa da içi daralıyor. Merdivene ka-

1. (Fr.) Vladimir Strizhevsky'nin 1935 yapımı "Volga Kayıkçıları" adlı filmi.

dar gidip kordonu çekti, Lídia'nın yukarı çıkışına baktı, hem sinirli hem temkinliydi Lídia, bu iki terim arasında bir çelişki varsa da o kadarını da kendi çözsün artık. Ricardo Reis antrede geriledi, ani bir harekette bulunmadı, ama şaşkınlıkla açıklanabilecek bir çekince gösterdi, Seni beklemiyordum, yeni bir şey mi var, diye sordu Lídia'nın girmesiyle kapı kapanınca, İnanılmaz, böyle komşu görülmemiştir, henüz ne adlarını bilen var ne yüzlerini, Ricardo Reis sarılsın diye bir adım ilerledi Lídia, Ricardo Reis de öyle yaptı, içinden sırf kibarlıktan böyle davrandığını geçirdi, ama bir dakika sonra onu sımsıkı sarmış boynundan öpüyordu, çünkü Lídia'yı demokratik bir biçimde dudağından öpmesi pek mümkün olmuyor, birlikte yattıkları ve kontrolsüzlük ânının yaklaştığı zamanlar dışında, Lídia o kadarına cesaret edemez, ama kendini arzularına hatta daha ötesine bırakır, ama bugün hayır, Yalnızca yerleşebildiniz mi diye bakmaya geldim, ev nasıl olmuş göreyim dedim, bu lafları otelden kaptı, ne olur yokluğumu fark etmemiş olsunlar. Ricardo Reis odaya çekmek istedi, ama o kaçtı. Mümkün değil, mümkün değil, sesi titriyordu ama kararlıydı Lídia, laf işte, çünkü asıl arzusu yatağa uzanmak, bu adama kendini sunmak, başını omzunda hissetmek, hepsi bu, yok daha ötesi, saçlarına dokunmak, daha ileri gitmeyi göze alamayan bir okşayış, belki bu bile fazla cesurca, işte bunları istiyor Lídia, ama Salvador, Bragança Oteli'nde resepsiyonda dikilmiş soruyor, Ne cehenneme gitti bu Lídia, o sırada Lídia onu duymuş gibi evi çabucak dolaşıyor ve işinin ehli gözlerle bütün eksikleri kaydediyor, süpürge, kova, paspas, toz bezleri, mavi beyaz sabun, bademli tuvalet sabunu, çamaşır suyu, ponza taşı, el süpürgesi, fırça, erkekler tıpkı çocuklar gibi ihmalkârdır, Hindistan yolunu bulacağız diye dünyanın bir ucuna giderler, ama en temel şey eksiktir onlarda, hangi şey, sadece hayatın

rengi, iyi ama hangisi. Buna karşılık bu evde eksik olmayan bir şey varsa o da toz, tüy, iplikçikler, hatta gözleri giderek zayıflayan art arda gelen kuşakların, hiç fark etmeden yitirdikleri kır saçlar. Örümcekler de kendi ağlarında yaşlanır, toz onları ağırlaştırır, günün birinde böcek ölünce bedeni kurur, havada salınan mezarında, neredeyse toza dönüşmüş sinek artıklarının üzerine kıvrılır ayakları, kimse kaderinden kaçamaz, işte büyük gerçek bu.

Lídia cuma, yani izin gününde gelip evi toplayacağını ve bütün eksikleri getireceğini söyledi. Ama o zaman anneni görmeye gidemezsin. Haber veririm ona, nasıl halledeceğimizi sonra düşünürüz, yandaki bakkaldan telefon ederim, ona söylerler aradığımı. Alışveriş için para lazım olur sana. Kendi paramla alırım, sonra hesaplaşırız. Olur mu öyle şey, al şu yüz escudoyu, yeter herhalde. Tanrım, yüz escudo bir servet demek. Peki, öyleyse cumaya bekliyorum seni, temizliğe gelmen çok canımı sıkıyor. Yok canım, ne olur ki, bu halde evde kalamazsınız. Sana küçük bir hediye alacağım. Hediye istemiyorum, farz edin ki ben sizin temizlikçinizmişim. Her işin bir karşılığı vardır. Benim karşılığım sizin kibarlığınız, bu söz bir öpücüğü hak ediyor, Ricardo Reis bu seferkini Lídia'nın dudaklarına kondurdu. Eli kapının koluna yapışmıştı bile, ekleyecek hiçbir şey yok, anlaşma imzalanmış, Lídia birden baklayı ağzından çıkardı, artık içinde tutamıyormuş ya da onlardan bir an önce kurtulmak istiyormuş gibi kelimeleri art arda yağdırdı, Senhorita Marcenda yarın geliyor, Coimbra'dan telefon ettiler, ona nerede oturduğunuzu söyleyeyim mi. Ricardo Reis de sanki hazırlıklıymış gibi, ânında yanıt verdi. Hayır, istemem, hiçbir şey bilmiyormuş gibi davran ve Lídia, zavallı saftirik Lídia gidiyor, sırrın biricik emanetçisi olmak nasıl da mutlu etti onu, merdivenden inerken ayakları yere basmıyor neredeyse ve birinci katın kapısı sonunda

açılıverince, binanın er ya da geç meraka boyun eğeceği belliydi zaten, sanki bir iş anlaşmasını tekrarlarcasına üst kata doğru sesleniyor, Cumaya görüşmek üzere Doktor Bey, gelip temizliğinizi yaparım, kızım sana söylüyorum meraklı sen işit gibilerden, Hele aç kulağını biraz dedikoducu, kafanda olduk olmadık şeyler kurmayasın, onunla ne yiyip içmişliğim ne yatağa girmişliğim var, Lídia gayet terbiyeli bir edayla selam veriyor, İyi akşamlar hanımefendi, öteki yarım ağız yanıtlıyor onu ve şüpheci bakışlarla süzüyor, temizlikçi dediğin böyle alımlı ve hafif olmaz, suratları hep beş karıştır onların, romatizmadan ya da varisten sertleşmiş bacaklarını sürüyerek yürürler, komşu kadın kuru ve soğuk bakışlarla Lídia'nın arkasından baktı, Bu fingirdek de neyin nesi, üst katın sahanlığında Ricardo Reis kapıyı tekrar kapadı bile, iki yüzlülüğünün farkında ve onu çözümlemeye çalışıyor, Hayır, yeni adresimi Marcenda'ya verme, dürüst ve namuslu olsa şunu eklerdi, Biliyor zaten oturduğum yeri, ona gizli bir mektup yazıp postrestanta yolladım, babası huylanmasın diye. Ve itirafını daha ileri götürmek, gönlünü açmak istese şunları da söylerdi, Bundan böyle evde kalacağım, yalnız yemek için dışarı çıkacağım, üstelik hızla, saatten gözümü ayırmadan yiyeceğim, çünkü o Lizbon'da olduğu sürece bütün vaktimi, gündüzümü, ikindimi, gecemi burada geçireceğim, Yarın pazartesi, kesinlikle gelmez, tren geç varır Lizbon'a, ama belki salı ya da çarşamba ya da perşembe ya da cuma gelir, cuma olmaz çünkü Lídia temizlik yapacak, Ne olmuş yani, ikisini yan yana koyun hele, herkesin yeri ayrı, biri hizmetçi, biri iyi aile kızı, birbirlerine karışmazlar kesinlikle, Marcenda Lizbon'da uzun kalmaz, doktoru görüp gider hemen, tabii babasının da bir takıntısı var, Pek güzel, peki size gelirse neler olacağını sanıyorsunuz, Hiçbir şey umut etmiyorum, yalnızca gelmesini arzuluyorum, Marcenda gibi bir

küçük hanımefendinin, aldığı o sert eğitimin ve noter babasının sıkı ahlak anlayışının üstüne, bir bekârı bir başına ziyarete geleceğine inanıyor musunuz, hayatta işler böyle mi oluyor sizce, Bir keresinde ona sordum beni niye görmek istediğini, o da bana hiçbir fikrinin olmadığını söyledi, bana kalırsa böyle durumlarda en fazla umut veren cevaptır bu, Biri bilmiyor, öteki habersiz, Öyle de diyebilirsiniz, Tıpkı Cennet'teki Âdem'le Havva gibi, Abartıyorsunuz, Cennet'te değiliz biz, Marcenda Havva değil, ben de bildiğiniz üzere Âdem değilim, Âdem Havva'dan yaşça biraz büyüktü, birkaç saatlik ya da günlük, küçük bir fark, tam bilemiyorum, Her erkek Âdem, her kadın Havva'dır, eşit, farklı ve tamamlayıcıdır onlar, her birimiz ilk erkek ve ilk kadınız, hepimiz eşsiziz, gene yanılmıyorsam, kadın, erkeğin Âdem olduğundan çok daha fazla Havva hâlâ, Ne mutlu ki öyle, Sizi böyle konuşturan kişisel deneyimleriniz, Hayır, konuşuyorum, çünkü böylesi herkes için daha iyi, Gerçek arzunuz Fernando, kökenlere dönmek, Adım Fernando değil, Ah.

Ricardo Reis akşam yemeğine çıkmadı. Yemek odasındaki büyük masada, iki lambası patlak beş kollu avizenin altında, yedi boş sandalyenin eşliğinde bir fincan çay içip biraz bisküvi yedi, üç kuru pasta attı ağzına, bir tane de tabakta kaldı, şimdi yeniden sayıyor ve iki rakamın eksik kaldığını görüyor, dört ve altı, dikdörtgen odanın köşelerinde dördü kolaylıkla buluyor, ama altıyı saklandığı yerden çıkarmak için ayağa kalkmak, kıyıyı köşeyi araştırmak zorunda kalıyor ve sonunda buluyor, boş sandalyeler, altı Ricardo Reis'in kendisi olacak, kendisi sayısız olduğuna göre herhangi bir rakamın yerine geçebilir. Başını salladı, dudaklarında hem hüzünlü hem alaycı bir gülümsemeyle mırıldandı, Sanırım deliriyorum, sonra odasına gitti, Sokaktan suların dinmeyen mırıltısı geliyordu kulağa, gökyüzünden dökülen, arklarda

koşturarak Boavista Sokağı'na ve Conde Baraõ'ya akan suların. Hâlâ düzene sokulmamış kitap yığınının üstünden "Labirent Tanrısı"nı aldı, Fernando Pessoa'nın sandalyesine oturdu, dizlerine bir battaniye yaydı ve bir kez daha ilk sayfayı açıp okumaya koyuldu, Birinci satranç oyuncusu tarafından keşfedilen ceset, iki yana açılmış kollarıyla karşı tarafın piyon, şah ve vezirinin durduğu kareleri ve daha iki kareyi kaplıyordu. Okumayı sürdürüyor ama bir önceki sefer kaldığı yere bile varmadan uyuklamaya başlıyor. Gidip yattı, zar zor iki sayfa okudu ve bir paragrafın sonunda, otuz yedinci hamleyle otuz sekizinci arasında, ikinci satranç oyuncusu piskoposun kaderini düşünürken uyuyakaldı. Kalkıp lambayı söndürmedi, ama gecenin bir yarısı uyandığında sönmüştü, belki de kendisi bir ara söndürmeye kalkmıştı, yarı bilinçli haldeyken yapar insan böyle şeyler, beden tek başına her tür zorluğun üstesinden gelecek güçtedir, bir çarpışmanın ya da idamın gecesinde uyumamızı sağlayan şeydir bu, hayatın şiddetli ışığına katlanamaz hale geldiğimizde bizi öldürendir.

Gökyüzü hâlâ kurşuniydi. Pervazları kapatmayı unuttuğundan donuk sabah ışığı odayı dolduruyordu. Önünde upuzun bir gün, upuzun bir hafta manzarası uzanıyordu, ama onun tek bir dileği vardı, birinin gelip kapıyı çalmasını beklerken battaniyelerin ılıklığında yatmak, sakal bırakmak, bir bitki olmak, Kim o, Marcenda, sevinçten uçarak haykırırdı, Bir dakika ve göz açıp kapayana kadar, saçı sakalı insan içine çıkmaya uygun halde, mis gibi banyo kokuları saçarak, iki dirhem bir çekirdek giyinmiş olarak hasretle beklenen ziyaretçiyi kabul etmeye hazır olurdu. Lütfen giriniz, bu ne güzel sürpriz. Bir değil iki kez çalındı kapısı, önce sütçü geldi, Doktor Bey her sabah süt ister mi, diye sormak için, sonra fırıncı, Doktor Bey her sabah ekmek ister mi, diye

sormak için, Ricardo Reis ikisine de, Evet, diye karşılık verdi, Öyleyse Doktor Bey akşamları süt kâsesini kapının önüne bıraksın, Öyleyse Doktor Bey akşamları ekmek torbasını kapının koluna assın, İyi ama burada oturduğumu size kim söyledi, Birinci kattaki bayan, Ah, peki ödemeyi nasıl yapacağız, Nasıl isterseniz, haftalık da olur aylık da, Haftalığı tercih ederim, Tamamdır Doktor Bey. Ricardo Reis, kim olduğunu nasıl öğrendiklerini sormadı, asla sorulmaması gereken bir soru bu, hem Lídia merdivenden inerken ona Doktor Bey diye seslenmedi mi, komşu kadın oradaydı, duymuştur mutlaka. Ricardo Reis süt, çay ve taze ekmekle, insanı dinçleştiren bir kahvaltı yaptı, tereyağı ve reçel eksikti, ama böyle inceliklerden pekâlâ vazgeçebiliriz, Kraliçe Marie-Antoinette'in zamanında böyle ekmek olsa o da pastayı bir kenara bırakabilirdi. Şimdi tek eksik gazete, ama o da gelir elbet. Ricardo Reis odasındayken müvezzinin sesini duyuyor, *Século* var, *Noticias* var, çarçabuk pencereyi açıyor ve gazete havada uçarak eline ulaşıyor, mühürlü bir mektup gibi katlanmış, kötü hava yüzünden hâlâ tam kurumamış olan mürekkep, grafite benzeyen hafif yağlı, yumuşak siyahlık parmaklarını kirletiyor, bundan böyle bu posta güvercini her sabah gelip açılana kadar camlara vuracak, müezzinin sesi sokağın başından duyulacak ve pencere zamanında açılmazsa, ki genelde öyle olur, gazete bir frizbi gibi dönerek yükselecek, ilk sefer camlara çarpacak, sonra yeniden fırlatılacak. Ricardo Reis birden yerinden kalkıp pencerenin kanatlarını açtı ve dünyadan haber getiren kanatlı ulak kollarına düştü, Ricardo Reis pencereden sarkıp, Teşekkürler Senhor Manuel, diyor, satıcı da karşılık veriyor, Yarın görüşmek üzere Doktor Bey, ama bunlar daha sonraki işler, şimdilik Ricardo Reis pazarlık etmekte henüz, ödeme aydan aya yapılacak, daimi müşteriler için âdet budur,

zaman kazandırır böylesi ve her gün gidip üç sefil kuruş istemekten insanı kurtarır.

Şimdi, beklemeli. Ricardo Reis gazeteleri okuyor, akşam gazetelerini de, bu ilk gün odları da yeniden gözden geçiriyor ve derin derin düşünerek üzerlerinde düzeltmeler yapıyor, baştan başlayıp sayıyor dizeleri, tekrar labirente ve tanrısına dönüyor sonra, pencereden gökyüzüne bakıyor, merdivende gevezelik eden altlı üstlü komşularını dinliyor ve bu tiz seslerin kendisinden bahsettiğini anlıyor, uyuyor, uyukluyor ve uyanıyor, kısa süreliğine dışarı çıkıyor, hemen yakınlarda, Calhariz'deki ucuz bir lokantada öğlen yemeği yiyecek kadar, okunmuş gazeteleri, soğumuş odları, kırk dokuzuncu hamlenin altı varsayımını tekrar ele alıyor, aynanın önünden geçiyor, az önce geçenin hâlâ orada olup olmadığını görmek için gerisin geri dönüyor, bu müziksiz sessizliğin daha fazla süremeyeceğine, bir radyo gerektiğine karar veriyor, bunun üzerine uygun bir şey bakıyor, markaların reklamlarını arıyor, Belmont, Philips, RCA, Stewart-Warner, notlar alıyor, süper heterodin diye yazıyor, doğru dürüst anlamıyor süper sözcüğünü ve derken, bu zavallı yalnız adam bir reklamın karşısında apışıp kalıveriyor, kadınlara mükemmel göğüsler vaat ediyor reklam, Üç ila beş haftada, Paris kaynaklı Exuber yöntemlerini izlemek kaydıyla, yöntemler üç temel dileği gidermeye yöneliktir, Bust raffermer, Bust developer, Bust reducer, Sonuçlar Madam Hélène Duroy güvencesindedir, Miromesnil Caddesi, Paris, tabii ya, bütün muhteşem kadınların art arda ya da aynı anda sertleştiren, büyüten ve küçülten yöntemleri uyguladıkları adres. Ricardo Reis bir o kadar şaşırtıcı daha başka reklamları da inceliyor, vücudu güçlendiren Banacaõ, Besleyici Şarap, Jowett otomobil, Pargil ağız iksiri, Gümüş Gece tuvalet sabunu, Evel şarabı reklamlarına, Mercedes Blasco'nun yapıtları-

nın reklamlarına, Selva'nın, Saltratos Dole'nin, sarsılmaz bir yere sahip *Portekiz Mektupları*'nın, Blasco Ibanez'in kitaplarının, Tek diş fırçalarının, ağrı kesici VeRamón'un, Yeni Gelin saç boyalarının, ter kokularına karşı Desodorol'ün reklamlarına bakıyor, sonunda yazgısına boyun eğerek okunmuş haberlere dönüyor, *Stenka Rázine*'nin bestecisi Aleksandr Glazunov öldü, meşhur babacan diktatör Salazar çalışanlar sevinsin diye Millî Vakıf adına aşevlerinin açılışını yaptı, Almanya birliklerini Rhineland'dan çekmeyeceğini duyurdu, Ribatejo gene kasırgayla altüst oldu, Brezilya'da savaş hali ilan edildi ve yüzlerce insan tutuklandı, Hitler dedi ki, Ya kendi kaderimizi tayin ederiz ya ölürüz, Badajoz kentine asker sevk edildi, zira binlerce emekçi, zenginlerin topraklarını işgal etti orada, Avam Kamarası'nda bazı konuşmacılar, Reich'ın herkesle eşit haklara sahip olduğunu kabul etmek gerektiğini ifade ettiler, Uceda vakasında heyecan verici, yeni gelişmeler, *A Revaluçāo de Maio*'nun[1] çekimlerine başlanmış, devrim yapmak amacıyla Portekiz'e gelen bir kaçağın öyküsü bu, tabii konu olan bizim malum devrim değil "Mayıs Devrimi", kaçak, sığındığı pansiyonun sahibinin kızı tarafından milliyetçi ideallere döndürülüyor, Ricardo Reis bu haberi üst üste üç kez okudu, belleğinin en gizli kıvrımında uğuldayan belirsiz yankıyı boşaltmayı umuyordu bir taraftan, Bu bana bir şey hatırlatıyor, ama üç okuma hiçbir işe yaramadı, başka bir habere, Corogna'da genel grev haberine geçmişti ki ince mırıltı belirginleşti, berraklaştı, üstelik çok eski değildi anı, "Komplo"ydu bu, şu meşhur kitap, şu meşhur Marilia, milliyetçiliğe ve milliyetçiliğin ülkülerine dönmekle ilgili başka bir hikâye, art arda elimize ulaşan

1. António Lopes Ribeiro'nun 1937 yapımı filmi, "Mayıs Devrimi".

kanıtlara bakılacak olursa, besbelli kadın kahramanlar ateşli birer propagandacı ve elde ettikleri sonuçlar o kadar olağanüstü ki edebiyat ve yedinci sanat çoktan konunun üzerine atlamış, bu saflık ve özveri meleklerinin, yoldan çıkmış, hatta yitip gitmiş erkek ruhlarını hararetle arayışlarını göklere çıkarıyor, bu ruhların biri bile onlara karşı koymuyor, omza konulan bir el, yaşlar gözün ucundayken atılan alabildiğine saf bir bakış işi çözmeye yetiyor, celp göndermeye ne hacet, kadınlar polis şefi gibi insanı sorguya çekmek yerine ketum davranıyor, Victor gibi dik dik bakacaklarına belli etmeden tetikte bekliyorlar. Dişilere özgü bu sanatlar, ötekileri, daha önce sözünü ettiğimiz sanatları aşıyor ve çoğaltıyor, öbürleri sıkılaştırmayı, geliştirmeyi ve küçültmeyi sağlıyor, zaten belki de hepsinin sonuçta aynı noktaya vardığını söylemek daha doğru, hem kelimenin gerçek anlamında hem de metaforun uzak sonuç ve koşulları, cüret ve taşkınlıkları, çağrışımların serbestliği göz önüne alındığında. Bu kutsal kadınlar, kurtuluşun bu ajanları, hangi astrolojik ve telepatik mesajları yolladılar birbirlerine ki, kayıp insanın doğru yola çevrilmesi gibi üzerinde kafa yorulmuş, inandırıcı bir eylemi hayata geçirmeyi başardılar, nerede olurlarsa olsunlar, manastırda ya da kerhanede, sarayda ya da kümeste, her kim olurlarsa olsunlar, ister pansiyoncunun kızı ister senatörün, hepsi Meryem'in ardınca yürüyen Portekizli rahibelerdir, fani kıstaslarımıza göre hepsinin yeri ayrıdır, onlardan gelecek öğüde muhtaçtı kayıp adam, sonunda kadınlar da armağanların en güzelini sundular ona, kardeş sevgilerini, aşklarını, bedenlerini, tutkulu bir eşin lütuflarını. İşte bu yüzden insanın içinde, mutluluğun er geç yeşereceği umudu diri kalıyor ve tükenmiyor, mutluluk gelirse eğer, tıpkı yükseklerden ve sunaklardan inmiş bir meleğe benzeyecek, çünkü, şunu baştan kabul edelim ki bütün bunlar Meryem tapımının ikincil,

deyim yerindeyse alabildiğine tali bir tezahürü, Marilia ile pansiyoncunun kızı Kutsal Bakire'nin insanca halleri sadece, sofuca etrafı kolluyor, huzur verici ellerini bedensel ve ahlaki yaraların üzerine koyuyor, sağlık ve politik değişim mucizesini gerçekleştiriyorlar, bu türden kadınlar devletlerin başına geçince insanlık ileriye doğru büyük bir adım atmış olacak. Ricardo Reis bu hüzünlü densizlikleri aklından bir bir geçirirken gülümsüyordu, yalnız bir adamı gülümserken görmek hiç hoş değil, hele de bir aynaysa gülümsediği, neyse ki dünyayla arasındaki kapı kapalı. Düşünüyor, Peki Marcenda hangi kadın, konuşacak kimsesi olmayan bir adamı oyalayan basit, temelsiz bir soru bu, eve gelecek cesareti bulacak mı bakalım, çünkü o zaman, kelimelerle ifade etmeyi bilmese ya da istemese de, bu kuytu, kapalı yere, ortasında yaralı bir tarantulanın onu beklediği devasa örümcek ağına neden, hangi amaçla geldiğini söylemek zorunda kalacak.

Kimsenin belirlemediği sürenin son günü bugün. Ricardo Reis saatine bakıyor, dördü geçmiş, pencere kapalı, yükseklerde üç-beş gri bulut süzülmekte, Marcenda gelmezse, son günlerde hava bozuktu, gibi sıradan bir bahane bile ileri süremeyecek, Suç bende değil, öyle çok yağmur yağdı ki otelden çıkamadım, zaten babam gönül işlerine koştuğundan otelde olmasa da, Müdür Salvador fırsatı kaçırmayıp sorardı, Senhorita Marcenda dışarı mı çıkıyorlar bu yağmurda. Ricardo Reis bir kez, on kez saatine baktı, dört buçuk, Marcenda gelmedi, artık gelmeyecek, ev kararıyor, titrek gölgelerin içinde gözden kayboluyor mobilyalar, evet, şimdi Adamastor'un çilesini anlıyoruz. Ve bu durumun daha fazla sürmesi merhametsizlik olacağından son dakikada kapı tokmağının sesi iki kez çınlıyor. Bir deprem dalgası temelleri sarstı sanki, tepeden tırnağa titriyor bina. Ricardo Reis pencereye koşmadı, dolayısıyla, kapının ipini çekmek üzere merdi-

vene yönelirken içeri kimin gireceğini bilmiyor, ama üst kattaki komşunun kapısını açıp konuştuğunu duyuyor, Oh affedersiniz, benim kapı çalındı sandım, gözü hep başkalarının yaşamında olan komşu kuşaklarının birbirine aktardığı ve devrettiği bildik nakarat, her seferinde deyimler azıcık değişiyor, hepsi bu, kapı tokmağının yerini zil aldıysa, kapı çalındı yerine zile basıldı derler, ama yalan hep aynı yalan. Gelen Marcenda. Ricardo Reis merdiven boşluğuna sarkmış, onun yukarı çıkışını seyrediyor. Marcenda bir ara durup görmeye geldiği kişinin orada olduğundan emin olmak için yukarıya göz atıyor ve gülümsüyor, Ricardo Reis de gülümsüyor, bu gülümsemelerin bir amacı var, karşılarındaki bir ayna değil, bu koca bir fark yaratıyor. Ricardo Reis kapıya doğru gerile-di, Marcenda son basamakları çıkıyor, Ricardo Reis ancak o zaman merdivenin ışığını yakmadığını fark ediyor, Marcenda'yı alacakaranlıkta karşılayacak ve ışığı yaksam mı yakmasam mı diye tereddütteyken, kendini bambaşka bir şey düşünürken yakalıyor, yukarıdan gördüğüm gülümsemesi nasıl oluyor da bana bu kadar aydınlık görünebiliyor, karşı karşıya geldiğimizde ne söyleyeceğim, Evet, nasılsınız bakalım, diye soracak halim yok, ya da aptal gibi, Merhaba çiçeğim, diye bağıracak değilim, hele romantik sızlanmalara hiç girişemem, Sizi beklemiyordum artık, umudumu kesmiştim, neden bu kadar geciktiniz, Marcenda girdi, kapıyı kapatıyorum, ikimizin de ağzından henüz tek kelime çıkmadı. Ricardo Reis onun sağ elini yakaladı, tokalaşmak için değil, bu ev labirentinde ona kılavuzluk etmek için, yatak odasına doğru gitseler, yok, münasebetsizlik olur, yemek odasına, gülünç kaçar, hangi sandalyeye oturacaklar ve nasıl, yan yana mı, yoksa karşılıklı, koca masaya mı geçecekler ve kaç kişi olacaklar, Ricardo Reis sayısız, Marcenda da herhalde biricik değildir, Çalışma odası olsun, o bir koltuğa

oturur ben ötekine, içeri giriyorlar, nihayet bütün ışıklar yanmış, tavandaki, yazı masasındaki, Marcenda çevresindeki her şeye bakıyor, ağır mobilyalar, iki etajer ve üzerlerindeki birkaç kitap, yeşil kurutma kâğıdı, derken Ricardo Reis, Sizi öpeceğim, diyor, Marcenda karşılık vermiyor, sağ eli ağır ağır yükselip Ricardo Reis'in sol dirseğini tutuyor, nedir bunun anlamı, bir karşı çıkış, bir ateşkes talebi, bir teslimiyet mi, Ricardo Reis'in gövdesinin önünde çapraz duran el bir set oluşturuyor, belki bir ret bu, Ricardo Reis bir adım ilerliyor, Marcenda kıpırdamıyor, bir adım daha, ona değdi değecek, bunun üzerine Marcenda erkeğin dirseğini bırakıyor, bir anda öteki kadar ölen sağ elini koyuveriyor, böylece Marcenda'nın içinde canlı olan şey, çırpınan yüreğiyle titreyen dizleri arasında salınmaya başlıyor, erkeğin yüzünün yavaşça yaklaştığını görüyor, bir hıçkırık düğümleniyor boğazında, Ricardo Reis'in boğazında, dudakları birleşiyor, Bu bir öpüşme, diye düşünüyor Marcenda, ama yalnızca başlangıç bu, Ricardo Reis'in ağzı Marcenda'nınkine yaslanıyor, Ricardo Reis dudaklarını aralıyor, açılmak, bedenin yazgısı bu, şimdi Ricardo Reis'in kolları kızın belini ve omuzlarını sımsıkı sararak onu kendine çekiyor, Marcenda'nın göğsü ilk kez bir erkeğinkine yaslanıyor, öpüşmenin bitmediğini anlıyor Marcenda, zaten günün birinde bitecek olması ve dünyanın ilk baştaki haline, asli cehalete dönecek olması o an anlaşılır gibi değil, Marcenda kollarını sarkıtmakta kalmaması gerektiğini anlıyor, sağ eli Ricardo Reis'in omzuna yükseliyor, sol kol ölü, belki uykuda, bunun üzerine Marcenda hayale dalıyor, hayalinde eskiden yaptığı hareketleri hatırlıyor, içlerinden rüyalarında öbür ele ulaşmasını sağlayanları seçip birbirine bağlıyor, sıralıyor, parmakları erkeğin ensesinde kavuşup kenetleniyor, Ricardo Reis'e hiçbir borcu yok, öpüşmeye öpüşmeyle, el temasına el temasıyla karşılık veriyor, Gelmeye

karar verdiğimde düşünüyordum bunu, düşünüyordum, otelden çıkarken, düşünüyordum, merdivenden çıkarken, sizi tırabzandan sarkmış görünce, beni öpecek dedim. Sağ el omzu terk ederek yorgun argın süzülüyor, sol else oraya hiç uğramadı, bedenin geriye çekildiği an bu, öpüşme, kendi kendine yetmez olduğu sınıra vardı, biriken gerginlik bizi bir sonraki evreye geçmek zorunda bırakmadan ayrılalım, ağız durmadan öbür ağza dönerken ve bir taraftan da artık ağızla yetinemediğini bilirken hızlı, kısa, soluk kesen başka öpüşmeler art arda patlar, daha önce öpüşmüş olan bilir böyle olduğunu, ama Marcenda daha önce öpüşmedi, ilk kez bir adam sarılıp öptü onu, gene de teninin içinde ve dışında bedenini bir bütün olarak hissediyor, bitkin düşmenin mümkün olmadığı bir kreşendo içinde, öpüşme ne kadar uzarsa o kadar açgözlülükle tekrarlanması gerektiğini anlıyor, ya da başka bir şey bulmak gerek, örneğin boğazda kalan şu hıçkırık, ne yükseliyor ne tükeniyor, ya da yalvaran ölgün sesi, Bırakın beni ve kim bilir hangi utancın etkisiyle, belki karşısındakini kırmak korkusuyla ekliyor, Bırakın oturayım. Ricardo Reis onu kanepeye götürüyor, ona destek oluyor, bir an sonra ne yapacağını, ne söyleyeceğini bilmiyor, ilanıaşk mı etse, yoksa yalnızca özür mü dilese, herhangi birini yapmak için dizlerinin üstüne mi çökse, yoksa sessiz kalıp sözü Marcenda'ya mı bıraksa, hepsi sahte, namussuzca geliyor ona, biricik doğal eylemi, Sizi öpeceğim, demesi ve dediğini yapmasıydı. Marcenda şimdi oturmuş, sanki tanık tutar gibi sol elini kucağına, rahatça görülecek bir yere koymuş, Ricardo Reis de oturmuş, bakışıyorlar, bedenlerinde sanki büyük bir asker borusunun uğultusu yükseliyor, Marcenda sonunda şöyle söylüyor, Belki size bunu söylememeliyim, ama beni öpeceğinizi umuyordum. Ricardo Reis ona doğru eğiliyor, sağ elini yakalayıp dudaklarına götürüyor ve ni-

hayet dili çözülüyor, Aşktan mı yoksa umutsuzluktan mı öptüm sizi bilemiyorum, Marcenda karşılık veriyor, Bugüne kadar kimse öpmedi beni, dolayısıyla aşkı umutsuzluktan ayıramam. Ama en azından ne hissettiğinizi bilirsiniz. Deniz de dalgayı, benim öpücüğü hissettiğim gibi hissediyordur, bu kelimeler bir duyguyu dile getirebildi umarım, daha doğrusu şu an içimde olanı, az önce duyduğumu değil. Günlerdir sizi bekledim, hep geldiğinizde ne olacağını merak ettim ve bir an olsun, olayların böyle gelişebileceği aklıma gelmedi, bu odaya girince anladım tek anlamlı hareketin sizi öpmek olduğunu, daha bir saniye önce, sizi aşktan mı öptüm yoksa umutsuzluktan mı, bilemiyorum, dedim ve o an bunun anlamını kavradıysam bile, artık kavrayamıyorum. Sonuç olarak umutsuz olmadığınızı ya da beni sevmediğinizi mi söylemek istiyorsunuz. Öyle sanıyorum ki her erkek az önce öptüğü kadını sever, umutsuzluktan olsa bile. Umutsuzluğa kapılmak için ne sebebiniz var. Bir tek sebep, şu boşluk. İki elini de kullanabilen bir adam kalkmış sızlanıyor. Yo, sızlanmıyorum, sadece şunu anlatmaya çalışıyorum, bir kadına, benim size söylediğim gibi, Sizi öpeceğim, demesi için, insan umudunu hepten kaybetmiş olmalı. Belki de aşktı size bunu söyleten. Aşktan olsa sizi öperdim, önce lafını etmezdim. Demek ki beni sevmiyorsunuz. Sizden hoşlanıyorum. Ben de sizden hoşlanıyorum. Ama öpüşmemizin nedeni bu değil. Hayır, değil. Bütün bu olup bitenlerden sonra ne yapacağız şimdi. Sizin evinizde, ömrümde topu topu üç kere konuştuğum bir adamın karşısında oturuyorum, sizi görmeye, sizinle konuşmaya ve öpülmeye geldim, kalanını düşünmek istemem. Belki günün birinde düşünmek gerekir. Belki daha sonra, bugün değil. Bir fincan çay yapayım, birkaç da bisküvim var. Size yardım edeyim, sonra da gideyim, babam otele dönüp beni sorabilir. Rahatınıza bakın. Böyle çok iyiyim.

Çayı mutfakta içtiler, ardından Ricardo Reis ona evi gezdirdi, yatak odasına kapıdan göz ucuyla bakıp çalışma odasına döndüler. Marcenda sordu, Hasta kabul etmeye başladınız mı. Henüz değil, belki bir poliklinikle işe başlarım, kısa süre için bile olsa, mesele yeniden uyum sağlamak. Başlangıç olur. Bir başlangıç, hepimizin ihtiyaç duyduğu şeydir bu. Polisler sizi tekrar rahatsız etti mi. Hayır, hem artık nerede oturduğumu bilmiyorlar. İsterlerse derhal öğrenirler. Ya kolunuz. Kolum, şöyle bir baksanız anlarsınız, iyileşmekten umudumu kestim, babam ise. Babanız ise. Babam, Fátima'ya gitmem gerektiğini düşünüyor, ona kalırsa inanç mucizeler yaratabilirmiş. İnsan mucizelere bel bağladıysa umut tükenmiş demektir. Bence daha ziyade gönül işleri gereğinden fazla uzadı, bitmesi yaklaştı. Söyleyin bana Marcenda, siz neye inanıyorsunuz. Şu anda mı. Evet. Şu anda, bana verdiğiniz öpücüğe inanıyorum. Tekrar yapabiliriz. Hayır. Neden. Çünkü aynı şeyi hissettiğime emin değilim ve artık gidiyorum, yarın sabah yola çıkıyoruz biz. Ricardo Reis onu kapıya geçirdi, Marcenda elini uzattı, Bana yazın, cevap veririm. Bir ay sonra görüşmek üzere. Babam gelmeyi hâlâ istiyor olursa. Siz buraya gelmezseniz, ben Coimbra'ya giderim. Bu kez ben sizden öpücük istemeden, bırakın gideyim Ricardo. Kalın Marcenda. Hayır. Marcenda arkasına bile bakmadan, merdivenden hızla indi. Sokak kapısı çarpılarak kapandı. Ricardo Reis evine girdiğinde tepesinde ayak sesleri duydu, sonra bir pencere açıldı, üçüncü kattaki komşu içini rahatlatmak derdinde. Yürüyüşünden hemen anlarız yeni kiracıyı ziyarete gelenin nasıl bir kadın olduğunu, Kalçalarını çalkalıyorsa ne mal olduğu ortaya çıkmış demektir, ya ben hiçbir şey bilmiyorum ya da insanların hiçbir şeye saygısı kalmamış, bu kadar sakin, bu kadar temiz bir binada olacak iş mi bu.

Konuşmalar ve yargılama, Dün biri bugün başkası, diyor üçüncü kattaki komşu, Dünkünü kaçırmışım, ama bugünkünü eve girerken gördüm, temizliğe geliyor, diyor birinci kattaki de. Hiç temizlikçiye benzer bir hali yok. Orası öyle, daha ziyade sosyete hizmetçisi gibi, ama elinde paketler, bademli sabunlar vardı, kokusundan anladım, bir de süpürgeler, o içeri girerken ben merdivende paspası çırpıyordum. Dünkü gencecik bir şeydi, güzel bir şapka takmıştı, şu moda olanlardan, çok uzun kalmadı, komşum ne diyorsunuz bütün bunlara. Ne diyeceğimi bilemiyorum doğrusu, daha taşınalı sekiz gün oldu, şimdiden eve iki kadın aldı. Bu seferki temizliğe geliyor, bu normal, yalnız bir erkek, evle haşır neşir olacak birine ihtiyaç duyar, öteki de belki akrabasıdır, adamın bir ailesi vardır mutlaka. Ama gene de tuhaf, fark ettiniz mi, bir haftadır yerinden bile kıpırdamadı, bir tek öğlen yemeğine çıkıyor, kalan vakitte hep evde. Biliyor musunuz, doktormuş. Bunu daha pazar günü öğrendim, temizlikçi geldiğinde ona doktor diye seslendi. Sizce hekim midir yoksa avukat mı. Orasını bilemem komşum, ama siz hiç merak etmeyin, kirayı vermeye gittiğimde yöneticiye sorarım, o biliyordur. Neymiş bana da söyleyin, apartmanda hekim olması iyidir, insanlık hali. Bir de güvene-

bilmek lazım tabii. Ben temizlikçi kadına iki laf edeyim de her hafta kendi merdivenini silsin, merdiven hep tertemiz kalmalı. Bizi hizmetçisi gibi kullanmayı aklından geçirmesin sakın. Bir o eksik, görür dünya kaç bucak, üçüncü kattaki komşunun bu son sözleri konuşmayı ve yargılamayı sona erdirdi. Bir de sessiz bir sahne yaşandı, kadın, keçe tabanlı terlikleriyle basamaklara adeta değmeden, temkinli adımlarla evine çıkarken Ricardo Reis'in kapısında durdu ve kulağını kapıya dayayıp akan suyun şırıltısını, alçak sesle şarkı söyleyen temizlikçinin sesini dinledi.

O gün Lídia'nın canı çıktı. Yanında getirdiği önlüğü üzerine geçirdi, saçlarını toplayıp bir eşarpla örttü ve neşeyle kollarını sıvayıp işe koyuldu, bir yandan da Ricardo Reis'in el şakalarından kaçmaya çalışıyordu, yanlışlıkla oluyordu bunlar, deneyimsizlikten ve psikoloji bilmemekten, böyle davranmak göreviydi sanki, oysa bu kadının o anda tek istediği temizlemek, yıkamak, süpürmek ve o kadar alışkın ki çalışmak ona hiç zor gelmiyor, işte bu nedenle, komşuları kızdırmamak için sesini alçak tutarak şarkı söylüyor, doktorun evinde ilk kez çalıştığı halde, ne kadar da rahat davranıyor bu temizlikçi kadın. Öğlen olunca, sabahtan beri sırayla yatak odasından çalışma odasına, çalışma odasından salona, salondan mutfağa, mutfaktan sandık odasına, sandık odasından banyoya doğru kovalanan ve bu son sığınağı da terk edip aynı yolu sondan başa doğru kat etmek zorunda kalan, bu arada boş odalarda kısa süreli birtakım akınlarda bulunmadan edemeyen Ricardo Reis, yemek vaktinin yaklaştığını, oysa Lídia'nın besbelli işe ara vermeye niyetli olmadığını fark etti. Sesinde rahatsızlığını ele veren hafif bir sıkıntıyla ona, Baksana, dedi, evde yiyecek hiçbir şey yok ve bu kelimeler kafasından geçeni çirkinleştirmeseydi, daha doğrusu birer tiyatro maskı olmasaydı, sarf ettiği

cümle başka türlü yorumlanabilirdi, belki şöyle, Ben yemeğe gidiyorum, ama seni lokantaya götüremem, itibarım zedelenir, sen ne yapacaksın ve Lídia şu an ne söylüyorsa onu söylerdi, hiç olmazsa Lídia ikiyüzlü değil, Gidin yiyin yemeğinizi, haydi, ben otelden sefertasına çorbayla yahni koyup getirdim, ısıtır yerim olur biter, hem sizi kızdırmak için söylüyorum sanmayasınız ama, eve dönmek için acele etmeyin, birbirimizi rahatsız etmemiş oluruz böylece, bunu söylerken gülüyor ve ter içindeki yüzünü sol elinin tersiyle siliyor, öbür eliyle de başından kayan eşarbını tutuyor. Ricardo Reis omzuna dokunuyor onun, Öyleyse az sonra görüşürüz, merdiveni yarılamışken birinci ve üçüncü katın kapılarının açıldığını duyuyor, komşular bir ağızdan Lídia'ya, Hey ufaklık, demeye geliyorlar, beyefendinin merdivenini temizlemeyi unutmayın sakın, ama Doktor'u görünce kafalarını derhal geri çekiyorlar, Ricardo Reis sokağın başını bulunca üçüncü kattaki birinci kata inecek ve fısır fısır fısıldaşacaklar, Aman Tanrım, ödümüz patladı. Yok artık, görülmüş şey değil, dışarı çıkıp temizlikçiyi evde bir başına bırakmak, inanılmaz bir güvene işaret bu. Belki kız daha önceden de yanında çalışmıştır. Belki öyledir komşum, belki, aksini iddia etmiyorum, erkekler beş para etmez, önlerine geleni kullanır onlar. Neyse canım, sonuç olarak adam doktor. Biliyor musunuz komşum, bakarsın o da benim kadar doktordur, erkekler cahillere iyi gözükür, benim doktor hâlâ iş görüyor. Benimki de öyle. Biraz sonra görüşürüz komşum, dikkat edin de kuş kaçmasın sakın. İçiniz rahat olsun, ben lafı sokuşturmadan kapı dışarı çıkamaz. Ama laf söylemeye hiç gerek kalmadı. İkindi vakti Lídia sahanlığa çıktı, yanına süpürge, faraş, sabun, paspas ve fırça almıştı, üçüncü kattaki komşu onu gözetlemek için usulca kapıyı açtı, ağır fırçayla ahşap basamaklara indirilen darbeler merdivende yankılanıyordu, paspas

pis suyu çekiyor, ardından kovada sıkılıyordu, su üç kez değiştirildi, bina tepeden tırnağa güzelim bademli sabun kokusuyla dolmuştu, diyecek hiçbir şey yok, bu temizlikçi işini biliyor, birinci kattaki komşu bunu açıkça kabul etti, tam Lídia paspası içeri almak bahanesiyle sahanlığa çıktığında o da ortalığı kolaçan etmeye gelmişti, Aman da aman, insan bakmaya doyamıyor merdivene, ikinci kata titiz birinin taşınması bir şans. Doktor Bey hata affetmez, çok müşkülpesenttir. İnsanı gayrete getirir bu. Pek tabii. Bu iki kelime Lídia'nın değil, üçüncü kattaki kadının dudaklarından döküldü, tırabzandan sarkmış bakıyordu o da, komşuların nemli tahtalara bakışlarında, temiz ahşap kokusunu içlerine çekişlerinde bir şehvet, bir haz var, son derece kadınca bir kardeşlik duygusu bu, ev işleri hepsini birbirinin gözünde aklıyor, ömrü güllerinki kadar bile sürmeyecek bu aklanmanın. Lídia selam verdi, kovayı, fırçayı, paspası ve sabunu eve götürdü, kapıyı kapatıp homurdandı, Sümüklü şeyler, iyi ama ne sanıyorlar kendilerini ki beni böyle gözetleyebiliyorlar. İş bitti, eve bal dök yala, Ricardo Reis isterse, tıpkı afili evlerin hanımları gibi parmağını mobilyaların üzerinde dolaştırsın, köşe bucak her yere baksın, işte ancak o anda Lídia içinde büyük bir hüzün, bir umutsuzluk hissediyor, yorgunluk değil bu, hayır, kelimelerle ifade etmeyi bilmese de anladı ki rolü bitti, artık yapacağı tek şey evin sahibini beklemek, Ricardo Reis ona sıcak bir cümle söyleyecek, teşekkür edecek, gösterdiği çabanın ve özenin karşılığını vermeye çalışacak, Lídia ise onu gülümseyerek, dalgınca dinleyip parayı belki kabul edecek belki etmeyecek, sonra otele dönecek, bugün kardeşinden haber almak için annesine bile gitmedi, pişman değil buna, ama kendine ait herhangi şeyi yok mu ne. Önlüğünü çıkarıp gömleğiyle eteğini giyiyor, teri üzerinde kuruyacak. Mutfaktaki taburelerden birine oturup

ellerini kavuşturuyor, beklemeye koyuluyor. Merdivende ayak sesleri, kilitte dönen bir anahtar, Ricardo Reis bu, koridorda yürürken neşeyle, Cennete girer gibi oluyor insan, diyor. Lídia ayağa kalkıyor, gururu okşanmış olarak gülümsüyor, birden mutlulukla doldu içi, birden duygulandı, çünkü Ricardo Reis ellerini uzatmış, kollarını iki yana açmış, yaklaşıyor, Bana dokunmayın, ter içindeyim, hemen gideyim. Aklından bile geçirme, daha çok erken, bir fincan kahve iç, *pastel de nata*[1] turtaları getirdim, ama önce gidip bir banyo yap da serinle. Daha neler, evinizde banyo yapmak mı, görülmüş şey değil bu. Görülmediyse görülür, sana ne söylüyorsam onu yap. Lídia karşı koymayı bıraktı, zaten buna gücü de yoktu, görgü kuralları bir yana, şu dakika hayatının en güzel anlarından biri, sıcak suyu akıtmak, ağır ağır soyunmak, küvete girmek, yorgun kolların ve bacakların suyun şehvetli yumuşaklığıyla sarıldığını hissetmek, sonra sabun ve süngerle bedeni ovalamak, bacakları, baldırları, kolları, göğüsleri, üstelik bütün bunlar olurken kapının öbür yanında bir erkeğin beklediğini bilmek, Ne yapıyor acaba, Lidia onun aklından geçeni biliyor, şu an giriverse içeri ve beni çıplak görse, ne ayıp, kalp atışlarını hızlandıran utanç mı yoksa kaygı mı, kadın şimdi sudan çıkıyor, Üzerinden sular süzülürken her vücut güzeldir, diye düşünüyor Ricardo Reis, az önce kapıyı açtı, Lídia çırılçıplak, Bana bakmayın, diyor, göğsünü ve orasını elleriyle saklayarak, Ricardo Reis'in karşısında ilk kez duruyor böyle, Gidin, bırakın giyineyim, bunları kaygılı, alçak bir sesle söyledi, Ricardo Reis gülümsüyor, şefkatten, arzudan, bir de hınzırlıktan, Giyinme, diyor, yalnızca kurulan, ardından kocaman havluyu, kendi havlusunu açıp

1. Portekizlilerin yumurtalı hamur işi.

kadına uzatıyor, sonra odaya gidip soyunuyor, çarşaflar yeni değiştirilmiş, mis gibi kokuyor yatak, o sırada Lidia giriyor içeri, havluyu beline sararak bedenini gizlemekte hâlâ, yatağa yanaşırken havluyu yere bırakıyor ve sonunda cesaretle, çırılçıplak ortaya çıkıyor, böyle bir günde üşümez insan, bedeninin içi de alev alev yanar dışı da, şimdi titreme sırası Ricardo Reis'te, kadına bir çocuk gibi yaklaşıyor, onca zamandan sonra ilk kez ikisi de çıplak, sonunda hep gelir bahar, uzun sürdü gelmesi ama belki de beklemeye değdi. Alt kattaki komşu, düşüp omzunu kırmayı da göze alarak iki mutfak taburesini üst üste koyup tünemiş en tepeye, tavanı delip geçen, bir ses yumağına benzeyen karman çorman gürültüleri yorumlamaya çalışıyor, yüzü meraktan ve heyecandan pancar gibi, gözleri içine attığı sefahat isteğinden pırıl pırıl, böyle yaşar ve ölür bu tür kadınlar, Göreceksiniz, Doktor'la o kız, ama belki de kız yatakları çevirmiş dövüyordur, son derece namuslu bir iş yapıyordur yani, neyse canım, insanın şüphe duyması gayet doğal. Yarım saat sonra, Lídia kapıdan çıkarken, birinci kattaki komşu kapıyı açmaya cesaret edemedi, yüzsüzlüğün de bir haddi var, şahin gözlü bir kedi gibi kapının aralığından gözetlemekle yetindi geçip giden kaçak sureti, hava gibi hafifti Lídia, erkeğin kokusu zırh gibi sarmıştı bedenini, ötekinin üzerimizdeki bıraktığı iz böyledir işte. Ricardo Reis yukarıda, yatağında gözlerini yummuş, şu anda doyuma ulaşmış bedeninin keyfine, başlayan yalnızlığın verdiği daha narin ve uçucu zevki katabilir, Lídia'nın yattığı yere kadar yuvarlandı, ilginç bir hayvanın tuhaf, sıradan kokusu, ne Lídia'nın kokusu bu ne onunki, ikisinin karışımı, bundan ötesi için tek kelime yok, orası bizi ilgilendirmez.

Sabah, bir günü peşinden sürükler, pazartesi ise bir haftayı. Ricardo Reis sabah erkenden, üzerinde enine boyuna düşünülmüş, upuzun bir mektup kaleme alıyor

Marcenda için, aşktan meşkten bahsetmeden öpüverdiği bir kadına ne yazar ki insan, özür dileseniz alınır; üstelik derler ya, öpücüğe o da hararetle karşılık verdi, hem ona herhangi bir vaatte bulunmadıysanız, ya da öperken, Seni seviyorum demediyseniz, ne halt etmeye şimdi yapasınız bunu, üstelik söylediklerinize inanınama tehlikesi de var, Latinler bunu ta ne zaman söylemişlerdi, uçup giden sözlere yeğdir kalıcı eylemler, birilerini meşkte kullanalım öbürlerini aşkta, hatta bunları gerçek anlamlarında düşünelim, üzerlerindeki yıpranmış, incecik, narin zarf yırtılana kadar bir dilek ya da vaat dile getirmeyenleri yazalım, akılda hiçbir şey uyandırmayıp gönlümüzden geçenleri saklayan, düşecek son kalelerimizi gizlemeye yarayan, bizi hiç tehlikeye düşürmeyen sıradan cümle kırıntılarını, yaşadığımız ânın tadını çıkaralım, ölmüşken dirilen yaprakların yeşermesinin verdiği neşeyle hafif ve ciddi davranalım, öyle hissediyorum ki şu anki benle daha önce olduğum ben birbirinden farklı rüyalar, yıllar kısa, ömür bir göz açıp kapamalık, ama zahmetine değiyor, elimizde kalan tek şey anılarsa en iyisi bol anı biriktirmek ve benim belleğimde kalan biricik anıda siz varsınız, neysek o olalım, daha fazlası bahşedilmiş değildi bize, işte böyle bitirilir mektup dediğin, korkunç zor görünüyordu yazmak, ama kendiliğinden dökülüverdi kâğıda, söylediklerinden çok fazla kaygı duyma, ne yazdığına fazla kafa yorma yeter, kalanı gelecek karşılığa bağlı. Öğleden sonra Ricardo Reis, içinden söz verdiği gibi kendine iş baktı, günde iki saatlik, haftada üç günlük bir iş, hatta haftada bir kerelik, aslolan el alışkanlığını kaybetmemek, ne önemi var pencerenin bir arka avluya bakmasının ya da odanın küçük, sıkıntılı, eşyasının eski olmasının, arka tarafta bir paravan, basit bir muayene koltuğu, hastanın yüzündeki solgunluğu daha rahat incelemek için bir masa lambası, bronşitliler için

ayaklı bir tükürük hokkası, duvarda iki oymabaskı, çerçeveletilmiş bir diploma ve günlerimizin sayılı olduğunu hatırlatacak bir takvim. Lizbon'a ayak bastığı gün o yollarda yürüdüğü için, Ricardo Reis işe Alcântara, Pampulha gibi uzak mahallelerden başladı, gidip uygun işler olup olmadığını sordu, tanımadığı ve onu tanımayan doktorlarla konuştu, şunu her söylediğinde de kendini gülünç hissediyordu, Sayın meslektaşım, öbürleri aynı şekilde davranırken de utanıyordu, Evet, burada var bir iş, ama geçici, meslektaşımız şu an burada değil, hafta içinde döneceğini umuyoruz. Conde Barao'dan Rossio'ya kadar tek boş yer yok, Portekiz doktor kıtlığı çekmiyor ve hayırlı bir şey bu, çünkü sadece frengili hastaların sayısı altı yüz bin, çocuk ölümlerini soracak olursanız, o daha beter, bin çocuktan yüz ellisi ölüyor, düşünün iyi doktorlarımız olmasa yaşanacak felaketi. Kader işe karıştı, diyesi geliyor insanın, çünkü Ricardo Reis uzak semtlerde, o kadar gayretle arandıktan sonra daha çarşamba günü, deyim yerindeyse bir kayıt limanı buldu, hem de neredeyse kapısının dibinde, Camões'te ve talih bu kadarıyla da yetinmemiş olacak ki muayenehanesi meydana bakıyordu, doğru, d'Artagnan'ın sırtıydı pencereden görülen tek şey, ama sonuç olarak gönderilecek haberlerin yerini bulacağına, mesajların doğru hedefe ulaşacağına kuşku yok, kanıt istiyorsanız bakın şu güvercine, bir anda havalanıp şairin başına konuveriyor ve güvercinlere özgü hınzır edayla kulağına fısıldıyor, Tam arkanızda bir rakibiniz var, onun da aklı sizinki gibi ilham perilerine teslim, ama eli şırınga oynatıyor sadece, Ricardo Reis'e, sanki Luís de Camões omuz silkmiş gibi geldi, yakıştırmış olmalı. Ricardo Reis temelli girmedi muayenehaneye, yalnızca bir kalp ve akciğer hastalıkları uzmanının yerine bakıyor geçici olarak, meslektaşın tam o günlerde kalbi teklemiş, konulan teşhis iç rahatlatıcı olsa da en az üç

ay dinlenmesi gerek. Ricardo Reis tıbbın böylesi soylu dallarına vurgun sayılmaz, hatırlarsak Marcenda'nın kalbindeki sorunları duyunca yeterli bilgisinin olmadığını söylemişti, kader şakacı bir zanaatkârdır. Bizim çiçeği burnunda uzman, sokak sokak dolaşarak belleğini tazeleyebilecek, giderek gelişen modern koruyucu tedavi anlayışının kıvrımlarında ona yol gösterebilecek yeni kitaplar baktı. Hasta meslektaşını ziyarete gitti, pek ünlü muayenehanede hâlâ ve daha uzun zaman için görev asaleten kendilerinindi ve Ricardo Reis onun yaptıklarına ve yeteneğine toz kondurmamak için elinden gelen çabayı gösterecekti, Ve çok ciddi vakalarda gelip görüşlerinize başvurmaktan da geri durmayacağım, engin bilgilerinizden ve deneyimlerinizden yararlanmak, hastalarınızın da yararlanmasını sağlamak için. Kimini yersiz bulsa da övgüleri pek beğenen kalp uzmanı, bütün içtenliği, olanca doğruluk ve dürüstlüğüyle yardımcı olmaya söz verdi, sonra hesap kitap işlerine geçtiler, muayenehanenin idaresi için belli bir yüzde, demirbaş hemşirenin maaşı için sabit bir para, gündelik harcamalar ve malzeme için belli bir yüzde daha, ister hasta olsun ister sağlıklı, kalp uzmanı meslektaş için değişmez bir miktar, geri kalan Ricardo Reis'i zengin etmez kesinlikle, hiç önemli değil, Brezilya paraları henüz bitmedi, hatta daha epey idare eder. Şehirde doktor sayısı bir fazla şimdi. Ricardo Reis, yapacak başka hiçbir işi olmadığından, haftada üç gün, pazartesi, çarşamba ve cumaları hiç sektirmeden muayenehanesine gidip müşteri bekliyor, ama ilk başta kapıyı çalan olmuyor ve heyecan verici uyum sağlama evresi geçtikten sonra, Ricardo Reis yaralı akciğerin, hasta kalbin huzurlu tekdüzeliğine kaptırıyor kendini, devasız dertlere deva arıyor kitaplarda, zaman zaman meslektaşına telefon ediyor, Zor vakalarda gelip görüşlerinize başvuracağım, bu söz lafın gelişi söylenmişti aslında, ba-

sit bir taktik olarak, hepimiz hayatta bildiğimizi okuyarak ölümümüzü hazırlarız ve bu önemli bir iştir, hem şöyle sormanın da gayet kaba kaçacağını unutmayalım, Söyleyin bakalım meslektaş, ne düşünüyorsunuz, bana sorarsanız bu hastanın kalbi artık pamuk ipliğiyle bağlı hayata, siz öbür dünyaya giden doğal geçitten başka bir çıkış yolu görüyor musunuz, yaraya tuz basmak denir buna, ikinci kez geçiyor eskilerin bu sözü.

Marcenda'dan hâlâ cevap yok. Ricardo Reis ikinci bir mektup yazıp yeni hayatını anlattı, Hekim nihayet işbaşında, vekâleten uzmanlık yapıyor, Praça de Camões' teki bir muayenehanede hasta kabul ediyorum, işim benim eve de sizin otele de iki adım, rengârenk cepheli evleriyle Lizbon küçücük bir şehir. Ricardo Reis'e öyle geliyor ki hiç göremeyeceği, gerçekten varsa bile tanımadığı bir yerde yaşayan birine yazıyor, o yerin gerçek olduğunu, hatta Coimbra diye bir ada sahip bulunduğunu bilmesine, hatta ve hatta başka bir zamanda orayı kendi gözleriyle görmüş olmasına rağmen beyni böyle buyuruyor, bambaşka bir şey de söyleyebilirdi beyni, örneğin aptalca olduğu apaçık şöyle bir söz, güneş batıdan doğar, insan istediği kadar o yöne baksın, güneşin doğuşunu değil ölüşünü görürdü, Coimbra ve orada yaşayanlar için de durum aynı. Şimdi hiç görmediğini hayal ettiği kişiyi öptüğü doğruysa bile, bu öpüşmenin onda bıraktığı anı günlerin yoğunluğunda giderek soluyor, onu canlandırabilecek kitaplar kitapçılarda bulunmaz, orada satılanlar bir tek kalp ve akciğer lezyonlarında işe yarar, hem ayrıca hep iddia edilmez mi, var olan hastalıklar değil hastalardır diye, bu sözü açacak olursak, öpüşmeler değil insanlar vardır, demeye geliyor. Lídia tabii her boş kaldığında damlıyor eve ve bütün işaretler gösteriyor ki Lidia bir insan, ama Ricardo Reis'in önyargılarından ve tereddütlerinden o kadar konuştuk ki, şunu

gayet iyi biliyoruz, bir insanın var olması gerekiyorsa, o Lidia olamaz.

Hava düzeldi, dünya ise giderek kötülüyor. Takvime göre geldi bahar, ağaçların dallarında taze çiçekler, yaprakları uç verdi bile, ama kış zaman zaman kendini belli ediyor, bardaktan boşanırcasına yağan yağmurlar yaprakları ve çiçekleri sürüklüyor, sonra tekrar çıkıyor güneş ve helak olmuş hasadı, şişmiş, çürümüş bedeniyle akıntıya karışan öküzü, duvarları pes etmiş zavallı evi ve aniden bastırarak iki adamı şehrin karanlık kanalizasyonlarına, pisliklerin ve koca sıçanların arasına sürükleyen seli unutturuyor, ölüm basit bir geri çekilme galiba, son sözü telaffuz etmeden sahneden ayrılan, ikinci dereceden aktörün yaptığı gibi, son sözü söylemek ona düşmez, işi biter, o da çekilir.

Ama evren engindir ve çok daha dramatik zamanlar görüp geçirmiştir, işte bu yüzden kulaktan kulağa yayılan, etsiz kalacakmışız, türünden sızlanmaların onun gözünde en ufak bir önemi yok, halka açıkça duyurulmaz böyle haberler. Buna karşılık başka memleketlerdeki insanlar Lusitanların alçakgönüllülüğüne sahip değil, Almanya'daki seçimlere bir bakın, Brunswick'te Nasyonal Sosyalistlerin motorize birlikleri bir öküz dolaştırdılar sokaklarda, sırtındaki kâğıtta şöyle yazıyordu, Bu yaratık oy vermiyor, o bir öküz. Bizde böyle bir şey olsa, önce götürüp oy kullandırırdık hayvana, sonra da bifteği, sırtı, işkembesi demeden koca öküzü hapur hupur yer, kuyruğundan da çorba yapardık. Ama Alman halkı başka elbette. Bizim burada insanlar alkış tutar, geçit törenlerine koşar, Romalılar gibi selam verir, sivillerin üniforma giydiğini hayal ederler, ama dünya denen büyük sahnede üçüncü sınıf aktörler bile değiliz biz, figüranlık, bize yakışan bu işte, dizi dizi yürüyen gençliğe kolumuzu uzatmak için caddelere koştuğumuzda, işte bu yüzden bile-

meyiz ayağımızı nereye basacağımızı, elimizi nereye koyacağımızı ve örneğin annesinin kucağındaki masum bir çocuk, ateşli vatanseverliğimiz şaka kaldırır sanarak önderimize nişan alır, en kolay hedef odur çünkü, böyle bir halkın içinde insanın ciddi ve inançlı gözükmesi, hayatını vatan sunağına teslim etmesi mümkün değil, Almanları örnek almalıyız, Wilhelmplatz'da Hitler'i nasıl alkışladılar gördünüz mü, nasıl da tutkuyla çağırdılar onu, Führer'i isteriz, Yap bir kibarlık Führer, Gel Führer, kan ter içinde avazı çıktığı kadar bağırıyor herkes, ak saçlı yaşlı teyzecikler şefkatle ağlıyor, bereketli kadınlar ürperiyor, rahimleri ve göğüsleri güm güm atıyor, erkekler kaslarını ve isteklerini şişiriyor, Führer son engelleri de yıkıp pencerede görünene dek haykırıyor halk ve o an herkes kendinden geçiyor, kalabalık artık bir çığlıktan ibaret, *Heil*, bu anlamlı bir şey işte, Alman olabilmek için neler vermezdim. Belki o kadar yüksekten uçmaya da gerek yok, İtalyanlar da savaştan galip çıkmak üzereler sonuçta, tabii Almanlarla kıyas kabul etmez ama, gene de birkaç gün önce Harrar'ı bombaladılar onlar da, uçakları oraya kadar gitmeyi başarıp ne var ne yok küle çevirdi, genellikle *tarantella*'larla, serenatlarla coşan İtalyanlar bunu yapabildiyse, *fado* ile *vira*[1] da engelden sayılmamalı artık, tek eksiğimiz fırsat, imparatorluk deseniz bizde de bir tane var, üstelik eften püften bir şey de değil, bütün Avrupa'yı, hatta daha fazlasını içine alacak kadar büyük, gene de gidip komşu memleketleri fethedecek değiliz, o kadar cesaret bulsak Olivença'yı[2] geri alırdık, biz iyisi mi kendi ülkemizde olup.bitenlere bakalım, evlerimize ve otellerimize ülkelerindeki hayhuydan kaçan,

1. El ele tutuşmadan yapılan, vals benzeri bir Portekiz dansı.

2. Olivença (İspanyolca Olivenza), Portekiz'le İspanya arasında uzun süre tartışma konusu olan, 1801'de İspanya'ya bağlanan kent ve müstahkem mevki.

tuzu kuru İspanyollar yağıyor, işte efsanevi Portekiz konukseverliği, öbür İspanyollar günün birinde kaçıp gelecek olursa onları yetkili makamlara teslim ederiz, başlarının çaresine baksınlar, yasalara uymak gerek, öte yandan biz Portekizliler şehit düşmeye, kendimizi kurban etmeye can atar, fedakârlık göstermek için kıvranırız, bizi yöneten beylerden biri daha geçen gün şöyle söylemedi mi, Bir oğul doğurmuş hiçbir ana, oğlunu vatanı savunurken, ülkesi için ölürken eriştiğinden daha yüksek, daha soylu bir mertebeye yükseltemez, bakın hele şu orospu çocuğuna, gitmiş doğumevlerini ziyaret ediyor, gebe kadınlara karınlarını yoklayarak ne zaman yavrulayacaklarını soruyor, çünkü siperlerde aşker sıkıntısı baş gösterdi, hangi siperler mi, pek yakında öğreniriz, bunlar geleceğe yönelik tasarılar olmalı. Bu birkaç örnek bize dünyanın iyiye gitmediğini gösterdi, işte şimdi de Alcalá Zamora cumhurbaşkanlığından azledildi, İspanya'da askerî darbe söylentileri dolaşıyor, eğer doğrulanırsa bu, pek çok insanı acı günler bekliyor demektir. Bizim insanlarımızın başka yerlere göç etmesinin nedenleri başka tabii. Vatanmış, dünyaymış, pek umurumuzda değil, bizim derdimiz midemizin yemek, cebimizin biraz para göreceği bir yer bulmak, ister mart ayında altı yüz altı kişinin göçtüğü Brezilya olsun, ister elli dokuz kişinin gittiği Amerika Birleşik Devletleri, isterse altmış beş göçmen alan Arjantin, dünyanın geri kalanına iki göçmen düştü topu topu, Fransa'ya gidense hiç yok, o ülke Portekizli köylülere göre değil, bambaşka bir uygarlık var orada.

Paskalya dönemine girmiş olduğumuz için hükümet bütün ülkede yardım dağıtılmasını emretti, böylece Efendimiz'in çilelerinin ve zaferlerinin Hıristiyanlığa bıraktığı anılarla, sancılı midelerdeki geçici rahatlama denkleştirilmiş olacak. Yoksullar, kilise komitelerinin ve hayır kurumlarının kapısında kuyruk oluyor, ama bazen sabırsız

davranıyorlar doğrusu, mayıs sonu için, Ribatejo'daki sel kurbanlarının yararına büyük bir şenlik planlandı, Jockey Club'ın arazisinde yapılacak, aylardır kıçları kuru yer görmedi o zavallıların, şenlik komitesinin arkasında yüksek sosyetenin en kaymak tabakası var, ulusumuzun gözbebeği olan erkekler ve kadınlar, adlarını okuyunca insan ahlaki değerleri ve zenginliğiyle hangisinin daha çok parlayacağını merak ediyor, Mayer Ulrich, Perestrello, Lavradio, Estarreja, Daun ve Lorena, Infenta da Câmara, Alto Mearim, Mouzinho de Albuquerque, Roque de Pinho, Costa Macedo, Pina, Pombal, Seabra ve Cunha, Ribatejolular mayısa kadar dayanırlarsa şans yüzlerine gülecek. Gene de bütün bunlar bizimkiler kadar kusursuz ve muhteşem makamların bile görme zorluğu çekmesine engel değil, kuşkusuz işlerine haddinden fazla özen gösterdiklerinden, inanılmaz uyanık ve dikkatli davrandıklarından olsa gerek, başları öyle yükseklerde ki ancak uzağı iyi görebiliyor, kurtuluşun genellikle, deyim yerindeyse hemen burnumuzun dibinde olduğunu fark edemiyorlar, ya da gazetelerdeki reklamlarda, hele bir tanesi var ki gözlerinden kaçırmış olmalarının hiçbir özrü yok, üzerinde kombinezonla uzanmış yatan bir kadın var o reklamda, omuzlara inmiş askıları nefis gerdanını yarı yarıya açıkta bırakmış, gerdanı konusunda Madam Hélène Duroy'un bakım yöntemlerine çok şey borçlu olmalı, ne var ki şahane yaratığın yüzü solgun biraz, sanki zafiyet geçiriyor gibi, ama amansız bir hastalık işareti yok, başucunda oturan doktora güvenelim iyisi mi, kel kafalı keçi sakallı biri, saygıyı elden bırakmadan kadını ayıplıyor hafiften, Bunu bilmediğiniz hemen belli oluyor, kullansanız bu hale gelmezdiniz ve kadına kurnazca bir şişe Bovril uzatıyor. Gerçi sabah akşam didik didik ettiriyor hepsini ama, hükümet gazetelere biraz daha dikkat etse, istediği kadar derin ya da kronik olsun, Portekiz'de açlığın çözü-

münün basit olduğunu fark ederdi, çare bu işte, Bovril, her Portekizliye bir şişe Bovril, kalabalık ailelere beş litrelik damacanalar içinde Bovril, her derde deva, her insana iyi gelen bir kudret helvası, Dona Clotilde, vakti zamanında, gerektiği anda Bovril almış olsaydık, böyle bir deri bir kemik kalmazdık.

Ricardo Reis hâlâ bilgisini artırmaya bakıyor, işe yarayabilecek reçeteleri not ediyor, gözü çıkana kadar gazetelerin satır aralarını ve muhalif görüşleri didikleyen, kuşkuyu kesin inanca tercih eden Portekiz hükümeti gibi değil o. Sabah hava iyiyse dışarı çıkıyor, Lidia'nın özenine ve gayretine rağmen gene de biraz iç karartıcı ev, güneşli havada Adamastor'un gölgesine sığınıp gazeteleri okuyor, şunu da kabul etmek gerekir ki Luís de Camões epeyce abartmış, şu asık surat, şu gudubet sakal, şu çukura kaçmış gözler, hiç de korkunç ya da haince olmayan şu duruş, bir aşk acısının damgasını taşıyor, Portekiz gemilerinin burnu dönüp dönemediğiyse, kendi derdine dalmış olan korkunç devin zerre kadar umurunda değil. Ricardo Reis kıvılcımlar saçan nehri seyrederken eski bir halk şarkısından dizeler hatırlıyor, Odamın penceresinden, kıpır kıpır kefaller görüyorum, sudaki yakamozlar tıpkı sıçrayıp duran balıklara benziyor, ışık sarhoşu, gövdelerinden sular süzülen balıklar, kimi ağır ağır çıkıyor sudan kimi hızla, ister geçen gün Lídia'nın bedeni gibi el altında olsunlar, ister görünmez balıklar gibi uzağımızda, hepsi muhteşem. Başka bir bankta da iki ihtiyar çene çalarak Ricardo Reis'in gazetesini bitirmesini bekliyor, genellikle giderken onlara bırakıyor gazeteyi ve ihtiyarlar her sabah evlerinden, beyefendinin bahçeye teşrif edeceği umuduyla çıkıyorlar, hayat tükenmez bir sürprizler kuyusudur, insan öyle bir yaşa gelir ki Alto de Santa Catarina'da, gelip geçen gemileri seyretmekten başka yapacağı bir şeyin kalmadığını sanır, ama birden biri çıkıp bir gazetey-

le gönlünü eder işte, hem de bazen günlerce, üst üste, hepsi havaya bağlı. Ricardo Reis günün birinde fark etti iki ihtiyarın tedirginliğini, hatta içlerinden birinin oturduğu banka doğru titreyerek, güvensiz adımlarla ilerlediğini gördü ve onunla iki çift laf etti, sonra da, iyilik olsun diye ona gazetesini verdi, öbürü de aldı tabii, ama içinde biraz hınç da yok değil, artık Ricardo Reis'e bir borçları var. Banka sere serpe yayılmış, bacak bacak üstüne atmış Ricardo Reis, yarı kapalı gözkapaklarında güneşin hafif sıcaklığını duyarak, Alto de Santa Catarina'da engin dünyanın haberlerini alıyor, böylece bilim ve bilgi biriktiriyor, Mussolini, Etiyopya askerî güçlerinin ortadan kaldırılması yakındır, demiş, Bağımsız İberya Sovyetler Birliği'nin yaratılması için ayrılan fonlara ve malzemeye ek olarak, İspanya'ya sığınan Portekizlilere Sovyet silahları gönderilmiş, Lumbrales'in açıklamalarına bakılırsa, Tanrı Portekiz'i aziz ve kahramanlarla dolu kuşaklardan yaratmış, Kuzey'de meslek birliklerinin yürüyüşüne dört yüz bin beş yüz emekçi katılmış, yaklaşık iki bini antrepolarda çalışanlar, bin altı yüzü fıçıcı, iki yüzü şişeleme işçisi, dört yüzü Saõ Pedro de Cova'da maden işçisi, dört yüzü Matosinhos Konserve Fabrikası'nda çalışıyor, beş yüzü de Lizbon sendikalarına üye, birinci sınıf bir savaş gemisi olan ve bir işçi bayramının kutlanacağı Leixões'e doğru giden Afonso de Albuquerque, bir süreliğine burada demirleyecekmiş, Ricardo Reis saatlerin bir saat ileri alınacağını, Madrid'de genel grev olduğunu, o gün O *Crime* adlı bir gazetenin yayın hayatına atıldığını, Loch Ness'teki ünlü canavarın gene ortaya çıktığını, hükümet üyelerinin üç bin iki yüz yoksula erzak dağıtmak üzere Porto'ya gittiğini, *Le Fontane di Roma*'nın[1] yazarı Ottorino Respighi'

1. (İt.) Roma Çeşmeleri.

nin öldüğünü de öğreniyor, neyse ki dünyada her zevke göre haber var, diye düşünüyor Ricardo Reis, o da herkes gibi farklı biri, kendi tercihleri var ve her önüne geleni aynı ilgiyle okumuyor, bununla birlikte haberleri seçemeyeceği için ne bulursa onu yiyor ister istemez. Her sabah en sevdiği gazete olan *New York Times*'ı kapısında bulan şu yaşlı Amerikalı'nın durumuysa bambaşka, gazetenin yazı işleri, ömrünün güzelim doksan yedinci baharına ulaşmış ihtiyar okuruna o kadar saygı duyuyor, tekleyen sağlığı ve huzur içinde ölme hakkı için o kadar kaygılanıyor ki, her sabah benzersiz, özel bir baskı hazırlıyor onun için, sadece güzel haberlerin, iyimser makalelerin bulunduğu tepeden tırnağa sahte bir gazete, sırf ihtiyarcık giderek kötüleşecek gibi görünen şu korkunç dünyada çile çekmesin diye ve bu nedenle gazete, ekonomik krizin gerilemekte olduğunu, işsizliğin neredeyse kökünün kazındığını, Rusya'daki komünizmin giderek Amerikan sistemine yaklaştığını, Bolşeviklerin nihayet Amerika'nın erdemlerini kabul ettiğini anlatıp kanıtlamıyla sunuyor. J.D. Rockfeller'ın kahvaltıda okuttuğu muhteşem haberler işte bunlar, ilerleyen saatlerde, sekreterini gönderdikten sonra da uzağı pek seçemeyen yorgun gözleri gazetenin tadını çıkarmayı sürdürecek, huzur dolu bu paragraflar onun en büyük zevki, sonunda uyum dünyaya hâkim oldu, hâlâ üç-beş savaş varsa da bunlar yalnızca kâr getirenler, temettüler gayet sağlam vergiler güvencede, kendisi vakti gelince namuslu bir adam gibi ölecek, her gün onun için tek nüshalık mutluluk basmaya devam edebilir, Rockefeller dünya yüzünde sapına kadar kişisel ve devredilemez bir mutluluktan yararlanan biricik varlık, ötekiler artıklarla idare edecek. Öğrendiği şey karşısında büyülenen Ricardo Reis, Portekiz gazetesini usulca dizlerine koyuyor, kenıikleri fırlamış, titrek elleriyle sihirli sayfaları açan ve içlerinde ya-

zanlardan bir an bile kuşku duymayan John D. Rockefeller'ı getiriyor gözünün önüne, oysa bütün dünya ona yalan söylendiğini öğrendi bile, ajansların kıtadan kıtaya telgrafla gönderdiği haber, sonunda *New York Times*'ın yazı işlerine de ulaşıyor, oradakiler bu olayı sessizce geçiştirmek için emir almışlar, Dikkat edin, ne pahasına olursa olsun John D. Rockefeller'ın gazetesinde bu bahis geçmemeli, evin boynuzlusu o, haberi en son o alacak, onun gibi zengin ve biz, güçlü bir adam, böyle katmerlisinden kazık yiyor, çünkü biz, yalnızca bildiğini sandıklarının sahte olduğunu değil, bunu bizim bildiğimizi bilmediğini de biliyoruz. İhtiyarlar kendi sohbetlerine dalmış gibi yapıyor ve yan gözle Ricardo Reis'ten yana bakarak ağır ağır tartışıyorlar, kendi *New York Times*'larını bekliyor onlar da, bir dilim kuru ekmek ve arpa kahvesinden oluşan kendi kahvaltılarını, ne var ki bundan böyle kötü haberler hayatlarından hiç eksik olmayacak, hele de gazeteleri bahçedeki banklarda bırakacak kadar zengin bir komşuları varken.

Ricardo Reis ayağa kalkıp ihtiyarlara selam verdi, onlar da bağırdı, Ah, çok teşekkürler Doktor Bey, şimdi gülümseyerek ilerliyor şişko ve katlanmış gazeteyi alıyor, sanki okunmamış gibi gıcır gıcır, doktor eli dedikleri bu işte, doktor eli, kadın eli, sonra gidip sıskanın yanına yerleşiyor, birinci sayfadan başlamayacak, ilk önce başıbozukluk, saldırı, kaza, ölüm, her türden suçlar hakkında bilgi edinecekler, aman ne ürpertici, aman ne korkunç, özellikle Luis Uceda'nın açıklanamayan ölümü, bir de Escadinhas das Olarias, numara sekiz, zemin katta ölen çocuğun iğrenç öyküsü var.

Ricardo Reis evine girerken kapının önünde uçuk mor bir zarf gözüne çarpıyor, üzerinde gönderenin adı yok, gereksiz, çünkü pulun üstündeki kara damgada Coimbra sözcüğü seçiliyor, zaten birtakım bilinmedik nedenlerle Viseu ya da Castelo Branco diye okusa da

fark etmezdi, gerçekte bu mektubun geldiği şehrin adı Marcenda, kalanı coğrafi bir karışıklık, basit bir hata. Marcenda karşılık vermekte gecikti, buraya, bu eve, kendi ifadesine göre ilk kez öpüldüğü bu yere ayak basmasının üzerinden bir ay geçti neredeyse, ne var ki bu derin rahatsızlık, nefsindeki ve en mahrem duygularındaki bu altüst oluş, evine gider gitmez iki satırcık yazmaya itmedi onu, hissettiklerini özenle saklayacağı, ya da sadece, titreyen elin mesafeleri ölçemez olduğu anda, birbirine fazla yakın yazılmış iki sözcükle gönlündekileri ele vereceği iki satır. Bu kadar gecikmek ve şimdi de yazmak, neyi söylemek için. Ricardo Reis mektubu elinde tutuyor ama açmıyor, onu komodine, "Labirent Tanrısı"nın üstüne koyuyor, keşke mektubu orada, lambanın zayıf ışığı altında bırakabilse, eve daha yeni geldi, belki veremli Portekizli ciğerlerden yükselen kırık dökük soluklardan, tıkanmalardan fazlasıyla yorulmuş, belki de şehrin göbeğindeki bu sınırlı boşluğu arşınlamaktan bitkin düşmüş, hiç değişmeyen bir yer burası, bostan dolabını çeviren katır gibi gözü kapalı dolaşabilir, ne var ki, buna rağmen ya da bu yüzden bazen zamandan, binaların tehditkâr titreşimlerinden, toprağın vıcık vıcık mayasından, taşların yumuşaklığından başı dönüyor. Ama mektubu şimdi açmazsa bir daha asla açmayabilir, soran olursa yalan söyleyecek, Mektubu almadım, diyecek, Coimbra'yla Lizbon arasındaki uzun yolda kaybolmuş olmalı ya da ulak ovadan atıyla dörtnala geçerken, tam borusunu öttürürken torbadan düşürmüştür, zarfı mordu, diyecek Marcenda, bu renkte fazla mektup yoktur, Ah, çiçeklerin arasına düşmüş olabilir, göze çarpması zor olur öyleyse, belki biri bulmuştur, belki gönderir, kendilerine ait olmayan şeyleri yanlarında tutamayan namuslu insanlar var, her ne olduysa mektup henüz gelmedi, belki biri açıp okumuştur, kendisine hitaben yazılmamışsa bile,

anlaşılan içindeki kelimeler tam da işitmeye ihtiyaç duyduklarıymış, kuşkusuz mektubu cebinde dolaştırıyor, zaman zaman, keyif olsun diye okuyordur, Pek sanınam doğrusu, diyecekti Marcenda, öyle bir mektup değildi. Ben de tam öyle tahmin etmiştim, işte bu yüzden uzun sürdü açmam, diye karşılık veriyor Ricardo Reis. Yatağın kenarına çöküp okuyor, Dostum, gönderdiğiniz mektuplar bana büyük keyif verdi, özellikle ikincisi, hani şu hasta kabul etmeye başladığınızı haber verdiğiniz, birincisi de hoşuma gitti, ama her söylediğinizi anlamadım, belki de anlamaya korktum, nankörlük ettiğimi sanmanızı istemem, bana hep saygılı ve düşünceli davrandınız, tek merak ettiğim bunun ne demek olduğu, hangi gelecek söz konusu olan, bizim için demiyorum benim için, ne sizin ne istediğinizi biliyorum ne kendim ne istediğimi, görmüş geçirmişliğim yoksa da en azından o özel ânın tecrübesi hep içimde duracak, bütün hayat böyle anlardan oluşmalıymış yalnızca, ama hayat bu değil, hayat, benim ölü olan ve öyle kalacak sol kolum, bizi ayıran yıllar, birimiz çok erkenciyiz öbürümüz fazla gecikmişiz, Brezilya'dan buraya kadar onca mesafeyi aşmaya hiç değmezdi, mesafe hiçbir şeyi değiştirmez, mümkün değil kaybolan zamanı yakalamak, gene de sizinle dost kalmayı isterdim, benim en değerli hazinem olacaktır arkadaşlığınız, daha ötesini dilemek neye yarar. Ricardo Reis eliyle gözlerini ovuşturup devam ediyor, Yakında her zamanki gibi Lizbon'a geleceğim, muayenehanenizde sizi ziyaret ederim, biraz konuşuruz, fazla vaktinizi almak istemem, hem zaten belki bir daha hiç ayak basmam o şehre, babam artık istemiyor, cesaretini kaybetti, herhalde iyileşme umudu yok, diyor, sanırım dürüst davranıyor, canı çektiğinde Lizbon'a gitmek için bahaneye hiç ihtiyacı yok, yeni hevesi mayıs ayında Fátima'ya hacca gitmek, onun inancı var, benimse yok, ama Tanrı'nın

gözünde belki onunki yeterli olur. Mektup birkaç sıcak sözle bitiyordu, Yakında görüşmek üzere dostum, oraya gelir gelmez sizi haberdar ederim. Mektup yolda, çiçeklenmiş tarlalarda kaybolmuş olsa, rüzgâr onu kocaman, solgun bir çiçek yaprağı gibi sıyırıp geçmiş olsa, Ricardo Reis şu an yastığına sırtını dayayıp hayal gücünün dizginlerini bırakabilirdi, ne söylüyor acaba Marcenda, ne söylemiyor ve olabilecek en güzel hayalleri kurabilirdi, ihtiyaç olduğunda insan hep böyle yapmaz mı. Ricardo Reis gözlerini kapatıyor, uykum var, diye geçiriyor kafasından, kendi kendini hipnotize etmek ister gibi alçak sesle ısrar ediyor, Haydi, uyu, uyu, uyu, hâlâ soğuktan uyuşmuş parmaklarının arasında tuttuğu mektubu sonunda bırakıyor, ona olmadık rüyalar gördüren acı kahkahayı daha gerçeksi kılmak için, şimdi uyuyor, tedirgin bir çizgi yarıp geçiyor alnını, bu da gösteriyor ki aslında uyumamış, gözkapakları titriyor, hiçbir önemi yok, hiçbiri gerçek değil. Yere düşen mektubu alıp bir zarfa koyuyor ve kitapların arasına saklıyor, daha emniyetli bir yer düşünmeyi de unutmamalı, günün birinde Lídia evi temizlerken tesadüfen bulabilir, tabii hiçbir şey söyleyemez, buraya kendi isteğiyle geliyor ben istediğim için değil, ama ne olur böyle devam etsin, nankör adam, sonuç olarak nedir ki istediği, kadının biri kendi rızasıyla yatağına girmiş, o da böylece hastalık kapma tehlikesini göze alarak sokaklarda koşturmaktan kurtulmuş, kimileri de gerçekten talihli oluyor, ama bakınız şu adama ki gene sızlanacak bir bahane buluyor, neymiş, Marcenda'dan aşk mektubu gelmemiş, üstelik bütün aşk mektuplarının gülünç olduğunu da biliyor, en azından ecel kapıyı çalana kadar böyle yazarız, o an geldiğindeyse, gerçekte gülünç olanın, hiç aşk mektubu almamış olmak olduğu gün gibi ortaya seriliverir. Ricardo Reis, tepeden tırnağa onu yansıtan dolap aynasının karşısına geçmiş

konuşuyor, Haklısın, içinde yalnızca aşk olan bir mektup almadım hiç, hiç yazmadım da, bana ait yarımlardan biri böyle bir mektubun yarısını bile kâğıda dökmedi, kalemi elime aldığımda bendeki sayısız varlık gözlerini bana dikiyor, bunun üzerine elim ölü gibi düşüp kalıyor, yazamaz oluyorum. Küçük, kara doktor çantasını alıyor, çalışma odasına yönelip yazı masasına oturuyor ve yarım saat boyunca birkaç yeni hastanın klinik öykülerini fişlere geçiriyor, ardından sanki az önce birini eliyle muayene etmiş ya da balgam testi yapmış gibi kalkıp uzun uzun ovuşturarak ellerini yıkıyor, bir yandan da gözü hep aynada, Yorgun görünüyorum, diye düşünüyor. Tekrar odasına dönüp panjurları aralıyor. Lidia bir dahaki sefer gelirken perde getireceğini söyledi, çok iyi olur, oda fazla göz önünde. Akşam oluyordu. Birkaç dakika sonra Ricardo Reis akşam yemeği yemek için çıktı.

Günün birinde biri kalkıp da Ricardo Reis'in masada nasıl davrandığını merak etse, çorbasını höpürdeterek mi içerdi, çatal bıçakla çok oynar mıydı, bir şey içmeden önce ağzını siler miydi yoksa bardağını mı kirletirdi, bol kürdan kullanır mıydı, yemeğin sonunda yeleğinin düğmelerini açar mıydı, hesabı tekrar tekrar inceler miydi diye sorsa, Galiçya-Portekizli garsonlar büyük olasılıkla dikkat çekici bir şey görmediklerini söylerlerdi, her çeşit müşteri geliyor bilirsiniz, zamanla insan dikkat etmez oluyor, herkes nasıl öğrendiyse öyle yemek yer, bununla birlikte onun hakkında aklımızda kalan terbiyeli biri olduğu, içeri girince günaydın ya da iyi akşamlar derdi ve hemen yemeğini sipariş ederdi, sonra sanki orada değilmiş gibi sesini bir daha duymazdık, Hep yalnız mı yerdi, Evet, ama bir alışkanlığı vardı, Neydi o, Masanın öbür tarafındaki ikinci çatal bıçak takımını kaldırmak istediğimizde bizi engeller, masa böyle daha hoş gözüküyor, derdi, bir keresinde servis yaparken bir şey olmuştu hat-

ta, Ne olmuştu, Şarabını koyarken yanlışlıkla iki kadehi birden doldurdum, hem onunkini hem de orada bulunmayan öbür insanınkini, beni anlıyor musunuz bilmem, Anlıyorum, gayet iyi anlıyorum, ya sonra, Böyle çok iyi dedi ve o günden sonra öbür kadeh hiç boş kalmadı, yemeğin sonunda bir dikişte içerdi o şarabı da, hatta içerken gözlerini kapatırdı, Tuhaf, Biliyor musunuz Senhor, biz o kadar tuhaf şeyler görüyoruz ki, Peki gittiği her lokantada böyle mi yapardı, Ah, orasını bilemem, öteki-lere sormak lazım, Onu bir dostu ya da tanışıyla gördü-nüz mü hiç, hatta başka bir masada otursa bile, Asla, sanki yabancı bir ülkeden gelmişti, tıpkı Xunpueira de Ambia'dan yeni geldiğimdeki gibiydi, bilmem beni anlı-yor musunuz, Pek iyi anlıyorum, hepimiz aynı yoldan geçtik, Başka bir isteğiniz var mı beyefendi, şu köşedeki müşteriye bakmak zorundayım, Gidiniz, gidiniz, verdi-ğiniz bilgiler için teşekkürler. Ricardo Reis soğumaya bı-raktığı kahvesini bitirip hesabı istiyor. Beklerken nere-deyse ağzına kadar dolu olan öbür kadehi iki eliyle kav-rayıp birini selamlarcasına kaldırıyor, sonra da ağır ağır, yarı kapalı gözlerle içiyor. Bakmadan ödüyor hesabı, ge-dikli müşterilere özgü, azı karar çoğu zarar cinsinden bir de bahşiş bırakıyor ve iyi akşamlar deyip çıkıyor, Gördü-nüz mü beyefendi, böyle yapıyor işte. Ricardo Reis kal-dırımın kıyısında durup kararsızlık içinde kapalı gökyü-züne bakıyor, hava nemli, bulutlar çok alçak, ama yağ-mayacak anlaşılan. Bragança Oteli'nin anılarının hiç sek-tirmeden aklına üşüştüğü saat bu, akşam yemeğini bitir-miş, Yarın görüşmek üzere Ramón, diyor, sonra salonda, sırtı aynaya dönük bir koltuğa oturuyor, az sonra Müdür Salvador bir kahve daha ya da rakı arzu edip etmediğini soracak, hazmı kolaylaştıracak bir şey Doktor Bey, ev ya-pımı ve Ricardo Reis, Hayır, diye karşılık verecek, pek nadir içer o, merdivenin altında zil çınladı, teşrifatçı fe-

nerini kaldırıp içeri girene bakıyor, belki Marcenda'dır, Kuzey treni bugün çok rötar yaptı. Bir tramvay yaklaşıyor, üzerindeki ışıklı tabelada Estrela diye yazıyor, şimdi durakta, öylesine duruverdi işte, vatman kaldırımın kenarında bekleyen beyefendiyi gördü, gerçi tramvayı durdurmak için elini bile oynatmamıştı, ama deneyimli bir vatman hemen anlardı onun tramvaya bineceğini. Ricardo Reis tramvaya binip oturdu, bu saatte hemen hiç kimse olmuyor, driling drilong, vatman zili çaldı, güzergâh uzun, Avenida da Liberdade'ye çıkılır önce, sonra Alexandre Herculano Sokağı'ndan yukarı vurulur, Brezilya Meydanı'ndan geçilir, Amoreiras Sokağı'ndan, ardından Silva Carvalho'nun yukarısından, Campos de Ourique Mahallesi'nden, Ferreira Borges Sokağı'ndan, Ricardo Reis de orada iniyor, Domingos Sequeria Sokağı'nın köşesinde. Saat onu geçti, eve gideceğine sokakta oyalanan pek az insan var, binaların yüksek cephelerinde hemen hiç ışık yok, bu şaşırtıcı değil, insanlar dipteki odalardadır, kadınlar mutfakta bulaşıkları bitirmek üzeredir, çocuklar çoktan yatmıştır, erkekler ellerinde gazete esniyor ya da cızırtılar, kükremeler arasında, zayıflayıp duran frekansta Rádio Sevilla'yı yakalamaya uğraşıyordur, özel bir nedeni yok, belki de yalnızca oraya hiç gidememiş olduklarından. Ricardo Reis, Saraiva de Carvalho Sokağı'ndan mezarlığa yöneliyor, ilerledikçe iyice seyreliyor gelip geçenler, henüz hedeflediği yere çok uzakta ama şimdiden yapayalnız, iki sokak lambasının arasındaki kör lekede gözden kaybolup daha uzakta, rengi atmış ışıkta tekrar ortaya çıkıyor, karanlıkta bir anahtar şıkırtısı duyuldu, mahalle bekçisi kol gezmeye başlamış. Ricardo Reis meydandan geçip dosdoğru mezarlığın kapalı kapısına yöneliyor. Bekçi uzaktan ona bakıyor, sonra tekrar yoluna gidiyor, adamın biri gecenin bu saatinde gözyaşı dökecek, kesin karısı ölmüştür ya da çocuğu, zavallı, bel-

ki de annesidir, annesi olması kuvvetle muhtemel, anne dediğin hep ölmektedir, ufacık tefecik bir ihtiyar kadıncıktır, gerçekten çok yaşlanmıştır, gözleri kapanırken oğlu da başında değilmiştir, nereye gitti acaba diye düşünmüştür kadın ve ölüvermiştir, işte böyle ayrılır insanlar birbirlerinden, bekçinin kafasından böyle duygulu düşüncelerin geçmesinin nedeni kuşkusuz sokakların huzurundan sorumlu olması, çünkü kendi annesini hatırladığı yok, sık sık başımıza gelir, kendimize değil de başkalarına acırız. Ricardo Reis parmaklıklara yaklaşıyor, parmakları demirlerin üzerine kapanıyor, zor duyulan bir mırıltı yükseliyor öbür taraftan, servi dallarının arasından geçen hafif yel bu, zavallı yapraksız ağaçlar, ya da belki de duyuların bir kuruntusu bu yalnızca, uğultu duvarların ötesinde, büyük apartmanlarda ve alçacık evlerde uyuyanların soluğu, küçük bir ezgi, fısıldanan bir kelime, bir kadın mırıldandı belki, O kadar yorgunum ki, gidip yatayım, Ricardo Reis de kafasından bunu geçiriyor, ama her kelimesiyle değil, Yorgunum, elini parmaklıkların arasından geçirip kımıldattı, ama başka kimsenin eli gelip onunkini sıkmadı, vardıkları noktada, kollarını bile kaldıramaz onlar.

Fernando Pessoa tekrar zuhur etti iki gece sonra, Ricardo Reis lokantadan dönüyordu tam, yemekte çorba, balık, ekmek, meyve, kahve, masanın üzerinde iki kadeh vardı, şarap da bildiğimiz gibi beraberinde götürdüğü son tat, ama tek bir garson tutup da hakkında, Çok içerdi, diyemez ya da masadan kalktığında düşecek gibi olurdu, ne tuhaf deyim bu masadan kalktığında düşecek gibi olmak, dil gerçekten büyüleyici bir şey, burada onulmaz bir çelişki var, sonuç olarak kimse aynı anda hem kalkıp hem düşemez, ne var ki bu olay defalarca yaşanmıştır, hatta kendimiz de bunu tecrübe etmişizdir belki, öte yandan Ricardo Reis'in ayyaşlık tarihinde herhangi bir yeri yok. Fernando Pessoa her zuhur ettiğinde Ricardo Reis'in aklı yerindeydi, şimdi onu arkadan, Adamastor'a en yakın bankta otururken gördüğünde gene öyle, yanılmasına olanak yok, şu dal gibi boyun, tepede yer yer açılmış şu saçlar, hem sonra şapkasız ve yağmurluksuz sokakta dolaşacak pek insan yoktur, hava kuşkusuz yumuşadı biraz, ama geceler hâlâ serin. Ricardo Reis Fernando Pessoa'nın yanına oturdu, yüzünün ve ellerinin solgunluğu gece karanlığını bölüyor, geri kalanı da zor algılanıyor, kara takım elbise güç ayırt ediliyor heykelin gölgesinde, bahçede in cin top oynuyor, nehrin öte

yakasında varla yok arası kararsız ışıklar, sönecek gibi göz kırpsa da kaybolmuyor, suya yıldız gibi vuruyor. Bir daha gelmeyeceğinizi zannettim, dedi Ricardo Reis. Birkaç gün önce geldim ziyaretinize, ancak Lídia'yla birlikte olduğunuzu fark edip kapıdan döndüm, canlı görüntüye oldum olası merakım yoktur, diye karşılık verdi Fernando Pessoa, yüzünde yorgun gülümsemesi seçiliyordu. Ellerini dizlerinde kenetlemişti, sabırla bir yerlere çağrılmayı ya da gönderilmeyi bekleyen, sessizlik kelimelerden daha katlanılmaz olacağı için de gevezelik eden birinin havasındaydı, Beni şaşırtan, Neera, Cloe ve Lídia diye üç esin perisine kur yapmış sizin gibi uçarı bir adamın, sadık bir sevgili olup çıkması, şehvetinizi bir tek kadınla sınırlamanız, bu şaşırtıcı, öbür ikisi hiç karşınıza çıkmadı mı, söyleyiniz. Hayır ve bunda şaşıracak bir şey yok, tedavülden kalkmış isimler bunlar. Ya şu kolu felçli sevimli, ince genç kız, adını bana söylemiş miydiniz. Marcenda. Güzel bir isim, onunla görüştünüz mü. En son Lizbon'a geldiğinde, geçtiğimiz ay rastladım ona. Onu seviyor musunuz. Bilmiyorum. Ya Lídia, onu seviyor musunuz. O başka. Onu seviyor musunuz sevmiyor musunuz. Şu âna dek bedenim hiç beni mahcup etmedi. Peki bu neyi kanıtlar. Hiçbir şeyi, en azından aşk konusunda, ama mahremiyetimi sorgulamaktan vazgeçiniz, siz önce niye gelmediğinizi söyleyiniz. Tek kelimeyle, sıkıntıdan. Sizi sıkan ben miyim. Evet, siz de sıkıntı veriyorsunuz, siz olduğunuz için değil, bu taraftan olduğunuz için. Hangi taraf. Dirilerin tarafı, bir dirinin ölüleri anlaması zordur. Zannımca bir ölünün dirileri anlaması da daha kolay değildir. Ölülerin bir zamanlar yaşamış olmak gibi bir üstünlüğü var, hem bu dünya hem öbür dünya hakkında her şeyi bilir onlar, ama diriler en temel şeyi öğrenip ders çıkarmak yeteneğinden yoksundurlar. Nedir o şey. Ölmemiz. İyi ama diriler öleceklerini gayet

iyi bilirler. Bilmiyorsunuz, kimse bilmiyor, tıpkı yaşarken benim de bilmediğim gibi, buna karşılık bildiğimiz şey, ötekilerin öldüğü. Felsefi açıdan bakınca bu bana anlamsız geliyor. Elbette ki anlamsız, ölümün tarafından bakınca her şeyin ne kadar anlamsız olduğunu hayal bile edemezsiniz. Ama ben hayatın tarafındayım. Öyleyse o tarafta anlamlı şeylerin var olup olmadığını biliyor olmalısınız. Hayatta olmak, bu anlamlı mıdır. Sevgili Reis, kelimelerinize dikkat ediniz, Lidia'nız hayatta, Marcenda'nız da öyle ve onlar hakkında hiçbir şey bilmiyorsunuz, size anlatmaya kalksalar bile bilemezdiniz, dirileri birbirinden ayıran duvarlar, ölüleri dirilerden ayıranlardan daha şeffaf değil. Sonuç olarak bu mantıktaki biri için ölüm bir kurtuluş olmalı. Hayır, çünkü ölüm bir tür vicdandır, her şeyi, hem kendini hem hayatı tartan bir yargıç. Sevgili Fernando, kelimelerinize dikkat ediniz, çok ileri gidiyorsunuz. Saçma gözükmeleri pahasına da olsa bütün kelimeleri söylemezsek, gerekenleri asla dile getiremeyiz. Ve siz gerekeni biliyorsunuz. Sadece saçma olmaya başlıyorum. Ey yeni vaftiz olan, ölüm yoktur, diye yazmıştınız bir keresinde. Yanılmışım, ölüm vardır. Öldüğünüz için şimdi böyle söylüyorsunuz. Hayır, daha önce diri olduğum için, asıl nedense artık bir daha hiç hayatta olamayacak olmam, bir bilebilseydiniz bir daha hiç hayatta olamamanın ne demek olduğunu. Pedro Grulho'nun da bize öğrettiği buydu. Ondan iyi filozof çıkmadı karşımıza.

Ricardo Reis karşı yakaya baktı. Işıkların birkaçı sönmüştü, ötekiler de giderek zayıflıyor, zor seçiliyor, nehrin üzerinde hafif bir sis salınıyordu. Bıktığınız için bir süredir gelmediniz yani. Bu doğru. Sizi bıktıran ben değilim. Şu sıkıcı ve yorucu gidip gelmelerden, insanı iten bellekle çekiştiren unutuş arasındaki oyunlardan daha fazla bıkkınlık vermediniz, sözünü ettiğim ilginç bir oyun

da değil üstelik, sonunda hep unutuş kazanıyor. Ben sizi unutmuyorum. Size bir şey söyleyeyim mi, bu terazide pek ağır basmıyorsunuz. Öyleyse sizi çağırmaya devam eden bellek de neyin nesi. Dünyanın bende bıraktığı anı. Ben de sizin dünyada bıraktığınız anı sanıyordum. Bu ne gülünç fikir, Sevgili Reis, dünya unutur, daha önce de ifade ettim, dünya her şeyi unutur. Sizi unutmuş mudur sizce. Dünya o kadar çok şeyi unutuyor ki neyi unuttuğunun bile farkında olmuyor artık. İşte bu büyük bir kendini beğenmişlik. Tabii, ancak önemsiz bir şair, bir şairden daha kasıntı olabilir. Bu durumda ben sizden daha kasıntı oluyorum. Gururunuzu okşamak istemem ama, sakıncası yoksa söyleyeyim, şairliğiniz hiç fena sayılmaz. Ama sizinki kadar iyi değil. Sanırım evet. İkimiz de öldüğümüzde, hâlâ bizi hatırlayan olursa, en azından hatırlandığımız sürece bu öteki terazinin ne tarafının ağır basacağını görmek ilginç olurdu. O anda tartılardan da ölçülerden de sıtkımız sıyrılmış olacak, Ey yeni vaftiz olan, ölüm vardır. Evet. Ricardo Reis yağmurluğunun eteklerini topladı tekrar. Hava serinliyor, ben eve gidiyorum, isterseniz geliniz benimle, biraz daha laflarız. Bugün beklediğiniz kimse yok mu. Hayır, geçen seferki gibi kalabilirsiniz. Bu gece siz de kendinizi yalnız hissediyorsunuz. Yoldaş isteyecek kadar değil, hayır, bana öyle geliyor ki daha çok şunu düşündüğümden, bir ölünün de canı zaman zaman bir sandalyeye, bir koltuğa oturmak, bir çatının altına başını sokmak isteyebilir. Alaycılığınız yoktu sizin, Ricardo. Şu anda da eskisinden farklı değilim. Ayağa kalkıp sordu, Evet, geliyor musunuz. Fernando Pessoa peşine takılıp onu ilk tepe başında yakaladı, bina daha aşağıda, yolun karşı tarafındaydı. Kapının önünde adamın biri, pencereleri sayarcasına burnunu havaya dikmişti, yerinde duramadığına bakılırsa oradan tesadüfen geçiyormuş gibi görünmeye çalışıyordu. İnsa-

nın imanını gevreten, dimdik yokuşu tırmanmıştı az önce, onu kim görse Lizbon'da adım başı rastlanan gece kuşlarından biri sanırdı, herkes tavuk gibi erkenden yatıp uyumuyor, Ricardo Reis daha yakına gelince burnuna leş gibi bir soğan kokusu çarptı, Victor bu, polis memuru, onu hemen tanıdı, bazı kokuların dili öyle kuvvetlidir ki yüz nutuğa bedeldir her biri, kötüsüyle güzeliyle, bunlar bedenin portreleri gibidirler, bedenleri çizer ve çizgilerini aydınlatırlar, Bu adamın burada ne işi var, Fernando Pessoa yanında olduğundan keyifsiz görünmek istemeyerek hızlı davrandı ve ötekine bırakmadan seslendi, Senhor Victor, siz ha, bu saatte, burada ha, öteki içinden geldiği gibi davrandı, çocuk oyuncağıydı bu gözetleme işi ve açıklama filan hazırlamamıştı, Tesadüf Doktor Bey, tesadüf, Conde Baraõ'da oturan bir akrabamı ziyarete gitmiştim, zavallı kadıncağız zatürree olmuş, Victor durumu fena idare etmedi doğrusu, Demek Doktor Bey artık otelde kalmıyor, iyi kıvıramadığı bu soru niyetini açığa vurdu, insan pekâlâ Bragança Oteli'nde kalabilir ve geceleyin de Alto de Santa Catarina'da dolaşabilir, terslik bunun neresinde. Ricardo Reis hiçbir şey fark etmemiş gibi davrandı, belki gerçekten bir şey fark etmemişti de. Hayır, artık burada oturuyorum, ikinci katta. Ya, şu kısacık ama melankolik ünlemle birlikte atmosfere soluk kesen, iğrenç bir koku yayıldı, neyse ki Ricardo Reis'in arkasından esiyordu rüzgâr, bazen merhametli davrandığı oluyor gökyüzünün. Victor bir kez daha soluğunu ortalığa yaydıktan sonra izin istedi, Umarım işiniz rast gider Doktor Bey, ihtiyacınız olursa bana gelmekten çekinmeyin, daha geçen gün amirim gene dedi ki bana, herkes Doktor Reis gibi terbiyeli ve düzgün olsa çalışmak bir zevk olurdu, sizinle karşılaştığımı söyleyince çok sevinecek. İyi geceler Senhor Victor, daha azını söylese kaba kaçardı, bir itibarı var sonuçta. Ricar-

do Reis karşıdan karşıya geçerken Fernando Pessoa da adım adım izliyordu onu, Memur Victor yerde iki gölge görür gibi oldu, ışığın oyunu bu, bir yanılsama, belli bir yaştan sonra gözler görüneni görünmeyenden ayırt edemiyor. Victor kaldırımda biraz daha bekledi, artık önemi kalmamıştı, ikinci katta ışığın yandığını gördü, basit bir alışkanlık bu, sadece işi sağlama alma isteği, Ricardo Reis'in orada oturduğunu biliyordu, çok taban tepmesi ya da çok soru sorması gerekmedi bunu öğrenmek için, Müdür Salvador'un yardımıyla hamallara ulaşmış, onların sayesinde de bu sokağı, bu binayı eliyle koymuş gibi bulmuştu, bütün yollar Roma'ya çıkar diyenler haklı ve o ölümsüz şehirle Alto de Santa Catarina'nın arası altı üstü bir adım.

Fernando Pessoa çalışma odasındaki koltuğa güzelce gömülüp bacak bacak üstüne attı ve sordu, Arkadaşınız kimdi. Arkadaşım değil. Ne mutlu, o ne koku öyle, beş aydır takım elbisemle gömleğimi çıkarmadım üstümden, değiştiremediğim iç çamaşırları da cabası, ama ben bile öyle kokmuyorum, peki arkadaşınız değilse kimdir, ayrıca sizi yere göğe sığdıramayan amirikimdir. İkisi de Emniyet'ten, geçen gün beni çağırıp sorguya çektiler. Ben de sizi kamu düzenini bozmayan, barışsever bir adam olarak görürdüm. Sonuç olarak barışseverim. Ne yaptınız da çağırdılar sizi. Brezilya'dan geldim, hepsi bu. Belki de şu sizin Lídia bakireydi, kirletilince üzülüp sizi şikâyet etmiştir. Lídia bakire olsaydı ve ben de kızlığını bozmuş olsaydım bile, şikâyetini kayda alan, Policia de Vigiliância e Defesa do Estado olmazdı kuşkusuz. Sizi oradan mı çağırdılar. Evet. Ben de ahlak masasıyla işiniz oldu sanmıştım. Ahlakım kusursuz, en azından çevredeki insanların ahlakından aşağı kalır yanı yok. Polis maceranızdan hiç bahsetmemiştiniz bana. Fırsatım olmadı, artık benden ayağınızı kesmiştiniz. Sizi hırpaladılar mı,

tutuklandınız mı, mahkemeye çıkacak mısınız. Hayır, yalnızca birkaç soruya cevap vermek zorunda kaldım, Brezilya'da kimleri tanımışım, neden geri dönmüşüm, geldiğimden beri Portekiz'de nasıl insanlarla ilişki kurmuşum. Onlara benden bahsetseydiniz çok eğlenceli olabilirdi. Onlara zaman zaman Fernando Pessoa'nın hayaletiyle görüşüyorum desem, daha da çok eğlenirdik. Af buyurunuz Sevgili Reis, ama ben kesinlikle hayalet değilim. Öyleyse nesiniz. Bilemiyorum, ama hayalet olmadığım açık, hayaletler öbür dünyadan gelir, bense altı üstü dos Prazeres Mezarlığı'ndan geliyorum. Sonuç olarak, siz ölü Fernando Pessoa'sınız, diri Fernando Pessoa'nın da aynısısınız. Zekice ve özel bir açıyla baktığınızda, bu doğru. Her ne olursa olsun, görüşmelerimizi polise anlatmak zor olurdu. Bir keresinde Salazar karşıtı birkaç dize kaleme aldığımı biliyor musunuz. Ee, kendisinin bu hicivden haberi oldu mu, bir hiciv olduğunu tahmin ediyorum da. Bildiğim kadarıyla hayır. Söyleyiniz Fernando, kimdir kaderin karşımıza çıkarttığı şu Salazar. Portekizli diktatördür, koruyucu, pederimiz, öğretmen, kilise levazımatçısı, dörtte bir sinsilik, dörtte bir sezgi, dörtte bir Sebastião, dörtte bir de Sidónio[1], alışkanlıklarımıza ve mizacımıza en çok hitap eden kişi. Birkaç p, dört tane de s. Bu tamamen tesadüf, özellikle aynı harfle başlayan kelimeler aradım sanmayasınız. Kimilerinde vardır bu saplantı, aliterasyonlar, aritmetik tekrarlar böylelerini heyecanlandırır, bu sayede dünyadaki kaosa düzen getirebileceklerini sanırlar. Eleştirmeyelim, bütün simetri hastaları gibi tedirgin insanlardır bunlar. Sevgili Fernando, simetriden aldığım zevk, hayati bir denge ihtiyacına cevap ver-

1. Sidónio Bernardino da Silva Pais, Portekizli cumhuriyet yanlısı devlet adamı, Aralık 1917'deki sağcı hükümet darbesinin ardından Cumhurbaşkanı Bernardino Machado'nun yerini aldı, ama bir yıla kalmadan öldürüldü.

mektedir, düşüşe karşı bir savunma bu. İp cambazının elindeki sırık gibi. Tam üstüne bastınız, neyse, tekrar Salazar'a dönecek olursak, yabancı basın ondan övgüyle bahsediyor. Ama hatırladığım kadarıyla, bunların, parası vergi mükelleflerinin sırtından ödenen, propaganda yazıları olduğu kulağıma gelmişti. Portekiz basını da ona hayran, gazeteyi açar açmaz insan hemen anlıyor ki Portekiz halkı dünyanın en müreffeh, en mutlu halkıdır, ya da kısa süre içinde öyle olacaktır ve bu saatten sonra öbür milletlere düşen, olsa olsa bizi taklit etmektir. Gerçekten de rüzgâr bu yönde esiyor gibi. Gazetelere hiç inanmıyorsunuz, değil mi. Eskiden okurdum. Bunu söylerken yazgınıza boyun eğmiş gibisiniz. Hayır, olsa olsa biraz uzun sürmüş bir yorgunluğun izidir, bilirsiniz nasıl olduğunu, gereğinden fazla güç harcayınca kaslar zayıflar, insan bitkin düşer, canı gözlerini kapayıp uyumak ister. Uykunuz var mı. Hayattayken bildiğim bu ihtiyacı hâlâ hissetmekteyim. Ölüm benzersiz bir şey. Benim bakış açımdan gözlemlediğinizde iyice benzersiz geliyor, çünkü hiçbir ölümün bir başkasıyla eş olmadığını kavrıyorsunuz, ölüm herkes için aynı değil, bazıları varlıklarının olanca yükünü de kendileriyle birlikte öbür tarafa taşıyorlar. Fernando Pessoa gözlerini kapayıp başını koltuğun arkalığına yasladı. Ricardo Reis gözkapaklarının altında iki damla yaşın incilendiğini görür gibi oldu, Victor'un iki gölgesi gibi bu da bir ışık oyunuydu kuşkusuz, ölüler ağlamaz, bunu herkes bilir. Gözlüksüz olduğundan çıplak izlenimi veren, bıyıkları uzamış bu yüzde, ki kıllarla saçların ömrü bizimkinden çok daha uzundur, büyük bir hüzün okunuyordu, çaresizlerin duyduğu, çocukların duyduğu ve yanlış yere gelip geçici olduğunu sandığımız bir hüzün. Fernando Pessoa birden gözlerini açıp gülümsüyor. Biliyor musunuz, rüyamda hayatta olduğumu gördüm. Bu bir yanılsamaydı. Elbette öyleydi,

bütün rüyalar gibi, ama ilginç olan, bir ölünün rüyasında hayatta olduğunu görmesi değil, sonuç olarak o tanımıştır hayatı, gördüğü rüyayı gayet iyi biliyordur, asıl önemlisi, hayatta olan birinin, ölümün ne olduğunu bilmezken, kendini ölmüş görmesidir. Neredeyse bana, ölümle hayat birdir, diyeceksiniz. Üç farklı şey söylediniz, ölümün var olmadığını, var olduğunu ve şimdi de diyorsunuz ki ölümle hayat birdir. İlk iki iddiamın yarattığı çelişkiyi başka türlü çözemezdim, bu sözler üzerine Fernando Pessoa'nın yüzünde anlayışlı bir gülümseme belirdi, sarf edilen sözlerin niteliği göz önüne alındığında en basitinden böyle ifade edilebilir.

Ricardo Reis kalktı, Kahveyi ısıtıp geliyorum. Söyleyiniz Ricardo, madem gazetelerden konuştuk, son haberleri öğrenmek isterim, geceyi noktalamak için iyi bir yol. Beş ay var ki dünya hakkında hiçbir şey bilmiyorsunuz, pek bir şey anlamazsınız. On altı yıllık yokluğun üstüne çıkıp geldikten sonra siz de daha fazlasını anlamamış olmalısınız, zamanın iplerini tekrar uç uca getirip bağlamak gerektiğinde, ellerinizde ipsiz düğümler ve düğümsüz uçlar kalmış olmalı. Gazeteler yatak odasında, gidip getireyim, dedi Ricardo Reis. Mutfağa yollandı, kısa süre sonra, beyaz emayeden küçük bir kahve ibriği, bir fincan, bir kaşık ve şekerle geri döndü, hepsini koltukların arasındaki sehpaya bıraktı, tekrar çıkıp gazetelerle geldi, kahveyi fincana boşaltıp şekerini koydu. Tabii siz içmezsiniz. Yaşayacak bir saatim daha olsaydı, hiç düşünmeden onu sıcacık bir kahveyle değişirdim. Bir at uğruna topu topu bir krallık veren Kral Henri'den daha cömert davranmış olurdunuz. Üstelik bunu krallığı kaybetmemek için yapar, ama şu İngiliz hikâyesini bırakalım bir kenara da söyleyin bana, nasıl gidiyor dirilerin dünyasında işler. Ricardo Reis kahvesinin yarısını içip gazetelerden birini açtı, sonra sordu, Hitler'in geçenlerde do-

ğum gününü kutladığını biliyor muydunuz, yaşı kırk yedi olmuş. Bence bu pek büyük bir haber değil. Çünkü Alman değilsiniz, yoksa bu kadar kibirli davranmazdınız. Başka ne var ne yok. Anlattıklarına göre otuz üç bin askeri teftiş etmiş, olduğu gibi aktarıyorum, adeta dinsel bir saygı atmosferinde, kafanızda bir fikir oluşsun diye Goebbels'in bu münasebetle yaptığı konuşmadan bir bölüm okuyayım. Okuyunuz bakalım. Hitler konuşurken, sanki Alman halkının başında bir tapınağın kubbesi örülüyor. Vay canına, ne kadar da şiirsel. Baldur von Schirach'ın tarzıyla karşılaştırıldığında, solda sıfır kalır. Von Schirach da kim, hatırlamıyorum hiç. Reich'ın Gençlik Kolu Başkanı. Ne diyormuş. Tanrı'nın Almanya'ya armağanı olan Hitler, göklerden gelme bir insandır, onun kişiliğinin çevresinde oluşan kült, dinsel ayrılıkların üzerindedir. Şeytanın bile aklına gelmezdi bu fikir, bir insanın çevresinde oluşan kült, Tanrı kültünün ayırdıklarını bir araya getirsin. Von Schirach daha da ileri gidiyor, Hitler gençliği Hitler'i, yani tanrısını seviyorsa, ona sadakatle hizmet etmek için çaba harcıyorsa, diyor, bunu, Ölümsüz Baba'nın temel buyruklarından birini yerine getirmek için yapıyor. Ne muhteşem bir mantık, Hitler bir gençlik tanrısı, ona sadakatle hizmet ederken, gençlik Ölümsüz Baba'nın temel buyruklarından birini yerine getirmiş oluyor, dolayısıyla karşımızda kendine ait bir amaç uğruna aracı gibi hareket eden bir tanrı var, Oğul, babanın otoritesinin yargıcı ve arabulucusu haline gelmiş, sonuç olarak Nasyonal Sosyalizm son derece dindarca bir girişimdir. Biliyor musunuz, tanrısal olanla insansı olanı karıştırmak konusunda biz de hiç fena sayılmayız, hatta antik dönemin tanrılarına geri döndük neredeyse. Onlar sizin tanrılarınız. Ben yalnızca bize bıraktıklarını ödünç aldım, onları tarif eden sözcükleri. Şu tanrısal insansı karışmasını anlatınız bana. Evet, bir baş-

piskoposun gayet ciddi bir beyanına göre, Portekiz İsa'dır, İsa da Portekiz. Olamaz, gerçekten böyle mi yazıyor. Kelimesi kelimesine. Portekiz İsa'ymış, İsa da Portekiz'miş diye. Kesinlikle. Fernando Pessoa'nın bir süre gözleri daldı, sonra bir kahkaha patlattı, kuru, kesik kesik, iç sızlatan bir kahkaha, Zavallı ülke, zavallı insanlar ve durmak zorunda kaldı, gözleri yaşarmıştı. Zavallı ülke, dedi tekrar kahkahasını yükselterek. Ben ki "Mensagem"de Kutsal Portekiz'den bahsetmekle çok ileri gittiğimi düşünürdünı, oysa bir kilise mensubu, başpiskopos olmasından aldığı güçle Portekiz'in İsa olduğunu ilan edebiliyor. Ve İsa'nın Portekiz olduğunu, bunu da unutmayalım. Bu koşullarda derhal hangi bakirenin bizi doğurduğunu, hangi şeytanın günaha çağırdığını, hangi Yahuda'nın bize ihanet ettiğini, hangi çivilerle çarmıha gerildiğimizi, hangi mezarın bizi bağrına aldığını ve nasıl bir dirilişin bizi beklediğini öğrenmeliyiz. Mucizeleri unuttunuz. Sadece var olmaktan, var olmayı sürdürmekten daha büyük ne mucize bekliyorsunuz, tabii kendimden bahsetmiyorum. Gidişata bakıyorum da, ne, ne vakte kadar var olacağımızı biliyorum ne nereye kadar. Hem şunu kabul etmek gerekir ki Almanya'nın fersah fersah önündeyiz, bizzat Kilise kanıtlıyor bunu, akrabalığın ötesine geçen bir bütünleşme bu, madem İsa'yız, Salazar denen armağandan vazgeçebilirdik pekâlâ. Bu kadar erken gitmeyecekmişsiniz Sevgili Fernando, çok yazık olmuş, çünkü Portekiz asıl şimdi kişiliğine kavuşacak. Bundan böyle bize düşen başpiskoposa inanmak ve dünyanın kalanının da inanmasını dilemek. Her ne olursa olsun, kimse mutluluğa ulaşmak için olanaksızı gerçekleştirdiğimizi inkâr edemez, şimdi de Kardinal Cerejeira'nın papaz okulu öğrencilerine ne söylediğini duymak ister misiniz. Şoka dayanıp dayanamayacağımı bilemiyorum. Siz papaz okulu öğrencisi değilsiniz ki. Daha kötü ya, ama Tanrı'nın

dediği olsun, haydi, okuyunuz. Melekler gibi saf, ekmek şarap ayini gibi coşkulu, ateş gibi acar olun. Bu kelimeleri, bu sırayla mı söyledi. Evet. Öleyim bari. Siz zaten ölüsünüz. Zavallı ben, bu fırsattan bile yoksunum demek. Ricardo Reis fincanını tekrar dolduruyor. Bu kadar kahve içerseniz uyuyamazsınız, diye uyarıyor onu Fernando Pessoa. Boş veriniz, bir gece uykusuz kalmanın kimseye zararı dokunmaz, hatta bazen yardımı olur. Başka haberler okuyunuz bana. Tamam, ama önce söyleyiniz, Portekizlilerle Almanların yeni icat çıkardığı, Tanrı'yı siyasal teminat olarak kullanma merakı sizi de tedirgin etmiyor mu. Ediyor tabii, ama yeni bir şey değil bu, İbraniler Tanrı'yı orduların başkomutanlığına terfi ettirmişlerdi çoktan, kalanı aynı temanın çeşitlemeleri. Doğru, Araplar Avrupa'yı Tanrı istiyor diye haykırarak işgal ettiler, İngilizler için Tanrı kralı korusun, Fransızlar ise, Tanrı bizdendir diye yemin ediyorlar. Ama bizim Gil Vicente[1] söylemişti, Tanrı Portekizlidir, diye. İsa'nın Portekiz olduğu düşünülürse, kesinlikle haklı olan oymuş. Güzel, ben gitmeden önce biraz daha okuyunuz. Burada kalmak istemez misiniz. Uymam gereken kurallar var, geçen gün üç maddeyi noktasına virgülüne kadar ihlal ettim. Bugün de öyle yapınız. Hayır. Öyleyse dinleyiniz, sırayla okuyorum, varsa yorumlarınızı en sona bırakınız, XI. Pius bazı filmleri ahlaksız oldukları gerekçesiyle kınadı, Maximino Correira, Diogo Cão'nun Portekiz'den başka otorite tanımamasına bakarak Angola'nın Portekiz'den daha Portekizli olduğunu beyan etti Olhaõ'da Cumhuriyetçi Ulusal Muhafız Kışlası'nın avlusunda yoksullara ekmek dağıtılıyor İspanyol askerlerinin gizli bir örgüt kurduğundan bahsediliyor Coğrafya Derne-

1. XVI. yüzyılda yaşamış Portekizli dramaturg, Portekiz tiyatrosunun yaratıcısı, komedi, fars, vb. yazarı.

ği'nde sömürge haftası münasebetiyle yüksek tabakadan hanımlar halktan insanlarla yan yana oturdular *Pueblo Gallego* gazetesine göre elli bin İspanyol Portekiz'e sığınmış Tavares'te somon kilosu otuz altı escudodan satılmış. Ateş pahası. Somon sever misiniz. Nefret ederim. İşte hepsi bu kadar, asayiş haberlerini de okumamı istemiyorsanız, gazete bitmiştir. Saat kaç. Neredeyse gece yarısı. Aman Tanrım, zaman ne çabuk geçiyor. Gidiyor musunuz. Evet. Sizinle geleyim mi. Sizin için vakit henüz çok erken. Öyle. Beni anlamadınız, demek istediğim, gittiğim yere benimle gelmenize daha çok var. Eşyanın tabiatına göre, sizden tam bir yaş büyüğüm. Eşyanın tabiatı da neymiş. Lafın gelişi, ama buna göre ilk ben ölmeliydim. Eh, görüyorsunuz işte, eşyanın tabiatı diye bir şey yok. Fernando Pessoa koltuktan kalkıp ceketini ilikliyor, kravatının düğümünü düzeltiyor, eşyanın tabiatına göre tam tersini yapması gerekirdi. Ben gidiyorum, yakında görüşmek üzere, ayrıca sabrınız için teşekkür ederim, dünya terk ettiğim zamankinden daha beter olmuş ve şu İspanya işi kuşkusuz içsavaşla bitecek. Öyle mi sanıyorsunuz. İyi bir peygamberin ölü olması gerekiyorsa, bu şartı haizim. Merdivenden inerken gürültü yapmamaya dikkat ediniz, komşular için. Bir tüy gibi ineceğim. Kapıyı da çarpmayınız. Sakin olunuz, mezar kapağının boğuk yankısı duyulmayacak. İyi geceler, Fernando. İyi uykular, Ricardo.

Ya kahveyi fazla kaçırdığından ya da sohbet çok ciddi geçtiğinden, Ricardo Reis doğru dürüst uyuyamadı, defalarca uyandı, sanki kalbi, başını yasladığı yastıkta çarpıyor gibi geliyordu ona, daha fazla duymamak için yan dönüyordu, ama ses yavaş yavaş tekrar yükseliyordu göğsün bir köşesinden, hapsedildiği göğüskafesinden, bunun üzerine hazır bulunduğu otopsiler geliyordu Ricardo Reis'in gözünün önüne ve canlı canlı, umutsuzca

çarpan kendi kalbini hayal ediyordu, sanki her hareket en sonuncusu olacakmış gibiydi, derken, gün artık ağarırken uyku usulca çöktü. Dağıtıcı gazeteyi cama doğru fırlattığında Ricardo Reis hâlâ uyuyordu, dolayısıyla kalkıp çocuğa pencereyi açmadı. Böyle durumlarda satıcı apartmana girip gazeteleri paspasın üstüne koyar, en yeniler en eskilerin, dünkü gazetelerin üstünde olacak şekilde, en eskiler böylece ayakkabıların bıraktığı çamurları kaplar, *sic transit noticia mundi*,[1] Latinceyi kim icat ettiyse Tanrı ondan razı olsun. Kapının dibinde küçük süt kabı, günlük dörtte bir litrelik süt ve kapı kolundaki küçük ekmek torbası duruyor, Lídia on bir gibi gelince hepsini içeri alır. Bugün onun izin günü, ama daha erken gelemedi, son anda Salvador onu üç odayı temizleyip toparlamaya gönderdi, bu Müdür de fazla oluyor artık. Çok uzun kalmayacak, daha gidip yüzüstü bıraktığı annesini görmesi gerek, bir de kardeşinden haber alacak, o da Afonso de Albuquerque ile Porto'ya gidip geldi. Ricardo Reis, Lídia'nın içeri girdiğini duydu, uykulu bir sesle çağırınca kız kapının aralığında boy gösterdi, elinde anahtar, ekmek, süt ve gazeteyle, Günaydın Doktor Bey, Günaydın Lídia, ilk sefer böyle selamlaşmışlardı ve sonradan hiç değiştirmediler, Ricardo Reis istese bile Lídia ona, Günaydın Ricardo, diyemezdi ki, zaten Ricardo Reis'in böyle bir niyeti yok da olmaz da, kızın karşısına ev haliyle, saçı başı taranmamış, tıraşsız, ağzı pis kokarak çıktığı kabahat. Lídia sütle ekmeği mutfağa bırakıp elinde gazeteyle geri dönüyor, sonra kahvaltıyı hazırlamak için tekrar çıkıyor dışarı, o sırada Ricardo Reis sayfaları karıştırıyor, bir yandan da parmakları kararmasın diye

1. (Lat.) Cümlenin aslı şöyledir: *Sic transit gloria mundi. Anlamı*, "İşte dünyanın ihtişamı böyle geçiyor". Hükümdarlara taç giydirilirken söylenen bu sözü, yazar, "İşte haberlerin ihtişamı böyle geçiyor"a dönüştürmüş.

yaprakları kenarlarındaki beyaz paydan tutmaya dikkat ediyor, çarşaf kirlenmesin diye de gazeteyi havaya kaldırmış, çevresini işaret ışıkları, referanslar, sınırlarla çeviren herkes gibi bilerek kendini kaptırdığı, küçük, saplantılı hareketler bunlar. Gazeteyi açarken birkaç saat önce yaptığı hareketi aynen yapar gibi oluyor ve bir kez daha Fernando Pessoa'nın çok uzun zaman önce orada bulunduğu izlenimine kapılıyor, sanki en yeni anıları aslında çok eskiye aitler, Fernando Pessoa'nın gözlüğünü kırdığı, Reis, en önemli haberleri okuyunuz bana, dediği bir zamana. Savaş haberlerini mi. Yok, değmez, yarın okurum, değişen hiçbir şey olmayacak. Yıl bin dokuz yüz on altı, aylardan haziran dı ve Ricardo Reis birkaç gün önce geçmişteki ve gelecekteki odlarının en uzununu yazmıştı, şöyle başlıyordu, Duydum ki bir zamanlar İran'da. Mutfaktan mis gibi kızarmış ekmek kokuları geliyor, tabak çanak tıkırtıları, derken koridorda Lídia'nın ayak sesleri duyuldu, elinde tepsi var, sakin ve mutlu görünüyor, hareketleri gayet profesyonelce, kapıyı çalması gereksiz, açık zaten. Haftalardır tanıdığı bu müşteriye şunu sorması artık patavatsızhk sayılmaz, Bugün sabah keyfimizi yaptık mı. Gece gözüme uyku girmedi. Dışarı çıkmışsınızdır, gece de geç yatmışsınızdır da ondan. Keşke öyle olsaydı, ne var ki yatağa girdiğimde daha gece yarısı değildi, evden dışarı adımımı bile atmadım. Lídia ister inansın ister inanmasın, biz Ricardo Reis'in doğru söylediğini biliyoruz. Tepsi, iki yüz birdeki müşterinin dizlerine konuldu, oda hizmetçisi kahveyle sütü boşaltıyor, yağlı ekmekleri, reçeli öne itiyor, peçeteleri düzeltiyor, Bugün çok kalmayacağım, diyor, ortalığı şöyle bir toparlayıp gideceğim, annemi görmem lazım, artık ziyaretine gitmiyorum, gittiğimde de ateş almaya gelmiş gibi hemen kaçıyorum diye çok sızlanıyor, hatta bana sevgili mi buldun, evlenecek misin, diye sordu. Ricardo Reis keyif-

sizce gülümsüyor, ne karşılık verebilir ki, Lídia şöyle konuşmasını beklemiyor herhalde, Bir sevgilin var zaten, evlilik konusuna gelince, iyi ki sözünü ettin, artık gelece-ğimizi ciddiyetle düşünmenin vakti geldi, dolayısıyla gülümsemekle yetinerek kıza bakıyor, ansızın babacan bir ifade beliriyor yüzünde, Lídia herhangi bir cevap alamadan mutfağa çekildi, o kelimeler kendiliğinden dökülmüştü dudaklarından, annesi nişanlı ya da sevgili lafını ağzına bile almamıştı. Ricardo Reis kahvaltısını bitirip tepsiyi yatağın ayakucuna doğru itiyor, sonra gazeteye göz atmak üzere doğruluyor, Korporatistlerin büyük yürüyüşü patronlarla işçiler arasında, şerefli ve güvenilir bir uzlaşmanın kolayca kurulabileceğini kanıtlamıştır, Ricardo Reis dikkat kesiliyor, çünkü okuduklarıyla görüşlerinin bağdaşıp bağdaşmadığını tartıyor içinden, Sınıfların kendilerine has alanlar ve sınırlar içinde örgütlenmesi demek olan Korporatizm, modern toplumları ileriye götürmek için doğru yoldur, alttaki makale bu yeni cennet reçetesiyle bitiriyor, ardından dalgın bakışlarla dış haberlere geçiyor, Yarın Fransa'da meclis seçimleri için ilk tur oylama yapılacaktır, Badoglio'nun birlikleri tekrar Addis-Ababa'ya yürümeye hazırlanmaktadır, Lidia tam o anda kollarını sıvamış olarak kapıya gelip soruyor, Dün balonu gördünüz mü. Ne balonu. Zeplin, tam otelin üstünden geçti. Hayır, görmemişti, ama şimdi önündeki açık sayfada bakabilir Adamastor kadar iri, güdümlü Graf Zeplin'e, adını ve unvanını yaratıcısı Kont Zeppelin'den alıyor, Alman generali ve balon pilotudur kendisi, işte Lizbon şehrinin, nehrin, evlerin üzerinde süzülüyor zeplin, insanlar kaldırımlarda duruyor, dükkânlardan dışarı uğruyor, tramvayların pencerelerinden, balkonlardan sarkıyor, hayranlıklarını paylaşmak için birbirlerine sesleniyor, dalgacının teki kendini tutamayıp haykırmış, Hey şişko, balona bak balona, gazetede siyah

ve gri gözüküyor, Bak, fotoğrafı var, diye bağırdı Ricardo Reis ve Lídia yatağa yaklaştı, o kadar yaklaştı ki Ricardo Reis'in serbest koluyla kızın kalçalarını sarmaması ayıp kaçardı, Lídia gülüyor, Uslu durun, sonra, Resimde ne kadar da büyük, gerçeğinden daha kocaman, ya şu arkasındaki haç. Gamalı haç bu, svastika. Çirkin. Kimilerine göre haçların en güzeliymiş, biliyorsun. Örümceğe benziyor. Bazı Doğu dinlerinde, bu haç mutluluğun ve selametin simgesiymiş. Bunca şeyin. Evet. Öyleyse niye onu zeplinin kuyruğuna kondurmuşlar. Bu Alman yapımı bir güdümlü balon ve svastika bugün Almanya'nın simgesi. Nazilerin simgesi. Nereden biliyorsun bakayım bunu. Kardeşim söyledi. Kardeşin, şu denizci olan. Evet, Daniel, başka kardeşim yok. Porto'dan döndü mü. Henüz göremedim, ama evet, dönmüş. Kim söyledi. Gemisi Terreiro do Paço'nun karşısında, gayet iyi tanırım onu. Biraz uzansana, iki dakikacık, sonra bırakırım gidersin, Ricardo Reis'in eli bacağın kıvrımına kadar inip eteği kaldırıyor ve jartiyerin üzerinden süzülerek çıplak teni okşuyor, Lídia, Hayır, diyor, hayır ama sonra dizlerinin bağı çözülerek yelkenleri suya indiriyor. O anda Ricardo Reis cinsel organının tepki göstermediğini, göstermeyeceğini fark ediyor. O kadar korktuğu kaza ilk defa başına gelmiş durumda, paniğe kapılarak usulca elini çekiyor ve mırıldanıyor, Suyu aç, banyo yapacağım, Lídia duymadı, eteğinin kemerini çözmeye, gömleğinin düğmelerini açmaya başlamış bile, Ricardo Reis birden tizleşen bir sesle tekrar ediyor, Banyo yapmak istiyorum, git suyu aç. Gazeteyi yere fırlattığı gibi örtülerin altına giriyor, duvara döneyim derken kahvaltı tepsisini devirmesine ramak kalıyor. Lídia, keyifsizce ona bakıyor. Ne yaptım ki, diye geçiriyor kafasından, yatmaya hazırdım, ama Ricardo Reis ona sırt çevirmiş, Lídia'nın artık göremediği elleri isteksiz, pelte gibi organını, kanı boşalmış o torbacığı uyar-

maya çalışıyor, Ricardo Reis kudurmuş gibi, şiddetle, umutsuzca, sonuçsuzca saldırıyor. Lídia'nın suratından düşen bin parça, tepsiyi alıp uzaklaşıyor, bulaşıkları yıkayacak, ama önce su ısıtıcısını yakıp küveti dolduruyor, musluktan akan suyun sıcaklığını kontrol ediyor, sonra ıslak elleriyle siliyor nemli gözlerini, Ne yaptım ki, yatacaktım, hayatta cahilce ve kaçınılmaz davranışlar vardır, Yapamıyorum, demiş olsa Ricardo Reis, Lídia onu anlar, kuşkusuz gene de onunla yatardı ve sırtüstü uzanır uzanmaz onun bu büyük korkusunu yatıştırırdı, belki de elini usulca, hiç kötülük düşünmeden cinsel organının üzerine koyardı, evet, böyle dokunaklı bir hareket yapardı, sırf şunu söylemek için, Kaygılanma, ölüm kalım meselesi değil ya, böylece ikisi de sakinleşip uyurlardı, Lidia annesinin öğlen yemeği için sofrayı kurmuş onu beklediğini unuturdu, annesi şöyle derdi denizci oğluna, Yiyelim bari, artık kardeşine güvenemeyeceğiz anlaşılan, çok değişti çok, hayatta böyle çelişkiler ve adaletsizlikler var işte, Ricardo Reis'in de o son zalimce kelimeleri telaffuz etmesi için hiçbir neden kalmazdı.

Lídia kapıda beliriyor, çıkmaya hazır, Önümüzdeki hafta görüşmek üzere, diyor, giderken mutsuz, kabahatini bile bilmiyor ve Ricardo Reis kalıyor, mutsuz, nasıl bir felaketin kapısını çaldığının gayet farkında. Akan suyun sesi duyuluyor, sıcak buhar bütün eve yayılmakta, Ricardo Reis birkaç dakika daha uzandığı yerde kalıyor, küvet kocaman, dolunca Akdeniz'den hiç farkı kalmayacak, sonunda kalkıyor Ricardo Reis, ropdöşambrını atıyor omuzlarına ve ayaklarını sürüyerek banyoya girip matlaşmış aynaya bakıyor, neyse ki kendini göremiyor orada, aynaların merhamete gelmesi de böyle oluyor işte, sonra düşünüyor, Er ya da geç benim başıma da gelecekti. Görüşünüz nedir, Doktor Bey, Kaygılanmayın, o küçük sorunuruzu çözecek birkaç yeni hap yazıyorum size, ama ne

yapın edin bu hikâyenin kafanızı bozmasına engel olun, çıkın, eğlenin, sinemaya gidin, bu gerçekten ilk kez olduysa kendinizi şanslı sayabilirsiniz. Ricardo Reis musluğu kapatıp soyunuyor, kocaman kaynar gölü biraz soğuk suyla ılıtıyor, ardından dünyanın havasına sırt çevirircesine, usulca süzülüyor içine. Kolları bacakları serbest kahnca yüzeye doğru yükselip dalgalanıyor, sönmüş organı köküne tutsak bir yosun gibi salınıyor, Ricardo Reis elini uzatıp dokunmaya cesaret edemeden, sanki kendisine ait değilmiş gibi bakıyor ona, kim kime aittir ki, o mu bana ait yoksa ben mi ona aitim, ama cevap pek umurunda değil, soru zaten yeterince sıkıyor canını.

Üç gün sonra Marcenda muayenehanesinde onu ziyaret etti. Asistana muayene olmaya gelmediğini, en son kabul edilmek istediğini söylemişti, Rica ediyorum, Marcenda Sampaio burada deyiniz Doktor Bey'e, ama bütün hastalar gittikten sonra, asistanın cebine de yirmi escudo sıkıştırıvermişti. Beklenen an gelince, sekreter mesajı Ricardo Reis'e iletti, beyaz önlüğünü çoktan çıkarmıştı Doktor, önlük üzerine tam oturmak şöyle dursun baldırlarını bile örtmüyordu, İşte bu yüzden bu sağlık dininin başrahibi olamaz o, levazımatçılıkla yetinir hep, su ve şarap şişelerini boşaltıp temizler, mumları yakıp söndürür, yalnızca ölüm belgelerini düzenler, zaman zaman karmaşık bir pişmanlık, neredeyse bir iğrenme duymadı da değil kadın doğum uzmanı olmadı diye, malum organlar kadının en mahrem ve en değerli organları olduğundan değil, çocuklar, başkalarının çocukları oradan yapıldığı için, kendi çocuklarını ıskalamış ya da tanımamış birindeki eksikliği giderirdi bu. Dünyanın yeni kalplerinin attığını duyardı, hatta belki bazen onları ellerinde de tutardı, kan ve plasenta, gözyaşı ve ter içindeki küçücük, pis, yapış yapış yaratıkları, ilk çığlıklarını beklerdi, hiçbir anlamı olmayan, anlamadığımız çığlıklarını. Ters

çevrilmiş, kötü kesimli yenlerinden kollarını zar zor sokup önlüğü tekrar üzerine geçirdi, Marcenda'yı kapıda karşılayıp karşılamamakta kararsız kaldı, yoksa masasının başında mı bekleseydi onu, elini profesyonel bir edayla bir tıp sözlüğünün üzerine mi koysaydı, her tür bilginin kaynağıdır sözlük, dertlerin kutsal kitabı, sonunda meydana bakan pencereye yaklaştı, karaağaçlar, çiçek açmış ıhlamurlar, silahşörün heykeli, Marcenda'yı orada ağırlamak ister ve tuhaf kaçmayacağından korkmasa ona şunu söylerdi, Mevsim ilkbahar, bakın ne güzel Camões'in başındaki ve omuzlarındaki güvercinler, güvercinlere tüneklik etmek, işte heykellerin biricik varlık sebebi ve yararı. Ama görgü kuralları ağır bastı, Marcenda da kapıda belirmişti. Giriniz lütfen, diyordu asistan saygıyla, insanların toplum içindeki yerlerini ve servetlerini anlama sanatında usta, son derece zeki biriydi, Ricardo Reis karaağaçları da unuttu ıhlamurları da, güvercinler de havalanıverdi, bir şey onları korkutmuş ya da kanat çırpma, Luis de Camões Meydanı'nın üzerinde havalanma isteğiyle doldurmuştu, avlanmak bütün yıl yasak, bu kadın bir güvercin olsa yaralı kanadı yüzünden uçamazdı, Nasılsınız Marcenda, sizi gördüğüme çok sevindim, ya babanız nasıllar. İyi, teşekkür ederim Doktor Bey, kendisi gelemedi ama size selamlarını gönderdi. İçi rahatlayan sekreter, kapıyı arkasından çekerek usulca çıktı. Ricardo Reis'in elleri hâlâ Marcenda'nın ellerinde, ikisi de susuyor, Ricardo Reis eliyle ona bir sandalye gösteriyor, Marcenda oturuyor, sol elini cebinden hiç çıkarmadı, insanın içini okuyan bakışlarına rağmen asistan bile Doktor Reis'in odasına girenin kusursuz bir kadın olduğuna yemin edebilirdi, kesinlikle çirkin değildi, belki biraz zayıftı, ama genç yaşına gidiyordu böylesi, Evet, sağlığınız nasıl bakalım, diyor Ricardo Reis, Marcenda da yanıtlıyor onu, Değişen hiçbir şey yok, ama artık dokto-

ra, en azından Lizbon'dakine bir daha gitmeyeceğim galiba. Herhangi bir canlanma işareti, bir hareket, hassasiyette bir ilerleme yok mu. Umut bağlayıp mücadele etmeye değecek bir durum yok. Ben sizin doktorunuz değilim. Ama artık kalp hastalıkları uzmanı olduğunuza göre bilginiz artmıştır, dolayısıyla size muayene olabilirim. Alaycılık size hiç yakışmıyor. Elimden geldiğince çabalıyorum, ne var ki ortaya pek bir şey çıkmıyor. Mektubumda da size anlattığım gibi, vekâleten bir meslektaşımın yerine bakıyorum. Mektuplarınızdan birinde. Ötekini almamışsınız ya da yolda kaybolmuş farz edin. Yazdığınıza pişman mısınız yoksa. Pişmanlıktan daha yararsız bir şey yok yeryüzünde, çünkü genellikle insan affedilmek ve unutturmak için pişman olduğunu söyler, hepimiz gizlice sevmeye devam ederiz hatalarımızı. Bana gelince, evinize geldiğim için kesinlikle pişmanlık duymadım, hâlâ da duymuyorum, beni öpmenize izin vermem bir hataysa, sizi öpmem de başka bir hataysa, bu hataları hâlâ seviyorum. Sadece öpüştük biz, bir öpücük nedir ki, ölümcül bir günahla uzak yakın ilgisi yok. Benim ilk öpüşmemdi, pişmanlık duymayışım da kuşkusuz bundan. Daha önce hiç kimse öpmedi mi sizi. Benim ilk öpüşmemdi. Az sonra muayenehane kapanacak, bana gelmez misiniz, daha rahat konuşurduk. Hayır. Birlikte girmeyiz içeri, aramızda adamakıllı mesafe bırakırız yürürken, itibarınız zedelenmez. Mümkün olduğu kadar burada kalmayı tercih ederim. Size hiçbir kötülüğüm dokunmaz, uslu bir adamımdır ben. Bu gülümsemenin anlamı nedir. Hiçbir özel anlamı yok, aklı başında bir insan olduğumun kanıtı yalnızca, ya da sizinle daha açık konuşmamı tercih ederseniz, deniz sütliman, işte gülümsememin anlamı bu. Evinize gitmesek, burada kalıp sohbet etsek daha iyi, beni hastadan sayınız. Öyleyse, nedir şikâyetiniz. Bu tebessüm daha çok hoşuma gitti.

Benim de öyle, ötekini sevmiyordum. Marcenda sol elini cebinden çıkarıp dizine koydu, öteki elini de üzerine bıraktı, gören de hastalıklarını sıralamaya başlayacak sanırdı. Düşünebiliyor musunuz Doktor Bey, kader şu kolu layık gördü bana, zaten hayat tekleyen bir kalple ödüllendirmişti beni, ama bütün bunları söyleyeceğine sadece, Hayat kaderin bir dengesizliğidir, demekle yetindi, aramızda dağlar var, yaşlarımız ve alınyazılarımız fazlasıyla farklı. Mektubunuzda yazdıklarınızı tekrar ediyorsunuz. Doğrusu şu ki sizi seviyorum Ricardo, ama ne noktaya kadar, bilemiyorum. Benim yaşımda bir erkeğin aşkını ilan etmesi gülünç kaçar. Okurken beğenmiştim, kulağımla duymak da hoşuma gider. Aşkımı ilan ediyor değilim şu anda. Etmektesiniz. Altı üstü kibar sözler söylüyoruz birbirimize, çiçekler veriyoruz, doğru, güzeldir çiçekler, ama koparılmış, ölmüşlerdir ve bilmezler bunu, biz de bilmezlikten geliriz. Ben çiçeklerimi suya koyar, renkleri solana kadar karşılarında durup seyrederim. Gözlerinizin yorulmasına fırsat kalmaz. Şu an baktığım sizsiniz. Ben çiçek değilim. Siz bir erkeksiniz, farkı algılayacak yeteneğe sahibim. Bir ırmağın kenarına oturmuş, suyun akışını seyreden ve belki de kendi kendini akarken görmek isteyen, akıllı uslu bir erkek. Şu anda, gözlerinizden, gördüğünüzün ben olduğumu okuyorum. Doğru, üzerinde bir kuşun şakıdığı bir bahar dalı gibi uzaklaşırken görüyorum sizi. Ağlatmayınız beni. Ricardo Reis pencereye gidip perdeyi açtı, heykelin üzerinde güvercin yoktu, meydanın üzerinde çemberler çizerek uçuyorlardı şimdi, insanın başını döndüren bir kasırgaydı bu. Marcenda yanına gitti, Geldiğimde güvercinin biri koluna, yüreğinin az ötesine konmuştu. Bütün güvercinler yapıyor bunu, orası korunaklı bir yer. Buradan hiçbir şey görünmüyor. Bize sırtını dönmüş. Perde yeniden indi. Pencereden uzaklaştılar, Gitmek zorundayım,

dedi Marcenda. Ricardo Reis onun sol elini tutup dudaklarına götürdü, sonra okşadı usulca, soğuktan donmuş bir kuşa can verir gibi. Bir an sonra Marcenda'nın dudaklarıydı öptüğü ve Marcenda da onu öpüyordu, ikinci öpücüktü, bu seferki isteyerek verilmişti. Böylece tıpkı gürleyerek akan bir çağlayan misali, Ricardo Reis'in kanı en mahrem oyuklarına hücum etti, metaforun anlamı cinsel organının bir anda dikildiği, ölmemişti demek. Marcenda olup biteni anlayarak kendini geri çekti, sonra yeniden hissetmek için yaklaştı, o an kalkıp biri bu çılgın bakireye soracak olsa, hiçbir şey yok, diye yemin ederdi, ama hâlâ dudak dudağaydılar. Marcenda inledi, Gitmek zorundayım, Ricardo Reis'in kollarından kendini kurtarıp kolu kanadı kırık, bir sandalyeye yığıldı. Marcenda, benimle evleniniz, dedi Ricardo Reis. Ansızın beti benzi atan kız ona baktı, sonra, Hayır, dedi usulca, kısacık bir kelimeyi telaffuz etmek için harcadığı zaman inanılmazdı, sonraki kelimelerin gelmesi daha da uzun sürdü, Mutlu olmayız biz. Birkaç saniye sustular. Gitmek zorundayım, diye tekrarladı Marcenda ve kalkıp kapıya yöneldi. Ricardo Reis de peşinden gidip onu tutmak istedi, ama Marcenda koridora varmıştı bile, asistan da hemen damlayıverdi. Sizi geçireyim, dedi Ricardo Reis bunun üzerine ve ona eşlik etti. El sıkışıp ayrıldılar, Babanıza saygılarımı iletiniz. Marcenda başka bir şey söyledi, Günün birinde, ancak cümlesini yarım bıraktı. Ne ne vakit olacağı bilinir ne de nedeni, ama bir başkası tamamlar bu cümleyi elbet, kim bilir nerede. Günün birinde, denildi şimdilik yalnızca. Doktor Bey'in bana ihtiyacı var mı, diye sordu asistan. Hayır. O zaman izninizi isteyeceğim, öbür doktorlar da dahil herkes çoktan çıktı. Ben birkaç dakika daha kalıp kâğıtlarımı toplayacağım. İyi akşamlar Doktor Bey. İyi akşamlar Senhora Carlota, adı buydu.

Ricardo Reis odasına dönüp perdeyi açtı. Marcenda

henüz alt kapıya varmamıştı. Sokağı akşamın alacakaranlığı kaplamıştı. Güvercinler karaağaçların en tepedeki dallarına konuyordu gene, hayaletler gibi, gelip geçmiş güvercinlerin gölgeleri gibi sessizdi ağaçlar, bu dallara konmuş ya da bir zamanlar, heykelin dikilmesinden önce, meydanın yerinde var olan harabelerin içinde dolaşmış güvercin gölgeleri gibi. Marcenda o sırada Alecrim Sokağı'na doğru meydanda yürüyor, dönüp güvercinin hâlâ Camões'in kolunda durup durmadığına bakıyor, derken çiçek açmış ıhlamur dallarının arasından, beyaz bir gölge seçiyor camların ardında. Hareketlerini gören olduysa bile anlamını çözememiştir, tıpkı Carlota gibi, Carlota merdivenin bir köşesine sinip pusuya yatmıştı, ziyaretçinin doktorla rahat rahat konuşmak üzere muayenehaneye geri döneceğini sanmıştı çünkü. Kötü bir fikir değildi, ama Marcenda'nın aklına gelmedi ve Ricardo Reis kendisini muayenehanede kalmaya itenin bu olup olmadığını düşünmedi bile.

Birkaç gün sonra bir mektup geldi, zarf gene mor, pulun üzerinde gene aynı kara damga, kâğıdı tutacak ikinci bir el olmadığından elyazısı gene köşeli, Ricardo Reis zarfı açana kadar geçen zaman gene upuzun, aynı ölü bakışlar, aynı kelimeler, Sizi ziyarete gelmem büyük ihtiyatsızlıktı, bu bir daha olmayacak, asla görüşmeyeceğiz bundan böyle, ama inanınız bana, ömrüm oldukça çıkmayacaksınız aklımdan, başka türlü olsaydı, yaşım daha büyük olsaydı, şu asla iyileşmeyecek olan kol, evet, artık her şeyi biliyorum, açtılar gözümü, doktor sonunda umut olmadığını kabul etti, ışın tedavisi, elektrik, masajlar, hepsi zaman kaybı bunların, bekliyordum zaten, gözümden yaş bile gelmedi, üstelik kendime değil koluma acıyorum ben, beşiğinden hiç çıkamayacak bir çocuk gibi üzerine titriyorum, onu bana ait olmayan, sokakta bulunmuş bir hayvancık gibi okşuyorum, zavallı kol, ben olmasam nice olurdu hali, elveda dostum, babam hâlâ Fátima'ya gidelim deyip duruyor ve sırf gönlü olsun diye uyacağım ona, çünkü belki de vicdanının rahat etmesi için buna ihtiyacı var, sonunda Tanrı'nın iradesi diyecek kuşkusuz ve herkes bilir ki Tanrı'nın iradesine karşı gelinmez de gelinmemelidir de, beni unutmanızı istemiyorum sizden dostum, tam tersine, her gün düşünün beni,

ama artık mektup yazmayın, bir daha asla adımımı atmayacağım postrestanta, şimdi ayrılıyorum sizden, bitti, söyleyeceklerim bunlardı. Marcenda'nın tarzı değil bu, o cümle yapısına dikkat eder, imla konusunda da titizdir, ama Ricardo Reis satırdan satıra atlayarak esası ararken cümleleri bağlayan ünlemlere, zarafet olsun diye konulmuş üç noktalara pek dikkat etmedi, ikinci, sonra üçüncü bir okuma da birincisine hiçbir şey katmadı, o her şeyi okudu, Marcenda da her şeyi söyledi. Adamın biri, tam limandan ayrılacağı sırada mühürlü bir mektup almış, okyanusun tam ortasında açmış onu, dört bir yanı su ve gök kesilmişken, iki ayağı da artık gemideyken ve mektupta yazıyormuş ki bundan böyle sığınabileceği bir liman, keşfedeceği yabancı bir toprak, önünde Uçan Hollandalı'nınkinden başka yazgı yokmuş, ona düşen tek şey denizlerde yol almak, yelken açmak, gemideki suyu boşaltmak, yelkenleri onarmak ve dikmek, pasları kazımak ve beklemekmiş. Ricardo Reis, elinde mektupla pencereye yaklaşıp Adamastor denen deve bakıyor, iki ihtiyar gölgesine kurulmuş, Ricardo Reis kendi kendine acının komedisini mi oynuyorum, diye soruyor, tiyatro mu yapıyorum, çünkü Marcenda'yı sevdiğini düşündü mü hiç, içindeki en gizli yerde gerçekten onunla evlenmeyi istedi mi ve neden bütün bunlar yalnızlığın, hayatta hâlâ güzel şeyler olduğuna inanmaya dair basit bir ihtiyacın sonucu olmasın, aşk gibi güzel bir şey örneğin ya da mutsuzların dilinden düşürmediği mutluluk gibi, iyi ama aşk ve mutluluk bir Ricardo Reis için ya da bir Fernando Pessoa için mümkün mü, Fernando Pessoa'nın çoktan ölmüş olduğu doğru mu. Marcenda var, bu konuda hiç kuşku yok, bu mektubu o yazdı, iyi ama kimdir Marcenda, Bragança Oteli'nin yemek salonunda ilk kez gördüğü isimsiz genç kızla, sonradan dile getirdiği, hissettiği, düşündüğü kelimelerin, düşüncelerin, heyecanla-

rın billurlaştığı kız arasındaki benzerlik ne. O zaman kimdi, bugün kim Marcenda, bir odak noktası, gemi geçer geçmez kapanan dümen suyu, dümenin yeşerttiği burgaç ve köpük, neresiydi geçtiğim yer, içimde ne olup bitti. Ricardo mektubun son bölümünü bir kez daha okuyor, Bana bir daha yazmayınız, diye yazan yeri ve kızın ricasına saygı göstermeyeceğini, tam tersine onu cevaplayacağını biliyor, ne anlatacağını ise pek kestiremiyor, orasını daha sonra düşünecek, kız dediğini yapar da bir daha postrestanta gitmezse, o zaman mektup ne hali varsa görsün, önemli olan kaleme alınması, okunrnası değil. Hemen aynı anda, Doktor Sampaio'nun büyük olasılıkla Coimbra'nın ünlü simalarından olduğu geliyor aklına, noterler önemli insanlardır ve cümle âlemin bildiği gibi postaneler gayretkeş ve ciddi memurlarla doludur daima, ne kadar imkânsız görünse de, mektubun gizli yolculuğunu Noter'in evinde, hatta işyerinde tamamladığı varsayımını da yabana atmamalı, büyük gürültü kopmuştur öyle olduysa. Ricardo Reis yazmayacak. O mektupta söylenmemiş ne varsa yazardı kalemi eline alsa, olayların akışını değiştirmeyi umduğundan değil, daha çok aydınlanmalarını, doğru anlaşılmalarını sağlamak için, her şeyi dile getirmese bile konuşacakları çok şey var, Ricardo Reis'in değineceği üç-beş konu olacakları değiştirmeye yetmez. Gene de keşke Marcenda öğrenseydi Doktor Reis'in, onu öpen ve ona evlenme teklif eden adamın öncelikle şair olduğunu, pratisyen hekim olarak bir kalp ve akciğer uzmanının yerine bakmıştı, bu alanda özel bir bilgisi yoktu, ama işe başladığından bu yana söz konusu dallarda ölüm oranında dramatik bir artış belirtilmediğine göre, işin içinden yüzünün akıyla da çıkmıştı. Ricardo Reis bir zamanlar umursamaz bir havayla, Ben şairim Marcenda, biliyor muydunuz, dese, Marcenda'nın göstereceği tepkiyi, şaşkınlığı, hayranlığı

hayal ediyor, kızcağız alçakgönüllüğünü alkışlardı elbette ve birden romantik bir havaya bürünerek sorular sorar, sonsuz bir şefkatle yüzüne bakardı, ellisine merdiven dayamış ve beni seven bu adam şairmiş demek, harika bir şey bu, bir şair tarafından sevilmek çok farklı oluyor, şiirlerini okumasını isteyeceğim ondan, umarım bana adar birkaçını, hepsinde vardır bu alışkanlık, şiirleri çoğunlukla ithaflıdır. Bunun üzerine Ricardo Reis, kıskançlık tohumlarını büyümeden yok etmek için ona anlatacaktı yazdıklarında geçen kadınların gerçek olmadığını, hepsinin yalnızca birer bahane, hayalî muhataplar olduğunu söyleyecekti, tabii sesi olmayan insanları böyle adlandırmak mümkünse, ilham perilerinden konuşmaları değil Neera, Lidia, Cloe olmaları beklenir, gene de ne tuhaf tesadüf, yıllarımı geçirdim şiirler yazarak bilinmeyen, maddesiz bir Lídia için, gelin görün ki bir otel odasında rastladım ona, bu adı taşıyan bir oda hizmetçisine, sadece ad aynıydı, çünkü başka yönleri hiç benzeşmiyor. Ricardo Reis anlatıyor da anlatıyor, sözleri yanlış anlaşılabileceğinden değil, bir sonraki evreden korktuğundan, Hangi şiiri seçsem, ne diyecek Marcenda, yüzünde nasıl bir ifade belirecek, belki de kulağıyla duyduğunu gözüyle de görmek, dizeleri içinden okumak isteyecek, Irmak nasılsa kendi kıvrımlarının karşısında, sen de öyle bak günlerinin belirsiz akışına ve kendi kendinin geçip gittiğini görürsen bile sakın bir şey söyleme. Marcenda okudu, bir daha okudu, anladı, bu bakışlarından belli oluyor, kuşkusuz kafasında bir anı canlandı, muayenehanedeki son görüşmelerinde Ricardo Reis'in telaffuz ettiği kelimeler, Oturmuş biri nehir kıyısına akışı seyrediyor, kendinin geçeceği ânı bekleyerek, nesirle manzum arası bir şey, birtakım farklar var tabii, ilk seferinde kolayca anlamamın nedeni buydu, oysa bu kez çok zorlandım. Hoşunuza gitti mi, diye soruyor Ricardo Reis, Marcenda da

karşılık veriyor, Evet, çok, daha büyük övgü olur mu bundan, ama şairler oldum olası doymak bilmez insanlardır, az önce şu bizim şaire en güzel iltifatlar yağdırıldı, Tanrı bile dünya hakkında böylesini duymak isterdi ve gene de Ricardo Reis'in bakışları melankoliyle buğulanıyor, buyurun bakalım, iç çekti şimdi de, Adamastor hata ve hayal kırıklığı sonucu tutsak olduğu mermerden kendini kurtaramıyor, eti kemiği fosilleşmiş, dili taş kesilmiş, Suskunluğunuzun sebebi ne, diye soruyor Marcenda ve Ricardo Reis karşılık vermiyor.

Bu kişisel acıların yanı başında, Portekiz'de bayram var. Daha doğrusu iki yıldönümü kutlandı kısa süre önce, birincisi Profesör António de Oliveira Salazar'ın kamusal hayata girişi şerefine, sekiz yıl olmuş bile, oysa daha dün gibi, zaman nasıl da akıyor, Salazar geldi, onun ve bizim olan ülkeyi uçuruma yuvarlanmaktan kurtardı, diriltip canlandırdı, ona inançtan, coşkudan, geleceğe güvenden örülü yepyeni bir doktrin kazandırdı, diyor gazete, öbür yıldönümü ise gene Profesör'le ilgili, ama daha kişisel, yarın kırk yedinci yaş günü Salazar'ın, yani Hitler'le yaşıt kendisi, aralarında birkaç gün var, ne büyük tesadüf, ikisi de gayet önemli devlet adamları. Ve yakında Millî Çalışma Bayramı'nı kutlayacağız, binlerce emekçi Barcelos'ta geçit yapacak kollarını Romalılar gibi uzatarak, Braga'nın adının Bracara Augusta olduğu zamanlardan kalma bir hareket bu, yüz kadar da araba olacak ve her birinde köy işlerinden bir sahne temsil edilecek, bağbozumu, tokaçlama, çapalama, taneleme, harman, hatta çamurdan horozlar, düdükler yapan çömlekçiler, ellerinde iğleriyle nakışçılar, balık ağları ve kürekleriyle balıkçılar, eşeği ve un çuvalıyla değirmenci, örekesiyle iplik eğiren bir kadın olacak, topu topu on araba yeter mi hiç, doksan tane daha gerek, sonuç olarak Portekizliler iyi emekçiler olmak için ellerinden geleni artlarına koymuyorlar, cesaret, başara-

caksınız, üstelik karşılığında eğlence de eksik değil, konserler, halkoyunları, havai fişekler, çiçek savaşları, şölenlerle, gece gündüz sürecek şenlik. Bu taşkın neşenin karşısında, Bir Mayıs anmalarının dört bir yanda eski önemini kaybettiğini duyurmayı da görev biliriz, Madrid'de bu günü sokaklarda *Enternasyonal* söyleyerek ve, Yaşasın Devrim, diye haykırarak karşılıyor olabilirler, böylesi bir aşırılık vatanımızda hoş görülmeyecektir, *A Dios gracias* diye karşılık veriyor bir ağızdan bu barış vahasına sığınmış elli bin İspanyol. Fransa'da da seçimleri solcular aldı, sosyalist Blum bir Halk Cephesi kurmaya hazır olduğunu ilan etti, bu da demektir ki yakında sürüyle Fransız bizim buraya doluşacak. Fırtına bulutları Avrupa'nın yüce alnında birikmeye başladı, sanki kızgın İspanyol boğasının sırtında havalandığımız yetmiyormuş gibi, şimdi de sesini duyurma sırası Chantecler'e geldi, ancak unutulmasın ki ilk mısır tanesi serçelere, hasadın hası ise hak edene düşer, Mareşal Pétain'e dikkatle kulak verelim, ilerleyen yaşına rağmen, doksan onurlu kış devirmiş olmasına rağmen sözünü hiç sakınmıyor, Bana kalırsa, diye belirtti ihtiyar, uluslararası denilen ne varsa uğursuz, ulusal olan ne varsa yararlı ve bereketlidir, böyle konuşan bir adam, mizacını gözler önüne serecek birkaç kanıt göstermeden ölemez.

Etiyopya'da savaş bitti. Mussolini sarayının balkonundan söyledi bunu, İtalyan halkına ve bütün dünyaya duyururum ki savaş bitmiştir, bu yiğit sese karşılık olarak Roma'da, Milano'da, Napoli'de, İtalya'nın her köşesinde ağızlar Duce'nin adıyla tempo tutmaya başladı, vatanseverlik damarları kabaran köylüler tarlalarını, işçiler fabrikalarını bıraktılar ve sokaklarda şarkı söyleyip dans etmeye koyuldular, Benito haklıydı, İtalya bir imparatorluk ruhu taşıyor ve işte bu nedenle, yüzlerce yıl umutla bekledikten sonra antik onurlarına kavuşan görkemli ha-

yaletler, Augustus, Tiberius, Caligula, Neron, Vespasianus, Nerva, Septimus Severus, Domitianus, Caracalla ve *tutti quanti*[1] mezarlarında dik oturdular, yeni halefleri, müthiş ve ulu III. Vittorio Emmanuele için saygı duruşunda bulunmak niyetleri, dünyanın bütün dillerinde adıyla sanıyla İtalyan Doğu Afrika İmparatoru ilan edildi Vittorio, Winston Churchill de kutsadı onu, Bu koşullarda İtalya'ya karşı yaptırımlar sürdürülecek ya da ağırlaştırılacak olursa korkunç bir savaş yaşanabilir, bu da Etiyopya halkına hiçbir yarar sağlamaz. İçimiz rahatlayıverdi. Adlı adınca konuşmak lazım, savaşın patlayacağı varsa patlayacak, ama Habeşlere karşı verilen savaştan daha korkunç olmayacak.

Addis-Ababa, ey dil harikası, ey şair ruhlu halklar, Addis-Ababa'nın anlamı "taze çiçek". Addis-Ababa alevler içinde, sokaklarda yerler adım başı ceset, hırsızlar kapılara dayanmış evleri yağmalıyor, kadınlarla çocukları kirletip boğazlıyor, o sırada Badoglio'nun birlikleri de yaklaşmakta. Negus, Fransız Somalisi'ne kaçtı, oradan da bir İngiliz kruvazörüyle Filistin'e doğru yola koyulacak ve pek yakında, ay sonunda Cenevre'de Milletler Cemiyeti'nin kerli ferli babalarına şu soruyu soracak, Halkıma nasıl bir cevap ileteyim, kimseden ses çıkmayacak, o daha ağzını bile açmadan toplantıdaki İtalyan gazeteciler yuhalayacak onu, hoşgörülü olalım, milliyetçi coşku insanın aklını felce uğratır, bunu herkes bilir zaten, bu iğvaya kendini kaptırmamış olan varsa ilk taşı o atsın. Addis-Ababa alevler içinde, sokaklarda yerler adım başı ceset, hırsızlar kapılara dayanmış evleri yağmalıyor, kadınlarla çocukları kirletip boğazlıyor, o sırada Badoglio'nun birlikleri de yaklaşmakta. Etiyopya'nın kaderine damga-

1. (İt.) Hepsi.

sını vuran büyük olay gerçekleşmiştir, diye ilan etti Mussolini, bilge Marconi de uyarısını yaptı, İtalya'yı dışlamaya niyetlenenler çok tehlikeli bir çılgınlığa kalkışmış olurlar, o sırada Eden de telkinde bulundu, Şartlar yaptırımların kaldırılması yönünde ve İngiliz hükümetinin resmî yayın organı *Manchester Guadian* şu tespiti yaparken, Almanya'ya sömürgelerini iade etmek akıllıca olur, Goebbels de belirtiyor, Milletler Cemiyeti bir harika, ama bir filo avcı uçağının yerini tutamaz. Addis-Ababa alevler içinde, sokaklarda yerler adım başı ceset, hırsızlar kapılara dayanmış evleri yağmalıyor, kadınlarla çocukları kirletip boğazlıyor, o sırada Badoglio'nun birlikleri de yaklaşmakta. Addis-Ababa alevler içinde, evler yangınlara teslim, kemerler ve surlar yıkılmış, çökmüş duvar diplerı ırzına geçilip terk edilmiş kadınlarla dolu, mızraklarla deşilmiş çocukların kanından sokaklar kızıla kesmiş. Ricardo Reis'in kaygılı, kırışmış alnından bir bulut geçiyor, bu da neyin nesi böyle, nereden çıktı bu, karmaşık görüntüler, gazete bana altı üstü Addis-Ababa'nın alevler içinde olduğunu, haydutların yağmaya, tecavüze girıştiğini, insanları boğazladığını, bir de Badoglio'nun birliklerinin yaklaştığını söylüyor, *Diário de Noticias*'ta ne çökmüş duvarların dibindeki kadınların adı geçiyor ne de mızraklarla delik deşik edilmiş çocukların, Addis-Ababa'da satranç oynandığına dair tek kelime yok. Ricardo Reis gidip komodinin üzerinden "Labirent Tanrısı"nı aldı, burada işte, birinci sayfada, Birinci oyuncunun bulduğu ceset iki tarafa açılmış kollarıyla karşı tarafın piyon, şah ve vezirinin karelerini ve daha iki kareyi kaplıyordu, sol eli beyaz bir karedeydi sağ eliyse siyah, bu sayfalarda başka ölü yok, Badoglio'nun birlikleri buradan geçmemiş. Ricardo Reis, "Labirent Tanrısı"nı aldığı yere koyuyor, ne aradığını biliyor artık, bir zamanlar istinaf mahkemesi hâkiminin olan yazı masasının çekmecesini açıyor, eski-

den Medeni Kanun üzerine yorumların durduğu yerden odlarını koyduğu zarfı çıkarıyor, Marcenda'ya hiç sözünü etmediği gizli dizeler bunlar, gene birtakım yorumlardan başka bir şeyin bulunmadığı elyazmaları, ama her şey yorum değil midir zaten, umarsız yokluk kapıyı çaldığında Lidia keşfedecek bunları. Usta kadınlar huzur içinde, diye yazıyor birinci kâğıtta ve aynı güne ait başka kâğıtlarda, Sürgün tanrılar, Başıma gülden taç koyun, Tanrı Pan ölmedi, Apollon'un arabası devrildi ve bir kez daha artık neredeyse ezberlediğimiz davet, Gel otur benimle Lidia, nehir kıyısında, haziran yakıcı, savaş bekletmeyecek fazla, Uzakta güneşin altında dağlar karlarla kaplı, göz alabildiğine sadece çiçekler uzansa, günün solgunluğuna hafifçe yıldız yağdı, ellerin bomboş çünkü bilgedir dünyayı seyretmekle yetinen. Yapraklar da günler gibi geçiyor, deniz dingin, rüzgârlar için için inliyor, günler kovalasa da birbirini, her iş vaktini bekler, ıslak parmak sayfaları çeviriyor, işte bulduk, Duydum ki eski zamanlarda İran'da, burada işte ve başka hiçbir yerde değil, satranç oyunu burada ve biz de oyuncularız, ben Ricardo Reis, sen benim okurum, evler yanıyor, kemerler ve surlar yıkılmış, ama fildişi kral tehlikedeyken kaç para eder kız kardeşlerin, anaların ve çocukların eti kemiği, taş kesilen biziz, biz artık oyuncudan başka bir şey değiliz ve oynadığımız da satranç. Addis-Ababa "taze çiçek" demek, geri kalanını zaten söylemiştik. Ricardo Reis şiirleri yerine koyup üzerlerine kilit vuruyor, şehirler düşüyor, çile çekiyor insanlar, artık ne hayat var ne özgürlük, şimdi tek çare tarihteki Persleri taklit etmek, İtalyan olsak biz de ıslıklardık Negus'u Milletler Cemiyeti'nde, ama değil mi ki Portekizliyiz, kapımızdan çıkarken tatlı meltem esintisinde şarkı mırıldanmak bize serbest, doktorun keyfi yerinde, diyecek üçüncü kattaki komşu, niye olmasın ki, hastadan bol bir şey mi var, diye ekleyecek birinci katta-

ki, hiçbir şeyden haberleri olmadığından gözün gördüğüne güvendiler, ikinci katta oturan doktor kendi kendine konuşarak uzaklaşıyor.

Ricardo Reis uzanmış, Lídia'nın başı sağ kolunda, ter içindeki bedenleri de bir çarşafın altında, Ricardo Reis anadan doğma, Lídia'nın beline bir gömlek dolanmış, ikisi de unutmuş erkeğin artık hiçbir şey yapamayacağını anladığı, Lídia'nın ise iteklenmeyi hak ettirecek ne suç işlediğini düşünüp durduğu sabahı, bir an için akıllarını yokladıysa bile o anıyı hemen kafalarından kovdular. Binanın arka tarafındaki balkonlarda komşu kadınlar imalı sözler ediyor, anlamlı hareketler yapıyor, birbirlerine göz kırpıyorlar, Başladılar işte gene, Kıyamet yaklaştı kıyamet, Olur şey değil, Ne ayıp, Ben olsam hayatta yapmazdım, Önüme altın dökseler, Zengin çocuğu bile olsalar,[1] diye de ekleyebilirdi bu kırgın ve kıskanç kadınlar, çocukluk sevinçlerinden bir parça saklamış olsalar, o kısa etekli küçük kızlar, eski günlerde, tekerlemeler söyleyerek dans ederlerdi, masum oyunlar zamanına ait bahçede. Lídia mutlu, kendini bu kadar zevkle teslim eden bir kadının kulağı duymaz olur, avlularda bahçelerde insanlar dırlanıp duruyormuş, erdemli ve ikiyüzlü komşu kadınlar merdivende rastlaşınca ona yan bakıyormuş, umurunda bile değil. Az sonra kalkıp evi toparlayacak, birikmiş bulaşığı yıkayacak, yanında yatan adamın mendilleriyle gömleklerini ütüleyecek, kim derdi ki günün birinde şu Lídia'nın, nasıl desem, arkadaşı, sevgilisi, daha doğrusu ne biri ne öteki olacağımı, Lídia, Ricardo Reis'in kız arkadaşıdır, diyen olmayacak hiç, ya da Lídia'yı tanır mısın, Ricardo Reis'in metresi canım, günün birinde Lídia'dan bahseden olursa şu sözleri kullanacak,

1. Bir tekerlemenin sözleri.

Ricardo Reis'in çok kibar, işinin ehli, üstelik ucuza çalışan bir temizlikçisi vardı. Lídia bacaklarını gerip son bir şefkat ve zevk dalgasıyla ona sokuluyor, Hava sıcak, diyor Ricardo Reis, bunun üzerine biraz uzaklaşıyor Lídia ve onun kolunu serbest bırakıyor, sonra yatağın üstüne oturup eteğini arıyor, işe koyulma vakti geldi. Yarın Fátima'ya gidiyorum, diyor Ricardo Reis tam bu anda. Lídia kulaklarına inanamıyor, Nereye gidiyorsunuz. Fátima'ya. Kilise hikâyeleriyle ilgileneceğiniz hiç aklıma gelmezdi. Sırf meraktan gidiyorum. Doğrusu ben adımımı bile atmadım oraya, bizim evde dindar yok. Şaşırtıcı, diye karşılık veriyor Ricardo Reis, anlatmak istediği bu türden sofulukların halk arasında geçer akçe olduğu, Lídia hiç sesini çıkarmadan yataktan kalkıp alelacele giyiniyor, Bana gezinmek olur, buraya çakılıp kaldım, diye eklediğinde Ricardo Reis, onun aklı çoktan başka yere kaymış bile. Çok mu kalacaksınız, diye soruyor. Yok, hemen döneceğim. Peki nerede yatacaksınız, iğne atsanız yere düşmezmiş orada, insanlar "yıldız palas"ta uyurmuş. Bakarız, bir gece uykusuz kalmak kimseyi öldürmez. Belki Senhorita Marcenda'ya rastlarsınız. Kime. Senhorita Marcenda, bu ay Fátima'ya gidecekmiş, öyle söyledi. Demek öyle. Bir de dedi ki artık Lizbon'daki doktora gelmeyecekmiş, iyileşmeyeceğini biliyormuş, zavallı küçükhanım. Ne çok şey biliyorsun Senhorita Marcenda'nın hayatı hakkında. Yok, o kadar değil, tek bildiğim Fátima'ya gideceği ve bir daha Lizbon'a ayak basmayacağı. Bu üzüyor mu seni. Hiç kötülüğünü görmedim. O kalabalıkta ona rastlamam çok zor. Belli mi olur, kimin aklına gelirdi şu anda sizin evde olacağım, Brezilya'dan geldiğinizde başka bir otele de gidebilirdiniz. Hayatın tesadüfleri işte. Kader bu. Kadere inanır mısın. Kaderden daha kesini yok. Ölüm daha da kesin. Ölüm de kaderin bir parçası ve ben şimdi gidip gömleklerinizi ütüleyip bulaşıkları

yıkayacağım, vaktim kalırsa da anneme geçeceğim biraz, görüşemiyoruz diye sızlanıp duruyor.

Ricardo Reis sırtını yastığa dayayıp bir kitap açtı önünde, günün birinde bitirebileceğinden kuşku duyduğu Herbert Quain'in kitabını değil, Carlos Queiróz'un *Desaparecido*'sunu, şairdi Queiróz, kader istese Fernando Pessoa'nın yeğeni olabilirdi.[1] Bir dakika sonra Ricardo Reis, kitabı okumak yerine gözünü bir sayfaya, tek bir dizeye dikip kaldığını fark ediyor, dizenin anlamına da akıl erdiremez oldu birden, tuhaf kız şu Lídia, çok basit şeyler söylüyor, ama öyle bir konuşuyor ki ağzından çıkanlar daha derin başka sözcükleri kaplayan bir zarf sanki, dile getiremediği ya da getirmek istemediklerini örten bir zarf, Fátima'ya gideceğimi ona açmamış olsam bana Marcenda'dan bahsedeceğinden çok kuşkuluyum, susardı herhalde, küskünlükten ya da kıskançlıktan sırrını kendine saklardı, otelde de öyle yapmıştı, zaten bu iki kadın hakkımda ne konuşmuş olabilir, müşteriyle oda hizmetçisi, zenginle yoksul, ya birbirlerinin rolünden habersizler ya da ne kadarla yetineceklerini gayet iyi biliyor ve Havva'yla Havva oyunu oynuyorlar, kurnazlıkla-ra, aldatmacalara başvuruyor, ürkek imalar ve anlamlı suskunluklarla bastırıyorlar, ama sonuçta belki de bu dama oyunu erkeklere daha uygun, çünkü onlar niyetlerini fiziksel şiddetten bir maskeyle gizlerler, Doktor Reis beni öptü daha ileri gitmedik, diyebilirdi pekâlâ Marcenda, Lídia da şu karşılığı vermekle yetinirdi, Ben onunla yatıyorum, üstelik ilk seferinde daha beni öpmemişti bile, sonra bu farklı davranışların anlam ve önemi üzerinde çene çalmayı sürdürürlerdi, Yalnızca yataktayken öpüyor beni, malum şeyi yapmadan önce ve yaparken, ama

1. Carlos Queiróz, bir süre Fernando Pessoa'yla nişanlı kalan Ophelinha Queiróz'un yeğeniydi.

sonrasında asla dudağını sürmez bana, Bana ise, Sizi öpeceğim, dedi, ama şu bahsettiğin şey var ya, tek bildiğim öyle bir şey yapıldığı, ne olduğu değil, söyleyen olmadı ki hiç, Günün birinde evlenirsiniz Senhorita Marcenda ve bir kocaya kavuşur kavuşmaz malum şeyi öğrenirsiniz, Sen biliyorsun madem, söylesene, güzel mi, Karşınızdakinden hoşlanıyorsanız evet, Peki sen de ondan hoşlanıyor musun, Evet, Ben de öyle, ama bir daha görüşmeyeceğim onunla, Evlenebilirdiniz, Evlenirsem hevesim geçer belki, Ben sanırım ömür boyu seveceğim onu, sohbet devam ediyor, usul usul mırıldanmaya başlıyor sesler, kuşkusuz en mahrem duyumlarından konuşuyorlar, bütün kadınların zayıf noktasıdır bu, şimdi gerçekten Havva Havva'ya bir sohbet başladı, Âdem çekilsin ayak altından, fazlalık yapıyor. Ricardo Reis kitap okumaktan vazgeçti, sanki kendi derdi yetmiyormuş gibi bir sayfada büyük harfle başlayan bir *Varina*[1] çıktı karşısına, Ey *Varina* yürü, yürü en önde, sen ki çiçeğisin ırkının, ülkenin en zarifisin, Tanrım bağışlamayın onları, ne yaptılarsa bilerek yaptılar, enişteyle yeğen arasındaki şiirsel tartışmalar korkunç olurdu, Siz, Pessoa, siz, Queiróz, bana gelince, yüce tanrılar varlıklara ve nesnelere karşı gönül gözümü açtılar. Ricardo Reis ayağa kalktı, sabahlığını, daha nazik Fransızca karşılığıyla söylersek, ropdöşambrını sırtına geçirdi ve etekleri bacaklarına vura vura, ayağında terliklerle Lídia'yı aramaya koyuldu. Kız mutfaktaydı ve sıcağı daha az hissetmek için gömleğini üzerinden atmış, ütü yapıyordu, Ricardo Reis harcadığı çabadan pembeleşmiş ak teniyle görünce ona bir öpücük borçlu olduğunu düşündü, usulca çıplak omuzlarını sarıp kendine çekti Lídia'yı, sonra ince eleyip sık dokuma-

1. (Port.) Lizbon'da balık satan kadınlara verilen ad.

yı bir kenara bırakıp onu ağır ağır, dudaklarını aralayarak öpmeye başladı, Lídia'nın soluğu kesilmişti, tanıştıklarından bu yana ilk kez böyle öpüyordu onu Ricardo Reis, günün birinde Marcenda'yı tekrar görürse şöyle söyleyebilecek ona, Seni öpeceğim, demedi, öptü.

Ricardo Reis, çalar saatin ötmesinin uygunsuz kaçmayacağını düşündüğü en erken saatte Fátima'ya doğru yola çıktı. Tren saat beş elli beşte kalkıyordu Rossio'dan, ama daha yarım saat önceden peronda adım atılacak yer kalmamıştı, sepetler, çantalar, battaniyeler, damacanalar taşıyan, yüksek sesle konuşup birbirine seslenen, yediden yetmişe bir yığın insan. Ricardo Reis gerekli önlemleri almıştı bile, birinci sınıf bilet, yeri rezerve, kontrolör elinde kasketiyle ona selam verdi, eşyası pek azdı, altı üstü küçük bir bavul, kulak vermedi Lídia'nın öğüdüne, Orada yıldız palasta uyurlarmış, gidince bakacaktı, kalburüstü yolcular ve hacılar nasıl olsa bir çaresini bulur. Ricardo Reis pencere kenarına rahatça yerleşmiş, manzarayı seyrediyor, ne kadar da geniş Tejo, kıyıları yer yer sular altında kalmış, otlayan boğalar, nehrin ışıltılı örtüsünde ilerleyen kutan kuşları, on altı yıllık ayrılık her şeyi unuttumaya yetmiş, gelin görün ki yeni imgeler belleğinden fışkıranlarla uyumlu, sanki Ricardo Reis buradan daha dün geçmiş. Her garda, her istasyonda insanlar doluşuyor içeri, tren değil balık sepeti mübarek, Rossio'dan bu yana üçüncü mevkide bir tek boş yer kalmadı ve koridorlar tıklım tıklım, ikinci mevkinin işgali de başlamış olmalı, çok geçmeden buraya da doluşurlar, karşı çıkmak yararsız, rahatsız oluyorsan arabaya bin. Tren, Vale de Figueira'ya uzanan kıyıda Santarém'i geride bırakarak ıslık çalıyor ve nefes nefese buhar bulutları kusuyor, yükü ağır, üstelik o kadar yavaş ilerliyor ki insan istese inip hendeklerden çiçek toplayabilir, ardından üç adımda vagonun merdivenine ulaşabilir. Ricardo Reis kompartı-

manda yalnız iki kişinin Fátima'da inmeyeceğini öğrendi. Hacılar dindarlıktan söz ediyor, kim daha çok hacca gitti diye atışıyorlar, hatta içlerinden birinin söylediğine bakılırsa, son beş yılda tek bir kere kaçırmamış, belki doğrudur, bir başkasıysa üste çıkıyor, bununla birlikte benim sekiz ediyor, belki yalandır, şimdilik Rahibe Lúcia'yı[1] tanımış olmakla övünen çıkmadı, bütün bu gevezelikler muayenehanedeki bekleme odasında, bedendeki delikler hakkında anlatılan sırları anımsatıyor Ricardo Reis'e, bütün iyilikler o deliklerden gelir bize ve o deliklerde ürer bütün kötülükler. Mato de Miranda Garı'nda trene binen olmadı, mola da uzun sürdü bu sefer, epey uzakta, dönemecin orada makinenin soluğu yükseliyor, yoğun bir huzur sarmış zeytin ağaçlarını. Ricardo Reis camı indirip dışarıya bakıyor. Çıplak ayaklı, tepeden tırnağa karalara bürünmüş yaşlı bir kadın, on üç yaşlarında çöp gibi bir oğlanı kucaklamış konuşuyor, Yavrucuğum, diyor ona, karşıya geçmek için trenin uzaklaşmasını bekliyorlar, onlar Fátima'ya gitmiyor, yaşlı kadın Lizbon'da yaşayan torununu karşılamaya gelmiş, Yavrucuğum, derken içi sevgi dolu ve duygu uzmanlarına bakarsak, hiçbir sevgi bundan üstün olamazmış. İstasyon şefinin düdüğü ötüyor, lokomotif uzun aralıklarla üç kez puf, puf, puf diye ıslık çalıp ağır ağır sallanmaya başlıyor, yol şimdi dümdüz, insan kendini ekspreste sanacak neredeyse. Sabah havası iştahını açtı yolcuların ve öğlen yemeğine daha çok vakit olmasına rağmen ilk çıkınlar açılmaya başlandı. Ricardo Reis gözlerini kapamış, vagon sallandıkça beşikte gibi uyukluyor, bir sürü rüya gördü ama uyandığında tek bir şey var aklında, Fernando Pessoa'ya Fátima'ya gittiğini söyleme fırsatı olmadı, eve uğrayıp da beni bulamazsa ne

1. Meryem'in zuhur edişini gören, ardından Rahibe Lúcia adıyla manastıra kapanan bir çoban kızı.

gelir aklına, elveda bile demeden Brezilya'ya döndüm sanır. Derken bir sahne hayal ediyor, Marcenda'nın başrolde olduğu bir senaryo, kız parmaklarını kenetleyip diz çökmüş ve ölü ağırlığındaki kolunu uzatıyor, Kutsal Bakire'nin heykeli geçti önünden ve mucize filan olmadı, şaşıracak bir şey yok bunda, çok inançlı biri değil ki zaten, tam Marcenda kaderine razı olmuş kalkarken, Ricardo Reis yanına yaklaşıp yüzük ve işaretparmaklarıyla yüreğinin üstüne dokunuyor ve mucize gerçekleşiyor, Mucize, mucize diye haykırıyor hacılar, kendi acılarını unuttular bir anda, kalabalığa karışıp itişip kakışarak koşmaya başlıyorlar, binbir zahmetle ilerliyor topallar, felçliler, veremliler, sıracalılar, saralılar, körler ve Ricardo Reis'in etrafını saran bu kalabalık tekrar, merhamet, diye yalvarıyor, haykıran yüzler ormanının ardındaysa Marcenda iki kolunu havaya kaldırıp selam veriyor, sonra da kayboluyor ortalıktan, nankör yaratık, dileğinin kabul edilmesiyle kaçması bir oldu. Ricardo Reis uyukladım mı acaba, diye düşünüyor gözlerini açınca, sonra dönüp komşusuna soruyor, Daha ne kadar var. Geldik, demek ki uyumuş, üstelik epey uyumuş.

Fátima Garı'nda boşalıveriyor tren. Kutsallığın kokusunu yüzlerinin tam ortasına yiyen hacılar itişip kakışıyor, bir anda çil yavrusu gibi dağılan aileler bağırıp duruyor, gar meydanı savaşa hazırlanan bir askerî karargâhtan farksız. Bu insanların pek çoğu yirmi kilometrelik upuzun Cova da Iria yolunu yayan gidecek, topallar ve astımlılarsa son güçlerini harcayarak otobüs kuyruklarına koşuyor. Gökyüzü dupduru, güneş tam tepede ve bir ateş topu gibi. Ricardo Reis, öğlen yemeği için bir yer bulmaya koşuyor. Küçük yuvarlak ekmekler, muska böreği, kurabiye, kuru incir, su testileri, meyveler, çamfıstığı, yerfıstığı ve acı bakla satan seyyar satıcılarla dolu ortalık, lokantalara ise lokanta demeye bin şahit lazım,

ağzına kadar dolu ucuz meyhaneler bunlar, insan içeri zor giriyor, hele de çatal, bıçak ya da dolu bir tabak edinmek büyük sabır işi. Gene de şehre canlılık katan olağanüstü tinsel hareketten kazançlı çıkmayı başardı Ricardo Reis, sırtındaki kerli ferli şehirli kıyafetini gören birkaç müşteri kalkıp ona yer verdi, bu incelik Ricardo Reis'in yemeğini, düşündüğünden daha erken yemesini sağladı, kızarmış iskorpit, sirkeli zeytinyağlı salçaya yatırılmış patatesler ve yalap şap kaynatılmış yumurta, halktan insanların inceliklerle kaybedecek vakti yoktur çünkü. Ricardo Reis ancak ayinlerde hoş görülebilecek türden bir şarap içti, nemli ve sıcak, güzelim köy ekmeğinden yedi ve sofradaki dostlarını selamladıktan sonra kendine bir araç bakmaya koyuldu. Kuzeyden ya da güneyden gelecek yeni konvoyu bekleyen meydan biraz boşalmıştı sanki, ne var ki dünyanın bir ucundan yürüyerek gelen hacılar tükenmek bilmiyordu. Boğuk bir klakson sesi yankılandı, otobüste hâlâ yer olduğu anlamına geliyordu bu, Ricardo Reis koşmaya başladı ve sepetlerin, hasırların, battaniyelerin tepesine basarak bir yer kapmayı başardı, daha yediğini doğru dürüst hazmedememiş, sıcaktan bitkin düşmüş biri olarak korkunç bir çabaydı gösterdiği. Şimdi araba şiddetle titreyip sarsılarak, çukurlarla dolu makadam yolda tozu dumana katıyor. Kirli camların ardından dalgalı, çorak, ama yer yer, balta girmemiş bir orman kadar vahşileşen bir manzara seçiliyor hayal meyal.

Şoför durmadan klakson çalarak hacı öbeklerini yolun kenarına kovalıyor, tekerlek izlerine dalmamak için direksiyonu döndürüp duruyor ve üç dakikada bir, gürültüyle, açık pencereden dışarı tükürüyordu. Bir karınca yuvasına benziyordu yol, yayalar, arabalar, öküz arabaları katar katar dizilmiş, kendi temposunda ilerliyordu, zaman zaman özel kıyafetli şoförleriyle lüks otomobiller geçiyordu homurdanarak, içlerinde kara, gri ya da

masmavi kıyafetli yaşlı hanımlar ve koyu renk takımlı iriyarı beyler seçiliyordu, servetleri sayıldıkça çoğalanlara özgü ikircikli bir havaları vardı. İnsan gönlünce seyredebilirdi gösteriyi, çünkü hızlı arabalar bile, başlarında papazla yolu dolduran hacı kalabalığı yüzünden bazen yavaşlıyordu ister istemez, öte yandan bu fani ve manevi rehberin gösterdiği dayanışmayı da alkışlamalı, bu çileli yolda, tıpkı cemaati gibi tozun toprağın içinde yürüyor, insanların pek çoğu yalınayak, bazıları güneşten korunmak için şemsiye bile açmış, hem ayrıca halk arasında, bir anda bayılıveren nazeninler de bol. Akortsuz ilahiler çınlıyor havada, tiz kadın sesleri sızım sızım sızlanıyor, kuru bir hıçkırığa benziyor bu, ilahilerin sözlerini hemen hiç bilmeyen erkekler, vurgulu hecelerde bastırmakla yetinerek, sürekli bir bas sesi vermiş oluyor, bu da herkesin işine geliyor. İnsanlar sağa sola yayılmış, hendeklere, ağaçların gölgesine geçmiş, yolculuğun son evresinden önce biraz soluklanmaya, güç toplamaya çalışıyor, bir parça ekmekle sosisi, *pastéis de Bacalhau*[1] üç gün önce köyde kızartılmış bir sardalyayı kemirip duruyorlar. Sonra, neşelerine kavuşmuş olarak yeniden düşüyorlar yollara, başlarının üstünde azık sepeti taşıyan bazı kadınlar, yürümeyi kesmeden çocuk bile emziriyor. Ne zaman bir otobüs geçse toz içinde kalıyor hepsi, ama kimsenin bunu dert ettiği yok, kimsenin hissettiği yok, keşişin ve hacının kısmeti bu, alınlarından süzülen terler tozun içinden yol yol akıyor, onlar da ellerinin tersiyle siliveriyorlar kir pas içindeki suratlarını. Sıcaklık yüzleri yakıyor, ama kadınlar başörtülerini, erkekler kaba kumaştan ceketlerini çıkarmıyor, gömlek düğmeleri ilikli hep, yakalar sımsıkı kapalı, bu halk bilinçsizce çöl âdet-

1. (Port.) Morina balığı, yumurta, patates ve soğanla hazırlanan bir tür mücver.

lerini belleğinde tutuyor hâlâ, soğuktan koruyan sıcaktan da korur sanıyor ve bu nedenle tepeden tırnağa örtünüyorlar saklanmak istercesine. Dönemecin birinde, bir ağacın altında küçük bir kalabalık birikmiş, kadınlar saçlarını yoluyor, adamın biri boylu boyunca yere uzanmış. Otobüs yolcular gösteriyi kaçırmasın diye yavaşlayınca Ricardo Reis şoföre haykırıyor, Durunuz, gidip ne oluyor bir bakayım, ben doktorum. İtirazlı mırıltılar yükseliyor, herkes bir an önce varmak istiyor mucizelerin yeşerdiği topraklara, ama kimse merhametsiz görünmeye cesaret edemediğinden sonunda ortalık yatışıyor. Ricardo Reis arabadan inip kalabalığı yara yara ilerliyor, tozun toprağın içinde adamın yanına diz çöküp nabzına bakıyor, ölmüş, Ölmüş, diyor, sırf bunu ilan etmek için yolculuğu bölmeye değmezdi doğrusu. Adamın ailesi amma kalabalık, ağlamalar ikiye katlanıyor, bir tek ölenden bile yaşlı gözüken ve artık yaşı olmayan dul kadın kupkuru gözlerle bakıyor yerde yatana, dudakları titriyor, elleriyle şalının püsküllerini burup duruyor. Ailenin erkeklerinden ikisi otobüse biniyor, Fátima'daki yetkililerden, cesedin en yakın mezarlığa götürülüp gömülmesini isteyecekler. Tekrar yerine geçen Ricardo Reis şimdi bütün dikkatleri ve bakışları üzerine çekmiş durumda, arabada doktor var demek, insanın yüreğine su serpiyor bu otobüs şirketi, gerçi doktorun şimdiye dek tek yaptığı bir ölüm tespiti, ama olsun. İki adam etrafa bilgi veriyor, Hastaydı zaten, evinde kalmalıydı, ama inat etti, beni bırakırsanız kendimi mutfağın kirişine asarım, diyordu, hey gidi, gelip burada öldü işte, kaderden kaçılmıyor. Ricardo Reis farkında bile olmadan onaylamıştı, evet beyefendi, kader, dileğimiz odur ki şu ağacın altına bir haç diksinler de gelip geçecek yolcular da olanı bilsin, günah çıkaramadan, kutsal yağla da meshedilemeden göçüp gidenin ruhu için bir Göklerdeki Babamız okusunlar, adam-

cağız daha kapıdan çıktığı an atmıştı adımını göğe giden yola, İhtiyarın adı Lazar olsa, mucizeleri seyretmek için Cova da Iria'ya giden Hz. İsa dönemeçte zuhur eder ve göz açıp kapayana kadar olup biteni kavrardı, tecrübe derler buna, aylakları yararak ilerler, karşı çıkmaya kalkışan olursa da şöyle söylerdi, Siz benim kim olduğumu biliyor musunuz, sonra ağlamayı beceremeyen ihtiyar kadını avuturdu, Üzülmeyin, ilgileniyorum onunla, ardından iki adım ilerleyip istavroz çıkarırdı, çok özel bir önsezi onunkisi, çünkü burada bulunduğuna göre henüz çarmıha gerilmemiş olmalı ve emrederdi, Lazar, kalk ve yürü, böylece bir Lazar daha kalkar, nihayet gözünden yaş gelen karısına sarılırdı, dünya da normale dönerdi, daha sonra arabanın biri cesedi kaldırmaya geldiğinde, oradakiler fırsatı kaçırmayıp sedyecilere ve yetkililere sorarlardı, Neden ölülerin arasında diriyi arıyorsunuz, ya da hatta, O burada değil, öldü ve dirildi. Cova da Iria'da bütün çabalara rağmen hiç benzer bir şey olmadı.

Yolculuk bitti. Otobüs duruyor, egzoz borusu son bir kez tıksırıyor, radyatör cehennem kazanı gibi kaynarken yolcular indi, şoför ellerini göğe yükselen duman bulutlarından koruyarak tıpayı çıkardı, mekanizmanın buhuru buhurdanlıktan kaçıyor, bu güneşin altında başımızın biraz dönmesine şaşmamalı. Hacılar seline karışan Ricardo Reis manzaranın tepeden görünüşünü hayal ediyor, ana ve ara yönlerden akan kıpır kıpır kalabalık, kocaman bir yıldıza benziyor olmalı, Ricardo Reis bu fikir aklına gelince gözlerini arşa çeviriyor, tabii yüce göklere ve görüntülere onu bir motor homurtusu da yönelt-
miş olabilir. Yükseklerde bir uçak geniş çemberler çizerek birtakım kâğıtlar salıyor boşluğa, belki bunlar bir ağızdan okunacak dualardır ya da Rab Efendimiz'in bir mesajı, Tanrı gelemediği için özür diliyordur ve yerine tanrısal Oğlu'nu gönderdiğini söylüyordur, Oğul bir mu-

cize gerçekleştirdi bile, üstelik eften püften bir şey de değil, aşağıda, dönemecin orada, kâğıtlar yaprak kıpırdamayan havada ağır ağır yere süzülüyor, hacılar burunlarını havaya dikmiş, canla başla beyazlı, sarılı, yeşilli, mavili kâğıtları kapışıyor, belki de cennetin kapılarına hangi yoldan gidildiği yazıyordur bunlarda, sürüyle kadın ve erkek, ellerinde ne yapacaklarını bilemedikleri kâğıtlarla kalakalmış, okuması yazması olmayanlar bunlar, bu mistik mecliste ezici çoğunluk onlarda, Ricardo Reis'e bakıp görünüşünden okuma bildiğine hükmeden işçi tulumlu bir adam soruyor, Ne yazıyor beyefendi, karşılık veriyor Ricardo Reis, Bir Bovril reklamı, soruyu soran bakıyor kuşkuyla, ne Bovril'i diye sorsam mı diye düşünüyor bir süre, sonra kâğıdı dörde katlayıp ceketinin cebine atıyor, sakla samanı gelir zamanı, küçük bir parça ipekli kâğıt bir gün mutlaka işe yarar.

Gerçek bir insan ummanı bu. Ortaya doğru çukurlaşan dev meydanı yüzlerce çadır kuşatmış, etraf ateşin üzerine sürülmüş tencerelerden, mala mülke göz kulak olan köpeklerden, ağlayan çocuklardan, işin kaymağını yiyen sineklerden geçilmiyor. Bir şehir büyüklüğündeki mucizeler bahçesinden büyülenen Ricardo Reis çadırların arasında dolaşıyor, gören Çingene kampı sanır, üstelik ne arabalar eksik ne katırlar, ne de sığır sineklerinin iştahla kovaladığı, yara bere içindeki eşekler. Ricardo Reis elinde küçük bavuluyla hangi tarafa gideceğine karar veremiyor bir türlü, geçici bir süre için de olsa onu bekleyen bir çatı yok, çevrede pansiyon, hele de otel filan olmadığını biliyor zaten, durduğu yerden görülmeyen bir hacılar hanı varsa da şu saatte tek boş yatak, hatta bir yer döşeği bile kalmamıştır, Tanrı bilir ne kadar zaman önceden tutulmuştur hepsi. Tanrı'nın dediği olsun. Güneş kavurucu, gece uzak ve havanın serinleyeceğine dair herhangi bir işaret yok, Ricardo Reis kalkıp Fátima'ya kadar

geldiyse keyif çatmak için değil, Marcenda'yı görmek için yaptı bunu. Bavulu hafif, tuvalet malzemesi var içinde sadece, tıraş bıçağı, sabun, tıraş fırçası, yedek iç çamaşırıyla çorap ve bir çift kalın tabanlı bot, zaten ayağına onları geçirse iyi olur, yoksa ruganların başına bir iş gelmesi yakındır. Marcenda buradaysa bile, şu çadırların altında duracak değil, bir noter kızının başka türlü bir barınağa hakkı vardır, ama nedir bu barınak, nerededir. Er ya da geç bir ucundan başlamak gerektiğinden, Ricardo Reis hastaneyi aramaya başladı ve doktor olduğunu söyleyerek içeri girmeyi, keşmekeşin ortasında kendine yol açmayı başardı, nereye baksa yerlerde yatan hastalarla karşılaştı, salonlara ve koridorlara gelişigüzel atılıvermiş döşeklerin ve sedyelerin üzerine uzanmıştı insanlar, gene de sesleri çıkmıyordu hiç, yanlarından ayrılmayan yakınlarından dinmek bilmez bir uğultu yükseliyordu, zaman zaman yürek paralayıcı iniltilerle bölünen dualardan, Meryem Ana'dan şefaat aramalardan ibaret bir uğultu, koronun sesi bir anda kulakları sağır edercesine yükseliyor, tizleşiyor, ardından göz açıp kapayana kadar tekrar bir mırıltıya dönüşüyordu. Revirde otuzun biraz üstünde yatak ve statülerine göre yerleştirilmiş yaklaşık üç yüz hasta vardı, hastaların on kadarı yol ortasında yatıyordu ve insan geçerken üzerlerinden atlamak zorunda kalıyordu, neyse ki artık kimse bu hareketin aslında büyü yaparken kullanıldığına aldırmıyor, Büyüledin beni, şimdi boz bakalım büyüyü ve aynı hareketi tersinden bir daha yaparsın, ne yazık ki bütün kötülükler bu şekilde yok edilemiyor. Marcenda yok, kendini buna hazırlamıştı Ricardo Reis, kız yatalak değil ki, gayet güzel yürüyebiliyor, onun derdi kolundan, üstelik elini cebinden çıkarmazsa fark edilmiyor bile. Dışarıda, hava sıcaklığını kaybetmiş, güneş de çok şükür pis pis kokmuyor.

Ant olsun ki kalabalık daha da artmış, ikiye bölüne-

rek çoğalıyor mübarek. Dev gibi bir kovanda yaşayan, kapkara bir arı topluluğu bu, tanrısal balın cazibesine kapılmış, uğulduyor, mırıldanıyor, çıtırdıyor ve kendi ağırlığının etkisiyle yavaşlayarak hareket ediyor. Pêro Botelho[1] kadar olmasa da, gene de yakıcı bir cadı kazanı bu, içinde kimseyi bulmak mümkün değil, diyor Ricardo Reis kendi kendine ve birden kaderine razı olduğunu anlıyor, Marcenda'yı bulmak ya da bulmamak çok önemli gelmiyor ona şimdi, bu gibi durumlarda kadere teslim olmak daha iyidir, kader isterse buluşuruz, ki aslında yapmamız gereken, buluşmayı engellemek için elimizden geleni ardımıza koymamak, sonra bu ifadeyi aptalca buluyor, Marcenda buradaysa varlığımdan habersizdir, dolayısıyla benden kaçmaya çalışmaz, sonuç olarak karşılaşma şansımız daha büyük. Uçak dönüp duruyor hâlâ, rengârenk kâğıtlar havadâ süzülüyor, ama son gelenler hariç kimse artık dönüp bakmıyor, ne yazık ki ilanlarda gazetedeki resim yok, keçi sakallı doktorla kombinezonlu kadın çok daha inandırıcıydı, Bovril almış olsaydınız, Fátima'da olmazdınız şimdi, insanların pek çoğunun hali öyle kritik ki mucizevi şişe onlara gerçekten Tanrı'nın bir armağanı gibi görünürdü. Ricardo Reis ceketini çıkarıp gömlekle kaldı, kıpkırmızı kesilmiş yüzünü şapkasıyla yelpazeliyor, sonra birden dizlerinin bağının çözüldüğünü hissederek dinlenmek üzere gölgelik bir yer bakınıyor, yürümek ve sabahtan beri dua dinlemek onu bitirmiş doğrusu, komşuları siestaya yatmış, ateşlerin ve kandillerin ışığında Meryem heykelini sokaklarda dolaştıracakları, elde mumlarla yürüyecekleri upuzun, uykusuz

1. Pêro Botelho, Asor Adaları'ndan Saõ Miguel'de yer alan, gayzerlerin, sıcak su kaynaklarının bulunduğu, hareketli bir volkanik arazidir. Pêro Botelho aynı zamanda Fernando Pessoa'nın yarattığı, kısa öyküler yazan, ötekilere göre az bilinen bir kimliğin de ismidir.

gece için güç topluyorlar. Ricardo Reis de sırtını zeytin ağacına yaslayıp kestirdi biraz, ensesini yumuşacık yosunlara dayamıştı. Gözlerini açtığında dalların arasından masmavi gökyüzünü fark etti ve gardaki küçük sıska oğlanı hatırladı, büyükannesi, yaşına bakılırsa olsa olsa büyükannesi olabilirdi, Yavrucuğum, diyordu hani, şu anda ne yapıyor olabilirdi, kesin ayakkabılarını çıkarmıştır, köye varınca yapılan ilk iştir bu, ikincisi ise nehre inmektir, büyükannesi istediği kadar haykırsın, Dur, gitme hemen, hava çok sıcak, çocuk ona kulak asmıyor, zaten büyükanne de beklemiyor laf dinlemesini, o yaştaki çocuklar özgür olmak isterler, henüz kadınlara uzak durur, kötülük düşünmeden kurbağalara taş atarlar, günün birinde pişmanlık duyacaklardır ama çok geç olacaktır, zira o küçük hayvancıklar için ölümden sonra dirilme diye bir şey yoktur. Ricardo Reis'e her şey saçma geliyor, daha baştan sadece serap olduğunu bile bile, bir serabın peşinden koşarcasına Lizbon'dan kalkıp Fátima'ya gelmesi, tanımadığı insanlar arasında, bir zeytin ağacının gölgesinde boş boş oturuyor olması, sakin bir garda göz ucuyla gördüğü küçük çocuğu düşünmesi ve içinde ansızın yükselen ona benzeme isteği, onun gibi sağ koluyla burnunu silmeye, su birikintilerinde bata çıka oynamaya, çiçek toplamaya, böyle şeyler istemeye, sonra da unutmaya heves etmesi, meyve bahçelerinden meyve çalmayı, ağlaya zırlaya köpeklerden kaçmayı, kızların peşine takılmayı, sırf sinir olsunlar diye eteklerini kaldırıvermeyi arzulaması, kızların da hoşuna gidiyordur belki ama tam tersiymiş gibi yapıyorlar, Ricardo Reis birden bütün bunlardan çok keyif aldığını keşfediveriyor ve bunu kendi kendine hiç itiraf etmediğini, Ne zaman yaşadım ki ben, diye mırıldanıyor, yanındaki hacı da yeni bir dua, henüz deneme aşamasındaki bir yakarı sanıyor söylediklerini.

Güneş batmak üzere, ama hava hâlâ kavurucu. İğne

atsak yere düşmeyecek devasa meydanda kalabalık sürekli akarak kaynaşıyor, bu, uzaktan yavaş gibi görünen bir akıntı, bu dünyada en iyi yerleri tutmaya çalışanlar çıkıyor hâlâ, öbür tarafta da kesin vardır böyleleri. Biraz gezinmek için ayağa kalkıyor Ricardo Reis ve hac ziyaretinin başka bir yüzünü fark ediyor, ticaret ve dilencilikle ilgili bir hac, yeni bir şey değil belki ama ansızın bütün çıplaklığıyla beliriveriyor. Dilenen yoksullar ve dilenciler dolaşıyor ortalıkta, aralarındaki fark yalnızca lafta değil ve farkı titizlikle gözetmek gerek, çünkü yoksul dilenir, ama dilenci, dilenciliği varlık durumu haline getirmiştir ve içlerinde bu yoldan palazlananlar da az değil. İki tarafın tekniği de sanatı da aynı, biri sızlanırken öteki avuç açarak, bazen ikisini birden yaparak yalvarıyor, karşı konulması gerçekten güç bir teatral başarı bu, Bir sadaka verin başınız hakkı için, Tanrı da size versin, Şu zavallı köre merhamet edin, şu zavallı köre merhamet edin, cılk yaralarla kaplı bacağını ya da çolak kolunu sergiliyor kimileri de, ama bizim aradığımız çolak kol bu değil ve birden iniltili, ağır, dokunaklı bir ezgi yükseliyor, sanki cehennemin kapıları kırılmış, çünkü böyle korkunç şeyler olsa olsa cehennemden fırlayıp gelebilir, piyangocular kazanan numaraları ilan ediyor, gürültü patırtı öyle yüksek ki, dualar gökyüzüne varamadan yarı yolda kalakalıyor, birileri Göklerdeki Babamız'ı kesip üç bin altı yüz doksan dört rakamını kontrol ediyor ve bir eliyle kibarca tespih tutarken ötekiyle sanki ağırlığını ve şansını ölçmek istercesine bileti tartıyor, kesesinden satıcının istediği kadar çıkarıyor ve sonra duasına inançla, öncekinden daha büyük bir umutla, kaldığı yerden devam ediyor, bugün de rızıksız bırakma bizi Tanrım. Şimdi sıra battaniye, kravat, mendil, sepet satıcılarında ve kollarına şerit takmış kartpostal pazarlayan boş gezenin boş kalfalarında, yani aslında satış yaptıkları filan yok, önce parayı

veriyorsunuz ancak ondan sonra uzatıyorlar kartı, saygınlıklarını korumak için bulabildikleri en iyi yol bu, bu insanlar yoksul ama dilenci değil, avuç açıyorlarsa nedeni işsiz kalmaları, kollarına şerit takınaları da müthiş bir fikir doğrusu, siyah kumaşa beyaz harflerle yazılmış işsiz kelimesi kabak gibi ortada, böylece uzaktan bile görülebiliyor, sayım yaparken de kolaylık oluyor ve onları unutmamızı engelliyor. En beteri seyyar satıcılar, o kadar kalabalıklar ki sonunda ruhların huzurunu kaçırıyor, ortamın sükûnetini bozuyorlar, Ricardo Reis yanlarına yaklaşmaktan kaçınıyor, çünkü burnunuzun dibine Meryem tasvirleriyle süslü tepsiler, heykelcikler, yığınla tespih, düzinelerce çarmıha gerilmiş İsa, binlerce küçük madalyon, İsa motifli kalpler, Meryem motifli ateşli kalpler, Son Akşam Yemeği sahneleri, İsa'nın doğumu sahneleri, Veronicalar[1] ve her yıl Meryem'in zuhur ettiği gün diz çöküp ellerini kavuşturan üç küçük çobanı dayıyorlar, çobanlardan birinin adı azizlerin hayat hikâyelerinde hiç geçmiyor, günün birinde kutsal kişi ilan edilmesi de mümkün değil, çünkü bir zamanlar kızların eteklerini kaldırırken yakalanmış. Bu bezirgân tarikatının bütün üyeleri cin tutmuş gibi haykırıyor, lanet olsun Yahuda'ya, komşu tüccar onun yalancılıkta gösterdiği hüneri kullanarak müşterisini mest edecek, tapınağın perdesi yırtılacak, küfürler ve beddualar yağacak dalaverecinin, rüşvet yiyicinin başına. Ricardo Reis ne Brezilya'dayken ne de eskiden buradayken daha lezzetli bir dua dinlediğini hatırlıyor, hitabet sanatının bu kolu hatırı sayılır bir gelişme göstermiş görmeyeli. Katolik dünyanın değerli incisi

1. Çarmıhını Golgota'ya taşırken Hz İsa'ya terini silmesi için başındaki örtüyü veren Veronica, geri aldığında İsa'nın suretinin örtüye işlendiğini görür. XII. yüzyılda bu suret, Roma'daki bir tasvirle özdeşleştirilmiş ve Veronica adıyla anılmaya başlamıştır.

Fátima bütün ateşiyle parlıyor, biricik kurtuluşu her yıl buraya gelip sıra beklemekte bulanlar için çilenin ateşiyle, yüce ve çoğaltıcı inancın ateşiyle, genel olarak hayırseverliğin ateşiyle, Bovril reklamının ateşiyle, dinsel giysi ürctiminin, basmacılığın, hırdavatçılığın ve dokumacılığın ateşiyle, istasyonlardaki büfelerin ateşiyle, hem asıl hem mecaz anlamda kaybedilip tekrar bulunmuş nesnelerin ateşiyle ve bu son ifade her şeyi özetliyor, aramak ve bulmak, işte Ricardo Reis'i harekete geçiren de bu, aramak için kaldı burada, bakalım bulabilecek mi. Hastaneye gitti bile, bütün kampı dolaştı, panayırda ayak basılrnadık yer bırakmadı, işte şimdi de uğuldayan meydana inip binbir renkli kalabalığın içine dalıyor ve inanç talimlerine, amellerine, acıklı dualara, dizüstü çökerek edilen yeminlere bakıyor, o sırada koltuk altlarından destek alarak ayakta duran, dizkapakları kan içinde bir tövbekâr, acıya ve vec haline dayanamayarak baygınlık geçiriyor, o an Ricardo Reis hastaların hastaneden çıkarılıp buraya getirildiğini ve saflar halinde dizildiğini fark ediyor, beyaz çiçeklerle kaplı Meryem Ana heykeli tam ortalarından geçebilsin diye, Ricardo Reis'in gözleri yüzlerde dolaşıyor, arıyor ve bulamıyor, tıpkı tek anlamı anlamsızlık olan bir rüyadaki gibi, tıpkı başı belirsiz bir yolun, yere düşmüş bedensiz bir gölgenin, havaya söylenen ve havada eriyen bir sözün görüldüğü rüyalardaki gibi. İlahiler çok yalın, hepsi sol ve do üzerine kurulu, tiz ve titrek sesler hep bir ağızdan okuyor, durup durup tekrar başlıyor. Cova da Iria'da mayısın on üçünde birden ortalığa sessizlik çökünce, heykel mucizevi görüntülerin görüldüğü küçük şapeli terk eder, tüyleri diken diken olur kalabalığın, doğaüstü olan gürül gürül gelmiştir az önce ve iki yüz bin başın üzerinde esmektedir, ister istemez bir şeyler olup bitecektir. Mistik bir ateşe tutulan hastalar mendiller, tespihler uzatıyor, diyakozlar da on-

ları alıp heykele değdiriyor hafifçe, ey Fátima'nın Meryem Anası hayatımı geri ver bana, Fátima'nın Meryem Anası n'olur yürüyeyim, Fátima'nın Meryem Anası n'olur gözlerim açılsın, Fátima'nın Meryem Anası n'olur duyabileyim, Fátima'nın Meryem Anası iyileştir beni, Fátima'nın Meryem Anası, Fátima'nın Meryem Anası, Fátima'nın Meryem Anası, dilsizler hiçbir şey istemeden bakmakla yetiniyor, tabii gözleri varsa, Ricardo Reis kulağını dört açıyor ama boşuna, Fátima'nın Meryem Anası gözlerini çevir sol koluma ve elinden geliyorsa iyileştir beni, diyen sesi duyamıyor, Rabbin Tanrı'yı da annesi Meryem'i de sınamaya kalkışmayacaksın, hem enine boyuna düşünüldüğünde sana düşen, herhangi bir şeyi istemek değil kabul etmek, alçakgönüllülük bunu emreder, bir tek Tanrı bilir hakkımızda hayırlı olanı.

Mucize gerçekleşmedi, heykel dışarı çıktı ve bir tur atıp tekrar içeri girdi, körler kör kaldı, dilsizler sessiz, felçliler hareketsiz, elsiz ayaksızların elleri ayakları büyümedi, hüzünlülerin hüznü azalmadı ve herkes kendini ayıpladı, herkes kendini suçladı ağlayarak, İnancım güçlü değildi, suç bende, suçun en büyüğü bende. Meryem Ana Şapeli'nden çıkarken birkaç mucize göstermeye kesin kararlıydı, ama gevşek müritler buldu karşısında, yanan çalılar umarken titrek gece kandilleri gördü, bu koşullarda elden ne gelir, önümüzdeki yıl tekrar bekleriz. Uzuyor akşamın gölgeleri, alacakaranlık da bir ayin alayında yürürcesine usulca çöküyor, gökyüzü yavaş yavaş gündüzün masmaviliğini kaybediyor, şimdi sedef rengine döndü, ufukta, uzak tepelerde ağaçların doruklarının ardında gözden kaybolan güneş, kırmızı, turuncu ve morlarla patlıyor, artık bir küre değil bir yanardağ güneş ve insan, bütün bunların sessizce olup bitebilmesini anlayamıyor. Gece yaklaştı, ateşler yakılıyor, seyyar satıcılar seslerini kesti, dilenciler paracıklarını sayıyor, beden-

lerin nefsi köreltiliyor ağaçların altında, bir kısmı çoktan mideye indirilmiş azık çıkınları açılıyor, kuru ekmek dişleniyor, suya hasret ağza dayanıyor mataralar ya da küçük fıçılar, herkes aynı şeyleri yapıyor, farklı davranmak zenginlerin harcı. Ricardo Reis bir çadırın altına yerleşmiş bir öbek insana eklendi, içli dışlı olmak söz konusu değil, tesadüfün dayattığı zoraki bir kardeşlik olsa olsa, onu fark ettiklerinde Ricardo Reis dalgınca derin düşüncelere dalmıştı serinlemeye niyetli görünmeyen gece hakkında, küçük bavulu elindeydi, yeni aldığı battaniyeyi de dürüp kolunun altına koymuştu, şu çadırlardan birine sığınsam ne kadar rahat olur, diye geçiriyordu ki aklından, Burayı eviniz bilin beyefendi, dediler ona, tabii reddetti, Hayır, teşekkür ederim, ama ötekiler ısrarcı davrandı, Samimiyiz, biliyorsunuz ve doğruydu, Ricardo Reis hemen anladı bunu, kalabalık grup Abrantes taraflarından geliyordu. Cova da Iria'nın dört bir yanında yankılanan şu mırıltı, ağız şapırtılarının ve son duaların mırıltısı, kimileri midelerine bayram ettirirken kimileri de ruhlarının sıkıntısını dindiriyor, sonra görevler değişilecek. Ricardo Reis ateşlerin zayıf ışığında görmeyecek Marcenda'yı, ne de daha sonra ayin alayı mumlarla yürürken, uykusunda bile görmeyecek hatta, bedeni artık yorgunluktan, yoksunluktan, kaybolup gitme isteğinden ibaret. Kendinde ikili bir varlık görüyor, tıraşını olmuş, ciddi, temiz pak bir adam, her zamanki Ricardo Reis yani, ama bir de adından başka Ricardo Reis'le hiçbir ilgisi olmayan şu öteki adam, şu yabanıl serseri var, üstü başı kırışmış, gömleği buruş buruş, şapkası terden lekelenmiş, ayakkabıları da toz içinde kalmış, bu adam o olamaz, bu iki erkek birbirlerinden hesap soruyor, inançlı olmadıkları halde sırf mantıksız bir umudu doyurmak uğruna adımlarını Fátima'ya yönelten çılgınlık hakkında açıklama istiyor, Peki ya karşına çıksaydı ona ne diyecek-

tin, babasının yanındayken ya da daha beteri yalnız başınayken birden seni fark ediverse, yüzün ne hale gelirdi hiç düşündün mü, bir baksana kendine, bir sakatlığı olsa bile gencecik bir kızın deli doktorun tekine âşık olabileceğine inanıyor musun, gerçekten anlamıyor musun duyguların o ânın koşullarından doğduğunu, haydi bakalım, aklını başına topla azıcık, sen iyisi mi şükret Fátima'nın Meryemine, karşılaşmadın onunla diye, tabii geldiyse, bu kadar gülünç hallere düşebileceğin hiç aklıma gelmezdi. Ricardo Reis eleştirileri alçakgönüllülükle kabul ediyor, acı sözlere ses çıkarmıyor, böyle pis, iğrenç olduğu için korkunç bir utanç içinde, battaniyeyi kafasına çekip uyumaya devam ediyor. İki adım ötede biri teklifsizce horluyor, koca zeytin ağacının arkasından da duayla filan hiç ilgisi olmayan mırıltılar, tinsel taşkınlıklara hiç benzemeyen, meleklerin şarkılarından alabildiğine uzaklaşmış küçük kahkahalar geliyor kulağına. Şafak söküyor, erkenciler gerinerek gelip ateşi canlandırıyor, başlayan yepyeni bir gün ve cenneti hak etmek için harcanacak çabaların ağırlığını taşıyor şimdiden.

Daha öğlen olmadan Ricardo Reis gitmeye karar verdi. Burada kalmasının nedeni Meryem'e veda etmek değildi ki, çoktan elveda demişti zaten o. Uçak iki kez daha geçip gene Bovril reklamları fırlattı. Otobüs pek az yolcu taşıyordu, büyük keşmekeşe daha vakit var. Dönemecin orada, toprağa tahta bir haç çakmışlar. Kısacası, mucize olmamış.

Afonso Henriques'den[1] Büyük Savaş'a dek, hep Tanrı'dan ve Meryem'den medet umduk, bu cümle Fátima'dan döndüğünden beri Ricardo Reis'in aklından çıkmıyor hiç, onu bir gazetede, bir kitapta mı okuduğunu, dini bir sohbette ya da nutukta mı duyduğunu, yoksa Bovril reklamında mı gördüğünü hatırlamıyor, cümlenin biçimi de özü kadar büyüledi onu, akıcı üslubu yürekleri heyecana getirip alevlendirmek için birebir, gayet tumturaklı havasıysa hâlâ ihtiyaç duyanlara, seçilmiş bir halk olduğumuzu kanıtlıyor, geçmişte ve gelecekte başka seçilmiş halklar varsa bile, hiçbirinin ömrü bizim kadar uzun değil, sekiz yüz yıl boyunca tanrısal güçlerle asla sekteye uğramayan güvenli, samimi bir ilişki içinde olduk, Beşinci İmparatorluk'un inşası için geç kaldığımız, Mussolini'nin bize fark attığı doğru, ama altıncısı ya da yedincisi kurtulamayacak elimizden, bu bir sabır sorunuysa bizde ondan bolca var, doğamızın bir parçası bu. Zaten Cumhurbaşkanı Sayın General António Óscar de Fragoso Carmona'nın beyanatına bakılırsa doğru yoldaymışız. Öte yandan, Carmona'nın konuşma tarzı da ulu-

1. Afonso I (d. 1109 Guimaraes, ö. 1185 Coimbra). 1139-85 arası hüküm süren ilk Portekiz kralı.

sumuzun ileride yetiştireceği yüksek memurlar tarafından örnek alınmalı, bugün Portekiz bütün dünyada tanınmıştır nihayet, Portekizli olmak müthiş bir şey, diyor kendileri. Kabul etmeliyiz ki bu özdeyiş de en az bahsi geçen ilk cümle kadar güçlü ve coşku verici, evrenselliğe duyulan iştah, kendimizden konuşturma arzusu, denizlere açıldık açılalı hiç eksik olmadı içimizden, genellikle müttefik sıfatıyla bulunduk denizlerde, çünkü herkes peşimizden koşuyor ve işte bu yüzden kime hizmet ettiğimizi merak etmeyiz hiç, bizim için önemli olan sadakattir, insan onsuz nasıl yaşar. Fátima'dan güneşten kararmış olarak, yorgun argın döndü Ricardo Reis, ne herhangi bir mucize gördü ne Marcenda'yı, geldikten sonra üç gün evden dışarı adımını atmadı, sonunda az önceki vatanseverce iddianın aracılığıyla dış dünyayla tekrar temas kurdu. Gazetesini kolunun altına sıkıştırdığı gibi gidip Adamastor'un gölgesine oturdu, ihtiyarlar da orada durmuş gelen gemileri seyrediyor, bütün dünyanın dilindeki vaat edilmiş toprağı ziyarete gelmiş gemiler, ihtiyarları şaşırtan tek şey sayıları, nasıl da donanmışlar bayraklarla, nasıl da çalıyor sirenler, nasıl da güvertelerde toplanmış asker selamı veriyor mürettebat, ama Ricardo Reis'in bıraktığı gazeteyi tekrar tekrar okuduktan sonra bu iki nöbetçinin kafasında bir ışık çakıyor, Portekizli olmanın gururunu tatmak için sekiz yüz yıl beklemeye değermiş. Ey deniz, Alto de Santa Catarina'dan seni gözlüyor sekiz asır, biri şişko biri sıska iki yaşlı adam gözlerinden akan yasak bir yaşı siliyor, tek üzüntüleri sonsuza kadar bu tepede kalıp gelip giden gemileri seyredemeyecek olmak, işte ödeyecekleri bedel bu, ömrün kısalığı ise umurlarında bile değil. Ricardo Reis fingirdeşen bir askerle bir hizmetçiyi gözlüyor oturduğu banktan, altı üstü birtakım el oyunları, oğlan çok çapkın davranırken kız da parmaklarına hafif hafif vurarak onunla cilveleşiyor. İnsanda, şü-

kürler olsun Tanrı'ya, diye çığlıklar attıracak bir hava var, Yunanlı değiliz ki *Evoe*[1] diye bağıralım, yerler çiçek dolu, böyle bir gün bir adamı mutlu etmeye yeter, tabii ruhu tatmin olmaz hırslarla beslenmemişse. Ricardo Reis kendindeki hırsların hesabını yapınca nehri, gemileri, tepeleri ve onları saran huzuru seyretmekten başka bir dileğinin olmadığını tespit ediyor, ama duyduğu şey mutluluktan çok bir kemirilme, sanki böceğin teki durup dinlenmeden derinden derine içini dişlermiş gibi, Havadandır, diye mırıldanıyor ve Fátima'da Marcenda'ya rastlamış olsa şu an ne hissedeceğini merak ediyor, denir ya, birbirlerinin kollarına atılmış olsalar, Bundan böyle hiç ayrılmayacağız, kaybettiğimi sandığımda anladım seni ne kadar sevdiğimi, Marcenda da aynı şeyleri söylerdi kuşkusuz, bu söz alışverişi bittikten sonra konuşacak bir şey bulamaz, ama zeytin ağacının arkasına gidip saklanmaktan da geri durmaz ve baş başa şakımaya, gülüşmeye, iç çekmeye koyulurlardı. Ricardo Reis gene hikâyenin devamından korkuyor, böcek başlıyor tekrar kemiklerini öğütmeye, zamana cevap yok, biz zaman içinde zamanın tanıklarıyız sadece. İhtiyarlar gazeteyi bitirmiş, kim evine götürecek diye kura çekiyorlar, okuması olmayanlar için bile makbul bir armağandır gazete, çöp kutularının dibine sermeye iyi olur böyle kâğıtlar.

Ricardo Reis o gün öğleden sonra muayenehanesine gittiğinde, Size bir mektup var, dedi Senhora Carlota, masanızın üstünde, Ricardo Reis'in kalbi, belki de midesi kasılıyor birden, böyle durumlarda soğukkanlılığını kolayca kaybedebilir insan, mideyle kalp arasındaki mesafe de bu kadar kısayken nerenin kasıldığını gelin de anlayın bakalım, hele ikisinin tam ortasındaki diyafram

1. Dionysia şenliklerinde neşe ifadesi çığlık.

birinin çarpmasına, ötekinin de kasılmasına aynı tepkiyi gösterirken, Tanrı insan bedenini baştan yaratacak olsa şu anda bildiklerinin ışığında daha basit bir şey vücuda getirirdi kuşkusuz. Mektubu Marcenda'dan başkası göndermiş olamaz, sonuç olarak Fátima'ya gidemediğini yazıyor olmalı, ya da gittiğini, onu uzaktan fark ettiğini, hatta sağlam koluyla ona işaret ettiğini, çifte hayal kırıklığı yaşamıştır durum buysa, birincisi Ricardo Reis onu görmediğinden, ikincisi de Meryem felçli kolunu iyileştirmediğinden ve şimdi aşkım, beni hâlâ istiyorsan seni Quinta das Lágrimas'da[1] bekliyorum. Mektup Marcenda'dan, uçuk mor zarf, yeşil, dikdörtgen bir kurutma kâğıdının ortasına konulduğundan kapıdan bakınca beyaz gibi görünüyor, ama bu bir göz aldanması, bir yanılsama, lisede öğretirler bunu, mavi ve sarı karıştırılınca yeşili verir, yeşil ve mor beyazı, beyaz ve kaygıysa yüzü soldurur. Zarf mor değil ve Coimbra'dan gelmiyor. Ricardo Reis mektubu usulca açınca küçük bir kâğıtla çok kötü bir elyazısı, bir doktor yazısı çıkıyor karşısına, Sevgili Meslektaşım, bu mektubu tamamen iyileştiğimi ve önümüzdeki ayın birinden itibaren tekrar klinikteki işlerimin başına döneceğimi size bildirmek amacıyla yazmaktayım, bu vesileyle size duyduğum derin minneti de belirtmek isterim, geçici rahatsızlığım sırasında nezaket gösterip yerimi almayı kabul ettiğiniz için teşekkür eder, en kısa zamanda engin bilginizi ve mesleki yeteneğinizi icra edebileceğiniz bir yer bulmanızı dilerim, birkaç satır daha vardı sonda, klasik kibar sözler. Ricardo Reis özenle kurulmuş cümleleri bir daha okuyup meslektaşının zarafetini takdir etti, yaptığı iyiliği kendisine yapılmış bir

1. XIV. yüzyılda yaşamış Galiçya kökenli soylu Inês de Castro'ya gönderme yapılıyor. Vellahi Pedro ile büyük bir aşk yaşayan Inês de Castro, Kral IV. Alfonso'nun emriyle Quinta das Lágrimas'da (Gözyaşı Çeşmesi) öldürülmüştü.

iyiliğe dönüştürmüştü, demek Ricardo Reis muayenehaneden başı dik ayrılabilir, tekrar iş aramaya başladığında mektubu referans gösterebilirdi, dikkatinizi çekerim, engin bilgi ve mesleki yetenek diyor, bu bir tavsiye mektubu değil bir bonservis, Bragança çalışanı Lídia'ya verecek bunlardan bir tane, kız başka bir işe girmek için ya da evlilik sebebiyle otelden ayrılırken. Ricardo Reis üzerine beyaz önlüğünü geçirip ilk hastayı içeriye alıyor, daha bekleyen beş tane daha var, onları iyileştirmeye vakti olmayacak Ricardo Reis'in, neyse, zaten sağlık durumları çok kötü değil, ay sonuna kadar on iki gün içinde elinde kalmaları gibi bir tehlike yok, buna da şükür. Lídia'dan ses yok. Doğru, henüz izin günü değil, ama Fátima yolculuğunun kısa süreceğini ve Ricardo Reis'in orada Marcenda'yla karşılaşmış olabileceğini düşünebilir, otelden bir koşu Alto de Santa Catarina'ya gelebilirdi, yarım saatini bile almazdı bu, ya da daha iyisi vizite saatinde Ricardo Reis'in muayenehanesine uğrayıp dostu ve sırdaşı olan Marcenda'dan haber sorabilirdi, Rahatsız ettiğim için bağışlayın, yalnızca Senhorita Marcenda'dan haber var mı, diye soracaktım, sağlığı yerinde mi, kolu iyileşmiş mi. Lídia ne geldi ne de bir şey sordu, Ricardo Reis'in duyguların ateşinden rahatsızlık duymadan onu öpmüş olması da işe yaramamış demek, Lídia belki de bu öpücükle onu satın almak istediğini düşünmüştür, iyi ama onun durumundaki insanlar böyle yorumlar yapabilir mi. Ricardo Reis evinde yapayalnız, öğlen ve akşam yemeği için dışarı çıkıyor, penceresinden nehri, uzaklardaki Montijo'yu, Adamastor denilen taş kütleyi, saat gibi dakik ihtiyarları, palmiyeleri seyrediyor, zaman zaman iki sayfa kitap okumak için bahçeye iniyor, akşam da erkenden yatıyor, ölmüş olan Fernando Pessoa'yı, önünde parlak bir gelecek uzanırken ömrünün en güzel çağında hayata veda eden Alberto Caeiro'yu, telgrafında Glasgow'a yerleşip

sonuna kadar, emekli olana kadar gemi inşa edeceğini söyleyen Álvaro de Campos'u düşünüyor, bazen de sinemaya gidiyor, King Vidor'un *Our Daily Bread*'ini[1] ve Robert Donat'yla Madeleine Carrol'un oynadığı *The 39 Steps*'i[2] gördü örneğin, üç boyutlu bir film seyretme arzusuna karşı koyamadı ve verdikleri selüloit gözlüğü de hatıra olarak eve götürdü, bu bir tarafı yeşil bir tarafı kırmızı gözlük şiirsel bir nesne, doğanın bahşettiği gözler bazı şeyleri görmeye yetmiyor. Derler ki zaman hiç durmazmış, ilerlemesinin önünü almak mümkün değilmiş, hep aynı terane, oysa zamanın yavaşlığına sinirlenen bir sürü insan var, düşünsenize, bir gün yirmi dört saat ve günün sonuna gelince yaşadığınıza değmediğini anlıyorsunuz, yarın her şey sil baştan, gereksiz haftaların üzerinden atlayıp dolu dolu bir saat, tek bir yoğun dakika yaşayabilsek, tabii yoğunluk o kadar sürebilirse. Ricardo Reis, Brezilya'ya dönmeyi tasarlıyor. Atlantik'i aşıp on altı yıllık ayrılıktan sonra tekrar buraya yerleşmek için Fernando Pessoa'nın ölümünün yeterli bir sebep olduğunu düşünmüştü, doktorluk yapacak, dizeler kaleme alacak, karınca kararınca, ölenin ardında bıraktığı boşluğu doldurarak yaşlanacaktı, hatta bu yer değiştirmenin farkına varan da olmayacaktı, ama artık bundan emin değil. Burası onun ülkesi olmasa da birilerine ait elbet, sapına kadar Tanrı'ya ve Meryem'e adanmış Portekiz tarihi, bir şipşak fotoğrafa benziyor, üç boyutlu gözlüklerle bakıldığında bile çizgileri silik ve belirsiz. Fernando Pessoa, daha doğrusu böyle adlandırdıkları şey, artık okuyamasa bile konuşan, duyan ve anlayan o karaltı, ruh, hayalet, Fernando Pessoa zaman zaman zuhur ediyor, şaka-

1. King Vidor'un 1936 yapımı filmi "Günlük Ekmeğimiz".
2. Hitchcock'un 1935 yapımı "39 Basamak" adlı filmi.

lar yapıp iyi niyetle gülüp gidiyor, onun uğruna geri dönmeye değmezmiş, Fernando Pessoa hem başka bir hayatın içinde hem burada, üstelik bunun taşıdığı anlamın da pek önemi yok, gerçek değil hiçbir şey, her şey mecaz. Marcenda var olmaktan vazgeçti, bir türlü iyileşemediği günlerini tespih gibi dizerek Coimbra'da, yabancı bir sokakta yaşıyor. Postaneye gitmeyi göze alabildiyse belki Ricardo Reis'in mektuplarını da saklamıştır tavan arasında bir köşede, bir mobilyanın çift katlı tabanında, annesinin belli etmeden kullandığı gizli çekmecede, hatta biraz para karşılığında okuma bilmeyen, güvenilir bir hizmetçinin komodinine koymuştur, tekrar tekrar okuyor da olabilir mektupları, unutmak istemediği bir rüyayı hatırlamak istercesine, bir rüyayla bir anı arasında hiçbir ortak nokta bulunmadığını görmeden. Yarın izin günü olduğuna göre gelir Lídia, ama Lídia, Anna Karenina'nın kâhyasıdır, görevi evi toplamak ve bazı ihtiyaçları gidermektir, gerçi gel de gülme, doldurulabilecek bütün boşlukları dolduruyor tek başına, çünkü Ricardo Reis'in kendisinin çoğul olduğu yolundaki varsayımı kabul edilecek olursa koca evren buna yetmemeli. Ricardo Reis hazirânın birinden itibaren işsiz kalacak, vekâleten ya da asaleten bir iş arayarak muayenehaneleri dolaşacak gene, para için değil, neyse ki o konuda bir sıkıntısı yok, hâlâ el sürmediği bir tomar İngiliz lirası var, Brezilya'daki bankadan daha çekmedikleri de cabası, onun tek derdi günlerin daha çabuk geçmesi. Elindekini avucundakini toparlasa, kalp hastalıklarıyla akciğer hastalıklarını bir kenara bırakıp hırsını herkesin ihtiyaç duyduğu genel tıbba yöneltse, kolayca kendine muayenehane açıp müşteriler bulabilir, hatta hastalarla ilgilensin diye Lídia'yı işe alabilir, akıllıdır Lídia, gözü açıktır, çabucak öğrenir, birkaç derste imla hatalarını da düzeltir, bu da onun sonunda hizmetçilikten kurtulmasını sağlar. Bu bir rüya bile değil,

miskin düşüncelere gömülmüş bir adamın sayıklaması, Ricardo Reis iş aramayacak, onun için en hayırlısı Brezilya'ya dönmek, bir dahaki sefer buradan geçerken Highland Brigade'e atlamak, "Labirent Tanrısı"nı da sessizce yasal sahibi O'Brien'a ulaştırmak, O'Brien kayıp kitabın nasıl ansızın tekrar ortaya çıktığını asla çözemeyecek.

Lídia geldi, biraz fazla nazik, mesafeliydi iyi akşamlar derken, soru da sormayınca ilk konuşan Ricardo Reis oldu, Fátima'ya gittim, Lídia renk vermedi, Ah, demek öyle, hoşunuza gitti mi bari. Ne cevap vermeli şimdi, Ricardo Reis vecit halini yaşayacak ve kendini bunu anlatmakla yükümlü sayacak kadar inançlı değil, sırf merakından da gitmedi Fátima'ya, dolayısıyla gördüklerini özetlemeyi, genel geçer konuşmayı yeğledi, Ortalık kalabalık, toz toprak, haklıymışsın, mecburen yıldız palasta yattım gece, neyse ki hava sıcaktı. Böyle serüvenler size uymaz, Doktor Bey. Gitmeden bilemezdim bunu. Lídia mutfağa geçti bile, bulaşıkları yıkamak için sıcak suyu açtı ve üstü kapalı olarak Ricardo Reis'e o gün birlikte olamayacaklarını çıtlattı, birlikte olmak deyimi onun kelime dağarcığına ait değil tabii, dolayısıyla en zarif konuşmalarında bile bu sözü kullandığından kuşku duyabilir. Ricardo Reis ilişki yasağının nedenlerini kurcalamadı, klasik kadın hastalığı, duyguları yara almış bir insanın tepkisi ya da kan ile gözyaşının önüne geçilmez bir birleşimi olabilir, ey aşılmaz nehirler, karanlık denizler. Mutfaktaki taburelerden birine oturmuş ev işlerini seyrediyor, hiç âdeti değildir aslında, ama iyi niyet göstermek istiyor Ricardo Reis, surların üzerine beyaz bayrak dikerek kuşatmacının genel ruh halini tartıyor kendince. Uzun lafın kısası, ne Doktor Sampaio'yu gördüm ne de kızını, ama o kalabalıkta doğal, ilgisizce boşluğa fırlatılıveren bu cümle, sanki dikkati üzerine çekmek ister gibi birden dondu kaldı, ister sahte olsunlar ister gerçek, kelimeler

her şeyi açığa çıkarma gücünden yoksun, ya da tam tersine ikiyüzlülük içlerine işlemiş ve bunu kınamalıyız, aynı kelime hem yalan söylüyor hem de gerçeği dile getiriyor, biz kullandığımız kelimeler değil, onlara tanınan krediyiz, Ricardo Reis nasıl bir kredi, bunu bilmiyoruz, Mucize oldu mu, diye sormakla yetindi Lídia. Bildiğim kadarıyla hayır, gazetelerde de yazmadı. Zavallı Senhorita Marcenda, iyileşmek umuduyla gittiyse korkunç hayal kırıklığına uğramıştır. Hiç umudu yoktu. Siz nereden biliyorsunuz ve Lídia, Ricardo Reis'e, bir kuş gibi alev alev baktı. Bana tuzak kuruyorsun aklın sıra, diye düşünüyor Ricardo Reis, bir yandan da karşılık veriyor, Daha ben otelde kalırken tasarlıyorlardı babasıyla Fátima'ya gitmeyi. Ah. İnsan böyle ufak tefek düellolarla yorulup yaşlanır işte, başka konuya geçseler artık, gazeteler ne güne duruyor, bellekte birkaç haber tutulmalı mutlaka, sohbeti canlandırır, Alto de Santa Catarinalı ihtiyarlar da böyle yapıyor, Ricardo Reis ve Lídia da, ortalığa, kelimelere tercih edilen bir sessizlik çökmemişse tabii, Ee, kardeşin ne oldu ve bu hiç de fena bir başlangıç sayılmaz. Kardeşim iyi, nereden çıktı bu soru. Geçenlerde gazetede bir haber okuyup sakladım da, kardeşin aklıma geldi, Nobre Guedes diye bir mühendisin bir konuşması. O beyefendinin kim olduğunu bilmiyorum. Denizciler hakkında söylediklerine bakıyorum da, kardeşinin de ondan gıyabında beyefendi diye bahsedeceğinden şiddetle kuşku duyuyorum. Ne söylüyormuş. Dur iki dakika, gidip gazeteyi getireyim. Ricardo Reis çıkıp çalışma odasına gidiyor ve O *Século*'yla geri dönüyor, Nobre Guedes'in Emissora Nacional'da yaptığı komünizm karşıtı bir konuşma söz konusu, neredeyse bir sayfanın tamamını kaplamış, bir yerinde de denizcilerden bahsediyor. Ya kardeşim. Yo, kardeşinin adı bile geçmiyor, adam ortaya konuşmuş, Birileri el altından O *Marinheiro Ver-*

melho[1] denilen o müstekreh paçavrayı dağıtıyormuş. Müstekreh ne demek. Pis bir sözcük, itici, mide bulandırıcı, iğrenç anlamında. İnsanın içini kaldıran. Kesinlikle öyle, müstekreh, insanın içini kaldıran demek. Ben, O *Marinheiro Vermelho*'yu gördüm daha önce ve hiç de içimi kaldırmadı. Kardeşin mi gösterdi. Evet, Daniel. Öyleyse kardeşin komünist. Ah, o kadarını bilemem, ama onlardan yana olduğu kesin. Arada ne fark var. Ona baktığımda sıradan birini görüyorum. Sence gerçekten komünist olsa farklı mı görünürdü. Bilmem ki, dilim dönmüyor anlatmaya. Ziyanı yok, Mühendis Guedes bir de diyor ki Portekiz'in denizcileri ne kızıl, ne beyaz, ne maviymiş, hepsi Portekizliymiş. Hadi canım, Portekizli olmak bir renk mi sanki. Vay canına, bu güzel işte, insan sana bakınca tek bir tabak kıramaz diyor, sonra bazen bir dolap dolusu tabağı yere indiriveriyorsun. Sakarlığım yoktur, bugüne kadar tek bir tabak kırmış değilim, görüyorsunuz bulaşığınızı nasıl yıkadığımı, elimden hiçbir şey kurtulmaz, oldum olası böyleyimdir ben. Sen sıra dışı bir insansın. Sıra dışı dediğiniz insan bir oda hizmetçisi, şu Guedes denizciler hakkında başka bir şey söylüyor mu. Hayır, hepsi bu kadar. Şimdi hatırladım, Daniel de Guedes soyadlı eski bir denizciden söz etmişti bana, ama onun adı Manuel'miş, Manuel Guedes, yanında kırk sanıkla birlikte mahkemeye çıkmış. Pek çok Guedes var. Orası öyle, ama ona sadece Manuel derlermiş. Üzerinden sular süzülen bulaşıklar pırıl pırıl şimdi, Lidia'nın başka işleri var, çarşaflar değiştirilecek, yatak toplanacak, pencerenin iki kanadı ardına kadar açılıp oda havalandırılacak, banyo temizlenecek ve temiz havlular konulacak, sonra da mutfağa dönülüp bulaşıklar kurulanacak,

1. (Port.) "Kızıl Bahriyeli." Portekiz Komünist Partisi'nin gazetesi; 1934-1936 arasında çıkmıştır.

Ricardo Reis ona arkasından yaklaşmak için bu ânı seçiyor, belinden kavradığı Lídia azıcık çırpınınca ensesinden öpüyor onu ve tabak kızın elinden yere düşüp tuzla buz oluyor. Evet efendim, tamamdır, sonunda bir şey kırdın sen de. Olacağı varmış, kaderden kaçılmaz. Ricardo Reis gülerek onu kendine çevirip dudaklarından öpüyor, Lídia direnmeyi bırakıp konuşmakla yetiniyor. Bugün mümkün değil, anlarsınız ya. Yasak fizyolojik türden demek ki, başta bir sebep varsa da uçup gitmiş.

Olsun, başka sefere, diye karşılık veriyor Ricardo Reis onu öpmeyi kesmeden, az sonra, mutfağa saçılmış tabak kırıklarını toplamak gerekecek.

Birkaç gün sonra Ricardo Reis'i ziyaret sırası Fernando Pessoa'daydı. Zuhur ettiğinde vakit neredeyse gece yarısıydı ve komşular çoktan uyumuştu, görünmezliğine tam olarak güvenemediğinden parmak uçlarına basa basa çıktı yukarı, karşılaştığı insanların bakışları bazen hiçbir şey görmeden bedenini delip geçiyordu, yüzlerindeki ifadesizlik bunun en açık kanıtıydı, ama daha nadir olmakla birlikte kimileri de vardı ki onu gayet iyi görüyor, ne olduğunu tam çıkaramasalar da bir tuhaflık sezerek ısrarcı bakışlarla süzüyorlardı, siyahlar giyinmiş bu adamın öbür dünyadan geldiğini söyleyen olsa herhalde inanmazlardı, uçucu maddelere ve elle tutulmaz ak çarşaflara alışkınızdır biz, oysa rahat davranan bir ölüden daha somut bir şey yoktur yeryüzünde, işte bu yüzden Fernando Pessoa usulca yürüyor, önceden belirlenmiş işarete göre kapıyı çalıyor sonra, bu ihtiyat şaşırtmasın bizi, düşünsenize hele ne gürültü kopardı kapıya hızlı vursa ve üst kattaki komşu yatağında sıçrayarak uyanıp bağırmaya başlasa, İmdat hırsız var, diye. Zavallı Fernando Pessoa hırsız ha, o ki elinde hiçbir şey kalmamış, hayat bile. Ricardo Reis çalışma odasında dize döktürmeye uğraşıyordu, Görmeyiz Parcala-

rın[1] bizi nasıl mahvettiğini, Sanki yoklarmış gibi unuturuz onları, derken evin derin sessizliğinde hafif tıkırtıyı duyuyor ve ziyaretçinin kim olduğunu anlayarak hemen kapıya koşuyor, Sizi gördüğüme sevindim, nerelere kayboldunuz, kelimeler hınzırdır, Ricardo Reis'in ağzından çıkanlar olsun olsun iki diri arasındaki bir sohbete uygun düşerdi, ama bu koşullarda, sinsi, kötü bir zevkin ölümcül alaycılığını dile getiriyorlar, Nerelere kayboldunuz, oysa o da bizim gibi biliyor Fernando Pessoa'nın Prazeres'teki evceğizinden geldiğini, üstelik orada yalnız yaşamadığını, korkunç ninesi Dionisia ona yoldaşlık ediyor orada ve her döndüğünde inceden inceye hesap soruyor, Hava almaya çıkmıştım, diye kuru bir karşılık veriyor torunu her seferinde, şimdi Ricardo Reis'i de, kuruluğu hariç aynı sözlerle yanıtlıyor, hiçbir anlamı olmayan mükemmel sözler. Fernando Pessoa bitkince koltuğa oturdu ve bir acıyı dindirmek ya da bir bulutu kovmak istercesine elini alnına götürdü, sonra parmakları bütün yüzünde gezindi, gözlerinde durakladı, dudaklarının köşesini çekiştirdi, bıyıklarını düzeltti, sivri çenesini yokladı, hatlarını yeniden çizmek, onlara eski biçimlerini kazandırmak, görüntülerini rötuşlamak istiyor gibiydi, ama sanatçının elindeki kalem değil silgi, geçtiği yerde ne varsa siliyor, yüzün bir tarafındaki çizgiler yok olmuş bile, doğaldır, Fernando Pessoa öleli neredeyse altı ay oldu, Sizi giderek daha az görüyorum, diye sızlanıyor Ricardo Reis. Daha ilk günden uyarmıştım sizi, zaman ilerledikçe benim de belleğim zayıflıyor, az önce Calhariz'de, evinizin yolunu doğrultmakta hayli zorlandım. Karışık değil aslında, Adamastor'u aklınıza getirseniz yeter. Adamastor'u aklıma getirsem kafam iyice allak bullak olurdu, sekiz

1. Moiralar olarak da bilinen ve Roma mitolojisinde, insanın yazgısını ve özellikle yaşam süresi ile ne kadar acı çekeceğini belirleyen üç tanrıçanın adı.

yaşıma, Durban'a döndüğümü sanırdım ve bu kez iki kere kaybolmuş olurdum, boşlukta ve şu anda, zamanda ve bu mekânda. Daha sık geliniz, belleğiniz diri kalır böylece. Bugün bana soğan kokusu yardımcı oldu. Soğan kokusu mu. Evet, soğan kokusu, dostunuz Victor'un nöbet tutmaktan vazgeçmeye niyeti yok anlaşılan. Ama bu saçma. Size öyle geliyor. Herhangi bir suçu, hatta suça teşebbüsü olmayan insanlarla vakit kaybettiğine göre, polisin yapacak hiç işi kalmamış galiba. Bir polisin ruhunda kopan fırtınaları hayal etmek zordur, üzerinde iyi bir izlenim bırakmış olmalısınız, belki dostluk kurmak istiyor sizinle, ama ayrı dünyalarda yaşadığınızı biliyor, siz seçilmiş varlıklar arasındasınız, o ise cehennemlikler, karasevdalılar gibi kapınızdan ayrılmadan ışığınızı gözlemesinin sebebi budur işte. Yapmayınız, benimle alay ediyorsunuz. İnsanın gönlünü böyle avutmasının altında ne kadar büyük bir üzüntünün yattığını hayal bile edemezsiniz. Benim kızdığım, hiçbir gerekçesi olmayan bu denetim. Belki de kafanızdakileri dile getirmekte biraz aceleci davranıyorsunuz, öbür dünyadan gelen birinin sizi düzenli olarak ziyaret etmesini de olağan bulduğunuzu zannetmem. Ama kimse sizi görmüyor. Belli olmaz dostum, belli olmaz, ölünce kendinizi görünmez kılmaya fırsat bulamıyorsunuz her zaman, duruma bağlı, bazen enerji yetmiyor, kimi dirilerin görünmez olanı bile gören gözlere sahip olması da apayrı bir konu. Victor için geçerli değildir bu. Değildir kuşkusuz, hiçbir polisin ondan daha yetenekli ya da erdemli olmadığını da kabul etmelisiniz, bin gözlü Argos miyobun tekiydi karşılaştırmak gerekirse. Ricardo Reis az önce karaladığı kâğıdı alıyor eline, Birkaç dizem var burada, neye benzeyecek bilemiyorum. Okuyunuz. Bu sadece bir ilk adım, başka türlü başlamam da mümkün. Okusanıza. Görmeyiz Parcaların bizi nasıl mahvettiğini, Sanki yoklarmış gibi unu-

turuz onları. Güzel olmuş, ama belleğim beni yanıltmıyorsa, Brezilya'ya gitmeden önce aynı şeyi bin kere, bin farklı şekilde söylemiştiniz zaten, dönenceler esin dağarcığınıza hiçbir zenginlik katmamış. Söyleyecek başka bir şeyim yok, sizin gibi değilim ben. Zamanla olur, sıkmayın canınızı. Bendeki kısır ilham dedikleri. İlham tek bir kelimeden oluşur. Ben, dokuz yüz doksan dokuz gözü kör bir Argos'um. Mükemmel bir metafor, bu da gösteriyor ki sizden çok kötü bir polis olurmuş. Sırası gelmişken Fernando, Ulusal Propaganda Bürosu'nda sekreterlik yapan António Ferro diye biriyle tanışmış mıydınız? Evet, arkadaşımdı, her *Mensagem* nüshası için ona beş *conto* borcum var, neden sordunuz. Hemen söyleyeceğim, önümde bu sekreterliğin verdiği edebiyat ödüllerinin dağıtılmasıyla ilgili bir haber duruyor da, bilginiz var mıydı. Siz söyleyiniz, nasıl olabilir. Bağışlayınız beni, artık okuyamadığınız hep çıkıyor aklımdan. Bu yılki ödülü kim almış. Carlos Queiróz. Carlos. Onu tanıyor musunuz. Carlos Queiróz, Ophelinha diye bir genç kızın yeğeniydi, adı ph'le yazılıyor bu kızın, bir zamanlar gönlünü çelmeye çalışmıştım, büromda çalışırdı. Sizi çapkınlık yaparken düşünemiyorum. İyi ama herkes ömrü boyunca en az bir kere yapar bunu, benim ne eksiğim var. Ona yazdığınız aşk mektuplarını görmeyi çok isterdim. Sanırım ortalamaya göre biraz daha aptalcaydılar. Ne zaman oldu bu. Brezilya'ya gitmenizden hemen sonra başladı. Uzun sürdü mü peki. Kardinal Gonzaga'yla[1] birlikte, ben de sevdim, dememe yetecek kadar uzun. İnanmakta güçlük çekiyorum. Yalan söylediğimi mi düşünüyorsunuz. Hayır, nereden aklınıza geliyor böyle şeyler, zaten bizler yalan söylemeyiz, gerekli olduğunda yalan

1. Portekizli yazar Júlio Dantas'ın bir oyununun kahramanı.

söyleyen kelimeler kullanırız sadece. İnanılması bu kadar güç olan nedir. Sevmiş olmanız, çünkü sizi tanıdığım ve gördüğüm kadarıyla, kelimenin tam anlamıyla, sevme yeteneğine sahip olmayan erkeklerdensiniz. Don Juan gibi. Evet, Don Juan gibi, ama sebepleriniz başka. Açıklayınız biraz. Don Juan'da aşk enerjisi haddinden fazlaydı, bunun da aşk nesnelerinde eriyip gitmesi şaşırttı. Ama hatırladığım kadarıyla siz hiç bu durumda olmadınız. Ya siz. Ben ortadayım, önemsiz, öylesine bir adam, sıradan türe aitim ben, ne eksik ne fazla. Bir anlamda dengeli bir amatörsünüz. Tam olarak bir geometri ya da mekanik sorunu sayılmaz bu. Az daha konuşsak hayatın size pek cömert davranmadığını söyleceksiniz bana. Aşk zor iştir, Sevgili Fernando. Sızlanmaya hakkınız yok, Lídia'nız var ya. Lídia bir hizmetçi. Ophelinha da daktiloydu. İşe bakınız ki kadınlardan değil de mesleklerinden konuşuyoruz. Bir de bahçede buluştuğunuz hanım var, neydi adı. Marcenda. Evet, işte o. Marcenda benim hiçbir şeyim değil. Bu kadar kesin bir hükümde küskünlük kokusu alıyorum. Üç kuruşluk tecrübem diyor ki, küskünlük her erkeğin kadınlara karşı hissettiği duygunun adıdır. Daha sık görüşmeliyiz, Sevgili Ricardo. Kaderbaşka türlü istedi.

Fernando Pessoa kalkıp çalışma odasında rastgele yürüyor ve Ricardo Reis'in az önce okuduğu dizelerin olduğu kâğıdı eline alıyor. Nasıl buyurmuştunuz. Görmeyiz Parcaların bizi nasıl mahvettiğini, Sanki yoklarmış gibi unuturuz onları. Kader tanrıçalarının bizi günbegün nasıl çökerttiğini görmemek için kör olmak gerek. Kaba tabirle nasıl derler, görmek istemeyenden daha körü yoktur. Fernando Pessoa kâğıdı aldığı yere bırakıyor. Ferro'dan söz ediyordunuz. Laf lafı açtı. Konuya dönelim. Ödül dağıtımı vesilesiyle António Ferro, güce dayalı rejimlerde, ki bu güç Salazar rejimindeki gibi saf akıl bile

olsa, aydınların kendilerini birer rehine gibi gördüğünü ve otoriter rejimlerde entelektüel üretimin hep arttığını unuttuğunu beyan etti. Şu akıl gücü hikâyesi mükemmel doğrusu, Portekiz hipnotize olmuş, aydınlar Victor'un denetimi altında canlarını dişlerine takmış ürün üstüne ürün veriyor. Aynı fikirde değil misiniz. Bu fikri paylaşmak zor, hatta tarihin Ferro'yu yalanladığını bile söyleyebilirim, gençliğimizi hatırlayınız, *Orpheu*'yu ve daha başka şeyleri, o zamanlar düzen getirme hevesindeki bir rejimde mi yaşıyorduk sizce, üstelik iyi düşünüldüğünde, Sevgili Reis, odlarınızı, düzenin şiirselleştirilmesi olarak değerlendirebileceğimiz halde. Odlarıma hiç bu gözle bakmamıştım. Ama öyleler, insanlar boşuna çırpınır, tanrılar bilge ve duyarsızdır, kendi yarattıkları düzenin bağrında yaşar ve yok olur onlar, geri kalanınsa tektir kumaşı. Tanrıların üstünde kader var. Kader, tanrıların bile ulaşrnaya can attığı nihai düzendir. Ya insanlar, insanlara hangi rolü biçiyorsunuz. Düzeni bozmak, kaderi değiştirmek. Daha iyi olsun diye. Daha iyi ya da daha kötü, bunun bir önemi yok, aslolan kaderin önüne geçilmesi. Bana Lídia'yı hatırlatıyorsunuz, o da sık sık kaderden bahsediyor, ama bambaşka sözlerle. Neyse ki kader hakkında akla her geleni söylemekte sakınca yok. Ama biz Ferro'yu konuşuyorduk. Ferro aptalın teki, Salazar'ı Portekiz'in kaderi sanıyor. Mesihi. O bile değil, insanları vaftiz eden, duasını eden, evlendiren, öğütler veren bir papaz. Düzen adına. Kesinlikle, düzen adına. Belleğim beni yanıltmıyorsa sağlığınızda bu kadar bozguncu değildiniz. Ölüm yanı başındayken hayatı başka türlü görüyor insan, bu kesin ve cevapsız sözlerden sonra izninizi isteyeceğim, cevapsız diyorum, çünkü yaşayan biri olarak bana cevap veremezsiniz. Neden gece burada kalmıyorsunuz, geçen gün de teklif etmiştim bunu. Ölülerin dirilerle yaşamaya alışması da, dirilerin ka-

fasını ölülere takması da iyi değildir. Ama ikisi de insanlığa dahil. Öyle, ama bu gerçekten doğru olsa şu an sadece ben değil, istinaf mahkemesi hâkimi, hatta bütün ailesi burada olurdu. Bu evde istinaf mahkemesinden bir hâkimin yaşadığını nereden biliyorsunuz, size bundan bahsettiğimi hatırlamıyorum. Victor söyledi. Hangi Victor, benimki mi. Hayır, çoktan öbür tarafa göçmüş olan bir başkası, ama onun da elâlemin hayatına burnunu sokmak gibi bir huyu var, ölüm bile çare olamamış bu saplantısına. O da soğan kokuyor mu. Evet, ama çok daha az, zaman geçtikçe hafifliyor da. İyi akşamlar Fernando. İyi akşamlar Ricardo.

Salazar'ın zihinsel gücünün bazen şiddetini kaybettiğini gösteren birtakım ciddi işaretler var. Buna dair en çarpıcı örneklerden biri az önce Tejo'nun kıyısında yaşandı, ikinci sınıf bir şalupa olan João de Lisboa, kutlu devlet başkanımızın başı çektiği görkemli bir törenle suya indirilirken. Gemiye donanma bayrakları çekilmiş, kızaklar yağlanmış, avizo[1] da çiçeklerle süslenerek kızakta beklemeye alınmıştı, bir denizcilik terimidir kızak, bu sırada Cumhurbaşkanı Sayın General António Óscar de Fragosa Carmona da, peşinde maiyetiyle, yani bayramlık üniformaları içinde subaylar ve redingotlu, silindir şapkalı burjuvalarla ilerlemekteydi, nihayet Portekizli olmakla övünebileceğiz, diyen cumhurbaşkanımız olur kendileri, güzelim bıyığını burup duruyor, bir taraftan da her törende patlattığı cümleyi ağzından kaçırmamaya çalışıyordu elinden geldiğince, Çok şık, çok şık, çok hoşuma gitti, çünkü yerin ve koşulların uygun olmadığı söylenmişti ona. Cumhurbaşkanı basamakları tırmanmış, kürsüye varmak üzereyken, ki gemilerin suya inişini hiç

1. Kurye botu olarak kullanılan bir çeşit küçük tekne.

kaçırmayan ulusun önde gelenleri çoktan yerlerini almışlardı kürsüde, Kilise'nin, tabii Katolik Kilisesi'nin bir temsilcisi, son kutsamayı yapmakla meşgulken, Tanrım bu geminin ölüm saçmasını, mürettebatının da yara almamasını nasip eyle, halktan insanlardan, meraklılardan, tersane işçilerinden, foto muhabirlerinden oluşan kalabalık kendi yansıması gibi gördüğü parlak korteji hayranlıkla seyrederken ve köpüklü Bairrada şampanyası da zafer ânının, daha doğrusu patlama ânının gelmesini beklerken, birdenbire herkesin şaşkın bakışları önünde, kimse el sürmeden João de Lisboa kızakta kaymaya başlayıverdi. Başkanın ak bıyıkları titredi, silindir şapkalar şaşkın şaşkın oynadı, gemi ise uzaklaşıp şanıyla şerefiyle sularda süzülüverdi, mürettebat geleneksel hurralarını patlatıyor, gemilerin sirenlerinden aptala dönen martılar delice kanat çırpıyor, koskoca bir kahkaha Lizbon kıyılarını inletiyordu. Suçluları uzakta aramaya gerek yok, dünyanın en şakacı insanları olan tersane işçilerinin işi bu, Victor soruşturmayı başlattı bile, deniz bir anda alçaldı, kanalizasyonlardan korkunç bir soğan kokusu yükseldi, beyin kanaması geçirmesi an meselesi olan cumhurbaşkanı ortadan kayboldu, öfkeli ve kırgın maiyeti çil yavrusu gibi dağıldı, en yüksek memurunun nezdinde bu denizciler ülkesinin onuruna saldıranların der-r-hal bulunmasını istiyor herkes, Emredersiniz Sayın Konsey Başkanı, diye karşılık veriyor Yüzbaşı Agostinho Lourenço, Victor'un amiri. Gene de alaylardan kurtulamıyorlar, koca şehrin maskarası oldular, dillerde bu aksilikten başka bir şey yok, Bragança'daki İspanyollar bile pek eğlendilerse de üstü kapah konuşmayı yeğliyorlar bu konuda, *Cuidense ustedes, eso son artes del diablo rojo,*[1] ve başka yorum yapmıyorlar. Sonuç olarak bu olay sadece Lusita-

1. (İsp.) Kendinizi kollayın, bunlar kızıl şeytanların marifetleri.

nia politikacılarını ilgilendirir, dolayısıyla Alba ve Medinaceli dükleri de erkek erkeğe Coliseum'a gidip *catch-as-catch-can*, başka bir deyişle tuttuğunu-yere-yapıştır sporunu, yani dehşet verici serbest güreş müsabakalarını izlemeye karar veriyorlar, vatandaşları José Pons'la Polonyalı Kont Karol Nowina, Musevi Ab-Kaplan'la Zikoff diye bir Beyaz Rus, Çek Stresnack'la İtalyan Nerone, Belçikalı Ferm'le Flaman Rik de Groot, İngiliz Rex Gable'la milliyeti belirtilmemiş Strouck diye biri dalaşacak, yumruktu tekmeydi kafaydı makastı kündeydi derken, dünya denen seyirliğin ustaları olup çıkacaklar işte, bir Goebbels eksik hava filosuyla, o katılsaydı şampiyonaya, galibiyeti kimseye kaptırmazdı.

Deniz kuvvetlerinin kelimeleri kifayetsiz bırakan davranışının ardından, şimdi uçaklar ve havacıların hünerleri gündeme gelecek, yeri gelmişken söyleyelim de bir daha bu konuya dönmeyelim, Victor'un süratle el koymasına rağmen ayaklanmanın sorumluları hâlâ bulunmuş değil, João de Lisboaişinin yelken tamircilerinin ya da perçincilerin başının altından çıkmadığı ise kesin. Çocukların bile fark edebileceği gibi savaş bulutları Avrupa semalarında yoğunlaştığından, hükümet bu fikri desteklemek adına, halka hava saldırılarından nasıl korunacağını anlatmaya karar verdi. Muhtemel düşmanı adıyla anacak kadar işi gerçeğe vurmuş değiller, ama gene de bunun İspanyollardan başkası olamayacağı alttan alta sezdiriliyor, ezeli düşmanlarımız onlar, üstelik bugün kızıllar. Modern uçakların menzili henüz Fransız uçaklarının Portekiz'i bombalamasına el vermiyor, hele İngilizler daha da düşük olasılık, müttefikimiz değiller mi canım, İtalyanlarla Almanlara gelince, özbeöz kardeşimiz onlar, bu iki halk bize o kadar dostluk gösterdi ki onlardan olsa olsa yardım beklenir, bela değil. Her neyse, hükümet gazetelerden ve radyolardan, ayın yirmi yedisinde, Ulusal Devrim'in onuncu

yıldönümünün arifesinde Lizbon'un görülmemiş bir gösteriye sahne olacağını duyurdu, Baixa'nın bir bölümüne hava saldırısı olmuş gibi yapılacaktı, daha teknik terimlerle söylersek, Rossio Garı'nı hedef alan, çevredeki yolların da gazla kapatılacağı kimyasal bir hava harekâtı tatbikatı. Önce bir keşif uçağı şehrin tepesinde dolaşıp Rossio Garı'na duman sıkacak, böylece hedef gösterecekti. Önlerine geleni eleştirmeyi kendilerine iş edinenler, bombardıman uçakları yüklerini önceden uyarıda bulunmadan bırakırlarsa sonuçların daha ağır olacağını belirttiler, ama savaşa özgü şövalye ruhunu küçümseyen kötü niyetli insanlar bunlar, düşmana uyarıda bulunmadan saldırmak şövalyeliğe aykırıdır. Dolayısıyla, sis dağılır dağılmaz hava savunma sistemi devreye girecek, böylece kulakları patlatırcasına sirenler çalmaya başlayacak, bu işareti alan aktif ve pasif savunma birlikleri de mevzilenecekti. Ardından polis, Ulusal Cumhuriyet Muhafızları, Kızılhaç ve itfaiye işe koyularak halkı tehdit altındaki yolları, başka bir deyişle gara giden sokakları terk etmeye çağıracaktı, o sırada yardım ve kurtarma ekipleri ivedilikle tehlikeli bölgeye gidecek, itfaiye arabaları da bütün hortumları hazır tutarak yangın çıkabilecek noktalara yönelecekti. Keşif uçağı da sis bombasının hedefi bulduğundan ve yardım ekiplerinin olay yerine ulaştığından emin olduktan sonra ortadan kaybolacaktı, ekiplerin arasında tiyatro ve sinema oyuncusu António Silva göze çarpacaktı, Ajuda Mahallesi gönüllü itfaiyecilerinin başında. Pilot kabininin açık olması yüzünden alçaktan uçan çift kanatlılardan oluşan düşman filosu ilerlerken, hava savunma da mitralyözleri ve uçaksavar donanımlı tanklarıyla devreye girecek, ama ortada sadece bir tatbikat olduğundan hiçbir uçak vurulup cezalandırılmayacak, hepsi bulutların hizasında daireler çizmeyi sürdürecekti, bombardımana gelince, taklit yapmaya bile gerek yok, bombalar aşağıda kendiliğinden pat-

lar zaten, bütün bunlar gerçekten olsa vatanseverlik kokan adının kurtaramayacağı Praça dos Restauradores'te[1] örneğin. Rossio'ya doğru giderken kırılıp geçirilecek piyadelerden de kurtulan olmazdı. Bugün hâlâ sorardık kendimize bu birliğin ne işi vardı diye, düşmanın bomba yağdıracağını duyurduğu, söylediğini de yaptığı yerde. Umarız ordumuz için kara bir leke olan bu acıklı olay unutulup gitmez, genelkurmay da derhal savaş konseyinin karşısına çıkartılır ve köklü bir temizlik olur. Sıhhiyecilerin imanı gevremiş, sedyeciler, hemşireler ve doktorlar ateş altında özveriyle savaşıyor, ölüleri topluyor, yaralıları ayağa dikip merkürokrom ve tentürdiyota buluyor, yaralarını sarıyorlar, bandajlar daha sonra güzelce yıkanacak yeniden kullanılmak üzere, bu kez gerçek yaralar için, aradan otuz yıl bile geçse. Savunmanın kahramanca çabalarına rağmen düşman uçakları tekrar saldırıya geçiyor ve bıraktıkları yangın bombaları Rossio Garı'na isabet ediyor, alevler dağ gibi yıkıntıları oburca yalayıp yutuyor, gene de nihai zaferi kazanma umudumuz tükenmiş değil, çünkü mucize eseri Kral Sebastião'nun heykeli kel kafasıyla sapasağlam ayakta kalmış. Pek çok bina yıkılmış, Mont-Carmel Manastırı'nın antik kalıntılarının yerini gıcır gıcır kalıntılar almış, Teatro Nacional'dan dev duman bulutları yükseliyor, kurban sayısı giderek artıyor, hemen her yerde evler alev alev, anneler çocuklarına sesleniyor, çocuklar annelerini istiyor, babalarla kocaları ise umursayan yok, bu canavarın adı savaş. Bulutların içinde kaybolan şeytan havacılar küçük kadehlerde Fundador konyağı içerek başarılarını kutluyor, hem bu sayede, savaş ateşinin düşmesiyle buz tutan elleri ayakları da ısınmış oluyor. Raporlarında kullanmak

1. Lizbon'da bir meydan; adını 1640 Devrimi'nde, Portekiz'in bağımsızlığı için ölen kahramanlardan alır.

üzere krokiler çiziyor, notlar alıyor, fotoğraflar çekiyorlar ve sonra alay edercesine kanatlarının etrafında çark edip Badajoz'a doğru uçuyorlar, oysa Caia'dan gelmişlerdi. Sanki ikinci bir deprem olmuş, şehir bir alev ummanı, ölü sayısı binleri bulmuş. Uçaksavarcılar son bir salvo yapıyor, sirenler ötüyor tekrar, talim bitti. Halk sığınaklardan ve mahzenlerden çıkıp evine yollanıyor, ne ölü var ne yaralı, binalar hâlâ dimdik ayakta, hepsi bir oyundu sadece.

İşte gösteri programı bu. Gerçi Ricardo Reis, Urca' ve Praia Vermelha'nın bombalanışına tanık olmuştu, ama o kadar uzaktaydı ki, ertesi gün gazeteler gerçek ölülerden ve gerçek yaralılardan bahsetmese bir tatbikat seyretmiş olduğunu sanabilirdi, bu nedenle bu kez sahneyi ve aktörleri kendi gözüyle görmeye karar veriyor. Gerçekçi olsun diye operasyon sahasından geçmeyip Santa Justa'da asansöre binmeyi yeğliyor, ondan erken davranan lar olmuş, sonunda hedefe vardığında ortalık tıklım tıklım, tekrar Çalçada do Carmo'ya inmek zorunda kalıyor, gerçek bir hac yolculuğu bu, yollar hariç, çünkü burada toz ve kırma taşlar eksik, adımları onu yeniden Fátima'ya götürüyor sanki, uçaklar, *passarola*'lar,[1] görüntüler, hepsi tanrıların işi. Peder Bartolomeu de Gusmaõ'nun *passarola*'sı[2] aklına gelince şaşırıyor bir an, iyice düşünüp taşındıktan sonra ancak mantıklar üstü çağrışımların onu bugünkü tatbikattan Urca ve Praia Vermelha bombardımanlarına, oradan da uçan rahiple onu ölümsüz kılan, sonradan tersini iddia edenler çıksa da asla uçamayan makineye götürebileceğine karar veriyor. Primeiro de Dezembro Sokağı'na inen iki merdivenin tepesin-

1. (Port.) Zeplin benzeri hava aracı. Portekizce "iri kuş" anlamına gelir.
2. J. Saramago'nun *Baltasar ve Blimunda* romanının bir kahramanına gönderme.

den Rossio'daki kalabalığı görünce afallıyor, seyircilerin bombalara ve silahlara bu kadar yaklaşmasına nasıl izin vermişler, ama kısa sürede o da neşeyle savaş oyununa koşan meraklılara karışıyor. Meydana vardığında kalabalığın uzaktan göründüğünden daha yoğun olduğunu, bir adım daha atamayacağını fark ediyor, bununla birlikte zaman içinde ülkesinin usullerini öğrenmiş olduğundan bağırarak ilerliyor, Açılın, açılın, ben doktorum, bırakın geçeyim, uydurma sayılmaz bu, ama en uyduruk yalan amaçları uğruna gerçekleri kullanan değil midir. Strateji işe yaradı, Ricardo Reis artık en ön safta, buradan görebilir her şeyi. Ortalıkta tek bir uçak olmamasına rağmen polisler gayet sinirli, tiyatroyla garın karşısındaki boşaltılmış alanda düşük rütbeliler emirler ve talimatlar yağdırıyor, içişleri bakanıyla ailesini taşıyan bir makam arabası geçmekte, hanımefendiler gösteriyi kaçırmak istememiş, peşlerinde daha bir sürü araba, bu Portekizliler Avenida Palace Oteli'nin pencerelerinden izleyecek talimi. Birden bir ihtar atışı çınlıyor, sirenler avaz avaz çalmaya başlıyor, Rossio'nun güvercinleri kanatlarını kurşun sesiyle çırparak havalandılar bir anda, hep aynı hikâye, güya düşman uçağı önce duman salacaktı, ancak ondan sonra sirenler koro halinde ağlamaya başlayacak ve uçaksavar topçusu da harekete geçecekti, neyse canım, ne önemi var, bilimin ilerleyişi sayesinde günün birinde on bin kilometre menzilli füzeler yapılacak, böylece geleceğin bize ne hazırladığını önceden öğrenebilme şansına kavuşmuş olacağız nihayet. Uçak birden çıktı ortaya, kalabalık dalgalanıyor, kollar yukarı uzanıyor, işte orada, işte orada, kof bir ses, bir patlama, kapkara, kalın bir duman bulutu gökyüzüne yükseliyor ağır ağır, heyecan dorukta, sesler kaygıdan boğuklaşmış, doktorlar stetoskoplarına yapışırken hemşireler şıringalarını hazırlıyor, sedyeciler ise sabırsızca yeri eşelemekte. Uzaktan

uzağa, uçan kalelerin motorlarının kesintisiz homurtusu duyuluyor, beklenen an yaklaştı, seyircilerin en ödlekleri kaygıyla, iyi güzel de yoksa hepsi gerçek mi, diye soruyor, bazıları bir yerlere sığınıyor, kimileri de kopuntulardan korunmak için saçak altlarından medet umuyor, ama çoğunluk bir adım kıpırdamıyor ve bombaların zararsız olduğu anlaşılınca kalabalık hızla büyüyor. Tabancalar patlıyor, subaylar gaz maskelerini takıyor, herkese yetecek kadar maske yoksa da dert değil, önemli olan bütün bunların gerçek olduğu izlenimini vermek, herkes baştan beri biliyor kimyasal saldırıda kimin ölüp kimin sağ kalacağını, insanlığın toplu vefatına daha var. Duman her yeri sardı, seyirciler aksırıp tıksırıyor, Teatro Nacional'ın arkasında kapkara bir yanardağ alazlanmış ya da kaynamakta sanki. Gene de bu maskaralığı ciddiye almak zor. Polisler fazla öne çıkıp sıhhiyecilere ayak bağı olan seyircileri itekliyor, sedyelere konulup götürülen yaralılar bile var, kendilerine biçilen dramatik rolü unutmuş, deli gibi gülüyorlar, güldürücü gazın etkisinden olmalı, sedyeciler ise sık sık durup biber gazıyla hiç ilgisi olmayan gözyaşlarını siliyor. Sonunda, çöpçünün teki, tehlikenin topluca tecrübe edildiği bu kargaşanın ortasına, süpürgesi ve el arabasıyla dalıveriyor, işte bu bir zafer, yol kenarlarındaki kanallara doğru ittiği kâğıtları öbür çerçöple birlikte küreğine doldurup çöp kutusuna boşaltıveriyor, gürültüye, hayhuya, itişip kakışmalara hiç aldırmadan duman bulutlarının arasında yoluna gidiyor, bir kez olsun başını kaldırıp İspanyol uçaklarına bakmadan ve sağ salim terk ediyor sahneyi. Genellikle bir anekdot karar ikisi zarar denir, ama tarih böyle edebî buluşlara pek kulak asmadığından şimdi de postacı çıkıyor sahneye. Çantasını çaprazlama göğsüne asmış, olanca rahatlığıyla meydandan geçiyor, sorumluluklarının farkında o, gösterilerle ve sokak eğlenceleriyle kaybedecek

vakti yok, postayı dağıtmak zorunda, sabırsızlıkla yolunu gözleyenler var, Coimbra mektubu belki bugün gelir, Yarın kollarında olacağım. Koca kalabalığın içinde Lizbonlu postacıyı o ünlü Parisli yumurcakla kıyaslayabilecek tek insandır herhalde Ricardo Reis, zıvanadan çıkmış halk Bastille'i işgal ederken, avaz avaz, Pasta, pasta diye bağıran çocuktur kastettiğimiz. Aslında Portekizliler olarak, bizim de uygar dünyadan hiçbir eksiğimiz yok, bizim de dalgın kahramanlarımız, derin düşünen şairlerimiz, durmadan silip süpüren şu çöpçümüz, dikkatsizce meydanı arşınlayan şu postacımız var, postacı Coimbra mektubunun sahibinin karşısındaki beyefendi olduğunu fark etmiyor, ama Coimbra'dan gelme mektup yok ki bende, diyor, o sırada çöpçü süpürge salıyor, Portekizli fırıncı çırağı avaz avaz bağırıyor, *Queijadas de Sintra*[1] var.

Birkaç gün sonra Ricardo Reis gördüğü uçakları, dumanı anlatıyor, uçaksavar toplarının gürleyişinden, mitralyözlerin yaylım ateşinden söz ediyordu, Lídia gösteriyi kaçırdığına üzülerek dinliyordu onu, anlık komik olaylara gülüyordu, süpürgeci hikâyesi mükemmelmiş gerçekten, sonra da birden kendinin de anlatacak bir şeyi olduğu aklına geldi, Biliyor musunuz kim kaçmış, sonra cevap beklemeden, Manuel Guedes, geçen gün size söylediğim denizci. İyi ama nereden kaçmış. Mahkemeye götürürlerken ve Lídia içten bir kahkaha patlatırken Ricardo Reis gülümsemekle yetindi, bu memleketin hali harap, gemiler suya vakitsiz iniyor, mahpuslar kaçıyor, postacılar mektupları getirmiyor, çöpçüler derseniz, ah, çöpçülere laf yok. Lídia ise Manuel Guedes'in firarına çok sevinmiş.

1. (Port.) Yumurta, süt, şeker ve *ricotta* (tuzsuz krem peynir) ile hazırlanan minik kek.

Alto de Santa Catarina'nın palmiyelerinde gözle görülmez ağustosböcekleri ötüp duruyor. Adamastor'un şakaklarını döven keskin koronun sesi, müzik gibi kulağı okşayan bir adı hak etmiyor, ama ses denildiğinde, yorum dinleyicinin ruh haline bağlı. Âşık dev, deniz kıyısında bir aşağı bir yukarı yürüyerek muhabbet tellalı Doris'i beklerken, duyduklarını nasıl algılamıştı acaba, Doris dört gözle beklenen buluşmayı haber verecekti ona, o sırada deniz şarkı söylüyor, Thetis'in sevgili sedası tıpkı Tanrı'nın ruhu gibi suların üzerinde süzülüyordu. Burada ise şarkı söyleyip kanatlarını gıcırdatanlar erkek ağustosböcekleri, bir taraftan da insanın içine işleyen, dinmek bilmeyen bir gürültü çıkarıyorlar, tıpkı bir mermer ocağında, taşın ortasındaki dirençli damara nihayet ulaşıldığında bir anda yükselen tiz çığlığa benziyor. Hava sıcak. Cehenneme dönen Fátima'da önce eyyâmı bâhur hüküm sürdü, sonra hava tekrar kapadı, hatta yağmur çiseledi biraz, alçak yerlerde suların seviyesi bir anda düştü, geniş iç denizden geriye üç-beş durgun su birikintisi kaldı yalnızca, onu da güneş yavaş yavaş içine çekiyor. Sabah serinliğinde ihtiyarlar ellerinde şemsiye, Alto de Santa Catarina'da boş boş dolaşıyor, güneş tepelerine vurur vurmaz güneşliğe çeviriyorlar şemsiyeyi, nesneleri

nasıl kullandığımız, onlara ne ad verdiğimizden daha önemlidir, oysa az önce gördüğümüz gibi biri ötekine bağlıdır, istesek de istemesek de, dönüp dolaşıp kelimelere varır yolumuz. Gemiler gelip gidiyor bandıraları, tüten bacaları, mini minnacık denizcileri ve güçlü siren sesleriyle, okyanus kasırgalarla sarsılırken kulaklarda, yankılanan öfkeli siren seslerini hemen tanır erkekler ve denizlerin tanrısıyla iki eşit varlık gibi söyleşirler. Şu ihtiyarlar hiç açılmadı denize, uzaktan biraz dağılarak gelen şu muhteşem kükreme kanlarını kaynatmıyor duyunca, ama sanki bedenlerinin zifirî karanlığında, dünyanın devasa kemik çatısının ortasında, damarlarındaki kanallarda gemiler yüzüyormuş gibi ürperiyorlar içlerinin en derin yerinde. Huzur ortalığa egemen olduğunda yokuş aşağı iniyor, öğlen yemeği için eve gidiyorlar, hatırlanamayacak kadar eski zamanlardan beri alacakaranlıkta siesta ayini yapılır evde, sonra, öğleüzeri hava serinler serinlemez, Alto'ya dönüp gene aynı banka oturuyorlar. Şemsiye açık, ağaçların gölgesi de kıpırdanıp duruyor bir taraftan, güneş giderek batıp gözden kaybolmakta, bir dakika önce bizi korurken şimdi yok oldu gölge, palmiyelerin çok yüksek olmasındandır kuşkusuz. İhtiyarcıklar palmiyelerin aslında ağaç olmadığını öğrenemeden ölüp gidecek, insanoğlunun cehaletinin sonu yok, ama daha da inanılmaz olan palmiyelerin ağaç olmadığının kesinlikle bilinmesi ve bunun hiçbir önem taşımaması, şemsiyeyle güneşlik hikâyesi, önemli olan bizi korumaları. Zaten her gün öğleden sonra buraya gelen doktora sorulsa palmiye bir ağaç mıdır gerçekten diye, yanıt veremez büyük olasılıkla, evine dönüp botanik elkitabını karıştırmak zorunda kalır, tabii onu da Brezilya'da unutmadıysa, çünkü işin aslı şu ki bitkiler dünyası hakkında sadece şiirlerini süslemeye yetecek kadarını bilir, birkaç çiçek adı, tanrıların zamanında var olduğu için

defne, üç-beş isimsiz ağaç, üzüm, akıntıya boyun eğerek titreşen sazlar, unutuş sarmaşığı, zambak ve güller, güller, güller. Ricardo Reis'le ihtiyarların arasında belli bir alıbaplık doğdu, artık arkadaş gibi konuşuyorlar, ne var ki Ricardo Reis evinden hiç şu soruyu sormayı kafasına koymuş olarak çıkmadı, Palmiyelerin ağaç olmadığını biliyor muydunuz. İhtiyarlar da bildiklerini sandıkları hakkında nadiren kuşkuya kapıldıklarından sormak hiç gelmedi akıllarına, Palmiye ağaç mıdır Doktor Bey, diye, günün birinde varoluşun şu temel noktasını aydınlatamadan ayrılacak yolları, ağaca benzediğine göre palmiye ağaç mıdır, hayata benzediğine göre, toprağa yansıttığımız ağaç biçimindeki gölge hayat mıdır.

Ricardo Reis bu günlerde geç kalkıyor. Artık kahvaltı da yapmıyor ve sabahları midesinde çalan zilleri o kadar sindirdi ki, Bragança Oteli'nin has zamanlarında Lidia'nın odasına getirdiği mükellef kahvaltı tepsileri, kendisine ait olmayan bir hayatın anısı gibi geliyor ona. Sabah geç saatlere kadar uyuyor, uyanıp uyanıp uyuyor, iyice dalmaya çalışıyor, epey çabaladıktan sonra tek bir rüyaya, hep aynı rüyaya tutunmayı başarıyor, rüyasında rüya görmek istemediğini gören birini görüyor ve rüyayı rüyayla saklıyor, sanki izlerini, damgasını, gelip geçtiğine dair işaretleri silmek ister gibi, bundan kolayı yok, yürürken arkasından bir ağaç dalını ya da bir hurma yaprağını sürümesi yeterli, bir süre sonra geride yalnızca kopmuş yapraklar, kuruyup toza dumana karışan akçaağaç dalları kalır. Öğle yemeği vakti gelmiş oluyor yataktan kalktığında. Yıkanmak, tıraş olmak, giyinmek, bilincinin pek az işe karıştığı mekanik hareketler. Köpüklerle kaplı şu yüz bir maskeden başka bir şey değil, hangi insan yüzüne oturtulsa uyar, tıraş bıçağı maskenin altındakini yavaş yavaş ortaya çıkarınca Ricardo Reis kendine şaşkınlıkla, biraz kuşkuyla, kaygıyla bakıyor, sanki yüzüyle birlikte karanlık bir kötü-

lüğün de belirmesinden korkuyormuş gibi. Aynanın ona gösterdiği görüntüyü kılı kırk yararcasına inceleyerek, onunla uzun zamandır görmediği başka bir yüz arasındaki benzerlikleri keşfetmeye çalışıyor, Vazgeç artık şu oyundan, diye ona emrediyor bilinci, çünkü her gün tıraş oluyorsun, şu gözleri, şu ağzı, şu burnu, şu çeneyi, şu soluk yanakları, kulak denen şu buruşuk uzantıları her gün görüyorsun zaten, ama Ricardo Reis gene de yıllarını aynasız bir uzamda, kendine, hatta başka birinin gözlerine bile bakmadan geçirmiş gibi, bugün baktığında artık kendini tanıyamıyor. Yemek için dışarı çıktığında yoldan aşağı inen ihtiyarlarla karşılaşıyor bazen, selamlaşıyorlar, İyi günler Doktor Bey, o da karşılık veriyor, İyi günler, hâlâ bilmiyor adlarını, sahiden, nedir acaba, insan değil de ağaç ya da palmiye bile olsalar fark etmeyecek. Kafasına eserse sinemaya gidiyor, ama genellikle yemekten sonra evine dönüyor, bahçe güneşin kurşun cüppesinin altında ıpıssız uzanırken, insanın gözünü alıyor nehirden yansıyan ışıklar, taşına mahkûm Adamastor deli bir çığlık koparacak, heykeltıraşın yüzüne verdiği ifadeye bakılırsa öfkeden, Camões'e inanılacak olursa acıdan. Ricardo Reis de ihtiyarlar gibi evinin loşluğuna sığınıyor, içeriye gene o eski küf kokusu sindi, mobilyalardan, duvarlardan yayılıyor sanki, Lídia her uğradığında pencereleri ardına kadar açsa da hiçbir işe yaramıyor, bu savaşta güçler fazlasıyla eşitsiz, doğruyu söylemek gerekirse Lídia da önceki kadar sık gelmiyor. Akşamüstü ilk meltem estiğinde, Ricardo Reis tekrar dışarı çıkıp bahçede, ihtiyarlara ne çok uzak ne çok yakın bir banka kuruluyor ve ilk iş olarak onlara defalarca okunmuş sabah gazetesini veriyor, işlediği tek hayır bu, isteyen olmadığı için ekmek vermiyor, fakat gene kimse talep etmediği halde haberlerin basılı olduğu şu üç-beş yaprağı bağışlamayı ihmal etmiyor hiç, bu iki sadakadan hangisini yeğleyeceğine herkes kendi karar versin.

Ricardo Reis'e o kadar zaman evde tek başına ne yaptığını soran olsa, ne karşılık vereceğini bilemeden omuz silkerdi. O zaman diliminde okuduğunu, şiirler döktürdüğünü, koridorları arşınladığını unutmuş olurdu kuşkusuz, binanın arka tarafındaki balkona dikilip avluları, kurusun diye iplere asılmış ak çarşaflarla havluları, tavşan kümeslerini, gölgede, duvarların üzerinde uyuyan kedileri seyrettiğini de. Köpek mi, hayır yok, korunacak mal mülk mevcut değil ki burada, Ricardo Reis sonra kitaplarına döndü, başka şiirler yazıp düzeltti, alıkonulmaya değmeyecek kadar kötü olanlarını yırtıp attı, alıkonulmak dediysek yalnızca ses benzerliğinden, yoksa kelimenin bildik anlamı değil kastettiğimiz. Ardından sıcağın azalmasını, akşamın ilk esintisini bekledi, merdivenden inerken alt kattaki komşu kapının önüne çıktı, zamanla unutulmuştu dedikodular, nedenleri önemini kaybetmişti, apartmanda barış ve uyum rüzgârları esiyordu artık, Kocanız biraz iyileşti mi bakalım, diye sordu Ricardo Reis. Evet, sayenizde Doktor Bey, gerçekten şansı varmış, bu bir mucize, zaten hepimizin istediği de bu değil midir, şans ve mucizeler, kapı komşunuz tam mide ağrınız tuttuğunda evinde oturan bir doktor değilken bile, Üstten alttan boşalıp rahatladı, Tanrı'nın bir lütfu bu Doktor Bey, hayat budur işte, aynı el hem ishal ilacı yazıyor hem de şu soylu ya da bilgece dizeyi, Parlarken tadını çıkar güneşin, sana uyan gölgeyse gölgeyi ara, eğer şanslı gününse her şey gider yolunda.

İhtiyarlar gazete okuyor, daha önce de söylediğimiz gibi birinin okuryazarlığı yok, işte budur sürekli yorumlarda bulunmasının, kendi görüşünü belirtmek için çırpınmasının nedeni, dengeyi sağlamak için elindeki tek yol bu, biri biliyorsa öteki de anlatacak elbet, Şu Deli Altı Yüz'ün hikâyesi gerçekten çok matrak, Ben onu yıllardır tanırım, o zamanlar vatmandı henüz, at arabalarını

devirmekle bozmuştu aklını, Diyorlar ki bu şaka ona otuz sekiz kere hapis cezasına patlamış, sonunda Lizbon Tramvay ve Otobüs İşletmesi onu kapının önüne koymuş, çünkü bir türlü yola gelmiyormuş, Düpedüz savaşıyorlardı, ama doğruya doğru, arabacılar da sütten çıkmış ak kaşık değildi, hiç istiflerini bozmuyor, hayvanlarını hiç dehlemiyorlardı, o zaman Altı Yüz öfkeden deliye dönüp köpüre köpüre var gücüyle zile asıldıkça asılıyor, ama sonunda sabrı taşıverince güm, ortalık birbirine giriyordu, polis de işe karışıp önüne geleni tutup götürüyordu, Şimdi Deli Altı Yüz arabacı olmuş ve derdi günü eski meslektaşlarıyla takışmakmış, misilleme yapıyorlarmış ona, Ne demiş atalarımız, sana yapılmasını istemediğin şeyi sen de başkalarına yapma, diye bağlıyordu sözü okuma bilmeyen ihtiyar, dobra dobra söylüyordu söyleyeceğini, etkisi ishal ilaçlarınınki kadar kesin deyimlerle. Ricardo Reis yanlarına ilişiyor, çok nadir yapar bunu, ama bugün bütün banklar dolu, ihtiyarların bitip tükenmez sohbetlerine kendisini de katmaya çalıştıklarını anlayıp soruyor, Peki ya şu Deli Altı Yüz adı nereden geliyor, karşılık veriyor okuma bilmez ihtiyar, Altı Yüz onun tramvay işletmesindeki numarasıydı, deli lafı da kafasındaki bozukluktan ötürü, Deli Altı Yüz, iyi bulmuşlar değil mi, Kesinlikle öyle. İhtiyarlar tekrar gazeteyi okumaya döndüler, Ricardo Reis de düşüncelerini rüzgâra saldı, bana nasıl bir takma ad giderdi acaba, belki Hekim-Şair, ya da Gidiş-Dönüş, Ruhçağıran, Odların Zé'si, Satranç Oyuncusu, Hizmetçilerin Kazanovası, Mehtapta Serenat. Şans Fakiri, diye haykırıyor gazete okuyan ihtiyar, tırışkadan bir haydudun adı bu, eli çantadayken enselenmiş, Neden olmasın, Şans Fakiri Ricardo Reis, serserinin teki de pekâlâ Ricardo Reis diye çağrılabilir, isimler kaderlerini seçmez. İhtiyarların en çok hoşuna giden, her türden dramatik ve pitoresk olaylar, üçkâğıtçılık hikâ-

yeleri, sular kararırken meydana gelen saldırılar, kargaşa, umutsuzluk, aşk cinayetleri, mezarlıklar, ölümcül kazalar, terk edilmiş bir cenin, devrilip yuvarlanmış arabalar, iki kafalı dana, kedi yavrularını emziren köpek, yavrularını afiyetle mideye indiren Ugolina'ya benzemeyen köpekler de var demek. Şimdi Micas Saloaia'nın öyküsüne kaptırmışlar kendilerini, gerçek adı Maria da Conceição, hırsızlıktan yüz altmış kez hüküm giymiş ve defalarca Afrika'ya gönderilmiş, işin içinde bir de Judite Meleças var, sahte Castelo Melhor Kontesi, Ulusal Cumhuriyet Muhafızları'ndan bir teğmenin tam iki bin beş yüz escudosunu tokatlamış, Benavente'li kadınlar diyorlar ki, elli yıl sonra gülünç gelecek belki, ama şimdi küçük bir servet sayılır, kendileri gündoğumundan günbatımına kadar çalışıp on bin *réis* kazanıyor, bir bakalım hele, Castelo Melhor Kontesi olarak, Judite Meleças muhafız teğmenine başka kimsenin bilmediği bir şey vererek, Micas da Borda d'Agua'nın iki yüz elli gün yaşayıp çalışmasının karşılığını ceplemiş oluyor, üstelik işsizlik ve kıtlık zamanlarını saymadık, ki bunlar hiç nadir değil. Konuyu burada keselim de bıktırmayalım. Jockey Club'ın şenliği planlandığı biçimde gerçekleştirildi, binlerce insanın katılımıyla, Portekizlilerin şenliklere, geçit törenlerine ve hac ziyaretlerine ne kadar düşkün olduğunu bilenler için şaşırtıcı değil bu sayı, Ricardo Reis gibi pagan olduğunu açıkça söyleyen biri bile Fátima'ya gitti, daha ne diyelim, hem unutmayalım ki yakınlara yardımın amaçlandığı bir hayır işiydi bu, şenlikten sebeplenecek olanlar Ribatejo afetzedeleri, aralarında adını daha önce de andığımız Benaventeli Micas da var, bu kadın da toplanan paradan kırk beş bin yedi yüz elli üç escudo ve beş buçuk centavoluk payını alacak, gerçi hesaplar kapanmadı daha, vergilerin hesaplanması kaldı, onlar da az buz tutmaz. Gösteri ise görülmeye değerdi, sırf kusursuzluğu, inceliği için bile,

Ulusal Cumhuriyet Muhafızları Orkestrası bir konser verdi, gene muhafızlara bağlı iki takım süvari geçit yapıp silah boşalttı, o sırada Torres Novas Süvari Okulu'ndan birlikler figürler sergiliyordu, Ribatejo'dan gelme hayvanlar da hırpalanmaktan sonunda yere serilmişti, hayvanlar dedik insanlar değil, gerçi insanlar da sık sık rahatsız edilip yere yuvarlanır. *Nuestros hermanos*'u[1] soracak olursanız, onlar da Sevilla'dan ve Badajoz'dan gelme pikadorlar tarafından temsil ediliyordu, pikadorlar can atmıştı vatanımıza gelmeye, tabii maaş karşılığında, Bragança Oteli'nin konukları olan Alba ve Medinaceli dükleri de sırf onlarla konuşup havadisleri almak için çayırlığa kadar indiler, böylece yarımada içi dayanışmaya hayran olunası bir örnek teşkil etmiş oldular, İspanya'nın önde gelenlerinden olup da Portekiz'de bulunmak gibisi yok.

Dünyanın geri kalanındaysa işler eski tas eski hamam, Fransa'da grevler sürüyor ve daha şimdiden grevcilerin sayısının beş yüz bini bulduğu tahmin ediliyor, bu durum Albert Sarraut hükümetinin çok geçmeden istifa edeceğini ve Léon Blum'un kuracağı yeni bir kabinenin onun yerini alacağını düşündürüyor. Buna karşılık İspanya'da, ki Sevillalı ve Badajozlu pikadorlar düklerle sohbet ettikten sonra belki de dönmemişlerdir oraya, *Aguí nos respetan como si fuéramos grandes de Portugal, si no más quédense ustedes con nosotros, iremos a garrochar juntos*,[2] yani İspanya'da mantar gibi bitmiyor grevciler ve Largo Caballero da ikide bir uyarıda bulunuyor, Portekizcesi aşağı yukarı şöyle, Emekçi sınıflar hükümetin desteğini almadıkça şiddet olayları vuku bulabilir, işte böyle söylüyor, bunu ister bu hareketlere sempatisi ol-

1. (İsp.) Kardeşlerimiz.

2. (İsp.) Bize Portekiz'in ileri gelenleriymişiz gibi saygı gösteriyorlar, bizimle kalırsanız, birlikte savaşırız.

duğundan desin ister gerçek bu olduğundan, ne önemi var, bundan sonra en kötüsüne kendimizi hazırlamalıyız. Zamanında yetişemesek de gitmeliyiz oraya, derdi bir başkası olsa, boş oturmaktan daha iyidir bu, mangal yürekli de olsak, yufka yürekli de olsak, bunun bir örneğini Negus olayında gördük kısa süre önce, İngiliz halkı görkemli bir karşılama hazırladı ona, hay İngiliz oğulları, önce Etiyopyalıları hüzünlü kaderleriyle baş başa bıraktılar, şimdi de imparatorlarına alkış tutuyorlar, ah, atalarımız onlar için demiş, At ölünce arpa veren çok olur, size kafamdakinin özünü söyleyeyim mi, bütün bunlar koskoca bir üçkâğıt. Dolayısıyla Doktor evine gittikten sonra Alto de Santa Catarinalı ihtiyarların hayvanlardan söz etmeye başlamasında şaşıracak bir şey yok, Riodades'te ortaya çıkan beyaz kurdu konuşuyorlar, São João de Pesqueira tarafındadır Riodades, halk Pombo diye ad taktı kurda, bir de Coliseum'da seyircilerin gözlerinin önünde, Blacam denen fakirin bacağını parçalayıveren dişi aslan Nádia var, bu da en azından şunu gösteriyor ki, sirk artistleri gerçekten de hayatlarıyla kumar oynuyor. Ricardo Reis gitmekte acele etmese fırsattan yararlanıp ihtiyarlara dişi köpek Ugolina'nın öyküsünü anlatabilir, böylece vahşi hayvanlar serisini tamamlamış olurdu, koşmaya devam eden kurt, artık daha yüksek dozda sakinleştirici alacak olan dişi aslan, çocuk katili dişi köpek, Pombo, Nádia, Ugolina, her birinin bir adı var, sonuç olarak insanlarla hayvanların farklı tutulacağı bir memleket değil burası.

Ricardo Reis bir sabah yatağında pinekleniyordu, yeni icat çıkardığı uyuşukluk göz önüne alındığında saat henüz erken sayılırdı, derken Tejo'daki savaş gemilerinden gelen patlamalar duydu, tam yirmi bir kere, uzun aralıklarla, şiddetle patlayan toplar camları sarstı. Yeni savaş başlıyor, dedi Ricardo Reis kendi kendine, ama sonra aklına bir gün önceki haberler geldi, On Haziran

ırkımızın bayramı, bu toprakların yetiştirdiği ve geleceğin önemli roller biçtiği büyük adamları ve halkı anıyoruz bugün. Şimdi yarı uyur yarı uyanık, gücünü hesaplamaya çalışıyor, merak ettiği, bir hamlede buruşuk çarşaflardan kendini kurtarmasına yetip yetmeyeceği, pencereleri ardına kadar açıp atışların son yankılarının odaya dolmasını sağlayabilecek mi acaba, evdeki gölgeleri, gözle görülmez yerleri kaplamış küfleri, kapalı yerlere özgü yalancı kokuyu da kahramanca kovabilirdi bu sayede, o bu sorunun üzerinde kafa yorarken boşlukta son titreşimler kendini hissettirdi ve Alto de Santa Catarina'ya derin bir sessizlik çöktü. Ricardo Reis gözlerinin yeniden kapandığını ve tekrar uykunun koynuna sokulduğunu fark etmedi bile, insanın hayatı ne zaman ters gitse hep aynı terane okunur, cin gibi olmak gerekirken uyur, gideceğimize kalır, pencereleri açacağımıza kapatırız. Ricardo Reis öğleden sonra yemeğini yemiş dönerken, Camões'in kaidesinde demet demet çiçekler gördü, vatanseverlerin ırkımızın erdemlerini dile getiren yüce ozana, Destancı'ya gösterdikleri saygı, XVI. yüzyılda yakamızı bırakmayan koyu melankoliyi içimizden kazıdığımızın sağlam bir kanıtıdır, bugün biz mutlu bir halkız. Vakit biraz daha ilerleyince projektörler yanacak ve Camões'in yüzü de aydınlanacak sanki, neler söylüyorum, yüzü göz kamaştırıcı ışıkta ay parçasına dönecek düpedüz, ne olmuş sağ gözü körse, sol gözüyle de bizi görebilir gayet güzel, gene de ışık fazla gelirse söyleyin, asli karanlığa alışık insanlar olarak alacakaranlığa uyum sağlamamız kolay, hele de zifirî karanlık çocuk oyuncağı. Ricardo Reis o gece çıkmış olsa, Fernando Pessoa'yı Camões Meydanı'nda bir bankta otururken bulacaktı, yanında biraz serinlemeye ve huzur almaya gelmiş birkaç aile ve bekâr olacaktı, gündüz gibi aydınlanmış yüzleriyle hidayete ermiş gibi görüneceklerdi, Soyumuz için yapılan kutlamala-

rın etkisinden kuşkusuz. *Mensagem*'de Camões'e adanmış şiiri hatırlamaya çalışan Fernando Pessoa, hiç Camões üzerine şiir yazmadığını fark edene kadar epey zaman geçti, Mümkün değil, dedi kendi kendine ve ne kadar şiiri varsa içinden okumaya başladı, Odysseus'tan Sebastiaõ'ya kadar, Bandarra ve Vieira peygamberleri de unutmadan, birini bile atlamamıştı, ama tek gözlü Camões hakkında tek kelime yoktu, bu eksiklik, bu unutulmuşluk, bu yokluk ellerini titretiyor, bilinci bıkıp usanmadan soruyor, Neden, ne cevap vereceğini bilemiyor bilinçaltı, bunun üzerine Luis de Camões'in tunç dudaklarında bir gülümseme beliriyor, uzun zaman önce ölmüşlere özgü zekice bir gülümseme, Kıskançlık Sevgili Pessoa, diyor sonra, ama kaygılanmayın, canınızı sıkmayın böyle, şimdi ikimizin de bulunduğu yerde bunun zerre kadar önemi yok, gün gelecek yüz kere inkâr edecekler sizi, gün gelecek keşke beni inkâr etseler diyen siz olacaksınız. Bu sırada, Santa Catarina Sokağı'nda ikinci kattaki evde Ricardo Reis bir od yazmaya çalışıyor Marcenda'ya, günün birinde Marcenda boşu boşuna yaşadı demesinler diye, Geçip giden şu yazı özledim şimdiden, gözyaşları çiçeklerim oldu, var olmayacakları günün tersine akan anısı bu, böyle başlıyor şiir ve kimse Marcenda'dan söz edileceğini anlamaz, ama herkesin bildiği gibi ilk başta anılan hep gelecek zaman değil midir, kalbe giden en kısa yol olduğu için. İnsan şiir yazarken yarım saat, bir saat ya da daha uzun bir süre sonra zaman durur ya da zincirinden boşanır, artık konuyu bağlayan bölüm şekillenmeye ve anlam kazanmaya başlamıştı, ne var ki bütün beklentilerin tersine bir sızlanma değil sakince yapılmış bir saptama çıkmıştı ortaya, ki böylesinin devası yoktur, Çaresizce aşılmış yılların kapıları, dolaşıyorum bilinmezlikte çiçeksiz, önümde uğultulu yar. Şafak söküyor, şehir uykuda, Camões heykelinin gereksiz projektörleri söndü,

Büyükanne ben geldim, diyerek evine döndü Fernando Pessoa, şiirin tamamına erdiği zor an bu, Ricardo Reis son noktalı virgülü elleri geri giderek koydu, kendi kendiyle için için savaş verdi, çünkü onu koymak istediği yer başkaydı, neresi mi, o kadarını da biz tahmin edelim ki çorbada tuzumuz olsun, Ve gülü deriyorum, çünkü kadere karşı konulmaz Marcenda, gülü götürüyorum yanımda, şu koca dünyanın bir günlük kavsiyle değil benimle solsun. Ricardo Reis üstünü başını çıkarmadan yatağına uzandı, kâğıt sol elinin altındaydı, o anda hayattan ölüme geçse, vasiyeti, son isteği, veda mektubu sanılabilirdi kâğıt, ama okunduğunda bir adım olsun ilerleme kaydedilmezdi, Marcenda diye kadın adı olmaz, bu ad başka bir dünyadan, başka bir uzaydan geliyor, kuşkusuz dişi bir uzaydan, tıpkı gene bir kadın bekleyen Blimunda[1] adı gibi, Marcenda kendi kadınını bulduysa bile şimdi çok uzaklarda.

Birkaç gün sonra, Lídia, Ricardo Reis'in yanında uzanmış yatarken deprem oldu. Bina tepeden tırmağa şiddetle sarsıldı, ardından kısa ve sert sarsıntı başladığı gibi, ne olduğunu anlayamadan bitti. Komşular merdivende bağırıp duruyor, tavandaki lamba sarkaç gibi sallanıyordu. Müthiş korku geçmişti şimdi, o yüzden de sesler edepsizce geliyordu insana, gürültü sokaklarda ilerleyerek pencereden pencereye yayılıyordu, belki de başka depremlerin dehşet dolu anıları hâlâ dipdiriydi bu şehrin taşlarında ve işte bu yüzden Lizbon'un, pusuda bekleyen bilincin şu sorusunun ardından ortalığa çöken sessizliğe katlanması imkânsızdı, gene olur mu acaba, acaba ölecek miyim. Ricardo Reis ve Lídia yerlerinden kalkmadılar. Sırtüstü uzanmış, çırılçıplak, heykel gibi yatı-

1. J. Saramago'nun *Baltasar ve Blimunda* romanının bir kahramanı.

yorlardı, örtü niyetine bir çarşaf bile yok üzerlerinde, ecel o anda kapıyı çalsa onları sere serpe yayılmış, hazır beklerken bulurdu, terden ve daha mahrem salgılardan nemlenmiş vücutlarıyla hâlâ soluk soluğa, daha bir saniye önce ayrılmış olurlardı birbirlerinden, yatak birden titremeye başlarken, mobilyalar devrilirken, tavandan ve zeminden gıcırtılar yükselirken, inip kalkan karınlarının ritminde çarpan yürekleriyle ömürlerinin sona erip ermediğini anlayamazlardı, orgazmın verdiği baş dönmesi değildi bu, toprağın bağrıydı kükreyen, Öleceğiz, dedi Lídia ama adama yapışmadı beklenebileceğinin tersine, narin kadınlar genellikle böyle yapar, Bir şey yok, sakin ol, bitti bile, der dehşet içindeki adamlar da, böylece kendi kendilerini de rahatlatmaya çalışırlar, Ricardo Reis de korkudan ürpererek böyle yapıyor, oysa daha önce de söylediğimiz gibi tehlike geçti. Merdivende haykırıp duran komşu kadınlar yavaş yavaş sakinleşti, biri konuşa konuşa sokağa çıktı, ötekiyse pencereye kuruldu, böylece genel koronun içinde eriyip gittiler onlar da. Ağır ağır geri geldi sessizlik, Lídia, Ricardo Reis'e döndü, Ricardo Reis de ona, birinin kolu ötekinin bedenindeydi, Bir şey olmadı, diye tekrar ediyor şimdi Ricardo Reis son kez, Lídia gülümsüyor, ama bakışlarında tuhaf bir ifade var, besbelli deprem aklından çıktı bile, bir süre kendi düşüncelerinde kaybolarak böylece bakışıyorlar, korkunç bir mesafe giriyor aralarına ve derken, Sanırım hamileyim, on gün gecikti, diyor Lídia. Bir doktor insan bedeninin sırlarını, organizmanın gizemlerini tanır, spermlerin nasıl hareket ettiğini gayet iyi bilir, hem gerçek hem mecazi anlamda hayatın kaynağına varana kadar nehir gibi akar spermler, Ricardo Reis bunu önce kitaplardan öğrendi, deneyimlerle sınadı, gene de taş kesiliyor tıpkı Âdem gibi, böyle bir şey nasıl olabildi, diye soruyor kendi kendine, o sırada tıpkı onun gibi, olup bitenleri pek

anlayamamış olan Havva ona dert anlatmak için çırpınıyor. Ricardo Reis zaman kazanmaya çalışıyor, Ne dedin sen. Gecikme var, sanırım hamileyim, Lidia en sakinleri, bir haftadır hiç aklından çıkmıyor bu konu ve az önce Öleceğiz derken, bu çoğul ifadeye Ricardo Reis'i dahil edip etmediği belli değil. Ricardo Reis ondan bir soru bekliyor, Ne yapayım, gibi bir şey örneğin, ama Lídia inatla susarak karnını hafifçe büktüğü dizlerinin arasına gizliyor, görünürde gebeliğini açık eden hiçbir işaret yok, ama bunun nedeni kuşkusuz tıpkı ufuk gibi derin ve sabit gözlerindeki anlamı neye yoracağımızı bilmeyişimiz. Ricardo Reis söylenmesi gerekenleri düşünüyor, ama umursamazlıktan, uzaklaşmadan başka bir şey hissettiği yok, sanki bir taraftan sorunun çözümüne katkıda bulunması gerektiğini biliyor, bir taraftan da kendini olayın kaynağıyla uzaktan yakından ilgili görmüyor gibi. Doktorculuk oynuyor gibi, hastası kaygıyla içini açıyor ona, Ah Doktor Bey, ne yapsam şimdi, hamileyim, ne var ki bu rol hiç isabetli değil, Aptallık etmeyin, aldırın, diye karşılık vermeye hakkı yok ki bir doktorun, tam tersine, koşullara uygun rahatsız bir havayla şöyle demeli, Ne siz ne de kocanız hiçbir önlem almadıysanız büyük olasılıkla öyledir, neyse, birkaç gün bekleyelim bakalım, belki sadece gecikme vardır, bazen olur böyle. Ricardo Reis'in bu donuk ve ikiyüzlülük kokan sesle konuşması kabul edilemezdi, çünkü sanırız çocuğun babası o, bilindiği kadarıyla Lídia, son zamanlarda hâlâ sessizliğini koruyan şu adamdan başkasıyla yatmadı. Ricardo Reis sonunda bin düşünüp bir söyleyerek, ağzından çıkan her sözcüğü tartarak sorumlulukları paylaştırıyor, Dikkatsiz davrandık, günün birinde olacaktı, ama Lidia onun oyununa gelmeyi reddediyor, ne önlemi alacakmışım, Doktor Bey zamanında geri çekilmedi ki hiç, şu küçük lastik torbacıklardan da kullanmadı, Lídia kendini yargılamayı red-

dediyor, çünkü aslında umursadığı yok, Hamileyim, kadınların çoğunun başına gelir bu, ölenler olur ama deprem gibi bir felaket değil sonuçta, diye belirtmekle yetiniyor. Bitti karşılıklı incelikler, Ricardo Reis'in, onun niyetini öğrenmek istiyorsa kendini suya atmaktan başka çaresi yok artık, üstü kapalı olumsuzluk içeren bir varsayımı sorguluyor, Çocuğu doğuracak mısın, çok şükür ki yabancı kulaklar duymadı bunu, işte o zaman tüy dikilmiş olurdu olup bitenlerin üstüne, kürtaja teşvikten suçlanıyorsun, tanıkların dinlenmesi bitmiş, yargıç hükmü ilan etmeye hazırlanırken Lidia ondan erken davranıp cevap veriyor, Çocuğu doğuracağım. Ricardo Reis'in yüreği ilk kez hafifçe cız ediyor, duyduğu ne bir acı ne bir kızgınlık belirtisi ne de bir ilgisizlik, ama başka hiçbir şeyle karşılaştırılamayacak tuhaf bir izlenim, farklı evrenlerden gelen iki varlığın arasındaki ilk bedensel temasa benzeyen bir şey, ikisi de insan bu varlıkların, ama benzerliklerinin içinde birbirlerine yabancılar, ya da daha da dokunaklısı, farklılıklarının içinde birbirleriyle aynılar. On günlük bir embriyo nedir ki, diye soruyor kendine Ricardo Reis, ancak buna verecek bir cevabı yok, meslek hayatı boyunca bir kere olsun gözüyle görmüş değil o minicik hücrelerin çoğalışını, kitaplarda karşısına çıktıysa bile aklında hiçbir şey kalmamış ve şu anda şu sessiz, içine kapanık kadını gözlemleyebilir sadece, Lidia, bekâr bir hizmetçi, göğüsleri ve karnı sere serpe ortada, cinsel organı bir sırrı korurcasına hafifçe içine kapanmış. Ricardo Reis kendine doğru çekince Lidia mutlulukla teslim oldu ona ve nihayet birinin onu dünyaya karşı korumasını kabul ederek kızardı, sonra tıpkı utangaç bir gelinlik kız gibi, ki öylelerinden az da olsa var hâlâ, sordu, Kızmadınız mı, Nereden çıkardın bunu, hem niye kızayım, ama bu sözlerde dürüstlük yok, gerçek şu ki o an büyük bir öfke Ricardo Reis'i için için yakıp kavuru-

yor, Başımı büyük derde soktum, diye geçiyor aklından, kürtaj olmazsa kucağımda bir çocukla ortada kaldım demektir, o zaman onu kabul etmek şart olur, bu benim görevim, berbat, nasıl sardım başıma bu belayı. Lídia daha sıkı sarsın diye ona sokuldu, sonra gayet doğal bir sesle şu sözleri telaffuz etti, Çocuğu istemezseniz önemli değil, o da benim gibi babasız doğar. Ricardo Reis'in gözleri yaşlarla doldu, utanç ve merhamet birbirine karışmıştı, kim kendini suçlu hissediyorsa o ayırsın iki duyguyu birbirinden ve nihayet katıksız bir coşkuyla Lídia'yı kucaklayıp öptü, hatta dudaklarından öptü, üzerinden büyük bir yük kalkmıştı sonunda, öyle anlar vardır ki insan tutkusunun önündeki seti yıktığını sanır, oysa sıradan bir minnet taşkınlığıdır bu. Bir saniye sonra, hayvansı vücutlar inceliklerden hiç anlamadığından, Lídia ve Ricardo Reis iç çekip inleyerek tekrar birleşiyorlardı, ufaklık peydahlanmıştı bir kere ve hiçbir önemi kalmamıştı artık, hatta fırsattan yararlanmak zamanıydı şimdi.

Bunu izleyen günler nefis geçti. Lídia tatilde olduğundan vaktinin çoğunu Ricardo Reis'le geçiriyor, komşuları fişeklememek için gece çökünce annesine gidiyordu, daha önce anlattığımız küçük tıbbi vakadan sonra yerleşen barış havasına rağmen, çok geçmeden komşu kadınlar patronla hizmetçi arasındaki dalaverelere dırlanmaya başlarlardı, şu güzel Lizbon'umuzda çok yaygındır böyle şeyler, ama tabii devlet sırrı gibi saklanır. Ahlak kumkuması adamın biri tutup da, insanın gece yapmaya alıştığı şeyleri pekâlâ gündüz de yapabileceğini söylese bile, Lídia derhal cevabı yapıştırabilir, bir türlü elim değip de sıkı bir bahar temizliğine girişemedim, diyebilirdi, uzun kışın sonunda yuvanın yeniden canlanması demektir bahar temizliği ve işte bu nedenle sabah erkenden gelip akşam geç vakit gitmektedir Lídia, bu zaman zarfında onu tüy süpürgesini, toz bezini, bulaşık

süngerini, süpürgesini konuştururken görüp duyabilirsiniz, dün nasılsa bugün de öyle, bazen pencereler kapanıyor ve gergin bir sessizlik çöküyor eve, bu da iki işin arasında dinlenmeye, başörtüsünü çözüp üstünü başını çıkararak usulca soluklanmaya ihtiyaç duyduğundan. Evde bir bayram sevinci yaşıyor, elinin değdiği her eşyayı pırıl pırıl yapan bu kadının, bu basit hizmetçinin özeni sayesinde oluyor bu, bir alay temizlikçisi, hizmetçisi, aşçısı olmasına rağmen Dona Luísa'yla istinaf mahkemesi hâkiminin zamanında bile ne duvarlar ne de mobilyalar bu kadar ışırdı, bütün kadınların içinde Lídia bir tane, Marcenda Ricardo Reis'in resmî eşi olup burada yaşasa bu kadarını kesinlikle beceremezdi, hem zaten o çolağın teki. Daha birkaç gün önce ev kapalı kalmışlık kokuyordu, küf, toz, durgunluk kokuyordu buram buram, bugün ise en karanlık köşelerden bile saçılan ışıklar, aynalara ve pencerelere yansıyarak bütün camları kristale çeviriyor, cilalı parkelerin üzerinde alabildiğine yayılıyor, güneş pencerelerden sızar sızmaz tavan bile ışıl ışıl oluyor, uzun lafın kısası olağanüstü bir ev burası, elmas içinde elmas, üstelik bütün bu mucizelerin temelinde, herkesin burun kıvırdığı ev işleri var. Lídia'yla Ricardo Reis'in katıksız bir zevkle tekrar tekrar birleşerek sık sık sevişmeleri de bir tesadüf değil kuşkusuz, hem zaten bu ikisine birdenbire ne oldu da coşup çıldırdılar böyle, mevsimin yaz olması mı kabarttı ayranlarını yoksa minicik embriyo mu, dalgın bir birleşmenin ürünü olduğu kuşkusuz bu meyve mi taze bir ateş yaktı, daha var olmadan bile dünyanın akışına ortak oluyoruz.

Ne yazık ki en güzel şeylerin de bir sonu var. Lídia'nın tatilinin bitmesiyle hayat olağan akışına kavuştu, Lídia haftada bir, izin gününde geliyor, şimdi güneş açık bir pencere bulduğunda bile ışık eskisi gibi değil, zayıf, donuk ve zaman, şekilleri ve hatları solduran incecik toz-

ları eleğinden geçirmeye başladı gene. Ricardo Reis yatmadan önce yatağını açtığında başını koyacağı yastığı zar zor buluyor, sabahları da kendine dair hâlâ var olanların her çizgisini elleriyle tanıyamasa, büyük ve derin bir yarayla biçimsizleşen o izlenimi parmak uçlarında duymasa, kalkamayacak yerinden. Fernando Pessoa kapısını çalmak için böyle bir geceyi seçiyor, her zaman yapmasa da, ona ihtiyaç duyulduğunda ortaya çıkmakta mahir sayılabilir, Arayı çok açtınız, sizi bir daha hiç göremeyeceğim sandım, diyor Ricardo Reis. Artık eskisi kadar sık çıkmıyorum, kayboluveriyorum kolayca yaşlı bunak kadınlar gibi, neyse ki Camões'in heykelinin yeri hâlâ hatırımda da ona göre yönümü buluyorum. Bu işlere bakanlar heyecana kapılıp heykeli kaldırmasalar bari, Avenida da Liberdade'yi düpedüz talan etmişler. Ben bir şey fark etmedim, hiç geçmedim oradan. Pinheiro Chagas'ın ve hakkında tek kelime bilmediğim José Luís Monteiro diye birinin heykelini kaldırmışlar ya da kaldırmaya hazırlanıyorlar. Ben de tanımam José Luís Monteiro'yu, Pinheiro Chagas'a gelince, iyi yapmışlar. Susunuz, yarının bize ne getireceği belli değil. Oh, bana sorarsanız, azıcık utanmaları varsa heykelimi dikmezler, ben heykeli dikilecek adam değilim. Size sonuna kadar katılıyorum, kaderde bir heykelden daha hüzünlü bir şey yoktur. Subaylarla politikacılar için diksinler, onlar buna bayılır, ama biz, biz sadece edebiyatçıyız ve edebiyat ne tunca akar ne taşa, yalnızca kelimeler vardır onda. Bakınız Camões'e, gördünüz mü kelimelerine neler etmişler. Ya evet, onu bir meydan budalasına, bir d'Artagnan'a çevirmişler, belinde kılıçla hangi kukla olsa gayet sevimli dururdu, bense artık yüzümün nasıl olduğunu bile bilmiyorum. Kızmayınız, belki talihsizlikten yakanızı kurtarabilirsiniz, ama Rigoletto gibi bunu başaramazsanız, Pinheiro Chagas'a yaptıkları gibi anıtınızı yıkmalarını

umut edebilirsiniz en azından, ya da sizi daha sakin bir yere, örneğin bir ambara nakletmelerini, hep olur bu, Chiado'nun bile kaldırılmasını isteyenler oldu. Chiado'yu da mı, onun ne kötülüğünü görmüşler. O dalgacının, sefihin teki, anlaşılan çevresindeki kibar mahalleye uymuyormuş. Ama tam tersine, yeri mükemmel, bir an için Camões'i Chiado'suz düşünsenize, yok yok, böyle çok iyi, üstelik ikisi aynı zamanda yaşadılar, değiştirilmesi gereken bir şey varsa o da Kardeş'in duruşu, yüzü Destancı'ya dönük durmalı, elini de uzatmış olmalı, dilenir gibi değil de bir şey sunar gibi. Camões'in Chiado'dan hiçbir alacağı yok. Daha doğrusu şöyle deyiniz, Camões artık yaşamadığı için ona fikrini soramayız, ama nelere ihtiyaç duyabileceğini hayal bile edemezsiniz. Ricardo Reis mutfağa gidip bir kahve yaptıktan sonra çalışma odasına döndü ve Fernando Pessoa'nın karşısına oturdu, Size bir kahve ikram edememek çok rahatsız edici, dedi. Fincanı doldurup önüme koyun, kahvenizi içerken size eşlik etsin. Var olmadığınız fikrine bir türlü alışamıyorum. Yedi ay oldu, yeni bir hayat için yeterli bu, ama siz bunu benden iyi bilirsiniz, doktorsunuz ne de olsa. Sözlerinizin altında bir ima mı var. Ne gibi bir ima olabilir. Bilemem. Bugün alınganlığınız üstünüzde. Şu heykel hikâyesindendir, gönül bağlarımızın sapına kadar eğreti olduğunu anlamaktan, baksanıza, disk atıcısının başına gelenden haberiniz var mı. Hangi disk atıcısı. Avenida'daki. Ah evet, hatırlıyorum, şu Neo Yunan çıplak oğlan. Evet işte, onu da kaldırdılar. Neden. O yakışıklıda henüz ergenlik çağına girmemiş, efemine bir çocuk havası olduğuna karar verdiler de ondan, şehri onun anadan doğma görüntüsünden kurtarmak gerekirmiş, manevi değerlerimiz söz konusuymuş. Oğlan gerçeğe sığmayan bedensel özellikler sergilemek yerine, yerleşik zevklere ve oranlara uygun yapıldıysa, kötülük bunun neresinde. Orasını bile-

mem, gerçek şu ki, sizin de söylediğiniz gibi, çocuğun pek dikkat çekici bir tarafı yoktu, ama ayrıntılı bir anatomi dersi yapmaya rahat rahat yeterliydi. İyi ama disk atıcısı için henüz ergenliğe ulaşmamış, efemine bir çocuk demiyorlar mıydı. Evet. İyi ya, bir günahı varsa ifrattan değil tefritten. Ben sadece şehirdeki dedikoduları söylüyorum. Sevgili Reis, Portekizlilerin düpedüz sapıttıklarını düşünmüyor musunuz siz de. Burada yaşamış biri olarak siz bu soruyu soruyorsanız, yıllarını uzakta geçirmiş biri olarak ben ne diyeyim.

Ricardo Reis kahvesini bitirmiş, Marcenda'ya adadığım şiiri okusam mı, diye düşünüyordu, Akıp giden şu yazı özledim şimdiden, diye başlayanı. Tam karar vermiş divandan kalkmaya hazırlanıyordu ki, Fernando Pessoa dudaklarında renksiz bir gülümsemeyle sordu ona, Beni güldürün, başka komik hikâyeler anlatın bana, Ricardo Reis'in fazla uzağa gitmesine ya da kafa yormasına gerek kalmadı, iki kelimede en inanılmaz olanını Fernando Pessoa'ya özetleyiverdi, Baba olacağım. Şaşkınlıktan donakalan Fernando Pessoa duyduklarına inanmak istemez gibiydi, sonra bir kahkaha patlattı. Benimle alay mı ediyorsunuz, Ricardo Reis biraz alınmıştı sanki karşılık verirken, Aklımın ucundan geçmez, zaten şaşkınlığınızı da anlayamadım, bir erkek düzenli olarak bir kadınla yatıyorsa, günün birinde bir çocukları olur büyük ihtimalle ve kelimesi kelimesine durum budur. Anne kim, şu sizin Lídia mı yoksa Marcenda mı, tabii bir üçüncüsü yoksa, sizden her şey beklenir. Üçüncü bir kadın yok, Marcenda'yla da evli değilim. Ah, demek istiyorsunuz ki Marcenda'yla ancak evlenince çocuk yapılabilir. Nasıl isterseniz öyle yorumlayın, eğitimin, ailenin nasıl bir ağırlık olduğunu bilirsiniz. Hizmetçilerle daha kolay. Her zaman değil. Haklısınız, Álvaro de Campos'un söylediklerini düşünsek yeter, o oda hizmetçilerinin gözünde pek

çok kez gülünç duruma düşürmüştür kendini. Kastettiğim bu değildi. Öyleyse ne. Hizmetçi de bir kadındır. Ne büyük keşif bu böyle, bundan sonra ölseniz de gam yemeyin. Lídia'yı tanımıyorsunuz. Sevgili Reis, çocuğunuzun annesinden daima büyük bir saygıyla bahsedeceğim, benim içimde pırıl pırıl hayranlık pınarları saklıdır, hiç çocuk sahibi olmadığım için, böylesi yüce duyguları gündelik hayatın sıkıntılarına köle etmeye ihtiyaç duymadım. Bırakınız inceden alay etmeyi. Ansızın baba olmak işitme duyunuzu köreltmeseydi, söylediklerimde alayın esamisinin okunmadığını hemen anlardınız. Var, alay var, ama o da başka bir şeyi maskeliyor. İroni bir maskedir daima. Peki şu anda maskelediği ne. Belki bir tür acı. Baba olmadığınız için acı çektiğinizi söylemeyiniz bana. Kim bilir. Bundan kuşkuluyum. Sizin de herhalde unutmadığınız gibi, benden daha kuşkulu bir insan yoktur dünyada, bir mizahçı olsa, Pessoa'ların[1] en kuşkulusu derdi bana, artık çektiklerimi saklama zahmetine bile girmiyorum. Ne de sakladıklarınızı çekme zahmetine. Ölünce vazgeçmek zorunda kaldım bu işten, öbür tarafta her istediğinize izin yok. Fernando Pessoa eliyle bıyığını düzelterek sordu, Brezilya'ya dönmekte kararlı mısınız hâlâ. Bazı günler orada olduğum duygusuna kapılıyorum, kalan zamanda ise, orada hiç bulunmamışım gibi oluyor. Sonuç olarak bütün vaktinizi Atlantik'in iki kıyısı arasında suda gezinerek geçiriyorsunuz. Bütün Portekizliler gibi. Artık bir karınız ve çocuğunuz var oysa, hayatınızı yeni baştan kurmanız için mükemmel bir fırsat bu. Lídia'yla evlenmeyi düşünmüyorum, çocuğu kabul edip etmeyeceğimi de bilemiyorum henüz. Görüşümü belirtmeme izin verirseniz, Sev-

1. (Port.) Pessoa, "kişi" anlamına gelir.

gili Reis, öylesine alçaklık derler. Böyle mi düşünüyorsunuz, Álvaro de Campos da sürekli borçlanır, hiçbir zaman da borçlarını geri ödemezdi. Álvaro de Campos, aynı sözü kullanacak olursak, kelimenin gerçek anlamında alçağın tekiydi. Baştan beri onunla yıldızınız pek barışmadı. Sizin de onunla yıldızınız pek barışık değildi. Birbirimizle yıldızlarımız hiç barışmadı. Bu kaçınılmazdı, çok kalabalıktık. Benim anlam veremediğim, sizin ahlakçı, muhafazakâr tutumunuz. Tanımı gereği bir ölü aşırı muhafazakârdır, düzenin değiştirilmesine katlanamaz. Daha geçen gün, düzene verip veriştiyordunuz. Ne yapalım, şimdi de tam tersi. Demek oluyor ki hayatta olsaydınız ve bu istenmeyen çocuk, eşitiniz olmayan kadın hikâyesi başınıza gelseydi, siz de aynı tereddütleri yaşayacaktınız. Kesinlikle. Siz de alçağın tekisiniz yani. Oh olsun bana Sevgili Reis, evet, alçağın tekiyim. Her ne olursa olsun kaçacak değilim. Belki de Lídia işinizi kolaylaştırdığından. Bu doğru, hatta çocuğu kabul etmek zorunda olmadığımı bile söyledi. Hay kör şeytan, kadınlar neden böyle davranır. Hepsi değil. Bu da bir tespit, ama kadınlardan başka kimse böylesi jestler yapamaz. Sizi duyan olsa, kadınlar konusunda büyük deneyime sahipsiniz sanır. Benimkisi sadece geçip gidene bakmakla ve tanıklık etmekle yetinen bir adamın deneyimi. Son derece büyük bir yanılgı bu, bu kadarı yeter mi sanıyorsunuz, kadınlarla yatmak, aldıracak bile olsalar onlara çocuklar yapmak gerekir, hüzünlü ya da sevinçli, güler yüzlü ya da ağlamaklı, sessiz ve geveze hallerinde hazır bulunmalı, gözetlendiklerini bilmezken onlara bakmalısınız. Peki bu kül yutmaz erkekler ne görürler bakınca. Bir esrar, içinden çıkılmaz bir bilmece, bir labirent, anlaşılmaz bir söz. Bulmaca çözmeyi iyi becerirdim. Ama kadınlar konusunda bir felakettiniz. Hiç nazik değilsiniz, Sevgili Reis. Bağışlayınız, sinirlerim rüzgârda salınan

telgraf teli gibi. Bağışlandınız. İşim gücüm yok, içimden de yeni bir iş aramak gelmiyor hiç, hayatım ev, lokanta ve bahçedeki bankın arasında akıp gidiyor, sanki oturup ölümü beklemekten başka uğraşım kalmamış gibi. Çocuğu aldırmayın. Bu bana bağlı değil ve kafamdaki sorunlara herhangi bir çözüm de getirmez, çocuğun bana ait olmadığını hissediyorum. Babasının başka biri olduğunu mu düşünüyorsunuz. Hayır, baba benim, sorun bu değil, gerçekte var olan yalnızca anne, baba bir kaza. Gerekli bir kaza. Kuşkusuz öyle, ama görevini yerine getirdikten sonra artık beş para etmiyor, yararı o kadar az ki iş bittikten sonra hemen ölse bile olur, tıpkı yabanarısı ya da peygamberdevesi gibi. Siz de kadınlardan benim kadar korkuyorsunuz. Belki daha da fazla. Marcenda'dan başka haber gelmedi mi. Tek bir kelime bile yok, öte yandan birkaç gün önce onun hakkında birkaç dize döktürdüm. Bundan kuşkuluyum. Haklısınız, içinde adının geçtiği dizeler bunlar sadece, okuyayım mı size. Hayır. Neden. Şiirlerinizi ezbere biliyorum, yazılmış olanlar kadar yazılacakları da, tek ilginçlik şu Marcenda adıydı ve o da artık ilginç olmaktan çıktı bile. Sevimsiz davranma sırası size geçti galiba. Üstelik ben sinirlerimi bahane etme olanağından bile yoksunum, ilk dizeyi okuyunuz bana. Akıp giden şu yazı özledim şimdiden. İkincisi de şöyle değil miydi, Gözyaşları çiçeklerim oldu. Tam üstüne bastınız. Görüyorsunuz ya, birbirimiz hakkında bilmediğimiz yok, daha doğrusu hakkınızda bilmediğim yok. Sadece bana ait olan bir şey var mı. Herhalde yoktur. Fernando Pessoa gittikten sonra, Ricardo Reis ona ikram ettiği kahveyi içti. Soğumuştu, ama bu tat hoşuna gidiyordu.

Birkaç gün sonra, gazeteler, Hamburg Hitler Gençliği'nden yirmi beş öğrencinin inceleme ve propaganda amacıyla Portekiz'e geldiğini, Öğretmen Okulu'nda bol bol alkışlandığını yazıyordu. Ulusal Devrim'in 10. yılı

nedeniyle açılan sergiyi de uzun uzun gezdikten sonra anı defterine şöyle yazmışlardı, Biz bir hiçiz, son derece kesin bir ifadeydi bu, gazetenin dalkavuk kalem efendisine bakılırsa anlamı da şuydu, eğer toplumun en zarif, en üstün, en kaymak tabakası, elit tabakası tarafından yönetilmiyorsa, halk beş para etmez, bir de tutup halka kendini yönetecek seçkinleri seçme gücünü veriyorlar. Kaymak ve zarif sözleri Portekizcede çok gülünç kaçıyordu gerçekten, öyleyse Almancasını öğrenene kadar yaşasın Fransızca elit. Öte yandan bizim gençlik de aynı eğitimden yararlansın diye Mocidade Portuguesa'nın[1] kurulduğu ilan ediliyordu aynı gazetede, pek yakında, ekim ayında iki yüz bin genç üyeyle çalışmalarına son hız başlayacaktı, gençliğimizin en zarifleri ya da kaymak tabakasıyla. Onun da bağrından süzüle süzüle, uygun dalların uygun gövdelere aşılanmasıyla elit tabaka ortaya çıkacak, bugünkü ortadan kalktığında bizi yönetecekti. Lidia'nın oğlu dünyaya gelirse günün birinde, üstüne bir de hayatta kalmayı başarırsa, o da iyi bir Lusitanialı olarak geçit törenlerine katılabilir, sırtında haki yeşil üniforması, belindeki kemerde sadakatin ve Salazar'ın ya da Salazar'a sadakatin s'siyle, bu da çifte s demek, SS ve kolunu Romalılar gibi uzatarak selam verebilir. Marcenda'ya gelince, o bir iyi aile kızı olarak Obra das Mães pela Educação Nacional[2] yazılıp sağ kol ileride yürüme kaldırma fırsatını kaçırmış değil hâlâ, zaten felçli olan sol kolu. Müstakbel vatansever gençliğimizin bir örneği olarak, Mocidade Portuguesa'nın birkaç temsilcisi, sırtlarında üniformalarıyla yakında Berlin'e gidip Olimpiyat Oyunları'nı seyredecekler, gideceklerin yakışıklı ve gururlu er-

1. (Port.) Portekiz Gençliği. İspanyol ve Alman faşist gençlik hareketinden esinlenerek oluşturulan organizasyon.

2. (Port.) Ulusal Eğitim İçin Anneler.

kekler olduğunu söylemeye gerek yok tabii, biz Lusitanların millî gururu onlar, geleceğimizin aynası, geçip giden gençlik günlerine dallarını uzatan, sürgün vermiş bir kütük, muhteşem bir etki uyandıracaklar Berlin'de, umarız onlar da tekrar eder şu ünlü cümleyi, Biz bir hiçiz. Bahse gireriz, Benim oğlum böyle maskaralıklara meydan vermeyecek, diyecek Lídia, Ricardo Reis'e bundan on yıl sonra, o günleri görürsek tabii ve bu lafın üzerine bir kavga kopacak.

Victor sinirli. Gizli bir görev söz konusu ve bu seferkinin her zaman olduğu gibi şüphelileri izlemekle, otel müdürlerini işbirliği yapsınlar diye ayartmakla ya da otel yamaklarını sorguya çekip daha ilk soruda çözmekle hiç ilgisi yok. Tabancasının oylumunu hissedip rahatlamak için sağ elini kalçasına uzatıyor Victor, sonra parmaklarının ucuyla ceketinin iç cebinden bir nane şekeri çıkarıyor usulca. Şekerin kâğıdını binbir dikkatle açıyor, gecenin sessizliğinde hışırtı on adım öteden duyuluyordur, bu bir tedbirsizlik, bir güvenlik ihlali, ama, sinirinden olacak, soğan kokusu öyle bir arttı ki avını vaktinden önce kaçırtabilir, üstelik arkasından vuran rüzgâr da buna çanak tutuyor. Victor'un yardımcıları ağaç gövdelerinin ardına sinmiş ya da kapı diplerinde pusuya yatmış, ses çıkarmadan yaklaş, işaretini bekliyorlar, hemen arkasından da şimşek gibi saldıracaklar. Belli belirsiz bir ışık huzmesinin süzüldüğü pencereden ayırmıyorlar gözlerini, havanın sıcaklığına rağmen pervazların sımsıkı kapalı olması bile başlı başına komployа işaret. Victor'un yardımcılarından biri kapıyı zorlarken kullanacağı keseri eliyle tartarken, bir başkası da sol elinin parmaklarını muştaya geçiriyor, işlerinin erbabı adamlar bunlar, nereden geçseler iz bırakıyorlar, örneğin kapılardan sökül-

müş zıvanalar ve dağılmış çeneler. Başka bir polis karşı kaldırımdan yokuş aşağı iniyor, onun saklanmasına gerek yok, evine giden kendi halinde bir vatandaş gibi davranıyor, mesela apartmanda oturuyormuş, ama karısı kalkmasın diye kapıya vurmamış, Bu saatte mi gelinir eve. Kapı anahtar istemeden, on beş saniyede açılmıştı bile, maymuncuk işi halletti. İlk engel ortadan kalkmıştı. Polis memuru şimdi merdivende, ama yukarı çıkmak için emir almış değil. Onun görevi erketede bekleyip kuşkulu sesler ya da hareketler yakalarsa alarm vermek, öyle bir durumda tekrar dışarı çıkıp Victor'a rapor edecek, kararı da o verecek. Çünkü takımın beyni, Victor. Binanın içinde, kapının dibinde polisin karaltısı beliriyor, her şeyin yolunda gittiğini anlatmak için bir sigara yakıyor, bina sakin, gözetim altındaki katta olanlara uyanan olmadı. Victor şekerini atıyor, ortalık karışırsa görev başında boğulup gitmekten korkuyor çünkü. Ağzından nefes alırken nanenin serinliğini hissediyor, artık o deminki adam değil. Ama daha üç adım gidemeden gözle görülmez bir şey midesinde yükseliveriyor, neyse ki astları pozisyon değiştirmedi, şeflerinin hareketlerini izlemeye, bir adım arkasından yürümeye devam ediyorlar, hâlâ pencereyi gözetleyen ikisi hariç, onlara herhangi bir kaçma girişimi olduğunda uyarıda bulunmadan ateş açma emri verildi. Altı adamlık kafile, paşa döküntüsü gibi yukarı çıkıyor, "peş peşe yürüyorlar"a göre çok eski bir deyim bu. Etrafta çıt yok, gerilimin son haddine varmasıyla hava elektriklendi, soluk alınacak gibi değil artık, herkes o kadar sinirli ki şeflerinin leş gibi koktuğunu fark eden olmuyor, gören de hepsi soğan yemiş sanır. Sahanlığa vardıklarında sessizlik elle tutulacak kadar yoğun, binada yaşayan yok sanki ya da herkes uyuyor. Ellerindeki bilgiler bu kadar sağlam olmasa, Victor kapı zıvanalarını değil safları dağıtır, her zamanki gibi muhbirlik, izleme,

sorguya çekme, ayartma işlerine girişirdi. Keserin iki başlı ucu evin içine doğru yılan gibi süzülerek kapıyı zorluyor, pervazla kanat arasına girip hareketsiz kalıyor. Sıra Victor'da. Yumruğuyla kapıya dört nihai vuruşu indirdikten sonra haykırıyor, Polis. Keser harekete geçiyor, söve pervazı bin parçaya ayrıldı, kilit gıcırdadı, içeride sandalye gürültüleri, konuşmalar, ayak sesleri birbirine karışıyor, Kimse kıpırdamasın, diye haykırıyor Victor gür bir sesle, siniri geçti, bütün dairelerin ışıkları bir anda yanıyor, komşular da şenliğe katılmak istiyor, oyuncu olmayı göze alamasalar da sahneyi aydınlatabilirler. Sokaktan üç el silah sesi geliyor, birisi bir pencere açmaya kalkışmış olmalı, keser pozisyon değiştirdi şimdi, iç taraftaki zıvananın hizasından içeri sokuluyor. Vakit geldi, kapı aşağıdan yukarıya, bir karış açılmış bir hayvan ağzı gibi yarılıyor, iki esaslı tekme yiyince de tamamen yerinden çıkıp koridorun karşısındaki duvara çarparak yana devriliyor, geniş bir yara açılıyor mermer taklidi duvar kaplamasında ve birden eve derin bir sessizlik çöküyor, artık kurtuluş yok. Victor elinde tabanca ileri atılıyor, Kıpırdayanı yakarım, deyip duruyor bir taraftan da. Yardımcılarından ikisi iki yanına geçiyor, ötekilerin kıpırdayacak yeri yok ve atış pozisyonu alamadıklarından, öndekiler sokağa bakan odaya girer girmez onlar da peşlerinden dalıyor, pencere açık. Atış çizgilerinde ayakta duran dört adam var, ellerini havaya kaldırıp başlarını öne eğmiş, yenilmişler. Victor zevkten dört köşe, gülüyor, Hepsi enselendi, Hepsi enselendi, masanın üzerine saçılmış üç-beş kâğıdı toparlayıp arama emri veriyor, Git bak bakalım arka tarafa kaçan olmuş mu, diye soruyor eli muştalı polise, adam sinirinden kendi kendini yiyor, hiç gürültü kopmadı, bir fiske olsun vuramadı, bu ne bahtsızlıktır, polis göz açıp kapayana kadar önce mutfağın kör penceresine, sonra yangın merdivenine bakıyor, pusunun son

ayağındaki arkadaşlarına haykırdığı duyuluyor, Kaçan birini gördünüz mü, ötekiler de karşılık veriyor, Evet, biri kaçtı. Yarın raporlarında filancanın bir hamlede firar ettiğini yazacaklar, kimi bahçeden gitti diyecek kimi damdan. Muştalı adam alı al moru mor geri geliyor, Victor açıklamaya filan ihtiyaç duymadan başlıyor öfkeyle haykırmaya, nane kokusunun son kalıntıları da uçup gitmiş, Beceriksizler sürüsü, ne güzel kurmuşlardı kapanı ve tutukladıkları adamlar gülümsemelerini tutamayınca uçan kuşun elebaşları olduğunu anlıyor. Bunun üzerine öfkeden köpürerek tehditler savuruyor, kimdir bu adam, nereden kaçtı, Ya konuşursunuz ya ölürsünüz, yardımcıları silahlarını doğrultup nişan alırken muştalı adam da parmaklarını okşuyor ve, Kes, diyor yönetmen. Victor hızını alamadığından hemen sakinleşemiyor, o bu işi ciddiye alıyor, kafeslenecek beş kişiye karşılık on polis var ve örgütün beynini, elebaşını ellerinden kaçırdılar, ama yönetmen araya giriyor, keyfi pek yerinde, çekim o kadar iyi gitti ki ikinci bir denemeye gerek kalmadı, Boş verin, takmayın kafanıza, hemen yakalansa film biterdi, Ama Senhor Lopes Ribeiro, polise neler demezler, teşkilatın itibarı zedelenecek, yedi terzi bir örümceği öldürmeye kalkışmış, gelin görün ki örümcek tüymüş, daha doğrusu sinek, örümcek biz oluyoruz. Bırakın tüysün, dünyada ağdan bol bir şey yok, hangi birinden kaçacak, bizim kaçak koşup sahte isimle bir otele kapağı atacak ve kurtulduğunu sanacak, ne var ki örümceğin otel sahibinin kızı olduğu aklının ucundan bile geçmeyecek. Senaryonun burasında gayet aklı başında, sapına kadar milliyetçi bir genç kız, hem kalbini hem aklını çelecek onun, kadından iyi silah mı olur, hepsi birbirinden kutsaldır onların, yönetmen çok aklı başında bir adam. Onlar böyle sohbeti koyulaştırmışken, Almanya'dan gelme bir Alman olan kameraman yanlarına gelip, *Ein gross plano do polizei*, di-

yor, yönetmen anlıyor söyleneni, bu da normal, Portekizceye çok benziyor gerçekten de, Victor da her kelimeyi anladı ve derhal gidip pozisyon alıyor, asistan klaketini şaklattı, şak, "Mayıs Devrimi", ikinci sahne ya da buna benzer bir şey, Victor elinde silahıyla tekrar kapıda beliriyor, dudaklarında tehditkâr, şeytanca bir sırıtma var, Hepsi enselendi, hepsi enselendi, konuşurken az önceki kadar ateşli değil, çünkü havayı temizlesin diye ağzına attığı yeni nane şekerinin boğazına kaçmasından korkuyor. Kameraman memnun, *Auf wiedersehen, ich habe keine Zeit zu verlieren, es ist schon ziemlich spät: Aufider-zên, iç haba kaina tsait tus ferliren, éss ist chon tsimliç chpêt,* Hoşça kalın, vaktim kalmadı, geç oldu zaten, sonra yönetmene dönüyor, *Es ist Punkt Mitternacht: Ess ist punkt mit-ternajt,* Gece yarısı olmuş, Lopes Ribeiro karşılık veriyor, *Machen Sie bitte das Licht aus: Majen zi bit-ta dass lict auss,* Söndürün ışıkları, bütün konuşmaları telaffuzuyla ve çevirisiyle aktardık, unutmayalım ki henüz dilin acemisiyiz. Victor ve mangası, yanlarında elleri sucuk gibi bağlanmış tutuklularla birlikte aşağıya indiler bile, polislere özgü görev bilinci öylesine gelişkin ki onlarda, bu maskaralığı ciddiye alıyorlar, yalancıktan bile olsa tutukluya benzeyen herkes tutuklanmalıdır.

Hazırlanan daha başka saldırılar var. Portekiz dua edip şarkı söylerken, şenlikler, geçit törenleri, ilahiler, çatapatlar ve şarap, Minho'nun *vira*'sı, konserler, aziz heykellerinin peşinden geçit yapan ak kanatlı melekler gırla giderken, kışın taşkınlıklarına gökyüzünün cevabı olan müthiş sıcaklar ülkenin üzerine çöreklenmişken ve zaman zaman bunun yerini de gelgeç yağmurlar, mevsimlik fırtınalar alırken, São Luíz Tiyatrosu'nda, Tomás Alcaide ve *Rigoletto, Manon* ve *Tosca*'yı söylerken, Milletler Cemiyeti İtalya'ya yönelik yaptırımların acilen kaldırılması için karar aldı, İngilizler ise kendi paylarına Hin-

denburg adlı güdümlü balonun İngiliz şehirlerinin ve fabrikalarının üzerinden geçmesini protesto ediyor, öte yandan Hür Şehir Danzig'in Almanya'ya bağlanmasının an meselesi olduğu dolaşıyor dillerde. Sonuç olarak bu kendi sorunları. Ancak çok keskin bir göz ve coğrafyaya alışkın bir parmak bulabilir haritada o küçük kara lekenin ve kulak tırmalayan adının yerini, bir Danzig yüzünden de kıyamet kopmaz herhalde. Uzun lafın kısası, insan evinde huzur istiyorsa komşulara boş vermeli, kim verdiyse ellerine silahları şimdi de geri alsın, eğlenmek dendi mi, kimsenin aklına bize haber vermek gelmez. Birkaç gün önce yayılan bir dedikoduya göre, General Sanjurjo gizlice İspanya'ya girip monarşist hareketin başına geçmek istemiş, ne var ki General derhal basına, Portekiz'den bu kadar çabuk ayrılmaya niyeti olmadığını açıkladı. Bakınız, çoluk çocuğunu da alıp Monte Estoril'e yerleşti bile, lebiderya Santa Leocádia Villası'na, vicdanı da gayet rahat. Görüş belirtmek gerekse, Git ve vatanını kurtar, derdi kimileri, kimileriyse, Uslu dur bakalım, başına bela alma. Bize gelince, tek görevimiz konuklarımızı iyi ağırlamak, Alba ve Medinaceli düklerine gösterdiğimiz büyük inceliği esirgemeden, onlar iyi zamanda başlarını soktular Bragança Oteli'ne ve söylediklerine bakılırsa bu yakınlarda yerlerinden kıpırdamayı da düşünmüyorlar. Belki de yalnızca yeni bir saldırının hazırlıkları söz konusu, belki de senaryo bu sefer farklı ve kameraman hazır, yönetmenin emrine kaldı artık iş, Motor.

Ricardo Reis gazeteleri okuyor. Hiç kuşkusuz ruh halinden dolayı, dünyadan gelen haberler yüreğine kaygı salamıyor bir türlü, belki de yaygın görüşe bel bağlıyor o da, buna göre insan felaketi söyleye söyleye savuşturabilir, bu doğruysa insanoğlu kendi iyiliği için sonsuza kadar karamsarlığa mahkûm, mutluluğa ulaşmanın tek yolu bu, demektir. Bu mantıkla, sebat edersek, sadece ölüm-

den korkmakla ölümsüzlüğe de ulaşabiliriz belki. Ricardo Reis, John D. Rockefeller gibi değil, birinin haberleri onun için süzgeçten geçirmesine gerek yok, satın aldığı gazete satıcının çantasında taşıdıklarıyla ya da kaldırıma yaydıklarıyla aynı, tehditler tıpkı güneş gibi herkesi kucaklıyor, sığındığı gölgeyi de böyle tarif etmek mümkün, görmek istemediğim şey yok demektir, gerçekte tek sorun vezirin atının nasıl ilerleyeceği, sorun dedimse tam öyle de sayılmaz gerçi, ama sorun diyebileceğim bir bu kaldı elimde. Ricardo Reis gazeteleri okudukça içine kaygıya benzer bir şey çörekleniyor. Avrupa bir kaynayan kazan, olur da patlarsa şairin kafasını dinleyeceği bir yeri olmayacak. Tersine, ihtiyarlar o kadar heyecanlılar ki, büyük bir fedakârlık göstererek her gün sırayla gazete almaya karar verdiler, akşama kadar beklemekten kurtulmak için. Ricardo Reis günlük sevabını işlemek için bahçeye indiğinde, yoksullara özgü kibirle karşılık vermekten kaçınmadılar ona, Biz aldık bile, bütün yoksullar nankördür zaten, büyük bir çalımla gazeteyi açtılar çoktan, insan doğasına kesinlikle güven olmaz, bunu bir kez daha görmüş olduk.

Lídia'nın tatilinin bitmesiyle neredeyse öğle yemeğine kadar uyuma alışkanlığına geri döndüğünden Ricardo Reis, İspanya'da bir askerî darbe olduğunu en son öğrenen Lizbonlu oldu. Gözlerinde bitmemiş uyku mahmurluğuyla kapıya çıkıp paspasın üstündeki gazeteyi aldı ve kolunun altına sıkıştırdığı gibi esneyerek odasına döndü, bir gün daha başlıyordu işte, ah, hayat yorgunluğu, bir de adına huzur diyorlar. İspanyol ordusunda isyan, bu başlık yüzüne tokat gibi çarptığında Ricardo Reis bir baş dönmesi hissediyor, daha doğrusu içinde bir şeyin koptuğunu, sanki iki ayak üstüne düşeceğinden emin olmadan yüksek bir yerden uçuvermiş gibi. Böyle olacağı belliydi zaten. İspanyol ordusu, milletin ve gele-

neksel erdemlerin bekçisi olarak silahları konuşturacak, tapınaktaki satıcıyı kovacak, kutsal vatan sunağını yeniden ayağa dikecek, bazı soysuz çocuklarının zedelediği ölümsüz yüceliğini İspanya'ya iade edecekti. Ricardo Reis kısacık haberi okudu, sonra iç sayfalardan birinde bayat bir haber buldu, Madrid'de faşist bir darbeden korkuluyor, faşist kelimesi apayrı bir rahatsızlık verdi Ricardo Reis'e. Doğru, haber İspanya'nın başkentinden, solcu hükümetin kalesinden gelmişti, dolayısıyla böyle bir dil kullanılması doğaldı, ama örneğin, krallık yanlıları cumhuriyetçilere karşı ayaklandılar demek çok daha basit olurdu. Unutmayalım ve tekrar edelim ki, krallık yanlısı olan Ricardo Reis de kendi gibi düşünenlerin kimi tuttuğunu anlamış olurdu böylece. Ama Lizbon'da dolaşan dedikoduların da işaret ettiğine göre, İspanya'daki monarşik hareketin başına geçmesi beklenen General Sanjurjo kesin bir dille yalanlamış bu haberi, demiş ki, Portekiz'den bu kadar erken ayrılmaya hiç niyetim yok, dolayısıyla durum eskisi kadar karmaşık değil, Ricardo Reis'in taraf seçmesine gerek kalmadı, eğer çatışma diye bir şey varsa da onu ilgilendirmiyor, cumhuriyetçiler cumhuriyetçilere karşı. Bugünlük bu kadar. Yarın gazete belki de hareketin başarısızlığa uğradığını, isyanın sonuçsuz kaldığını, İspanya'da huzurun hâkim olduğunu duyuracak. Ricardo Reis o zaman kendinde bir rahatlama mı, yoksa ağırlık mı duyacağını merak ediyor. Öğle yemeğine çıktığında insanların yüzlerini inceliyor, konuşulanlara kulak veriyor, havada bir gerginlik var, şimdilik bastırılabilen, tam kararında bir gerginlik, kuşkusuz haberler henüz üç-beş kelimeyi geçmediğinden ve kapıyı çalan olayların doğurduğu duyguları saklamak yerinde olduğundan, sükût altın demişler, iyisi mi dilimizi tutalım. Ricardo Reis kapıdan çıkıp lokantaya gidene kadar gene de birkaç sevinçli bakış yakalıyor, bazı gözlerdense

melankolik bir güçsüzlük yayılıyor, Ricardo Reis gibi biri bile, sorunun salt cumhuriyetçilerle krallık yanlılarının uyuşmazlığı olmadığını anlayabilir.

Yavaş yavaş olaylar aydınlanıyor. İsyan, İspanyol Fası'nda başlamış, başı çeken de anlaşılan General Franco'ymuş. Burada, Lizbon'da, General Sanjurjo silah arkadaşlarının arkasında olduğunu ilan etti az önce, öte yandan doğrudan eyleme katılmayacağını ifade etmekten de geri kalmadı, inanmak isteyen inansın, bu üç kelime onun ağzından çıkmadı besbelli, ama her ne olursa olsun görüş belirtmeden rahat etmeyen insanlar vardır, hatta kimse bir şey sormamışken bile. Bir çocuk bile anlar İspanya'da durumun ciddi olduğunu, daha kırk sekiz saat dolmadan Casares Quiroga hükümetinin düşüp Martinez Barrio başkanlığında yeni bir kabinenin kurulmuş olması yeterli bunun için, şimdi herkes Giral hükümetinin ömrünün ne kadar olacağını merak ediyor. Subaylar kısa süre önce harekâtın başarıya ulaştığını duyurdular, her şey öngörüldüğü gibi iyi gidiyorsa, İspanya'da kızıl iktidarın saatleri sayılı demektir. Demin dediğimiz çocuk da doğrulardı bunu, okuma yazmayı doğru dürüst sökmemiş olması da fark etmezdi, gazetelerdeki başlıkların ne kadar büyük, kullanılan harflerin ne kadar çeşitli olduğuna bakması yeterdi durumu çözmesine, italiklerin bile eksik olmadığı gerçek bir yazı curcunası bu, sonunda sayfa diplerindeki küçük yazılı haberlere de taşacak neredeyse.

Ansızın bir trajedi yaşanıyor. General Sanjurjo fena halde yanarak ölmüş, askerî ayaklanmanın kumandasını almaya gidiyormuş, uçak haddinden fazla doluymuş ya da motoru yeterince güçlü değilmiş, her neyse, hepsi aynı kapıya çıkıyor. Uçak havalanamamış ve General'i uğurlamaya gelen İspanyolların gözünün önünde önce ağaçlara, sonra da duvarın birine girivermiş, böylece acı-

masız güneşin altında uçak ve General dev bir meşale gibi tutuşmuşlar, bu arada Ansaldo adındaki pilotun şansı yaver gitmiş de önemsiz birkaç yara bere ve yanıkla paçayı kurtarmış. Hayır, hayır, Portekiz'den gitmeye hiç niyetim yok, diyordu General ve yalan söylüyordu, ama biz de insaflı olalım, böyle ikiyüzlülüklerin politikada bini bir para. Tanrı ne diyordur acaba, soranın bir yüzü kara, olup bitenler pekâlâ Tanrı'nın bir cezası da olabilir, herkes bilir Tanrı'nın sopası olmadığını, buna karşılık yangınlar konusunda gayet tecrübelidir. Aynı dakikalarda General Queipo de Llano, İspanya genelinde askerî diktatörlük ilan ediyor, Santo António d'Estoril Kilisesi'nde ise Riff Markisi General Sanjurjo'nun ölüsü sergilenmekte, beden namına kala kala kara bir gövdecik kalmış, çocuk tabutu kadar bir şey, sağlığında dağ gibi olan bir adamı sefil bir yanık odun parçasına dönüşmüş görmek ne acı, ah, şu ölümlü dünyada zerre kadar değerimiz yok diyenler ne güzel söylemiş, ama insan istediği kadar tekrar etsin, her gün bir kere daha inansın buna, gene de kabul etmek çok zor. İspanyol Falanjı üyeleri, mavi gömlek, siyah pantolon, deri kemer ve kasaturadan ibaret üniformalarıyla çakı gibiler ve ulu kumandanın çevresinden ayrılmıyorlar, merak ediyor insan nereden çıktı bu kalabalık diye, kesin olan bir şey var ki, o da, bu tumturaklı cenaze törenine katılsınlar diye Fas'tan buraya son sürat adam yetiştirmiş olamayacakları, gene deminki çocuğa sorarsanız, olanca masumiyeti ve cehaletiyle onun da başka bir bildiği yok. Neyse, *Pueblo Gallego*'da yazdığı gibi Portekiz'de elli bin İspanyol varsa gerçekten, bu insanların yanlarına yedek çamaşır almakla yetinmedikleri kesin, her tür olasılığı hesaplayarak valizlerine bir kat siyah pantolon, mavi gömlek ve kasatura koymuşlar demek, tek beklemedikleri, eşyalarını bu kadar dramatik koşullarda ele güne sergilemek zorunda

kalacaklarıydı. Öte yandan, erkekçe bir acının damgasını taşıyan bu yüzler hafif bir sevinç ve gurur ışığıyla aydınlanmış, ölüm bütün yiğit erkeklerin ezeli ve edebî nişanlısı, İspanyollara, özellikle subay olanlarına zaafı olan, el değmemiş bir genç kız değil midir. Yarın, motorize birliklerin Madrid'e doğru hareket ettiği ilan edilecek ve bu haber, katırların çektiği bir katafalktaki General Sanjurjo'nun ölümcül kalıntılarının üzerinde süzülecek, tıpkı müjdeli haber getiren bir melek gibi. Kuşatma kalktı, nihai saldırı artık an meselesi. Anlaşıldığı kadarıyla İspanyol başkentinde hükümet filan kalmadı, ama gene anlaşıldığı kadarıyla ve kimse bunda bir çelişki olduğunu fark etmese de, var olmayan bu hükümet, Halk Cephesi üyelerine ihtiyaç duydukları silahlara ve cephaneye el koyma izni vermiş. Şeytanın son hırıltıları. Arası soğumadan, Virgem do Pilar tertemiz topuğuyla lanetli yılanı ezecek, hilal günah yuvalarının üzerinde yükselecek, Fas'tan gelme binlerce asker İspanya'nın güneyine ayak bastı bile, evrensel Hıristiyan dayanışması gereği sundukları yardımla haç ve tespih imparatorluğunu diriltece-ğiz tekrar, iğrenç orak çekiç simgesinin hüküm sürdüğü yerlerde. Avrupa'nın ruhu dev adımlarla arınıyor yeniden, önce İtalya, ardından Portekiz ve Almanya, şimdi sıra İspanya'da, işte verimli tarla işte verimli tohum, yarın ektiğimizi biçeceğiz. Biz bir hiçiz, diye yazmıştı Alman öğrenciler, piramitleri inşa eden köleler de bu sözü mırıldanırdı, Biz bir hiçiz, diyordu Mafra'daki[1] duvarcılar ve sığırtmaçlar, Biz bir hiçiz, biz kuduz kedinin ısırdığı Alentejanolular, Biz bir hiçiz, biz ülke çapında hayır işlerinden sebeplenenler, Biz bir hiçiz, biz ki uğruna Jockey Club'ın şenlik düzenlediği Ribatejo halkıyız, Biz

1. J. Saramago'nun *Baltazar ve Blimunda* romanında olay Mafra'da, manastırın inşası sırasında geçer.

bir hiçiz, biz ki ulusal sendikalarız ve mayıs ayında elimizi öne uzatarak yürüdük, Biz bir hiçiz, acaba günün birinde bir şey olacak mıyız, kim o konuşan, bilen yok, bu sadece bir varsayım canım.

Ricardo Reis komşu ülkedeki gelişmeleri anlatıyor üç-beş kelimeyle, Lídia da ona oteldeki İspanyollardan bahsediyor, gelişmeleri büyük bir sevinçle karşılamışlar, General'in trajik ölümü hiç morallerini bozmamış, artık gece olmuyor ki Fransız şampanyası patlatılmasın, Salvador sevinçten yerinde duramıyor, Pimenta anadili gibi konuşuyor İspanyolca'yı, Ramón ve Felipe ise, General Franco'nun Galiçyah, El Ferrol'lu olduğunu öğreneli beri kaplarına sığamıyorlar, hatta birinin aklına, otelin balkonuna İspanyol bayrağı çekmek bile geldi İspanya-Portekiz birliğinin işareti olarak, artık bekledikleri tek bir şey var, o da terazinin kefesinin biraz daha inmesi, Ya sen, diye soruyor Ricardo Reis, olup bitenler hakkında senin fikrin ne. Ben neyim ki, okumuşluğum yok, ama siz Doktor Bey, bugünlere gelene kadar onca dirsek çürüttünüz, siz bilirsiniz, bence insan kendini ne kadar yetiştirirse gözü o kadar uzağı görür. Ay her gölde ayrı parlar, çünkü gökyüzünün en yüksek bir yerindedir. Söyleceğinizi ne güzel söylüyorsunuz Doktor Bey. İspanya'da dirlik düzen kalmamıştı, birilerinin gelip bu çılgınlığa bir son vermesi gerekiyordu ve bunu bir tek ordu yapabilirdi, bizim burada da öyle olmuştu, hem zaten hiçbir yerin ötekinden farkı yok. Ben hiç anlamam bu işlerden, kardeşim diyor ki. Yapma ama, gene mi kardeşin, dur ben söyleyeyim ne anlattığını. Kardeşirnle siz gerçekten de akla kara gibisiniz. Neyse, ne anlatıyor seninki. Subaylar kazanmayacakmış, çünkü bütün halk onlara karşıymış. Lídia, şunu bilmelisin ki halkın tamamı aynı tarafı tutmaz, ikincisi, lütfedip halkın ne olduğunu bana açıklar mısın. Halk, ben neysem odur işte, devrimci bir

kardeşi olan ve devrim düşmanı bir doktorla yatan bir hizmetçi. Kim öğretti sana bu lafları. Konuşmak için ağzımı açtığımda kelimeler dilimin ucuna gelmiş oluyor, ben de sadece bırakıyorum çıksınlar. İnsanlar genellikle konuşmadan önce ya da konuşurken düşünür, hepimiz böyle yaparız. Galiba ben düşünmüyorum, çocuk yapmaya benziyor bu, insan farkına varmadan büyüyor bebek, vakti gelince de doğuyor işte. Kendini iyi hissediyor musun. Âdetten kesilmiş olmasam hamile olduğumu anlamazdım bile. Çocuğu doğurmakta hâlâ kararlı mısın. Ufaklığı mı. Evet, ufaklığı. Evet ve fikrim değişmeyecek. İyi düşün. Belki de düşünmüyorumdur ben ve Lídia bunu söylerken mutlulukla gülmeye başladı. Ricardo Reis ne karşılık vereceğini bilemeden onu kendine çekti ve alnına bir öpücük kondurdu, sonra ağzının kenarına, sonra boynuna, yatak uzakta değildi, hizmetçiyle doktor uzanıverdiler üstüne, erkek kardeş meselesi kapanmıştı artık, İspanya ise dünyanın bir ucundaydı.

Les beaux esprits se rencontrent,[1] der Fransızlar, ne ince düşünceli insanlardır onlar. Ricardo Reis asayişin korunması gerektiğinden dem vurmuştu, nitekim Portekiz gazetesi O *Século*'yla yaptığı bir söyleşide, General Francisco Franco da şöyle bir açıklamada bulundu kısa süre önce, Ülkeye düzen getirmek istiyoruz, bunun üzerine gazete de şöyle koca bir başlık attı, İspanyol ordusunun kurtuluş harekâtı, karşılıklı çarpan kalpler şimdilik çok fazla değilse bile günden güne artıyor, işte bu da kanıtı. Çok geçmeden, gazete Üçüncü Başıbozukluk Enternasyonali'ne karşı Birinci Dirlik Düzen Enternasyonali'nin ne zaman yapılacağı gibi nazik bir soru sorduğunda, istemediği kadar çarpan kalp bulacak karşısında.

1. (Fr.) "Kalp kalbe karşıdır" anlamında bir deyim.

Zaten Fas'tan asker akınının sürmesi de bir başlangıç, Burgos'ta bir cunta idareyi ele almış durumda, orduyla başkentteki güçler arasında nihai çarpışmanın yaşanması an meselesi. Öte yandan Badajoz halkının saldırıya karşı direnmek için silahlanmasını da pek önemsememek gerek, halk nedir ne değildir tartışmasında fazladan bir konu daha, hepsi bu. Lídia'nın eksikliklerinden ve Ricardo Reis'in kararsızlıklarından haberi bile olmayan erkekler, kadınlar ve çocuklar, silah, kılıç, cop, tırpan, tabanca, kama, sopa, kısacası ellerine her geçeni kuşandılar, halkın silaha sarılması böyle oluyor elbette. Eğer yaptıkları gerçekten de buysa, artık biliyoruz halkın ne olduğunu ve hangi tarafta yer aldığını, geri kalanıysa, kullanacağım deyimi mazur görünüz lütfen, yalnızca felsefi ve taraflı bir münakaşa.

Dalga ilerliyor ve kabarıyor. Portekiz'de Mocidade Portuguesa'ya yazılanların sayısı çığ gibi artıyor, babalarının sevecen bakışları altında genç vatanseverler çağrı bile beklemeden geliyor, umut dolu ellerinden çıkma çocuksu yazılarıyla başvuru mektuplarını imzalıyor, ardından kararlı adımlarla postaneye götürüyor ya da vatan aşkıyla titreyerek Millî Eğitim Bakanlığı'nın bekçisine teslim ediyorlar, dine saygıları olmasa yetinmeyip haykırıvereceker, Bu benim etimdir, bu benim kanımdır, ama kim görse anlar şehit düşmeye nasıl can attıklarını. Ricardo Reis listelerde göz gezdiriyor, özel isim denen şu tuhaf kelimelerdeki ıssızlığa anlam ve biçim kazandıracak yüzleri, hareketleri, davranışları canlandırmaya çalışıyor kafasında, bir insan yüzüyle bir araya gelmedikleri sürece en boş kelimelerdir isimler. Yıllar sonra, yirmi, otuz, elli yıl sonra, olgun erkekler, yaşlı erkekler olup çıktıklarında, o günleri görürlerse tabii, gençliklerinde yaşadıkları coşkuyu nasıl yorumlayacaklar acaba, onlara Biz bir hiçiz, diyen genç Almanları okuyup dinledikleri ve soylu duy-

gularla gizemli trompetin çağrısına koştukları günleri, Biz de bir hiçiz. Gençlik hatası, diyecekler kuşkusuz, Yüreğimin temizliği ne hatalar ettirdi bana, Kulağımı çeken olmadı ki, Sonradan çok pişman oldum, Babam yolladı beni, Ben yürekten inanıyordum, Üniforma öyle güzeldi ki, Şimdi olsa gene yaparım, Hayatta başarıya ulaşmanın bir yoluydu, Erken kayıt yaptıranlar el üstünde tutuluyordu, İnsan gençken öyle kolay tökezliyor ki, Gençleri kandırmak öyle kolay ki ve daha bir sürü bahane, gelgelelim içlerinden biri ansızın ayağa kalkıp elini kaldırarak söz istiyor, Ricardo Reis söz veriyor ona, bir zamanlar olduğu erkek hakkında derdini anlatacak bir adam merakını uyandırdı, bir yaş bir başkasını yargılayacak, konuşma şöyle gelişti, Her birimizin attığı adımı temize çıkarmak için öne sürdüğü nedenleri dinledik az önce, ister safça ister birtakım hesaplarla, ister kendi isteğimizle ister zorlamayla hareket etmiş olalım, alışıldığı üzere karar zamana ve yargıca göre değişecektir, ama hüküm de giysek suçsuzluğumuz kabul de edilse, yaşanmış hayat teraziye ağırlığını koyacaktır ister istemez, tıpkı yapılmış olan iyilikler ve kötülükler, ulaşılmış başarılar ya da kaçırılmış trenler, bağışlamalarla hatalar gibi ve hepsini olabildiğince titizlikle tartarsak, ayrıca yüreğimizin saf, vicdanımızın da biricik yargıcımız olduğu gibi şüpheli bir varsayımı doğru kabul edersek, belki de bambaşka bir amaçla gene şöyle açığa vuracağız içimizdekini, Biz bir hiçiz, değil mi ki o günlerde pek çoğumuzun sevip saydığı bir adam da daha savaşın ilk günlerinde Burgos cuntasının yönetimine katılmıştır, fazla kafanızı yormayasanız diye hemen adını da vereyim size, Miguel de Unamuno diye biriydi bu, o zamanlar Salamanca Üniversitesi'nde rektördü, on dört yaşında bir bacaksız değildi bizim gibi, arkasında uzun bir ömür ve hatırı sayılır bir külliyat bırakmış saygıdeğer, yetmişlik bir ihtiyardı, *Yaşamın Trajik*

Duygusu, La Agonia del Cristianismo, En torno al casticismo, La Dignidad Humana[1] ve adını saymadığım için beni mazur görmenizi isteyeceğim daha pek çok ünlü yapıt vardı arkasında, Bana güvenin İspanya'nın insanları, demişti aklın bu parlayan ışığı, Batı uygarlığını kurtarmaktasınız ve ben arkanızdayım, İspanya'nın insanları dediği ayaklanan subaylar ve Faslı Magribilerdi, daha o zamandan milliyetçi İspanyol ordusu dedikleri şeye kendi cebinden beş bin verdi Unamuno, paranın o zamanki değeri kalmamış aklımda, dolayısıyla bu parayla kaç fişek alınabildiğini söyleyemem, öte yandan Cumhurbaşkanı Azaña'ya intihar etmesini önermek gibi bir kötülük daha yaptı kendisi ve birkaç hafta sonra en az bunlar kadar yankı uyandıran başka açıklamalarda bulunuyordu, İspanyol kadınına sonsuz hayranlık ve saygı duyuyormuş, oki komünist ve sosyalist sürülerinin İspanya'yı ele geçirmesini geciktirmiş, sonunda hızını alamayarak Azizeler, diye haykırıyordu, Portekiz'de de böyleydi, azizeden geçilmezdi, iki örnek yeter doğru söylediğimizi kanıtlamaya, "Komplo"daki Marilia ve "Mayıs Devrimi"ndeki saf kızcağız, İspanyol kadını bu ifade için Unamuno'ya teşekkür borçlu, biz Portekizlilere gelince, Sayın Tomé Vieria ve Sayın Lopes Ribeiro, keşke günün birinde cehenneme inip oradaki bütün azizeleri tek tek sayabilsem. Ne pahasına olursa olsun saklanması gereken utanç verici bir yaraymış gibi, kimse Miguel de Unamuno'nun adını anmıyor, oysa nasıl da hayrandık ona, yalnızca gelecek kuşaklara örnek olabilecek sözlerini tuttuk aklımızda, *Viva la muerte*,[2] diye haykıran General Milan d'Astray'a cevap olarak Salamanca'da sarf ettiği son sözleri. Doktor Ricar-

1. (İsp.) Hıristiyanlığın Azabı, Duru Lisan Üzerine Düşünceler, İnsanın Saygınlığı.
2. (İsp.) Yaşasın ölüm.

do Reis, bahsi geçen cümleleri çıkaramadı, hayat böyledir işte, insanın her şeyi öğrenmesine vakit yetmez, Ricardo Reis'in hayatı da bildiklerinin ötesine geçmesine izin vermedi, tek bildiğimiz bu kelimelerin telaffuz edilmiş olmasının bazılarımızı yargılarını yeniden gözden geçirmeye ittiği, kısacası Miguel de Unamuno'nun hatasını kabul edecek kadar uzun yaşamak gibi bir şansı oldu, kabul etmek lafının altını çiziyorum, çünkü hiçbir zaman herkesin önünde suçunu itiraf etmiş değil, kuşkusuz zamanı elvermemiştir bunu yapmaya ya da son demlerinin huzurunu sonuna kadar korumak istemiştir, hepsi mümkün, her ne olursa olsun ve böylece bu uzun söylevin de sonuna gelmiş oluyoruz, sizden bizim de son ya da sondan bir önceki sözümüzü beklemenizi talep ediyorum, o zamana kadar aklımız bizi terk etmemiş ya da siz aklınızı yitirmemiş olursanız, söyleyeceklerim bu kadar. Hazır bulunanlardan bazıları kurtuluş umuduyla hararetle alkış tuttu, bunun yanında protesto edenler de oldu, onlar Miguel de Unamuno'nun milliyetçi görüntüsünü zedeleyen kötü niyetli yoruma kızmışlardı, çünkü bir ayağı çukurda huysuz ihtiyarların kaprisi ve inadıydı onu General Milan d'Astray'ın muhteşem çığlığına itiraz etmeye götüren, oysa büyük bir vatansever ve subay olarak, geçmişte ve o gün sunduğu hizmetler General'e başkalarına ders verme hakkı veriyordu ve alacağı hiçbir ders yoktu. Ricardo Reis, Miguel de Unamuno'nun cevabını bilmiyor, belki de öğrenmeye cesaret edemiyor, belki de geleceğin, kaderin gizine girmekten korkuyor, en iyisi sessizce ve fazla kaygı beslemeden geçip gitmek, diye yazmıştı bir keresinde, ömrü boyunca yapmaya çalıştığı da bu zaten. İhtiyarlar Unamuno'nun birinci, ikinci ve üçüncü açıklaması hakkında tartışarak uzaklaştılar, herkes yargılanmak istediği şekilde yargılar, sanıklar kendi yasalarını seçebilse herkes beraat ederdi.

Ricardo Reis zaten bildiği haberleri, Salamanca Rektörü'nün duyurusunu tekrar okuyor, Ey İspanya'nın insanları, Batı uygarlığını kurtaracağıma güvenin, Franco'nun ordusuna bağışlanan beş bin peseta, Azaña'ya verilen korkunç öğüt, İntihar ediniz, azizeler hakkında henüz hiçbir şey yok, ama bu konuda neler söyleneceğini biliyoruz şimdiden, çünkü geçen gün Portekizli yönetmenin teki, Pirenelerin bu tarafında her kadının bir azize olduğunu buyurdu, aklı böyle çalışan erkeklere lanet olsun. Ricardo Reis sayfaları didikliyor uzun süre, davetiyelere bakınca gözleri dalıyor, nereden gelirlerse gelsinler, ister bu dünyaya ister öbürüne, şimdiye, geleceğe ya da geçmişe ait olsunlar, evlilikler, vaftizler, gitmeler, gelmeler, belki lüküs hayat diye bir şey var gerçekten de, ama kesinlikle tek bir hayat yok, işte bu çok hüzünlü, hepimiz okumak istediğimiz haberleri seçebilsek, birer John D. Rockefeller olup çıkardık. Ricardo Reis küçük ilanlara da göz atıyor, Ev arayanlar, Evini satanlar ya da kiraya verenler, bu konuda onun tuzu kuru, ah, şu işe bak, Highland Brigade gemisi yakında Lizbon'dan ayrılıp Pernambuco, Rio de Janeiro, Santos istikametinde denize açılacak, sadık haberci, ne haberler getiriyor bize Vigo'dan, öte yandan anlaşılan Galiçya topyekûn General Franco'ya katılmış, bu doğal, Franco o memleketin çocuğu, duygular son derece önemlidir. İki ayrı evren nasıl da birbirinin içine girip okurun huzurunu kaçırıyor, çılgın gibi sayfaları çeviriyor Ricardo Reis ve gene çok eski günlerde kalmış Akhilleus'un kalkanı çıkıyor karşısına. Hep aynı göz kamaştırıcı renk ve söz curcunası, aynı mucizevi *mandala*, evrenin inanılmaz ayrıntılarla dolu görüntüsü ve hiç durmadan hareket eden bir çiçek dürbünü, Tanrı'nın yüzündeki kırışıkları tek tek saymak artık mümkün, gazetede Oymacı Freire'nin adının altına portresini basmışlar, fiyakalı kelebek gözlüğü ve her ne kadar doktor ölümün hastalıklarla ya da İspan-

ya'daki gibi kurşunlarla geldiğini söylese de, insan boğmaya yarayan kravatıyla. Daha aşağıda, yarattıkları Yaratan'ın sonsuz bilgeliğini dile getiriyor, reklamdaki basmakalıp ifadeye göre onurlu ve lekesiz bir hayat sürmüş, üç altın madalyası varmış, ondan da üstün bir Tanrı'nın bahşettiği birer yüce nişan bunlar, *Diário de Noticias*'a ilan vermediğine göre şu öbür tanrı gerçek Tanrı olabilir. Bir zamanlar Ricardo Reis bu reklama baktığında bir labirent görürdü, şimdi ise içinden çıkılması imkânsız, sınırları belirli, bomboş bir çemberden başka bir şey değil, yolsuz izsiz bir çöl kadar da karmaşık. Ricardo Reis Oymacı Freire'ye sakal çizip kelebek gözlüğünü de sıradan bir gözlüğe çeviriyor, ama onun Miguel de Unanumo'ya ne kadar benzediğini ortaya koymaya yetmiyor bu oyunların gücü, oysa Miguel de Unamuno da ancak ölümünün arifesinde çıkabildiği bir labirentte kaybolmuştu, az önceki kurulda konuşan Portekiz vatandaşına inanacak olursak Unanumo'nun sonuncu sözüne bütün varlığını kattığından da şüphe duyabiliriz zaten, onu telaffuz ettiği günle hayatı terk ettiği gün arasında muhteşem Rektör belki de tekrar ilk baştaki ikiyüzlülüğüne dönmüştür, öyleyse isyanını içine atmış, öfkesini dizginlemiş demektir. Miguel de Unamuno'nun ağzından çıkan evetle hayır, şaşkınlık içindeki Ricardo Reis'in yakasını bırakmıyor bir türlü, her ikisinin de sağ olduğu ve gazetedeki haberlerle birbirine bağlanan günler hakkında bildikleriyle, geleceği bildiği halde konuşmak istemeyenin karanlık kehanetlerinin arasında kaldı Ricardo Reis, Portekizli konuşmacıya Don Miguel'in General'e ne zaman, ne söylediğini sormadığı için kendi kendini yiyor ve hemen o an anlıyor ki tek kelime etmemiştir Unamuno, çünkü tövbe günü geldiğinde bu dünyadan göçmüş olacağı ona açıkça bildirilmiştir, Doktor Bey öğrenemedi o sözleri, böyledir işte, hayat çok kısadır, demek sizin ömrünüz de daha fazlasını bilmenize yet-

medi. Buna karşılık kaderin çarklarının dönüşünü görecek fırsatı oldu Ricardo Reis'in, Buenos Aires'te bulunan Milan d'Astray, Rio de Janeiro üzerinden İspanya'ya doğru yürüyor, aynı yollardan geçer bütün insanlar, Milan d'Astray da savaş ateşiyle yanarak Almanzora gemisiyle Atlantik'i aşıyor işte, birkaç gün içinde Lizbon'a ayak basacak, sonra sıra Sevilla'ya, son olarak da Tetuân'a gelecek ve orada Franco'nun yerini alacak. Milan d'Astray, Salamanca'ya ve Miguel de Unamuno'ya yaklaşıyor giderek, yakında *Viva la muerte* diye bağıracak, ya sonra. Bir kör kuyu. Portekizli konuşmacı tekrar söz aldı, geleceğin karanlık güneşi kıpırdanan dudaklarını aydınlatıyor, ama duyulmuyor söyledikleri, ağzından dökülen kelimeleri çıkarmak mümkün değil.

Ricardo Reis bütün bunları Fernando Pessoa'yla tartışmak için sabırsızlanıyor, ama o da kendini göstermiyor bir türlü. Zaman ağır ilerleyen, akışkan bir dalga, sıvı bir cam kütlesi gibi geçiyor, yüzeyinde kıpırdanıp duran on binlerce pırıltı insanın gözünü alır ve dikkatini çekerken, hareketinin motoru olan kırmızı, kaygı verici çekirdek derinlerde ışıl ışıl yanıyor. Günler ve geceler, kâh gökyüzünden süzülüp kâh topraktan yükselen ağır sıcaklarda birbirini kovalıyor. Alto de Santa Catarina'da ihtiyarlar ancak gün biterken sokağa çıkıyor, palmiyelerin daracık gölgesini saran sıcaklık onlar için fazlasıyla yüksek, nehrin ışıltısı yorgun gözleri için fazlasıyla ağır, havadaki titreşim göğüslerini sıkıştırıyor. Lizbon'da artık musluklardan damla su akmıyor, sanki tavukgillerden bir halk yaşıyor burada, doymak bilmez gagaları, kırık kanatlarıyla. Bu uykulu uyuşukluğun içinde İspanya'da savaşın sona erdiğinden bahsediliyor, İspanyol yabancılar lejyonu Tércio'nun güçleriyle iyice güçlenen Queipo de Llano'nun birlikleri Badajoz kapılarına dayandığına göre teşhis doğru galiba, hepsi savaşmaya gayet kararlı, bu askerlere karşı

duranın vay haline, öldürmek onlar için öylesine büyük bir zevk. Don Miguel de Unamuno üniversiteye gitmek üzere evinden çıkıyor ve binaların önünde uzanan ince gölge şeridine sığınıyor, amansız güneş Salamanca'nın taşlarını küle çeviriyor, ama vakur ihtiyar, kavgacı hareketin güçlü esintisini hissediyor sert yüzünde, hemşehrilerinin, genel karargâhtaki subayların, kollarını öne uzatarak hazır ola geçenlerin selamını alırken ruhu huzur dolu, her subay yeniden doğmuş bir Cid Campeador sanki, Batı medeniyetini kurtaralım, demişti o da vakti zamanında. Ricardo Reis'in sabah erkenden, sıcak bastırmadan evden çıkmayı seçtiği günlerden biri bu, gölge çizgilerinde yürürken beliren bir taksi, aksıra tıksıra onu Calçada da Estrela'nın yukarısına, Prazeres'e götürüyor, dünyanın bütün umutlarıyla dolu olan ve hiçbirine yer bırakmayan bir isim bu, yalnızca sessizlik, bir de belki huzur dışında. Ziyaretçi artık kimseden bilgi almaya ihtiyaç duymuyor, ne yeri unuttu ne de numarayı, dört bin üç yüz yetmiş bir ve bu bir kapı numarası olmadığından mezarın kapısını tıklatmak gereksiz, Kimse yok mu, diye sormak, dirilerin varlığı ölülerin gizini çözmeye yetmedikten sonra kelimelerin elinden ne gelir. Ricardo Reis parmaklıklara yaklaşıp elini sıcak taşa koydu, güneş tepede değil henüz, ama topografyanın bir cilvesiyle sabahtan beri hep buraya vurmuş. Hemen yakındaki bir yoldan bir süpürge sesi geliyor kulağına, ötelerden dul bir kadın geçiyor, yas tülünün altında yüzü iyice solmuş. Mezarlıkta yaprak kımıldamıyor. Ricardo Reis döneme-ce kadar iniyor ve durup nehre bakıyor, nehrin ağzına desek uygun olur mu acaba, çünkü okyanus iki adım öteye kadar geliyor tükenmez susuzluğunu gidermek için, obur dudaklarını toprağın kaynaklarına yapıştırıyor, kurallara uygun bir odda yeri olmayan imgeler, metaforlar, kıyaslar bunlar, ama sabahın erken saatlerinde, içi-

mizdeki düşünen kişinin daha yeni yeni bir şeyler hissetmeye başladığı anlarda su yüzüne çıkabilirler.

Ricardo Reis geri dönmedi. Fernando Pessoa'nın yanı başında olduğunu ve gözle görülmediğini biliyor, sıkışıklık olmasın diye mezarlık sınırları içinde bedeniyle gezinmesi yasaklanmıştır belki, gene de şu yollar ölülerle dolsa hayli eğlenceli olurdu. Fernando Pessoa'nın sesi soruyor, Sevgili Reis, bu saatte burada ne işiniz var, Alto de Santa Catarina'nın ufukları, Adamastor'un manzarası artık size yetmiyor demek, Ricardo Reis de karşılık vermeksizin karşılık veriyor, Şu karşımızdaki denizde bir İspanyol general içsavaşa doğru yol alıyor, bilmem haberiniz var mı, İspanya'da içsavaş başladı da. Ne olmuş yani. Bana söylendiğine göre Milan d'Astray dedikleri bu general günün birinde Miguel de Unamuno'yla karşılaşacak, *Viva la muerte* diye bağıracak, öteki de ona karşılık verecekmiş. Sonra. Don Miguel'in cevabını merak ediyorum. Nasıl söyleyebilirim size, henüz telaffuz edilmemiş ki. Salamanca Rektörü'nün ordudan yana olduğunu bilmek belki size yardımcı olur, hükümeti ve rejimi devireceğini iddia ediyor ordu. Hiçbir yardımı olmuyor, çelişkilerin ağırlığını unutuyorsunuz, bir zamanlar köleliğin sağlıklı toplumlar için doğal bir kural olduğunu kabul edecektim neredeyse, gelin görün ki o günlerde düşündüğümü sandığım ve beni bunları yazmaya iten şey hakkında kafa yorma yeterliğinden yoksunum şimdi. Size güvenebileceğimi sanırdım, sizse kendinizi naza çekiyorsunuz. Seve seve bir varsayım öne sürebilirim, elimden bu kadarı gelir. Nasıl bir varsayım. Şu sizin Salamanca Rektörü'nün şöyle karşılık vereceğine dair, Öyle koşullar vardır ki susmak yalan söylemek demektir, hastalıklı ve duygusuz bir çığlık duydum az önce, yaşasın ölüm, bu vahşi paradoks beni tiksindiriyor, General Milan d'Astray sakattır, bunu söylemek bir nezaketsizlik değildir, Cer-

vantes de sakattı, ne yazık ki bugün İspanya'da pek çok sakat var, General Milan d'Astray'ın kitle psikolojisinin temellerini atabileceğini düşünmek bana acı veriyor, bir Cervantes'in tinsel büyüklüğüne sahip olmayan bir sakat, genellikle başkalarında yaratabileceği sakatlıklarla avunur. Bu karşılığı verebileceğine inanıyor musunuz. Pek çok varsayımdan biri de bu. Portekizli konuşmacının bana söyledikleriyle de gayet uyumlu. Uyum bile hiç fena sayılmaz. Marcenda'nın sol kolu neyle uyumlu olabilir. Hâlâ onu düşünüyor musunuz. Zaman zaman. O kadar uzağa gitmek gereksiz, sakatlıksa o hepimizde var.

Ricardo Reis yalnız. Karaağaçların alçak dallarında ağustosböcekleri ötmeye başladı, dilsizken bir ses icat ettiler. Büyük, kara bir gemi dış limana giriyor önce, sonra suyun ışıltılı aynasında gözden kayboluyor. Bu manzara gerçek gibi değil.

Ricardo Reis'in evinde artık başka bir ses var, Pilot marka küçük bir radyonun sesi, piyasadaki en ucuz radyo bu, fildişi rengi bakalit bir kutusu var, tercih edilmesinin nedeni az yer kaplaması, hem yatak odasından çalışma odasına da kolayca taşınabiliyor, evdeki uyurgezerin en çok vakit geçirdiği yerler bunlar. Radyo satın alma kararı taşınmayı izleyen ilk günlerde, henüz yeni yuvaya duyulan aşk tazeyken alınmış olsa, bugün burada on iki lambalı ya da kapaklı bir süperheterodin alıcı görürdük, sesi bütün mahalleyi ayağa kaldıracak, hem komşu teyzeleri, hem de müziğin keyfinden ve radyodaki dilbilgisi derslerinden yararlanmaya kararlı ihtiyarcıkları pencereye koşturacak kadar güçlü bir şey, ihtiyarlar da eski coşkularına kavuşarak dalkavukluk etmeye başlarlardı böylece. Ricardo Reis için önemli olan dünyadan habersiz kalmamak, bunu da kendine özgü ağırbaşlılık ve ihtiyatla yerine getiriyor, haberlerin samimi mırıltısı sayesinde onu radyoya iten kaygıyı çözümlemekten ya da kendine açıklamaktan kurtuluyor, minicik kadranın ışığına bakınca, ölümle pençeleşen tek gözlü devin sönmüş gözündeki gizli işaretlere kafa yormak zorunda kalmıyor, belki hafifliği ifade ediyor sönmüş göz, öte yandan dev ölmek üzereyse bu bir çelişki, ya kork ya merhamete gel. Lafı

dolandırmadan konuşacak olursak, Ricardo Reis, İspanya'da başkaldıran ordunun gürültülü zaferlerinin veya hükümet yanlılarının uğradığı daha sessiz bozgunların kendisini sevindirip sevindirmediğini anlayamıyor bir türlü. Bazıları fırsatı kaçırmayıp bilse de bir bilmese de, diye vurgulayacaklardır, değil işte, kesinlikle değil, insan ruhunun karmaşasını anlayamıyorsak yazıklar olsun bize, düşmanımın berbat bir halde olduğunu keşfedip mutlu olabilirim, ama bu, onu o duruma getireni ille de alkışladığım anlamına gelmez, elmalarla armutları karıştırmayalım. Ricardo Reis içindeki bu çatışmayı derinleştirmeyecek, hissettiği rahatsızlıkla yetinecek, bu cümlede bir eksiklik varsa affınızı dileriz, tavşanın derisini yüzecek cesaretten yoksun olup bunu başkasından isteyen biri sayıp bağışlayın bizi, işlemi seyreder böyleleri ve kendi alçaklıklarından utanırlar, o kadar yakındır ki ılık kokuyu hissedebilir, yüzülmüş deriden yayılan hafif buharı içlerine çekebilirler, o sırada deriyi yüzen zalime karşı bir hınç doldurur yüreklerini ya da bu tür duygulanımlara yataklık eden herhangi bir organlarını, onunla ben aynı türe ait olamayız, cellatların sevilmemesinin ve günah keçisinin etinin yenmemesinin altında da bu türden nedenler yatar.

Lídia radyoyu görünce sevinçten havalara uçtu, Ne kadar güzel, ne hoş olacak gece gündüz müzik dinleyebilmek, biraz abartıyor aslında, çünkü o günler henüz gelmedi, ona kadar daha uzun bir yol var. Her şeye mutlu oluyor bu basit insan, tabii Ricardo Reis'in kendini salmasının karşısında, kaygısını saklamak için her bahaneye sarılıyor da olabilir, rastgele giyiniyor artık Ricardo Reis ve kendine hiç özen göstermiyor. Lídia ona Alba ve Medinaceli düklerinin otelden ayrıldığını anlattı, Salvador karalar bağlamıştı, bilindiği gibi sadık müşterilerine bağlanır o, özellikle bir unvanı olanlara, gerçi söz konusu

müşteriler unvan sahibi sayılmaz, adları altı üstü Don Lorenzo ile Don Alonso, dük unvanını onlara bahşeden Ricardo Reis ve bu şakaya bir son vermenin vakti geldi. Taşınmaları onu şaşırtmıyor. Zafer günü yaklaştığına göre son sürgünlük saatlerinin tadını çıkarmak istiyor olmalılar, işte bu nedenle Estoris, sosyete tarihi sözlüğünde kaliteli İspanyol kolonisi denilen şeyi barındırıyor, bizim dükler de aristokratça bir umutla oraya yerleşmiştir büyük olasılıkla, Don Lorenzo ve Don Alonso dükler-le kontların peşinden yazlığa gittiler, ileride yaşlandıkları zaman, Ben sürgünde Alba Dükü'nün yanındayken, diyecekler torunlarına. Rádio Clube Português, onlar için İspanyolca bilen bir spiker tuttu birkaç gün önce, kadın milliyetçilerin ilerleyişini Cervantes'in tadına doyulmaz diliyle yorumluyor, ne yazık ki sesi *zarzuela*[1] söyleyen bir sopranonunki gibi, gülmekten çok ağlamak isteğinden kaynaklanan bu soğuk şakamızı Cervantes de bağışlasın Tanrı da. Neşeli ve hafif kadın rolü sona erer ermez, Lídia'nın ruhu da harfi harfine aynı hale geliyor, çünkü Ricardo Reis'in verdiği kaygıya şimdi de İspanya'dan gelen kötü haberler eklendi, tabii onun yorumuna göre kötü haberler, görüşleri kardeşi Daniel'inkinin tastamam aynısı. Radyoda Badajoz'un bombalandığını duyar duymaz iki gözü iki çeşme ağlamaya başlıyor, tuhaf bir tepki bu, çünkü Badajoz'a ömründe adım atmış değil, orada bombardımandan zarar görebilecek akrabası da yok malı mülkü de, Niye ağlıyorsun Lídia, diye sordu Ricardo Reis, ama o ne cevap vereceğini bilemedi, Daniel kesin onun kulağına bir şeyler koymuştur, ama ya Daniel'e kim söyledi, ona kim veriyor haberleri, tahmin etmek zor değil aslında, kıç güverte temizlenirken, bakır alet

1. Konuşmalı bölümler, şarkılar ve danslardan oluşan İspanyol müzikli oyunu.

edevat parlatılırken Afonso de Albuquerque'de İspanya'daki savaş hakkında tartışmalar gırla gidiyordur ve denizcilerin birbirlerine aktardığı havadisler, gazetelerle radyoların bizi gırtlağımıza kadar boğduğu çoğu kötü haberlere benzemiyordur.

Herhalde bir tek Afonso de Albuquerque'de bu kadar az itibar ediliyordur General Mola'nın verdiği söze, Franco'nun katil çetesinin üyesi olan Mola kısa süre önce, ay sonu gelmeden Radio Madrid'de sesinin duyulacağını ilan etti, öteki general Queipo de Llano ise Madrid hükümetinin sonunun geldiğini söylüyor şimdiden, Ayaklanma harekâtımızın amacına ulaşması için üç hafta yetti. Onlara öyle geliyor, diye karşılık veriyor denizci Daniel. Bu sırada Ricardo Reis beceriksizce şefkat göstererek Lidia'yı avutmaya çalışıyor, bir yandan da kanıt üstüne kanıt ortaya sürmekten vazgeçmiyor onu ikna etmek için, okuduklarını ve duyduklarını tekrarlıyor ona, Kalkmış Badajoz için yaş döküyorsun, oysa bilmiyorsun ki komünistler yüz on toprak sahibinin kulağını kesmiş, sonra kadınlarına şiddet uygulamış, daha açık konuşmak gerekirse onlara tecavüz etmişler. Siz nereden biliyorsunuz. Gazetede okudum, gene okuduğuma göre Bolşevikler yaşlı bir papazın gözünü oymuş, hatta adamı benzine bulayıp yakmışlar, söyleyen de Tomé Vieira, pek çok kitap kaleme almış bir gazeteci. Buna inanmıyorum. Gazetede yazıyor, ben okudum. Sözünüzden şüpheleniyorum sanmayasınız Doktor Bey, ama kardeşim diyor ki gazetelerde her yazana inanmamak lazımmış. Aman canım, olup bitenleri gözümle görmek için İspanya'ya gidecek halim yok, bana ne diyorlarsa inanmak zorundayım, gazeteler yalan söyleyemez, dünyanın en büyük günahını işlemiş olurlar yoksa. Siz okumuş adamsınız Doktor Bey, bense iki harfi zor çatıyorum, ama bildiğim bir şey var ki o da pek çok gerçekliğin olduğu ve bunla-

rın birbirine ters düştüğü ve gerçekler kendi aralarında çatışmadan neyin yalan olduğunu bilemeyiz. Peki ya doğruysa, ya rahibin gözlerini oymuş, sonra üzerine benzin döküp onu ateşe vermişlerse. Korkunç bir gerçeklik olurdu böylesi, ama kardeşim diyor ki, Kilise yoksullardan taraf çıksaymış, onlara topraklarını ellerinde tutmaları için yardım etseymiş, o zaman yoksullar onun uğruna, içine düştüğü cehennemden onu kurtarmak uğruna canlarını bile verirlermiş. Peki ya toprak sahiplerinin kulaklarını gerçekten kesmiş, karılarının ırzına geçmişlerse. Bu da bir başka korkunç gerçeklik olurdu, ama kardeşim diyor ki yoksullar dünyaya çile çekmeye gelirmiş, zenginler içinse burası cennetmiş. Hep kardeşinin ağzından konuşuyorsun. Doktor Bey de hep gazetenin ağzından konuşuyor. Vardığımız noktaya bak. Funchal'de ve adadaki pek çok köyde bir dizi isyan patlak vermiş, tereyağ fabrikalarına ve vergi dairelerine yönelik saldırılar yaşanmış, ölülerle yaralıları bir bir sayıyor gazete, olay yerine derhal iki savaş gemisi, uçaklar, mitralyözlü avcı birlikleri sevk ettiklerine göre iş ciddiye biniyor olmalı, Portekiz usulü bir içsavaşla rahat rahat başa çıkabilecek, gerçek bir savaş tertibatı bu. Ricardo Reis halk ayaklanmasının gerçek nedenlerine inmeyi başaramadı, bu da kimseyi, hele onu hiç şaşırtmamalı, gazetede okudukları dışında hiç bilgisi yok. Fildişi Pilot'u açıyor, sözcükler kulağa dolarken saygınlık kazanıyordur belki, ne yazık ki spikerin yüzünü göremiyoruz, kararsız bir bakış, kasılan bir yanak hemen belli ederdi doğru mu söylediğini yalan mı konuştuğunu, insanoğlunun hünerli elleri vakit kaybetmeden konuşanın yüzünü de getirsin gözümüzün önüne, o zaman gerçeği yalandan ayırt ederiz işte, adaletin saati çalmış olur, başlar hükmümüz. Pilot'u açıyor, ibre Rádio Clube Português'de, lambalar ısınırken Ricardo Reis yorgun alnını radyoya yaslıyor, içeriden yükselen

sıcak, baş döndürücü bir koku onu avutuyor, birden ses düğmesine dokunmadığını fark edip hemen çeviriveriyor onu, ilk başta radyo dalgalarının boğuk uğultusundan başka bir şey duyamıyor, tamamen tesadüf eseri bir program arasına denk gelmiş, derken sessizlik gayet neşeli bir müzik ve şarkıyla bölünüyor, *Cara al sol con la camisa nueva*, Falanj'ın marşı bu, Estoris'teki ve Bragança Oteli'ndeki İspanyolları rahatlatıp sevindirir, tam o anda Erico Braga'nın otelin salonunda sahneleyeceği *A Noite de prata*'nın son provası yapılmakta, müşteriler şüphe dolu bakışlarla yeşilimsi aynaya bakarken Radio Club Português'in kadın spikeri de Tércio'nun beşinci bölüğünden Portekizli eski lejyonerlerin gönderdiği telgrafı okuyor, Biz Badajoz'u kuşatan yoldaşlar olarak selamlıyoruz sizi ve insan titriyor bu kelimeleri duyunca, hamasi söylemleri, Batılı Hıristiyan ateşini, silah arkadaşlığını çağrıştırıyor bunlar, geçmişi, bir yarımadanın aynı milliyetçi idealde birleşmiş iki ülkesi için umut edilen parlak geleceği akıllara getiriyor. Son olarak, üç bin Faslı askerin El-Cezire'ye çıktığı haberini de dinledikten sonra, Ricardo Reis, Pilot'u kapatıp yatağına uzanıyor, bunca yalnızlık umutlarını öldürmüş, aklı Marcenda'da değil Lidia'da, kuşkusuz o daha yakında, en azından teorik olarak, çünkü bulunduğu yerde telefon yok, hem olsa bile sıkı bir gürültü kopardı Ricardo Reis onu otelden arasa, İyi akşamlar Senhor Salvador, ben Doktor Ricardo Reis, hatırladınız mı beni, uzun zaman oldu sesinizi duymayalı, yapmayın canım, ömrümün en güzel haftalarını geçirdim otelinizde, hayır, hayır, oda istemiyorum, Lídia'yla konuşacaktım mümkünse, bana gelebilir mi diye soracaktım, mükemmel, ona bir iki saat izin verebilirseniz büyük kibarlık yapmış olursunuz, yok beyefendi, sandığınız gibi değil, kendimi gerçekten çok yalnız hissediyorum, hepsi bu. Ayağa kalkıp gazeteyi topluyor, yaprakla-

rın kimi yerde kimi yatak örtüsünün üstünde, bir sayfa burada bir sayfa şurada, gösteri ilanlarında göz gezdiriyor ama hayal gücünü harekete geçiren hiçbir şey yok, o anda kör, sağır ve dilsiz olabilseydi keşke, Fernando Pessoa'ya göre hepimizde var olan sakatlığın üç kat fazlası. O anda, İspanya haberlerinin ortasında daha önce gözünden kaçmış bir fotoğrafa denk geliyor, isyancı ordunun zırhlı araçları var fotoğrafta, üzerlerine İsa'nın resmi yapıştırılmış, eğer simgeleri buysa, hiç kuşkumuz olmasın, amansız bir savaş yaşanacak. Lidia'nın karnında küçük bir oğlan taşıdığı geliyor aklına, hiç durmadan söylediği gibi büyüyüp, daha bugünden temelleri atılan savaşlara katılacak bir çocuk, şimdiki savaşlar için yaşı henüz çok küçük, ama olsun, daha başkaları yaşanacak, bir kez daha söyleyelim şunu, bir sonraki savaş için daima gelecekte yer vardır. Durun bakalım, gelecek yılın martında dünyaya gelecek, buna yirmi üç-yirmi dört yıl eklersek, yaklaşık olarak savaşı a yaşıdır bu, bin dokuz yüz altmış birde hangi savaş olacak acaba, nerede patlayacak, hangi ıssız ovalarda ve neden, Ricardo Reis kendine ait olmayan bir hayal gücünün gözleriyle görüyor çocuğu, kurşunlar delik deşik etmiş bedenini, tıpkı babası gibi esmer ve solgun yüzlü, meçhul babadan doğma, annesinin biricik oğlu.

Badajoz teslim oldu. Eski Portekizli lejyonerlerin bulaştırdığı coşkuyla şahlanan Tércio, hem yakın hem uzak dövüşte harikalar yarattı, yeni kuşak Portekizli lejyonerler de iki adım öteden esen vatan rüzgârının hayırlı etkisiyle kendilerini ortaya koydular, büyüklerine layık olmak istediler. Badajoz teslim oldu. Art arda yağan bombalarla toza dönüşerek, kılıçları parçalanmış, tırpanları körelmiş, çomakları, sopaları kırılmış olarak, teslim oldu. Hesaplaşma vakti geldi, diye bildirdi General Mola, arenanın kapıları tutsak milisler için açıldı, sonra fiesta başlarken tekrar kapandı, ilk mitralyözler haykırdı nakaratı,

oley, oley, Badajoz'daki arena hiç bu kadar çınlamadı, hakiler giyinmiş *minotauros*'lar üst üste yığılıyor, kanları kanlarına, damarları damarlarına karışıyor, hepsi tekmil yere serilince katiller yaralıların işini tabancayla bitirecek, ancak diri diri gömülmüş olanlar kurtulabilecek gazaplarından. Ricardo Reis Portekiz gazetelerinin yazdığından fazlasını öğrenemedi, içlerinden biri haberi arenanın bir fotoğrafıyla süslemişti, dört bir yana saçılmış bedenler görülüyordu, bir de, böyle bir yere hiç yakışmayan bir yük arabası, cesetleri kaldırıp götürmekte mi kullanıyorlardı acaba, hem hangi cesetleri, boğa ölülerini mi, *minotauros* ölülerini mi, belli değil. Ricardo Reis kalanını Lídia'dan öğrendi, o kardeşinden duymuştu, kardeşi de kim bilir kimden, belki sapın samandan ayrılacağı bir gelecekten haber veren birinden. İki bin kişiyi öldürmüşler, dedi Lídia, artık ağlamıyor, gözleri kupkuru, dudakları titriyor, elmacıkkemikleri tutuşmuş. Ricardo Reis onu avutmaya yeltendi, ilk günkü gibi kolunu tutacak oldu, ama Lídia huysuzluk ediyor, kırgın olduğundan değil, ama bugün tahammülsüz. Daha sonra mutfakta yığılmış bulaşıkları yıkarken gözünden yaşlar fışkırıyor ve ilk kez kendi kendine soruyor Lídia, Bu evde ne işim var diye, Doktor Bey'in hizmetçisiyim, orası tamam, temizlikçisi, sevgilisi değil, ister erkek için kullanılsın ister kadın için, sevgili gibi, âşık gibi kelimelerde bir eşitlik vardır ve onlar eşit değiller, Lidia, Badajoz'da ölenlere mi, yoksa kendindeki ölüme mi, yani hiçbir şey olmamaya mı ağladığını kestiremiyor. Evin öbür tarafındaki çalışma odasında Ricardo Reis'in dünyadan haberi yok, derdi günü iki bin cesedi düşünmemekte, Lídia'nın söylediği doğruysa rakam çok kabarıkmış, gene "Labirent Tanrısı"nı açıyor, tam bıraktığı yerden başlayacakken kelimelerin artık kafasında hiçbir şey uyandırmadığını, daha önce okuduklarını hatırlatmadığını fark ediyor,

böylece en başa dönüp tekrar başlıyor. Birinci satranç oyuncusu tarafından bulunan ceset, kolları iki yana açık olarak karşı tarafın şahıyla vezirinin durduğu karelere ve daha iki kareye yayılmıştı, kitabın bu bölümüne gelince Ricardo Reis'in dikkati dağılıyor gene, bir zamanlar genç olmuş o genç adamı satranç tahtasında, o terk edilmiş ovada kolları açık yatarken görüyor, sonra uçsuz bucaksız kumdan karede bir çember beliriyor, sanki bedenler toprağın üzerinde çarmıha gerilmiş, İsa'nın yüreği, yaralı kalmadığından emin olmak için bir ona bir ötekine koşturuyor. Ev işleri bittikten sonra Lidia çalışma odasına girdi, kitap kapatılmış ve uyuklar gibi görünen Ricardo Reis'in dizlerine konulmuştu. Böyle sahipsizken yaşlı bir adama benziyordu Ricardo Reis. Lídia bir yabancıymış gibi baktı ona, sonra çıt çıkarmadan odayı terk etti. Bir daha asla gelmeyeceğim buraya, dedi uzaklaşırken, ama bundan hiç emin değildi.

General Milan d'Astray'ın kısa süre önce ayak bastığı Tetuán'da savaş karargâh filan kurulmaksızın, aralıksız sürüyor, amaç, Marksizm virüsünün kökünü kazımak, gene de General Franco'nun yeni bildirisinde tanımlandığı şekliyle insani kurallara da uymak gerek, Şimdilik Madrid'i almak istemedim, çünkü masum halkı kurban etmekten kaçınıyorum, ne yücegönüllülük bu böyle, Franco, Büyük Herodes'in[1] yerinde olsa, en azından küçük çocukların katledilmesini emretmezdi, büyümelerini beklerdi, hem vicdan azabı çekmemek hem de gökyüzünde melek fazlası yaratmamak için. İspanya'dan esen hayırlı rüzgârların Portekiz'i etkilemeyeceğini düşün-

1. (MÖ 73-4) Yahuda eyaletinin Roma tarafından atanmış kralı. Yeni Ahit "Matta" kitabında anlatıldığına göre İsa doğduğunda müneccimler Herodes'e Yahudilerin kralının dünyaya geldiğini söylerler. O da çocuğu tespit edemeyince Beytlehem'de, iki yaşın altındaki erkek çocukların tümünü öldürtür.

mek hayal. Zarlar atıldı, kâğıtlar açıldı, oyun ortada, dostu düşmanı bilme vakti geldi, düşmanı maskesini atmaya, hata yaparak ya da gizlenerek kendini ele vermeye zorlayacağız, böylece kimlerin ortama uymak için ya da korkaklığından, içini kemiren hırstan, belki de elindeki azıcık şeyi kaybetme korkusundan bayraklarımızın gölgesine sığındığını öğreneceğiz. İşte bu koşullar içinde duyurdular ulusal sendikalar bir sonraki mitingin komünizme karşı yapılacağını, haber dillere düşer düşmez toplumun bütün katmanlarını büyük tarihsel anların ürpertisi sardı, vatansever derneklerin imzasıyla listeler yayımlanmaya başlandı, hayır derneklerindeki kadınlar, gerek bağımsız olarak gerek komiteler halinde mitinge katılmayı talep ettiler, bazı sendikalar da ateşi körüklemek ve ruhları olacaklara hazırlamak için toplantılar düzenlediler, özellikle memurlar, fırıncılar ve otel çalışanları. Fotoğraflarda kollarını öne uzatmış selam veriyorlar, herkes büyük akşamı beklerken canla başla rolünü prova ediyor. Bir araya gelindiğinde ulusal sendikaların bildirisi okunup alkışlanıyor, doktrine olan inanç ve ulusun geleceğine duyulan güven hararetle ilan ediliyor, rastgele seçilmiş şu alıntılar da bunun kanıtı, Ulusal sendikalar komünizmi kesin olarak, samimiyetle reddetmektedir, milliyetçi-korporatist emekçiler sonuna kadar Portekizli ve Latin-Hıristiyan'dır, ulusal sendikalar Salazar'dan büyük dertlere karşı büyük çareler talep etmektedir, ulusal sendikalar toplumsal adaletin belirlediği sınırlar içinde, özel girişimin ve özel mülkiyetin her tür toplumsal, ekonomik ve politik örgütlenmenin temelini oluşturduğunu kabul eder. Savaş ortak, düşman ortak olduğu için, İspanyol Falanjistler Rádio Clube Português'e gittiler ve halka seslenerek Portekiz'in insanlığın kurtuluşu için verilen haçlı savaşına topyekûn katılmasını kutladılar, aslında bu ifade tarihe ters, dünya âlem biliyor Portekiz'in bu savaşa zaten yıllar önce girdi-

ğini, neyse, İspanyollar böyledir işte, bayılırlar her işe burunlarını sokmaya, gözü üzerlerinden ayırmaya gelmez.

Ricardo Reis daha önce politik bir gösteriye katılmadı. Mizacının özgünlüğü, aldığı eğitim, klasik zevkleri, bir parça da utanç vardı bu gönüllü cahilliğin temelinde, ama dizelerini bilenler için halini anlamak kolay. Bununla birlikte halktaki kaynaşma, Portekiz'in kapı komşusunda sürüp giden içsavaş, bir de belki toplantı yeri olarak Campo Pequeno Arenası gibi münasebetsiz bir yerin seçilmesi, zihninde belli belirsiz bir merak uyandırmıştı, binlerce insanın nutuk dinlemek için toplanması nasıl oluyor acaba, hangi cümlelere, hangi kelimelere alkış tutuyorlar, ne zaman, neden, peki ya ötekiler berikiler, konuşanlarla dinleyenler nelere inanıyor, eller kollar nasıl oynuyor, bu normalden farklı davranışlar meraksız bir adamı bile şaşırtabilir. Yer bulabilmek için erkenden yola koyuldu, hatta daha hızlı gitmek için taksiye bindi. Ağustos sonu, gece sıcak. Bu güne özel, tıka basa dolu tramvaylar geçiyor, içeridekiler yayalara dostça sesleniyor, iyice kızışmış bazı milliyetçi kafalar haykırıyor, Yaşasın yeni hükümet, sendikalar da flamalarıyla gelmiş, hava pek rüzgârlı olmadığından flamaları taşıyanlar, renkleri ve amblemi belli olsun diye var güçleriyle sallıyor onları, amblemse, hâlâ cumhuriyetçi geleneğin lekesini taşıyan korporatist bir arma, arkadan çeşitli meslek birlikleri geliyor, eski zanaatkârların deyimiyle iş erbabı, zanaat erbabı. Ricardo Reis arenaya girdiğinde kendini kortejin en arkasında, banka çalışanlarının ortasında buluverdi, bankacıların kollarında mavi kolluk, kolluğun üzerinde de İsa'nın haçı ve SNB harfleri var, vatanseverliğin temelinde aşırılıkları bağışlamak ve çelişkileri görmezden gelmek vardır, özellikle de bankacıların aşırılıklarını, minnetlerinin işareti olarak bir zamanlar satıcıları ve para bozanları tapınaktan kovanın haçını

seçmişler, oysa satıcılar ve para bozanlar bu ağacın ilk tomurcukları, bu meyvenin ilk çiçekleri. Ne mutlu onlara ki Mesih fablda anlatılan kurt gibi değil, kendi kendini kandırma pahasına körpe kuzuları kartlaşmış koyun gibi göstererek kurban ederdi o, gerçi bıraksa kuzular zaten kart koyuna dönüşür, hatta daha beter olurlardı. Eskiden çok daha basitmiş işler, her isteyen tanrı olabilirmiş, biz ise bugün vaktimizi sular kaynaktan çıkarken bulanık mıydı, yoksa dış mihraklar mı bulandırdı onları, diye sormakla geçiriyoruz.

Arena göz açıp kapayana kadar dolmuştu. Ricardo Reis bir tribüne yerleşmeyi başardı, normalde çok güneş alan bir yerdi, ama bu akşam pek önemi yoktu, her yer gölge, her yer geceydi, Ricardo Reis'in avantajı konuşmaların yapıldığı tribüne yakın olmasıydı, bu sayede konuşmacıların yüzlerini görebiliyordu, öte yandan ilginç genel manzaradan da mahrum kalmıyordu. Bitip tükenmez bir flama ve sendikalar ırmağı bu, sendikaların hepsi ulusal ama flamalar için bu geçerli değil malum nedenlerle, aslında yüce vatanseverlik simgesini bu kadar abartmanın da anlamı yok, herkes biliyor ki Portekizliler olarak biz bizeyiz şunun şurasında, övünmek gibi olmasın ama şaka değil bu. Sıralar tıklım tıklım, tek boş yer aşağıda, kumlukta, flama taşıyanlar topluca yerleşmişler oraya, bu sayede onları daha rahat görebileceğiz. Tanıdıklar selamlaşmakta. Az önce dışarıda Yaşasın Yeni Devlet diye bağıranlar epey kalabalık, çılgınca uzatıyorlar kollarını ve bir oturup bir kalkıyorlar, ne zaman rütbeli biri gelse ayağa fırlıyorlar Romalı selamı vererek, ısrarımız hoş görülsün, hem bizimki hem onlarınki, *o tempora, o mores,*[1] Viriathus ve Sertorius, Roma İmparatorluğu'na bağlı birlikleri

1. (Lat.) Cicero'nun "farklı zaman, farklı âdetler" anlamındaki deyişi.

bu topraklardan kovmak için hararetle savaştılar, hak üzerine değil güç üzerine kurulmuş bir imparatorluğun birlikleriydi karşılarındaki, işgal ettikleri yerlerde yaşayanların ifadeleri de gayet güzel kanıtladı böyle olduğunu, kısacası ellerinden geldiği kadar savaştı Viriathus ve Sertorius ve şimdi Roma, torunlarıyla diriliyor, bir adamı satın almak egemenlik kurmanın en kesin yolu hiç kuşkusuz, ama her zaman gerekmeyebilir de, bazen insanların kendi kendilerini sundukları da olur, üstelik incir çekirdeğini doldurmayacak şeyler uğruna, kola takılan bir şerit, Mesih'in haçını kullanma hakkı karşılığında, fazla gürültü kopmasın diye haçı küçük tutarak da olsa.. Bekleyişi çekilir kılmak için, orkestra, repertuvarındaki kahramanlık şarkılarını çalıyor. Sonunda subaylar geliyor, tribün dolup taşıyor, taşkınlık son haddinde. Vatan sevgisiyle dolu çığlıklar yükseliyor, Portekiz, Portekiz, Portekiz, Salazar, Salazar, Salazar, o henüz teşrif etmedi, ancak keyiflerine geldiğinde cemallerini gösterirler kendileri, buna karşılık aslında orada Salazar, o her yerde hazır ve nazır değil midir. İtalyan Fascio'sunun temsilcileri, kara gömlekleri ve nişanlarıyla kasıla kasıla kendilerine ayrılan yerlere, tribünün sağına yerleştiler, halktan insanlar için kötü oldu bu, solda Nazilerin temsilcileri var kahverengi gömlekleri ve kollarında gamalı haçlı şeritleriyle, hep birlikte kalabalığa doğru uzatıyorlar kollarını, onlar da karşılık veriyor, birtakım beceriksizlikler yaşanıyor elbet ama son derece büyük bir iyi niyetle hareket ediyor halk, derken meşhur mavi gömlekleriyle İspanyol Falanjistleri geliyor, tek bir ideale uzanan üç ayrı renk. Kalabalık tekvücut ayağa kalktı, uğultu arşa yükseliyor, evrensel dilde böğürüyor insanlar, Babil sonunda bir selam sayesinde birleşti, Almanlar ne Portekizce biliyor ne İspanyolca ne İtalyanca, İspanyollar ne Almanca biliyor ne İtalyanca ne Portekizce, buna karşılık Portekizler İspanyolcayı su gibi bili-

yor, *usted* siz demek, bir şey satın alırken *quanto vale*, teşekkür ederken *gracias*, ama yürekler birlikte çarparken tek bir çığlık yeterli, Bolşevikliğe Ölüm, her dilde. Sessizliği sağlamak zor oldu, koca bir davula üç kez vurulmasıyla orkestra askerî marşı bitirdi, gecenin ilk konuşmacısı takdim edilmişti bile, deniz kuvvetleri tersanesinde işçi Gilberto Arroteia, nasıl becermişler onu ayartmayı, bu onunla kötülüğe duyduğu eğilim arasında bir sır, ardından Luís Pinto Coelho'ya geldi sıra, Mocidade Portuguesa'nın temsilcisidir, toplantının rengi belli oldu şimdiden, çünkü Coelho gayet açık bir ifadeyle milliyetçi milislerin oluşturulmasını talep etti az önce, üçüncü konuşmacı Fernando Homem Cristo, dördüncüsü Setúbal milliyetçi sendikalarından Abel Mesquita, beşincisi António Castro Fernandes, ki bakan olması eli kulağında, altıncı Ricardo Durão, son derece inançlı bir binbaşıdır, birkaç hafta sonra Évora'da, gene bir arenada aynı nutku atacak, ortak idealimiz uğruna toplandık buraya, halkın hükümetine yüce Lusitania geleneğinin sadık devamcıları ve güvencesi, ecdadımızın mirasçıları olduğumuzu göstermek için, ecdadımız ki dünyaya yeni dünyalar armağan etti, borazan sesleri, daha doğrusu trompetlerin kulakları delen tiz sesleri eşliğinde, inancı ve imparatorluğu yaydı, tıpkı bugün olduğu gibi, tekvücut Salazar'ın çevresinde kenetlendik şimdi, ömrünü vatana vakfetmiş bir dehadır Salazar, son olarak da yedinci konuşmacı geliyor, sıralamada sonuncu ama politik gücü açısından en önde, Yüzbaşı Jorge Botelho Moniz, Rádio Clube Português'de okuduğu önergede hükümetten halktan insanlarla bir tümen kurulmasını istemişti, tıpkı Salazar gibi ulusun iyiliğine adanacak bir tümen, çünkü elimizdeki kısıtlı olanaklarla ona en iyi böyle yardımcı olabiliriz, yeri gelmişken yedi sorgun dalı meselini de hatırlatalım, ayrı ayrı kolayca kırılır, ama bir araya geldiklerinde bir *fascio*,

yani bir demet oluştururlar, bunlar ancak sözlüklerde aynı anlama gelen sözcükler, kim yaptı bu yorumu bilen yok, ama tekrar edeni gayet iyi tanıyoruz. Halk tümenini duyunca kalabalık bir kez daha ayağa kalkıyor, çünkü tümen demek üniforma demek, üniforma demek gömlek demek, geriye bir tek rengini seçmek kalır, ama bunu tartışmanın yeri burası değil, gene de bize taklitçi denmesini istemiyorsak siyahtan, kahverengiden ve maviden kaçınmalıyız, beyaz çabuk kirlenir, sarı umutsuzluğun rengidir, kırmızı söz konusu bile olamaz, mor ise sırtında haçını taşıyan Mesih'i çağrıştırıyor fazlasıyla, dolayısıyla geriye bir tek yeşil kalıyor, yeşil mi, mükemmel, diye haykırdı gururlu Mocidade Portuguesa üyeleri, yatıp kalkıp üniforma giyecekleri günü hayal ediyorlar. Görev tamamlandı, mitingin de sonu yaklaşıyor. Kalabalık, etrafı çevrili alanı Portekiz usulü terk ediyor, yani uslu uslu, hâlâ yaşasın çığlıkları çınlıyor tek tük, ama sesler kısık, bayraktarlar flamalarını özenle sarıp kılıflara sokuyor, arenadaki büyük projektörler söndürüldü bile, göstericilerin yolu şaşırmayacağı kadar ışık bırakıldı sadece. Dışarıda, özel olarak kiralanmış tramvaylar doluyor yavaş yavaş, daha uzağa giden otobüslerin önünde ise kuyruklar uzuyor. Bütün akşam açık havada durmuş olmasına, başının üzerinde salt gökkubbenin uzanmasına rağmen Ricardo Reis tekrar nefes almak, ciğerlerini havayla doldurmak ihtiyacı duyuyor. Mantar gibi bitiveren ve saldırıya geçen taksilere aldırmıyor, şenliğe katıldıysa da onun bir parçası değil sonuçta, caddeden karşıya geçiyor sanki başka yerden gelirmiş, oraya tesadüfen yolu düşmüş gibi, herkes bilir ki tesadüflere çare yoktur. Yürüyerek kenti arşınlıyor, vatansever geçit törenini hatırlatan hiçbir şey yok, tramvaylar bambaşka güzergâhlarda ilerlerken meydanlarda taksiler uyuklamakta. Campo Pequeno'yla Alto de Santa Catarina'nın arası yaklaşık bir fersah, ev kedisi kılıklı bir dok-

tor için hatırı sayılır bir mesafe bu. Ricardo Reis evine vardığında yorgunluktan canı çıkmış durumda, ayakları sızım sızım sızlıyor, odanın boğucu havasını dağıtmak için pencereyi açtı ve o anda farkına vardı ki yol boyunca mitingde gördüklerinin ya da duyduklarının zerresini bile düşünmemiş, oysa sorsalar tam tersine yemin edebilir, ne var ki anılarını toparlamaya çalıştığında tek bir yorum, tek bir düşünce uyanmadı aklında, bir bulutun üzerinde taşınmış ya da kendi bir bulutmuş ve havada süzülmekle yetinmiş gibi. Kafa yorabilse, düşünebilse, bir görüş geliştirebilseydi keşke, ne var ki elinden gelmiyordu, belleğinde ve gözlerinde kara, kahverengi ve mavi gömlekler vardı hâlâ, elini uzatsa dokunabilirdi, işte Batı uygarlığını savunan adamlar, benim Yunanlılarım ve Romalılarım, bu gösteriye çağrılmış olsa ne karşılık verirdi Don Miguel de Unamuno, kuşkusuz daveti kabul eder, Duraõ'yla Moniz'in arasında kalabalığın karşısına çıkardı, İşte buradayım Portekizliler, intiharlık halk, *Viva la muerte* diye haykırmıyorsunuz ama onunla, ölümle yaşıyorsunuz, size daha ne diyeyim, ben fazlasıyla zayıfım, bana da bir yardım eden olsa keşke. Ricardo Reis derin geceyi seyrediyor dikkatle, önsezilerdeki ve ruhun hallerindeki işaretleri okuma sanatını bilenler olsa şöyle derdi, bir şeyler kaynıyor için için. Ricardo Reis pencereyi kapadığında vakit iyice ilerlemiş, sonunda zihni bir karara vardı, Bir daha mitinglere gitmeyeceğim, sonra gidip ceketiyle pantolonunu fırçaladı, hareket ettikçe bir soğan kokusu yayıldı odaya, inanılır gibi değil, oysa Victor'un yanına yaklaşmadığına yemin edebilirdi.

Bunu izleyen günler, genellikle tarihsel diye nitelenen olaylar bakımından zengin geçti, sanki Campo Pequeno'daki toplantıdan sonra dünya daha hızlı dönmeye başlamıştı. Kuzey Amerikalı bir grup para babası, İspanya'da milliyetçi devrim için kaynak aktarmaya hazır ol-

duğunu söyledi General Franco'ya, bu noktada John D. Rockfeller'ın etkisinin altını çiziyoruz, yalnız onun aklına gelebilirdi bu fikir, *New York Times* ona İspanya'daki askeri ayaklanmayı haber vermişti, sonuçta olup bitenleri ondan daha fazla saklayamazlardı, bu nedenle ihtiyarın hassas kalbinin kırılmaması için rutin önlemler alındıktan sonra birtakım konuları açmak gerekti, daha ciddi felaketlerin meydana gelmesini engellemek adına. Karaormanlar tarafında, birtakım Alman piskoposlar, Katolik Kilisesi'yle Reich'ın ortak düşmana karşı omuz omuza çarpışacağını bildirdiler, bu savaşçı nidalar karşısında altta kalmak istemeyen Mussolini ise, sekiz milyon insanı ânında silah altına alabileceğini duyurdu dünyaya, üstelik Batı uygarlığının bir başka düşmanı olan Etiyopya'ya karşı kazandıkları zaferin sıcaklığını taşıyordu hâlâ adamların çoğu. Bizim memlekete dönecek olursak, tümene katılmak isteyenlerin Mocidade Portuguesa'ya akın etmesinin ardından şimdi de binlerce kişi Portekiz Lejyonu'na yazılmaya koşuyor, ismi bu olacak, hatta Korporasyonlar ikinci yazmanı, yayımladığı resmî bir yazıyla vatansever bir ruhla mitinge önayak olan ulusal sendika yetkililerini göklere çıkardı ve kutladı, milliyetçi yüreklerin tavına geldiği pota olmuşmuş toplantı. Bundan böyle hiçbir şey durduramaz Yeni Devlet'in yürüyüşünü. Yazıda ayrıca Sayın Konsey Başkanı'nın askerî işletmelere yaptığı ziyaretten de bahsediliyordu, kendileri önce Braço de Prata'daki savaş malzemeleri üreten fabrikaya gitmişlermiş, ardından da Beirolas'taki silah deposuna, daha sonra gerçekleştireceği ziyaretleri de aktaracağız size, Salazar'a takılan Esteves adının kaynağı da bu olmalı.[1]

1. Salazar döneminin gazeteleri, güvenlik gerekçesiyle Salazar'ın ziyaretlerini hep olduktan sonra aktarırdı. Bu nedenle halk arasında Salazar'ın adı "oldu" anlamına gelen Esteves'e çıktı; Esteves aynı zamanda bir özel isimdir.

Ricardo Reis gazeteler sayesinde Afonso de Albuquerque'nin sığınmacıları almak üzere Alicante'ye gittiğini öğrendi ve bu keşif ona hüzün verdi, yaşadığı duygusal ilişki onu geminin hareketlerine bağlıyor ister istemez, oysa Lídia denizci kardeşinin hümanist bir görev üstlendiğine dair tek kelime etmemişti. Zaten bir daha eve gelmedi Lídia, kirli çamaşırlar yığıldıkça yığılıyor, mobilyalar, usulca tozla kaplanan eşyalar, sanki yaşamaktan bıkmış gibi giderek çizgilerini yitiriyor, tabii Ricardo Reis'in gözleri onları görmekten yorulmuş da olabilir. Ricardo Reis, kendini hiç bu kadar yalnız hissetmedi. Neredeyse bütün gününü dağınık yatakta ya da çalışma odasındaki divanda uyuyarak geçiriyor, hatta bir keresinde tuvalette içi geçti, ama sıçrayarak uyandı, çünkü o hırpani haliyle oracıkta ölebileceğini görmüştü rüyasında, kendine saygısı olmayan bir ölü yaşamış olmayı da hak etmez. Marcenda'ya bir mektup yazdı ve yırttı. Sayfalarca süren, upuzun bir mektuptu bu, dipdiri bir belleğin sakladıkları vardı içinde, Ricardo Reis otelde geçirdiği son geceden başlayıp bir arkeolog gibi anılarının derinine iniyordu, üstelik hiç zorlanmadan yazmıştı, kalemine geldiği gibi, ne var ki son güne vardığında yalnızca şunu ekleyebildi, istemek mi, buna hakkım yok, vermek mi, verecek hiçbir şeyim yok, ardından bütün kâğıtları bir araya getirip sıraya dizdi, bükülmüş köşelerini düzeltti ve bir bir yırtmaya başladı hepsini, ta ki üzerinde tek bir bütün kelimenin kalmadığı minicik parçalara ayrılana kadar. Çöpe atmadı onları, Bu son aşağılanmadan korumalıyım, diye düşündü, derken dışarıya, kapkaranlık geceye çıktı, sokak uykudaydı, bahçe parmaklığının tepesinden yağdırdı kâğıtçık yağmurunu Ricardo Reis, hüzünlü bir karnaval oldu bu, şafak vakti esen meltem uzaklara sürükledi hepsini, ama Coimbra'ya kadar ulaşamazlar. İki gün sonra şiirini bir kâğıda kopyaladı, Gördü-

ğüm şu yazı özlüyorum, bir taraftan da ilk başta var olan bu gerçekliğin zaman geçtikçe bir yalana dönüştüğünü biliyordu, çünkü herhangi bir özlem duyduğu yoktu, sadece bitmeyen, belli belirsiz bir uyuma isteği vardı içinde, bugün yazabilse şunlar dökülürdü kaleminden, Nasıl da özlem duyardım, özlemin ne olduğunu bildiğim zamanın özlemi hâlâ içimde. Zarfı Marcenda Sampaio, postrestant, Coimbra'ya yolladı, birkaç ay içinde alıcısı gelmezse sahipsiz mektupların arasına atılacak ya da daha önce sözünü ettiğimiz ateşli ve titiz memur onu Doktor Sampaio'nun noterlik bürosuna ulaştıracak, ki bunu yapacağını düşünmek için haklı sebeplerimiz var ve belki her şey gayet basit olacak, Doktor Sampaio hakkı olduğu üzere mektubu açacak, evine gidince kızına şöyle söyleyecek, Anlaşılan meçhul bir hayranın var, Marcenda gülümseyerek okuyacak dizeleri, bir an olsun Ricardo Reis'i geçirmeyecek aklından, zaten Ricardo Reis şair olduğunu söylememişti ona, elyazıları benziyor biraz, ama bu sadece bir tesadüf.

Bir daha hiç gelmeyeceğim, demişti Lídia, ama işte kapıyı çalıyor. Evin anahtarı var cebinde, ne var ki utancından kullanmıyor, bir daha gelmeyeceğini söylemişti, bunun üstüne asla onun olmamış bir evin kapısını anahtarla açması eksik, hele bugün hiç olmaz, derin bir mana var bu sözde, bize düşense anlamış gibi yapmak, kelimelerin kaderi hakkında ne biliyoruz ki. Ricardo Reis kapıyı aştı ve şaşkınlığını belli etmemeye çalıştı, karşısındaki kadın kararsızlık içinde, kendi kendine, yatak odasına mı gitmeliyim yoksa mutfağa mı, diye sorup duruyor gibi göründüğünden, çalışma odasına yöneldi, Lídia'nın onu izlemekten başka çaresi kalmamıştı. Lídia'nın gözleri kan çanağına dönmüş ve yumruk gibi olmuş, belki de içinde filizlenen annelik sevgisiyle uzun süre çatıştıktan sonra nihayet çocuğu düşürmeye karar vermiştir, çünkü insan ona bakınca acısının Irun'un düşmesinden ya da San Sebastian'ın kuşatılmasından kaynaklandığını hissedemiyor pek. Bağışlayın beni Doktor Bey, diyor, daha erken gelemedim, hemen ardından pek ilgisi olmayan bir konuya atlıyor, Gerçek neden bu değil, sadece artık bana ihtiyacınız kalmadı sanmıştım, sonra yeniden söze başlıyor, Bu hayattan bıkmıştım, biraz bekliyor, ilk defa dosdoğru Ricardo Reis'in yüzüne bakıyor ve onu yaşlan-

mış buluyor, hasta mı yoksa, Seni özledim, diyor Ricardo Reis ve susuyor, söyleyeceği ne varsa söyledi. Lídia kapıya doğru iki adım atıyor, yatak odasına gidip yatağı mı toplasa, mutfakta bulaşıkları mı yıkasa, çamaşırlıkta ıslak çamaşırları mı assa, ama gelme nedeni bu değil, elbette yapacak bunları, ama daha sonra. Ricardo Reis onun derdinin başka olduğunu anlayıp soruyor, Neden oturmuyorsun, ekliyor, Anlat bana, neler oluyor, bunun üzerine Lídia usulca ağlamaya başlıyor, Çocuk yüzünden mi, diye meraklanıyor Ricardo Reis, ama kız eliyle hayır diyor, hatta gözyaşlarının arasından sitemkâr bir bakış fırlatıyor adama, nihayet kendini daha fazla tutamayarak, Kardeşimin yüzünden. Hâlâ İspanyolların elinde olan Alicante Limanı'ndan demir alacaktı Afonso de Albuquerque, Ricardo Reis iki kere iki dört eder, diyor, Kardeşin kaçtı ve İspanya'da mı kaldı. Kardeşim gemilerle birlikte geri döndü. Ne var öyleyse. Bir felaket gelecek başımıza, bir felaket. İyi ama anlamıyorum, açık konuş. Demek istediğim, Lídia bir an susup gözyaşlarını siliyor, burnunu temizliyor, Gemiciler isyan edecek, sonra gemileri alıp kaçacak. Kim söyledi sana bunu. Daniel, bu bir sır, ama bu yükü tek başıma taşıyamıyorum, birine dökmek zorundaydım içimi ve siz geldiniz aklıma Doktor Bey, başka kime gideydim, kimim kimsem yok ki, annem mi, düşünmesi bile saçma. Ricardo Reis hiçbir şey hissetmediğine şaşıyor, belki de kader dedikleri budur, olacakları bilmek, olacaklara hiçbir şeyin engel olamayacağını bilmek, dünya denen seyirliğin basit bir gözlemcisi olarak ve ona son kez baktığını bilerek dinginliğini korumak, çünkü biz de şu ölen dünyayla birlikte yok olup gideceğiz, Bundan emin misin, diye sordu, ama bu artık basit bir refleksti yalnızca, kaderin karşısında alçalan bizleri geçmişe götüren, tövbeler ettiren bir refleks. Lídia ağlamaklı, onaylıyor ve açık, net sorular bek-

liyor, hani şu dosdoğru evet ya da hayır diye cevaplanabilenlerden, insanoğlunun yeteneklerini fersah fersah aşan bir hünerdir bu, öte yandan bu cevaplar mevcut değilse örneğin şöyle sorulabilir, Ne amaçla, adamlar denize açılınca hükümetin düşeceğini sanmıyorlardır herhalde. Planları, Angra do Heroísmo'ya gidip siyasi tutukluları serbest bırakmak, adayı ele geçirmek, sonra da meydana gelecek ayaklanmaları beklemek. Ya hiçbir şey olmazsa. İspanya'ya kadar uzanıp hükümet güçleriyle birleşecekler. Bu delilik, limandan bile çıkamazlar. Ben de kardeşime öyle diyorum, ama laf dinlemiyorlar ki. Ne zaman olacakmış. Bilmiyorum, söylemedi, sanırım önümüzdeki günlerde. Ya gemiler, gemiler hangileri. Afonso de Albuquerque, Dão ve Bartolomeu Dias, Bu bir delilik, diye tekrar ediyor Ricardo Reis, az önce büyük bir saflıkla açığa vurulan komplo aklından çıktı bile. Lizbon'a ilk geldiği güne döndü yeniden, yağmurdan paçavraya dönmüş bandıraları, kül rengi ölü gövdeleriyle muhripler havuzlarında bekliyor, Dão işte şurada gördüğünüz ve Dão yakında isyan edip denize açılacak, Ricardo Reis büyük bir darbenin elebaşısı oluveriyor birden, sanki bir geminin pruvasında duruyor, tuzlu rüzgârlar, acı köpükler çarpıyor yüzünün ortasına. Tekrar ediyor, bu bir delilik, ama sesi sözlerini yalanlıyor, sesinin tonundaki umut mu yoksa, basit bir yanılsama bu, çok saçma, bu umut ona ait olamaz, Neyse, belki sonunda işler yoluna girer, kesin vazgeçerler bu sevdadan, vazgeçmeyip Angra'ya kadar gidebilirlerse göreceğiz bakalım neler olacak, sen de kes artık ağlamayı, gözyaşları neye yarar, hiç kuşku yok fikir değiştireceklerine. Kesinlikle hayır, siz onları bilmezsiniz Doktor Bey, adım gibi eminim inat edeceklerine. Kendi adından bahsetmek Lídia'yı yapılacak işlerin gerçekliğine döndürdü, Bugün evi toplayamam, koşarak otele gitmem lazım, biraz içimi dökmeye gelmiş-

tim sadece, yokluğumun farkına varmasalar bari. Sana yardım etmek için herhangi bir şey gelmez mi elimden. Asıl onlar yardıma ihtiyaç duyacak, açığa varana kadar koca bir nehir var aşacakları, ama sizden rica ediyorum, en değerli neyiniz varsa onun başı üstüne, kimseye tek kelimecik söylemeyin, içimde tutamadığım şu sırrı kendinize saklayın. Sakin ol, ağzımı bile açmam. Ağzı açılmadıysa da dudakları bir teselli öpücüğü için aralandı, Lídia inledi, hicabından elbette, gene de bu iniltiyi başka türlü yorumlayanlar da çıkabilir, insanoğlu böyledir işte, bir sürü duyguyu aynı anda yaşadığı olur. Lídia merdivenden indi, Ricardo Reis her zamankinin tersine onu sahanlığa kadar geçirdi, Lídia başını kaldırdı, Ricardo Reis ona elini uzattı, karşılıklı gülümsediler, mükemmel bir andı bu, hayat bazen bahşeder böyle saniyeler, yazılı bir sayfa birden tekrar bembeyaz olur.

Ertesi gün, Ricardo Reis kahvaltı yapmak için dışarı çıktığında bahçede durdu, uzaklarda, Terreiro do Paço'nun karşısında duran donanmayı seyretti. Gemilerden pek anlamazdı, avizoların muhriplerden büyük olduğunu bilirdi hayal meyal, ama bu mesafeden hepsi birbirine benziyor, bu da Ricardo Reis'i çileden çıkarıyordu, çünkü Afonso de Albuquerque'yi ömründe görmediği Bartolomeu Dias'tan ayırt edemeyeceğini kendi de bilirken, Portekiz'e ayak bastığı günden beri Dão'yu bir bakışta tanır olmuştu, İşte şuradaki, demişti hamal ve sözler rüzgâra karışıp yitmişti. Lidia hayal görmüş olmalı, ya da kardeşi onunla dalga geçmiştir şu inanılmaz komplo ve isyan hikâyesiyle, şamandıralara bağlanmış şu gemilerden üçü denize açılacakmış, oysa hafif esen yelde, firkateynlerin, gidip gelen *cacilheiro*'ların[1] arasında, pırıl

1. Lizbon ile Cacilhas arasında nehirde sefer yapan vapur.

pırıl gökyüzünde uçan martıların ve nehrin tepesindeki gibi parlayan güneşin altında kendi hallerinde bekliyorlar, denizci Daniel haklıydı sonuçta, bir şair bu sularda hüküm süren tedirginliği hissedebilir. Ne zaman gidecekler. Bugün yarın, diye karşılık verdi Lídia, inatçı bir kaygı sarıldı Ricardo Reis'in boğazına, yaşlar gözlerini perdeledi, Adamastor'un büyük çilesi de böyle başlamıştı. Tam gitmeye hazırlanırken heyecanlı sesler duydu, İşte orada, işte orada, diye haykırıyordu ihtiyarlar, Nerede, Ne, diye soruyordu başka sesler de, o sırada birdirbir oynayan çocuklar da taş kesilip bağırdılar, Balon, balon. Ricardo Reis elinin tersiyle gözlerini sildi, güdümlü dev bir balon belirmişti nehrin öbür yakasında, Güney Amerika'ya gidecek postaları bırakmaya gelen Graf Zepellin ya da Hindenburgo olmalı bu. Dümen tarafındaki beyaz, kırmızı ve siyah bir gamalı haç, çocukların gökyüzüne saldığı bir uçurtmaya benziyor tıpkı, asıl anlamı yitip gitmiş bir amblem, o artık yükselen bir yıldız değil yükseklerde salınan bir tehdit, insanlarla işaretler arasında tuhaf bağlar kurulmakta, İsa'nın haçına kanla bağlanan Assisili Aziz Francesco bu, mitingdeki bankacıların kolundaki haç bu, anlamlar bu kadar karışmışken insan kendini kaybetmediğine şaşıyor, belki de çoktan kaybolduk ve bu şaşkınlık hoşumuza gidiyor. Hindenburgo kükreyen motorlarıyla şatonun hizasından nehri geçip evlerin arkasında gözden kayboldu, homurtusu yavaş yavaş diniyor, taşıdığı postayı Portela de Sacavém'e bırakacak, belki Highland Brigade devralır nöbeti, kim bilir, dünyanın hareketlerini sayılamayacak kadar çok sanırız, çünkü yolların hep aynı olduğunu fark etmeyiz. Dönüp oturdu ihtiyarlar, çocuklarsa tekrar birdirbir oynamaya koyuldu, hava dingin ve sessiz, Ricardo Reis eskisinden daha fazlasını bilmiyor hâlâ, gemiler orada, yavaş yavaş bastıran akşamüstü sıcağında yükselen denizin karşısında, denizciler her zamanki gibi

bu saatte öğlen yemeği yiyorlardır, tabii bugün en son gün de olabilir. Ricardo Reis lokantada hem kendine hem görünmez konuğuna şarap dolduruyor, sonra, şerefe kaldıracak gibi kadehi dudaklarına götürüyor, kafasının içine girmediğimiz sürece ne kime ne neden yaptığını öğrenebileceğiz bunu, lokantanın çalışanlarını taklit etmekle yetinelim, onlar varlığıyla yokluğu neredeyse bir olan bu müşteriye artık bakmıyor bile.

Akşamüstü muhteşem. Ricardo Reis Chiado'ya, Nova do Almada Sokağı'na indi, gemileri rıhtımın kenarından, daha yakından görmek istiyordu. Terreiro do Paço'dan geçerken, Fernando Pessoa'nın onun önerisini geri çevirdiği, tanıdık duvarların belleğine meydan okumayı ihtiyatsızlık saydığı günden beri Martinho da Arcada'ya ayak basmadığını hatırladı, sonradan ikisinin de aklına gelmemişti oraya gitmek, fırsat da çıkmamıştı, en azından Ricardo Reis'in gerekçeleri vardı, eskiden bu kahveye gelip giderdi, evet, ama ayrı kaldığı yıllar bu alışkanlığın hakkından gelmişti. Meydanın ortasından bakıldığında, ışık saçan sularda bekleyen gemiler vitrinlerde sergilenen, oyuncakçıların bir liman ve filo yanılsaması yaratmak için bir aynanın üzerine yerleştirdiği maketlere benziyor. Ricardo Reis rıhtımın en ucuna geldiği halde pek bir şey göremiyor, tek bir isim bile seçemiyor, yalnızca kıç güvertede sağa sola koşturan denizciler, bu mesafeden gerçek gibi durmuyorlar, konuşuyorlarsa da sesleri duyulmuyor, düşünüyorlarsa da bu bir sır. Ricardo Reis orada durup seyre dalmış, onu buraya getiren sebebi unutmuş, bakıyor sadece, hepsi bu, tam o sırada yanı başından bir ses geliyor, Aman efendim, Doktor Bey gemilere bakmaya gelmişler, Victor bu, Ricardo Reis sesi tanıdı, onu şaşırtan Victor'un burada olması değil, kokusunun burnuna dolmaması, birden bunun nedenini anlıyor, Victor rüzgârı karşısına almış. Ricardo Reis'in yüreği

çarpmaya başladı, Victor bir şeyden mi şüpheleniyor, isyanı mı haber aldı yoksa, Gemilere ve nehre bakmaya, diye karşılık verdi, firkateynlere ve martılara da dese olurdu aslında, sırf gezmek olsun diye *cacilheiro*'ya bineceğini, ya da domuzbalıklarının sıçrayışlarını görmeyi canının çektiğini de söyleyebilirdi, tekrarlamakla yetindi, Gemilere ve nehre, sonra bir anda uzaklaşıverdi, böyle davranmak aptalca, diye geçti kafasından, tam tersine gayet sakin, sohbete devam etmeliydi. Birtakım hazırlıklar olduğunu biliyorsa burada bulunmamı garipsemiştir. Lídia'yı uyármanın bir görev olduğu bir an aklından geçse de derhal cayıyor. Ona ne söyleyebilirim ki sonuçta, Terreiro do Paço'da Victor'a rastladım, bir tesadüf olduğuna hiç kuşku yok, polisler de sever nehri seyretmeyi, hem belki de izin günüdür adamın, başıboş gezinirken Portekizlilerin yakasını bırakmayan o denizci ruhunun çağrısını işitmiştir, Doktor Bey'i görüp de iki çift laf etmese ayıp olurdu, pırlanta gibi bir anısı yok mu ondan kalan. Ricardo Reis, Bragança Oteli'nin kapısının önünden geçip Alecrim Sokağı'na vurdu, taşa kazınmış iri yazı yerli yerindeydi hâlâ, *Clínica de Enfermedades de los Ojos y Quirúrgicas, A. Mascaró, 1870*. Adı geçen Mascaró'nun alaylı mı mektepli mi olduğu belirtilmemiş, o zamanlar pek diploma meraklısı değildi insanlar ve şimdi de değişen hiçbir şey yok, Ricardo Reis'in de uzmanlığı olmadığı halde kalp hastalarına baktığını unutmayalım. Heykellere doğru yürüdü, Eça de Queiróz, Chiado, d'Artagnan, arkadan görülen şu zavallı Adamastor, hayranlıkla seyredercesine üç kez döndü anıtların çevresinde, hırsız polis oynar gibi hissediyordu kendini, her şey yolundaydı, Victor peşinden gelmemişti.

Vakit ağır ağır ilerledi ve gece oldu. Lizbon sakin bir şehirdir, nehri geniş ve kadimdir. Ricardo Reis akşam yemeğine çıkmadı, iki yumurta kırıp ekmeğinin arasına

koydu, fakir azığına bir kadeh şarabı katık etti ama lokmalar bir türlü boğazından geçmiyordu. Sinirli ve tedirgindi. Saat on biri geçerken gene gemilere bakmak için bahçeye indi, işaret ışıkları zor seçiliyordu, avizolarla torpidoları birbirinden ayırmak mümkün değildi artık. Şair, Alto de Santa Catarina'daki biricik canlı varlıktı, Adamastor canlıdan sayılmaz, taşlaşmayan yeri kalmamış, çığlıklar atması gereken gırtlağı artık sessiz, yüzü göreni korkutuyor. Ricardo Reis evine döndü, gemiler herhalde bu gece yola çıkmayacak, batırna tehlikesiyle karşı karşıya kalmayacak. Doğru dürüst soyunmadan yatıp geç vakit uyudu, uyandı, sonra tekrar uyudu, evin derin sessizliği onu sakinleştirmişti, şafağın ilk ışıkları panjurların arasından süzülürken tamamen uyandı, gece olaysız geçmişti, şimdi yeni bir gün başlarken herhangi bir patırtının kopması da imkânsız görünüyordu. Üstüyle başıyla uyuduğu için kendine kızdı, yalnızca ayakkabılarını ayağından atmış, bir de ceketiyle kravatını çıkarmıştı, Bir banyo yapayım, ilk top sesi kulağına geldiğinde eğilmiş terliklerini arıyordu. Yanılmış olmayı diledi, çok ağır bir nesne, örneğin bir mobilya düşmüş olmalıydı alt katta, ya da belki evin hanımı bayılmıştı, ama ikinci bir patlama camları inletti, gemiler şehre bomba yağdırıyordu. Pencereyi açtı, sokaktaki insanlar korkuya kapılmış gibiydiler, kadının biri haykırdı, Tanrım, devrim oluyor ve bahçeye doğru koşmaya başladı. Ricardo Reis alelacele ayakkabılarını giyip ceketini üzerine geçirdi, iyi ki soyunmamış, sanki içine doğmuş, komşu kadınlar ev haliyle oflayıp puflayarak merdivene çıkmışlardı bile Doktor'u fark ettiklerinde, doktor dediğin her zaman her şeyi bilir, kadınlar büyük bir sıkıntıyla sordu, Yaralı var mı Doktor Bey, çünkü bu kadar hızlı koştuğuna bakılırsa acilen çağrılmış olmalıydı. Komşular çıplak gerdanlarını saklayarak Doktor'un peşine ta-

kıldılar, apartmanın girişinde kalakaldılar ve utanıp biraz gerilediler. Ricardo Reis bahçeye vardığında etraf insan kaynıyordu, olay yerine iki adım ötede oturmak ne büyük ayrıcalık, koca Lizbon'da gemilerin limana girip çıkışının daha rahat görüleceği başka bir yer yok. Şehri bombalayanlar savaş gemileri değildi, Almada tarafından onlara ateş açılmıştı. İçlerinden birine. Hangi gemi bu, diye sordu Ricardo Reis, şansına işi bilen birine düşmüştü, Afonso de Albuquerque. Lídia'nın kardeşi oradaydı işte, Ricardo Reis'in hiç karşılaşmadığı denizci Daniel, bir an kafasında bir yüz canlandırmaya çalıştı, Lídia'nın yüzünü gördü, şu dakikada Bragança Oteli'nde, bir pencerenin önüne dikilmiştir, ya da üzerinde önlüğü başında hizmetçi kepiyle sokağa fırlamış ve koşarak Sodré Rıhtımı'nı aşmıştır, işte şimdi doklarda, ellerini göğsünde kavuşturmuş, belki de ağlıyor, belki de kupkuru gözleri ve yanakları alev alev yanarak bağırıyor, çünkü Afonso de Albuquerque ilk darbeyi aldı, sonra ikincisini. Alto de Santa Catarina'da insanlar alkış tutarken ihtiyarlar da soluk soluğa ortaya çıkıyor, mahallenin bir ucunda otururken nasıl becerdiler bu kadar çabuk gelmeyi, ama gösteriyi kaçıracaklarına ölsünlerdi daha iyi, kaçırmamak uğruna ölebilecek olsalar bile. Her şey rüya gibi. Afonso de Albuquerque usulca suda seyrediyor, büyük olasılıkla hayat damarlarından biri, kazanı ya da dümeni isabet almış. Almada ateşe devam ediyor, görünüşe bakılırsa Afonso de Albuquerque de karşılık verdi ama bu o kadar kesin değil. Şehrin bu tarafında daha şiddetli, daha aralıklı olarak başka atışlar duyuluyor, Alto do Duque tarafından geliyor sesler, dedi biri, işleri bitti, artık kurtulamazlar. Tam bu sırada bir başka gemi, bir torpido gemisi de kımıldanmaya başlıyor, Dãobu, ondan başkası olamaz, kendi bacalarından yükselen dumanın ardına gizlenmeye çalışıyor ve Almada'dan gelen

atışlardan korunmak için güney kıyıya yaklaşıyor, ne var ki Almada'dan kaçsa da Alto do Duque'den kurtuluş yok, ilk bombalar suda patladı, bayırın hemen karşısında, ama sonrakiler gemiye isabet ederek onu can evinden vuruyor, Dão beyaz bayrak çekti, teslimiyet demek bu, gene de bombardıman sürüyor, çarşaf, kefen gibi işaretler giderek çoğalırken gemi usulca yan yatıyor, sonu geldi, Bartolomeu Dias ise palamar bile çözemedi. Saat dokuz, atışların başlamasından bu yana beş dakika geçmiş altı üstü, sabah sisi dağıldı, güneş pırıl pırıl, suya atlayan denizcileri avlamaya başlamış olmalılar. Bulundukları yüksek noktadan görülecekler bitti. Gecikmeli seyirciler koşarak geliyor hâlâ ve kıdemliler olup bitenleri onlara anlatıyor, Ricardo Reis bir banka çöktü, ihtiyarlar da yanına yerleşti, bir sohbet açmaya can atıyorlar ama Doktor karşılık vermiyor, sanki açık denize kaçmak isteyen, sonunda tuzağa düşürülen kendisiymiş gibi başı önünde. Sakinleşen yetişkinler ağır ağır palavralar sıkmaya başlarken erkek çocuklar birdirbir oynamaya koyuluyor tekrar, küçük kızlar şarkı söylüyor, Cennet bahçesine gittim. Ya ne yaptın orada, Bir gül kopardım. Nazaré'de olsa bu şarkı çok farklı söylenirdi, örneğin şöyle, Denize çıkma Tonho ölürsün, Ah Tonho, Tonho, Tonho, bahtsızım benim, Lídia'nın kardeşinin adı bu değil, ama kadersizlik denildi mi arada büyük bir fark yok. Ricardo Reis banktan uzaklaşıyor, acımasız ihtiyarlar onu unuttu bile, Zavallı yavrucaklar, dedi bir kadın merhametle, denizcilerden bahsediyordu tabii, ama bu şefkatli söz Ricardo Reis için bir okşayış, başına konulmuş, usulca saçlarında dolaşan bir el gibiydi. Evine gidip dağınık yatağa atıyor kendini, gözlerini kollarının kuytusunda saklıyor ve doyasıya ağlıyor, ne saçma gözyaşları bunlar, onun isyanı değil ki bu, dünyayı seyretmekle yetinen bilgedir, bin kere tekrar etmeliyim bunu,

birilerinin kaybedip birilerinin kazanmasını hiç umursamayanlar için neyin önemi olabilir. Ricardo Reis kalkıp kravatını takıyor ve çıkmaya hazırlanıyor, ama eliyle yüzünü sıvazlarken sakalının geldiğini fark ediyor, görüntüsünden iğrenmek için aynaya bakmasına gerek yok, parlayan ak kıllar, kır düşmüş bu suret yaşlılığı haber veriyor. Zarlar atıldı, sinek ası yere açılan kâğıdı aldı, ne kadar hızlı koşarsan koş babanı daraağacından kurtaramayacaksın, kalabalık yerler insanların kaderin durak-larına katlanmasına yardım eder, işte bu yüzden yıkanıp tıraş olacak Ricardo Reis, o da sıradan bir adam, tıraş olurken düşünmüyor, usturanın yanağında kaymasından başka bir şeyle ilgilenmiyor, ustura körelmiş mi ne, bir ara değiştirmeli. Ricardo Reis, Bragança Oteli'ne gitmek üzere evinden çıktığında saat on bir buçuk, dünyada bundan doğal ne var, gelip geçici biri değildi, üç uzun ay boyunca orada kalmıştı. Yani kimse bir kötülük aramaz, otelde çalışan birinden özel ilgi görmüş şu müşterinin gelip öğrenmeye, bilgi edinmeye çalışmasında, otelde çalışan kadının kardeşi, beyefendiye de söylediği gibi isyana katılmış, Evet Doktor Bey, Afonso de Albuquerque'de görev yapan denizci bir kardeşim var, Zavallı yavrucak, bir bu eksikti zaten, bazı insanlar gerçekten çok bahtsız.

Zilin sesi eskisinden daha boğuk, ya da belleği Ricardo Reis'i yanıltıyor. Teşrifatçı sönmüş küresini havaya kaldırmış, Fransa'da da vardı bunun benzerleri, buradakinin nereden geldiğini asla kesin olarak öğrenemeyeceğiz, hayatta her şeye vakit kalmıyor. Pimenta merdivenin tepesinde bitiverdi, telaşla inmekti niyeti, geleni bagajlı bir müşteri sanmıştı ama birden duruyor, merdivenden çıkan adamı tanıyamadı, kuşkusuz unutmuş onu, otellerde çalışan çocuklar hayatları boyunca o kadar çok yüz görürler ki, hem ışık da karşıdan vuruyor,

karşıdan vuran ışığı yabana atmamalı, şimdi adam burnunun dibinde, yürürken başını önüne eğmiş olmasına rağmen yanılmaya imkân yok, Senhor Doktor Reis bu, nasılsınız Doktor Bey. Merhaba Pimenta, şu oda hizmetçisi, neydi adı, ah evet, Lídia, burada mı acaba. Yok Doktor Bey, gitti ve henüz dönmedi, sanırım kardeşi isyana karışmış. Pimenta daha lafını bitirmeden Salvador konuşulanları duymamış gibi, sahanlıkta bitmişti. Aman efendim, Doktor Bey, sizi görmek ne büyük zevk, ardından Pimenta ona zaten bildiği şeyi söyledi. Doktor Bey Lídia'yı görmeye gelmiş. Ah, ama Lídia burada değil, ben yardımcı olayım. Sadece kardeşini merak etmiştim, zavallı kızcağız, bir kardeşinin savaş gemilerinde görev yaptığını söylemişti bana, hekim sıfatıyla ona yardıma geldim. Anlıyorum Doktor Bey, ama Lídia burada değil, gürültü başlar başlamaz dışarı fırladı, gidiş o gidiş, Salvador gülümsüyordu, birine bilgi verirken hep gülümser zaten, iyi bir müdür o, son bir kez tekrar edelim bunu. Oysa bu eski müşteriye diş bilemek için haklı nedenleri var, oda hizmetçisiyle düşüp kalktı adam, kuşkusuz hâlâ devam ediyor ilişkisi, derken günün birinde çıkageliyor ve masumları oynuyor, beni kandırdığını sanıyorsa yanılıyor. Nereye gittiğini biliyor musunuz Lídia'nın, diye sordu Ricardo Reis. Bu taraflardadır, Deniz Bakanlığı'nda, annesinde ya da Emniyet'te olabilir, bu iş polisin yetki alanına giriyor besbelli, ama merak etmeyin Doktor Bey, geldiğinizi ve sizinle temas kurmasını söylerim ona ve Salvador tekrar gülümsedi, tuzağı kurmasıyla avı yakalaması bir olmuş gibi, Ricardo Reis karşılık verdi, Tamam, benimle temas kursun, işte adresim ve bir kâğıda gereksiz bilgiyi yazdı. Salvador'un tebessümü sönüverdi, bu hızlı yanıt kalbini kırdı, dilinin ucunda ne sözler kaldığını da hiçbir zaman öğrenemeyeceğiz, çünkü tam o sırada koyu bir sohbete dalmış iki

İspanyol ikinci kattan indiler, içlerinden biri sordu, *Senor Salvador, los ha llevado el diablo a los marineros, Si, Don Camilo, los ha llevado el diablo, Bueno, entonces es hora de decir arriba España viva Portugal, Arriba, Don Camilo*[1], Pimenta da memleketinin şerefine, diye ekledi. Ricardo Reis merdivenden indi, zil çınladı, eskiden zilin yerinde bir çıngırak varmış, ama o zamanki müşteriler beğenmemiş, mezarlık kapısı mı bu, demişler.

Lídia'dan akşama kadar hiç ses çıkmadı. Ricardo Reis son baskıların çıktığı saatte gazete almaya gitti. Birinci sayfadaki başlıkları hızla gözden geçirdi, iç sayfalarda haberlerin devamını aradı, en altta başka haberler vardı, on iki denizci öldü, devamında da yaşlarıyla adları geliyordu, Daniel Martins, yaş yirmi üç, Ricardo Reis elinde gazeteyle sokağın ortasında kalakaldı, çıt çıkmıyordu ortalıkta, şehir taş kesilmişti bir anda ya da sus işareti yaparak parmak uçlarında yürüyordu, derken kulakları sağır eden gürültü bir anda tekrar başladı, bir otomobilin klaksonu, iki biletçinin bağırtısı, annesinin kulağını çektiği bir çocuğun ağlaması, Eğer bir daha yaparsan seni parça parça ederim. Lídia, Ricardo Reis'i beklemiyordu ve arkasında hiç iz bırakmamıştı. Az sonra gece olacak. Gazetede tutukluların önce mahkemeye, sonra da Mitra'ya götürüldüğü yazıyordu, ölülerse morgdaymış, bazılarının kimlikleri tespit edilememiş. Lídia kuşkusuz kardeşinin peşinde koşuyordur ya da annesindedir, ikisi birlikte onulmaz, uçsuz bucaksız dertlerine ağlıyorlardır.

Tam o sırada kapı çalındı. Ricardo Reis koşup açtı, gözyaşları içindeki kadını kollarına almaya hazırlamıştı

1. (İsp.) Senhor Salvador, denizciler şeytana uymuş, Evet, Don Camilo, şeytana uymuşlar, Güzel, öyleyse yaşasın Portekiz, yaşasın İspanya, demenin vakti gelmiştir, Gelmiştir, Don Camilo.

kendini, ne var ki gelen Fernando Pessoa'ydı. Ah, siz miydiniz. Başka birini mi bekliyordunuz. Olup bitenlerden haberiniz varsa öyle olduğunu tahmin etmişsinizdir, bir keresinde size Lídia'nın deniz kuvvetlerinde bir kardeşinin olduğunu söylemiştim sanırım. Öldü mü. Evet. Yatak odasındaydılar, Fernando Pessoa yatağın ucuna ilişmişti, Ricardo Reis ise bir iskemleye. Etraf zifirî karanlıktı. Yarım saat böyle geçti, üst kattan bir duvar saatinin tiktakları geliyordu, Tuhaf, diye düşündü Ricardo Reis, hatırlamıyorum bu saati, ya da belki de bir kez duyup hemen unutmuşumdur. Fernando Pessoa ellerini dizlerine koymuş, parmaklarını kenetlemiş, başını hiç kaldırmadan oturuyordu. Artık görüşmeyeceğimizi söylemeye geldim, dedi kılını kıpırdatmadan. Neden. Zamanım doluyor, hatırlayınız, önümde topu topu birkaç ay olduğunu söylemiştim size. Hatırlıyorum. Evet işte, vakit tamam. Ricardo Reis kravatının düğümünü düzeltip ayağa kalktı ve ceketini üzerine geçirdi. Komodinin üzerinden "Labirent Tanrısı"nı alıp koltuğunun altına sıkıştırdı, Öyleyse gidelim, dedi. Nereye gidiyorsunuz. Sizinle geliyorum. Lídia'yı beklemeyecek miydiniz. Evet, elbette. Kardeşinin ölümünden dolayı onu teselli etmeyecek miydiniz. Onun için elimden hiçbir şey gelmez. Peki bu kitap neyin nesi. Bol vaktim olmasına rağmen bir türlü bitiremedim. Vaktiniz olmayacak. Tam tersine, vaktim sonsuz. Yanlışınız var, okumak kaybedilen ilk yetenektir, hatırlayınız. Ricardo Reis kitabı açtı, birtakım anlaşılmaz işaretler gördü, kara çizgilerle, lekelerle dolu bir sayfa. Daha şimdiden okumakta güçlük çekiyorum, dedi, ama gene de götüreceğim onu. Neden. Dünyayı bir bilmeceden kurtarmak için. Dışarı çıktılar, Fernando Pessoa onu uyardı, Şapkanızı almamışsınız. Siz de benim kadar biliyorsunuz gittiğimiz yerde şapka takılmadığını. Bahçedeki kaldırımda durup nehrin solgun ışık-

larını, tepelerin tehditkâr gölgelerini seyrettiler. Haydi öyleyse, gidelim, dedi Fernando Pessoa. Gidelim, diye karşılık verdi Ricardo Reis. Adamastor dönüp bakmadı, sonunda o büyük çığlığı koparacaktı galiba. Burada, denizin bittiği yerde ve karanın beklediği yerde.